

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XLVII

*И ову књигу Српског дијалектолошког зборника уредио је,
за живота,
академик Павле Ивић*

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
XLVII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

*Dr Nedeljko Bogdanović, Dr Drago Ćupić, Dr Pavle Ivić,
Dr Dragoljub Petrović, Dr Asim Peco, Dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef

PAVLE IVIĆ

BEOGRAD
2000

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
XLVII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Павле Ивић, др Драгољуб Пејровић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђујић*

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
2000

Секретар часописа
др Никола Рамић

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство за науку и технологију Републике Србије

Издавање су материјално помогли:
Филозофски факултет - Ниш
Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Буре Јакшића 9

Израда програма и компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић

Штампа:
SVEN, Стојана Новаковића 10, Ниш

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Јордана Марковић: Говор Заплања	7—307
Недељко Богдановић: Инвентар морфолошке проблематике призренско тимочких говора	309—335

ЈОРДАНА МАРКОВИЋ

ГОВОР ЗАПЛАЊА

САДРЖАЈ

УВОД	15
ЗАПЛАЊЕ	15
Положај и границе	15
Име	19
Становништво	20
Из историје	20
Досадашња проучавања говора Заплања	22
Напомена о истраживању	25
ГЛАСОВИ И АКЦЕНАТ	27
ВОКАЛИ	27
Полугласник	27
О судбини назала	33
Назал предњег реда	33
Назал задњег реда	34
Судбина вокала <i>jai</i>	34
Рефлекси вокалног <i>l</i>	36
Вокално <i>p</i>	40
Вокалске групе	44
Контракција вокала	45
Финалне вокалске групе	45
Редукција вокала	46
Афереза	46
Синкопа	47
Апокопа	47
Елизија вокала	48
Покретни вокали	48
Уметање вокала	49
Супституција вокала	50
Вокал <i>A</i>	50

Вокал <i>Е</i>	51
Вокал <i>И</i>	54
Вокал <i>О</i>	55
Вокал <i>У</i>	58
Хапнологија и сродне појаве	59
КОНСОНАНТИ	59
Сонант <i>ј</i>	60
<i>ј</i> на почетку речи	60
<i>ј</i> у медијалној позицији	62
Финално <i>ј</i>	68
Сонант <i>ѿ</i>	69
Сугласник <i>ф</i>	71
Судбина групе <i>хѿ</i>	72
Сугласник <i>х</i>	73
Африката <i>с</i>	76
Сугласници <i>ч, џ, ћ и ђ</i>	77
Судбина сонаната <i>л, љ, н и њ</i>	80
Судбина финалног <i>л</i>	81
Јовање	83
Палатализација	87
Консонантске групе	87
Сугласничке групе у иницијалној позицији	87
Сугласници у медијалној позицији	90
Уметање сугласника	94
Сантхи и сродне појаве	94
Даљинска и аналошка асимилација и дисимилација сугласника	96
Судбина финалних сугласничких група	97
Обезвучавање и озвучавање финалних сугласника	98
Метатеза	98
Народно етимологисање	99
АКЦЕНАТ	100
Речи са два акцента	100
Проклиза	101
Енклиза	102
Губитак акцента	105
Дужине	106
Акценат именица	106

Акценат именица прве врсте	106
Именице мушког рода	106
Именице средњег рода	107
Акценат именица друге врсте	108
Акценат именица треће врсте	108
Акценат именица четврте врсте	109
Акценат заменица	109
Акценат придева	110
Акценат бројева	111
Акценат глагола	111
МОРФОЛОГИЈА	113
ДЕКЛИНАЦИЈА	113
ИМЕНИЦЕ	114
Именице I врсте	114
Именице мушког рода	114
Општи падеж	115
Генитив једнине	116
Датив једнине	116
Вокатив једнине	117
Инструментал једнине	118
Локатив једнине	118
Номинатив множине	118
Општи падеж	119
Датив множине	120
Вокатив множине	120
Локатив множине	120
Именице средњег рода	120
Општи падеж	120
Генитив једнине	121
Вокатив једнине	121
Инструментал једнине	121
Локатив једнине	122
Номинатив множине	122
Именице II врсте	122
Датив једнине	123
Вокатив једнине	123
Номинатив множине	123

Датив множине	127
Вокатив множине	127
Именице III врсте	127
Општи падеж	128
Генитив једнине	128
Датив једнине	129
Вокатив једнине	129
Инструментал једнине	130
Локатив једнине	131
Номинатив множине	131
Датив множине	131
Вокатив множине	132
Именице IV врсте	132
Остаци старе деклинације	132
Облици именица уз бројеве	133
Посебне напомене о деклинацији	136
ЗАМЕНИЦЕ	139
Личне заменице	139
Именичке заменице <i>ко</i> и <i>шта</i>	147
Заменице сложене са <i>ко</i> и <i>шта</i>	148
Показне заменице	149
Присвојне заменице	150
Остале заменице	152
Заменица <i>са</i>	152
Деклинација заменица	152
ПРИДЕВИ	155
Придевски вид	155
Поређење придева	156
Компаратив	157
Суперлатив	158
Деклинација придева	158
БРОЈЕВИ	159
ГЛАГОЛИ	162
Инфинитив	162
Презент	163
Помоћни глаголи	168
Императив	168

Имперфекат	171
Аорист	174
Футур I	176
Футур II	177
Потенцијал	178
Перфекат	178
Плусквамперфекат	179
Глаголски прилог садашњи	180
Глаголски прилог прошли	180
Трпни глаголски придев	180
Радни глаголски придев	182
Посебне напомене о глаголима	182
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	187
ПРИЛОЗИ	187
Прилози за време	188
Прилози за место	190
Прилози за начин	191
Прилози за количину	192
Прилози за узрок	193
Прилошки изрази	193
ПРЕДЛОЗИ	194
ВЕЗНИЦИ	194
УЗВИЦИ	195
РЕЧЦЕ И ПАРТИКУЛЕ	195
ТВОРБА РЕЧИ	199
Именице	199
Заменице	216
Придеви	216
Глаголи	217
Прилози	219
СИНТАКСА	221
Именице	221
Заменице	221
Придеви	222
Бројеви	222
Из синтаксе падежа	222
Номинатив	222

Датив	223
Општи падеж без предлога	223
Општи падеж с предлозима	223
Удвајање предлога	233
Поредбене конструкције	233
Из синтаксе глагола	234
Инфинитив	234
Презент	234
Имнератив	235
Аорист	235
Имперфекат	235
Футур	236
Перфекат	236
Слагање речничних делова	236
Безличне реченице	237
ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ	238
Особине заједничке целој испитиваној зони	239
Одлике зоне I којих нема у зони II	242
Одлике зоне IA којих нема у зони I и зони II	242
Одлике зоне II којих нема у зони I	243
ГЗ у односу на сврљишки говор	243
Зона II према јужноморавском	244
Однос целине ГЗ према јужноморавском	245
ГЗ у односу на ТЛ	245
ТЕКСТОВИ	247
СКРАЋЕНИЦЕ	265
ЛИТЕРАТУРА	267
РЕГИСТАР	275
SUMMARY	305

УВОД

ЗАПЛАЊЕ

Положај и границе

1. Заплање је област у југоисточној Србији и чини је узано брдско-планинско подручје омеђено трима планинама и реком Јужном Моравом. На источној страни налази се тешко проходна Сува планина, на западу Бабичка гора, а планина Селичевица представља природну границу према Нишу. Једним својим делом Заплање излази у Поморавље, на реку Јужну Мораву, а преко села Равна Дубрава излази на Лужницу и Власину. Административно и економски овај крај је упућен ка Нишу.

У одређивању граница Заплања постоји извесно неслагање. Како тврди Драгољуб Симоновић, аутор монографије о Заплању¹, најстарије „одређивање подручја Заплања налазимо код М. Ђ. Милићевића“². По њему „између Суве планине, Крушевице, Бабичко-Јушуњске планине и Селичевице она је корутина која се зове Заплање“³.

Петар Јанковић је 1909. године такође говорио о простору који чини Заплање⁴.

Коста В. Петковић 1930. представља Заплање као велику „потолину“ „која се налази између Суве планине с једне стране, и Селичевице, Бабичке горе и Крушевице с друге стране“⁵.

У овом раду определила сам се за Заплање у границама које прихватају и аутори Драгољуб Дејановић и Ђорђе Стаменковић⁶, као и Драгољуб Симоновић у поменутој монографији, дакле, за област која „лежи између Суве планине, Бабичке горе и Селичевице и највећим делом поклапа се са подручјем општине Гаџин Хан“⁷.

2. Прецизни опис границе преузимам из поменуте монографије Д. Симоновића.

Полазећи од највише тачке Суве планине, од врха Трем (1808 m), граница ка северу иде до тремеђе општина Г. Хан, Ниш и Б. Паланка. Одавде гребеном Суве

¹ Симоновић: 1982.

² Милићевић: 1884.

³ Исто, стр. 3.

⁴ Јанковић: 1909.

⁵ Петковић: 1930, 3–4.

⁶ Дејановић–Стаменковић: 1979, стр. 9.

⁷ Симоновић: 1982, 13.

планине креће се на север до Соколовог камена, на Мосору, и до Црног камена према селу Радикипа Бара, а одатле нагло скреће на запад ка Кутинској реци, прелазећи је, као и пут Г. Хан — Ниш, изнад Лазаревог Села. Даље граница иде ка Селичевици, до места званог Габар и одатле ка Ибровици, највишем врху Селичевице (902 m). Од Ибровице граница се пружа преко Тумбе, гребеном Селичевице, до Црног Језера, у чијој се близини налази тромеђа општина Ниш, Дољевац и Г. Хан. Од Црног Језера граница скреће према југу и пролази између села Дуката и Русне до реке Јужне Мораве. Даље се граница пружа јужно од Заплањске Топонице, па нагло скреће према истоку и пролази између Смрдана и Новог Села, преко брда Тумбе и Белих вода, а потом гребеном Бабичке горе иде на југоисток и долази до Преслапа изнад села Бабичко.

Од Преслапа граница се пружа Бабичком гором преко Кривих бука, па преко гребена Остра глава и Озаркових ливада спушта се на поток Ропот између Равне Дубраве, Доњег и Горњег Присјана и Штрбовца, па се окреће на северозапад преко Црног бучја на Сувој планини и иде гребеном ове планине до Трема.

3. Територија Заплања, овако омеђена, има 326 km².

Заплање има две природне целине: Горње и Доње Заплање. Горње Заплање пружа се у дужину око 20 km, а ширина се креће од 8 до 12 km. Доње Заплање има 17 km дужине, а ширине је 6–8 km.

Горњозаплањска села налазе се са обе стране регионалног пута Ниш — Г. Хан — Боњинце и леже у подножју једне од планина. Села Горњег Заплања су брдско-планинска, на надморској висини 400–800 и више метара. Већина села је збијеног типа.

Доње Заплање је отворено према Јужној Морави, па га неки називају и Заплањским Поморављем, за разлику од Горњег Заплања, које се сматра правим Заплањем. Доњозаплањска села се налазе на надморској висини 200–902 m. И већина доњозаплањских села приљубљена је уз планину Селичевицу или Бабичку гору⁸.

Природни услови су одредили и занимање становништва. У Горњем Заплању се некад становништво претежно бавило сточарством, док је у Д. Заплању било више услова за ратарство.

Овако омеђено Заплање има 34 села, са Г. Ханом као средиштем општине. Народни називи села не поклапају се увек са административним. Зато ћу при набрајању дати прво административни назив, па народни, ако га има, а у загради ће бити скраћеница којом ћу се служити у даљем раду уместо пуног имена.

Горње Заплање чине 23 села: Велики Крчимир, Големи Кричимир (ВК), Мали Крчимир, Мали Кричимир (МК), Равна Дубрава, Рамна Дубрава (РД), Шебет (Ш), Семче (Се), Мали Вртоп (МВ), Велики Вртоп, Големи Вртоп (ВВ), Личје (Ли), Горње Драговље, Горњо Драговје (ГДр), Доње Драговље, Долњо Драговје (ДДр), Сопотница (Со), Овсињинац, Овсињинце (О), Калетинац, Калетинце (Ка),

⁸ Љубисав Ћирић говори о тзв. лужничком Заплању. Он, између осталог, позивајући се на др Јована Ћирића, говори о подели на горње или лужничко Заплање и доње или нишко Заплање (Ћирић: 1983, 14). Желим посебно да истакнем да села чији говор обрађује Ћирић у својој монографији не улазе у границе Заплања према ауторима на чије се одређење ја позивам. Отуда подела на Горње и Доње Заплање о којој ја говорим нема никакве везе са Ћирићевом поделом, а говор села лужничког Заплања који је обрађен у монографији *Говор Лужнице* различит је од ГЗ.

Доњи Душник, Долњи Душник (ДДу), Горњи Душник (ГДу), Гаре (Га), Миљковац, Миљковце (М), Дуга Пољана (ДП), Телије (Те), Јагличје, Јегличје (Ја), Копривница (Ко), Чагровац, Чегровце (Ча) и Краставче (Кр).

У Д. Заплање спадају: Гацин Хан, Гаџинан, Гаџикан (ГХ), Тасковић (Та), Марина Кутина (МКу), Гркиња (Гр), Доње Власе, Долње Власе (ДВ), Доњи Барбеш, Долњи Барбеш, Долњи Барбеж (ДБ), Горњи Барбеш, Горњи Барбеж (ГБ), Виландрица (В), Топоница, Тополница (ЗТ), Дукат (Ду) и Ново Село (НС). Вид. карту⁹.

Становници Заплања су Заплањци, Заплањка је жена, а Заплањац мушкарац из Заплања, ктетик је заплањски.

Овим редоследом биће дат и преглед етника и ктетика за сва заплањска села:

Велики Вртоп: Вртопац, Вртопка, Вртопче, Вртопци, вртопски, -ска, -ско;

Велики Крчимир: Крчмирац, Крчмирка, Крчмирче, Крчмирци, крчмирски, -ска, -ско;

Виландрица: Виландричанин, Виландричанка, Виландричанче, Виландричани, виландрички, -чка, -чко;

Гаре: Гарџац, Гарчџанка, Гарчџанче, Гарџи, гарски, -ска, -ско;

Гацин Хан: Гаџинаџац, Гаџинаџанка, Гаџинаџанче, Гаџипџанци, гаџинаџански, -ска, -ско;

Горњи Барбеш: Горњобарбежџанин, Горњобарбежџанка, Горњобарбежџанче, Горњобарбежџани, горњобарбежџански, -шка, -шко;

Горње Власе: Влашанин, Влашанка, Влашанче, Влашани, влашки, -шка, -шко;

Горње Драговље: Горњодраговац, Горњодраговка, Горњодраговче, Горњодраговци, горњодраговски, -ска, -ско;

Горњи Душник: Горњодушњиџанин, Горњодушњиџанка, Горњодушњиџанче, Горњодушњиџани, горњодушњиџански, -чка, -чко;

Гркиња: Гркињчанин, Гркињчанка, Гркињчање, Гркињци, гркињски, -ска, -ско;

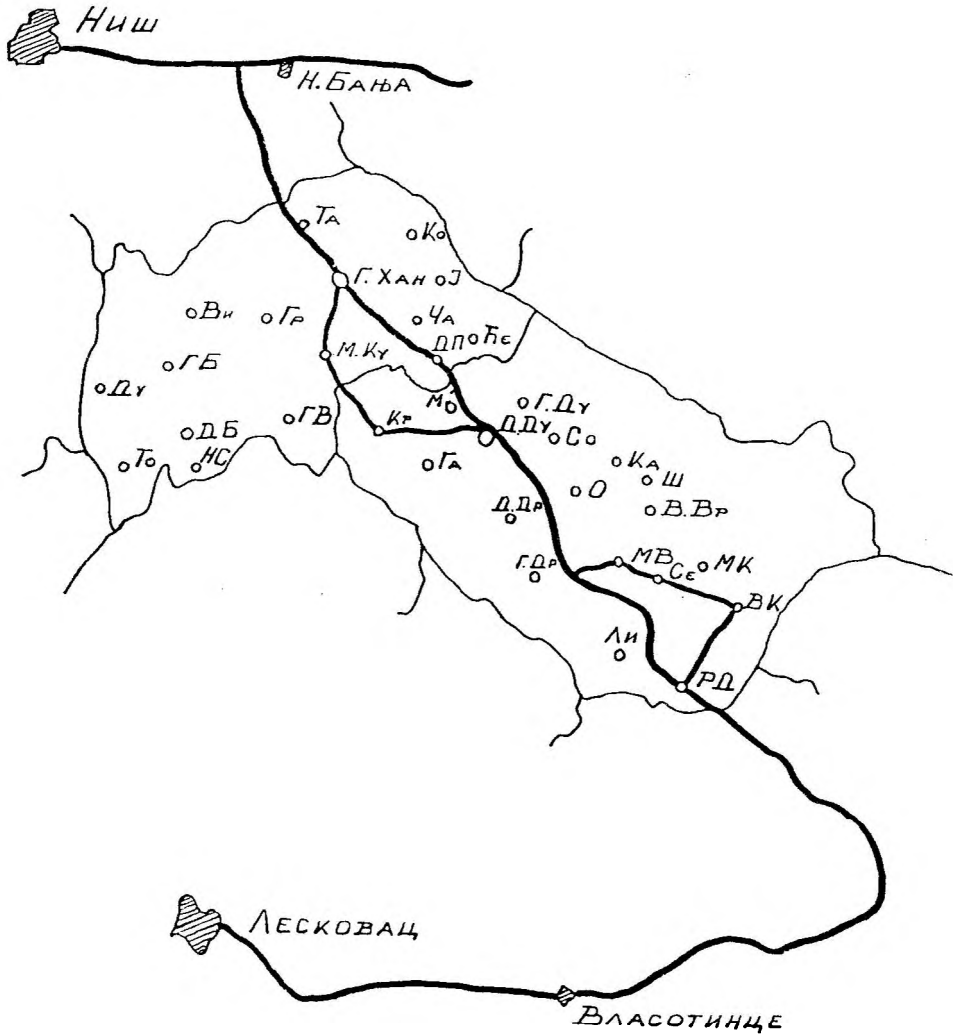
Доњи Барбеш: Долњобарбежџанин, Долњобарбежџанка, Долњобарбежџанче, Долњобарбежџани, долњобарбежџански, -шка, -шко;

Доње Драговље: Долњодраговац, Долњодраговка, Долњодраговче, Долњодраговци, долњодраговски, -ска, -ско;

⁹ При изради карата оваквога типа уобичајено је да се као некакав оријентир нацрта река. Ја такав критеријум нисам могла испоштовати из практичних разлога. Река Јужна Морава која фигурира као гранично одређење, ако бих је употребила, била би изван граница простора који представљам, тј. на самој његовој граници. У Заплању постоји већи број речица, које су понекад готово само речно корито, те се њима нисам послужила. Можда није сувишно додати да је и сама Сува планина добила име по томе што је „сува“, тј. има само један извор воде — Ракош. То, међутим, не значи да у Заплању нема питке воде. Испод планина има доста богатих врела.

Из тих разлога за оријентир сам узела пут.

У Заплању нема ни железнице. Највише шаљивих прича и вицева на рачун Заплањаца односи се на Заплањце и железницу и Заплањце као непливаче.

ЗАПЛАЊЕ: Мрежа испитаних насеља

Доњи Душник: Душњичањин, Душњичањка, Душњичањче, Душњичањи, душњички, -чка, -чко;

Дуга Пољана: Дугопољчанин, Дугопољчанка, Дугопољчањче, Дугопољци, дугопољски, -ска, -ско;

Дукат: Дукананин, Дукананка, Дукананче, Дуканани, дуканци, -чка, -чко;

Јагличје: Јегличањин, Јегличањка, Јегличањче, Јегличањи, јеглички, -чка, -чко;

Калетинац: Калетинчањин, Калетинчањка, Калетинчањче, Калетинчањи, калетиначки, -чка, -чко;

Копривница: Копривницаџин, Копривницаџка, Копривницаџче, Копривницаџи, копривнички, -чка, -чко;

Краставче: Краставчанин, Краставчанка, Краставчаџче, Краставчаџи, краставачки, -чка, -чко;

Личје: Личаџин, Личаџка, Личаџче, Личаџи, личаџски, -ска, -ско;

Мали Крчимир: Малокрчимирац, Малокрчимирка, Малокрчимирче, Малокрчимирци, малокрчимирски, -ска, -ско;

Мали Вртоп: Маловртопац, Маловртопка, Маловртопче, Маловртопци, маловртопски, -ска, -ско;

Марина Кутина: Маринокутинац, Маринокутинка, Маринокутинче, Маринокутинци, маринокутински, -ска, -ско;

Миљковац: Миљковчанин, Миљковчанка, Миљковчаџче, Миљковчаџи, миљковачки, -чка, -чко;

Ново Село: Новоселац, Новоселка, Новоселче, Новоселци, новоселски, -ска, -ско;

Равна Дубрава: Рамодубравац, Рамодубравка, Рамодубравче, Рамодубравци, рамодубравски, -ска, -ско;

Семче: Семчаџин, Семчаџка, Семчаџче, Семчаџи, семчаџски, -ска, -ско;

Сопотница: Сопотњичанин, Сопотњичанка, Сопотњичаџче, Сопотњичаџи, сопотњички, -чка, -чко;

Тасковић: Тасковчанин, Тасковчанка, Тасковчанче, Тасковчаџи, тасковачки, -чка, -чко;

Топоница: Топоничанин, Топоничанка, Топоничанче, Топоничани, топонички, -чка, -чко;

Овсињинац: Овсињинчаџин, Овсињинчаџка, Овсињинчаџче, Овсињинчаџи, овсињински, -ска, -ско;

Ћелије: Ћелијанин, Ћелијанка, Ћелијанче, Ћелијанци, ћелијски, -ска, -ско;

Чагровац: Чагровчанин, Чагровчанка, Чагровчапче, Чагровчани, чагровачки, -чка, -чко;

Шебет: Шебечанин, Шебечанка, Шебечанче, Шебечани, шебечки, -чка, -чко.

Име

4. Одакле име овом крају и шта дословно значи — не зна се, а тиме се није бавио ниједан лингвиста до сада. Проучаваоци овог краја¹⁰ сматрају да је крај добио име према положају, а по географском положају ово је крај *иза* (тј. *за*) планина, па отуда Запаља.

Дали се овај крај одувек овако звао, не зна се. Поуздано се зна да је крајем 18. и у 19. веку крај био познат под овим именом.

Нека запаљска села помињу се много раније. Нишки дефтер из 1498. помиње Јагличје, а Смедеревски из 1516. Драшкову Кутину (данас Тасковићи).

Становници Запаља себе називају Запаљцима, а тако их зову и сви остали.

¹⁰ Симоновић: 1982, 17, 18 и нап. 10, 11 и 12.

Становништво

5. Што се етничких истраживања тиче, Заплање је слабо истражено. О пореклу становништва Заплања први се изјаснио Јован Цвијић у књизи Балканско полуострво¹¹. Његов је закључак да је Заплање, поред староседелаца, од Косовске битке до почетка 20. века, стално добијало нове досељенике. Највише досељеника било је, по Ј. Цвијићу, са Косова, али било их је и из других делова Србије и северне Македоније.

Заплање је досељенике привлачило својим положајем. Томе су допринеле на једној страни непроходне, шумом богате планине као заштита, од Турака пре свега, а на другој река Јужна Морава, као веза са најближим градовима.

Неким видом етничког испитивања бавио се и Драгољуб Симоновић, односно, његови анкетари. Поузданост ових података, као и свих других насталих на усменом предању, релативна је. Главни недостатак његовог истраживања јесте у методи случајног узрока, како у погледу избора села (14 од 34), тако и у погледу избора фамилија у селу. Много би корисније било да је аутор обухватио сва села и све фамилије. Но, како сврха Симоновићеве књиге није била етничко истраживање, то му се не може ни упутити озбиљна замерка за оно што није урадио, већ најпре захвалност за оно што је урадио. Подаци до којих се овим путем дошло потврдили су Цвијићеву теорију о косовском пореклу становника Заплања. Осим Косова, помињу се и неки крајеви Македоније, јужна Србија, бугарска граница, а мени су чланови неких породица у ДБ и ЗТ говорили да су „ис Крпáт, и-Сѣдларе рúско“.

Наравно, има и староседелаца.

Из историје

6. Извесне податке о насељености Заплања и времену насељавања пружа нам археолошки материјал из овог краја. Најстарији споменици откривени у Заплању потичу из античког периода. Заплање је у то доба делило судбину града Naissa и улазило како у састав овог града, тако и у састав римске провинције Горње Мезије.

У ВК, ГБ, Гр, Та, МКу и Ка налазе се остаци утврђења који би могли бити из римског доба. У Миљковцу је пронађена надгробна плоча од кречњака са текстом на латинском.

Половином VI века Словени први пут продиру у област града Ниша, 615. године освајају Ниш, па су вероватно тада дошли и у Заплање. Писаних података о томе нема.

У неким историјским изворима помиње се и планина Куновица, што је данас прихваћено као средњовековни назив за Суву планину¹². По тумачењу Јована Ћирића овај назив преузет је из словенског говора, а настао је по *куну* (Acer Campestis).

Током даље историје Заплање је морало пратити судбину града Ниша. То значи да је и ова област, као и Ниш, око 988. године, у време македонског цара Самуила, припојена Охридској архиепископији. То траје до битке на Беласици 1014. године када ови крајеви бивају поново припојени Византији.

¹¹ Цвијић: 1966.

¹² *Популарна енциклопедија*, Београд, 1976, s. v. Куновица даје такво тумачење.

Географски положај условио је многе устанке и промене на овим просторима.

7. Стефан Немања 1183. осваја Понишавље, Ниш и Заплање, али га већ 1190. године губи и оно припада Византији.

При крају своје владавине Стефан Дечански осваја ове крајеве и они касније улазе у састав Душанове и Урошеве државе, а потом и у састав државе Лазара Хребељановића.

После Косовске битке Заплање ће ући у састав Деспотовине Стефана Лазаревића.

8. Заплање дефинитивно пада у руке Турака 1428. и та ера траје до 1878. године.

У периоду од XV до XVIII века Заплање је улазило у састав Софијског и Смедеревског санџака, а почетком 19. века улази у састав Нишког пашалука. У то доба пада и велика сеоба народа под Арсенијем III Чарнојевићем, и влада уверење да је један део ове струје остао у Заплању.

Из доба под Турцима важан је помена устанак у Заплању око 1806. године. Устанак су подигла три брата свештеника из В. Крчимира. Они бивају жртве издаје и Турци су их похватили и обесили.

Осим овог устанка, Заплањци су познати и по буни из 1841. године. Буна носи име по вођама. Легендарни јунаци ове буне су Стојан Чавдар из В. Крчимира и Никола Срдџак из Д. Душника.

Као одмазду за неуспели устанак, Турци су попалили цело Заплање. Многи су се тада одметнули у хајдуке и наставили са ратом против Турака. Најпознатији хајдук из Заплања је Дина Петровић из Горњег Барбеша.

9. Ове историјске податке делом потврђују и најстарији споменици из овог краја. Један од њих је црква Св. Вазнесења из ВК, коју је живописао монах Евтимије 1169. године. Стил ове цркве је византијски. На јужним вратима стоји натпис **Петко Ѡ далъ 1838 лета**, по чему се закључује да је то одељење дозидано те године.

На зиду ове цркве налази се и запис о посети патријарха Пећке патријаршије, Арсенија IV Јовановића-Шакабенте, 1728. године.

10. Око 1878. Заплање је ослобођено од Турака. Тада је у Заплању било 11.774 становника. По попису из 1905. тај се број повећао на 20 051. Пад се осећа 1921. када има 19 957 становника, а највећи број забележен је 1948. године — 26.380. Сваки наредни попис бележи све мањи број Заплањаца.

11. По Д. Симоновићу¹³, Заплањци се у доба после 1941. сусрећу са проблемом пренасељености. Пренасељеност и неплодна земља, главни су разлог миграција Заплањаца. Они су још за време Турака масовно одлазили у ослобођени део Србије, у Румунију и Бугарску, а то се наставило и касније. Сиромаштво је терало Заплањце у печалбу. У Румунији су радили на бојарским имањима, а у Бугарској као циглари. Између два светска рата број печалбара креће се до 24 процента од укупног броја становника.

12. Прва школа, која се помиње у државном шематизму за 1883. (стр. 70), била је у Г. Душнику. Године 1905. било је девет школа у Заплању на 20 050 становника.

¹³ Симоновић: 1982, 244.

13. Изгледа да је развој индустрије у Г. Хану и Д. Душнику дошао прекасно да би задржао становништво Заплања. У потрази за сигурнијом егзистенцијом људи су се окренули граду.

Становништво Заплања, осим неколико породица Рома, у целини је српске националности, православне вере и Заплање се сматра једним од етнички најчистијих крајева Србије.

Досадашња проучавања говора Заплања

14. На говор овог дела Србије први се осврће норвешки научник Олаф Брох¹⁴. „Све друго што је објављено закључно са 1903. годином спада више у предисторију него у историју науке о нашим дијалектима“¹⁵. Брохова књига *Дијалекти најјужније Србије* заснована је на теренском раду у околини Ниша. Овај, по Белићу врстан фонетичар, забележио је доста грађе, али није имао најбољи избор информатора. Брох је нека места обишао сам, а о неким је добијао посредна обавештења, често нетачна¹⁶. Све то имало је за последицу да се подела говора овога краја, коју је Брох извршио, не поклапа са стварношћу.

15. После њега јавља се А. Белић, који се најпре у својим монументалним *Дијалектима*¹⁷ осврће на рад овог норвешког слависте, а потом то чини и у расправи *О дијалекатском материјалу О. Броха*¹⁸. Белић указује на добре и лоше стране Броховог рада, али и коригује неке детаље из својих *Дијалеката*.

Белићева *Дијалектологическај карта* садржи осврт на све ПТ говоре, именујући их као „самое архаичное екавское нарѣчие“¹⁹. Појаву заплањског (запланскій) Белић смешта у IV епоху развоја, када се заједно са јужноморавским развио из претходног, заплањско-јужноморавског, коме је, опет, претходио призренски²⁰.

У *Дијалектима*, у оквиру осталих дијалеката источне и јужне Србије дао је и опис заплањског говора. Говорећи о заплањско-сврљишском говору, Белић каже да под тим називом „не треба разумети један, исти говор“²¹. Он тврди да заплањски говор показује много већу самосталност у односу на сврљишки, али је та самосталност релативна. Његова је специфичност, по Белићу, у следећем:

1. не зна за *ч*, *џ* као ТЛ, већ уместо тих гласова има *ћ*, *ђ*, као ЈМ;
2. не зна за *лу* место *љ*;
3. не зна за *ја* у part. praet.
4. замена са *у* < *ј* истоветна је са јужноморавским;
5. зна за члан;

¹⁴ Брох: 1903, и рецензија Белић: 1911.

¹⁵ Ивић: 1994, 55–71.

¹⁶ Ивић: 1994.

¹⁷ Белић: 1905.

¹⁸ Белић: 1911.

¹⁹ Белић: 1905а, 17.

²⁰ Белић: 1905а, 9.

²¹ Белић: 1905, стр. LX.

б. зна за групу *јд* у *дојдем* и сл. као ТЛ²².

16. Белић инсистира да овај дијалекат треба разматрати заједно са јужноморавским, а не као механичку мешавину ЈМ и ТЛ. Он износи теорију по којој је заплањски говор постао тако што је, из неких разлога, јужноморавски заузео целу западну падину Суве планине и сав планински крај на десној обали Јужне Мораве. Тако је „део старог јужноморавског говора остао у Заплању и околини“²³. Он је очувао све црте „старог основног говора заједно са тимочко-лужничким говором“, а „са новим јужноморавским говором он је опет задржао све оне црте, које су се развиле у његову заједничком животу са њим (нпр. *у*) или које је јужноморавски говор сачувао боље од тимочко-лужничког (*ћ* и *ђ*)“²⁴.

На својим границама, које међусобно нису много удаљене, овај говор се укршта са суседним, што је наводило на погрешан закључак да је овај говор настао у процесу укрштања два суседна. „Заплањски говор представља јужноморавски говор на старијем ступњу“²⁵, закључује Белић.

Два пункта ушла су у Белићеву студију као „места која припадају заплањско-сврљишком говору, а споменута су“ у књизи. То су Гаре и Личје. Као село са прелазним говором између ТЛ и СЗ јавља се В. Крчимир, а као села са призренско-јужноморавским одликама — Виландрица и Гркиња. У богатој Белићевој грађи материјал из ових села може се сматрати занемарљивим. Заправо, претрагом по Белићевој грађи пошла сам само прва три села. Друга два помињу се приликом одређивања границе између СЗ и ПЈ, а у вези са вокалним *л*, али грађу из тих села нисам успела да пронађем.

Но, моја грађа донекле је потврдила Белићево гледање на говор овога краја. На основу тога је и извршена подела на зону I са типично заплањским одликама, зону Ia као прелазну између ТЛ и СЗ и зону II као мешавину СЗ и ПЈ.

Одступања у вези са стањем које налази Белић везана су за зону II, која је по Белићу јужноморавска, а мој закључак по прикупљању грађе био је да је то у основи СЗ говор са пуно наноса из ЈМ. Ако уважим Белићеву тврдњу, било би обрнуто — да је овај говор попримио доста СЗ одлика. Тешко је и неумесно спорити се са Белићем. Претпостављам да је Белић до оваквог мишљења дошао само на основу једне црте — рефлекса *лу* од вокалног *л* иза дентала, јер једино тамо се помиње граница и једино тамо се помињу села из зоне II. То стање стоји и дапас и сеже даље од границе поменуте у Белићевој студији. Заправо, цела та зона искључиво зна за рефлекс *лу*, а не и за типично заплањско *љ* у идентичној позицији. Дакле, ако уважимо само тај критеријум — Белић је апсолутно у праву. Међутим, много је других црта, неморавских, за које код Белића нема података, а маркантне су: појава *-л* и нејотована група *јд*, за које има пуно потврда у мојој грађи, наравно уз паралелну употреби и: *-а < -л* и *јд > ђ*.

17. Исте године излази у Петрограду и Белићева *Диалектологическая карта сербског језика*, у којој се такође помиње и заплањски.

²² Белић: 1905, стр. LX–LXI.

²³ Белић: 1905, стр. LXII.

²⁴ Белић: 1905, стр. LXII.

²⁵ Белић: 1905, стр. XCIV–XCV.

18. Још један странац интересовао се за говор овог краја. То је Ронел Александер, у *Torlak Accentuation*²⁶. У оквиру њене студије о акцентуацији један од пунктова био је село Краставче у Заплању. Књига је објављена у Минхену, на енглеском језику. Мени је био доступан рукопис ове студије.

19. Помена о заплањском говору има и у нашим уџбеницима дијалектологије. Тако П. Ивић каже: „Основна је одлика овога типа да не зна скоро ни за једну иновацију својих суседа“²⁷ и набраја одлике које познају ТЛ и ПЈ, а нема их у овом говору.

20. У уџбенику А. Пеце каже се да у овом говору:

1. „имамо *ћ* и *ђ* као у јужноморавском говору, а *љ* као што има тимочки говорни тип, истина, уз *љ* иде и *у*, евентуално *лу*“;

2. „ново јотовање се врши у овом говорном типу, али не и у свим скупинама доследно“;

3. „секвенце *ке*, *ге*, *ки*, *ги* не знају за палатализацију оклузива“;

4. „у заплањском делу овога говорног типа наилази се на употребу члана“²⁸.

21. На овом простору налази се и пункт за ОКДА. То је село Калетинац. Фонолошки, као пункт за ОЛА, Слободан Реметић обрадио је Д. Душник. Ту су као одлике тога места издвојене следеће:

1. изостајање фонеме *д* — махом су примери са *у* < *д*: *вуна*, *џун*, *куне*, *вук*, *музе*, *џрогуне* итд. Иза *с*, *д* по правилу долази рефлекс *љ*: *слњце*, *слњчоглед*, *слњченце*, *слѣба*, *слѣза*, *дљбе*, *дљг*, *дљга*, *дљго*, али *дугачък*: упор. и *кљче*. Према *дљбок*, *жлдна*, *жлчка* овде је *дљбок*, *жљуна*, *жључ/жључка*;

2. знатно су ређе почетне групе састављене од плозива и другог опструента. Овде је и: *шеница*, *шешки* (= псећи), али *џкаља* (на месту облика *где* налазимо *куде*);

3. сугласничке групе *-сц-* и *-шч-* сведене су на *-ц-* и *-ч-*: *џраци*, *гуче*, *гучеџина*, *ноче* (= ножић), *џојаче*;

4. уместо *жало* говори се *жельи*, што значи да изостаје лексички изузетак *е* < *џ*;

5. има примера са сугласником *џ* добијеним путем асимилације: *џбун*, *џбунови*, *џбуње*;

6. метатеза је вршена у скупинама *зј* и *сј*: *лојзе*, *клајсе*, али: *козји*, *лисје*.

Уз ово иде и:

1. непознавање палатализације *к*, *г* испред *е* и *и* односно *к* иза *ј*, *љ*, *њ*;

2. нема потврда за консонант *џ* у завршном положају речи;

3. изостаје *т' > ч*; овде је *т' > ћ* (*свећа*);

4. изостаје *д' > џ*; овде је *д' > ђ* (*међа*)²⁹.

Осталим својим одликама овај се говор слаже са већином ПТ говора.

²⁶ Александер: 1975.

²⁷ Ивић: 1985, 118.

²⁸ Пецо: Београд, 1989, 50.

²⁹ ФО, пункт 86, стр. 589.

22. За СДА постоје попуњени упитници из Д. Душника и Личја. За Д. Душник то је урадио Миливој Павловић (у даљем тексту — Павловић Упит), а за Личје Љубиша Рајковић (надаље скраћено — Рајковић Упит).

Павловић је попунио упитник 1963. и 1965. Главни информатор био му је човек са средњошколским образовањем у то доба и са четрдесет година старости, што довољно говори о поузданости података. Чини ми се да тамо има елемената који никако и никада нису могли постојати у Д. Душнику, али има и драгоцених података. Рајковићев упитник је из 1981. Највећа замерка овоме упитнику јесте да уопште не региструје полугласник и да је изричит у закључку да га нема, а у свему осталом солидно је урађен.

Напомена о истраживању

23. Говор Запаља је мој матерњи говор. То доноси предности, али и недостатке. Трудила сам се да недостатке избегнем тако што сам у свој материјал уносила само оно што сам током истраживања поуздано чула и забележила (што сам чинила врло ретко) и оно што сам снимила. Незнатан је део материјала који није снимљен. Ништа није унето у материјал за шта сам знала да постоји, али га нисам чула. Предност познавања говора била ми је од користи када је требало да од информатора добијем жељени податак.

Заплањска села су стара. У њима готово да нема младих. Примера ради, у осмогодишњој школи у ВК, школске 1994/95. било је три ученика у прва четири разреда, са једним учитељем који сваког дана путује. Слично је стање и у осталим селима. Но, ја сам и међу старима бирала најстарије стаповнике. Истина, овај критеријум и није пресудан. Најстарији Запањац којег сам ја срела рођен је 1901. и живи у В. Вртопу, али мени није био од велике помоћи као информатор. Његов говор је више личио на говор младих Запањаца, „искварен“ под утицајем књижевног језика.

Чињеница да је ово печалбарски крај, а да у печалбу одлазе мушкарци, показала се и у пракси. Говору већине старијих мушкараца у Запаљу просто се мора селективно прићи, па издвојити оно што је нанос од онога што је основно. Нормално, то и нису прави информатори³⁰, но како је често бивало и разговора у породичном кругу, то су били укључени и други чланови породице. Показало се, што и није ново и необично, да су жене, по правилу, најбољи представници свога говора. Тежила сам да разговор буде спонтан, па је често у разговору било више учесника. То су били разговори у кругу пријатеља и комшија. Посебно ми се допала култура дијалога. Свако је желео да нешто каже, али и да не прича претерано, већ да пружи прилику другима да и они испричају нешто.

Да не могу бити информатори само жене³¹, показало се врло брзо, па ма како оне биле бољи информатори. Тематика женских разговора другојачија је од приче мушкараца. Ретко ће се у разговору са женама наићи на *командантиа бајшалијона*,

³⁰ О критеријуму за избор информатора говори Александар Белић у: Белић: 1926–27.

³¹ О томе Р. Александер каже: „Women on the whole showed less contamination from outside influence in their speech than did men, as they had traveled less and had fewer contacts with outsiders. Men serve in the army, take frequent trips to town, and are usually the ones to converse with strangers.“ (Александер: 1975, 45).

митрољез или *началника*. Отуда се радо сећам приче чика Петра из Гркиње, рођеног 1902. године, који ми је дуго причао о својој богатој младости, те о Првом и Другом светском рату. Није заостајао за њим ни Светомир Тонча Стаменковић из Калетинца, који је радо причао и увек се сећао нових детаља којима би да причу допуни.

Насупрот њима, богат материјал пружиле су ми и неке драге баке, Загорка Гога Николић (1905) из М. Вртопа, Милева Илић (1907) из Чагровца, Зорка Шарковић из Д. Душника и многе друге.

Многи од мојих информатора више нису међу живима. Њихове речи остале су забележене у овоме раду.

Без добре воље мојих информатора и њихове жеље да ми изађу у сусрет, да ме угосте и да ми помогну, овај рад не би изгледао овако или га, можда, не би ни било. Зато свима и овом приликом изражавам своју захвалност.

24. Рад представља делимично измењену докторску дисертацију, одбрањену 28. јуна 1996. године на Филолошком факултету у Београду, пред комисијом коју су сачињавали: професор др Радоје Симић, др Петар Ђукановић и др Љубисав Ђирић. Члановима комисије захваљујем на корисним сугестијама, а ментору проф. др Радоју Симићу и на помоћи и подршци при избору теме.

Посебну захвалност дугујем и рецензентима — академику Павлу Ивићу за драгоцене сугестије у току припреме рада за штампу и професору др Недељку Богдановићу без чије помоћи би овај рад био мањкавији.

Велику захвалност дугујем и управнику Института за српски језик — професору др Слободану Реметићу, уз чију је помоћ и подршку овај рад штампан. Колегиница Маја Вукић учинила ми је велику услугу прочитавши овај рад и сугеришући ми да многе пропусте — стилске, правописне, техничке — исправим, на чему јој и овом приликом захваљујем.

ГЛАСОВИ И АКЦЕНАТ

ГЛАСОВИ

ВОКАЛИ

25. Говор Запаља (скраћено ГЗ) познаје пет стандардних вокала *a, e, u, o, y*, полугласник и вокално *p*. Представљено дијаграмом то изгледа овако:

<i>u</i>	<i>ь</i>	<i>y</i>	
			+ <i>p</i>
<i>e</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	

Вокали „у главноме у овом дијалекту представљају чисте звуке, без специјалних нијанса“³².

Експираторни акценат, као и суседни гласови, утичу на вокале у правцу отворености, односно затворености, или лабијализације.

26. Полугласник може бити нестабилне артикулације: када није под акцентом, има више изговорних варијаната, а то иде догле да од алофона прераста у нову фонему. Велики утицај на остале вокале има окружење. То се испољава кроз супституцију једних вокала другима.

27. Посебну пажњу заслужује стари вокал *л*, који у ГЗ, осим супституције са *у*, једино познате књижевном језику, у одређеним околностима даје рефлекс *љ*, (*ла*), *лу* или *ли*.

Полугласник

28. Још увек „једна од најинтересантнијих и најважнијих особина овога дијалекта јесу полугласници“³³.

Полугласник је саставни део гласовног система ГЗ. Његово порекло је вишеструко:

- а. то је стари полугласник настао једначењем двају прасловенских;
- б. секундарни полугласник који се развио фонетски по испадању полугласника у слабом положају или аналошки;
- в. полугласник настао у процесу десилабизације вокалног *л*, што је специфичност ГЗ;

³² Белић: 1905, 13.

³³ Белић: 1905, 42.

г. полугласник настао адаптацијом страних речи;

д. и полугласник настао „мућењем“ којег другог вокала.

29. Природу овог гласа прецизно је описао још Александар Белић³⁴, а то је поједностављено код М. Станојевића: „Полугласник је мутан вокал, коме је у основи кратко *a*“³⁵.

Осим чистог полугласника, може се наћи и прелазна нијанса са артикулацијом између *ь* и вокала *a*, коју бележим као *a*. За одређивање више од једне нијансе потребна су прецизнија мерења од субјективног човечјег уха, па се ја у то, овога пута, нећу упустити, иако већина истраживача ових говора, поводећи се за Белићем, бележи најмање још две варијанте: *ьа*, са „јачим полугласничким карактером „већом полугласношћу“ и *ьа*, са „слабијом полугласношћу (мањом полугласношћу)“³⁶.

Опозиција */a/* и */ь/* у неакцентованом положају неутралисана је „бар факултативно“³⁷, па су готово истоветни облици са */ь/* од */ь/* или од */a/*, односно */a/* од */ь/* тј. */a/*.

30. Као полазна основа за разврставање бројних примера са полугласником послужила ми је подела А. Белића³⁸.

1 Сјаири њолугласник у основи

1. *Бъзје* ВК, *бъцну* га Ча, *бъчве* ГБ, *бъш* ли мѣн по̀треси Та, е, *бъш* тѣг ВК, *бъш* ћу да њдем ДДУ, *бъш* је стигал ГХ, *бъш* сѣга ГБ, *бъш* ко мечкара́ ДДр, *бъш* овдѣк ДДр, *бъш* киде моју́ кућу ДДр, *бъш* синоћке ВК, *бъш* што по̀старо ДДр, *вѣшке* Ча, *вѣздан* МВ ДДУ, *вѣздѣн* ДП Ча М ДДр Га, *вѣздан* ДДр, *вѣздѣн* М Ча, *дѣн* ДБ, дваес *дѣна* РД, по едѣн *дѣн* Га, *дѣнѣс* ДП Га ДБ, *цѣл дѣн* ГБ ВК, *дѣсет дѣна* ДП, овај *дѣн* ДП, јутре *дѣн* НС ВК, *Пегкѣв дѣн* НС, неки *дѣн* Се, свѣки *дѣн* ГБ, *Спасов дѣн* М, *Крстов дѣн* Ча, *Госпоѣн дѣн* Гр, одморимо се *дѣњу* ГХ, *дѣњу* ЗТ, *дѣска* ДБ, нека *дѣска* Ка, *дошѣл* Се Ли ДДр ДП МК ДДУ Ка, *дошѣл* у петак ВК, кѣ *дошѣл* Гр, кѣко *дошѣл* Ча, *жѣцне* ДДУ, *Кѣкина зѣлва* РД, тај *зѣлва* РД ВК, *зѣлве* њма РД, *зѣлве* НС, *измѣкни* ме ДП, *ишѣл* ДДр ВК Се Гр Ча Ка ДП, *кѣд* се спу̀шти МК, *кѣд* слазим МК, *кѣд* њу нанижем ДП, *кѣд* туримо плѣчу, *кѣд* се ѡздрѣ Се, онага *кѣд* ми ѡмр Гр, *кѣд* она не тејала ГБ, *кѣш* ће да вртају Ча, *кѣд* истакмим Ча, *кѣш* па сновѣмо Ча, *кѣд* Нѣмац улеже Ча, *кѣд* бѣ ДДУ, *кѣд* беомо ДДУ, *кѣш* скину Се, *кѣд* гу овдека Со, *кѣш* кѣко ГБ, куму е до *кѣд* Га, *кѣд* цапне Ка, да га *лѣже* ЗТ, *лѣжем* ЗТ, *лѣже*, не *лѣжи* ДБ, неће га ни *лѣже* ДП, свѣ *лѣжу* Та, *лѣко*, *лѣко* ДБ, *мѣзге* ЗТ, *некѣд* варбано Ча, *некѣд* па *некѣд* ВК, *некѣд* бил Ча, *некѣд* га ѡма, *некѣд* га нѣма ДП, негде *некѣд* ВК Па, *некѣд* бѣе ВК, *кѣд* *некѣд* им копашемо Ли, нѣмам *никѣд* туђ зуб Гб, *омѣкне*, *омѣкну* ДБ, дошла *Дѣвна онѣг* ВК, *онѣг* нѣсмо бацали ГБ, *онѣг* ЗТ, свѣнски *оѣнѣци* Гр, прѣсни *оѣнѣци* Ча, *оѣнѣци* от кожу Ча, *оѣнѣци* Га ДБ, дрпави *оѣнѣци* М, *оѣишѣл* РД Га ВК ДП Се, а ми *ѡлѣк*, *ѡлѣк* ДДУ, ицѣпим *ѡлѣк* ГБ, тѣк *ѡлѣк* Га, *ѡлѣвѣчке* ГБ, *ѡшѣл* РД Ча, *ѡримѣкни* ме ДП, *ѡрошѣл* ВК М Ча, оно се ѡбаво *расѣмну* Гр, *сѣг* ич не чуѣ Гр, а *сѣд*

34 Белић: 1905, 46.

35 Станојевић: 1911, 371.

36 Белић: 1905, 44.

37 Ивић–Реметић: ФО, 591.

38 Белић: 1905, 47.

Гр, до *свг* Гр Га, отидоше *свг* Кр, тъкво *свг* РД, е, *свга* ДП, и *свк* си пијемо Ка, *свк* ће ти да псуеш ДДу, *свк* ће сипуемо Та, а *свга* ме воџу НС, и он *свг* да ли е Се, све е *свг* боље Со, *свг* голѣми ВК, *свг* стѣлна МВ, *свг* је стѣлна Га, *свг* отишъл Ли, триесту *свг* ГХ, *свга* нѣма, *свг* бабе МК, *свга* све сукна МК, да гу *свкнем* ДП, кад *свмне* НС, неѣ *свмнуло* Ча, къ ти *свмну* ДДу ЗТ, за *свн* НС, у *свн* ЗТ, оно се *свмни* ДП, *швк* ће чукун ГБ, па *швг* онај вода МВ, *швг* у собу РД, бѣоше *швг* Ка, къко *швг* Та, *швг* се упознамо Га, и *швг* видо НС, о *швг* си она Се, о *швк* къкъвѣ ти воџе Се, оно е *швг* било ДДу, *швг* несү имаѣи ДДу, од *швг* батали ВК, они су га *швга* маскираѣи МК, *швмнина* Гр, *швњи* ЗТ, *швйка* Ча, и сл.

У ову групу сврставам оно што А. Белић сврстава у другу групу, тј. полугласник у суфиксу, али и у основи:

јечъм ГБ ДБ, *къкъв* НС, *къв* ће ми ђавол РД, ус *кошъл* МВ, истресү *кошъл* ВК, у *кошъл* МВ Га, *кошъл* голѣми ВК, *кошъл* ДБ, *некъкъв* ДДр, *никакъв* помоћ Ли, *никкъв* дуван ДП, *овњс* ДДу, *овѣс* и *јечъм*; сејемо *овѣс* Га, *овѣс* ДБ ЗТ, *йешъл* МК, *шккъв* ВК, *убъв* ДДр Га;

и оно што Белић сврстава у пету групу, пошто је изгубљен осећај да је то суфикс:

дњњс ДДу, *данњс* ДДу Та ВК Ка, *дан* *данњс* Ка, *данњз* била Се, *данњске* ДП, *нањњс* ВК, *нењњс* Гр, *њњњс* ДП.

Сѣтари полугласник у суфиксу

-ѣк: по *десеѣк* ДДу, *јасѣѣче* ЗТ, *јесеѣк* ВК, *маз* на *мањѣк* Гр, *момѣк* ГХ РД ГБ ДДр Га ВК, *муњѣк* Ка, *йесеѣк* ДП ВК ЗТ, *йесеѣк* Ча, *Редѣк* ДДу ВК, *ручѣк* М Гр Га ЗТ ДБ ВК Ча, *чеѣврѣѣк* Гр, *шумѣк*³⁹ Ча Га;

прилози на -ѣк: *овѣк* РД ДДу Ка Се, *овѣкѣ* Гр МК, *онѣк* ДДу Гр ВК, *онѣкѣ* Га;

-(ч)ѣк (дем): *грањичѣк* Га, *грозѣк* ДП, *каменѣк* Ка, *комаѣк* ВК, *конѣк* М, *куѣусѣк* Га, *ладѣк* Га, *лебѣк* Га, *мазѣк* М Ли Гр, *обедѣк* ВК, *йлаѣк* Гр, *йуѣк* Гр, *родѣк* Ча, *санѣк* Ча, *солѣк* ДДу, *шиѣерѣк* Ли, *шиѣерѣк* Ка;

придеви на -ѣк: *малеѣк* ДДр, *малеѣк* НС, *омалеѣк* ДДу, *йоголемѣк* ДП, *йѣјачѣк* Гр, *сѣтарѣк* Гр, *сѣтарѣк* Га;

придеви на -ѣѣк: *куѣѣкче* ДП, *йолагѣѣкча* ДП ГБ, *йѣсѣѣкчо* ДП;

-ѣѣ: *браѣѣанѣѣ* Гр, *венѣѣ* Га, *жсалѣѣ*, *жельѣѣ* ДДу, *жълѣѣ*, *жилѣѣ* Ча (види т. 41–42), *свонѣѣ* Ка, *квасѣѣ* Со Ли МК ДБ, *киѣѣлѣѣ* Та, *кладѣѣнѣѣ* Ча, *кладанѣѣ* ВК, *конѣѣ* ДДу Га, *Круѣѣшевѣѣ* Ча, *мриѣѣвѣѣ* Га Гр, *шеснѣѣ* ЗТ, *удавѣѣ* ДБ ДП Гр, *Шарѣѣ* М;

-ѣѣ (дем): *леѣѣѣ* ВК НС Гр;

придеви на -ѣѣѣк: *сиѣѣѣѣкчо* Га;

придеви на -ѣн: *могуѣн* РД;

број *један* и деривати: *едѣн* Гр Ча ВК ГБ ДП МВ РД ДБ, *едѣмѣѣѣѣ* РД ДП Ча ГБ М, *едѣнѣѣѣѣ* ВК, *једѣн* Га Гр ВК ДДр ДБ, *једѣмѣѣѣѣ* МК Се, *једѣмѣѣѣѣѣѣ* М, *ниедѣн* Га, *одједѣнѣѣѣѣ* ВК;

-ѣв: *убъв* Га ДДр.

³⁹ Павловић: 1939, стр. 55–56 каже да је ова реч делимице изгубила деминутивно значење.

Стари полугласник у иредлозима

крне със комби РД, пошло със њи РД, със ви́ле РД ДДу, със кршену ру́ку РД, със ви́лу Ка, със ње́га Ли, със у́ста ВК, със воло́ви Ча, със плу́г Со, със ва́с Со, със др-ља́че Со.

II Полугласник који се накнадно развио (секундарни)

1. у именицама: брашџице ДДу⁴⁰, жишџице Гр, о́гъњ ВК Га Гр ДП ДДу, џисмџице Гр, свџкр РД Га Гр ВК ДП Ча Со НС ДБ;

2. у радном глаг. придеву: ви́къл Га РД, ди́гъл Ка, до́вџзъл Га, излџзъл ДДу, изре́къл Ка, се́къл РД ДП, исџе́къл се Ли, ле́гъл РД МК, мо́гъл Гр Се М Ка, џе́къл ГХ, џобџгъл Га, џребџгъл ДП, ре́къл ВК Га М Се ДП РД Ли ДДу, се́дъл ВК Га, улџзъл ВК;

3. у глаголу јесам: не́съл ВК Ча Га Ш Гр ДДр МК ДП Кр РД Се, ја сџм овде́ породџла сџна ДП, кад сџм прве́ водџла ВК, с ову́ сто́ку сџм тргува́ја Гр, ублену́ја сџм Гр, до́ведџна сџм оту́д Кр, кат сџм мо́гла Ш.

Полугласник насџао у џроцесу девокализације л типа: слџнџе, клџцаџ и сл. Примери у т. 66.

Полугласник у рџима џуџег џорекла:

кадџр Ш М, џџмџн Гр МК ВК, џамџн Гр⁴¹;

у суфиксу -лџк: ба́чалџк МВ, газдалџк Ча, качарлџк ГБ, муџавџилџк Ча, наво-даџилџк МК, џашалџк ВК, џоганлџк ДДу, џосмешлџк ГБ.

III Полугласник насџао од другџх вокала

31. Полугласник насџао од вокала а: бџр да зна́м ГБ, зџшџо́ Ка Га Ча ДП Гр, кџко́ Ка М Гр ДДр НС Се ГБ Ли ДП ГХ ВК РД Га, кџко за цр́кву Ка, о́џе си кџко́ ДДр, свџ кџко шу́паљ бџше Ча, што се кџко́ свџрта Ка, кџкво́ ВК ДДр РД ДП МК, кџкџа́ МК, наводџџилџк ВВ, не́кџко́ Ка, не́кџкво́ ВК Со Та МВ Га, не́кџкџа́ Га, не́кџкав Со, не́кџко Се ДДу Гр, одџмна ДДр Гр МК Ча, сџл џе жена́ да узне́ ДДу, сџл се досџџаш ДДу, до сџм до пу́т Гр, при сџм џи́ ДДу, до сџм доше́ ДДу, при сџм ста́ ницу НС, сџмо три́ оста́ше Та, сџмо да одмџрим ДП, сџмо кошу́џка Гр, свџки дџн Кр Гр РД, свџки да́н ДДр, свџки пу́т Ча, свџки Гр, свџкоднџвно МК, свџки ДДу, свџко ле́то Та, свџкому Се, свџку го́дину МВ, свџкџкџе бо́је Ча, свџкџкџо Ча, свџкџкџа ДДу.

Полугласник од вокала о: џџа́ске ВК Ка.

Полугласник од у: амџла́нџа ДБ.

Полугласник : а : е: једини пример који имам — ме́рдџвџн Ш, ме́рдџван ДДу, ме́рдџвен ГХ може се тумачити и као неки вид прилагођавања стране рџи.

⁴⁰ Види Белић: 1905, 66.

⁴¹ Истои Белић: 1905, 71. У питању је рџџа, а не придев.

IV Полугласник ойвореније артикулације (а)

32. Честа је алофона варијанта полугласника са артикулацијом између полугласника и вокала *a*:

ба́чва Га, *ва́здѣн* Ча, *ва́здан* ДДу ВК, *да́н* ДДу Га, *четерѣз дана́* ДП, *данѣс* Гр, *доша́л* ДДр Со Ка МВ, *за́лва* Ча Га, *ши́а́л* Со, и *кад* отишла́ Со, и *кад* он оболе́ Со, не́ћу те *ла́жем* ДБ, *наша́л* МВ, *оша́нци* ВК Ш Га, недеља́ *осамну* Гр, *оша́ншиа́л* Со Ка, *оша́л* ГБ, *иша́ншиа́л* Со, *са́г* ће *бу́ду* ВК, *са́г* се *вика* бграда Со, е, *са́г* добро Ка, и *ша́г* наседају МВ, па *ша́к* повијемо НС, големи *ша́г* ДДр, до *ша́г* Со, оно́ *ша́г* деца́ Га;

коша́л МВ ДБ;

данас Ка, *нећа́с* Гр; *кладана́ц* РД, *леба́ц* ЗТ; *мома́к* Со ДДр, *иустиша́к* Ча, *руча́к* Га, *шума́к* Со; *крајча́к* МВ, *солча́к* МВ; *височа́к* МВ, *едан* ектер Га;

но *неса́м* кадар́ ДДр, *ога́њ* Гр, *иобѣга́л* ДДр, *иомога́л* РД, *река́л* Ка;

комишла́к Ка, *ћурчила́к* ГХ.

V Вокал а на месту полугласника

33. Оваквих је примера доста. Навешћу мањи део:

вашка́ Се, јутре́ *дан* РД, цели́ *дан* Со, два́ес *дана́* РД, е́днога *дана́* Гр, *данас* Ка, *дана́ске* ВК, *кад* се ова́с жње́ МВ, *лакачко́* Та, *ма́кнем* се Со, *ова́ј* Ча (и примери у т. 596), *ома́кнемо* га ВК, *оша́нци* ВК, *иола́к* М, *иолагачка́* ДП, *са́г* излѣгло ГХ, она́ *са́г* умрѣла Со, он ме подети́ншиа́л *са́г* Ли, *ови́ја* су *са́га* ГБ, *са́га* ти́ја Гр, па *ша́га* сре́ски Гр, оно́ се *ста́мни* МК, примера типа *иша́л*, *доша́л* и сл. у т. 286.

девојчу́рла́к ДП, *јеси́ак* ВК, *човесла́к* ДП; *солча́к* М Со; *ова́к* Ка МК; *свона́ц* Ка ДДу, *кваса́ц* ВК Со, *кля́данац* РД, *кола́ц* ДДр, *кона́ц* МВ, *мри́вац* Ли; *леба́ц* МВ ВК Ка;

ога́њ МВ, *ве́штар* Ча ДДу, *брашана́це* Ли, *неса́м* ДДу ВК МВ;

кадар́ ДДр, *домазла́к* ДП, *иашала́к* ВК, *инајдерла́к* Со, али и: *комишлу́к* М, *чорба́лук*⁴² Га.

VI Вокали о и е на месту полугласника

34. Уз лабијал, у бројевима *седам* и *осам*, у *магла* и *сабор* и речима од ових изведеним, на месту полугласника стоји вокал *o*⁴³. Примери у т. 154. и 155.

Са вокалом *e* < њ су следећи облици:

бла́гден ВК⁴⁴, *ви́шел* Га Со Ча, *Вели́гден*⁴⁵ ВК МВ Гр Ча ДДу, *кля́цењ* Га, *Пе́йро́вден* ГБ МВ Га, али и: *Пе́йро́вдан* Та Ча.

⁴² Вид. т. 113.

⁴³ Стари облик ових бројева је са полугласником на крају: *седмь*, *осмь* (Николић: 1984, стр. 167), тако да се полугласник, на месту на којем је у ГЗ вокал *o*, а у књижевном вокал *a*, развио накнадно. То је, дакле, секундарни полугласник.

⁴⁴ Станојевић: 1911, стр. 371: „Каже се увек *благ ден* (благ дан), *Велиг ден* (Велигдан, Ускрс), али: *Пејровдѣн*“.

⁴⁵ Занимљиво је да Марковић: 1993, 179 под *varsilo* има: „У *varsilo* жене чине црвено перашке за *Велигдаи* (истицање моје)“.

Облици са вокалом *e* на месту полугласника из моје грађе различите су вредности.

Лексема *виџел* није непозната другим нашим народним говорима, а ја сам је забележила у два морфолошким варијантама: *виџел* и *виџлѣ*. Једном забележен облик *клацењ* сматрам случајним. Лексема *Велигден* јавља се на целом простору, а тако је и у другим говорима ове зоне и вероватно је тај облик доспео у народни говор преко црквеног. *Пејтровден* је вероватно настао под утицајем претходне лексеме, па се јавља у оба лика, са *e* на месту полугласника и *a* < *ь*. Остаје нејасно зашто само овде имамо *e*, ако је: *Ђурђевдан*, *Миџровдан*, *Пејчиндан* и сл.

*

35. Секвенца *въ-* даје рефлекс у: *удовичѣџине* ГХ, *унуџи* МВ, али редовно: *вашке*. Ван овога може бити облик *џорник*. Примере и коментар видети у поглављу о афези т. 94.

Готово редовно је *и* < *ь* испред сонанта *ј*, па је: *овија*, *џија*, *онија*. Примери у т. 596.

Нејосџојано а

36. Ово је одлика могла бити обрађена и у тачки о вокалу *a*, али сам се одлучила да је сврстам овде зато што се ради о староме полугласнику који се понекад, супротно књижевном језику, изгубио или очувао прешавши у *a*.

1. да гу *жњемо* Га, не *жњѣ* никој РД, кад се овас *жњѣ* МВ, *жњѣш* Ли, ми ће им *жњемо* ВК, да *жњемо* ГБ, *џожње* свѣ ДДу, да *џожњеш* свѣ ДДу, он *зберѣ* В, овој *збѣри* В, *збѣрав* куга кудѣ виде Гр, комите *збѣра* Гр, *збѣра* тамо ДДр, *збѣрајше* РД, па га *збѣраш* Ли, овдѣ се *збѣра* вода Гр, још *збѣрају* Гр, да га *зберемо* ДДр, да се *зберемо* там ДДу, *збрале* се жѣне ДДу, жѣне се *збрале* РД, оно се *збрало* ДДу, *збраше* се там НС, *збраше* и старо и ново Та, па ни *збраше* Ча, едни ни *збраше* Гр, од њѣг се *одберѣ* Ча; па се *згрѣје* Га, *згрѣје* воду Ча, да *здѣне* стоџ ВК, *здѣнемо* Ка, неѣ *разбрала* РД, *свѣџујше* ме Со, да *смѣљеш* ДДу Гр, да *смѣљемо* Га, ми се несмо *сџавџи* с кмѣта Гр.

2. *изгрѣало* Ча, *собраше* Гр, *собраше* се РД, *сбрал* Та, *сабирали* су Гр.

О облицима типа *собор*, *собори* у т. 34 и 154.

Овде спадају и облици типа *џослѣдањ* полџг (јаје које остаје у гнезду) Гр, а више примера у т. 619.

37. Предлоге са крајњим *a* могуће је размотрити и у поглављу о покретним вокалима⁴⁶.

нада кѣбе ВК, ондѣ *нада* пџт Та, овдѣ *нада* сѣло Га, *нада* чѣшму гѣре Се, *низа* степѣнице ДДр, *низа* стѣну Ка, *низа* сѣло Гр, *ода* Дѣл даље не ѣде ВК, *ода* сѣнови ѣмам ДП, *џода* овѣј Шумкѣчке кѣше ВК, *џода* сливу ДП, ондѣ *џода* тѣркињу (шљива џанарика) ВК, онџ што ѣма *џода* тѣркињу ВК, билѣ ѣ *џода* детѣлину Ли, она *исџода* нас дѣле Ча, да неѣ *исџода* три динара ВК, *џа* свако дрѣво М, *џа* сѣло ДДр, *џа*

⁴⁶ Као покретне вокале разматра их Белић: 1905, 268; Богдановић: 1987, стр. 93 и нап. 162, а у поглављу о полугласнику Белић: 1905, 83, Реметић: 1985, 110.

сам прџор Гр, дојдо *уза* степенице ВК, придемо и *уза* стари Ча, *уза* шалтер ДБ, *йреда* тој ВК.

Ови су облици најпре поникли фонетским путем да би се доцније почели употребљавати и ван услова под којима су се први пут јавили.

*

38. Јасно је да је полугласник у живој употреби у народном говору Запаља. Из претходних примера види се да се он веома добро држи под акцентом. Сразмерно је мали број речи у којима се полугласник налази у неакцентованом слогу. Полугласник се може наћи на било којем слогу у речи. Он је често једини вокал у речи. У једносложним: *дџн*, *бџш*, *сџг*, *џџг*, *кџд* или у двосложним: *вџдџн*, *дџнџс*, *жџљџ*. Може се наћи и на било којем слогу вишесложних речи.

39. Ограничење које за дистрибуцију полугласника важи јесте да се у ГЗ полугласник не може наћи на апсолутном почетку и крају речи.

Ово ограничење, међутим, не важи за пиротски говор, јер је Н. Живковић забележио више речи од основе: *џнџа*⁴⁷, са полугласником на апсолутном почетку речи. У ГЗ је ова лексема позната у облику *аџка*: *аџка* кад вреви ВК, *аџка*, не мож да вреви ко треба ДП.

Са полугласником на апсолутном крају речи у истом речнику налазимо лексему *мџ*⁴⁸.

У Речнику *џџмочког говора* Ј. Динића такође има речи са полугласником на апсолутном крају речи. То су *бџбџ*⁴⁹ у значењу „бије, грува“ и *дџ*, у значењу „дах“⁵⁰.

О судбини назала

Назал предњег реда

40. Стари назал предњег реда дао је и у овом крају *е*. Изузеци који су познати осталим нашим говорима, *е* > *а*, налазе се и у ГЗ и дошли су из службеног језика: *кџџа* Михајила Га, госин *началниче*, срескому *началнику*, *нашога началника* Гр.

41. Слободан Реметић је, сакупљајући материјал за ОЛА, у Доњем Душнику забележио стару лексему *џельсь* (у значењу жаока — код пчеле)⁵¹, што је и пре њега регистровао М. Павловић у Упитнику за Српски дијалектолошки атлас. Ја сам ову лексему забележила у више фонетских варијаната:

1. *е* < *џ*: *желџ* Га Ш М, *желџ* ДДу Та МКу ВК М.
2. *и* : *жилџ* МКу ВК Ча ГБ Га Та ВВ, *жилџ* Га;
3. О облицима: *живџ* ДБ Га, *живџ* ДБ В, *живџ* ли е ДДу у т. 43.
4. *џ/а* : *е*: *жџљџ* Ча ВК; *жџљџ* ДДу.

⁴⁷ Живковић: 1987, 178.

⁴⁸ Живковић: 1987, 67.

⁴⁹ Динић: 1992, 383.

⁵⁰ Динић: 1992, 401.

⁵¹ Реметић: 1985, 109, те напомене 256 и 257; и Реметић: ФО, пункт 86, стр. 589.

42. Дакле, примера са рефлексом *a* од назала предњег реда ($\epsilon > a$) није било, изузимајући онај са затворенијим изговором — *a*. Међутим, ово затворено *a* вероватно је настало као отворенији изговор полугласника. Појаву полугласника овде треба тумачити аналогијом, јер исти информатор додаје: „*кѣ ѿе жѣцне*“, па је ово *жѣцне* могло утицати на појаву облика *жѣљѣ* (није неумесно помишљати и на асимилацију према вокалу из суседног слога).

Готово увек је присутно колебање и несигурност у одговору. На поновљено питање обично добијам нови одговор, са новим ликом ове лексеме. Ако узмемо да је основни лик са $e < \epsilon$, онда је полугласник у тој позицији могао доћи аналогијом према *жѣцне*, јер је то радња којом се оставља исти, асимилацијом према суседном вокалу, или, можда, редукцијом вокала *e*.

43. Облик *живѣ* може бити, опет, аналошке природе, можда баш према ономе *живаѣ* што као одговор даје један информатор, а што нредставља лексичку супституцију. Желим да додам да сам и у Брестовцу, селу које је суседно зони II ГЗ, приликом попуњавања упитника за Српски дијалектолошки атлас, два пута, од различитих информатора, забележила *живаѣ* у истом значењу. Овоме у прилог и податак да се биљка *жиловлак* у неким народним говорима зове *живовлак*, што говори о односу корена *жил-* и *жив-*⁵².

Један од мојих информатора је мишљења да и змија „има *жельѣ*, она бѣцне те“. Да одговор није случајан, потврду даје Н. Живковић из Пирота. Код њега под *жало* налазимо „*жалаѣ, жаока* (у пчеле, змије)“⁵³.

44. Међутим, ако је овде реч о жаоки коју оставља инсект при убуду, ваља посебно нагласити да у ГЗ постоји лексема *жало*, али са другим, мада сродним, значењем. *Жало* је у ГЗ „средишњи део звона“, „тучак у звону“: Има *жало*, оно трѡпа ДДу.

Назал задњег реда

45. Незнатан део моје грађе даје повода да се говори о назалу задњег реда, заправо о његовим рефлексима другојачијим од оних у књижевном језику. То је рефлекс *na < nɔ*, који се јавља у зони II у глаголима III врсте типа: *ѡогинѡја* ЗТ. Вид. т. 815.

Судбина вокала јат

46. ГЗ спада у групу говора са најдоследнијом екавском заменом јата.

Екавизам редовно налазимо и тамо где у књижевном имамо икавизме.

У одричном облику глагола *јесам*: *несѡм* вој телѡ Се, *несѡм* купиѡ РД, *нејѣ*, *нејѣ* тој за нас Се, *несѡ* ли видѣѡ ВК, *нејѣ* МК, што да *неѣ* ДП, никъкво *неѣ* Та, *несмо* ГБ, а ви мѡжи *несѡѣ* ВК, *несу* телѣ ДП, *несу* ни давали Ће.

Под утицајем стандардног, јавиће се и икавски лик, мада доста ретко: *ниѣ* зѡр ВК, *нису* телѣ ГХ, *ниѣ* чињено Ча.

⁵² Живковић: 1987, 39, под *живовлак/жиловлак*.

⁵³ Живковић: 1987, стр. 38.

47. У 2. л. мн. императива: *куй'еће* РД, *у'знеће*, *и'ојдеће*, *одр'едеће* Гр, *дел'еће* ДДр, *и'ојдеће* Ча, *скинеће се* РД, *и'реи'ресеће* кућу Гр, *и'рои'уреће* ВК, *си'уреће* у, *о'и'кр'еће* у, *изви'неће* ДДу.

48. У дативу једине именица на *-а*:

нареди моје *мајке* ВВ, овој ете *Мирјане* Со, *Дивне* да дадем ВК, ја моје *Гине* ви-кам ДДу, дај *Бранке* Ка, остали примери у т. 502;

да кажем *и'диће* ВК, реко *Миливоје* ДДу, *деде* би ткала панталоне Га, шта би с'г *баише* М (остали примери у т. 502).

49. Аналогијом, у новије време, овај се наставак јавља и код именица код којих га није било: и *свекр'ве* реко ДДу, *маишере* умрел син ДП, ћу ви кажем ја *маишере* Ча. Вид. т. 502. и 522.

50. У дативу личних заменица за 1. и 2. лице јд. и заменице за свако лице: *ме-не* да давају Со, *мене* су краву украли М, толко порез *и'ебе* ВК, нанос из књижевног је: она *мени* даде ГБ.

51. Са мало примера, али из разних крајева Запања, посведочени су датив и инструментал јд. заменичко-придевске промене са наставком *e < ě* старе тврде промене: могу *св'ем* да одговорим ВК, *ов'ем* нашем М, д *и'де* редовнем путем Гр. Најнеобичнији, просто стран ГЗ, јесте последњи облик, који је очито унесен са стране.

52. У неким прилозима налазимо облик са *e* од старог јата⁵⁴: *зи'ме*, на онџа што од гр'ом ДДу Па, *зи'ме* тешко Га, *зи'ме* снег наврта ДДу, *ле'иће* имамо за *ле'иће* вутарке ДБ, *ле'иће* из бунар, *ле'иће* нема ДБ, кад е био *среде* земље ДДу (из песме);

али и: *зи'ми* и *ле'ићи* ВК, нема *ле'ићи* вода Ка.

53. Прилог *где* није уобичајен. Уместо ове лексеме, у употреби је *куде*. Но, понекад, од информатора који нису баш репрезентативни, чује се овај прилог са екавским ликом: *де* је најблизу ВВ, али је могућ и са икавском варијантом: *ди* је Га-лић? ГХ.

54. Слично је и са прилогом *овде*: обичан је у облику *овде(ка)*, али се јавља и: општина *овди* ВВ, има *овди* ГХ, *овди* после ГХ, долазио је *овди* М.

55. Уколико компарација придева није аналитичка, јавиће се екавска замена старог јата: *малеј* брат ЗТ, *малејога* ЗТ (значење ових речи је млађи, тј. млађега, мада је очигледно да је у основи лексема мали, а не млад), *сти'ар'еј* ЗТ, *сти'ар'ејога* ДБ, *сти'ар'еја* ДБ, една по *сти'ар'еа* Ча, имамо с'на *сти'ар'ејога* МКУ, и сл.

56. Икавски ликови биће под утицајем стандарда: она е *сти'арија* била Гр, *сти'арији* Ка, баба е *сти'арија* била ЗТ, една има *сти'арија* Кр, тај сестра *сти'арија* Кр, *сти'ари* ДП, *малија* ЗТ.

57. У неким глаголима биће: *живи'ла* с тога ДП, много *живи'ли* добро МВ, ел би *живи'ла* годину, ели не ДП, па се боље *живи'ло* РД; *доживи'ла* доживљај ВК, добро *и'оживи'ла* РД, што не спада у изворни народни говор, па ће се чешће чути: к'ко сам *и'рожив'ела* ДДу, *жив'ело* се Се, и сл.

Редовно је: *ос'ти'ар'ела* сам ДП, *ос'ти'ар'ело* Ли, *ислаб'ела* сам Гр, па сам *оздрав'ела* ДП, *и'обр'ав'ела* РД.

⁵⁴ Порекло ових прилога је од старог локатива на *-ě*, именица ж. рода *a* промене и именица ср. рода *o* промене.

58. Од основе **dě-* имамо: *додијати* у значењу „бити досадан“: оно му *додидјало* М, онé, íсна, *додидјаше* ДДр, *додидја* душе ВК.

Облика *додедјати*⁵⁵ у ГЗ нема, уколико од исте основе није глагол *дејани(иши)* се, који се може чути у значењу „борити се са животом, животарити“.

59. И у ГЗ је: *гъездó* М, *жлъезде* Се ГБ, *кљешше* ГБ, *кљешшд* ВК, *кљешша* ДДу, *ражљебил* МВ, *Жљебовé* Ча (микротопоним).

60. Редовно је: *серава* вуна и *сераво* млеко.

61. Овде спадају и примери: *йрељева* ДДу, *йрољевамо* Га, *йољевак* (блато настало неконтролисаним нросипањем воде) ВК.

62. Сматрам да овде треба рећи нешто и о односу *йре* : *йри* : *йро*.

йри > *йре*: *йредрждли* су Гр, Зорка га *йрејави* ВК, ће ни *йренуди* Ли, такој гу *йренудили* ЗТ, *йремешим* Гр ДДу, она *йремеши* лѐб Ча, неé *йремешил* ДДр, неки *йремешија* ЗТ, да не *йремеши* ЗТ, *йремири* ВВ, *йремирје* ВВ Гр, *йремирје* направеше Гр, преко Солун *йремири* ВВ, понеки *йремешим* на лик ДДу, да га још *йремешим* Гр.

йро < *йре*: по́сле *йромузујемо* (о премлазу) Ш, *йрóславу*, сла́бо сѣг *йрославују* Ш, *йрославује* се Ш (реч је о *йреслави*), поред: они́ до́ле *йреславују* Ш;

йре < *йро*: *йрезваја* Гр, *йрезива* Гр, *йременили* ни у уба́ву *йреме́ну* ВК, лѐпа *йреме́на* РД, кад се *йремени* Га, *йремењуј* се М, лѐпа *йреме́на* РД, да ме *йремени* ДП, па у *йременимо* РД, *йременимо* се РД, *йремењују* се Та, да се *йремени* Га⁵⁶, *йрейишује* ЗТ ГБ, *йрейишјаја* Гр, *йрейиша* Со, тој *йрейиша* Со, да *йрефиширамо* ДП, *йречиишја* Гр, *расйременимо* ДБ.

йри : *йре*: *йредвечер* ДДу, поред: кѣд се *йридвечери* Ча, тѣкој *йридвечер* Ча⁵⁷, вероватно да е тој *йривече* ВК, па сам ју турила *йривечер* ВК;

иначе је: овакој се *йреврѣже* Ча, *йреврзују* Ча, *йреврскујем* Га, он *йреживѣл* Гр, по ћерку сам *йрежалејала* Га, она́м да *йрејдем* Гр, *йрейишцамо* се М, *йрекачу́емо* се ВК, *йрейереш* М;

такој си и *йројде* Ка, *йроку́ву* онуј сирутку ДДу, кишица *йроросуе* Гр;

они́ *йривикају* ВК, *йридрждву* туј Ли, те вој *йринесѣм* Ли, *йриродила* ДП (у значењу родити по доласку у нову кућу, родити у новом браку, када већ постоје деца из претходног брака), не *йрисишањујем* д идем (не пристајем) Со.

Рефлекси вокалног л

63. У ГЗ нема вокала *л*. О томе говори и један од првих проучавалаца овог говора А. Белић, тврдећи да је *л* „у заплањском дијалекту сасвим прешло у *љ*“⁵⁸. Белић налази да се употреба *љ* поклапа „у главноме са границама заплањскога дијалекта према јужноморавском“⁵⁹. Многи дијалектолози данас, ревидирајући свој став о томе да је заплањско-сврљишки дијалекат без иновација у односу на друга два призренско-тимочка и да има иновације једног или другог, као главну одлику наводе баш рефлекс вокалног *л*. Још је А. Белић приметно „да је први импулс за

⁵⁵ Ивић–Бошњакковић–Драгин: 1994, 237, и нап. 169.

⁵⁶ Ђирић: 1983, 32.

⁵⁷ Богдановић: 1979, 16.

⁵⁸ Белић: 1905, 113.

⁵⁹ Белић: 1905, 102.

мењање *л* у *љ* потекао из запањскога дијалекта⁶⁰. Истина, у Белићевој грађи само су два примера из овог краја — *слѣза* и *слѣнце* и то оба из ВК. У раду *О рефлексима слоговног л у њирзренско-џимочкој дијалекатској области*, Павле Ивић каже „да се у лужничком поддијалекту и сврљишко-запањском дијалекту јавља у у суседству лабијала (*буа, вук, музем, џуни*), а иначе је *љ...*“⁶¹, и закључује „да је за С-З дијалекат [...] карактеристичан принцип распореда двају рефлекса истоветан с оним у јужноморавском“⁶².

64. У фонолошком опису Д. Душника за ОЛА налазимо да „претежу примери са у < л. [...] Иза /с, д/ по правилу долази рефлекс /љ/. [...] Према *д’бок, џ’на, џ’ска* овде је *дли’бок, ж’љу’на, ж’ључ/ж’ључка*“.⁶³

65. ГЗ је у погледу ове особине готово строго подељен у две зоне (вид. карту бр. 1). У обема зонама је најчешће *л > у*:

бује ДДу, *в’уна* МК Ка, *јабуче* РД, *кук* Ка, *кучина* Со ВК, *музење* Се, *муземо* Ка, *најуни* ВК, *јомузем* Та, *прогунем* ДДр, Ка.

66. Иза *с, д* и *к* (обично из групе *кл < џл*) у зони I имамо најчешће рефлекс *ла* који је дошао од *љ*, у шта нас уверавају готово усамљени примери са овим рефлексом. Овде ћу се послужити грађом коју је забележио М. Павловић у Д. Душнику⁶⁴ да бих поткрепила своју тврдњу.

Он има: *слѣза, слѣза, слѣзе*, на 4. страни, и на истом месту *л : ла (л^в)* означава као „нов процес“. На 5. страни има *љџка (љџка)*, на 9. — *слѣзина*, на 35. — *слаба, слабе*, на 82. — *дљџби, Дљџби да издљџби*, и: *длабеје*, на стр. 92. *дљџина*, али: *Длага Пољана*, па: *дљџачко, слѣнце*, на полеђини 92. стране и: *слѣнце, слѣнце* на 93. страни. Љ. Рајковић⁶⁵, међутим, редовно има рефлекс *ла: слаба*, на 37. страни, *длабе* на 75. страни, *слѣнце*, на 84. страни, *слаза* на 4. страни, *длага, длаго, јодлага*, на 132.

Ево примера и из моје грађе:

слаба Та, *слаба* ВВ ДДу ДДр ГХ, донеси *слабу* Та, на *слабу* Ш ДП Ча;

слѣнце ГХ ДДу МВ ДП Со Та Га Ча, поред: *слѣнце* Ча, али често и: *суње* Ли МВ Га ГХ Со, *сланчоглед* Ча ВК, *засланил* ми, па не *видим* ВК;

слаза Га, *слаза* течѣ МК, *слазе* Со, *заслазил* ко *курјак* Ча, поред: *слѣза* ДДр Та Ча, па: *слаза* ДДу, и: *суза* ДДу;

длаги рукави МК, да *буду длаге* ДДр, *длаге* биле ДДу, *тамо у Длагу* ВК, *длаги* Га, *Длагорейка* (име за овцу) ВК, *Длџа* Пољана ДДу;

с њџга се *длаби* М, *издлабе* Ча, *издлабе се* ДД, од *врбвину издлабено* МВ⁶⁶;

треба се *гоца* (много) *клатѣ* МВ, *клатџањ*, *клатѣм* паприку МВ, *бели лук склатчу* МВ, *клатџањ* ДДр, *с клатџањ џуџамо* ДДр, *клатѣ* ДДр, па *клатѣм* им та да *кџују* ДДр, *цѣли дан клатѣм* Со, *клатѣ* и *јѣдѣ* Ка, да га *склатѣм* Со, *с клатџањ* ДДу, *клатџањ* Ча, *склатѣмо*, овдѣ *џуџају* Ча, *клатѣмо*, *склатѣмо* *шеницу* М, *клатџањ*, *клатџањ* М, *клатџењ* Га, *клаткла*, *неклатџен* *падаше* ВК, поред *честог*, а у неким селима и претежног: *џуџамо* си *лѣпо шеницу* МК, *сџуџа се*, *сџџуџањ* ДДу, *сџуџамо* *ноприку*

⁶⁰ Белић: 1905, 105.

⁶¹ Ивић: 1991/3, 206.

⁶² Ивић: 1991/3, 211.

⁶³ Ремстић: ФО, 589.

⁶⁴ Павловић Упит.

⁶⁵ Рајковић Упит.

Та, *стиуцамо* шеницу Та. Овде, претпостављам, спада и израз *закласџрило* ВК, којим се означава небо затамњено и прекривено густим и тешким црним облацима, а могло би бити изведено од **tʰst-*, а група *шл* даје *кд* у ГЗ, као у речима *клаче*, *клацањ* и сл. Мислим да овде спадају и лексеме *засланил* му (у значењу сакрио му сунце, тј. светлост) ВК и *оцлани* (< од-слани > *ош-слани*) ми (у значењу помери се са светла, тј. сунца) ВК, и да је у основи обеју лексема *сланце*;

клан, *клановина* М (жена из ВВ), *горе* па *клан*, *клановина* Ча, *клановина*⁶⁷ у овај села Га, али и: *кун* Ча, *кун*, *куновина* МК, *кун* Та.

67. Павловићева грађа са *д*, те прелазне варијанте: *л̆*, *л̆*, *л̆*, па све до *ла*, уколико се може сматрати поузданом, најречитије говори како о процесу, тако и о брзини којом се одвијао. На њу би се могле надовезати форме из мојег материјала са *л̆*, *ла* и коначно — *ла*, какву једино бележи Рајковић.

68. У зони II налази се *лу* < *д*:

слуба ГБ НС В ДБ, *слубу* ГБ ДБ;

слунце ГБ НС Гр ЗТ, *слунчокрећ* ДБ;

служе ДБ.

69. Према **žčka*, *žna*, у обема зонама је: *жључка* МКУ Со ДДУ ГБ, *жључку* не извадимо ГБ, куде може бе *жључку* ДДУ; *жљунá* Та Со ДДр Га, *жљуна* ГБ.

70. Рефлекс *лу* у зони II сведочи о прогресивности јужноморавског говора⁶⁸, о којој говори и А. Белић и о великом утицају јужноморавског на запаљски, који је непрекидан. Као потврду навешћу податак из Белићевих *Дијалекаша* да је граница до које се простире рефлекс *л̆* између Гркиње и Виландрице⁶⁹, а сада се рефлекс *лу* иза *с* проширио до Марине Кутине. У МК налазимо: *слаза* тече, али *заслузил*, па: *сланце*, али *слуба*.

71. За старо **dlbok* имамо исти рефлекс у обема зонама: *длибóк* вир Ча, *длибóка* вода МКУ ДБ, млого *длибóк* РД, не *длибóко* ДДУ, оно било *длибóко* Ка, *длибóки* ДДУ, *Длибóки* дел Со, у *длибину* РД, поред: *доле* у *дубину* Со.

72. Број лексема у којима се јавља рефлекс *д* другојачији од стандардног, веома је ограничен. Лексема *слаба* у зони I, односно *слуба* у зони II, стално је у употреби. Узрок је у томе што синоним којим се ова може заменити, *мердивен*, нема у себи вокално *л*, па аналогија према стандарду изостаје⁷⁰. Лексеме *сланце*, *слаза*, *клацањ*, *длаг*, често долазе после *сунце*, *суза*, *шучањ*, *дуг*, уз образложење да је то „раније“, „сељачки“, „по старински“. Употреба лексеме *клан* просторно је ограничена на села непосредно уз Суву планину. Лексему са основом **dlab-* нисам срела у другом облику. Можда је разлог томе то што је преласком на машинску производњу изостала таква радња.

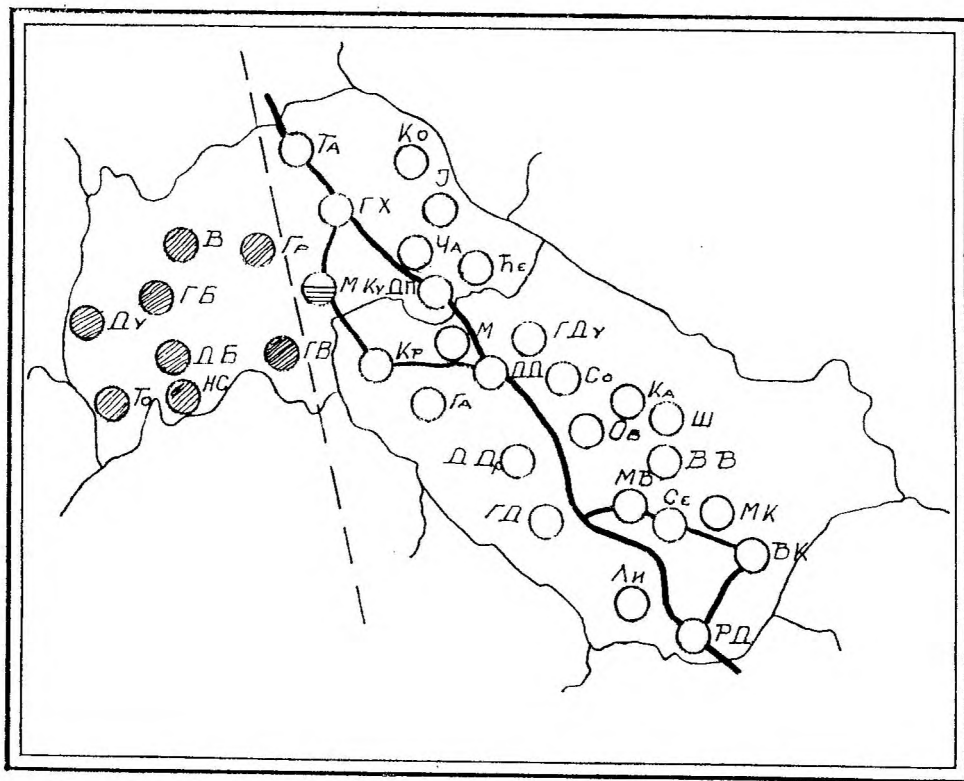
⁶⁶ Маретић: 1899, 115, сматра да су *дүйсџи* — *длџџџо* у апофонојском односу.

⁶⁷ Маретић однос *кун-клијен*, *клен* тумачи превојем. Видети Маретић: 1899, 115 и напомена на истој страни.

⁶⁸ Појавом рефлекса *лу* за *д*, позабавио се, осим Белића, и Данило Барјактаревић у: Барјактаревић: 1977/1, 312–316.

⁶⁹ Белић: 1905, 103.

⁷⁰ Слично налазимо и у Пољаници. Стевановић: 1969, 403: „Ваља истаћи да се поред ових облика (*салу* — прим. моја) паралелно јављају исте речи са у *сунце*, *суза*, *дубóко*, *сунцоглед*, али увек *слуба*“.

Карта бр. 1: Рефелкси вокалног л иза с

Легенда:

- слъзе, слъзе, слънце, слънце
- ▨ слунце, слъзе
- ▬ слъзе, заслужил, слънце, слуба

73. Овом репертоару треба додати и овде познату лексему *лацка* од старог **h̥s-*⁷¹. Исту бележи и М. Павловић — *лъцка* (*лъацка*)⁷², док Љ. Рајковић има *лацка*⁷³.

74. У речима од основе **vъk-*, јавиће се облици са превојем: да *облече* ВК, *слечѐм* ДДу, што неки сврставају, према књижевном *вук-*, у рефлекс вокалног л⁷⁴. Исто је и у: *увлачим* вуну Ка.

⁷¹ Ивић: 1991/3, 210.

⁷² Павловић Упит, стр. 5.

⁷³ Рајковић Упит, стр. 5.

⁷⁴ Вид. Маретић: 1899, 114.

75. Да закључимо. У погледу рефлекса *л* ГЗ може се поделити на поменуте две зоне. Зона I је са типично запањским одликама, где за *л* налазимо у свим позицијама изузев иза *с*, *д*, *к* (и *к < њ* из групе *њл*) и *ж*. Иза *с*, *д* и *к* имамо замену са *љ*, односно *ла*, или *ла*. Међу овима су најфреквентнији ликови са рефлексом *ла*, што је новијег датума, пошто су сви ранији истраживачи искључиви у закључку да је то рефлекс *љ*. Могуће је колебање да ли је ово *а* истоветно са било којим другим *а*, али онолико колико се то слободним ухом може закључити — јесте. Више од тога може да пружи електроника. Иза *ж* имамо рефлекс *’лу*, у ограниченом броју речи.

У зони II, поред редовне замене са *у*, налази се и рефлекс *лу* за вокално *л* иза *с* и *ж*.

Видети карту бр. 1.

За рефлекс *ли* у **dlib*- постоји могућност да је од старог **gly*.⁷⁵

Вокално *р*

76. И овде је *р* једини сонант који има слоготворну функцију, што потврђује сав прикупљени материјал.

77. Најмногобројнији су примери где се вокално *р* налази у медијалној позицији, и то обично између два консонанта. Као потврду навешћу део материјала за који мислим да није књижевни или није чест. Примери ће бити разврстани у четири категорије. Прву чине они код којих је слоговно *р* између два консонанта, другу они код којих је испред слоговног *р* један, а иза њега два консонанта, трећу са два консонанта испред и једним иза и четврту са два консонанта испред и два иза слоговног *р*. У свим категоријама разврставање је извршено азбучним редом према консонанту испред слоговног *р*.

брго ГХ Гр ДДу Га, *набрдила* Га Та Ча, *брдо* (део разбоја за ткање) Ча Та, *брџаји* ДДу, оно *брђи* нагоре ДДу, *брџаји* (рогови) Ча, *муже гу набрзи* (истера) Ча, *ѡобрќала* (помешала) ДДр, *ѡобрќане* РД, *ѡобрќаше* ДДр, *ѡобрљавела* РД, *брљива* ДП ДДу, *брљави* Ка, *брљиво* РД ВК, *брљивишина* ВК, *обрни се* (окрени се) РД, *обрѡам* Ли, *обрѡу* ДДу, *брчкане* Ча, *врвина* ДДу Гр ВК, *врвину* ДДу, *вржем* (везем) ДДр, *врже* ДДу, *вржеш* Ча, *ѡревржеш* Ча, *увржу* ВК, *врз шију* (преко, одозго) Гр, *човек врз човека* Гр, едно *врз* друго М (али: па *врез* њега ВК), *врзала* РД, *врзам* (= половина коњског товара сена) Ка ВК, *врзана* ДДу, *врзане* Гр, *врзано* МК ВК, *врзуем* ДДу, *заврзљка* (део разбоја) Ча, *ѡоврзљка* („од шамѡу“, марама којом се повеже глава, а одозго се носи друга) Ча, *ѡоврза ми* ВК, *уврза* ДП, *ѡреврзују* Ча, да *вика врке*, *врке* ДДу, *врли* ДДу, *врли* Ча Гр, *врља* МВ, *врљаш* ВК, *врљаше* ДДу, *врљи* ГБ, *врљила* Та, *исврљим* Гр, *наврља* ГБ, *наврљаше* Гр, *ѡоврља* Ка, *ѡоврљала* МВ, *ѡоврље* Ли, *оврмо* ГБ, *врне* Се ДДр Та ДП, *врни се* РД, *не врну* (враги) НС, *киша врне* ДП, *врне* (киша) Гр, *да се врнем* ВК, *заврне* (заокрене) НС, *ѡоврнемо* ДДу, *ѡоврну* ДП, *врс шију га кољу* Гр, *врѡају* Ча, *врѡала* ВК, *врѡам* ДДу ГБ, *врѡање* М, *заврѡаш* ГБ, *ѡреврѡаш*, *исѡреврѡаш* ДДу, *Мали Врѡој* Ка, *Големоврѡојци* МВ, да га *ѡоврѡу* МВ, *врѡу ме* Ка, *врѡани* опанци ВК, *врѡе* ДДу ВК Ш, *врѡу* Кр, *врѡу* ВК, *врѡица* М, *врѡљине* ДДр, *врѡаѡ* Га, *врѡеш* Ли, *уврше* ДДу, *грбачки* МКУ, *гр-*

⁷⁵ Белић: 1905, 123.

би́на Ли Гр, на грби́ну Ка ДДр, грва́ља М, Грдáницу Ча, Грки́њу ГБ, Грки́њчани ГБ, Грки́њци ГБ, грма́н МКу, грма́ње МКу, грми́ МКу ВК, грне ВК ДДр, грне́нцѣ М ВК, загрне́м Гр, нагрне́ (навали, нагрне) ДДу, нагрѣ́мо (окопавамо) ДДр, грчаве́ Ча, грчи́ ме ДП, удрви́ла се ДДу, др̀давке МКу ВК, ѝдрѣ́дле су Гр, еднò др̀кало (део гајди) Ча, др̀лавѣ́ју Та, др̀ламо Ча, др̀вена др̀ла́ча Со, сѣс др̀ла́че Со, тѣг др̀н, др̀н, бучкаш ДДу, др̀јава ДП, др̀јаве ДДр, др̀јави опѣ́нци М, др̀ја̀во билò М, др̀иòль ВК, гр̀гавке Ча, нагр̀чено Ча, нагр̀нем ГБ Ка, огр̀нем ДДу, огр̀ну́ НС ДП, у̀грну Гр, да нагр̀ну Га, нагр̀ну тáм РД, нагр̀шу ДП, огр̀хам се Гр, нагр̀шу́у Со, слабогр̀ван Гр, свекр̀ву́е Га, окр̀ме ВК, ѝокр̀мим ги ГБ, кр̀не (навали, нагрне) РД, кр̀иенче М, уна́крс ДДу, Кр̀с Га, кр̀цанка (врста вутаре) ДДу, Кр̀чи́мирке МВ, Кр̀чи́ми́рци Ш, кр̀шено РД, кр̀шòйина Со, накр̀шимо ДДу, ѝокр̀шен РД, ѝрекр̀шен РД, скр̀шим РД, мрдòѣ́ Га, ѝромр̀жу́е ЗТ, умр̀жу́јем се Се МВ, умр̀л РД, о́мрси М, ѝòйр̀е⁷⁶ (тек) Со Ка РД, туј ѝр̀еѣ (раније) РД, бил ѝр̀еѣ ДДу, ѝр̀еѣ притѣ́нем М, ѝр̀еѣ цѣ́зве Га, да умрем ѝр̀еѣ Со, ѝр̀еѣ пред њи́ Га, ѝр̀еѣ на цу́цку РД, ѝр̀венчѣ́ ДП, Пр̀вокуѣ́и́нац Гр, ѝр̀ворòйи́ник Гр, чика Пр̀ву́л ГХ, некр̀ò у ѝр̀и́рли МВ, онѣ ѝр̀и́ну́ле (прхнуле) Ка, ѝр̀с и плѣва ГХ, ѝр̀шен НС, сла́мъача ѝр̀и́ена НС, кошу́ље ѝр̀и́ене МВ, с ѝр̀и́ени кòнци РД, па се уѝр̀и́имо МКу, ср̀ба (срче јело) ВК, ср̀би га (сврби га) ВК, и ти́ ср̀бни (сркни) ДДу, иср̀ка се (исхрка се) ВК, сѝр̀чи ме ДДу, ѝр̀гòше ни Гр, оѝр̀за се Ча, ѝр̀кле ДДу, заѝр̀л сам се (изгубио сам се) ДДр, ѝр̀лица МВ ВК Со, ѝр̀лицу Со ДДу, на ѝр̀ли́ише ДДу, заѝр̀ба́к (јегъл) Ча, пасу́љ ѝр̀лан ДДр, огр̀лаци́ ВК, оѝр̀ла́к (јегъл) Ча, наѝр̀iamo ВК, ѝр̀и́еж — кри́еж ДП, ѝр̀ња́к Ча, ир̀но́јеке ВК МВ, да ѝòу́рцају ВК, бо́ље се заѝр̀ви Ча, ѝр̀и́ен ГХ, цр̀ца М, чекр̀иáлка МКу;

бр̀кнó ДП, обр̀и́љи́ви Гр, забр̀чка ДДу, набр̀чку ДДу, вр̀злò ВВ, стò вр̀змá, вр̀змòви Ка, вр̀жди́ МК, вр̀ичѣ́ (дем. од врба) ГБ, ѝр̀евр̀ску́јем Га, свр̀и́ка Ча, ѝр̀евр̀и́камо ДДу Ча, вр̀и́лѣшка МКу, вр̀и́лѣшке МКу, вр̀чва („һуп земњен“) Ш, навр̀чку вр̀це Га, вр̀и́и́к МВ Со Га, вр̀и́и́к ДДу Ча МВ, гр̀сни́це МВ ВК ДДу Со Ча, гр̀сничòљине ВК, гр̀цкам коричку ДП, гр̀цма́н ВК, др̀вни́к Ча, др̀ндò (аорист) ВК, надр̀нду ВК, др̀чно ДДр, закр̀ља́м (зановетам) ДП, кр̀кѣ́ан ВК, Кр̀сти́ана ВК, кр̀сти́ачу Со, кр̀сти́ейи́на ВВ, кр̀шка се ГХ, мр̀вка ВК ДДу, мр̀вку Ка Гр, мр̀злу́й Се, омр̀кнемо ДП, мр̀мња́ ДП, мр̀ско Гр, мр̀ти́ка М, мр̀вичка М, Пр̀вка Се, ѝр̀вòга Га, ѝр̀дла ДДр, у ѝр̀кле зѣмње Со, ѝр̀кља́ јòш Га, не мòж да ѝр̀кне Ча, ѝр̀шка òвце Ка, наѝр̀шка и Ка, едну́ ѝр̀шкòву (ситну) ДДу, он се ѝр̀шну́л (сакрио се) у њи́ву Ка, ср̀дњу́ ДП, Ср̀цкò РД, ѝр̀òйр̀гла МВ, ѝр̀гнеш ју Ча, уѝр̀кне РД, Цр̀цкò РД;

одвр̀же Гр, ѝòдвр̀зане ДДу, одвр̀ну́ли Га, изодвр̀и́али ДДу, развр̀заше Ли, извр̀не ВК, развр̀ну ГХ, извр̀ну́ло се РД, развр̀ну́ше гу Га, издр̀ж Гр, издр̀лá Се, кѣд се издр̀а Се, ѝр̀освр̀ца МВ, на́јр̀ве Со, на́јр̀во ВК ДДр М Га, исвр̀љи́мо (презент) Ка, свр̀немо Ка, Со, они́ свр̀ну ГХ ДДр, свр̀и́а Ка, скр̀чав М, искр̀шиена РД, накр̀шим М ДП, искр̀шил Га, скр̀шила Со, исѝр̀љува́ла Со, су́лдрма Га ВК, да свр̀не ДП, свр̀ни ДДу, свр̀ну́л ВК, свр̀ну́ла ВК, усмр̀делò ВК, ѝосмр̀че ДП, расѝр̀зòмо Со, сѝр̀љу ВК, ѝросѝр̀мо Ка, ѝр̀òсѝр̀но Га, расѝр̀òсѝр̀ја ЗТ, расѝр̀òсѝр̀иò ВК, сѝр̀ше́ль МКу ГБ М, од сѝр̀ше́ља М, сѝр̀ше́љи Та, оѝвр̀љи́ (3. л. јд. аориста) Гр, ѝòòѝвр̀љу МВ, цѣр̀цу (ономатопеја) ДДр, не швр̀ла́ тѣ Кр, ѝр̀òѝр̀и́дле Ча, ѝшмр̀ћа́ (3. л. јд. аориста) Со, ѝшмр̀ћана М, шмр̀чем онòј ВК, Ш̀шр̀бо̀вац ДДр, ш̀шр̀ца́м ДДр;

⁷⁶ Марећић: 1899, 89, овај облик сматра превојем према ѝйр̀òв, а изводи га од ѝò-ѝр̀во (стр. 92).

смр̀д̀љуга Ча, раздр̀нд̀ла ВК, исц̀р̀шкамо Га, збр̀ко̀љу̀је ВК, цвр̀сто М ДДу Ли, искр̀сто̀ена М, цип̀ела скр̀кну̀ла ДДр, у̀збр̀д̀ничку ДДу, за Цвр̀чка ДДр.

78. Сви ови примери нису уједначени. Подела је сачињена само на основу онога што се види и што нуди дистрибуција фонема у речи. Међу овим примерима постоји и велика разлика. Она је разнородна.

1. Код једних је та разлика лако уочљива, а односи се на акценат. Тако су у претходној подели заједно сврстане речи код којих је акценатован слог са силабемом *p* и оне код којих је акценат на којем другом слогу. Тако и речи настале од исте основе једном могу имати акценатован, а други пут неакцентован силабем *p* (*гр̀с̀нице : гр̀с̀нич̀о̀љине; ѝр̀шка : ѝр̀шн̀ул; св̀рни : св̀рн̀ул*).

2. Друга специфичност је у томе што је вокално *p* могуће наћи у отвореном, али и у затвореном слогу (*ѝшмр̀ћа, о̀йвр̀љи, ѝосмр̀че, др̀йаво, гр̀бина, вр̀шач : вр̀иче, гр̀нчари, гр̀нци, смр̀д̀љуга*).

3. Трећа неуједначеност је код неких облика који су настали префиксацијом, чиме смо добили два консонанта пре *p*, али они припадају двома морфемама (*скр̀шѝла, развр̀заше, исц̀р̀љува̀ла, раздр̀нд̀ла, исц̀р̀шкамо*).

79. Из изнетог материјала види се да је највећи број примера са слоговним *p* у отвореном слогу без обзира на то да ли је испред њега један или два консонанта, од којих оба могу бити у слогу са *p*, или први припада претходном. Што се дистрибуције слога са вокалним *p* тиче, он може бити ма на ком месту у речи.

80. Губљењем вокала могло се јавити и секундарно *p* у медијалној позицији: *Брс̀то̀вац ЗТ, Вр̀то̀ломé М⁷⁷, ис Крѝди ДБ, ма̀ли кр̀вај НС, ир̀дав̀л РД, такој ме он̀й ир̀нај̀до̀ше МВ, ребр̀ца̀ М*. Обично се ово дешава у позицији између консонаната, али забележила сам и пример са појавом секундарног *p* иза вокала: *јер̀м* (јерам) ци однес̀м ВК.

81. Појава медијалног *p* уз вокал, испред или иза, доста је ретка:

1. *вр̀омо* и *срин̀умо* вра̀ ДДу, в̀здан *вр̀омо* ДДу (али: *овр̀мо* шеницу ГБ), *кр̀а* лѐб ВК, *ћу кр̀ам* ВК, *скр̀а* вра̀т ВК, да се *скр̀аш* ВК, *ко̀њ ир̀а* ВК.

2. *ур̀ка* Гр, *кд се нар̀ви* Гр, *зар̀жавé* шпòрет ВК, *иор̀жуе* ГБ.

У последњим примерима силабем *p* сам чини слог: *у-р̀-ка, на-р̀-ви* итд.

82. Слоговно *p* може се наћи у финалном отвореном слогу и то тако што гради слог са сугласником испред себе. Таквих је примера мало. Они су обично настајали:

1. као последица губљења сугласника *x* у финалном положају: *вр̀* Ш МВ ДДу ВК, *умр̀* (1. л. јд. аориста) МКу Гр Со Ча, *ја́* и *заир̀* Ш, *иросц̀ир̀* ГХ;

2. као последица губљења вокала: *бакр̀* М, *вејр̀* М ВК, *добр̀* дан М⁷⁸, а тај вокал је секундарни полугласник.

⁷⁷ Види Реметић: 1985, 119.

⁷⁸ Ови примери би се могли тумачити двојако. Са становишта савременог језика то би било губљење вокала у средини речи. Историјски гледано, у неким (*добр̀, вејр̀*) вокала није ни било на том месту, већ на крају. Но, како се тај полугласник с краја речи давно изгубио, пошто је био у слабом положају, мало је вероватно да се такав облик очувао. Вероватније је да се и на овом терену развио полугласник (јер облика са полугласником или његовом супституцијом са *a* има), па се губи у брзом говору. Лексема *бакр̀* позната је и другим нашим народним говорима и дошла је из турског.

83. Нешто је више примера са *p* у иницијалној позицији. Међу њима има и оних који сами граде слог и оних који чине слог са следећим сугласником.

не сејемо *рџ* Ли, *рџањ* ВК МВ⁷⁹, *рџена* слама ВК⁸⁰ (али много чешће: *раџ* Ча Се ГБ, сламу *раџену* Ча, *раџено* жито ВК, од *раџ* ВК Ка, *раџ* се зовѣ ДДу, слама *раџена* ДДу), *рђа* Гр ВК, *рђав* ДП Ка, *рђавче* Ли, *рмон* („армон, ко камилица“) ДДу, *рђка* ДДу⁸¹, *рска* ВК⁸², *рчка* Гр, *рчкаш* Ка, *коњ* *рка* ВК.

У већини ових примера изгубљен је сугласник из иницијалног положаја (најчешће је то сугласник *x*), те се, као последица тога, *p* нашло на почетку речи. Негде је ово *p* настало накнадним губљењем вокала (*рџ*). После оваквог *p* увек следи консонант⁸³.

84. И у ГЗ имамо појаву десилабизације *p*⁸⁴:

Кречи́мир Гр ГБ, *Кричи́мир* Гр Ли Ка ДДр, *Мали Кричи́мир* Ча, *Кричи́мирац* Ка, *Кричи́мирици* Ка, *кричи́мирска* свона МВ, *нардкамо* (накркамо, испљујемо хркањем) ВК, једно *стирани́ише* Гр, *тири́џа* МВ (али и: *тири́џа* гу вику МВ)⁸⁵. И овде је *сребрен*: тај ства́р, бо́гати, *сребрени* М⁸⁶ (мада може бити у питању и суфикс *-ен*). Ову појаву налазимо и у неким глаголима: *умре́ја* ГБ, *умре́л* МВ Ли Ка ВК МВ, *умре́ла* е МВ, *умре́ла* Со Га Ка, *измре́ли* Га⁸⁷, мада се ово може тумачити и аналогично, рецимо према глаголима типа *йочела*.

Управо наведени глаголски облици, настали аналогично према презентској основи, у ГЗ чешћи су од облика са слоговним *p* у радном глаголском придеву⁸⁸.

85. У говору Галинољских Срба П. Ивић бележи предлог *кр*⁸⁹ са силабемом *p* који се очувао испред именице, заштићен морфолошком границом. У ГЗ тај предлог има облик *кре* (примери у т. 1036).

86. Да закључимо. Сонант *p* као силабем у ГЗ не понаша се ништа другојачије но у књижевном језику, само је његова употреба нешто шири него у књижевном језику, тј. рекло би се да он осваја нов терен. Његова је дистрибуција могућа у свим слоговима, укључујући и први и последњи, како затворени, тако и отворени. Најфреквентнији је у позицији између два консонанта. Најређа је позиција *p* испред вокала, чак много ређа но у другим нашим говорима, а разлог је то што у ГЗ финално *л* није прешло у вокал *о*, па је то позиција *p* испред сонанта *л*⁹⁰.

⁷⁹ Види Богдановић: 1987, 83.

⁸⁰ Види Богдановић: 1979, 11.

⁸¹ Ивић: 1957, 125. има *рџе*, 'ноздрве', где даје и подручје на којем се ова реч, или њој слична, простире.

⁸² Види Богдановић: 1979, 11.

⁸³ Види Реметић: 1985, 117.

⁸⁴ Види Реметић: 1985, 117.

⁸⁵ Види Николић: 1964, 334.

⁸⁶ Види Симић: 1972, 72, Николић: 1964, 334, Јовић: 1968, 41, Богдановић: 1987, 83, Павловић: 1939, 72, Маретић: 1899, 90: „Данашње *сребри* гласило је *сребрџи*“.

⁸⁷ Види Реметић: 1985, 118, Јовић: 1968, 41, Богдановић: 1987, 83, Богдановић: 1979, 13.

⁸⁸ Реметић: 1985, 118.

⁸⁹ Ивић: 1957, 80.

⁹⁰ Исто у Пирећ: 1983, 27.

Вокалске групе

87. Вокалске групе у ГЗ често настају губљењем појединих консонаната. Позната је и појава сажимања истих или сличних вокала, као и уметање сугласника ради отклањања зева.

АА: *снаá* редовно (примери у т. 249), па *маáмо* (вид. т. 249), где група *aa* настаје после губитка сугласника *x*.

Могуће је и сажимање: *саáш* Гр ДП, *снаá* друга ГБ, *малу́* Ка, напреду́ *ма́ње* (од махање) Ча, *њихова снаá* ЗТ.

АЕ: *знаé* редовно, квó *лаéш* ДДу, да се *маé* РД, *наáраé* ВВ, *снаé* ДДу, *шáкéш* Га и примери у т. 186.

У бројевима редовно: *дванéс* МВ, *шáринаесáе* ГБ, *шеснéс* Со, у *деветáндез* године Со, *двэс* ГБ РД ВК, *дваé* сéдми Ча, и сл.

У облицима глаголског прилога садашњег: *шáкéчи* ВК, *сисáећи* Ка и примери у т. 186.

АИ: *забраáила*, примери у т. 221, *заáима* Со, па се *изнаáидáмо* ДДу, *каáшш* МК Ча, *каáшшáићи* ВК, *калаáйсана* М, *Михáила* Га (т. 257), *наáиде* М, *наáиду* ДДу Гр, *наáидóмо* Гр, *наáидемо* Гр, *наáидеш* ДДу, примери типа: *наáираáил* у т. 221.

АО: *вáкаоше* РД, на *заáоду* Ча (т. 249), *знаáо* ГБ, *дошáо* ЗТ, *даáо* ЗТ (т. 292–293), *áмаоше* ДДу, *маáвину* МВ (т. 249), *наáоáко* Гр, *наáоде* ДП, *снаáо*, *сáираáоáа* Ка (вид. т. 249), *чáваосáе* Ча.

АУ: *ауáшóбус* РД, *дáзау* ВК (т. 185), не *вельáу* ВК (т. 185), *науáзáму* РД, *науáчáл* се Гр, *науáчáмо* ДДу, *секираáу* Ка (т. 185), *снаáу* (примери у т. 249).

ЕА: *грéа* РД (т. 249), *неáм* Се ДДр ДП, *овéам* Ча (т. 195), *смеáмо* ВК, не *шáедше* Ка, не *шáеáсáе* Ка.

ЕЕ: *говее* Га, *жалéем* ГБ, *идéећи* Се, па се *насмеéм* ДП, *неé* редовно, *огрéе* ДДу, *рабоáшéећи* ДДр, *сáтарéе* се Га, *шáкаéећи* Га, *нумéем* М, *нумéе* ДДр МКу Лн, *нумéемо* ДДу и пр. у т. 198.

ЕИ: квó *блейáш* ДДу, *сеáри* (чуди) се *наáрод* ВК.

ЕО: *беó*, *беóше*, *беóмо* је редовно, *греóáа* РД ВК, ко се *зовéоше* ДДу, *меóви* Ча (т. 249), *ноéseомо* ДДу, *необáрано* ДП, *неокрéчено* Ка, *шóскуáеó* ГХ, *шáеó* Га Гр Со (т. 249).

ЕУ: *вáкашеу* Гр, *áмашеу* адéт Гр, *о́шеу* ДДр Ка, *млóго* сам па *реумна* Гр, не *смеу* Гр.

ИА: *анáшерáа* Ча, *кмéт бáа* оптужен Гр, *завалáа* Га, *ма́шáа* ДП Ка (т. 139), *њáан* Гр (вид. т. 600), *овáа* ДДу Ка (т. 596), *скамлáа* Гр (т. 199), *шáа* Гр ДДу (т. 596), *чáа* си ДДу (604), *чорбацáа* ДДу (т. 199).

ИЕ: *керемáциé* ДДу и примери у т. 202, *ниедáн* Гр, *ниé* често, *исáриетáельвáмо* се МВ, *одбáе* Ча, *áénsue* ДП, *áриетáель* Жáикини ДП, *áриетáельáа* Се, *шóкриéна* ВК, *ранáе* Ка, у *Фелáе* Ча, *шáурáе* Гр, у *шáримáциé* М, *шáриес* редовно, *шáем* Се и примери у т. 202.

ИИ: *Пашалáине* ДДу, *сáтарáи* Ка Гр (т. 203), *чáи* (РД (т. 203), поред: *чá* си ЗТ.

ИО: авио̀ни МК, авио̀ном Се, био, возио у т. 292, ишио̀л Се (т. 133), ѝрио̀де РД, ѝриодиле Ка, ѝриодии ДДр, ѝриоди ДДу, ѝрио̀ђе ДБ.

ИУ: ма̀иу Ка, наводацѝу ГБ, шейсѝу Га, љуѝиу РД и примери у т. 201.

ОА: мо̀д у т. 188, њо̀ан М ДП (т. 600), ио̀д Ча, ио̀дљено ДП, ио̀алила ВК, ио̀дл-ку Со, ишо̀д ДДу (т. 188).

ОЕ: ко̀е, мо̀е, мо̀ему, ѝбевѝино, ѝо̀едоше РД, скр̀оено ДДу и примери у т. 190.

ОИ: Бл̀дгоини ДДу, бр̀оимо Ча Со, двоѝца РД Ча, доѝла ДДр, наио̀и Ка, обоѝ-ца Та, све се одво̀и МВ, одо̀ила Се, трѐба га ѝо̀и ГБ, ѝоддоиш Га, скр̀оила ДДр, скр̀о-имо НС, сѝо̀и Со Ка, сѝо̀им ДДр, ишо̀и Ка, ѝроѝца Гр, ѝроѝцу Гр МВ, на Тр̀оицу Ли и примери у т. 191.

ОО: до̀одим ДП, до̀оди Та Се (т. 249), исѝроодимо РД, ѝообљав НС, ѝоо̀ђани Га (т. 249), ѝоре Со, ѝорра̀ли Со, ѝроодили Со (т. 249), ѝроодимо ДБ, ѝроорра̀иши ЗТ, али и: до̀де МВ Га, до̀ди Се М Га, издо̀де ДДу.

ОУ: ко̀у Ли (вид. т. 189), мо̀у у т. 189, ѝубаве, ѝубави М.

УА: па се бу̀а ДДу, бу̀ам ДП, злу̀а ДДр (т. 249), ду̀а Гр, ду̀ан РД (и прим. у т. 249), ду̀ар Гр, избу̀амо Со, оду̀ам Ка, ѝуа М, Су̀а ДДу (т. 249), ску̀амо Се (т. 249), уа̀ие Та, уа̀идло гу Ча, и примери у т. 222. и 223.

УЕ: айерису̀е РД, бу̀е ДДу, вечеру̀емо ДДр, врзу̀е Ча, заиасу̀е ДДр, зду̀уе Ча, зайржу̀е МВ, зараду̀е Га, казу̀е, казу̀ем у т. 194, оѝкуѝуеше ВК. Остали примери у т. 194.

УИ: вакуѝшемо Гр, су̀и су ВК.

УО: на̀суо ДДу (т. 249), оѝскркну̀о Ли, су̀о ДДу Га (т. 249), Суодо̀л Ка (т. 249), Суо̀иланинац Ли (т. 249), уо̀ишиѝе Та Со Ка, уо̀вишиѝе ДП (т. 318).

УУ: иѝиу̀у Ка (т. 193), ѝрисусѝивуу Га (т. 193), Су̀у планину ДДу Га (т. 249), да чу̀у ДДр (т. 193).

АИЕ: ма̀е ДП.

АИО: наѝраио̀ си је М.

АУЕ: сѝѝрау̀ем Га (т. 249).

88. Вокалске групе од двају једнаких вокала најчешће се контрахују. На првом месту по доследности у овом погледу је група *ии*, па *оо* и *аа*.

Контракција вокала

Финалне вокалске групе

89. Због изостанка промене *-л > -о* нешто је мање финалних вокалских група, а ни оне нису типичне за ГЗ. Једино копула *као* може да се узме за пример сажи-мања финалне вокалске групе, при чему *-ао > -о*, мада је честа употреба лексеме *како* уместо *као*. Наводим део примера:

ја сам запела *ко* сивоња ДП, оно *ко* год решето ДДу, беги *ко* озбиљно Ли, *ко* год биров кучку Ча, исто *ко* мѝн Ча, све *ко* пустињак Ча, дрчно *ко* куче ДДр, *ко* теле МК, отекла *ко* буре РД, *ко* чичу порасал ГХ, *ко* млечницу Се, *ко* куче Ка.

90. Лексема *йосао* када има овај лик⁹¹, што је, наравно, утицај књижевног језика, показује тенденцију за сажимањем: да си па напушти *йосо* РД, по неки *йосо* Та, од *йосо* Со, мада је често у употреби лексема ж. рода: *йосла*, или сасвим друга основа: *рабоша*.

91. Малобројни примери са *-л > -о*, настали под утицајем стандардног језика, јављају се и у сажетом облику: *он дошо* до несвесницу ГХ, како сам *дошо* ЗТ.

Медијалне вокалске групе

92. Контракција вокала у медијалним вокалским групама није тако честа, али је могућа. У појединим лексемама чује се само изговор са контрахованом вокалском групом.

-ао- > -а-: *закружил* круг Ли, *нанам* ДП, *навам* ВК Ка РД;

-ао- > -о-: да *узнеш* *ночаре* Се, поред: *узел* *ночаре* Се, *новам* ДП, *новам* Ш, *новам* Ка, *нонам* Ка, *нонамо* МК, кршено у *собраћај* РД, *онј* *собраћај* РД;

-оа- > -а-: *три резервара* Ча, *резервар* Ш Ка;

-оа- > -о-: *шолей* (папир) ВК;

-оо- > -о-: *све йодноси* (поодноси) Ш, и примери у т. 394. и т. 249.

-ио- > -и-: *магазинер* Ка, од *магазинера* Ли;

-еу- > -у-: *реума* РД.

Редукција вокала

Афереза

93. Испадање ненаглашеног иницијалног вокала јавља се и у ГЗ. Преглед грађе даћу према вокалу који се губи:

а: *буланџа* има ГБ, *туј* е *баланџа* МВ, у *буланџу* идџ Ча, у *буланџу* у Гаџи-нан Га, у неку *баланџу* Га, *двокаји* ДП, *ово* ти е *кониџија* М, до свети *Ранђел* НС ДБ, спрема свети *Ранђел* НС, свети *Ранђел* М ЗТ, *шерџа* (антерија, део одеће) Ча;

о: *кулагџа* ВК, *дџем* да *йерџем* РД, *била* сам на *йерџију* Га, у *војску* сам *несџособен* В, *мати* гу *несџособила* ДП, *голема* *скоруша* *имаше* Гр, за *ноа* (оноа) ДП, *има* *нам* (онам) ДП, *жењен* *унук* (ожењен) ДП;

е: да се *некако* *вакуџем* Гр, *лџкирични* *шпорет* ДП, од *сџиџу* ЗТ, *ше* ти *имање* В, *ше* у *Ђурђа* ДБ, *ше* га *Влајко* ДБ, *ше* га *наш* *татко* Гр;

и: *повеџаше* *валџу* ГХ, *неџија* Та ДБ, *неџије* ВК, па сам *неџије* *примала* РД, па *неџије* Га, *неџију* ЗТ ДБ ВК;

у: *он* *ване* онуј *роџску* ДДУ, *ваџија* за *руке* В, па *ваџим* *после* по *друм* Гр, и *тој* се *ваџи* (ухвати) МВ, ако га не *ваџи* *зима* МКУ, *ваџи* од *крај*, па *ву* *све* *опричај* ДБ, *ће* *зајмиш* М, *мој* *куџани* Гр, *више* *наџреди* Ли.

⁹¹ Обично је *рабоша*.

94. Овде би се могао сврстати и облик *ѿорник*: данас је *ѿорник* ДП, у *ѿорник* иде Га, гледано према стању у савременом језику, уколико није, како мисли Р. Симић, преузето из црквеног, па је испало ⁹².

Синкопа

95. Испадање неакцентованог вокала у средини речи није тако често у ГЗ. Најчешће испада вокал у слогу иза акцентованог, али како дистрибуција акцената у ГЗ омогућује и његову појаву на последњем слогу, или ма којем ближе крају речи, то се може јавити и синкопа у слогу испред акцентованог. Појава синкопе ван положаја иза акцентованог слога може бити и аналошке природе. Могла је настати у оном облику речи у којем се то десило иза акцентованог слога, па се такав лик одржао и кад је реч добила нову форму.

и: зорле се не мре ГБ, *ко̀лко* о̀хемо Ка, *ко̀лко* ти ва̀та ВВ, *ко̀лко* ти пла̀ћу ВК, *ко̀лко* си му та̀м повр̀ље Ли, *ко̀лко* до чешму̀ Гр, *ко̀лко* аршѝна Со, *ко̀лко* е *ѿо̀лко* Та, *мрв̀њак* Ча, *нѐколко* пут ВК, *продала̀* би *нѐколко* ВК, *аркѿива* *ово̀лка* Гр, *ово̀лки* бркови ДДу, *котѿл* се *ово̀лки* закипи ВК, *онѐ* *оволке* ГБ, *изводи́л* *оно̀лки* ред ВК, *сѐстирична* Се, код *сѐстиричну* Та, *ѿо̀лко* е ВК, *ѿо̀лко* и њо̀ј Со, *ѿо̀лко* си узну Ка, *несѿм ѿо̀лко* стара Кр, ако сам *ѿо̀лка* била Гр, нумем ја *ѿо̀лко* да причам ГХ.

е: у *Зајечар* М, држи *рѐмник* пу̀шку Ка, *мла̀двенестиа* ГБ.

а: *ѿро̀јно* ли о̀хеш Ка, ко леба се меси *ѿро̀јно* МВ, *мрв̀ени* до̀ктур ВК.

96. О примерима типа *разбере*, *збира* види у т. 36.

97. Облик: *крате* се *днѝ* Ча, вероватно не представља губљење *а*, пошто њега овде није ни било, јер је ово стари облик у коме се некада налазио полугласник.

о: *ту̀ј* се *го̀шви* ВК, да *го̀швим* грне Ча, мѿсим, *го̀швим* МВ, ја сам *забрави́ла* Га, *забра̀њам* Та, па сам *забраи́ла* Та, па се *забра̀имо* ДП, *забрави́ла* ДБ, *јело* си *уго̀швила* М.

у: *добро̀јѿро* ДП Гр ЗТ ВК; *муму̀рзан* лѐб ДБ.

Апокопа

98. Апокопа је честа у неким везницима и речцама, када изостаје *-и*:

сипе им во̀ду, *ал* дан го̀дина ВК, *врту* ме, *ал* нѐћу ја Ка, *ал* сам тела̀ да у̀мрем ДДу, *ал* ми по̀сле нѐккво̀ дојдоше

лутке у гла̀ву Со, *ал* се старѐе Га, *ал* забраи́ Га; за шѝбицу да *л* има ВК, да *л* це вр̀ну Кр, да *л* је то̀ј та̀ј МК, да *лѝ* е било̀, да *л* нѐе Гр, поред: да *лѝ* ће излѿгне Гр;

ел прича̀мо то̀ј ВК, *ел* си чу̀ла ВК, *ел* ти зна̀ш ВК, *ел* имамо момка̀ МК, *ел* си тѝ би́ја Гр, *ел* га пр̀жимо Со, *ел* ти ка̀жем НС, циркус, *ел* ви́кам НС, а Нѐшко *ел* мла̀ђи о тебе Ка, Аца е по̀стар *ел* тако̀ј Ка, *ел* ти казу̀јем Га, *приде* син *ел* снаа̀ МВ, *ел* да се мрѐ Ка;

нел телѐ продали́ РД Па, *нел* трѐба вода̀ Га, *нел* ти казу̀јем ВК, *нал* ти узнем ја̀ обра̀мку ВК, *нал* ја̀ по̀јдем ВК.

а: *бел* шенѝца ДДу, има̀ло *ѿолови́н* го̀дина Г⁹³, *ѿолови́н* свѿет оста̀ло Та;

⁹² Симић: 1972, 161 и нап. 188.

⁹³ Проф. Павле Ивић сугерисао ми је да је *ѿоловин* постало непроменљиво као кардинални бројсви, те да ово и не морају бити примери апокопе.

у: не м^ок се р^аним ја Гр (т. 673), *йолови́н* тв^ор изеде Со, *йолови́н* тер^ал Ка, до *йолови́н* бел^а РД, *йолови́н* вр^ећу тури Гр, брашно у *йолови́н* М, поред: кад *йолови́ну* тури Со (т. 556), помер^и на *си́ран* М (т. 557).

е: Од глагола *моћи* у презенту се чују и облици без -е: не м^ож да ц^ркне Ча (вид. и т. 676. и т. 680).

Елизија вокала

99. У сантхију су честе елизије. Крајњи вокал клитике губи се пред речју која почиње вокалом.

а: у шк^олу *д идем* ВК, *д идем* да нами^рим ВК, не^{ма} *д идем* у Ниш ВК, јутре м^ора па *д идем* ВК, ја р^ано *д идем* ДДу, *д идем* та^{мо} ГХ, не^{ћу} *д идем* Ча НС, не м^огу *д идем* Кр, викаше ме *д идем* МВ, куд^е ћу *д идем* РД, ја не м^огу *д идем* РД, у старе године *д идем* Со, и ја *д идем* Со, *д идем* да чу^вам Со, не приста^{ју}јем *д идем* Со, не м^огу *д идем* Ка, *д идеш* Со, ти има *д идеш* Ка, кад ти *д идеш* ГХ, нем^ој *д идеш* РД, т^уј ће, каже, *д идеш* ГБ, сваки *д иде* ДДу, Ср^ећко *д иде* РД, не^{ће} *д иде* на четер^ес да^{на} ВК, она не^{ће} *д иде* М, она има *д иде* Ка, ће *д иде* за њ^ег Ка, *д идеш* до^{ле} Со, ће *д идеш* код Зо^{ра}на Се, *д идемо* при њ^ег РД, рек^л б^ог *д идемо* ВК, ће *д имо* ВК, ће *д идемо* М ВК, да м^огу *д ои́идем* Ка, колко *д има* чов^ек Та, да ли ће *д има* и ле^б ВК, не м^огу *д изнес^ем* РД, не м^ож *д издржа^ву* ДП, не м^ож *д иск^очи* РД;

е: н *ум^ем* да м^есим ВК, н *ум^ем*, удрви^{ле} се р^уке ВК, ја му н *ум^ем* одгов^орим ВК, да ја н *ум^ем* ВК, н *ум^ем* да вр^евим Та, н *ум^ем*, не зна^м ниш^та Ш, ја н *ум^ем* ДДр, н *ум^ем* да б^удем свек^рва М, ниш^та н *ум^ем* М, к^ько н *ум^еш* Та, н *ум^е* да пот^ражи ДП, куд^е н *ум^е* ГХ, н *ум^е* сва^ка Ча, н *ум^е*е ни^една МКу, н *ум^еше* да вр^евите МКу, ти н *ум^еш* М, ов^еј н *ум^ев* ни^една НС, он^е н *ум^еју* да се вр^ну ВК;

и: ја ћу с *идем* Се, ћу да с *идем* РД, па ћу с *идем* у Ниш ДП, па ће с *идеш* Гр, нек с *иде* ДДу, ајде, ће с *идемо* НС, шт^о ће с *идеше* ДДр, т^уј с *има* и она њ^иву ДП;

у: ја т^ој да т^урим *у^сша* Ка, ја нек^ько тури *у^сша* Ка, па т^урим *у^сша* ВК, наг^ње-т^ем га *у^сша* ВК.

Покретни вокали

100. У овом делу су дати облици који могу имати форму са вокалом и без ње-га. Неки од њих су обрађени у у поглављу о апокопи, а други су морфолошке природе (алтернација наставака), па су и тамо обрађени. Осим ових, покретне вокале често имају поједини прилози и предлози.

е : *в бр^ьже* га стрел^аше Гр, *бр^ьже* д *идемо* у Јегли^че Ча,

бр^ьж се нав^икнеш ГХ, ја, вика, *бр^ьж* се^{до} РД, *йобр^ьж* Се;

има *веће* се^{до}м *осом* године Гр, к^д *веће* заврши^{ше} ВК, чу^вам *веће* де^вет године ДП, има *веће* педес^ет године Ка, има, мислим, *веће* ме^сец ДДр, поч^ео *веће* Ка, забра^ила сам му *веће* *име* ДДу, м^ож више *веће* да има ДДр;

већ не м^огу ДДр.

О примерима типа: *мож/може* у т. 676. и 680.

О облицима императивне речце *ајд/ајде* у т. 714.

Ѹ : е : а ја *свуд^е* ре^дом срца *има*м ДДу, *свуд^е* се тр^еба ВВ, *свуд^е* си е так^ој ВК, м^ора *свуд^е* та^чно ВВ, он^о си *свуд^е* веће М;

свѹд рѣдом се маје (скита) ВК;
о̀нде (= онда) туј не́ма ни́шта ЗТ;
 иначе је редовно: *куде́* ћу ја́ Со.

е : *у*

Морфолошке су природе облици типа: *овоме/овому*, а примере вид. у т. 610.

а : *ø* преврташ *о̀иѹд*, *о̀довѹд* ДДу, од *о̀довѹд* при́ча ДДу, *о̀иѹд*, *о̀довѹд* ВК, њо̀-ан па му́ж *о̀иѹд* ДДр;

Шва́ба *о̀довѹда*, Бу́гарин *о̀иѹда* Гр;

до *сѣг* Гр, отидо́ше *сѣг* Кр, и сл.

сѣга смо ми́ ЗТ, а *са́га*, реко́ ЗТ, *сѣга* ДБ, и сл.

О алтернацији *а/ø* у речци *нека* у т. 715.

о : *ø* *ка̀м* да ви́дим Ка, *на̀на̀м*, онáк спрема ножи́це М, *на̀иѹа̀м* кад бу́де ВК, отиде́ *на̀иѹа̀м* ВК, продѹжи́ *на̀иѹа̀м* ДДр, не и́демо *на̀иѹа̀м* до цркву, него́ *на̀ва̀м* Ка, и́ду *на̀иѹа̀м* ДП, *на̀иѹа̀м*, *на̀ва̀м*, наго́ре, надо́ле ГБ, една́ *на̀иѹа̀м*, една́ *на̀ва̀м* РД, од-веде́ *на̀иѹа̀м* ГХ, тако́ј *на̀иѹа̀м* Ка, на *ни́збрѹд* овде́ МК, ја́ се осрну́ *но̀ва̀м* ДП, да се в́р-не *но̀ва̀м*, и ја́ *но̀ва̀м* ДДу, ње́га *но̀ва̀м* Ка, *на̀иѹа̀м*, *но̀ва̀м* Га Со Ча, ме́не *но̀на̀м* МК, ко́лко *но̀на̀м* ДДу, спрема ножи́це *о̀ва̀м* М, она́ *о̀ва̀к*, ми́ *о̀ва̀к* Ча, ко *о̀ва̀к* ВК, *о̀ва̀к* некако́ ВК, оно́ не́ће *о̀вѣк* ДДу, едно́ ће вика́ *о̀ва̀к*, едно́ онáк М, ко́лко *о̀ва̀м* извуче́м РД, видо́ да вој е криво́ још *о̀ва̀м* Ка, испред, *о̀ва̀м* ГХ, отишла́ на *о̀ва̀м* ВК, *о̀ва̀м* го-ри́ МВ, и *о̀ва̀м* вода́ Ка, *о̀ва̀м* заврти́м Се, и онáм ша̀нци Ка, *о̀ва̀м*, онáм Гр, ја́ идо́ онáм Ш, одо́вде па онáм Ча, крчи́, крчи́ онáм ДДу, чим онáм гáсим Се, они́ја пла́ц онáм ДП, ја́ ћу онáм да лежи́м Ка, онáм преко́ ћупри́ју РД, ту́римо онáм једну́ тоја́-гу ВК, и́дем код њи́ онáм ВК, *о̀кол* оно́ј стожи́ште ДДу, нешто́ *о̀кол* ку́ћу прави́л Се, ете́ га *иѹа̀м* Га, не́ће ни *иѹа̀м* ДДр, узела́ ми за *иѹа̀м* Та, ја́ *иѹа̀м* и́дем Ка, насрну́ *иѹа̀м* РД, и́му и ва́ши *иѹа̀м* Ш, има́ *иѹа̀м* гоца́ Ча, наго́ре *у̀збрѹд* Га, и сл.

ка̀мо га Гр, од грóбје па *на̀ва̀мо* Ка, она́ се заврне́ *на̀ва̀мо* НС, но́во на́сеље *на̀на̀мо* ДП, едно́ *на̀иѹа̀мо* ЗТ, онáмо нечи́јо МК, отóмо *иѹа̀мо* ДБ, *иѹа̀мо* код Бојни́к ЗТ, *иѹа̀мо* у држа́вно В, и сл.

и : *ø* бо́ль ма́јстор М, њо́ бо́ль ми је овѹ́ја син ВК, *на̀јбо́љ* ра́дник Ли; од у́јну по *го́р* Ка, *на̀јгор* за́раз Ча⁹⁴ (вид. и примере у т. 631. и 636). Примери нису типични за ГЗ, јер траже примену синтетизма у компарацији, али ипак се чују.

Примери са факултативним губљењем императивног *и* у т. 709.

е : *ø* Покретно *е* налазимо у облицима личних заменица. Примери у т. 565–567.

101. О појави *а* у предлозима на месту полугласника, када се ови нађу испред речи која почиње сугласником, вид. у т. 37. Овде нема облика типа: *оди* њу, *нади* пут⁹⁵.

Уметање вокала

102. Уметањем вокала понекад се разбија сугласничка скупина:

е: па *врез* ње́га ВК, деца́ била́ *нераздво́јена* М;

и: *ка̀сарина* у Беóград Ка, у *Кричи́мир* Ли, *кире́ч* ВК;

⁹⁴ Облике *бо́ль*, *на̀јбо́љ* бележи и Богдановић: 1987, 176.

⁹⁵ Такве налазимо у: Белић: 1905, 266.

идеше Ча, *нал* ти се пу́ста ја прекачи́ ВК, *нали* ти и њи́м такој ВК, *нал* ти зака́чим на ко́вчег ВК (поред: *нел* ти се он у́качи Ка, *нел* ти ка́жем Ка), да га покосе *найола* Се (и: да га даду́ *найоле* Га), *йорай* ку́ћу Гр, *йорад* њи́ ДП, *йорад* шу́пу ДДу, *йорай* пу́т МКу, *йорад* бугарску гра́ницу Гр, *йорад* гроб́је ВК, *йршљан* ВК, за *сйбжар*, *сйбжар*, *стожиште*⁹⁷ ДДу.

106. Морфолошког су порекла облици типа: што се те́бе *йи́ча* ЗТ (вид. т. 791).

107. О лексеми *началник* било је речи у т. 40⁹⁸.

108. Властите именице м. рода које у књижевном језику имају завршетак *-е* овде се завршавају на *-а*. О облицима типа *Видоја* и сл. видети у т. 497.

109. Везник *йе* има лик *йа*: дојдоше овде́, *йа* стрелја́ше двојцу Гр.

110. О облицима типа: да *йрелја́йи*, ова́м *йрелја́йи* преко сука́љку М, а́јде да *одла́йи* ВК, Љубисав Ђирић, у *Говору Лужнице*, полемеше са А. Белићем⁹⁹.

111. *а < и*:

Морфолошке природе су примери: има *брљави* Ка (поред: ћу се напра́им *брљива* ДП), *секирља́во* Га. Вероватно се ради о суфиксу *-ав*, а не *-ив*.

Аналогијом према облику *вара*, *вараш*, настали су: *йреварја́ла* ДБ, *ти́ си ме йреварја́ла* Се, да ме *йреварја́ла* ДП, па ме *йреварја́ш* ДП, *йреварја́ше* ме ДП, *йреварја́ше* га МВ (поред: родитељи *йреварја́ла* Со).

У процесу асимилације јавило се: *йалаййике* ДБ, а дисимилацијом се може тумачити *ме́рдиван* ДДу В.

112. *а < у*:

Вокалском асимилацијом јавило се: *баланја́ла* МВ, у *баланја́лу* Га, али као прилагођавање стране речи имамо: да купи *сьндак* РД (али: најде *сандук* РД).

113. Овде би се могла сврстати и двојност у употреби суфикса *-лук/-лак*: изгуби́ тај *домазлак* ДП, у *комишлук* Ка (остали примери у т. 30, 31. и 33), али и: *чорбалук* Га, *комишлук* М. Код облика са *-лук* ваља имати у виду да су облици са оваквим завршетком, вероватно, новијег датума. Једино је лексема *чорбалук* обично са овим завршетком. Може се претпоставити да је пресудну улогу одиграо акценат, јер је уочљив акценатски однос *-лак* : *-лук*. Ово се може применити и на лексеми *сьндак*, тј. *сандук*.

114. Из зоне II потиче мали број примера у којима је под утицајем јужноморавског дошло до појаве *-па-* < *-пи-* < *-по-*: *йогинаја* ЗТ, али: *изгинуја* ЗТ.

Ван ових процеса, са истом појавом је: врзу́је *шашиње* Ча, али и: *шушке* ВК.

Вокал *е*

115. *е < а*:

Дисимилација вокала условила је појаву следећих облика: свети Ђорђа *Аралемја́ја* М, *бађева* су Га, *бајевд* РД, *беја́ги* Ли М, *бегја́* Ли Га ДДр, *бегим* ГХ МВ РД, поред: *баја́ги* Се Ли Со Ча, не *веља́у* ВК, не *веља́* ДП Со Гр, поред: не *ваља* Ка,

⁹⁷ Вид. Богдановић: 1987, 65 и Реметић: 1985, 137.

⁹⁸ Вид. о томе у Симић: 1972, 134 и нап. 123.

⁹⁹ Ђирић: 1983, 33.

не ваља ВК Ка, *кревајче* НС, поред: *кравајче* НС, *младенвесиџа*, *младевесиџа* ГБ, *идиџериџу* ДБ.

У следећим облицима вероватно је у питању морфолошки узрок: овђја *габер* Со, *гајдериџа* ДБ. Свакако је у питању наставак *-ер*, а не *-ар*.

Супротан процес, асимилација вокала, узрок је нојаве следећих облика: *берем* гу питује Гр, *берем* знате Гр, а аналогјом према овоме јавило се и: *бер* не могу Га, нек дојде *бер* сџг ДДу. Асимилација се огледа и у следећим примерима: *екџер* Га, три *екџера* Ли, педесет *екџера*¹⁰⁰ Гр, *јекџер* ВК, *имешеу* адет Гр, *невелџине* Кр (али: *невалџине* ДП), *севелџа* Ча, поред: *савелџа* Ча, *џандере*, *мандере* ДДу, али: пошлџо на *џандариџу* Ли, сџг *џребе* (трџба) ВК.

Морфолошке природе су облици: по *Богдена*¹⁰¹ ВК, поред: вртџла *Богдану* ВК, *Срден* (Срдан) ВК.

Асимилација према суседном консонанту условила је појаву следећих облика: *борениџа* МВ, *довиџење* М Гр ВК, *дрџсевџансџиво* ВК, *џдрейченик* Ча, па се *исџриџеџувамо* МВ, *Иџеџиџов* ДДу, *јерџм* ВК, *јерџм* ВК, *јесџџк* Га ВК, онџ е *јесџџк*, а онџ *јасџџук* ВК, тканџ *јасџџуџи* си Га, *јесџџк* Га¹⁰², *момчедиџа* Ча, најдемо *момчедиџу* М, *момчедиџу* Ка, *новченик* Гр ДП, *џриџеџеџ* ДП Гр ВК, *џриџеџеџу* Гр ВК ЗТ, *џриџеџеџиџа* Се, *џриџеџеџиџа* ДДр, с *џриџеџеџиџу* Гр, *џриџеџеџиџе* се НС (али: *неџриџаџеџ* Ка), *џриџеџеџсџиво* ДБ, *черџџе*¹⁰³ Та (поред: *чарџџе* Ча), *Шеџџрку*, *Шеџџра* (Шаџира) ГХ.

За облик з *гребуџу* Н. Богдановић¹⁰⁴ мисли да се, можда, јавио према глаголској основи *греб-* Ка ВК.

Редовно је *јуџре* уместо *суџра*.

Различити су узроци појаве *e < a* у примерима: *греџр* ДБ, *џеџџџ* ДБ, а сличну појаву налазимо и у следећим позајмљеницама: *џеџлиџџни* ЗТ ДП, *џренџџа* ЗТ, *џеремџде* Га, онџ *џеремџдно* Та.

116. Неки прилози су обични са вокалом *e* уместо *a*: *свуде* си се такџ ВК, моџра *свуде* таџно ВВ, онџ си *свуде* веџе М; нека раџи куџ оџе *наџоле* РД, и *наџоле* па неџе Ш, *наџоле* јечџм ДП, џу коџе овџа *наџоле* Ли (у последњем је у питању рефлекс старог јата).

117. О облицима *Пеџровден*, *Велигден* у т. 34.

118. Морфолошког су порекла облици: *изгреџбене* Ча, *џеџџена* Ча, *џеџџено* Ка, *нареџџени* Ча, *џрџџено* В. У питању је суфикс *-ен*.

¹⁰⁰ Исто у Богдановић: 1987, 79.

¹⁰¹ О томе у: Богдановић: 1987, 79.

¹⁰² Тумачење ове појаве могуће је на исти начин као и облика *сџндак* — *сандук*, тј. оних са завршетком *-лук*, мада ови облици са вокалом *у* могу бити преузети из књижевног језика, што потврђује и акценат, а они са полугласником или вокалом *а* могу представљати локалну позајмљеницу. Ваља додати да код лексема *јесџџк* — *јасџџук* фонетски елемент има семантичку улогу: *јесџџк* је ткан у домаћој радиности и ужи је, а *јасџџук* је од куповног платна и шири је, а и по облицима лексема види се која је ствар старија и нестаје из употребе, а која је новија.

¹⁰³ Белић: 1905, 20 и Богдановић: 1987, 79.

¹⁰⁴ Богдановић: 1987, 79.

119. У облицима типа: *дрéме до́ле* Га у питању је промена глаголске врсте, морфолошки разлози, дакле.

120. *e < u*:

У процесу дисимилације настали су облици: на *вeйџрину* ВК, *замерише* Га, да *замеришу* Га, *лесице* МК, *лесица* МК ГБ (али: они су ко *лесица* ВК), *лесичаре* ДБ, *мерише* Га Та М, *резиқовали* ВВ, *рескир* (ризик) ВК, *резично* ВК, *ћелими* Га ДБ, дваес *ћелима* Га, наткаемо платна, па *ћелими* Ча.

Као резултат међусловне асимилације вокала јавили су се следећи облици: нeма *енeкције* ВК, *енџерeсуе* не НС, *зејџеница* ДБ, *Кенeчичи* (Кинешчићи) ВК, *мeдецинка* ДБ, *речeљ* НС.

Ван овога је облик: *џелорке* (сукње) ДБ, према: *џилорку* ВК.

121. Овде спадају и односи *e/и* у облицима неких глагола типа: *ислабeла* сам Гр. Вид. и т. 57.

122. О облицима прилога типа *зиме* било је речи у т. 52.

123. О ликовима типа: *свeм* да одговорим ВК у поглављу о јату т. 51, и у морфологији т. 615.

124. О императиву *џоживеџе* и сл. у т. 47, поглавље о јату, и у морфологији т. 820.

125. Вокал *e < и* јавља се и у везнику *или*: пројно ли оћеш, *ели* шенично Ка, да ли су подоле, *ели* погоре ДП, *ели* побратим, *ели* пријетeљи Со, нешто се насекира *ели* зарадуе Га, да ли сте по асвал ишли, *ели* овамо Ка, *ел* ће ме овак утепују Гр, *ели* да те даду за школуваног Ча, да е едно, *ели* две РД, покоси нешто, *ел* уработи РД, он си е се мож утепал, *ели* га неки РД.

126. *e < o*: Прилог *џрво*, у значењу *џре*, јавља се махом у овом облику¹⁰⁵: она дојде туј *џрвe* РД, вођа е бил *џрвe* ДДу, али *џрвe* притиснем М, *џрвe* цeзвe Га, ја да умрем *џрвe* Со, од *џрвe* си пролети врљимо ВК.

Вероватно је ова супституција и у следећем предлогу: *џрекај* (< покрај) њeга Гр, *џрекај* нашо Гр (вид. и примере у т. 1091–1093).

127. Речце *eво*, *eџо*, *eно* имају облик са крајњим *-e < -o*: *евe* Нeмци Гр, *евe* ги ГХ, ја *евe* ДДу, *евe* овде Гр; *eџe* оди РД, *eџe* такој Се, *eџe* га иде Га, мeсeц *eџe* отџ ВК, *eџe* ти ВК; за сливe *енe* горе Га, *енe* гу оди Ш, и ретко: Па, *eџо* кько Ш.

128. Ту су и примери асимилације према суседном консонанту или према вокалу из суседног слога: *жeржeџи* ДДу, *јeш* мaло Гр, као *нећeс* што роси Гр, моeга Никoлу заклaли *нећeс* Гр, *џeолeџи* ВК.

129. Код неких глагола налазимо *e : o* у аористу типа: *узe* ја Ш, о чему у поглављу о морфологији, т. 737.

130. О односу *-ов/-ев-* биће речи у т. 453.

131. *e < y*: Осим примера нека *сџарeдија* Га, који се могао јавити према облику *момчeдија*, са овим супституентом јавиће се и: појдем па се *лелeјeм* ДП. Изгледа да је овде у питању мешање основа **ljulj-* и **leluj-*, па имамо и: едњ у *лелeјку* ДП, *лелeјку* на грбину Га, у *лелeјку* е билa ДДу, вржем *лелeку* ДДр, поред: вржеш

¹⁰⁵ Богдановић: 1979 бележи облик *џрвин*, а Белић: 1905, 469. облик *џрвињ*.

љу'љку Ча, у љу'љку Га, понесе љу'љку ДДу, ед'н у љу'љдишку ДП, али и: еднó у лул'јку Га.

132. Однос *ѝри/ѝре* (< *prě*) и њихова дистрибуција слични су другим нашим народним говорима¹⁰⁶ (примери у т. 62).

133. Кад је већ нарушен однос *ѝре/ѝри*, онда се јавља и *ѝре* < *ѝро* (примери у т. 62).

Вокал и

133. *и* < *е*: Неки од облика са заменом вокала *е* у *и* дисимилационе су природе: *гиомѝшар* Ка ВК, *ђѝиик* ДП, *илѝкѝрични* шпóрет ДП, у *киремициѝе* ДДу, према: *керемциѝе* ДДу (мада имам и облике: у *ђирициѝидк* Ли, у *ђирициѝиѝе* М, што говори у прилог чињеници да је у питању прилагођавање стране речи), *киѝѝљу* нóсим ГБ, сопаса *киѝѝљу* ГБ, бес *киѝѝљу* ГБ, *киѝѝља* Ча, *мѝрдивен* ГХ, *мѝрдиван* ДДу В, на слабу ели *мѝрдивѝн* Ш, *мѝрдивѝн* ВВ, у *риѝѝ* М, тражим те *ѝеливóном* Гр, *ѝеливóн* Гр, *ѝеливизор* сѝлски М, на *ѝиливизују*, *целимóније* (церемоније) НС, узни ели *цимѝни* Се, *чикѝрка* Ча, према: *чекерка* ВК, *шиђѝр* Га Ка Ча ДП ДДу ДБ, *шикѝр* Со, *шиђѝрчѝк* Ка, нѝма *шиђѝр* Со, поред: *насоли шеђѝр* Ча. Свим овим облицима заједничко је да је супституисан вокал у слогу испред акцентованог. Већина примера су туђице.

Нешто мање је примера забележених са асимилацијом према вокалу из суседног слога: у *иконóмију*, *иконóмѝку* школу Се, *инѝиресáнино* ДДр, *инѝирѝсуе* ВК, бугарска *исѝедниѝја* Гр, *исѝлодирáла* М (али и: *есѝлодирáла* М), узнем овој *иѝиол* М, ўзе Љубиша *иѝиол* Се, изатка и *иѝикир* НС.

Број *чеѝрдесеѝ* јавља се у форми: *чеѝирѝс* ДДу, чему је узрок аналогича према *чеѝири*.

Уобичајене су и следеће форме: *биѝон* ДБ В, *биѝонско* В, *осѝћа* ЗТ, *ѝриборку* (преборку) Гр, *ѝрóфисор* Со ДБ, овуј *ѝрóфисорку* Ка, за *ѝрóфисора* Со, он је *ѝрóфисор* ГБ, *ѝрóфисур* Га.

134. У облику присвојне заменице редовно је: *њигóв* е тој татко М, *њигóв* другар ВК, *њигóва* деца Ка, *мўке* и *њигóве* РД, *њигóва* воља Со, *њигóви* другари Гр, *њигóва* ташта ГХ, онѝк *њигóвински* Со итд.

135. Прилог *лане* редовно има облик *лани*¹⁰⁷: не *лани*, него *ѝолани* Ка, отидó *лани* РД, *ѝолани* е Стáнојка долазила Се, од њўма *ѝолани* Гр, *лани* од свети Никóлу Ли.

136. Прилог *ѝешке* редовно се јавља у облику *ѝешки*¹⁰⁸: *ѝешки* идѝем ГБ, ја сам *ѝешки* М, ми *ѝешки* идѝемо МВ, не иду *ѝешки* Ча.

137. Уместо *ѝек* овде је *ѝике*: *ѝике* ју покрѝмо ВК¹⁰⁹.

138. Морфолошког је порекла *и* < *е* у следећем облику глагола: онѝ ће да *ѝреѝирисау* Гр, а отуда аналошки и: јўтром *ѝреѝириси*, *ѝреѝириси* М.

О глаголима типа *разу'миш* ДДу у т. 783, у поглављу о морфологији.

¹⁰⁶ О томе Реметић: 1985, 106 и нап. 241–244. Вид. и Богдановић: 1987, 161.

¹⁰⁷ О томе: Симић: 1972, 137.

¹⁰⁸ Симић: 1972, 142.

¹⁰⁹ Белић: 1905, 22–23.

139. Лексема *маћеха* овде има лик *маћија*: *маћија* природила ДП, што е *маћиа* ДП, ако е *маћиа* ДП, *маћиа* Ка, туј *маћиу* Ка, *маћија*¹¹⁰ ВК ГБ.

О односу *е/и* у лексеми **želъc* у т. 41–43.

140. *и* < *а*:

Међувокалска асимилација видљива је у следећим облицима: *клицирау*, *ти си* у туј *класу там* Гр, *обдинишиџе* ЗТ.

Једном забележени облик: *ста̀рога њоквареника* ГБ, може представљати образовање другим суфиксом, те је појава морфолошке природе.

141. Морфолошког порекла у неким глаголима јесте и: *оно вој се ицейила* кошџља ДДр и сл. Вид. т. 783.

142. Број *једанаесџи* готово редовно има лик *јединаес*. Примери у т. 651.

143. *и* < *у*:

Овај однос видимо у лексеми *киде* од старијег *къде*, мада се на овом простору чешће јавља облик *куде*, па је то разлог што на овом месту говорим о том облику: *киде* ми е *кључ* ДДр, *киде* *неће* Ча, *киде* *си* Фе.

144. Облик: *ишиџло* (запушач) ВК вероватно је настао према глаголу: и *зайиши* М (затвори, прегради), *зайишимо* М, *зайишиџе*, па си се *пливка* ДДУ.

145. На целом простору је *сируџика*: *прокуву онуј сџруџику* ДДУ, што представља старији облик од варијанте *сџруџика*¹¹¹.

146. *и* < *о*: Овде имам само један забележен пример: *џикџлда* ВК.

Вокал *о*

147. *о* < *и*: Узроци асимилационе природе огледају се у примерима: *очогледно* Гр, *тој сам гледаја очогледно* Гр.

148. *о* < *у*: У суседству са лабијалима појавио се вокал *о* < *у*: имамо *амболанџу* Ли, кој *баш даџтом* бџше Га, *коџус* ДБ, овам *Коиџновица* Га, али: некому берџм *куџине* Се, *пиџац у Покџвац* Гр, ис *Покџвац* Гр В, *Покџвачани* ДБ, *све џаком-џаком* Се.

Глагол *удаје* има облик *одава*, а са овом формом су и композити од овог глагола: *сак се изодавала* МВ, *изодавала* се Га, *изодавала* сам *нерке* Га, *нерке* су се *изодавалџ* Га, *колиџиваџтор* Со, *кад озреју* М, да се *одавам* ДП ВК НС, *несџло* би се *одаву* Га, ел си се *одавала* ДП, и *одадо* се МВ, она се првџ *одавал* М, *несџ* ли ги *још одавала* ДДр, *одавал* се Ка, *одаде* гу Со, *одаде* ме ДБ, *одаја* гу Гр, *поред реџе*: за *удаџбу* Га, у *Сџмче* се *удалал* ВК, *овде* ли се *удалал* Ка, *кад сам се удалал* Со.

Супституџија у са *о* редовна је и у: *омџсим* им *леб* Ча, *омџсилџе* *погачу* МКу, *омџси* по *едну* *погачу* Гр, *баницу* *не* *омџси* М, *омџсила* *неко* *кравџче* НС, *омџсе* *му* *леб* Се, у *црепњу* *омџсим* МВ, да си *омџсиџи* Со.

Ова супституџија *чџста* је и у броју *хиџада*: *иџадо* *кила* *кромпџр* ГБ, *иџадо* *кила* Ка, *нареџа иџадо* ДДр, према: *иџаду* *кила* *воду* Ка, по *иџаду* Гр, а *кад* *није* у питању *један* — *једна хиџада*, онда: *триџс иџаде* Ка, за *сто иџаде* ДДр итд.

¹¹⁰ Вид. *Ивиџ–Бошњаковиџ–Драгин*: 1994, 258 и *нап.* 193 и 194.

¹¹¹ В. *Ивиџ*: 1957, 101 и *нап.* 1–5.

149. *o < e:*

Асимилацијом вокала настали су облици: *концоларију*¹¹² Гр ВК, не само ја, *ного сви* ДБ, *ного ја* не могу МКу, у авлију има, *ного* и она Гр, *очовидно* ВК, *ироко* бужу ДБ, *роголишу* (регулишу) ЗТ.

У следећим формама могуће је помишљати и на уопштавање наставака старе тврде промене: *Бождровац* ДДу, у *Крушовицу* Гр, у *Селичовицу* Та. Појава је позната ГЗ.

150. Наведени, а и многи други примери који нису овде наведени морфолошке су природе и показују да је алтернација *e/o*, која је одговарала односу меке и тврде промене, овде готово доследно уклоњена у корист тврде. Навешћу још неколико примера:

без *мојога* човџка ДП, *нишо* село Га, а у *вашо* село Ка, довели *нечијо* РД, па *чијо* Ш;

ишећо ДП, ово мало *ишећо* ГБ;

ништа нема *бољо* Се, едно *већо* ВК, *лошо* време М, једно *мањо* ВК, *ишећо* кросно и *садећо* Ча, *сшећо* добо Ли;

Вуша *Поидаићов* ВК.

Остали примери у поглављу о морфологији т. 621. и т. 625.

151. У аористу неких глагола јавља се однос *o/e*: сестре *узеше* имање Со. Вид. и т. 747.

152. Према књижевном *њен*, *њена*, *њено* овде је: *њона* маћи ДДу, *њојне* ћерке ДП, *њоно* унуче ВК¹¹³ и примери у т. 600.

153. Редовно је *рамо* према књижевном *раме*: *леђа* су одма од *рамо* М пушку на *рамо* Ка, пушка на *рамо* ДДу, торбичку на *рамо* ВК, у *рамо* овде Гр, *рамо* ДДр.

154. *o < a:* У суседству са лабијалима јавио се вокал *o* уместо *a*: *гломна* НС, *могаре* М, поред: *магарићи* М, *могарицу* ГХ, *могла*, *могловићо* ВК, али: ете *магла* Ш, *вати* малко *маглу* М (вид. и т. 34), *обовезно* кава Га, *обовезно* Ка Се, *обовезу* си има Се, да ме *обовесити* Се, ћу ги нешто *обовеситим* ДП, одма гу одведе на *оборити* ра ДДр (мада је ово прилагођавање стране речи), бели *йомук* Га, вутарке *йомучне* Га, *йомучна* наткана ВК, *йомук* основа, кько *йомучно* Ча, поред: сьс *йамук* наткана ВК, еде се *йоирика* ДДу, с месо *йоирике* ДДр, *йоирике* Кр, мајдан на *йоирiku* ДП, ја свѣ *йоирiku* наниза Гр, онуј *йоирiku* туцапу Га, *йоирiku* од низу М, *йоириковину* („од поприку стабло“) М, *йоирiku* Се ЗТ, пимо ми *собаље* Га, јутру *собаље* ВК, на *собор* Ли ДБ Ча Га, поче *собор* М, и *собори* ГБ, *собори* Ли В, тија *соборови* МВ, *соберу* се Ча, куж це други *соберу* Ча, тија се стари *соберемо* Ча, да му *собирамо* Ча, *собери* ствари ЗТ, *собира* ЗТ, и: пред недељу дана се *саберемо* ВК, *сабраше* се Ка, поред: *збраше* (о овоме в. т. 34. и 36), ја *сома* ДБ, *совѣлка* Со, *совѣлке*, *совѣлку* ДБ, *шоман* дошли ДДу, *шоман* се дигла ДДу, *шоман* Га РД Ка, млого *убова* ДДр, *убова* место Та, али: бѣш ми *убаво* ГБ.

Када као одредба уз властиту именицу стоји лексема *баба* и не носи акценат, готово редовно има облик са супституентом: *боба* Зорка ДДу, *боба* Јула, *боба* Пе-

¹¹² Реметић: 1985, 141 и нап. 375, 380.

¹¹³ О овом облику, о постанку једног и другог говори А. Белић у: Белић: 1905, 423.

трија, *боба* Стоја ДДу, сз *боба* Србу РД, *боба* Каџа ВК, *боба* Виџу Га, *боба* Ваџа Ка, *боба* Роџа ВК, али и: *баба* Васке Ка у вокативу. Њену судбину дели и лексема *дода* (старија сестра): *дода* Јелица ВК.

Дисимилационим процесом јавило се: три реда *осијали* ЗТ, *осијал* ДБ, на *осијал* Ка, *осијали* ДБ, поред: *асијал* ВК, на *јасијогач* МВ, према: *јам* ја *јасијогач* МВ (дрвени сточић, трпеза).

Обично је: у тој *добо* Ча, *зимско добо* беше Гр, у свако *добо* ВВ, али и: у свако *доба* ВВ.

Редовно је *далеко*: *далеко* од мене Со, не *далеко* ДДр, тој много *далеко* ГЂ, оно *долечко* МВ, *долечко* Гр, унука *долечна* много ДП, *долечно* имање Ли, а према овоме и: ма *одолечили* (удаљили) Га.

Свакако се према *овде* јавило: *одовде* па до тамо Ка, носе *одовде* РД, колко *одовде* онам Ча, да макнем *одовде* Со, он *одовде* ДДр, *одовде* смо Га, па аналогично према овоме и: *одокле* си Та РД, *одокле* беше Гр, *одокле* сам ДДу, *одокле* ли М, *одокле* је Босиљка Ка, *одокле* па овџа њду ВК, *одонде* сам Се, *одонде* Гр, и *одошле* ВК, мрдни *одошле* ДДр, *одошле* па натам Га.

И другим народним говорима познат је облик: *концуларџу*¹¹⁴ Гр, *концуларџа* ВК, а као посуђеница тешка за изговор јавља се: *овџа мишрољези* Ка, руски *мишрољез* Ка, онџа *мишрољези*¹¹⁵ Гр, *мишрољески* кључ М.

Резултатом дисимилације могу се тумачити следећи примери: *Крџијовчани* ГХ, од *Манџиришиће* ВК, али и: у *Манџиришиће* Га, *идџрош* ЗТ, у амбар, *салош* МВ, поред: *сачач* ВК, да *фанџозџају* Та, од теј *швољераџије* ВК, док су форме: *Милород* партизан тај, *Милород* М, покосимо *ошову* Га, могле настати у процесу асимилације.

Ван овога су следећи облици: *сноведџ* се ДП, *шеолџи* ВК, мада се други као посуђеница може тумачити покушајем да се туђа реч прилагоди народном језику.

155. Бројеви *седам* и *осам* омају облике *седом*, *осом*: *осомдесџи* и три Ли МКУ, *осом* недеље РД, *осомдесџи* овце Ча, *осом* пилети ДП, *пакосимо осомнаџ* Ка, поред: *осамнаџиће* дошџаја Гр, *осам* су била ГХ, *осам* јагањци ВК, *осамнеџ* година она Ка; од три године до *седомнеџ* ДДу, *седом* кокшке Се, *седомдесџи* и *седом* године Га, до *седом* лежимо Ка, *седомдесџи* ара Ча, али и: *седам* недеље Ка, у пола *седам* ВК. Порекло овога вокала *о* је од ранијег секундарног полугласника.

Ваља напоменути да нису наведени сви облици ових бројева, пошто их има много. Ови примери су посматрани у односу на књижевне ликове, мада је то, у ствари, полугласник уз *м*, о чему треба видети и т. 34.

156. Властита имена на *-с(л)ав(а)* овде имају *-с(л)ов(а)*¹¹⁶: *Видџовин* онџа Ча, куде *Видџовино* ВК, *Драџосовино* унуће Га, *Лейџово* ДП, сз *Љубџова* ВК, *Милиџов* ДДр, за *Милиџова* Ка, код *Мирџова* ДДр, *Мирџов* РД, ајде *Срџислове* ВК, *Срџислову* ВК, *Срџислова* РД, *Сџаниџлова* паџина Ка.

157. Имена држава која завршавају на *-а*, овде су обично на *о*.

¹¹⁴ О овоме у: Реметић: 1985, 141 и нап. 375 и 380.

¹¹⁵ Ивић–Бошњаковић–Драгин: 1994, 256. овај облик карактеришу као „народски изговор те лексема“. Реметић: 1985, 141. о распрострањености облика.

¹¹⁶ О овоме и: Белић: 1905, 25; Богдановић: 1987, 146.

Примери у т. 468.

158. Често је *o* < *e* у префиксу *йре*. Примери у т. 62.

159. Са оваквом супституцијом забележила сам и: *сйрома* (према) Свети Рањћел НС.

Вокал у

160. *y* < *a*: Уместо *a* редовно долази вокал *y* код итеративних глагола на *-ава-*. Примере видети у т. 812.

161. Морфолошке је природе и појава *y* < *a* у неким глаголима у т. 813.

162. *y* < *e*: Ова појава је видна у неким туђицама: *суйурён* РД, едно *суйурёнче*¹¹⁷ Гр, у њигову *концулдрију* Гр.

163. Морфолошког је порекла појава *y* < *e* у 3. л. мн. през. Примери у т. 688. Појава је у зони I готово случајна, а у зони II веома честа.

164. *y* < *i*: Са овим супституентом имам само више пута посведочен облик: *йанур* НС, неће само на *йанур* НС, из зоне II, али је честа употреба облика *йањир*.

165. И овде инфикс *-ива-* готово редовно прелази у *ува-*. Вид. т. 812.

166. Исти инфикс налазимо и у глаголским именицама: *наручување* Ка, *омањување* ВК.

167. Инфикс *-ова-* даје *-ува-* како у глаголима тако и у глаголским именицама: *болување* Гр, *бомбардување* ГБ МКУ, поред: *бомбардовање* МКУ, *йакување* РД и сл.

168. Готово усамљен је пример: *учинула* овакџ НС, а забележен је у зони II и вероватно је утицај ЈМ говора.

169. *y* < *o*: У суседству лабијала затвара се артикулација вокала, па имамо: *армуника* МКУ, *хармуника* ВК, *рамуника*¹¹⁸ Ча, и *бузу* сам правила МВ, *буза* МВ.

Редовно се јавља: *доќиур* ДДр ВК Кр ДДУ ГХ ДБ К, *доќиури* В ДБ Га, онуј *доќиурову* сестру РД, преко *доќиурицу* Га, със *доќиура* Гр, господин *доќиуре* Гр, несмо *доќиури* Гр. У суседству са *r* јавља се и: *курдѣлка* МКУ, поред: *кордѣли* ВК, *йрѳисур* Га.

У следећој именици је вероватно реч о промени рода (вид. и т. 559): т. т₁ *ймаш йраву* Ка, поред: да *ймаш йраво* Ка.

Ван овога забележила сам и: *кулагија* (оклагија) ВК, *йуздер* ДДУ, овде је: *йулмачим*¹¹⁹ ДП, *ййраил* (оправио, средно нешто у администрацији) ДДр, *чикулда* да ВК.

170. Заменица *ко* чешће има облик *куј*¹²⁰, па ће бити и *куга* и *куму*. Примери у т. 586 и 606.

¹¹⁷ О овоме Реметић: 1985, 143 и нап. 394.

¹¹⁸ О овоме у: Реметић: 1985, 143 и нап. 388.

¹¹⁹ Вид. Реметић: 1985, 142, нап. 284.

¹²⁰ Симић: 1972, 146, 147.

Хаплоглогија и сродне појаве

171. Испадање читавих слогова у речи могуће је и у ГЗ у брзом говору. Но, поред тога, постоје извесни облици који се јављају готово искључиво у таквом пику. Такви се ликови могу јавити од свих врста речи. Навешћу део грађе:

ај ше одвезём Га, баги да ги покријем ДДр, бажљив Гр, бем ти мој живот Гр, виши болесна сам Кр, виш ти како знаш М, госн началниче Гр, госин началниче Гр, овде спадају и облици типа дим код којих је најпре дошло до елизиде у сантхију, а потом до испадања сугласника д и сажимања двају вокала у један: да идем > д идем > д ием > д им > дим; сѣг дим Та, дим онам Гр, дим у школу ВК, мора дим МКу, ја дим с овце ВК, ја ћу дим Се (оваких је облика много), ја гу води емијуи ДДр, још емијуи Се, идомше емијуи РД, емијуи у поврнем ДДу, лежамо јемјуи ДДу, емијуике идомо ВК, исна пасторак ДП, ми све исна (истина) Со, исна ние добро Се, оно исна имаше Ка, скупа исна Ка, исна одбие мало Га (и ових је облика доста), у кошарник (кокошарник) Ка, коитарник (кокотарник) Ш, Па, ко ће (како ће) Се, ко се па ја сетѣ ВК, марш, ко неси ДДу, ко ћу ти кажем Ли, па му нее издал ко треба МВ, ко му драго РД, ко ја несам падла Ка, ко деца што се иґру М (наравно и: кѣко деца М), знаш кав сам ја (какав) РД, квѣ гаће ДДу, квѣ е овај дошла Се, квѣ лаеш ДДу, нема квѣ ни да вари Ли, квѣ ће прате Ли, квѣ сам МВ, квѣ имам М, за квѣ ће Кр, квѣ ћу ја Гр, нема с квѣ да плаћа ДП, квѣ ће најде МКу, кви пости Га, (неки од ових облика су у значењу ишѣа), наравно, и: глѣ каквѣ сам се раздрндала ВК, ловѣр ДБ, маракуиинске (маринокутинске) ГХ, марокуиинскога Гр, мурузан ДБ, младевестѣу ГБ, младевестѣа ГБ, наваѣилѣк (наводаѣилук) МВ, неквѣ кишица ДДу, неквѣ си ми дунѣ надаваше ВК, неквѣ ми врѣви ВК, перу неквѣ ДДу, дојдоше некви МКу, срѣтоше га некви ВК, неч, Тасо М, неч да носиш Ка, неч ме веруеш ДДу, озгор ВК, ошѣ ДП, ошѣ доле Кр, ја ошѣ у задругу ДП, кад ошѣ ја ДДу, па ошѣомо там РД, ошѣомо ДБ, онѣ ошѣше ВК, они сви ошѣше ВК, па си они ошѣше ДП, кои си службени ошѣше ДП, ошо у војску М, он ошѣл Ча, у штѣту ошлѣ М, тѣг сам ошлѣ ДДу, онѣ су си ошлѣ ДДу, ми смо ошлѣ¹²¹ Ча, оч от шеницу Ка, ако оч да ме слѣшаш ВК, оч едну Гр, ако оч дваес Ка, оц да веруеш ДДу, оц да причаш ГБ, ајде оћ леб, оћ ли тој Га, чеѣерѣс ДП, ча (чича) Душѣн НС, чи (чини) ми се да платише ДДр, чимиске РД ДБ, шћу (шта ћу) работим Гр ГБ, шћѣ (шта ће) ти Ка Га, шћѣ ли ми Се, шћѣ ти сок Ка, знам шћѣ бѣде Ка, шћѣ рѣкне НС, шћѣ работи ГБ, шћѣш Га, шћѣмо сѣг М, шћѣш, мори, овдѣка Ка, шесѣи године Гр, шесѣи ара Ли.

КОНСОНАНТИ

172. Консонантски систем ГЗ разликује се од књижевног. Из фонолошког система потпуно се изгубила фонема х, њену судбину готово дели фонема ф, а сонанти ј и в нестабилне су артикулације. Доста добро се чува африката s. Овим својим особинама ГЗ се уклапа у говоре ПТ области, а неке су му заједничке и са осталим штокавским говорима.

¹²¹ Ови облици могли би бити и од старијег: *ошѣишѣлѣ*, дакле, од основе *šyd- (Николић: 1984, 212).

Сонант *j*

173. По нестабилности артикулације овога гласа ГЗ слаже се са већином штокавских говора. Преглед ће бити дат према положају овог сонанта у речи.

J на почетку речи

174. *Иисред* вокала *a*:

јабуку Га, *јавѣше* му Ли, *јавио* се Ча, *ја јавим* Гр, *јављу* си Га, *Јагличе* Кр, *јадна* ВК, *јадно* мушко МК, *оволки јаз* ВК, *збирам јажца* РД, *да у чувамо јалову* ВК, *Јамње* ВК, *јаре* Се, *коња јаровишога* ДДу, *јасиреби* МК.

175. *Иисред* вокала *o*:

свети Јован ГБ, *Јовица* Ш, *још* едну МВ, *има јошише* Га, *јошише* радим МВ, *имам јошише* о ћерку Кр, *јошише* ми мућкаво ДП;

има га још едну РД;

ош кџ су ми купили Га, *ош* кад су рекли Ли, и *ош* има, каже, да живи ДДр.

176. *Иисред* вокала *y*:

јунџка ДДр, *тјј јунџку* ГХ, *Мирјану јури* ВК, *несу ни јурили* МК.

177. Посебан осврт заслужује енклитика *ју* (од старог облика анфорске заменице *јо*), која за разлику од осталих лексема има тројаку могућу реализацију, са чувањем, редукцијом, или губљењем овога гласа:

1. *музли смо ју* ВК, *па ју одведу* ДДу, *тргнеш ју* Ча, *кад ју раниш* Се, *па ју* врзала РД, *поклонимо ју* ВК, *такџ ју* опрала Ка, *водете ју* Вк, *па ју* е нашла Ка, *муж ју* зграбил ВК;

2. *маћи ју* нема РД;

3. *неће у чека* ДДу, *па у не давау* РД.

178. *Иисред* вокала *e*:

1. *Јевреји* Ча, *да је јевџиње* ВК ГХ, *на јегал* Со, *јегџл* Ча, *јегрек* Ча, *јегличко* Ча, *један* наш МК, *једанаес* године МК, *ја сам једанаесте* Ли, *једва* прескочи Кр, *једва* се поврну Ли, *једé* си она Ка, *кљачé* и *једé* Ка, *овџ* те штрока *једé* ВК, *једém* и *на маз* Со, *месо једém* ДДр, *за једéње* ВК, *па једи*, *једéмо* ВК, *јединаес* године Га, *има јединес* МВ, *да једнемо* лџб Га, *једни* ДДр Ка, *врља једно* там, *једно* онам МВ, *једу* лџба ВК, *те је јел* Со, *јела* ме е ко лџб Га, *из коé јединице* бџше Ка, *једостие* лџб Ка, *не једу* Ка, *па, јеђ* Ка, *он јемџуи* доди РД, *јемџуи* сџм рекла ДП, *јес* ВВ Ш М, *јестие* Ка, *јестие*, *јес* тој такџ МВ, *набрал је јесенас* Ли, *јеирица* Га МК, *јечам* су јели Ка, *јечмено* ВК;

2. *стигнем до јединес* МВ, *тој да једém* ДДр, *да једém* лџба ВК, *једне* друге дадемо Га, *у једну* комшику ДДр, *јечам* Га;

3. *егуље* ДДр, *на едамџуи* ћу ДДр, *тој едамџуи* ВК, *на едамџуи* РД Ка Ча, *емџуи* реко ДП, *од едамџуи* Ли, и *едан* син Ли, *едан* цаќ Ка, *едан* тигањ МК, *едан* син Ча, *Мица едан* неми ДДу, *едан* погоре, *едан* подоле Ча, *едан* ли е тамо Ли, *ја сам еданаестие* Ли, *едва* сам чекала Га, *ја едва* коња проведо Гр, *неће* да еде Ли, *не еде* ми се Се, *нек еде* Гр, *не еде* му се ДП, *едém* лџб ВК, *не едém* сирење ВК, *тикве* да едém МК, *ми ће едемо* МК, *те едемо* ДДу, *за едење* ГБ, *единез* године Се, *еди-*

ничљаве ДДу, платно *единиљаво* ДДу, *една* роднина Се, *една* натам, *една* навам РД, *една* врвина Гр, *една* ми горе живи ГХ, ја и *една* ми сестра Гр, *една* е у Краставче МК, *една* вика ДДу, *едно* јутро ВК, *едно* миро ДДу, од *еднога* РД, *еднога* на леђа МК, у *еднога* се уврза ДП, ми смо *едногди* Га, *едному* се потика Гр, запроси ја *едну* ГБ, *едну* свињу ГХ, *едну* пршкаву изваде ДДу, дваес и *едну* ДП, *едну* благу ДДу, *едну* грутку ДП, *едну*¹²² вѣчер ДДу, *едноман* ДДу, *едноставно* Ли, *ечам* не сејемо Ка, и сл.

179. Енклитика је заслужује посебну пажњу због своје фреквентности, а она показује тројаку реализацију овог гласа:

1. обашка ми је дѣда направил МВ, и он је оболел Ли, тѣг је он заробен МВ;

2. куј ти је братанац ГБ, озгор је вунено ВК;

3. све е слана изнобила Се, али ни е чувала Ка, радувала е се ВК, кад е болан ВК, да ли е и Кречимир имал грнчара Гр, дѣда е умрл РД, ко е умрл РД, она ни е умрла Кр, но, добра е ГБ, оно е коца Ча, Бѣжа Бакалин што е ДДу, оће да е Ча, ни е леб, ни е с леб ДП, и сл.

180. Појава протетичког *j* позната је и ГЗ:

таман *јеве* да пресечем ДДр, кажу и *јѣга* М, *јеге* (острило, турпија) Ча, побіје-мо *јексѣри*¹²³ ВК, у Лесковац се чуло *јѣкош* ДДу, *јеконѣмску* ДБ, што е у Експрес, у *Јексѣрес* ради Га, Милоше, *јѣла* горе (ела, оди) Ча, *јѣла* бре, рођо Гр, Рагко, *јѣла* синко РД, у *Јелид* раде (фабрика „Елид“) М, викамо *Јѣр* („ерер“, РР, данас фабрика Електронска индустрија из Ниша) ДП, па, *јѣше*, бѣг да гу прѣсти (ете) НС, ја сам крѣс болесна, него *јѣше* Со, па *јѣше* после НС, такој *јѣше* НС, исплѣла *јѣше* ВВ.

Редовно је *јѣше* и *јѣше*: *јѣше* дѣн РД, *јѣше* дан ВК, *јѣше* рано ВК, *јѣше* си замѣсиш леб М, *јѣше* сланце угрѣје Ча, ја ги пушти *јѣше* ДДр, то ја *јѣше* ВК, напило се *јѣше* Ка, украдо *јѣше* РД, *јѣше* едно ГБ, *јѣше* да бѣде туј ДП, ја слуша *јѣше* Га.

181. Овде спадају и следећи примери: оћеш ти мѣне да поверујеш *јѣли* нѣ М, *јѣли* наште срце, *јѣли* кад рѣчаш Ка. Ови су облици настали од претходног *ели* (примери у т. 838), а овај од везника *или*.

182. Сонант *j* стабилан је на почетку речи када се нађе испред вокала задњег реда. Изузетак чине само две лексеме: *јѣш* и енклитика *јѣ*, код којих изговор може да варира од нормалног, преко редукованог, до губљења. Када се овај глас нађе у иницијалној позицији испред вокала *e*, он може да се чува, да се редукује или да се изгуби. Последња могућност фреквентнија је у речима које у основи имају *јѣдан*, као и у енклитици *јѣ*. Протетичко *j* обично се налази испред вокала *e* у речима насталим претежно на овом терену, односно испред вокала *у*, у речима познатим и из стандардног језика.

¹²² Појава је широко распрострањена. Вид. Ивић–Бошњаквић–Драгин: 1994, 323.

¹²³ Појава овог облика позната је и другим народним говорима, вид. Ивић–Бошњаквић–Драгин: 1994, 326. и нап. 261.

Ј у медијалној позицији

183. У медијалној позицији најизразитија је судбина овог сонанта између два вокала. Грађа ће бити систематизована према претходном вокалу, а у оквиру сваке те групе разврстана на основу потоњег вокала.

184. Вокал а на њвом месту

секвенца а-а:

пред *ајаи* Ка, ко *бајаги* Со ДДу, у главу *замајало* ВК, на Покладе се *лајало* јајне ВК, докле *капка* *џрајала* Со, и сл.

Примери са секундарним *ј* у секвенци *а-а* у р. гл. нр. м. р. типа: *ојиваја* сам се, биће у т. 287, а о секундарном *ј*, које се јавило у зеву насталом по испадању сугласника *х*, у т. 251.

185. секвенца а-у:

1. ће *зурају* РД, не *давају* МК, несу ни имали *давају* ДП, не *дирају* ВК, *имају* Ка, људи *искачају* ГБ, там се *мају* МК, мѣн *најурил* Со, *наљускају* Ли, *оскућевају* ГХ, *иолгају* Со, да *џоцрџају* ВК, *џрезају* ГБ, они *џривикају* ВК, да се *слагају* Гр, *слимају* ГХ, *сиремају* М, *џуикају* Ли, *чекају* Гр, и сл.;

и секундарно: ни са *снају* ДДр;

2. не *вељау* ВК, *дицау* ВК, *знау* ли Ли, не *знау* ДП РД, *немау* место Ли, *оџкарау* га Ли, да га *оџкарау* РД, *јевау* МК, не *џлаћау* ДДр, ће *џоцрџау* Гр, *џривикау* ВК, слабо се *секирџу* Ка, *сиремау* РД, *чекау* ме ГБ.

Велики број примера нотиче из једне граматичке категорије, а то је 3. л. мн. презента. Наведени примери чине мањи део грађе. Наиме, много је чешће испадање сугласника *ј*, после чега настаје сажимање групе *ау* > *у*, што се потом, готово, морфологизирало. Навешћу само део материјала:

ближњеу ДДу, што *вику* ДДу, *врљу* џубре ВК, да *гледу* РД, они *даву* РД, да га овде *докару* ВК, госта *дочеку* Ли, да га *заруџку* ДП, ако *избеџониру* ГХ, *наши* се *издржџву* Га, оне *иму* право ДП, *иму* куђу Кр, *цедило* *исџиу* ДДу, *јџвљу* Ча, да гу *малџреџиру* Ли, *набрчку* се ДДу, *наврчку* врце Га, они вој се *надрнду* ВК, они *наспџиу* ДП, понекад ме *накару* МВ, *насеџу* МВ, ће ни *наџеру* ДДу, там *науџиму* РД, *нему* куде ВК, *нему* на мѣне слободу ДП, *обаљу* га Ли, они ме *одржџву* Гр, да *оџкоџу* Ча, лепо и *очуџу* РД, неке ме *џознџву* ДДу, ће *џокушу* ГХ, да *џомаџу* Ча, да *џосџрељу* ВВ, *џрежџиву* ДДу, не *џрџиму* ВК, од свирача *џрџичу* ДДр, да *џродџву* сирење РД, *решџву* ДДр, што се *сџађу* ВК, да ли се *сеђу* за мѣн ДП, *сеџу* га Ли, *сиџку* маџер Ка, ће им *скиџу* Ли, мора да *слуџу* ДП, ће ни *џребу* ДП, *џребу* им паре РД, *џркаљу* га Ли, *џуџку* се ДП, по три маџке *уџиму* ВК, ће га *чуџу* ВК, *џиџу* се МВ.

186. секвенца а-е:

1. не *ајеш* Га, *заједно* Га, *знаје* ДДу ГХ Кр ВК ДДр, *искиџу* се *смејџеџи* Ча, *џкаје* НС МВ Ча МК;

и секундарно: *наџраје* врвину ДДу, била *наџрајена* ДДу, две Зоре да се *наспџаје* ДДр (т. 221), од *снаје* Со, синови *снаје* Со, синови *снаје* Га (т. 251);

2. он ли *знаје* РД, не *знаје* никој ВК, не смѣм се *мајем* ДП, *џлакајечи* Се, *џлакајеџи* Кр, *џкајемо* МВ, Крџта *џкаје* ДДу, *џкаје* ЗТ; и секундарно: *треба* се *наспџаје* ДДр;

3. *заедно* РД Се, не *знае* се Ли, *куј* *знае* МК, *више* *знае* ВК, па *лде* Ли, *ја* *лдем* ДДу, *лежсаећи* ДДу, да се *маемо* ДДу, не *могу* се *јоште* *маем* ДП, *илакдечи* ВК, *по* *знаемо* се ГБ, *сисаећи* Ка, да *и* *кдеш* Га.

187. *секвенца* а-и:

1. *њиан* *и* *аји* војнички Гр, *тој* не *и* *раји* ВК;

и секундарно: да *наи* *раји* Со, кад *наи* *рајим* М, *ће* се *ои* *раји* Гр, да ме *оси* *раји* Ча, *пои* *раји* квасџ М;

2. забележила сам само примере са секундарним *ј*: *кућу* су *наи* *раи* *ли* Ка, *на* *и* *раи* *мо* Ка, *ће* *и* *раи* *кућу* Со, *од* *ма* *си* *раи* *мо* у *цре* *пњу* Со;

3. не *и* *раи* *тој* ВК.

188. *Вокал* о на *и* *рвом* *мес* *ти* у

секвенца о-а:

1. на *Бого* *ја* *вље* *ње* Ча, *бо* *ја* *и* *ја* *и* *ја* *учи* *ни* Ча, на *бо* *ја* *и* *ја* *и* *је* МК, *која* *е* *жена* ДДу, *моја* *унука* РД, *моја* *мајка* Гр, *њојан* *бра* *т* *ГБ*, *што* *смо* *по* *ја* *ле* Ча, *горе* на *по* *ја* *ше* Гр, *плем* *ње*, *по* *ја* *ше* Ча, *на* *праи* *по* *ја* *и* *и* *у* Ка, у *по* *ја* *и* *и* *у* Гр, *ни* *е* *по* *сти* *о* *ја* *л* ДДу;

секундарно: *и* *раја* Гр, с *и* *оја* *и* *и* *ку* ДП, *еве* *ми* у *и* *оја* *и* *и* *ка* ДП, без *и* *оја* *и* *и* *гу* МВ, *и* *оја* *и* *и* *гу* негде испушти РД;

2. ако *пије* *која* ВК;

3. *која* *е* *жена* *пубава* ВК, *ћерка* *моја* Се, *моја* *Симке*, *моја* *снајке* Гр, па, *моја* *ћерка* РД, *моја* *Дако* ВК, *и* *воја* *мајка* ДДр. Занимљиво је да са испадањем *ј* у *секвенци* о-а у *грађи* *имам* само *заменичке* *облике*.

189. *секвенца* о-о:

1. *Рек* *о*: *Мили* *војо*, *не* *мој* *ме* *ди* *раш* ДДу, *Војо*, *идеш* *ли* Се, *не* *мој* *се*, *Бојо*, *и* *граш* ВК.

секвенца о-у:

1. у *кара* *бојо* ДДу, *сџ* *му* *е* *на* *сти* *о* *ју* *в* *ла* ВК, не *појо* *м* *ал* *ко*, но *гр* *ми* *МКу*, *што* *е* *он* *појурен* ВК;

2. од *и* *воја* *ујну* Ка;

3. *к* *к* *о* *у* *го* *ди* *ну* Ли, у *моу* *г* *лу* *нос* Ка.

190. *секвенца* о-е:

1. *рек* *о* *Мили* *воје* ДДу, *послуша* *мо* *јега* *та* *тка* Со, кад *она* *поје* ДДр, *све* *по* *јели* Ли;

2. *обе* *ги* *доје* Га, *које* *да* *при* *чам* ВК, у *моје* *до* *бо* ДДу, *пожал* *и* *се* *мојему* *си* *ну* ДП, на *тога* *мојега* *зета* Со, и *баш* *ту* *мојега* Со, а *гнојено* Га, па *поједе* ВК, *појемо* ВК;

3. *двоје* *при* *коли* *це* ДП, *ма* *ти* *гу* *до* *еше* МК, *теј* *моје* *дру* *шке* ДДу, од *моје* *муке* ДДу, *моје* *Гине* ДДу, *мојега* *та* *тка* ГХ, *мојему* *та* *тку* ГХ, *моје* *ма* *тере* Гр, у *моје* *жив* *ље* *ње* Гр, *моје* *вепре* Гр, *моје* *унуке* МВ, *које* *се* *породи* *ле* РД, та *ме* *по* *еде* с *њег* РД, *који* *су* *по* *дво* *ени* Ча, *по* *еде* *ме* ГБ, до *по* *ење* Ка, *поје* *ти* на *му* *жа* ДДу, *по* *едоше* РД, *своје* *жи* *то* Гр, *све* *скр* *о* *ено* ДДу, *из* *бир* *и* *роје* ДП.

191. *секвенца* о-и:

1. *сина* *Војина* ДДу, *двојица* *су* *умрли* РД, *овија* *двојица* ВК, *који* *су* *сиром* *а* МВ, *који* *лек* *ваља* ВК, *сваки* *који* *је* *има* *о* ВВ, *моји* *кућани* Гр, *моји* *дојдоше* НС, *си* -

195. Вокал е на њрвом месѣу

секвенца е-а:

1. ја сам млого *беснејала* ВК, онѣ се *загрејаше* ВК, тој *насејала* ДДр, ништа *н умеја* МВ, так *н умеја* такој МВ, със *сејалицу* Со, *сејали* овас Со, *сејамо* Се, не *смеја* да се огласим ВК, несъм *смејал* Ча, не *смејал* да изостање, не *шеја* Ча, не *шеја* ми гу врне Та, тој се *убелејало* Та, неѣ *умејал* ДП, несу *умејале* ДДу, које су *умејале* ДДу;

уирвенејало се Ча, и секундарно: *зарадеја* Гр (примери у т. 287);

2. па, *овејам* исто ВК, не *смејали* ни да га пѣту РД, *Вѣдо*, *н умеја* те пѣтам ВК;

3. *овејам* се чуѣ къ тропа Ча, *овејам* краве Ча, една по *сѣарѣа* Ча, онѣ се не *шејало* брѣчи РД, несу *умејли* Гр.

196. секвенца е-о:

1. *малејога* ЗТ, ѣмам *сѣна сѣарѣјога* МК, *сѣарѣјога* ДБ, *сѣарѣја* ДБ;

197. секвенца е-у:

1. *дрљавеју* Та, одборници *нећеју* Гр, затѣ ме *деде нећеју* Га, *нећеју* на зем Ш, да ли се *смеју* ВК, да *узреју* Ча;

и секундарно: на *леју* Се, у *сѣреју* ВВ;

2. секундарно: ѣма *жење*, но *нећеју* ДП;

3. *људи излудеу* Ка, кад *осѣареу* ВК, не *смеу* да пѣцу Гр.

198. секвенца е-е:

1. некто се *белеје* РД, казан се вода *греје* ДДу, *жалѣјем* ја Га, да *заѣустѣје* ВК, *згреје* воду Ча, да се *нагреје* ВК, свуда је *неје*: *неје* ни дојѣла РД, едан *неје* МВ, *неје* било до *паре* Га, *неје* ли она Се, *неје* ни оставѣло Та, да се *огрејемо* Ка, *ће ожеднеје* Га, да не *осилеје* ДП, *побеснеје* Кр, *ѣреједѣ* М, да *сејемо* ВК, не *сејемо* Ли, *сејемо* си *леѣу* МВ, да се *смејем* ВК, немѣј се *смејеш* Ка, кад *узреје* МВ, па си *н умеје* отидѣ ВК;

2. и *грејем* се Ка, *извѣјемо* свѣ МВ, так се *црепѣља нагреје* Со, и *вршник нагрејемо* Со, на целом простору је *неје*: *неје* се разумѣло ВК, *неје* добро РД, *неје* вој то по вољу Ка, *неје* ни давал ништа Со, *неје* гу сматрал Ка, *пѣдгрејеш* млеко ДДу, *пѣдгрејемо* лѣбѣц ВК, нека *сеје* онакој ВК, па се *смејем* ДП;

3. *грее* ги ДП, младаневеста *говѣе* Га, на терен *идѣеѣи* Се, често је *нее*: она *неѣ* ѣзела ДДр, *нее* од мене Се, *неѣ* имало ДДр, *неѣ* бил амбар ГХ, *неѣ* и ни окопал Ли, *неѣ* поголемо Ча, *неѣ* додѣла МК, *неѣ* ли ти ладно Кр, *ће оздравѣе* РД, па *оцејемо* ДДу, уморѣла се *рабоѣеѣи* ДДр, како *сеѣш* ГХ, не *смеѣ* се Гр, не *смеѣ* да му врѣви РД, ми вој се *смејемо* ДДу, не да се *смејем* ДП, не *смејемо* МК, *сѣарѣе* се Ли Га, *пропаде* се *ѣкаѣеѣи* ДДу, ми *н умѣемо* ДДу.

199. Вокал и на њрвом месѣу

секвенца и-а:

1. твоа *авѣѣја* ДДр, *алѣргија* Се, *арѣѣја* ВК, *вамѣѣја* си ми ДП, на *вијакер* Га, онѣ му *додѣјало*, *додѣјало* му М, онѣ, ѣсна, *додѣјаше* ДДр, *муж занавѣѣја* ДДр, *ѣкинѣја* Гр, *ѣсѣрибуѣѣја* ВК, *Коландѣја* (т. 250) Гр, *дваѣс милијарде* ВК, *наѣѣја* ла, *наѣѣја* онѣјѣло М, *неѣѣѣја* Та, *Никѣѣѣја* ВК, *овѣѣја* побратим Ка, *овѣѣја* доле ВК, *овѣѣја* Бугари МК, *овѣѣја* нежењени момѣи Ка, *овѣѣја* косови Ча, *овѣѣја* мојѣи Се, и онѣ се *одѣѣја* Ли, с прѣѣѣи *онѣѣја* жуљави РД, *онѣѣја* се ваљу ДДу, *онѣѣја* ми дадоше ВК, *онѣѣја* кѣсне ВК, ко год *ѣѣѣѣја* Та, зовѣ се *Пѣѣѣѣѣја* Ш, *ѣѣѣѣѣја* Та, кад *пѣѣѣѣја*

МК, *ѝровалија* Ча, *сијалице* ВК МК РД Гр, *лоша сиѝудица* Та, *сиѝецијалис* доктор Ка, една има *стијарија* Кр, *ѝејсија* ВК, по *ѝија* Длибоки дел Со, *ѝија* умрел МВ, *ѝија* гости РД, *ѝија* кои избеглице Гр, на млого *ѝија* ВК, у кожуси ги *увија* Со, моја *фамилија* Ш, *фијакер* Га, *ѝиганиѝија* Ча, *Царамлија* ВК;

и секундарно: *забравија* ГБ, *служија* војску Гр, и примери у т. 287.

2. *аниѝерија* Ча;

и секундарно: *маћиа* Ка;

3. *аниѝерија* ДДу Ча, *завалиа*, не мож да орати РД, кд се сланце надведе, тг икундија Га, *Коландиа* Гр, овој *комија* Ли, *наводаѝиа* Та, *овиа* Ли, *онија* људи РД, у *онија* буљук ДДу, тај *раѝиа* Гр, нешто *сиалице* горѝ РД, *скамлиа* Гр, тај *сестра* *стиарија* Кр, у *ѝија* месеци Ка, *ѝија* млади Гр, кре *ѝија* трговци ДДу, *аран чорбаѝиа* ДДу.

200. секвенца и-о:

1. па у *вијоку* Со, *Вику* да е по *здравијо* МВ, снашка *Пеѝријо* ДДу;

и секундарно: командант *баѝалијону* Ка, *ѝстијо* М, што *камијон* вози Со, *камијони* М, *Мијодрагово* празно ВК, *Мијодрагу* Гр, девет *милојона* ДП (поред: за девет *милиона* ДП);

2. варијанту са ослабљеном артикулацијом забележила сам само од гласа насталог секундарним путем: иму и *камионче* Кр.

Велики број примера са овом секвенцом у ГЗ изостаје због тога што изостаје промена -л > -о.

201. секвенца и-у:

1. по *авлију* Та, тј *арѝију* Гр, и *арѝију* ВК, *белију* ДДу, од *вамилију* Ка, у тј *вамилију* ДДр, пот *кирију* Се, *комѝндију* Гр, па *узнем онај маѝију* Га, за *милицију* Се, у *милицију* ГБ, *некѝију* ВК, *одбију* се деца НС, у *Пећку ѝаѝиријѝију* ГХ, ко *ѝијук* Га, *ракију* Се, и *Словѝију* Се, *сурију* ДДу, онј *ѝејсију* ВК, из *ѝуриѝију* ВК, *ѝијунаѝжа* Гр;

и секундарно: сѝ *маћију* ВК;

2. моу *исѝорију* ГБ, а *сакрију* ВК, у *ѝејсију* Га, *ѝуриѝију* Га;

3. у *Аусѝириу* је РД, оре *белиу* ДДу, да наведе *муѝѝерију* Ча, од *оѝераѝију* РД Га, на *ѝераѝију* Га, *ѝрејовиу* ДДу, за *ракиу* Кр, да *расѝовиу* децу ДДу, *тера суриу* ДДу, *ѝејсиу* Га, тј на *ћуѝриу* РД, до *ћуѝриу* РД, од *шамѝиу* Ча.

202. секвенца и-е:

1. *арѝијеѝине* Гр, *бије* ДДу ВК, три *вамилије* Ча, половин година *Илије* Гр, *инекѝије* ВК, ни *касније*, ни *раније* ВК, онѝ *кемикалије* ГХ, у *комиѝије* ГБ, *тија муѝавѝије* МК, билѝ *муѝавѝије* МВ, *навијемо* га Со, па се *наѝијем* ГБ, две *некѝије* ВК, *није* рђав Ка, *ниједан* Гр, *ниједна* ДП, нема *ниједно* ВК, *одбијено* ГХ, *ѝарѝије* ВВ, да *ѝије* ДП, не *ѝијем* Се, *ѝовије* га ДДу, *ѝромијем* там М, *викал* бѝше *Царамлије* ВК;

и секундарно: *ѝријес* је купил МВ;

2. *аниѝерије* МВ, *комиѝије* ДП, кт се *наѝијем* ГБ, *некѝије* Та ВК, *није* тела ДДу, *није* за *клање* ВК, *ѝобѝени* цврсто ДДу, да *ѝокрије* МК;

3. *бије*, овде *бије* ДДу, овај га *бије* РД, *гозбѝније* РД, да *добѝе* Се, *добѝе* слѝдување Ли, да *добѝеш* ред РД, *ѝаконије* ДДу, бѝше гу остаљала малко *комиѝије* Гр, *крије* ДДу, ја га *крием* ДДр, *лончарије* Гр, *муѝавѝије* Ча, *није* бил ДП, *није* тела МК, *ниедан* не пу-

ше Ка, јаре нѐмаш *ниедно* Се, *оѝкриѝем* Се, она *ѝне* Гр, да *ѝнем* ГБ, *ѝнем* Се, *ѝокриѝем* озгор МВ, да гу *ѝокриѝемо* МК, да *ѝоѝнеѝне* ГБ, што *ѝревиѝено* Ча, да се *савѝне* РД, *савѝне* Се, у *Пелѝне* Ча, по *ћуѝриѝе* Гр, ако га *убѝнеш* ВК, квѝ ћу *ѝнем* Се, и т. 87.

203. секвенца и-и:

1. Са овом секвенцом имам само један пример забележен: тој *ракѝиѝца* нека Со.

2. Мало је и примера са испадањем овог гласа: Натолѝне *Пашалиѝине* ДДУ, овај *сѝариѝи* сѝн Ка, *ѝн је сѝариѝи* био Гр, *чиѝ?* РД.

Најчешће у секвенци *иѝи* испада *ј*, а потом долази до сажимања два једнака вокала у један: *Димѝиѝрина* М, *Димѝиѝрино* да копу РД, *Милѝниѝина* ћерка РД, ја *ѝмам ѝвчи* ВК, Славко *Пеѝроѝнин* ГХ, у стан *Пеѝроѝнин* Гр, и *сѝари* сѝн ДП, *чиѝ* Гр, *чиѝ је* и *какав је* ВК, *чиѝ си ти* ДДр Гр.

204. У међувокалској позицији сонант *ј* показује изразиту нестабилност у секвенцама у којима се налази неки вокал предњег реда испред или иза овог сонанта.

205. У ѝозицији исѝред сугласника

Испред сугласника овај глас је, најчешће, стабилан:

1. *аѝвари* Гр, *аѝде* Ча ДДр ВК, *аѝдеѝне* ДДУ, *Блаѝоѝку* ДП, *боѝиѝиѝа* ДДУ, *ваѝда* нѐма Со, *ѝмаш ваѝду* Ка, *воѝвода* Гр, три *воѝника* Ка, у *воѝску* Со Кр ВК, *гроѝзе*, *лоѝзе* (примери у т. 353), *даѝѝне* помоћ РД, *девоѝке* Га ДДУ, *девоѝче* њино РД, у *Драѝчину* Бару ДДУ Гр, *ће заѝмиѝи* М, *заѝци* Та, *зеѝѝиѝн* МВ, *јаѝце* ВК, *каѝзарке* Ча, *краваѝчичи* МВ, *куѝњу*, *куѝне* велике МВ, *леѝаѝне* доле Гр, *лоѝѝира* ДДУ, *маѝка* НС Ча, *маѝсѝор* М, *маѝсѝори* Со, *маѝсѝорѝс* ДДр, *надокраѝке* Га Ка, *Пеѝчин* дѝн НС, *ѝѝѝне* ми ДДУ, *пѝпел се сеѝне* М, да ти *приѝчам смеѝку* Ка, моа *снаѝка* Ка, од *снаѝку* ГБ, такој *сурѝка*-но ВК, *уѝка* М Ча, моу *уѝну* Ка, онѝј *црѝѝке* МВ.

2. Ослабљену артикулацију у овој позицији показују једино облици заменице *њен*: *њѝне* попоѝице МВ, *њѝне* мирне краве РД, мада је и овде чешћи лик са потпуном артикулацијом овог гласа: *њѝна* сестра ДДр, *њѝна* маѝи Со, од *њѝне* паре Ли, *њѝно* дете Со.

3. Сонант *ј* редовно се губи у позицији испред секвенце *ск*: *ѝма занайѝлиѝку* ГХ, у *комиѝиѝску* кућу РД, *чиѝ си Пашалиѝска* ДДУ, Богдан *Симиѝиѝски* Ка, *содаѝиѝску* радњу ВК, у *ћелиѝско* Ча.

Занимљив је облик вокатива: *судѝке* гу рекѝ Со, у коме се такође губи *ј*.

206. У ѝоложају иза сугласника

У овом положају сонант *ј* такође показује стабилност: у *Барѝе* Ш, сила *боѝѝа* Ка, *боѝѝу* ти ДДр, на *Брѝзје* М, *бурѝан* РД, *Буѝче* ДДУ ДП Ча, *Глоѝѝе* ДДУ, Мало *Глоѝѝе* ДДр, у *Драѝвоѝе* Ча, у *здравѝе* Гр, *Јеглиѝче* Ча, *јуѝѝа* Ча Га Ли, *класѝе* Гр М ВК, *курѝак* Ча Ка ДДУ, *лиѝсје* М, *Лиѝче* МВ Ли, да *одѝви* Ли, *одѝавуѝем* Ли, *оруѝѝе* Ка ВВ, онај *ѝерѝа* М, неје у *ѝерѝе* МВ, у *ѝодноѝје* ВВ, до *Приѝан* РД, *сноѝје* Ча ДДУ Ка, *сѝруѝче* Ча.

207. Извесну нестабилност овај глас показује иза африкате *ч*: из *Лиѝе* Се, *ѝвча* сѝрутка ДДУ, *човеѝи* живѝт НС, д ѝдемо у *Јеглиѝче* Ча.

208. У примеру *изѝдомо* (Ли), овај глас нестаете је још у основном глаголу када се налазио на почетку речи, мада и: да *изѝду* ВК.

Финално *j*

209. 1. У финалној позицији сонант *j* најчешће се чува:

бегај сљг одовде Гр, *бегај*, бре Ка, па *узни*, па *бегај* Ка, *бегај* ти дом Гр, на *Број* Шес Кр, *јд*, не *буњуј* Ли, *ваџај* ги све, озгорке *вој* пуста РД, *роднина вој* неје ВК, *ја вој* водичу сипнем Ли, *ја вој* прича Ка, *врзуј* Гр, *седи* и *госиуј* ВК, *диџај* се ГБ Гр, *исркај* се ВК, с *комбај* ГБ Се Ча, *долњи крај* Со, от *крај* ДДу, *мали крвај* НС, *мој* свекър НС, *мој* дел ДДр, *немој* Ча Кр ГБ, *њој* си лепа Га, *њој* си е га за Цврчка ДДр, *онај* преседник Гр, били *ипрекај* кућу М, *ипрекај* огањ ДДу, *онај ивовој* Со, *ивовој* прген НС, на *иводој* НС, *јде* ти *иоџиисуј* Ли, *ипројојерерј* Ча, на *разбој* Со ЗТ, *јде*, *сисај* ДДр, *овај сџарерј* ГБ, *сџарерј* ЗТ, *сџој* овам Ш, *мој* гу син *џај* вијава Га, *џај* списак Та, *џвој* деда ДДу, *узџмај* ДДу, *краве укџшкај* ДДу, *чекај* да срабџтим ДДр.

Честа је појава секундарног гласа у овој позицији: *грџеј*, не *грџеј* РД, *куј* оће Ка, *куј* куде Ли, *нема куј* ВК, *кој* нее Гр, *кој џој* вика Гр, *никој* Кр ДП МК Ча, *овај* што ми е снајка Ка, па гу ватил *овакој* ДДр, *овакој* умршена РД, *овакој* ме уване Кр, *ја овдекај* Ли, *овеј* ДДу, *овој* тај, *узни одовдекај* Кр, *онај* трџаќ Ча, *онај* млада Гр, *онај* слама ДДу, *четири онеј* Га, *онеј* црепње Ка, *онеј* тојачице ДДу, *оној* Гр, под *оној* МВ, *оној* небе Гр, *исече оној* РД, *грне оној* ДДр, на *онуј* тојагу ВК, *цасне* га у *онуј* ДДу, *смеј* Ка, *џај* наша снајка Ка, *џакој* се истрџила РД, *џакој* причу ДП, *ја џакој* чуем ДП, *џакој* га валила Ча, *џакој* се нагрздило Та, *џакој* га вага Ли, *џеј* хошке Ли, *џеј* дрдавке МК, *џеј* такве саране Со, *џој* се оправи Со, *џој* дип *куј* ДДу, *џој* најгор зараз Ча, *џој* им је РД, *џуј* сам видеља МК, да улезнеш *џуј* Ли, *џуј* заватимо гу ГБ, у *џуј* сте малуј Ка.

2. Ово секундарно *j* зна бити и ослабљене артикулације: *овај* из Ниш ГБ, *овакој* ограђено ДДу, *едни овакој*, *едни* па *овакој* Со, *оно овакој* меткови паду Ка, *он дојде овдекај* Со, *Спирина соба онај* ДП, *он онакој* притиска ГХ, *онеј* док стигну ВК, *куј* би *џој* урадел Ка, *кд* се *џој* испреде Со, *ко* што си *џој* увежбал ВК, *џуј* у кућу РД, и сл.

3. Ретки су примери са изгубљеним *j* у финалном положају: *јетрва во* у Ниш Га, али је то редована појава иза *и* у императиву она: *изби* га ДДу, *нави* тај сат ВК, *џи*, *џи* ГБ, *де*, *џи* кавицу Ка, и сл.

210. Посебно треба размотрити судбину финалног *j* после којег следи енклитика *је*, када је тешко утврдити да ли се губи финално или иницијално *j*, а понекад се у тој позицији уместо два гласа чује само неки редуковани изговор једног.

1. *арам* нека *во је* Со, *ја* не знам *куде во је* ВК, и *џакој е* Се, и *џој е* ВК, *џој е* *нашо* брдо МК, *џој е*, се зове *сукаљка* ВК;

2. *муш* што *вој е* висок Ка, *тој вој е* свекар ВК, *овде вој е* кућа била ДДу.

211. У суперлативу придева који почињу са *j* чује се само једно *j*: *леба најевџин* ГХ.

212. О природи овога гласа говоре и следећи примери: *зајнаџи* М, *неки зајнаџи* *накачио* М.

213. Битне одлике везане за овај сонант у ГЗ јесу:

1. тенденција губљења *j* у извесним положајима,

2. појава секундарног *j* у хијату, ако је један од суседних вокала предњег реда,

3. и појава протетичког *j*.

Овај сонант показује већу стабилност на почетку речи, осим испред вокала *e*. На крају речи и између консонаната стабилнији је но у међувокалској позицији.

С о н а н т *v*

214. Глас *v* се у ГЗ својом артикулацијом не разликује од осталих штокавских говора.

215. У појединим гласовним секвенцама, међутим, *v* се редукује, до губљења, што у ГЗ није узело маха као у неким другим штокавским говорима¹²⁴.

216. У секвенци *-сiв-* и *-сiв-* < *-шив-* може да се изгуби сонант *v*, мада ова консонантска група може да остане и неизмењена:

а. *дру̀сiто* ДБ, *ио̀шiомсiто* ГБ, *иријeишeљсiто* ДБ, и тој *рeсiто* Гр¹²⁵, у *ро̀исiто* МК Гр;

б. *богдсiтво* Га, *дру̀сiтво* ДП Гр ГБ, *наслeдсiтво* РД, *ро̀сiтво* МВ; *богдцiтво* ВК, *наслeцитво* РД; њино *држeављансiтво* ВК, *роисiтво* е било Ли, он у *ро̀исiтво* би МВ.

Сви примери са губљењем *v* из ове секвенце потичу из зоне II или из места на граници са овом зоном (МКУ).

217. Група *-вљ-* у итеративним глаголима најчешће се упрошћује¹²⁶:

изнаѝраља МВ, куће си *изнаѝраљали* Се, *изнаѝраљаше* тѣг Ча, то̀лка уста се *изнаѝраљу* ВК, ми смо *кришѝља́ли* МВ, *кришѝља́ла* Ча, *накришѝља́ле* Ча, што *оѝраља* аутобус Кр, *оѝраља* Гр, он је *оѝраљал* Ча, ма̀ло се по *оѝраљу* РД, ко се *осѝаља* М, ракиу да *осѝаља* Га, ти си *осѝаља́ла* Ча, *осѝаља́мо* ДДр, ти ме *ио̀ѝрљај* Со, *ио̀ѝрља* свe ВК, *иосѝаља* Ли Гр, *иосѝаља́ла* ручѣк Гр, да се *ѝреѝраљаши* Та, с њи *расѝраља* РД, не могу се *расѝраљам* Се, кој *расѝдља* Ча, да се *сасѝдљу* Ка, па си *сѝраља* ДДр, *сѝраља́мо* ручѣк ДП, нека си га *уѝраља* ДП;

поред: па *ја̀вљу* Та, *кришѝеља* Га, *оѝра̀вљај* ЗТ, *осѝа̀вљу* си МК, да ми се *ио̀ја̀вља* Ли, *ѝрисѝа̀вљај* Со, не *сѝашѝревља* ВК.

218. У трпном придеву изостаје резултат јотовања, па се не јавља секвенца *-вљ-*, већ то *v* може да се чува, да се губи, или се по губљењу развија *j* у новонасталим зеву:

а. *наѝра̀вено* ВВ, и сл.

б. *наѝра̀дено* ДДу,

в. *наѝра̀јена* ДДу, и сл. Вид. т. 300. и 767.

219. Ново јотовање лабијала у ГЗ изостаје, па имамо: губи *здр̀авје* Гр, бо̀љо него *кр̀авјо* Га (остали примери у т. 301).

220. У секвенци *-вл-* насталој од *об-вл-*, *с-вл-*, губи се сонант *v*: да се *облечe* ВК, кѣд *облечу́* МВ, тѣг *обучу́* МВ, *слечeм* блузу Га, кѣд *слeкоше* РД.

¹²⁴ Реметић: 1985, 151–152 и нап. 408–416.

¹²⁵ Уколико ово није према немачком *Rest* = остатак, Немачко-српски и српско-немачки речник, БИГЗ, Београд 1993, s. v. *Rest*, стр. 184.

¹²⁶ Реметић: 1985, 152–153 и нап. 417–419, у Ивић: 1957, 111, нап. 1–13 о историјату појаве и најранијим посведоченим облицима.

221. Међувокалско *-в-* у секвенци *-ави-* има тројаку судбину:

а. ретко се чува: *забравила* Га, *најравене* МВ, *најравил* МВ, *најравши* ВК, *Тој се оирави* Со, *иосијавим* ВК, *иравим* МВ;

б. најчешће испада: *забраила* Та ДДу, *забораила* ВК Ли, *забраим* Ка, *наираи* Гр ВК, *наираи* Га, *наираимо* Га МК, *наираимо* Ча ДДу, *наираи* Ка, *наираил* ДДу, *наираим* ДП, *оираил* цркву ВК, *осијаимо* Ли, *осијаила* Се, *иоираим* Ш, *иосијаимо*, да ме *иосијавише* Гр, *ираимо* кућу Со, *ираила* тој ДДу, *ираило* се Ка, *ираимо* га, не *ираи* ДДу, *ираил* кубе Ча, *ираимо* гости Ка, *ираи* ајвари Гр, да *иресијаимо* (обуствавимо) Ка, *сираи* ги ДДр, *сираимо* МВ Со;

в. по испадању новонастали зев уклања се убацивањем сонанта *-ј-*: *наирајим* М, *наираји* Со, *наираје* врвину ДДу, *оираји* Гр, *осијаји* Ча, *иоираји* М.

222. Сонант *-в-* се губи и у секвенци *-ува-*: *дуа* кошџава, *дуа* ветар Ка, у четвори *дуара* Га, *муа* з главу ДДу, *ја* аа и *избљуд* Ка, да се *муам* у рупу Ча; поред: љупне о *дувар*, удари о *дувар* ДП, али: *надужена* ДБ.

223. Исту судбину има и у секвенци *-ува-* < *-ова-*:

вика, *исуа* ВК, *суал* ме Та; али: *сувал* Га.

224. О појави секундарног *-в-* по испадању *-х-* види т. 251.

225. Иницијално (протетичко) *-в-* развија се испред у у лексеми *урда*:

па турим *вурду* МВ, едну благау *вурду* ДДу¹²⁷.

226. Секундарно *-в-* развија се у зеву испред вокала задњег реда у следећим лексемама: *кавурин* Ча ВК, *иавук* ВК, *иавун* ВК.

227. Аналошко *-в-* јавиће се у зеву на месту где је некада било *-ј-*: *оива* се Га, па сте се *оивали* ГЂ, *оиваја* сам се ГЂ, па си *разбива* ДДр.

228. Вероватно аналогичном према *мије*, дошло је *-ј-* у секвенци *-ива-*: *иремја* баба МВ.

229. Супротан процес десио се у следећем случају: *убивен* свѐ ВВ; али: *убиен* Гр, и примери у т. 789.

230. Морфолошког је порекла појава *-в-* у неким глаголима:

дава им ДДр, *даву* НС МВ, *даву* им ВК, не *даваш* ВК, *издаву* Га, *набива* у зѐмљу ЗТ, кџ се *одава* ДДу, кџ се *одавају* ДДу, *одава* ли Ча, *одбиваше* га РД, *иознава* Со, *иредва* Га, *иродава* Ли Кр, не *иродавала* Ка, да *иродавамо* ВК, *иродаву* си Га, па се *вуна иродава* Ка, *иродаву* ДБ, *иродавају* ДБ.

231. Често је ово *-аву* < *-авају* > *авау* > *аву* у 3. л. мн. презента, а одатле се ова појава аналошки преноси и на именице: немамо за *иродаву* Га, најбоље за *иродаву* Ка.

232. Секундарно *в* јавља се у 3. л. мн. презента, где се код глагола Белићеве VII врсте развило фонетским путем, а одатле пренело и на остале глаголе. У ГЗ ове појаве има само у зони II. Реч је о финалном *-в* у секвенци *-ају* > *-ау* > *-ав*¹²⁸:

¹²⁷ Ово је турцизам од *хурда*, видети: Шкаљић: 1989, s. v. *hurda*.

¹²⁸ Ове појаве има и у: Белић: 1905, 514, Барјактаревих: 1977/1, 323, Стеванових: 1969, 405. Богданових: 1987, 183.

вечерав ЗТ НС, *они викав* НС ГБ, *враћав* НС ЗТ, *гледав* ЗТ, *збирав* Гр, *измодирав* ЗТ, *исийшава* НС, *легава* ЗТ, *оийицав* ЗТ, *йообаљава* НС, *йоийејав* ЗТ, па се *свађав* ЗТ, и сл.

да *идев* ЗТ, *једев* ДБ, *ће кајсев* ГБ, *н умев* ниједна НС, *ојеришев* ги ГБ, *јокријев* ЗТ, *срејшнев* ЗТ, и сл.

рањив ги ЗТ, и сл.

И у имперфекту: *идешев* Гр, *јравешев* ЗТ.

Ваља истаћи да ова појава није узела онолико маха колико *-л > -а*, мада је дошла из истог правца.

233. Секундарно *в* развија се у енклитичном облику личне заменице 3. лица у дат. једнине: паде *вој* тешко ДП, *сѣк* *ће вој* годину РД, досадило *вој* се ДДу, па *вој* дадомо НС, ја *вој* прича Ка.

234. У мом материјалу малобројни су облици са билабијалним изговором овог гласа (*w*). *јрѣwo* да ти кажем Ка, да ти кажем *јрѣwo* Та, муж си ми *најраwил* МВ, да *јојew* ЗТ.

235. У ГЗ редовно је *човек*¹²⁹, *мрѣвац*, *квачка*. Лексема *сврби* овде има лик *срби*: *срби* га¹³⁰ ВК.

236. О појави *в* у секвенци *-вс- < -ис-* биће речи у т. 319; *-ви-* *< -йи-* у т. 318; *-вч-* *< -йч-* у т. 327; *-вк-* *< -йк-* у т. 327; *-ви-* *> -ми-* у т. 325; *-ми-* *> -ви-* у т. 326; *-в-* *< -ф-* у т. 241.

Сугласник *ф*

237. Изгледа да сугласник *ф* не дели у потпуности судбину сугласника *х*. Наиме, он је, и поред супституције са *в*, знатно чешћи у ГЗ.

238. Навешћу најпре примере са чувањем овог сугласника:

1. *јо фабрике* ДДр, *у фабрику* Гр, *фабрично* Гр, *фаќман* баба МВ, ни ми тољко *фаљи* Ка, мора да *фаљи* МКу, *фамилија* Ка Ш, *фамилијари* (рођаци) Гр, да *фанџозирају* Та, нека *фарбу* Та, *фијакер* Га, *фино* живи ГХ, *фино* ВК МКу Та, *флашу* ВК, *фрижидер* Се;

2. *исфрезіру* МВ, *исфрезујемо* ДДр, *каранфил* Га, *кафѣну* ДДр ЗТ МВ Гр, *кафу* Се ГХ Ка ДДр, *кафеџију* Гр, *куфер* Гр, *куферѣи* Гр, *нафшу* РД, *јлафон* Гр, *јрефѣк* ВВ, *јрефѣйирамо* ДП, *јрофисур* Га, *јрофисор* ГБ, *јрофисора* Со, *јрофисорку* Ка, *расформирали* ЗТ, *јтелифоном* ДП, *јтелифон* ВК¹³¹, *ширѣмфе* (ластих који држи чарапе) Ча.

239. Примере са чувањем *ф* у финалној позицији немам, а мало је и оних са супституентом *в* у овој позицији.

240. Имам два примера хиперкорекције¹³²: сѣс памѣк, *фаѣу* МВ и *Шифѣѣр* Гр. У последњој лексеми сугласником *ф* замењен је сугласник *ј*, а имам и супро-

¹²⁹ Симић: 1972, 109, Реметић: 1985, 154.

¹³⁰ Маретић: 1899, стр. 99, говорећи о судбини *св* на почетку каже: „Неколико речи може на почетку имати *св* и само *с*“ и наводи примере *свједок*, *сјејоваѣи* и *сјејѣоваѣи* [...] *сврбејѣи*, *свраб*“ и закључује да је облик са *св* књижевни, јер је старији и правилнији, а и обичнији у народу.

¹³¹ У Левчу само *ф* у овој лексеми, Симић: 1972, 111.

¹³² Симић: 1972, 112.

тан пример са *ѵ* < *ф* у: *ѵреза* (фреза) Со, што је слично процесу који се десио у лексеми *ѵасуљ*, како је овде на целом простору.

241. Далеко највећи број примера је са сонантом *в* на месту где је некада био сугласник *ф*, како у старијој, тако и у новијој лексици:

посади *вабрику* Ка, нема *вајда* Со, *вајду* ВК Ка, *вакулијеџи* Га, неће му *ва̀ли* Га, *ва̀лиџе* ДДу, *ва̀милије* Ча, *ва̀милију* Ка ДБ, у туј *ва̀милију* ДДр, *ва̀рбано* Ча, *вењер*, *вењерче* ВК, *вијакер* Га, у *вијоку* Со, *Ви́лији* РД ДДу, *вилџан* („шољ“) ГБ, *вистџан* ДДу, *владиша* ВК, *владише* Со, у *владишу* Со ВК ЗТ Га, у *Вра̀нцуску* Га, *Сре́мски врони́* Ли, *вуџара*, *вуџаре*, *вуџарке* на целом простору;

а̀свал ГХ ДП Ка, *излувиџира* ВК, *тѐлци јевџина* Ка, *јевџиње* ГХ ВК, *ѵо јевџино* М ВК Та, *Јевџио* РД¹³³, *ка̀ва* Ча Га Со, *ка̀вану* Гр, *ка̀вицу* МВ Ка, *ка̀ву* Се ДДу ВК Ли ДП, *ко̀ве* Ча, *ко̀вицу* МВ, *ѵо̀шреви* Со Та ВК ДП ГХ, *ѵо̀шреви́* ДП, *ѵо̀шреви́ли* ГБ, *ѵо̀шреви́ло* Ли Та, *ѵо̀шре́вим* ДП Со, *со̀врине* ДП, на *со̀врину* МВ, *со̀вре*, *со̀веру* ВК, *ѵеливо́н*, *ѵеливо́ном* Гр, па ни не *ѵре́ви* Ка, мо́ж да *ѵре́ви* Гр, *ча̀ршави* Га, *ча̀ршави́ну* ЗТ, *шѐвку* ВК;

ће́в ДП ДДу, *ча̀ршав* М, *ше́в* ЗТ.

242. Овде је често властито име *Сџејан*, односно презиме *Сџејановић*, али јавља се и у форми *Сџеван*, тј. *Сџевановић*.

243. Инвентар лексема са овим гласом недвосмислено указује да је он у овом говору новијег датума. Старија лексика махом је са супституисаним *ф* < *в*, док новија враћа овај глас у фонолошки систем, успостављајући га и тамо где је већ био замењен са *в*¹³⁴.

Судбина групе *хв*

244. И овде супституенте групе *хв* пратимо од двеју основа **hval-* и **hvət-*¹³⁵.

245. Само неколико примера са супституентом *ф* < *хв* од основе *хвал-* не дозвољава да се изричито тврди како је овде сугласник *х* нестало без трага. Навешћу најпре те ређе примере:

1. *фа̀ла*, *дѐдо* Ка, *фа̀ла*, *отидо̀ше* си Ка, *фа̀ла* *лѐпо* ВК, *фа̀ла* *бо̀гу* ГБ.

246. Далеко већи број примера је са *в* < *хв*:

2. *ва̀ла* *бо̀гу* ВК Га ДДу, *ва̀ла* ви на *вре́ву* Га, *о̀дма* ми се *ва̀ли* Ли, *м̀лого* се *Ми́рко* *ва̀ли* од *ње́г* Ка, *ста̀рас* га *м̀лого* *ва̀ли* Ка, *ва̀ли* се она́ *та̀м* ДДр, такој гу *ва̀лила* Ча, па се *ва̀ли́ли* Гр, *тѐбе* *ва̀лиши* Га, па му се *ѵова̀ли́* ДП, *ми́* смо те *ѵова̀ли́ли* Ка, *м̀лого* *ѵова̀ли́ло* Гр.

247. Од основе *хваџи-* у ГЗ нема *ф* < *хв*:

о́н *ва̀не* ону́ј *ро̀гошку* ДДу, *ће* га *ва̀не* сас *у̀ста* ВК, *ка̀д* га *ва̀нем* ВК, да *ва̀неш* едно да *завр̀шиш* ДДу, *ва̀џа* га с *ру́ке* ВК, *ће* му *ва̀џа* ДДр, *ко̀лко* ти *ва̀џа* она́ј *ку̀тлача* ВВ, такој га *ва̀џа* *ње́га* Ли, *ва̀џај* ги *све́* Гр, о́н је *ва̀џа̀л* ове́ј ДДу, *ва̀џа̀ли* М, *ва̀џа̀ли* га Со, *некво́* *ва̀џа̀ло* ДДу, *тре́ба* да *ва̀џа̀м* МВ, да *ва̀џе* *се́ме* ДДу, и *ва̀џи*

¹³³ О судбини и изговору *ф* у секвенци *в(ф) + џи* говори Р. Симић у: Симић: 1972, 112, а видети и напомену 76.

¹³⁴ О овоме види Реметић: 1985, 159 и нап. 429–432 на истој страни.

¹³⁵ Симић: 1972, 113.

Ка, *ваји*, па се овак нишни ДДу, она *ваји* с некуга Га, оно *ваји* малко маглу М, и тој се *ваји* МВ, ако га *ваји* МКУ, она *ваји*, па исече РД, *ваји* си пољопривреду Га, *ваји*л овцу Ка, *ваји*ла опа пице М, па гу *ваји*ла овакој ДДр, ја сам *ваји*ла дваесту НС, *ваји*ле дебеле школе Га, па *вајим* после Га, па *довану*ле МВ, *завајена* ДДу, *завајимо* воду Ча, туј *завајимо* гу ГБ, неће ни *навајам* ДП, па се *навајаше* Гр, они ги *йовајаше* Га, па ме *йреване* ДДу, он ме *сваји* Ли, *уване* одозгор Со, със куку га *увану* Со, ће те *увајше* Немци Ка, ће ме *увајше* Јевреји Ча, њега *увајше* ВВ, *уваји* га Та, *уваји* ме под руку ГБ, несвесница *уваји* Гр, несу ни сириште *уваји*ла РД, и сл.

248. Материјал који сам навела и којим располажем наводи на закључак да судбина групе *хв* прати судбину сугласника *х*, тј. да се овде овај сугласник изгубио без трага. Неколико примера са *ф* < *хв* дошло је са стране и неки од њих представљају туђе речи у причи информатора.

Сугласник х

249. Данашњем фонолошком систему ГЗ ова фонема није позната. Она се, како Белић тврди¹³⁶, у овом крају изгубила негде у осамнаестом веку и то из свих позиција, иницијалне, медијалне и финалне. Навешћу само део материјала:

х-: *ајай* Ка, но не *ајеш* Га, *ајд* ВК РД Со ДП Ли, *ајде* РД М ДДу ВК Ка ДДр Ча НС ГБ Ли, *ајдеше* ДДу, да *ајсе* Гр, *Аралемшија* М, *армуника* МКУ, *армуникаш* ДБ, *армунику* ДБ, *аршија* ВК, *аршијешине* Гр, *аршију* ВК Гр, едну *аршишк*у Гр, *екшера* Га, *екшера* Гр Ли ЗТ, *еликошера* ГБ, *иљаде* ВВ Ка ДДр, *иљадо* ГБ Ка ДДр, *иљаду* Ка, *иљаду* Гр, *ишам* Ча, у *лад* ДДу Ли Гр МВ, по *лад* Се, у *ладџ* Га, па се *лади* Га, *ладна* МКУ, *ладно* МКУ ДДу Кр М, *ладну* РД, *ладњац* Ча, *ладовина* ГБ Гр, *ладовину* ГХ Ли Се, *леб* ВК Ли ДП МКУ Гр Се Ка Ча М ДДу Га ГХ, *леба* ДП ГБ МВ ВВ Со Ка М Га, ко *лебац* МВ ВК Ка, *лебџ* Га, *лебџ* ВК НС Гр, *оди* Ка Ли Ш, *одила* Гр, *одим* ДП, под ногу — *ош!* Ка, *оше* РД ВК, *ошала* Га, *оше* ВВ Та РД Ка Гр ГХ ДП МКУ Кр Со Ча, *ошемо* ВК, *ошеше* ВК, *ошеу* Ка, *ошеш* ДП Та М Ка ВК, *ошу* Ча ВВ, свиње *ране* ДП, мене *ране* Га, да *рани* ГХ, *рани* МКУ ГБ Кр НС, *ранила* Ли ДДр, *раниле* Гр, *раним* Ли ДП Гр, *ранимо* ВК Га, *раниш* Се, *ранише* ДДу, *рану* Се ДДр, *рска* ВК, *рид* Га Ш МКУ, *шел*о РД, *шел* Се ДДу, *шела* ГБ ДП ДДу Се ДДр, *нису шеле* ГХ, несу *шеле* ДП, *шели* Гр, *шели* Ча Со, да *улим* на бога Та, *Горњи Ум* ДБ;

х-: *беом* ДДу Га Ка ВК ДП, *буе* немам ДДу, *беоше* Гр Ча РД ДДр Со М ВК Ка Га, наши стари *викашеу* Гр (3. л. мн. имперфекта), *Гаџинан* Га ВК Ли Кр Гр ГБ Та Ча (иако је ово назив места састављен од две речи — Гаџин Хан, ја узимам да је овде *х* у средини речи, јер се ова синтагма понаша као једна реч, што потврђује и акценат), *Гаџинанац* ДДр, у *гаџинанску* Гр, *Гаџинанци* Гр, *граоршцу* ЗТ, сто *греа* нек су РД, *греор* ЗТ, *греоша* РД ВК, ако е *глуонемо* ВК, *доде* МВ Га, *доди* Со, *доди* Се, *додил* М РД, *додила* Ли, *додим* ДП, *додише* Ка, *додише* ВК Со, *дуан* РД М ВК Ли Се ДП, *залади* РД, да *залди* Ли ГХ, *заранила* Гр, на *заоду* Ча, *издоде* ДДу, *израни* ДП, *исиродимо* РД, *куа* Гр, *куам* Се, *куарица* Га, *мање* (од маање) Ча, *мамо* МВ, *мала* Ка, *малу* Ка ВК М ДП, *маовину* МВ ЗТ, *маша* ДП Ка, *машиу* Ка, *меови* Ча, *муа* ДДр, *наоде* ДП, *наоди* Ка, *наодим* Га, *нарани* Со Гр, *наранил* ДДр, *нараним* ГБ, *насуо* ДДу, *одранила* Га, *оладне* ДДу, *ишишје* ЗТ ВК,¹³⁷ *йооде*, *йоошани*, *йоошад*

¹³⁶ Белић: 1905, 208–210.

¹³⁷ Види Реметић: 1985, 166 и нап. 442–447.

ње Га, да *ѵриоде* РД, *ѵриоди́ле* Ка, *ѵриодиши* ДДр, *ѵрну́ле* Ка, *ѵроо́де* Гр Се ДДр, *ѵроо́ди* РД ДП, *ѵрооди́ја* Гр, *са́рана* Се, *са́ране* Со, *са́ранили* РД, на *са́рану* РД МВ, *са́рањен* Се, *са́иш* ДП, *са́иша* РД, *са́иши* Гр, *скуа́* Се, *скуа́ла* Ча, *скуа́м* Се, *скуа́мо* Се, *скуу́* Се, *сна́* ГБ, *снаа́* РД ВК Ча М Га ДП Гр МВ Ка Со ДДр, *снае́* ДДу, *снао́* ВК НС Ка, *снау́* ДДр Га Ка Га ГБ М, сьг *си́лану́ше* Га, *си́рао́иша* ВК, *си́рау́ем* Га, *суа́* ДДу, *суо́* ДДу Га, *Суодо́л* Ка, *Суоила́ниац* Ли, *Суу́* пла́нину ДДу Га, *ура́не* Гр, да га *ура́ни* ВВ, овој се добро *ура́нило* ВК, *у́сану* ДП, и сл.

Овде спада и 1. л. мн. аориста са старим наставком *-(х)мо*. Примере видети у т. 744.

-х: и (акуз. пл. л. з. за 3. л. мн.) редовно, *засме́* му (смешно му) ДДу, *кожу́* ДДу, *ма́* ДП, *њи́* Ка Га ВК Се ГБ МКу ДП Ли ГХ, *одо́ма* ДДу М РД ДДр Ка ВК Со Га ВВ НС Се Гр ДП Ли, *одо́ма* НС, *ора́* Га ДДу Се МВ, *оу́ме* (од смеха) ДДр, *ва́љу* се *оу́ме* ДДу, *ѵаѵрија́р* Га, *си́ромá* М Со НС МВ Гр, *си́ра́* ме Га Та ДП, *си́ра́* да те уване ДДу, *на́с си́ра́* ВК, па га *си́ра́* ДДр, *ње́га* па *си́ра́* Гр, од *си́ра́* Ли, *си́ра́* ЗТ.

Највећи број примера овога тина припада 1. л. јд. аориста. Навешћу само мањи део, а остале вид. у т. 731.

*ја ба́иш*ли Ка, *ја бе́*¹³⁸ нежењен Гр, *ја не би́* лењ Ка, *вари́* им ВК, *видо́* Га, *ја ви́и́ла* ДДр, *закла́* кра́ву ВК, по́сле *ману́* Се, *ја све́* *насти́оја* Со, *ои́шдо́* та́м Ка, па се *ођу́шва́* ГХ, *оце́ко* ДП, *ѵогреш́и* ВК, *ѵодиска́* се ВК, *ја ѵра́* Ш, *ѵрерани́* ли њ Со, *ѵрозевну́* ВК, *си́аши́рвева́* ВК, *ја умре́* РД.

Нашло се и потврда са губљењем иницијалног и финалног *х*: па *ѵе́о* да у́мрем Га, *ѵе́о* му крв локнем ДП.

250. Глас *х* у ГЗ може бити супституисан сугласником *к*¹³⁹, што се дешава у иницијалној, медијалној и финалној позицији:

кемика́лије ГХ, *ки*, *ки* (смех) Гр, *киру́шко* Гр, *Ки́ѵлер* Гр, *кра́на* Гр, *но́вчану* *кра́ну* Ка, да им *наба́виш* *кра́ну* Ка¹⁴⁰, *крани́оц* ЗТ, *крањ́ивац* ДБ, *кодник* Гр РД ВК Ка, *врата́* *кодничка* ВК, *Колáндиа* Гр, *Крва́иши* Гр, *Крва́цка* Гр, *Крва́цко* ГБ, у *Крва́цку* ВК, овде можемо сврстати и примере: *Крси́иша* ткае ДДу, *Крси́ишино* гумно ВК, *Крси́иана* ВК, наравно уколико не сматрамо да су настали према основи *крси́*, па би онда примери типа *Крси́иша* били са десилабизацијом *р*;

арки́ва Гр, *арки́ву* Гр, *Га́ѵшкан* Та РД Гр МКу Ли, *заква́лим* Гр, *заквална* ДДу, *заклади* ВВ, *закѵе́ва* ВК Ли, *закѵе́в* ВК, *издакн́уло* Ча, *јеко́иш* ДДу, *Микаѵ́л* ВК Со, *Микаѵ́ла* Со, *накрани́л* Ка, *ѵа́зуке* В, у *ѵа́зуку* ДП¹⁴¹, *ѵаро́кија* ДДр, *ѵле́кани* ДДу, *ѵре́кодни* да́н РД, *ѵри́код* ГБ Гр, *сакра́не* Со, *сакрани́ли* Га МКу, *сакрану* Га Гр, *сакрањ́увди* Га, *Тико́мир* ВК РД Се, *ѵе́кника* ЗТ, *дрки́иш* ко прут¹⁴² ВК;

¹³⁸ Ово може бити и имперфекат. Још у старословенском су познате овакве форме. Испит. Угринова: 1987, 94: „Глаголите од V група (атематските) образувајт I сигматски аорист од различни основи. Кај глаголот *бѵти* [...] се образувајт [...] формите од типот *бѵх* од имперфектната основа и имаат несвршено значење.“

¹³⁹ О овоме Белић: 1905, 210–211.

¹⁴⁰ Овде нема семантичке опозиције у зависности од тога да ли се *х* губи или се замењује са *к*, какву налазимо у Богдановић: 1987, 101.

¹⁴¹ Богдановић: 1987, 101 и нап. 174 на истој страни.

¹⁴² Маретић: 1899, 74: „Поред *дрѵи́аши* бит ће у књижевном језику добро и *дрки́аши*“.

брѹг доби Ка, *ва̀зду̀к* да доби́ва ВК, *ва̀дук* ДДу ГХ, *ко̀жук* Га Ча (али: *ко̀жѹ̀си* Со), *и́лек* М, *и́еѹик* ВК¹⁴³.

251. По губљењу сугласника *x* у хијату се развија нови глас, а то може бити *v* или *j* у зависности од вокала из окружења.

глу̀ва ГБ, *са̀де ду̀ан* Се Га, *ду̀ан* ДП МВ ДДр, *ку̀ва* Ка, *су̀во* др̀во ГБ, *су̀во* Та, *су̀ва* ДБ, *ску̀вам* ВК, *у̀во* ДДу В ДБ.

од *бу̀је* ДДу, *не́мам бу̀је* ДДу, *и́стиѹио*, *лѐју* Се, *ма̀ћиѹа* Ка, *ма̀ћиѹа* ГБ ВК ДП, *ма̀ћиѹу* ВК, *мѐјови* Ча, *мѐју̀нка* ЗТ, *му̀је* ДДр, *и́ро̀ју* ВВ, *жу̀та и́ро̀ја* Гр, *сна̀ја* Га, *сна̀је* Га Со, *сна̀је* ДП, *сна̀ју* ДДр, *си́рѐју* ВВ.

252. Некада се овај глас, настао у хијату, јавља аналогичном и тамо где нема хијата, па, дакле, ни услова за његову појаву: *грѐј не грѐј* РД, а ми — *смѐј*, па *смѐј* ВК.

253. За појаву гласа *j* на почетку речи, тамо где је некада био сугласник *x*, разлоге треба тражити у његовој појави у сантхију: *је́кѹиѹер* поорá ВК, осом *је́кѹиѹера* В.

254. Неку потврду о постојању сугласника *x* дају и следећи примери: *ко̀жѹ̀си* Со (али и: *ко̀жѹ̀ци* ГХ ЗТ, *и́лицѹи* Со), *ора̀си* М ВК Ка Со (и: *ора̀с* ЗТ ДБ), *и́осмешѝљк* ГБ, *смѐјку* Ка, *сна̀јка* Ка ВК МВ ДП, *сна̀јке* ДДу Се ДП Гр, *сна̀јку* ГБ Га, *сна̀ша* НС, *сна̀шу* НС, *сна̀шка* ВК, *сна̀шка* Петри́о ДДу.

255. Ваља напоменути да лексеме *сна̀ја*, *сна̀јка* и *сна̀ша* могу бити синонимно употребљене, али не морају, док се лексема *сна̀шка* користи и у значењу шурњаја, тј. шуракова жена.

256. Аналошке природе је појава *s* у: *ора̀с* ЗТ ДБ.

265. И овде је редовно *и́вор*¹⁴⁴.

257. Последње наводим примере са чувањем консонаната *x*, јер сматрам да су они најновији, дошли административним путем, или на сличан начин, те нису народни.

Отуда је највише потврда са чувањем *x* у називу места *Га̀ѹин Хан*, мада је од истих говорника изговор ове лексеме много чешће био без сугласника или са супституентом *k*:

о̀н је из *Га̀ѹин Ха̀н* рóдом ГХ, *Га̀ѹи Ха̀н* Та, мóра ди́деш у *Га̀ѹи Хан* ВК, у *Га̀ѹи Хан* ста̀ѹе Ча (пазив овог места је тежак за изговор, па се редовно у изговору упрошћава губљењем једног од сугласника, последњег у првој или првог у другој речи, а потом ове две речи срastaју у једну: *Га̀ѹинан*, *Га̀ѹикан* или *Га̀ѹихан*). Ван овога имам још следеће примере: *харму̀ника* свѹра ВК, *хеликóйѹер* ГБ, *хро̀нично* оболéње ГХ, *хи́љаду* кѹла Ка, кња́за *Миха̀ила* Га.

258. Фонетском систему ГЗ готово је непознат сугласник *x*. Истина, он ће се у говору млађих под утицајем школе и средстава јавног информисања чути, али говору старијих он је као фонема потпуно непознат и изгубио се из свих позиција. Чак се ни у ономаолепији није очувао, па ће бити *ој* за узвик при скоку, али *ки*, *ки* за опонашање смеха. Овај се глас у ГЗ изгубио из свих позиција. Његов супституент може бити сугласник *k* и то на почетку, у средини и на крају речи. Има и озвучава-

¹⁴³ Реметић: 1985, 166 и нап. 440.

¹⁴⁴ Твор је од *дѹхор* > *дохор* > *и́хор* > *и́вор*. Вид. Марстић: 1899, 98.

ња овог *к*, и делимичног озвучавања, на шта утиче сугласник следеће речи, тако да не би могло да се говори о замени гласом *з*.

Понекад се новонастали зев разбија убацивањем сонанта *ј* или *в*, па ће се тај сонант потом аналогично јавити и на крају речи. Примери дају повода за закључак да се *в* развија само после *у* ако се иза њега нађе вокал *а* или *о*. У свим осталим случајевима развиће се *ј*, па чак и у секвенци *аа*, *ау*, или *оу*. Изгледа да се, ипак, „по правилу“ овај глас развио фонетски, у неком облику где је за то било услова, па је тамо где за његову појаву није било фонетских услова, дошао аналошки.

А ф р и к а т а s

259. Глас *s* познат је на целом простору и саставни је део гласовног система ГЗ. Може се наћи на почетку и у средини речи, а на крају само у процесу асимилације по звучности. Број лексема са овим гласом ограничен је на неколико основа и овај глас махом налазимо у речима изведеним од тих основа:

1. *sáđňo* Ча, *у sáđňe* године Га, *sáđňe* ноге ДП, *sáđňe* ноге ВК, оној што *sáđňo* ДП, *svездá* ДДу, *svездán* ВК, *svездú* ЗТ, ноћу *svезде* ГБ, да се *svери* (чуди) ВК, *svерили* се ДП, *svерови* ВК, *svиска* ВК, *svизьц* ВК, *svóna* ГБ, *svóna* бије ГБ, *svонц* ДДу Ка, *svоньц* Ка, *svónу* удара ГБ, нек *svрца* (нек се љути) ВК, *ó semňy* ВК, *seбny* ноге РД, *siва* ДДу, *sváча* НС, *sváп* ВК, њбан *sid* ДП, *sid* Со, *sидáл* Се, *sидани* Га, *sómбавa* (труба, ружна) ДБ, *sомни* кафана ДДр, *сука* РД, *сунаср* Гр, *суница* ГХ, *сури* (звири) ВК;

2. *bисáси* на целом простору, кад *zasебне* ВК, *zasúдамо* ВВ, *zasúрам* Ча, *iseбoмo* ВК, *nasáđ* Га, да *nasúra* Гр, *nasúрáла* ЗТ, *nasúraш* ВК, *nasрнем* Гр, *nasрнем* Гр, *nasрñу* ДП, *nasрñују* Со, *osáđ* ДДр, *osебнем* ВК, *свe осeбо* ВК, могли смо се *osивaмo* Ли, па се *osивá* ДП, *osидáше* Се, *osúрам* Се Та, *já се осрñу* ДП НС, *осрñам* се Гр, *úенсуa* на целом простору, *úосáди* Ка Се, *úресeблo* детe РД, *úпросукла* ВК, *усверила* се ВК, он се *úспрну* Гр, *úнасáд* РД;

3. *méces* да́на e билá Гр, купñја *úлáс* да напрáи кућу Гр, *сúарáс* га млого вáли Ка.

Како показују примери, *s* се у финалној позицији јавља само у процесу асимилације према гласу из речи која следи. Супротно, асимилацијом према гласу из претходне речи, јавиће се *s* у иницијалном положају у следећим ситуацијама: пре(д) *sóp* ДДу, пре *sору*¹⁴⁵ ВК.

260. Већина дијалектолога, испитујући подручје са чувањем овог гласа, направља о његовом фонолошком статусу. То је, по једнима, само позициона варијанта фонеме *з*, а по другима, ипак, фонема. Статус фонеме овај глас има у трстеничком говору, по Д. Јовићу¹⁴⁶. У *Говору Бучума и Белог Пошoкa* Н. Богдановић налази реч *сибра*, „где је адекватан *s* нејасан“¹⁴⁷. М. Станојевић, међутим, налази да „већином *дз* стоји м. *з*, те је ово, свакако, млађа појава“¹⁴⁸. У Богдановић: 1987, 104 стоји: „Мислим да *s* у говору АП ипак стоји као засебна фонема“. У Левчу

¹⁴⁵ Све ове облике бележи и Белић у Белић: 1905, 203.

¹⁴⁶ Јовић: 1968, 64 и нап. 235–244.

¹⁴⁷ Богдановић: 1979, 34.

¹⁴⁸ Станојевић: 1911, 380.

„глас *s* је лишен способности да са овим гласом (*z* — Ј. М.) образује фонолошку опозицију“¹⁴⁹, а исто је и у Ресави¹⁵⁰.

261. Да је овај глас обичан у народном говору, сведочи лексика са овим гласом као јединим, односно постојање такве лексике у којој овај глас има статус фонеме. Из ГЗ то би могла бити лексема *siva* (слина) и речи од те основе изведене: *sivача*, *sиван*, а једино са овим гласом су и: *сомни*, *сьмњи* (звони, одјекује), и сл.

Сугласници *ч*, *џ*, *ћ* и *ђ*

262. У ГЗ постоје оба пара африката стандардне артикулације. Навешћу неколико примера:

ч: *венчувамо* Ча, *до́чек* ВК, *наручува́ње* Ка, *чекр̀к* (направа за мотање конца) Ча, *чамбу́ра* (део казана за печење ракије) РД, *челѐнка* (фиг. глава) ДДу, *чова́ња* (посуда, тањир) ВК;

џ: на *боја́џије* МКу, *гоџа́* (много) РД, *ти́ја муџа́виџе* МКу, *сиџи́мке* (тањи конопци) Гр, *џа́кови* ВК, *џарамли́ја* ВК, *џивџа́н* (врабац) Ли, *џогла́н* МКу;

ћ: *во́ће* ВК, *кно́ћи* (вечерас) ВК, *ку́ћа* Гр, *Сиџа́нковић* Ка, *ћерке* ДП, *ћили́ми* ДДр, *ћуџи́ја* ДДу, *ћура́н* Гр,

ђ: *буђаво* ДП, *говџа́ци* ДДу, *ђа́вол* ДП РД, *ђубри́во* РД, *залуђа́ња* поп ВК, *крџа́* ВК, *Шебечка́ међа́* Ка, *џоођа́ње* Га.

О примерима са помереном артикулацијом у т. 270–273.

263. Разлог да ову област уврстим вишеструк је. Најпре из целокупне грађе издвајам ону из ВК, јер је још А. Белић приметио да се ово село налази змеђу ТЛ и СЗ¹⁵¹.

Ево тих примера:

глаголски прилог садашњи: *пропа́дамо варѐечи*, *до́сади ми се дете́ посѐечи*, *ми се уби́мо џлаќа́ечи*, *умори́ се це́л дџн одѐечи*,

остали примери: *ба́чку се* (бућкају), *џлѐчка*, *џра́чке* (део самара), *синџ*, *синџке*, *кно́чи* (вечерас), *веч* (везник), *шмр̀чем*, из приче о старим временима и псовка: *Божич* вој њџн.

Исте ове лексеме обичне су и у форми са *ћ* у ВК.

Облици са *ч* уместо *ћ* могу се наћи и нешто дубље на простору Запаља од граничног села ВК. Тако бележим: *џлаќа́ечи* Се.

Чести су облици са *ч* у глаголу *ођеш*: *џч* от шени́цу Ка, *икоѐ џч* Ка, *мамо*, *џч* ауто́бусом Се, *џч* ди́деш да џзнеш наоча́ре Се, ако *џч* два́с Ка, ако *џч* накла́ди џгањ ДДу, да *неч* да но́сиш Ка, То́мо, *неч* да ме веру́еш ДДу, *џч* да веру́еш ДДу, мада они нису релевантни за појаву, пошто се могу сматрати резултатом асимилације. Томе иду у прилог и примери из зоне II: *дете*, *џч* едну́ раки́ју Гр, *џч* да причаш ти́ ГБ, а поготову пример: ако *џчш* да ме слу́шаш ВК.

Интересантно је да се никада неће чути *ође* или која друга пуна форма овог глагола са *ч*.

¹⁴⁹ Симић: 1972, 119–120.

¹⁵⁰ Пецо–Милановић: 1968, 272 стоји да је *s* „варијанта“ фрикативног *z*.

¹⁵¹ Белић: 1905, XLVIII.

Од примера са *џ* имам:

1. императив старих атематских глагола: *виџи, виџи, квџо пиџе, јеџи тџа лџџ, џо-јеџи, изџи, дојеџи тџџ;*

2. *зарџавџело*, у микротопонимији — Гуџсти меџаџк¹⁵².

Ваља додати да сам од истих информатора чешће бележила форме са *ћ* на истом месту.

Сви моји информатори свесни су да њихов говор, за разлику од суседног ТЛ који им није непознат, није говор *ч-џ* зоне. Од информатора из ДДу дошла је примедба да у ВК кажу *џлечка*, а она каже *џлећка*.

264. О говору ВК још је А. Белић дао свој суд сврставши га у прелазне говоре између ТЛ и СЗ. Да граница међу дијалектима није тако прецизна и да су међусобни утицаји обични, сведоче примери са употребом *ч* на месту *ћ* из села Семче које је ВК суседно.

265. Један сасвим нови разлог натерао ме је да се осврнем на проблем африката у ГЗ, а то је читава једна морфолошка категорија у којој уместо *ћ* имамо *ч*. То су множински облици именица средњег рода: *биџволџичи ГХ, брџковџичи ДДр, иглиџичи Ча, јесџнџичи ГХ, каменџичи МВ, келџрџичи* (мале зграде) Га, *Кенџичи* (Кинешчићи) ВК, *киџобранџичи ДДр, клџвџичи Со, коџоџичи ДП, кравџичи МВ, куџичи Ш, месџрџичи* (пилићи за тов) ГХ, *млџнџичи ГХ, неџесџџџичи* (младунчад неџеске, ласице) М, *џарџунџичи ДП МВ, џарџичи ДП, џџлџичи Ш, џосџџичи* (деца рођена убрзо једно за другим, од истих родитеља) ЗТ, *роџовџичи ДДу, сирџичи ДП, снџџичи Се, џџџичи ДП, џруџичи ГХ, унџичи Га МКу Со М ДП, џаџовџичи МВ, шамџичи ДДу, шџџарџичи МВ, и сл.*

Имам забележен и сингуларни облик: *деџерџич Ли*.

266. Бојим се да ови примери не могу бити потврда простирања говора *ч-џ* зоне. Баш сви облици које сам забележила са *ч* уместо *ћ* у наставку *-ичи < -џи* и једном *-ич < -џ* долазе после *ч* из основе, дакле сваки пут је *-џичи* (једном *-џич*), па би то могла бити појава асимилаторске природе, дакле *ч < џ* према претходном *ч*, што се касније морфологизовало. Мањи је број ликова у којима се јавља наставак *-џићи*:

гасџрџићи Гр, *сирџичићи* ДП, *синџдарџићи* М, *унџичићи* Ли, *џрџџићи* ГБ, *џџнџићи* Кр, и сл.

267. Већина форми са *ч < ћ* потиче из зоне I, али има их и из зоне II, што само потврђује претходно мишљење. Истина, зона II има и своје специфичности, које представљају утицај јужноморавског говора. Тако ће се овде јавити наставак *-џ(и)ки*, што је морфолошка одлика (о томе вид. у поглављу о морфологији, т. 486–487):

деџџџичи ЗТ, *ђуџџџичи* НС, *коџџџичи* ДБ, *кромџџџичи* НС, *сирџџџичи* ДБ, *сирџџџичи* ЗТ, и сл.

268. Неки истраживачи сврставају облик *бџчка* (посуда за бџчкање млека да би се добило масло) у облике са *ч < ћ*¹⁵³. Томе иде у прилог и глагол за радњу која

¹⁵² Вид. Марковић, 1991–1992, 136–139.

¹⁵³ Белић: 1905, 174, има *бџчка* и *бџчкал* у делу за који каже да су: „облици тимџо-лужничџо-га дијалекта у којима“ је забележио „*ч* и *џ*“. Тирић: 1983, 47. такође има *бџчка* (именица) и *бџчкал* у истом смислу.

се обавља у тој посуди: *бучкам* ВК, док *забучкаш* ДДу. Међутим, овај облик налази и С. Р. Милојковић у *Пасџирској ѿерминологији Кривовирског Тимока*¹⁵⁴, што говори о распрострањености ове лексеме у овом лику и наводи ме на помисао да овде није ни било *ћ*. Можда је ово од корена **buk-*, те је ово *ч < к*. На ту ме помисао наводи и лексема *буцало*, такође на целом простору, што именује справу којом се по млеку „удара“ у бучки.

269. Ако и не говоре о простирању изоглосе *ч-ц* зоне, а оно су свакако од значаја за доношење закључка и следећа два примера: *туј иде Љуберајсда* ДДу, и *чаќ у Руберајсђу* Гр, и од истог информатора: *бија сџм чџк у Руберајсђу* Гр. И Белић налази „усамљене примере [...] *чујсда* и *џилишиџи*“¹⁵⁵.

270. Још је један разлог да се говори о африкатама на овом подручју, а то је специфична, нестандардна артикулација ових гласова. Истина, ово и није нешто неочекивано. Још је А. Белић говорио о таквом изговору ових гласова, налазећи у њима „заједничко-српско *ћт* и *ћд*“¹⁵⁶. П. Ивић налази: „У призренско-јужноморавском је по правилу *ћ* и *ђ*, понекад, особито у јужнијим крајевима, са слабијом фрикацијом, дакле *ћк* или *ћџ*, *ђз* или *ђџ*“¹⁵⁷. Слично налази Владимир Стевановић у Пољаници: „Сугласник *ћ* се у целом овом крају изговара двојак: 1. као *ћ* нормалне артикулације и 2. као *к* или *к'* (умекшано *к* са фрикативним елементом)“¹⁵⁸.

Тако ће се у ГЗ спорадично јавити изговор овог гласа са артикулацијом помереном уназад, што га приближава изговору сугласника *к*, заправо то бива нешто умекшана варијанта овог последњег. Ја сам, колико се то голим ухом могло, забележила две варијанте. Прва је ближа африкати *ћ*, па ћу је бележити са *ћ'*, а другу, која је ближа сугласнику *к*, са *к'*:

врѣћ'е МВ, *врук'ине* Ли, *к'ебићи* ВК, *к'ерке*, *к'еркицу* ДДу, *џовек'и* М, *цвѣк'е* Ш.

271. У неким лексемама бива у питању колебање у супституцији турских гласова *к'* и *г'* испред *е*¹⁵⁹:

*дук'дн*¹⁶⁰ Ча, *сирк'е* М, али од истог информатора и: *сирћ'е*¹⁶¹, *сирк'е* ВК, *шекер* ВВ М, али и: *бе шећер* Со, *шић'ер* ДШ. Последња реч може се чути и као *шикер*¹⁶².

Лексеме *шећер* и *сирће* забележене су и у: Павловић: Упит. и Рајковић: Упит. Павловић: Упит., на 46. страни има *сирк'е*, а Рајковић: Упит. — *сирк'е* (стр. 47) и *шик'ер* (стр. 46).

¹⁵⁴ Ракић: 1993, 62: „посуда у којој се мете масло зове се *бучка*“. „Лексемом *буцало* означено је дрво којим се мете масло“. Према информацији проф. Р. Симића и „у Левчу је *бучка* и *бучкамо*, али *бућкамо* — иначе“.

¹⁵⁵ Белић: 1905, 190.

¹⁵⁶ Белић: 1905, 190.

¹⁵⁷ Ивић: 1985, 116.

¹⁵⁸ Стевановић: 1969, 406.

¹⁵⁹ О овоме и Ивић у: Ивић: 1957, стр. 135.

¹⁶⁰ Могуће је ову лексему посматрати и као турпизам, в. Шкаљић: 1989, 225, па би то било ближе изговору оригинала.

¹⁶¹ Шкаљић: 1989, 567.

¹⁶² Шкаљић: 1989, 581.

272. У неким од ових лексема могуће је говорити о алтернацији *к/ћ*, а као такав може бити и пример: *Викѣнѣија* ВК. Из зоне II имам и: *сирочѣк'и* ДБ, *млѣго ѣи-лѣк'и* ГБ, *ѣи-лѣк'и* да наравним ГБ, што може бити сврстано овде, али може бити у питању и суфикс о коме је било речи у претходном поглављу.

273. Ово умекшање сугласника *к* долази испред *е* (ретко *и*) и најчешће у позицији када „веларни пловив заузима претпоследње место у речи“¹⁶³.

Судбина сонаната *н, њ, л и љ*

274. Сонант *н* је стандардне артикулације. И овде је позната веларизована варијанта када се нађе испред *к* и *г*. Осим овога као да се у појединим лексемама осећа колебање у употреби *н* или *њ*. Истина, обично је могуће ову појаву објаснити аналогично. Читава једна категорија је са двојством, или чак чешће са мекшом варијантом. То су етници:

Калѣиѣнчаѣи Ча, *Сѣмчаѣин* Се, *п'устѣ ти Цѣгаѣина* ДДр, *црѣн ко Цѣгаѣин* ДДр, *дадо Цѣгаѣину* ДДр, *камо ли па Цѣгаѣина* ВК, *Цѣгаѣин ѣма* ВК, *овѣја Цѣгаѣи* Ча.

Ово је могуће објаснити утицајем старог номинатива множине именица на *-ин*, које су имале наставак *-је*, па је вероватно било *Калѣиѣнчаѣе*, *Сѣмчаѣе* и сл. Овај се облик, истина, изгубио, али је његове трагове могуће видети у мн. облику *Цѣгаѣи*¹⁶⁴, а одавде је, вероватно, ово *њ* прешло и на једину, па смо добили *Цѣгаѣин*, *Сѣмчаѣин* и сл.

Мислим да је дисимилацијом дошло до појаве следећих облика: *Душѣичаѣин* знам М, *Душѣичаѣнке* Га, а одатле и: *Душѣиѣк* М Га. Превише је истих сонаната било у једној речи: *Душѣичаѣина* Со, а не треба искључити ни утицај претходне категорије.

Могућ је и утицај претходног сугласника (група *ин > инѣ*), па ће то бити појава асимилаторске природе, о чему и у т. 275.

275. Колебање *н/њ*, иза *ш*, редовно се јавља у речи *врѣшник*:

под *врѣшѣиѣк* Га, нагорѣ се *врѣшѣиѣк* Со, или: *врѣшѣиѣк* ВВ, *врѣшѣиѣѣи* МВ Ли Ка.

Лексема *грана* са *њ* уместо *н* позната је и другим штокавским говорима: узнем *граѣу* ДДр, а одатле ваљда и: преко *граѣиѣу*¹⁶⁵ ако пројде Га, или: *Граѣиѣа* ВК (као једно од имена које млада надева укућанима и младима долазећи у нову кућу).

277. Дѣпалатализација се види у: у *дѣиѣнѣиѣво* смо се *млѣго мучѣи* ВК, *стаѣрога ѣокварѣиѣка* ГБ, уколико ово није морфолошке природе — наставак *-ик* према *-јак*.

278. Следећи облици могу се тумачити асимилацијом пошто новоме *њ* претходи неки палатал:

у *кућу*, *кујѣу*, па *кујѣе* су имале МВ, али: *кујѣе* вѣлике МВ, *чѣтири ѣомѣиѣиѣка*, *два ѣомѣиѣиѣка* ГХ, поред: *ѣѣј ѣомѣиѣиѣк* бѣл Со.

¹⁶³ Ивић–Бошњаковић–Драгин: 1994, 320.

¹⁶⁴ Овако и у Богдановић: 1979, 54.

279. Можда се према лексеми *стирање* (имање ван поља, на страни, према планини), јавила лексема *стирањиниша* ВК, а не према *стирника*, па и: једно *стиранишће* Гр.

280. Изван овог, а са истом алтернацијом јесте и: *лањске* године Се, поред: *лашти*, *лањске* године Ка, *њекња* НС, али: туј *некња* Ка, *стиањују* Се ДДу, *стиањуе* НС, он *стиањува* Ли, куде су *стиањували* Га (значење ових речи је становати).

281. Према *јагње* јавља се *јагањци*, али и *јаганци*: пуштимо *јагањци* ВК; онај *јаганци* ДДу, при *јагањци* ЗТ.

282. Сонант *л* је стандардне артикулације, без тврђе или палатализоване варијанте. У неким лексемама, међутим, јавља се колебање између употребе *л* и *љ*: *врџлешка* МКУ, поред: *врџљешке* МКУ, *желеудац* Ка, *изљујим* Со, дим да *љујим* Гр, малко да *љујим* Гр, оно е *љобчашто* ДДу, *љобчеште* ДБ.

283. О лексемама *Жљебове*, *жљезде* и *кљештиа* у т. 59.

284. Колебање се јавља и у: *Сврлиг* ДП, *Сврлижани* Гр, неки *Сврлижан* ЗТ, коју у облику са *л*, а не *љ*, бележи и А. Белић¹⁶⁶, а Н. Богдановић¹⁶⁷ каже да се тај лик чује ређе и углавном од старијих.

285. Занимљиво је да М. Павловић код лексеме *белка* бележи „*л* је високо“¹⁶⁸.

Судбина финалног *л*

286. Познато је да у говорима ПТ зоне финално *л* има посебну судбину¹⁶⁹. Ово је једна од најмаркантнијих црта која ГЗ строго дели на зону I и зону II. Наиме, у зони I -*л* је сваки пут остало незамењено, како у именицама, придевима и прилозима, тако и у р. гл. пр. м. рода у једнини. Замена -*л* > -*о* овде је веома ретка, готово случајна, и то махом код људи који су писмени или су се кретали ван Заплања. У зони II финално *л* готово доследно се чува у именицама, придевима и прилозима. У р. гл. прид. м. рода -*л* може да се чува или замењује са *а*, а чешћа је и замена -*л* > -*о*, која и овде представља нанос из књижевног језика. Даћу само мали део грађе ове категорије:

умрл РД, *заџрл*, *зајрл* ВК, *поџџрл* Се;

довезъл Га, *дошъл* Со МКУ ВК Ли Гр ДДу Ча, *изрекъл* Ка, *навикъл* Ка, *одвукъл* ДДу, *побезъл* Га, *прошъл* М, *улезъл* (т. 30) ВК;

дошъл (т. 32) Ка Со Гр ДДр;

геџал РД, *сиџал* Ка, *сиџгал* ГХ, *умејал* ДП;

видел Ка Гр, *мислел* ВК, *полејел* МКУ, *преживел* Гр, *радел* ГБ, *уцрвенел* ДДу;

делил ДП, *зграбил* ВК, *исџрајил* Со, *научил* Гр, *порабоџил* Гр, *убил* РД;

мрднул Ка, *погинул* МВ, *присџанул* Ка.

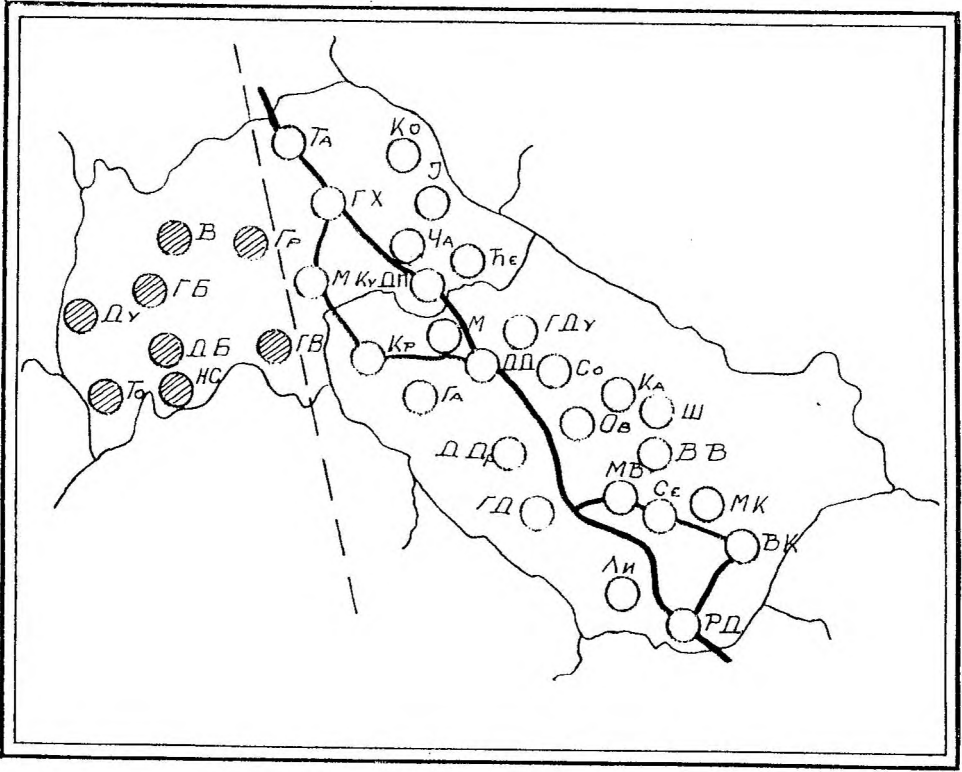
¹⁶⁵ Белић: 1905, 222.

¹⁶⁶ Белић: 1905, још од садржаја има *зајлањско-сврлишки*, а тако и у целој студији.

¹⁶⁷ Богдановић: 1979, 40.

¹⁶⁸ Павловић Упит, 22.

¹⁶⁹ В. Богдановић: 1987, 104 и нап. 178–180, стр. 105 и нап. 181.

Карта бр. 2: Рефлекси финалног -л

Легенда:

○ би́л, видéл

◐ би́л, видéл, би́ја, видéја

287. Примери са *-а < -л* потичу искључиво из зоне II:
аздисáја свéт НС, *бегáја* Гр, *врѝáја* ГБ, *гледáја* Гр, *глеђосáја* (од глади изне-
 могао) Гр, *дочекуáја* Гр, *имáја* ГБ, *обукаáја* Гр, *ѝоѝѝисáја* Гр;
видéја ГБ, *довéја* ГБ, *заволéја* Гр, *зарадéја* Гр, *узéја* НС;
би́ја ГБ Гр, *води́ја* ГБ, *носи́ја* ГБ, *огрешѝја* се Гр;
ѝадну́ја НС, *ѝогину́ја* Гр ГБ, *ублену́ја* Гр, *чу́ја* Гр;
расѝросѝѝја ЗТ.

Напомињем да је ово само незнатан део грађе.

Видети карту број 2.

288. Именице које се завршавају на *-л* најчешће чувају овај глас неизмењен у
 обема зонама. Њихов број је прилично ограничен, али су јако фреквентне:

уз *асѿал* Га, помали *асѿал* ДП, тури на *асѿал* Со, на овѿја *асѿал* Ка, на *асѿал* од бајтѿн РД, *вол* Ка, *дел* ДДр Га, *ђавол* Та ДБ, ама е бил *ђавол* ДДр, кѿј ње ми *ђавол* ДП Се, *жсал* Гр Ка ВК, у *кошѿл* МВ, сваримо у *кошѿл* МВ, у голѣми *кошѿл* МВ, *кошѿл* голѣми ВК, у *кошѿл* Га, у једѿн *кошѿл* Гр, *кошѿл* воду Га, па с *ѿѿѿел* усѿлимо МВ, тѿј трѣба *ѿѿѿел* ВВ, напраимо от *ѿѿѿел* Ча, крѣвѿјче у *ѿѿѿел* пѣчено НС, *ѿѿѿел* се сѣјне М, сѣга *ѿѿѿѿл* дошѿл МКУ, *Рѿнђел* НС М ДБ ЗТ, *сѿкол* Ча, па овѿј *сѿл* Ш, са *сѿл* турашемо Га, кѿло *сѿл* ВК, *Суодѿл* Ка, *ѿѿл* Со, и сл.

289. Чување *-л* налазимо и у осталим врстама речи у обама зонама:

гѿл стомѿк ДДр, *кѿсел* купѿс М, јѣло се купѿс *кѿсел* Ли, *цѣл* мѣсец Гр, *цѣл* сѿт Ча, *цѣл* дѿн ВК; једно година ѿ *ѿол* МВ;

оздѿл појдѿмо Ка, *оздѿл* му је ѿко Со, кѿј тѿј *одоздѿл* откупѿеше ВК, *оздѿл* душамѣ Га, кѿкѿ вѿ *оздѿл* Ли, уз насип *одоздѿл* Гр, дѿкара *оздѿл* Ча, ѿн *оздѿл* озгѿр ДДу; *окол* оној стожиште ДДу.

290. Сугласник *л* на крају слога, а у средини речи чува се у обама зонама:

неѣ билѿ *асѿлно* ВК, што смо *бѿлни* Ли, *врелце* Ча, овѿј *дебѣлка* Со, *дѿлња* куђа Га, *дѿлњи* нѿсак ВК, *Дѿлњи* Бѿрбеш Гр, *Дѿлњи* Душѿник Ча ДП, *дѿлње* ѡупрѿѣ Гр, *дѿлњи* крај Со, *Дѿлњи* чѿвѿк Ча, *Дѿлњѿ* Драговје ДП ДДу, *Дѿлњѿдрѿговке* ДДр, *дѿлњѿ* у странѿ ВК, умрѣла *жсална* ВК, *зѿлва* ми ДДр, од грѿпске *кадѿлнице* Ча, оној *колце* ГХ, *колци* Со, *ѿѿѿѿница* В, *ѿонедѣлѿник* ДП Ча НС, *расѿлѿницу* ВК, *сѣлски* свиђѿр НС, *солчѿк* М, *сѿѿелна* МВ Га, у *Тоѿѿѿлѿницу* Кр Ли ВК Ча, али: у *Тоѿѿѿлѿницу* запросѿ ја једну ГБ, Милѣва ис *Тоѿѿѿлѿницу* НС, у *Тоѿѿѿлѿницу* Гр ЗТ, и *расѿлѿницу* ДБ, и сл.

Последњи пример и назив места *Тоѿѿѿлѿница* су из зоне II, где се редовно употребљава овај назив за село.

291. Замена *-л > -о* није непозната у ГЗ. У зони I веома је ретка, а чешћа код особа мушког пола, код оних који су печалбарѿли, или ратовали, или је присутна у причи из војничког доба, док је у говору старијих жена зоне I готово раритет. Могуђа је у именици *ѿосао*: неки *ѿѿсо* Га, *ѿѿсо* ДП ВК ДДу, на *ѿѿсо* РД, уколико није *рабоѿѿа* или *ѿосла*.

292. Замена *-л > -о* је најчешћа у р. гл. пр. м. рода у јд.:

забравѿѿо сам Га, *заврѿѿѿо* најгоро Ли, *накачѿѿо* М, *наѿѿраѿѿо* си је М, *оѿѿскркнуѿо* прѿзор Ли, тѿтко ни е *ѿрезѿѿѿѿѿѿо* М, *ѿройѿѿо* свѣ Се, и сл.

293. У зони II *-л > -о* је чешће. У говору истог информатора могуђа су сва три облика, са *-л > -о*, *-л > -а*, или са чувањем *-л*. Пошто је о замени *-л > -а* и чувању *-л* веђ говорено, навѣшћу део потврда са *-л > -о*: *бѿѿо* би пот кириѿу Гр, што *возѿѿо* ГБ, *дѿѿо* имѿѿе ЗТ, *дѿѿѿо* ГХ ЗТ, *знаѿо* сам ГБ, *осѿѿарѣо* сам Гр, *осѿѿварѿѿо* Гр, *ођѣлавеѿо* Гр, *ѿѿѿѿѿѿувеѿо* Гр, *ѿѿѿѿѿѿо* сам ГБ, *раѿѿѿѿѿѿо* сам ГБ, и сл.

294. Ова промена је могуђа у зони II и у именицама: како *ђѿѿѿо* Гр, а забележила сам и аналошки настао облик: *кранѿѿѿѿо* ЗТ.

Ј о т о в а њ е

295. Повода да се говори о овој гласовној алтернацији дају облици са старим јотовањем. У ѿима налазимо потрвене резултате ове појаве, односно, нејотоване

¹⁷⁰ О овој појави Белић: 1905, 151, Богдановић: 1987, 202 и нап. 334–338.

облике у трпном придеву¹⁷⁰. Белић мисли да су ово аналошке творевине из каснијег периода.

Преглед грађе даћу према сугласнику из основе:

д: *вадено* М, *видено* Со, *извадено* Се, *наредена* М, *наредено* ВВ ГХ, *оградено* Ће, *иосадено* М, *ипреградено* М, *иприкадено* млекó ВК, *радено* Се, *родена* Га Ли, *садене* Се, *средена* кућа НС, *средено* ДП, *уводене* ВК;

иј: *замлаиен* ВК, *замлаиене* ВК, *зайечайен* Гр, *киишено* ДДу Ча, *оитшерейшена* М, *иоикийиени* ДДу;

с: *носен* ВК, *обесен* Га;

з: *размазена* Ће, *угазена* Се;

л: *забайдален* Ће, *дозволено* ВК, *загулен* ДДу, *несу зайдалене* Гр, *обален* Се, *огулен* РД, *ја сам оделена* МВ, *иоделени* Ча, *иоделен* си РД, *ипресолено* Гр;

иј: *заклојено* ВК, *ширйен* ГХ, *куйен* Га, *куйене* МВ Се ДДр, *куйени* Ча, *куйено* Ш Ча Га, *куйену* Ка, *иоклојено* М, *ирилејена* Се;

б: *заробен* МВ Ча, *расиребено* ДП;

м: *изломен* ВВ, *калемепа* ДДу, *иримен* Се, *сломени* Ка, *сиремено* Гр, *сиремени* ДДу;

в: *надавене* Ка, *наиравено* М ВВ, *наиравене* ДДр, *неширорвен* ДДу, *осидавено* ВВ ГБ, *стидавена* година Ш, *иосидавен* га, *ишовено* ВК, *удавене* Ка, *устиановено* Со, *ишидавени* Ча.

296. Исто стање налазимо и у глаголским именицама: *вадење* РД, *зайалене* плућа Се, *киијење* Се, *лемемење* РД, *леијење* ВК, *луијење* ДДу, *оболенење* ГХ, *оделенење* Гр, *оделења* Гр, *иравење* Ка, *садење* ВК, *ишребење* ВК.

297. Има и јотованих ликова, али они нису тако чести, али ни случајни:

жјењен ДДр, *жјењени* Ка, *жјењен син* ДП, за *сина кука жјењенога* ДП, *нежјењени* Ка, *нежјењен* Гр, *иоклоњено* Ли, *рањен* МВ, (облика са нејотованим *н* нема);

дељени Гр, *издељено* Ка;

замлађенога ДДр, *исидђена* Гр, *киђени* Ча;

наређене ДДу, *наређено* Ча, *насађене* Гр, *ограђено* ДДу, *рођен* ГБ, *рођени* Та, ко браћа *рођена* Га, *сађено* ДДу, *суђено* Га, *угођено* ДП.

298. Пошто је изгубљен осећај, може се јавити аналошко јотовање:

вјежено ДДу, *вјежене* Ча, поред: *марама везена*, *кошуља везена* ГБ, *отуд сам довеђена* Кр, да су *довеђена* ДП (поред: *доведена* сам отуд Кр), *летос донешена* ВВ, *извеђено* М, *крађене* краве М, *нанешено* ВК, *неће иренешено* ДП, *крава украђена* М;

и: *говеђина*, *јагњеђина*, *јунеђина*, *ишлеђина*, за *говеђе*, *јагњеће*, *јунеће* или *пилеће* месо.

299. Група *сти* најчешће се јавља са нејотованим обликом. Нешто су ређи облици са *шиј*, али има и форми са подновљеним јотовањем, са *иђ*:

некрстиени дни НС, *наместиена* ДБ, *искрстиена* дрва М, *ожалостшени* Со, *ојросијење* НС, *очишшено* Га, *иушшена* РД, *чистијење* Ка;

кришијења Га, *кришиен* МВ, *кришијења* Ча, по шес *машијењине* ДДу, *накршијења* Ча;

машићевине ДБ, *неће намечићена* Гр, *намешићује* Га, *намешићуе* ДП, *намешићај* ЗТ, *ојишићуем* се Ли, *саојишићева* Гр.

300. Овде нема облика типа *йосћаљен*, *йраљен*¹⁷¹ и сл. као остатка старог јотовања. Уместо њих јављају се нејотовани облици из којих је испао и сонант *в*, па се новонастали зев разбија убацавањем *ј*:

заборјено ДДу, *најрајено* МКу Ча, *најрајена* ДДу, *најрајено* М ДДу, *ојрајене* МКу, *осјајено* ГБ;

најрајена ДДу¹⁷², *йосјајено* ВК.

Понекад се сонант *в* очувао: *најравено* ВВ.

301. Ново јотовање је извршено, али није обухватило лабијале:

бесечење Ћс, *биечење* РД, *грачење* Ча, *сјомење* Га, *шрчење* Гр, *браћа* Гр, *йруће* Ча;

б: *гробје* МВ Ка ГХ ДДу ВК Ча РД, *йресоје* Та;

й: *снојје* Ча ВК ДДу;

в: *Драговје* Га М Гр МВ, *дрвја* М, *здравје* Гр Ли Га Ка¹⁷³.

302. Облици *лисје* и *Ракрје* настали су од основе са упрошћеном финалном сугласничком групом — *лис* и *крс*. У лексеми *гројзе* (вид. у т. 353) процес је отишао и даље, до метатезе.

303. Још једна одлика која готово строго дели овај говор на две зоне јесте јотовање групе *јд* (у глаголима сложеним од глагола *ити*). У зони I ова група остаје нејотована, и то је једна од одлика која овај говор повезује са ТЛ говорима. У зони II, међутим, овде најчешће имамо јотовање, као у ЈМ, мада се јављају и облици без промене. Навешћу најпре примере без јотовања из зоне I и зоне II, па потом са јотовањем из зоне II:

1. а. да *дојду* при теб Се, тике *дојде* Ча, да *дојде* Ли, кь *дојде* Та, и ја *дојдо* Кр, *дојдоше* некви МКу, *мбра дојдем* Ка, и сл.

едну *најдо* Се, да *најдем* Ча, *најди* ми МВ, *йронајдоше* ни Ка, *најдеће* ми ВК, *најди* му се РД, и сл.

йојдо ја тешка Га, они *йојду* кре њу РД, *йојде* оздол ВК, *йојдоше* по п'ут РД, *йојде* с њи Се, и сл.

йрејдо преко онуј воду ДДу, *йрејде* ми п'ут РД, *йрејдо* до њу ДДу, до вечер ће *йрејдемо* Со, да *йројде* Га, ће *йројде* и тој РД, *йројдем* до њи ВК, и сл.

снајди се Со, ти ће си се па *снајдеш* Со, *йоснајдо* се М, ће се *снајдеће* ДДр, *снајдеће* се некакo ВК, и сл.

б. *дојде* Гр, кь *дојду* ГБ, *издојдоше* Гр, и сл.

најде по амбар Гр, и сл.

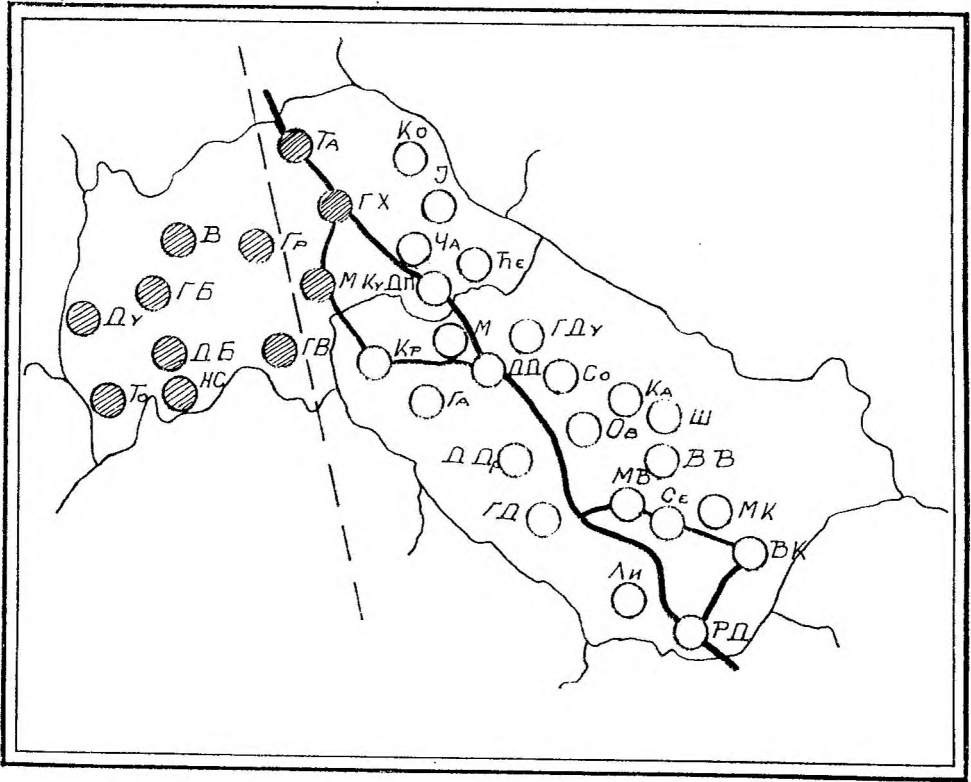
да *йрејдем* Гр, *йрејдо* преко тој ДБ, и сл.

йојдеће Гр, *йојдемо* ГБ, *йојдоше* с њи Гр, да *йојду* ДБ, и сл.

¹⁷¹ Вид. Богдановић: 1987, 114.

¹⁷² Маретић: 1899, 11: „Зијев је у језику нашем доста риједак, а гдје га у правим домаћим речима и имамо, није свуда од давнина, већ од скоро“.

¹⁷³ Маретић: 1899, 84: „Додати треба, да се негдашње *гробје*, *здравје* итд. изгубивши полуглас изговарало (по свједочанству старијих књига) *гробје*, *здравје* све до XVIII вијека“.

Карта бр. 3: Судбина групе *jd* у композитима од глагола *iti*

Легенда:

○ дојдеми, најдем

● дојде, најдем, доћем, наћем

iprojdoše напред Гр, *iprojdo* по пут ДБ, и сл.

2. не мој да дође НС, тако реч дође ГБ, ми доћомо ГБ, дођу за мене Гр, и сл.

нема да наће Гр, наће НС, не могу ги наћем ГБ, и сл.

idojemo ми отуд ГБ, да *idojesh* ГБ, кад *idojem* Гр, и сл.

н умее да се снађе Гр, снаћоше се ГБ, ће ни снађе Гр, и сл.

Видети карту број 3.

Дат је само део грађе из ове области. Статистички гледано већи део примера из зоне II је са јотованим ликом, али није мали ни онај без јотовања. Ово важи за зону II у целини, али би било другојачије стање када би се посматрало статистички

свако село појединачно. Тада би се показало да села ближа зони I имају више нејотованих ликова, док она ближе Морави ређе имају такве облике.

Палатализација

304. Овде се неће јавити палатализовање *к* и *г* испред вокала предњег реда и то је одлика која ГЗ строго одваја од ТЛ говора. Међутим, и овде ће се јавити аналошко уопштавање резултата палатализације¹⁷⁴:

3. л. мн. презента¹⁷⁵:

вршу' ВК, *вучу*' Со ДДу ДБ Ка, *извучу*' Ча ГБ, *исечу*' ВК М МВ, *можу* РД ВК, *на-сечу*' Ка, *облечу*' Ча, *обучу*' МВ, *йечу*' МВ Гр М Ча, *йресечу*' Га, *сечу*' Гр Кр Ча, *шечу*' ДБ.

305. Вероватно се из презента овај процес проширио и на императив¹⁷⁶:

па се *йривучи* при њега ДП, *шуму сечи* В.

306. Због промене основе некада изостаје резултат палатализације:

да се *слагају* Гр, да *йомагу* Ча ГБ. Вид. и т. 694.

Консонантске групе

Сугласничке групе у иницијалној позицији

307. У почетном положају сугласничке групе понашају се двојако:

1. упрошћавају се испадањем сугласника,
2. врши се супституција сугласника на бази асимилације и дисимилације.

308. Неке старе групе су се очувале:

сл: *слива* ГБ, *сливе* обрамо Га, на *сливе* Гр, за *сливе* ДДу, *јесее*ке *сливе* ДП М, *слабо* су *сливе* биле МКу, *сливе* се рађу Га, берем *сливе* МВ, *ймамо сливе* ГБ, у *сливу* Ш, пода *сливу* ДП,

али редовно; *шљивар* ВК Се Ка М, кроз *шљивари* ВК, и *шљивка* (ракија) Гр;

цвр : *цвр* — *цврстио* Ли М, *млого* сам *цврстиа* Гр;

309. Сугласничке групе *йш*, *йш*, *йч* и *йс* у иницијалној позицији се понашају тројако:

1. чувају се,
2. упрошћавају се губљењем плозива испред зубног експлозивног *ш* и зубних фрикатива *с* и *ш*,

3. у суседству плозива врши се асимилација *с* и *ш* африкатизацијом.

1. *йшеницу* МКу ДБ, што је вероватно новије,

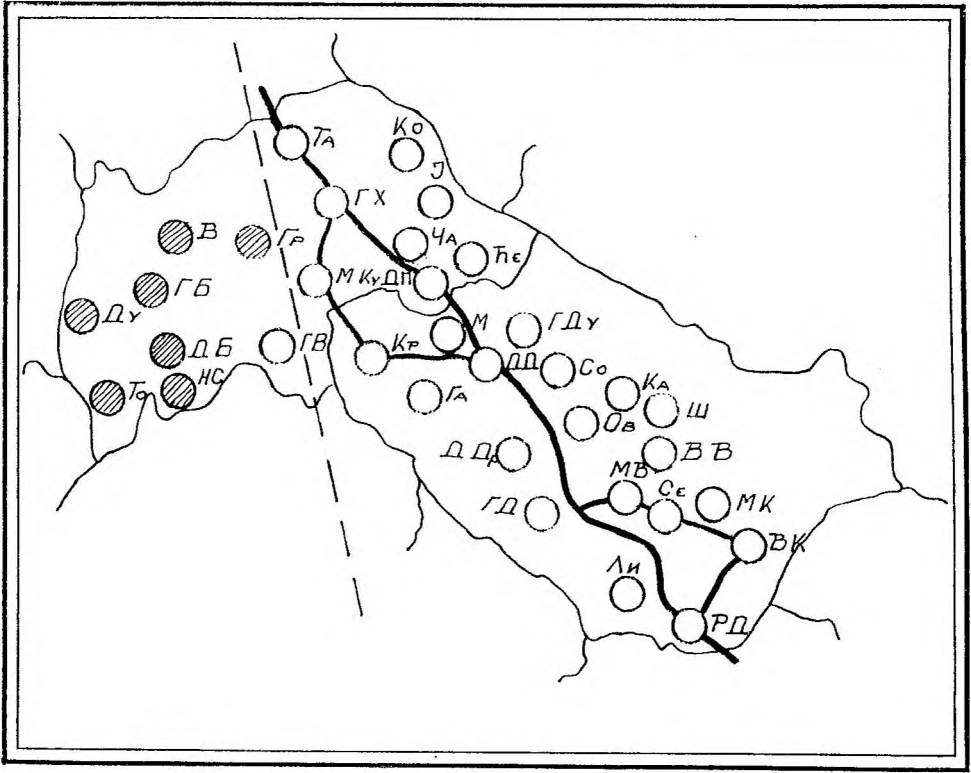
¹⁷⁴ О овоме и Богдановић: 1987, 124, 125.

¹⁷⁵ Вид. Симић: 1972, 194 и нап. 258.

¹⁷⁶ Симић: 1972, 197 и нап. 272.

¹⁷⁷ О овоме Реметић: 1985, 179; Павловић: 1968, 89: „Упрошћавање ПШ је бележено у говори-ма Мачве, неким црногорским, херцеговачким и неким икавским говорима“.

¹⁷⁸ Павловић: 1968, 88 вели да је „особина пре свега призренско-тимочких и косовско-ресавских говора“ прелаз ПШ > ПЧ.

Карта бр. 4: Сугласничке групе *иc, ѱш* > *иц, ѱч*, тј. *иc, ѱш* > *с, ш*

Легенда:

● *ицѹе, ѱченица*

○ *сѹе, шеница*

2. *ѱш* > *ш*: *шеница* МКу Ка Га ГХ ДДр Ча, *шеницу* Га ГХ ГБ ДДр Ка МВ М, *шеничку*¹⁷⁷ Гр, *шенично* Га Со;

3. *ѱш* > *ѱч*¹⁷⁸: *ѱченицу* Гр ЗТ, *ѱченица* ЗТ ДБ.

Видети карту број 4.

2. *ѱш* > *ѱ*: *ѱичићи*¹⁷⁹ ДП.

1. да ме *ѱсѱа* једу ВК, *ѱсѱа* ЗТ ВК ДБ Ча, *вика*, *ѱсуа* ВК, *кѱд ѱсѱем* ДБ, *ѱсѱе* МКу, да *ѱсѱеш* ДДу;

2. *иc* > *с*: *сѱа* ДДу ГХ Ча, *двѳ сѱа* ДДу, *сѱа* Ка, *сѱеш* Се, *суа* Та, *он сѱје*, *сѱје* маѱер, *свѳ да сѱје* ДДр, *сѱју* Ча, *он му е суа* Га,

¹⁷⁹ Ремстић: 1985, 179, Ђирић: 1983, 51, Станојевић: 1911, 387, Богдановић: 1987, 125.

¹⁸⁰ Ремстић, 1985, 179 и у нап. 487 литература.

3. *ис* > *иц*: *ицеџа* ДБ, *ицуџеш* ДБ.

2. *ич* > *ч*: *челá* М МКу ВВ ГБ ДДу, *челе*¹⁸⁰ М ДБ Со, али:
ич > *иш*: *ишеле* ДБ¹⁸¹.

3. *шк* > *чк*: оваквó *чкембе́* Га, *чкембе́* ВК, поред: у *шкембáк* ДБ.

310. Облици настали африкатизацијом потичу из зоне П¹⁸².

311. Упрошћавањем су настали и:

кћ > *ћ*: *ћерка* на целом простору.

312. Од сугласничке групе *шк* јавља се однос *шкатиш* : *канице*:

шкáје НС, *шкáје* ДДу, *шкáемо*, *шкáју* МК, *шканó* МК Та, и: *изаишкá* НС, *иза-шкáеш* Га, а: *канице* што се *шкáју* Га,

поред: *шкáла* сам *шканице* ДБ, *шканице* Ча.

313. У вези са старим јатом су следеће промене:

1. *гн* > *гњ*: *гњездó*, онóј *гњездó*¹⁸³ М, *угњездíше* се ВК.

2. *кл* > *кљ*: *кљешíа* ВК, *кљешíе* ли ГБ.

3. *жл* > *жљ*: неке́ *жљезде* Се, *жљезде* ГБ, и: па се бéше *ражљеби́ло* МВ, поред: *жљезде* ГБ¹⁸⁴.

314. Дисимилацијом је дошло *кд* < *ид*, што је дало *кла*: *клагче́*, *клагцњь* ДДу, остали примери у т. 66,

али и: *свс шуцањ* и сл., примери у т. 66.

Дисимилацијом су настали и следећи облици:

мн > *мл*: *млого* на целом простору: *млóго* долéко МКу, тéшко *млóго* ДП, и: *намложíли* се ВВ, туј се *намложíла*¹⁸⁵ ЗТ,

али: *мнóго* се свс Љубу дúше (воле се, живе у слози) ВК, *намножíла* ДДу.

Супротну појаву нисам забележила.

гњ > *гл*: *глéшав* (гњецав) лéб ВК¹⁸⁶.

дм > *гм*: до *Гмишровдан* Ш Ка, на *Гмишровдан* Га, од *Гмишровдан* Ка, дадо *Гмишру* Га, *Гмишру* смо турáли сóвре ВК, тóму *Гмишру* Ка, *ћути*, *Гмишре* Ка¹⁸⁷;

дл > *гл*: *глешó* Ча М, *глешићи*¹⁸⁸ М.

др > *гр*: *грóздови* сури́ дóде (птице дроздови) Ча, *грáвке* (дрдавке, врста вутаре) Ча.

гњ > *гм*: неé сýг *гмечáл* лóјзе ДП.

¹⁸¹ Павловић: 1968, 90, налази да је „промена африкате у спирант у оквиру групе ПЧ“ мало позната, а има је у источнопрногорским говорима.

¹⁸² Барјактаревић: 1977/2, 390–391, Барјактаревић: 1977/1, 333–334, Стевановић: 1969, 409, али Митровић: 1984, 278. има *ицеџо* и *ицуџем*, а на 378. страни *шеница* и *шеничка*.

¹⁸³ Ивић: 1957, 148, Јовић: 1968, 76, Реметић: 1985, 182 и нап. 491.

¹⁸⁴ О појави у: Пецо–Милановић: 1968, 282; Реметић: 1985, 182–183 и тамо наведена литература.

¹⁸⁵ Реметић: 1985, 184 и нап. 500.

¹⁸⁶ О овоме Јеремић: 1963, 165–167.

¹⁸⁷ Вид. Реметић: 1985, 184 и нап. 502.

¹⁸⁸ Ово и у: Јовић: 1968, 70 и Реметић: 1985, 184 и нап. 501.

315. Даљинском дисимилацијом јавило се *сл-* < *сн-*:

сн > *сл*: *слимала* сџм Кр, *слима* Та НС, *слимају* ГХ, *слимаш* Се, нека *џреслимује*¹⁸⁹ ВК,

поред: да ги *снимаш* ГХ, она ме *снимује* ВК, овај *снимује* ДДр, не *снимише* МКу.

316. Још неки међуконсонантски односи виде се из следећих примера:

сџ > *ск*: *скрџиови* (стрипови) ВК, можда ово више спада у домен народног етимологисања.

шиџ : *сџ*: јоште *шиџудирају* МВ, што је могло доћи према немачком, одакле је вероватно дошла ова реч, али је облик *шиџидно* е (срамотно, стидно) В ВК другог постања.

Следећи облици говоре о односу сугласника у почетном положају:

г : *к*: *гоца* ВК Ка ДП; *коца* ДДр НС Гр, у значењу *много*.

г > *к*: *криз* Га.

ч : *ш*: *чукун* деда ГБ, *чукун* унука ђмам Гр, и: *шукундеда* ДДу, *шукун* унуче Га, *шукун* унуци Га.

Сугласници у медијалној позицији

317. Чувају се следеће групе:

сџр : *шиџр*: дојде *осџра* Гр, *осџра* е билá ГБ, сџс *осџрило* Ча, *ошиџре* си га сџс *осџрило* Ча, али: *ошиџар* ВК, и: па се *осџригло* Га.

см : *шм* — тај *чешма* ДП, *чешма* там Га, на *чешму* Га ДДу ВК, до *чешму* Гр, нада *чешму* Се, *чешме* ђма РД, *чешма* ЗТ.

318. Група *џш* даје:

1. *ви*: *уоџише* (два пута) ДП, мада готово редовно: *уоџише* ВК МКу Ка Со Та, *оџише* НС Гр ГБ Ли ВК Та¹⁹⁰, и: ће *изџишу* МКу, поред:

2. *ш*: *уоџише* ДП, *оџише* ВВ¹⁹¹.

319. Двојаку реализацију има и група *џс*:

1. *џс* > *вс*: *џевсџа*¹⁹² Со, *ливса*ла ДП, *ливса*ла си ДДр, онó *ливса* Ш, беоше *ливсане* ДДр, *изливсаше* Ш, *џоливсаше* Ш, *ливше* ДДу, и: она *лиџса* ВК, *лиџсу* Ли, *џолиџсаше* Со,

2. делимично се јавља африкатизација уз пловив:

џс > *џџ*: *џеџџу* ЗТ, али чешће: *џеџџа* ВК, *џеџџе* ДБ, *џеџџу* Га, и сл.

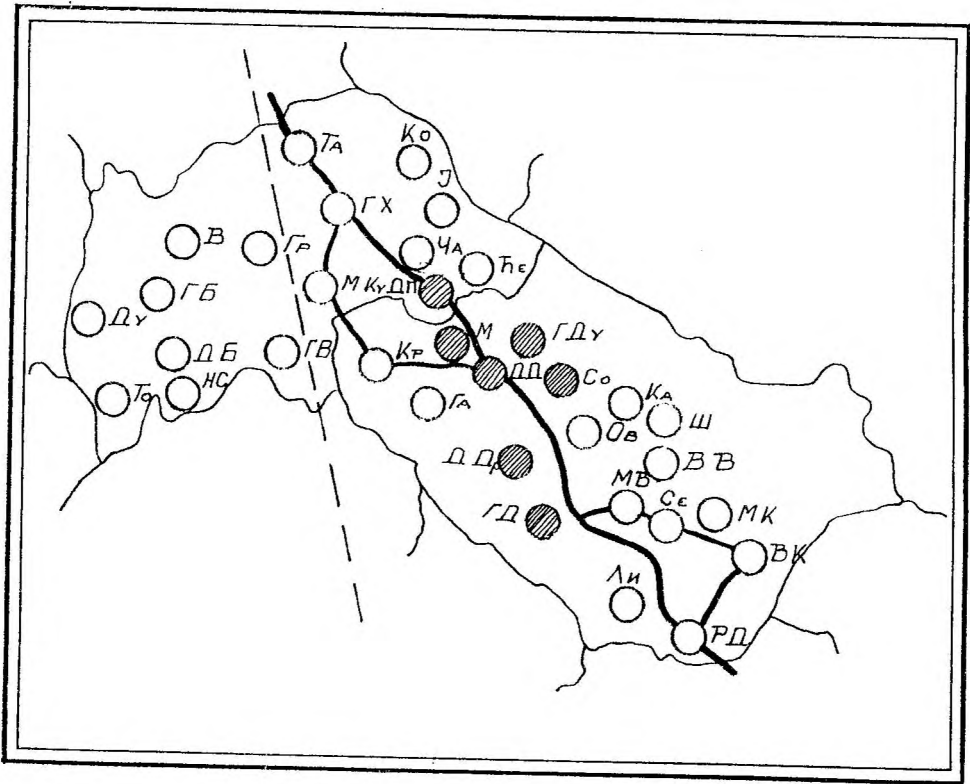
¹⁸⁹ Реметић: 1985, 200 и нап. 559.

¹⁹⁰ Ова појава је у Пецо–Милановић: 1968, 287–288 (вид. и тамо наведену литературу) обрађена као асимилација по месту творбе, са лабиоденталом уместо експлозива, док је у Реметић: 1985, 191–192 сврстана у дисимилацију. Павловић: 1968, 91: „дисимилација претходног П према непрекидном другом члану“.

¹⁹¹ В. Реметић: 1985, 192.

¹⁹² Павловић: 1968, 86: „Промена ПС > ВС је карактеристика јекавских говора — зетско-ловенског и источнохерцеговачког дијалекта. Екавски и икавски говори не знају за џу“.

¹⁹³ Павловић: 1968, 86.

Карта бр. 5: Сугласничке групе *ис, њш* > *вс, ви*

Легенда:

● *шевсија, ливше*

Видети карту број 5.

Звездана Павловић-Стаменковић за ову појаву каже да „представља општу тенденцију очувања и повећања броја африката у источном делу штокавске језичке територије“¹⁹³.

йй > *ви*: *лавѝиѝр* ДДу, *лавѝиѝри* ДДу, *лавѝиѝрка* ВК.

320. Африкатизација се јавља и у групи *жб*:

жб > *џб*: *вѝџба* Гр, на *вѝџбу* Ка, *извѝџбане* ВК.

жс : *џ*: *џандѝр* ВК, *ѝѝлиџѝни* ДП, за *инџиѝѝра* Со.

321. Асимилација се јавља у:

¹⁹⁴ Павловић: 1968, 84, наводи да је „особина једног дела“ призренско-тимочких говора да првобитно МЉ > МЊ „трпи елиминацију првог члана“. У ГЗ нисам регистровала такве облике.

мъ > *мъ*¹⁹⁴: *ноћ одби*, *грмњава* ВК, *земња* на целом простору, *земњена* Со, *земњене* ДДу Га, *земњен* Га ДДу, *земњено* М, *зѣмњишије* ГБ, *мрмња* там ДП;

вњ > *мњ*: *наша њлѣмња* ДДр, *њлѣмње*, *појате* Ча, у *њлѣмњу* ВК Се Ка, *гланња* ВК.

322. Под утицајем претходног гласа врши се асимилација на бази палатализације, али и депалатализација претходног, или и једна и друга појава у групи *ћн*:

ћн > *ћњ*: *кућњу* евидѣнцију ВВ, *њмоћњик* кмѣта ВВ, два *њмоћњика* ГХ, и:

ћн > *њн*: *срѣњни* били Ка, поред: *њмоћњик* бил Со, *направили* су си *њмоћњу* Се, али:

ћн > *њњ*: *њролѣњњину* ДП, *истина*, ово је вероватно настало од именице *њролењ*, а не *њролеѣ*.

323. На бази асимилације:

мњ : *нњ* — *њанињим* редовно, да *зайњнњим* Ка, *зайњнњење* Ка, *зайњнњњја* ЗТ¹⁹⁵, и сл.

зм : *зн*: да *њзну* МКу Та, *њзну* конњц ВК, *сњг њзнеш* Ча, *свњ њзне* ДДу¹⁹⁶.

324. Асимилативно упрошћавање је у:

њ, *д* + *ш* > *ч*: *њочињју* овце ДДу, *онњ њочињу* ДДу ВК, *очиња* реп ДДу, *њочишувѣње* Ће.

њ, *д* + *с* > *ц*: *њоцири* сѣрење Га, *оцѣлѣ* се ВК, *оцѣчак* Ће, да *оцѣчѣ* РД, али и: *њресѣдник* ДДр.

325. Делимично се јавља регресивна асимилација групе *вн*¹⁹⁷:

вн > *мн*: овај *гњмна* ДП, за *гњмна* Га, *гњмнојѣдица* РД, *одамна* на целом простору: *одамначкѣ* Се, *одѣмна* Ча, тој од *одѣмна*¹⁹⁸ од *Рѣмну* Дубраву Гр М Ча ДДу, *Рѣмнодубравци* ВК, на *рѣмницу* Га МКу, у *рѣмнодубравски* клозѣти ВК, *сѣмњило*¹⁹⁹ Ча (види т. 358) и: *Рѣму* Дубраву ДДу Ш РД М, поред: онај *говѣѣр* ВК, *јѣде гњвна* ВК, *дѣвно* е билѡ ВК, *одѣвно* е напраена МКу, у *рѣвницу* РД, *рѣвњчавѡ* Га.

326. Могућ је и супротан процес, при чему дисимилацијом настаје *мн* > *вн*:

ѡгровно М, *ѡгровну* крушку ВК, *њњњовни* Та, али је редовно: *гњмно* доле у Млакѡ ВК, *лѡпимо* на *гњмнѣ* Га, и сл.

327. Дисимилацијом је настало:

њљ > *кљ*: *зайѣкљѣн* ДДу, *зайѣкљѣѡ* ДДу, *зайѣкљѣѡмо* пулке Ча, да *оњњѣкљѣа* ДДу, *њѣкљѣше* ДДр, и ја јѡш *њѣкљѣм* ДДр, *њѣкљѣм* МВ, *рѣњѣкљѣѡла* грѡди Га, *њр-кљѣа* јѡш Га²⁰⁰, али: да *њѣњљѣаш* ДДр. Све ове речи нису истог значења. Једне су у значењу „закопчавати“, а друге „прчкати, радити нешто“.

њљ > *кљ*: кад ме е *закљѣвуњњњило* (у значењу запушило му уши, заплѡштило) ВК.

¹⁹⁵ Симић: 1972, 180 и нап. 223; Реметић: 1985, 187 и нап. 512.

¹⁹⁶ Симић: 1972, 179 и нап. 221; Реметић: 1985, 191.

¹⁹⁷ Павловић: 1968, 77 налази да је ова појава најчешћа у зетско-ловћенским говорима, а на другом месту су ПТ говори са односом 3 : 1. Ова појава је ређа у ИХ, ШВ и КР говорима.

¹⁹⁸ Реметић: 1985, 188 и нап. 513.

¹⁹⁹ Симић: 1972, 181.

²⁰⁰ Овако и у: Јовић: 1968, 76; Стевановић: 1933, 44; Симић: 1972, 200 и нап. 276; Реметић: 1985, 194 и нап. 538.

²⁰¹ Реметић: 1985, 191 и нап. 529.

²⁰² Павловић: 1968, 78 налази да је овај процес географски шири, али обухвата мањи број примера.

йч > *вч*: *кљуџче* ВК Со, *кљуџичи* Со, али: *кљуџе* Со²⁰¹.

йк > *вк*²⁰²: *пипам дјуџке* Ли, *целив дјуџку* не праи ДДу, поред: *џџку*, па, *џџке* Ча, *џџка* Га;

3. П. Стаменковић²⁰³, поводећи се за примерима из Сретечке Жупе, где се чува *дуйка*, *кљуџче*, а не *дувка*, *кљувче*, тврди да се групе ПЧ, ПК чувају неизмењене у ПТ говорима. Истина, осим лексеме *кљувче*, што је *кљуко*, *клубе*, постоји и лексема *кљуџче*, што је деминутив од *клуба*. Лексеме *койча* и од ње изведених нема. У ГЗ у употреби је синоним *йекља*.

мб > *нб*: што е *бонбона* ДП, *бонбоне* МВ, донесе *бонбонке* МВ.

цл > *цк*: на *џџку* РД ВК, поред: *џџлу* Ка;

328. Дисимилативним упрошћавањем добило се:

сц > *ч*: *иџеди* се МВ, у *цедилке иџеди* МВ, *иџейила* ДДр, он се *иџейил* ГХ, *иџейим* све Га, *иџейено* Гр, *иџейи* Ка, *иџерила* зуби Ће, *иџурела* ВК, *йраџи* Гр ЗТ МВ, *йраџи* чувамо РД, осам су била *йраџи* ГХ, три *йраџи* ДДр, *раџавиџело* се М, *раџеје* М, и сл.

ич > *ч*: *бачалџк* МВ ВК, *боче* (кецеље) напредашње Ча, *дациџа* Ће, она се *ичаши* РД, *ичиџи* ВК, *ичувамо* РД, *ичуџа* ВК, *иџиџиџе* ДП, *каџички* ДБ, али: *каџиџи* ВК, *кокоче* ДП ВК, *кокочичи* ДП, *мираџиџе* М, *ноче* ДП ДБ, *йоречиџа* ВК, *йраџина* скупа Ка, *йраџор* ГХ, мерили *йраџину* ВК, оно се *раџеџи* ДП, и сл.

329. Декомпозицију африката налазимо у:

чк > *шк*: *кашкавџ* ДДу ВК, *кашкавџницу* Со.

чиџ : *иџи*: *учиџивуџем* ДП, и: *уџиџивуџем* ДП²⁰⁴, *уџиџивџено* ВК.

330. Упрошћавањем је настало:

кџ > *ч*: *кџаџу* на *сџнциџе* ВК.

сиџ > *с*: он *асму* џма ГХ.

вл > *л*: *слаџи* се ВК, *кџд* се *слекоше* РД, и сл.

кв > *к*: онџ *бџке* ДДу, од *бџку* М, од *бџковину* М, на *бџке* ГБ.

мџ : *й* *уваџиџи* се ВК, ти си голџм *ваџиџр* ДДу (чува се старије стање).

иџи > *ч*: по *баче* ДДу, насадиџше *бачу* Ча, *шџнџкам* (нешто радим) по *бачу* ДДу, *бача* ГХ, у *бачу* Га, али и: џону *бџиџи* Га, иначе је у употреби и лексема *градина*. Облик је посматран према књижевном, иначе је могућ и други пут настанка овог облика од турског *bahca*²⁰⁶.

331. О осталим консонантским односима говоре следећи облици:

љк > *њк*: *седењеке* Га МКу ДДу ДБ, на *седењеку* МКу ДДр, *седењекују* ДДу.

гл > *гљ*: *ја* *иџегљим* Гр²⁰⁷.

сиџ > *сн*: *несвџсници* ГХ Се, *несвџсница* џвати Гр, уколико није према *несвџсџан*, те би онда било *сиџн* > *сн*.

²⁰³ Павловић: 1968, стр. 90.

²⁰⁴ Шире о појави: Пецо–Милановић: 1968, 285.

²⁰⁵ Белић: 1905, 213–214.

²⁰⁶ Шкаљић: 1989, s. v. *bahca*.

²⁰⁷ Белић: 1905, 220, 222; Јовић: 1968, 76; Симић: 1972, 181; Реметић: 1985, 190 и нап. 522 и 523.

мб > *лб*: *колбизон* РД.

ск : *сѝ* — *невеска* М ВК, *невеске* М, али и: *невесѝуља* М (ласица), и ово се може посматрати почев од облика *невесѝ-ка*, дакле као *сѝк* > *ск*, тј. *сѝ*.

цн > *сн* > *сл*: *ѝаслица* ВК.

мк > *нк*: *Будѝнка* Ча, *Миросѝнка* ВК, али: *обрамка* ВК.

мч > *нч*: *багрѝче* Гр, али и: *багрѝ* ВК.

ѝр > *кр*: *ѝрекруѝач* ВК ГХ.

кл: продала *реку*, купила *реклу* Ча, брчкане *теј рекле* Ча, *рекла* ВК²⁰⁸.

дн: Благѝја *крадне* ВК, да не *крадну* МКу, *крадну* много Ча, партизани не *крадну* Ка, да ви *украдне* Ка, ће те *украдне* Ка, *украднемо* по едну ДДу;

дл: код глагола са основом **rad-* и **sed-* налазимо *д* испред *л*: *несам ѝадла* Ка, там ли сам *ѝадла* ВК, *ѝадла* кѝша ГХ, кѝд сам *ѝадла* Га, *ѝадло* на зем Га, *засѝдла*, па *сѝди* РД, кѝкѝ си *сѝк сѝдла* тѝ ДДу, а такође и: *ѝадал* РД, он *сѝдѝл* на слѝг РД, *сѝдал* под онѝј *сливе* ВК, али: *ѝаднуља* ЗТ. Белић²⁰⁵ мисли да је ово *д* дошло у облике *раднѝ* придева (за сва три рода) аналогѝјом према презентским формама, где се овај сугласник чува. Тако се према *довезѝ* — *довезал*, *јавило*: *ѝаднем* — *ѝадал*, *ѝадла* и сл.

Уметање сугласника

332. Не тако често јавља се сугласник на месту на којем се не налази у књижевном језику. Некада је то сугласник на почетку речи, а некада у средини речи ради лакшег изговора:

аксѝнцију Ш М, *окѝѝѝмбар* ДДу ВК, *јутром ѝодранимо* ДДу, *сѝровѝла* се баба Ча, да се *сусаѝрѝи* мало Со, са *ѝѝѝѝкѝе* ВК.

Овде се не јавља глагол *сѝгра(ѝѝ)*.

Сантхи

333. У сантхију су могуће различите појаве. У споју две речи могуће је губљење сугласника на крају прве речи или једначење по звучности. Најпре ћу навести облике са губљењем, и то према сугласнику који се губи:

сугласник д:

ишла *ко дѝвера* Се, кѝ *дојдоше* из рат Ча, на свадбу *ко Драгану* Се, он *ка дојде* Се, не знам *ка ѝу* ВК, жѝне *ка дојду* Ка, кѝ *дојде* Та, у *сре дѝн* МКу, женштина *о дванаез* године ДДу, прворотник, *о дванаестѝе* године Гр, *о дѝнар* два ДП, *о Драјчину* Бару РД, тѝј е *о дрѝво* МКу, ако се одваја *о дуѝику* ДДу, моу *сестру* *о чѝчу* ДДр, брата *о чѝчу* Та, ће ме *даду* *ко чѝчу* ВК, брат *о чѝчу* РД, *са ће* да стѝгне Ли;

сестру *о ѝѝѝику* ДДу, змија *кѝ ѝѝ* издеде ДДу, брат *о ѝѝѝику* Ли, нѝма *о ѝѝѝѝа* ништа Ли, брашно *о ѝѝѝѝ* Ли, кѝ *ѝѝ* ушѝѝѝе Ча, кѝ *ѝѝ* тражим Гр, отуд *о ѝрлу* РД, *о ѝѝѝѝ* ли е РД, цѝл мѝсѝец га пѝма *о ѝѝѝѝ* Гр, нижа *о ѝѝѝѝ* Ка, *ко ѝѝѝѝа* Милана Ка, она *о ѝѝѝѝ* сорту ДДр, *ка ѝѝѝѝ* ја напишем Ка, *ко ѝѝѝѝѝѝ* ВК, дођѝмо *ко ѝѝѝѝѝѝ* ГБ.

²⁰⁸ Реметић: 1985, 208–209 и нап. 590.

²⁰⁹ Симић: 1972, 206.

ај дѝмо унутра, *ај дѝмо*²⁰⁹ кафу да скувамо Се, где је најпре дошло до губљења вокала с краја прве речи *ајд дѝмо*, а потом до појаве горе датог облика.

334. У следећим облицима дошло је до једначења по звучности, а потом до губљења сугласника, или до стапања двају сугласника у један:

немој *о сем* да једѝ Га, *о семњу* се овој не узима ВК, ваљу се *о цме* ДДу, це искида *о цме* Гр, *о цаг* до јутре Ка, *о љушрос* РД.

У последњем облику дошло је до јотовања *д* из претходне и *ј* из следеће речи.

сугласник т:

има *ѝе шез* године Се, постана *ѝе шез* године Га.

сугласник з:

свѝе и *село* носе Се, туј и *село* МКу, овдѝе и *село* ВК, бѝл у *Кне Село* Се, она се први пут жени и *Сѝмче* ДДу, и *бе срце* ДДу, скоро и *цуг* Гр, мой озгор и *Шѝебѝи* Га, *бе шећер* М, вола извели и *шиѝалу* ВК, донѝсе јагње и *Шѝубаљ* Со.

сугласник г:

збо козу Се.

335. Асимилација *ѝо* звучности:

дог дојде време ВК, дог дојдо оздол Кр, кѝд овдѝг дошѝл Со, довдѝг дојдо Со, ондѝг жѝене, ондѝк, пуно Со;

да ми набавѝж, да ми купиш Гр, па сам *ѝирѝбаж* да ми дадѝш Со, не смѝж да ју ВВ;

купија *ѝлас* да направи кућу Гр;

он мѝа з *главу* ДДу, з *гребуљу* Ка, идѝмо з *деѝе* ВК, болесна и з *главу* Кр, потѝпали се з *Богдана* ВК, ја ли з *бабу* Гр, да се борим з *децу* Со, з *Дѝсу* говоре си Се, огрлицу з *дукѝиш* МВ, з *дрвену* ложницу МВ, идѝм с ѝвце з *друшке* ВК, сѝз *деѝе* Со, сѝз *ђубрива* вештачка М, сѝз *дрвену* ложницу М, накладѝш сѝз *грање* Ча, сѝз *децу* да продѝмам ВК, сѝз *дрѝгога* ВК ДП, сѝз *голему* огрлицу МВ, сѝз *звѝздѝну* МВ, болѝз гу НС, болѝз *бре* МВ, око *седмнѝез* године ВК, била *шез* године ВК, *чеѝтерѝз* дана ВК Ча, по *дваѝз* ѝака ГХ, *дваѝз* *деветѝ* године ГХ, *ѝирѝез* *динѝра* М, *дваѝз* *душе* ГБ, *шеснѝез* године ДП, *чеѝтерѝз* године РД, у *дваѝс* *ѝирѝез* године Со, *дваѝз* *дана* Со, *ѝиринѝез* године НС, *дваѝз* године ВВ Ка, *дваѝз* *друге* Га, *ѝеѝнѝез* године Ка, *ѝеѝтерѝз* године ѝму Ка, у *ѝирѝез* године Ка;

већ *две* године Се, *оћ* да дадѝш ДБ;

бок ѝе ме убије ВК, бок ѝи помѝга ЗТ, бок ѝи даја ГБ, кѝкѝо си сѝк *седла* ти Ка;

да ли *вика* *коѝи* *Сѝѝанку*, да ли *вика* *коѝи* *Сѝѝанка* ДП, *наѝи* *селѝо* Ка, *горе* *наѝи* *ѝуѝи* Со, онѝо *ѝоѝи* *козу* Та, ништа *ѝоѝи* *ѝилиѝи* Та, *ѝоѝи* *кѝѝѝо* је Ш, *ѝоѝи* *кравѝе* ДДр, *ѝоѝи* *ѝруће* Ча, *ѝоѝи* *ѝеѝел* Ча, *ѝоѝи* *коју* РД, *ѝоѝи* *ѝѝѝѝне* ли РД, *ѝоѝи* *сѝираѝи* Кр, *ѝоѝи* *кравѝ* Ча, *ѝоѝи* *куче* одвојена ДДу, *ѝоѝи* *сѝѝѝѝоку* ДДу, *ѝоѝикуѝи* *Пѝѝроѝи* Гр, *ѝоѝи* *ѝуѝи* Та, *ѝоѝи* *кућу* РД, *ѝоѝи* *ѝлѝанину* Ка Ча, *ѝоѝи* *селѝо* ДДу, *ѝоѝи* *кирију* Гр, *ѝреѝи* *кућу* ВК Гр, до *срѝѝи* *ѝуѝи* ВК, онѝо *ѝѝѝѝк* *кѝѝѝе* носеомо ДДу;

брѝи *ѝо* ѝѝи РД, *мѝѝи* *си* чула ДДу, *мѝѝи* *се* едѝе Ча, *мѝѝи* *си* остѝане РД, не *мѝѝи* *ѝују* да каже ВК, *мѝѝи* *сѝѝе* чули М, не *мѝѝи* *се* слажу Со, *мѝѝи* *си* гу видѝла ДДр, не *мѝѝи* *си* отидѝе Се, *мѝѝи* *ѝо* две кѝла Се, не *мѝѝи* *се* ни запѝсли ВК;

бес њаре Ча, *бес њошребу* РД, *бес њајика* Со, *бес њрице* Га, *врс њију* Гр, *ис Кричимир* Ли, *ис кућу* ВК, *ис њродавницу* Се, *ис њуј кућу* Се, *ис Црну Траву* РД, *крос Комарицу* ДДу, *крос њланину* ДДу, *крос њрозор* ДДу, *ус камен* Ча, *ус каију* ВК.

336. Облике од енклитике глагола хтеги и заменице за свако лице због њихове специфичности посебно наводим:

кѣт *це* ми́римо ДДу, кò *це* ви́ди ВК, *це* попра́ве РД, то́ј *це* сто́пи РД, он *це* напу́ни Ча, *це* разра́туе Ча, *це* поти́ку ДП, *це* ука́чим Гр, *це* врне РД, кò *це* ово́ј све ВК, *це* уте́пам ГБ, *це* оберé Ш, *це* же́ни Се, оно́ *це* помíне Се, *це* пока́жете Ка, *це* роди́ ДДу, *це* прекр́стим ДДу, *це* бра́ни Та, *це* врне́м Гр, не́ *це* вр́таш ВК, не́ *це* поја́вимо ВК, не́ *це* ле́по су́ши Та;

ај *ц* њде́м ја́ ДДу, оно́ *ци* по́чне РД, *ци* ку́пим ДП, опò *ци* жи́ви РД, ја́ *ци* пола́к оти́дем РД, *ци* загу́бимо село́ Гр, па *ци* вечéрамо М, *ци* до́јде Се, *ци* му даде́ Ка, све́ *ци* бу́де Га.

У првом случају *це* < ħ(e) се, а у другом *ци* < ħ(e) си.

Даљинска и аналошка асимилација и дисимилација сугласника

337. Мада није честа, овом говору није непозната аналошка асимилација сугласника по месту творбе или по звучности (према облицима женског и средњег рода једнине и према множинским облицима):

да не бу́де *реџак* ВК, *слаџак* је МВ;
притисак ми *нисак* ДП, дољњи *нисак*, гòрњи *нисак* ВК,
џеџак живòт ДБ²¹⁰.

Код следећих облика извршила се најпре асимилација *дњ* > *ђњ* у облицима средњег и женског рода, а потом се овакав глас аналошки пренео на облике мушког рода: *сређањ* син ДП, он *сређањ* МВ, он *залуђањ* ДП, *џослеђањ* ДП ВК, и: *џослеђњи* бра́т Га.

Облик *аџрес* Га доста је раширен. Његова појава може се тумачити према немачком дијалекатском говору.

338. Дисимилација према наредном или претходном сугласнику:
тури́ у *релну* ВК, *релну* оздо́л Ка, у *релну* га ту́рамо Гр;
њигòв *кулир* Гр, не зна́ ништа *кулир* Гр, поред: *курир* на врата сто́ј Гр, прати́мо *курира* Гр;
лезерва́р Ка, поред: *резерва́р* Ка;
ловéр ДБ.

*

339. Све промене у консонантским групама свòде се на процес асимилације или дисимилације. После промене обично остаје двочлана консонантска група, или се група редукује и остаје само један консонант.

²¹⁰ Реметић: 1985, 185 и нап. 507.

²¹¹ Павловић: 1968, 100.

340. Процес асимилативно-дисимилативне природе одвија се у погледу назалности, оклузије, или по месту артикулације²¹¹.

341. Групе са једним назалним елементом, без обзира на то да ли су у иницијалном или медијалном положају и без обзира на место назала у групи, асимилацијом постају чисто назалне: *вн* > *мн*, *мљ* > *мњ*.

342. Овом закону стварања назалних група супротставља се и супротни, па имамо: *мн* > *мл*, *мн* > *вн*.

343. Уколико је оклузивност дистинктивни елемент у сугл. групи, онда се мења први члан и прелази у *в*, или се врши африкатизација другог члана у групи. Појава африкатизације спираната, чиме се број африката увећава на рачун спираната, јесте општа тенденција говора овог дела Србије, који зна за максималан број африката.

344. Супротна тежња, замена африкате спирантом, у ГЗ је готово случајна.

345. Редукција једног члана групе, увек првога, обухвата групе *џс* > *с*, *џш* > *ш*, *џч* > *ч*, *сц* > *ц*, *шч* > *ч*, *џџ* > *џ*, *кћ* > *ћ*, *џк* > *к*, *мџ* > *џ*, *кц* > *ц*.

Све ове појаве познате су и другим штокавским говорима. Већина обухвата цело подручје Запаља, док су поједине ограничене на само једну зону. Тако у зони II имамо африкатизацију *џш* > *џч*, *џс* > *џц*, чега нема у зони I.

Судбина финалних сугласничких група

346. Упрошћавање финалне консонантске групе која се састоји од фрикатива *с*, *з*, *ш* или *ж* на првом и дентала *џ* или *д* на другом месту, обична је и овде и врши се отпадањем дентала *с* краја речи:

-*сџ*: *нема боја́знос* ДДу, *бо́лез* МВ НС, *ово́љи бо́лез* РД, *бо́лес* Гр, *о́нај брѣс* ГБ, *врѣднос* ДП, *злу́иос* ДБ Ка, *го́с* ВК, али: *го́сџи*, *то́га го́сџа* ВК, *ду́жнос* Ка Гр, *жа́лос* Гр, *ко́рис* ГБ Гр ВК, *крѣс* М ДДу Га, *ли́с* Се, *лу́дос* Га, *ма́з* ВК ДБ Га Гр ММВ Се ГХ Ли, али и: *ма́сџ* ГХ, *ма́лос* Ка ДП Гр ДБ, *ма́дос* ВК, *могу́ћнос* МВ Гр, али: *ни́смо ви́ше у мо́гућно́сџи* Ли, *мо́с* Га Гр, *не́свес* ВК, *џа́кос* Ча Гр Га МКу ВК ВВ РД, *џос* Гр, али: *џосџи* НС, *џрѣс* В Со М Се, али: *џрѣсџи* ГХ, *џрѣчес* МВ, *рѣсџус* ВК, *свѣс* ВК, *сли́чнос* Гр, *сџеци́јали́с* Ка, али: *сџеци́јали́сџа* Ли ВК, *сџа́рос* Ли Кр, али: *сџа́росџи* Ли, *џроу́гес* ЗТ, *удо́бнос* Ли, *ча́с* (част) ВК;

чи́с ле́б МКу, *чврѣс* ВК, *џро́с* чо́вѣк ВК, *ко ши́љкас* РД;

дванѣс МВ, *деветџнѣс* Со, *единѣз* Се, *јединѣс* МВ, *једџнаѣс* МКу, *џеџнѣс* ВК Со, *џо шѣс* Ка Се ВК, *џешеснѣс* Со, *седомнѣз* Со, *џринѣз* НС, *шѣс* Се РД ДДу ВВ ВК Ка МВ Со, Број *Шѣс* Кр МВ Ли;

то́ј је́с М, *је́с* ВВ, *па, до́бро, је́с је* ВК, *је́с*, *не мо́ж се ра́ди* Ш;

-*зд*: држџи *грѣз* ДП, *грѣз* ДП ВК, *поред: џзнем грѣздѣк* ДП.

347. Судбину финалних група *-шџ* и *-жд* тешко је пратити, мада је логично да је идентична двома горе поменутиим. Већина дијалектолога тражи потврду од лексема *вешџи*, *џришџи*, *џрегрџи* и *дажд*. Неке од ових лексема пишу у духу народног ГЗ и до њих се може доћи тек на посебно инсистирање, док је последња изашла из употребе, па је то разлог што немам потврде за судбину ових финалних група.

348. После елиминације финалног сугласника настали су следећи облици као аналошке творевине:

није бија *бóлесан* ГБ, ти си *бóлесан* Ка, бѝл *бóлесан* Се, *бóлесан* Со ГХ, *ли́сје* Га М, наврља на *и́лсје* ГБ, он је *и́осан* М, купу́с *и́осан* Га, ко́лко е *радосан* Ка, до *Раскрџе* Ка, на *Раскрџе* ДДр.

349. Тежња ка упрошћавању јавља се и у осталим финалним сугласничким групама. Најчешће отпада последњи сугласник:

свѐ по *áсвал* ДП, по *áсвал* Ка, на *áсвал* та́м ДП, *áсвал* ГХ В, *ко́мбај* Се Ча ГБ ДДр В, кѝд ви́дим *зо́р* ДП, има да ви́димо *зо́р* Ча, поред: *зо́рић* ГХ.

350. Нешто је другојачије упрошћавање у следећем облику: *конзерва́и* (конзерванс) ГХ.

Обезвучавање и озвучавање финалних сугласника.

351. Ова појава ван сантхија није широко распрострањена у ГЗ, али је има.

Соноризација: из *Ба́рбеж* МБ, бројеви типа: *деветнаез* (вид. т. 346), *ла́сѝеж* ВК, *маз* (вид. т. 346), *ра́буж* ДДу, примери *сти́арас* и сл. у т. 259.

Десоноризација: са *за́лок* метѐ ДДр, *за́лок* ле́б Ка.

У следећем примеру вероватно се ради о облику преузетом из грчког језика: у *кома́и* ДП, и: неко́лко *кома́и*а ЗТ, она́ј *кома́и*ѝк ВК.

Метатеза

352. Ова стара појава „измјене у редослиједу фонема“²¹² позната је и ГЗ.

Осим заменичког корена **вѝс-*, који је дао *св-*, имамо и облик без метатезе *вѝздѝн*. Примери у т. 30. и т. 605.

353. Група *-зј-* дала је метатезом *-јз-* на целом простору: *го́ззерице* ВК, *ло́јзе*, *грóјзе* редовно²¹³, поред: *грóзјобѐр* ДП.

354. Метатезе нема у: *кла́сје*²¹⁴ ГБ ВК, *кла́сје* кувано М Гр, *ли́сје* Га М ВК, *и́лсје* ГБ.

355. И овде је *овге*, *обге*²¹⁵: сучи *овге* ВК, *обге* сука́ ВК, *овгу* дебѐлу МВ, испече́мо *овге* Со, јечме́не *овге* ВК, али: *ба́ницу* Га, *ба́ницу* ће омѐси М.

356. Мада је обично *и́ладне* са старом метатезом ликвида, чује се и глагол *и́ландује* на целом простору, за који Т. Маретић каже да је познат „читавом народу“²¹⁶:

леже́ у *и́ланди́ишиѝе*, *и́ланду́ју* ДДу, *и́ланди́ишиѝе* има Га, овде́ су *и́ландува́ли* Га, али: на *и́ладне* се музу́ овце ДДу.

357. На целом простору је метатезирани лик лексеме *цавѝи*²¹⁷: *рацавѝѐл* ВК, *цавѝи́* плаво Ча, по́сле *и́цавѝи́* Ча ВК, *цавѝи́* бело́ МВ, а: иде́ се у *цве́јке* Ш, сва́кво *цве́јке* Ш, *цве́јке* Ча ВК.

²¹² Буровић: 1992, 222.

²¹³ Овако у: Барјактаревић: 1977/2, 393, Барјактаревић: 1977/1, 334, Стевановић: 1969, 133, Стевановић: 1950, 63, Богдановић: 1979, 47, Богдановић: 1987, 133.

²¹⁴ Слободан Реметић у ФО, пункт Д. Душник, налази метатезирани лик *кла́је*. Ја у својој грађи имам само оне без метатезе.

²¹⁵ Реметић: 1985, 215 и нап. 623.

²¹⁶ Маретић: 1899, 47.

²¹⁷ Маретић: 1899, 110.

358. Још Маретић примећује: „У југоисточним крајевима Србије мјесто сванути говоре савнути, а од овога даље самнути“²¹⁸. Овде је на целом простору *самне*: кад *самну* ДП, *самњује* Ча Гр, кџт *сџмну* јутре ДДу, још неџ *сџмнуло* Ча, кад *сџмне* НС, недеља *осамну* Гр, оно се убаво *расџмну* Гр, *осџмнемо* М.

359. Остали примери са метатезираним ликовима појединачни су:

ко *барјаци* Га, *близнаци* Га, тој е *гавран* ГБ, *Гаврандол* ВК, поред: призџтко црн ко *гавран* МКу, *ђенари*, *ђерани* (ђерам) ДДу, *крушуми* ВК, *неврџзна* Гр, *џачарве* РД, али: џма сџг *џачарве* Га, предлог *џрекај*²¹⁹ (примери у т. 1091–1093), *џрефџк* ВВ, *рамуџика* Ча Га, *рамуџикаџи* Ча, *Шеварни дол* Ча, поред: *Шаварин дол* ВК, мада би се ово могло посматрати као различит начин грађења придева.

360. Ова област је у нашим дијалектолошким студијама обрађена уз сугласнике. Неко је назвао *меџаџеза сугласника*²²⁰ и на томе се задржао, док други иду даље. Насловивши ово поглавље као *меџаџезу* не ограничавају се само на сугласнике, већ говоре и о даљинској метатези, а и о метатези гласова уопште, и вокала дакле²²¹. У говорима Баната, аутора П. Ивића, Ж. Бошњаковића и Г. Драгин, посебно се обрађује метатеза вокала²²², а под насловом *Даљинска меџаџеза*²²³, обрађени су остали случајеви метатезе.

361. Разлози настајања метатезе су психолошки²²⁴, а некада је то народно етимологисање²²⁵.

Тако у Реметић: 1985 налазимо и лексему *сџенлејка* („врста шљиве“), која се у народном говору на разне начине прилагођава, обрађену у овом поглављу. И овде та реч има различите ликове. Чини се да сви ти ликови више личе на народно етимологисање, па сам их у том поглављу обрадила.

Народно етимологисање

362. Нове речи, које у наш језик продиру са новим производима, неминовно, у народном језику покушавају да нађу своје место и свој облик. У њиховом прилагођавању нашем језику делују различити чиниоци. Некада се тешка сугласничка група разбија уметањем вокала, некада се врши супституција сугласника, некада се гласови метатезирају и тако нови лик почне да личи на нешто што у језику већ егзистира и са чиме га народ у својој свести најпре почне да идентификује. Тако добијамо:

повећаше *валиду* ГХ, и *валиду* и пџнзиу ГХ, *галофаг лайаурин* („за цинкулатију, за разрађивање крв“, *galipirin*) ВК, *замрзливач* Се, *замржњовач* Со, нумџе да рџкне *замрзивач* но *замрзњивач* ДДр, *коџишвиџтор* Со, ваљда према *кола*, *куџишвиџ*

²¹⁸ Маретић: 1899, 110. Тако и: Јовић: 1968, 52, Симић: 1972, 181.

²¹⁹ Облик *џрекај* бележи из ВК и Белић. Вид. Белић: 1905, 237.

²²⁰ Пецо–Милановић: 1968, 286.

²²¹ Јовић: 1968, 52; Симић: 1972, 216; Богдановић: 1979, 46; Реметић: 1985, 215, Богдановић: 1987, 133, Ивић: 1957, 151: „Метатезе које обухватају консонанте и вокал или само консонанте нису ретке“.

²²² Ивић–Бошњаковић–Драгин: 1994, 304.

²²³ Ивић–Бошњаковић–Драгин: 1994, 396.

²²⁴ Белић: 1976, 142; Јовић: 1968, 52.

²²⁵ Пецо–Милановић: 1968, 287.

шор ВК, додише овeј *ѡаѡролошке* сeстрe (мисли се на *ѡаѡронажне* сестре) Та, овeј *сѡолeјке* М, овeј *сѡерелeјке* Ча.

А К Ц Е Н А Т

363. О акценту говора југоисточне Србије подробно је говорио још 1905. А. Белић у својим *Дијалектима*. Сви истраживачи ових говора после њега само су га цитирали када су говорили о природи и месту акцента. То је, дакле, експираторни акценат, без квантитативних и квалитативних обележја, а најчешће се налази на старом месту, на опом на коме стоје силазни акценти у косовско-ресавском дијалекту пре преношења у метатакситком или метатонијском духу. Белић налази да је „заплањско-јужноморавски“ акценат оштрији у односу на тимочко-лужнички.

364. Основна је одлика говора овог дела Србије скраћивање дужина. „Сви дуги слогови, ма где се они налазили, под акцентом, пред или за њим, скраћени су“²²⁶. У овом погледу овај дијалекат је најпрогресивнији.

365. У односу на књижевни језик, акценат говора овога краја, па самим тим и ГЗ, биће на истом месту на коме и силазни акценти, а за слог ближи крају речи када је у књижевном узлазни акценат. Од овог правила одступања су, у принципу, индивидуална или аналошка.

366. Јавља се извесно преношење акцента ка почетку речи у експресивним ситуацијама. Тога има у обема зонама, али није у вези са неком граматичком или којом другом категоријом, нити је условљено позиционо или територијално. Може се јавити код свих информатора и у свим местима.

367. Дистрибуција акцента у ГЗ је слободна. Може бити акцентован било који слог речи, укључујући и последњи.

368. О акценту овога краја, после А. Белића, најисцрпније је писла Ronelle Alexander.

Речи са два акцента

369. У нашој акцентологији није новина говорити о речима са два акцента. Тако Асим Пецо у своме уџбенику *Основи акценѡологије срѡскохрваѡског језика* једно поглавље насловљава као Речи са два акцента²²⁷ или двоструки акценти. Он тамо наводи и литературу. Да реч понекад има два акцентована слога, примећује и М. Стевановић: „Суперлатив (код појединих придева) обично има два акцентована слога“²²⁸.

370. Колебање у акцентовању (а и писању) придева код којих имамо аналитичку компарацију видеће се у поглављу о придевима, у морфологији, т. 633–638.

371. Осим придева, са два акцента јављају се и сложенице настале од придева и именице или прилога и именице: *младаневeсѡа* говeе Га, у *карабоју* ДДу, *ѡарауѡуѡи*, девет *ѡарауѡуѡа* Га, и *ѡарауѡуѡичи* ДП М, четѡри *ѡарауѡуѡа* ѡмам Га, *ѡарауѡуѡа* ѡмам Гр, ја сам *ѡарабаба* Се, *ѡарауѡуѡи* ГБ, *чукуѡуѡуѡи* ДП.

²²⁶ Белић: 1905, 272.

²²⁷ Пецо: 1988, 71.

²²⁸ Стевановић: 1964, 403.

Проклиза

372. Преношење акцента на проклитику у нашем књижевном језику може бити двојако: старо и ново. Овде се, наравно, јавља старо преношење, „преношење старих акцената силазне интонације на проклитику, које је извршено још у заједничко-словенском језику“²²⁹.

она *на воду* отиде Та, на Ракош *на воду* ДДу, и *на воду* ВК, ја сам била *на воду* ВК, ти отиде *на воду* Га, отидо на чешму *на воду* ДДу, најпрво *на воду* дидем ДДр, една *вика на воду* ДДу, појдо *на воду* ВК, несам ишла ни *на воду* ДДр, тамо *на воду* дошла ДП, дојде при мене *на воду* ДП, тура *на главу* ДДу, туримо *на главу* РД за *на жушу* ВВ, едно *по друго* Ка, једно у *друго* Се, едно *до друго* Со, на му за *жушу* Га, падло *на зем* Га, нећеју *на зем* Ш, вучемо *на зем* Ка, сигурно *на зем* Ка, немој *о сем* да једе Га, *о сем*у се овој не узима ВК, савила се *до зем*у ВК, *узе* ли *од зем*у ВК, испало *на зем* ВК, прострмо *на зем* Ка, *у зем* су удариле Ча, овакој *заболе* *идо груди* Ча, *води* га *идо руку* ДДу, већ *пред зору* Ча, много су имали *у јесен* МВ, за *у јесен* Ка, све *до јесен* Ча, *до јесен* ЗТ, *у јесен* ЗТ, *на мриво* Ка, па се *радело сву ноћ*, *сву ноћ* седите Ча, *сву ноћ* ткаје НС, *на ноћ* ДБ, тура *над огањ* ДДу, туримо *над огањ* МВ, тур се *над огањ* ВК, врата су ни била *ош* *иоље* Гр, *у иролеи* ВК, *до иролеи* поприка М, овакој *на ирсии* Га, *на ирсии* черге Ча, пошло *за руку* Гр, крошња *на руку* Ка, носија е *на руке* НС, она *на руке* ДДу, овакој *на руке* МВ, със њега ми *идо руку* Ли, има си и *на руке* ДДр, да сам *у свеи* ишла ГХ, шала *на сирану* ВК, па ги помери *на сиран* М; и: *пропра на две*, *на ири* ВК.

Последњи облик је забележио и Павловић Упит: *на две* поделено²³⁰.

373. Форме с пренесеним акцентом на проклитику најчешће су у прилошком значењу²³¹.

374. Посебно издвајам синтагму *врза зем*, коју налазим овако акцентовану, мада је правило: „Ако је проклитика двосложна, акценат се препоси на први слог проклитике“²³². По А. Пеци ова се измена вршила у балтичко-словенској епоси или у раном периоду посебног живота словенске језичке заједнице²³³.

375. У вези негација *не* + *ирезент* глагола *зна(иш)* понекад се јавља преношење: *ка ће тија први да е не знам* Ли, *не знам* кој дан беше Га, *ја не знам* ДП, *не знам* ни ја ВК, *не знам* шта е ВК, друго *не знам* Га, *не зна* шта носи ВК;

поред: *не знам* да ли е там МВ, *не знам* друго ВК, *не знам* квò ћу ВК, *не знам* да ли има Га, *не знам* како беше ВК, што им је *не знам* Ка, *не знамо* да ли ће е пија ница Ча, тај *не знае* Ка²³⁴.

376. Преношења има и у вези *и* + *ио*: две *и* *ио* годинке Ка, две *и* *ио* године Ка, једно година *и* *иол* МВ, вино *и* *иол* ДБ;

поред: он у две *и* *ио* годинке Ка.

²²⁹ Пецо: 1988, 151.

²³⁰ Павловић Упит, на полеђини 97. стране.

²³¹ Јовић: 1968, 35–36.

²³² Пецо: 1988, 31.

²³³ О овоме у: Пецо: 1988, 32, напомена 3, на истој страни, и тамо наведена литература.

²³⁴ Вид. Јовић: 1968, 35.

377. У потенцијалу конструкција *негација* + *глагол би(ићи)* може имати акценат на негацији, али је чешће на помоћном глаголу: *не би знала ВК, не би ја Се, не би ја моји синови остайла Се, не би га могла преживиш М, не би знао ЗТ, и сл.*

поред: *не би се родио ГХ, још не би требало ГХ, не би издржала Ли, па, не би марило ВК, не би му некој имање узео Со, не би ми било досадно Се, не би косила Се, никад не би дошли Се, да не би више дала ВК, воду никад не би имали Ка, не би знала ВК, не би га пашли Ча, некој тој не би рекао Га, ја вој не би давао Ча, ја мој да не би марио Ка, ти не би био кондуктер ДДр, сјг не би могла ВК, не би имали квџ деца ВК, и сл.*

378. Са много мање потврда јавља се конструкција *не* + *глагол би(ићи)* у имперфекту, или у саставу плусквамперфекта као помоћни глагол: *да не беше она ВВ, не беше ми право ДП, тој не беше Ча, не беше ни у војску јоште ишао ВК, и сл.*

поред: *да не беше тражио паре Ча, и сл.*

379. Преношење акцента на негацију јавља се и у одричној форми футура: *не ће врташ ВК, не ће лепо суши Та, не ће појавимо ВК, не ће ти наједеш Ка, и сл.*

Е н к л и з а

380. О енклитикама као носиоцима акцента треба посебно говорити. Наиме, сви граматичари експлицитно тврде да енклитике нису носиоци акцента. Душан Јовић такође тврди да енклитике „сасвим природно никада немају властитог акцента“²³⁵.

Моја грађа, међутим, казује да у ГЗ, и не само ту, има енклитика као носилаца акцента. Ако узмемо да су енклитике заменичке и од помоћних глагола *јесам, хитији* и *би(ићи)*, онда ћу их тим редом разврстати да бих поткрепила своју тврдњу:

1. *ишо ми* не казао М, син мали *ишо ми* е ДП, свекрва *ишо ми* е ВК, *ишо ми* не сјг ДБ, они не знају *ишо ми* е ВК, *ишо ти* е, Миро Ча, *ишо ти* е, ванциралке ВК, *ишо га* удари, та га расипа ВК, *ишо ни* не сјг родитељи утепали ДДр, кјко им је и *ишо им је* ВК, каква им је и *ишо им је* Ка, *ишо си* га неси донела РД (питање заменичког статуса облика *си* у т. 985), а *ишо си је* у тепсију ВК, *ишо се* он секира ДП.

2. *ишо си* па ти дошао ДДр, *ишо си* тражио М, Видипа снаа *ишо* е за Ђвана Ка, преседник *ишо* е поставен Гр, не знае *ишо* е глад Ка, компир *ако* е, пасуљ *ако* е МВ, моа ћерка *ишо* е МВ, моа Радмиле *ишо* е Душица ВК, мој година *да* е ВК, баба *ишо* е стара ВК, баба *ишо* е на стрину маи ВК, млого *ће* е ВК, командант пука *ишо* е Ка, *ишо је* тој нашо Ка, колко у Дољњи Душник *ишо* е Со, одма *ишо* е на кривину Ча, тјг видо *ишо је* младожења НС, било кјкво *да* е МКУ, која е жена колко испазарила и *ишо* е испазарила ДДу, оће *да* е Ча, Бџа Бакалин *ишо* е ДДу, здравје *да* е Гр, ма *ишо* е па оној РД, знаш *ишо је* Со, па кјко је, па *ишо је* Га, овај учитељ *ишо* е Ча, бубалка *ишо* е Ча, како е, *ишо* е ДП, знаш *ишо* е ДП, у Стевана Живкинога *ишо* е ДДр, из Вртоп *ишо* е Ш, комесар *ишо* е и тај Ка, најмало *ишо ми* е МВ, први злак *ишо* е МВ, из Лесковац тија *ишо* е МВ, куде Раде *ишо је* Се, с људи *кад* е Се, ко породила *да* е ДДу, баба *ишо му* е, кумашинка ми Ли, каква е и

²³⁵ Јовић: 1968, 36.

шїо е Гр, *шїо* е на овој дете Гр, која е, кквѧ е, *шїо* е ГБ, у Ниш *шїо* е ГБ, осми разред треба да је ВК, бозѧ *шїо* е ДБ, суботарѧ *шїо* су Га, и сл.

3. *шїо* *ћ* ми ДП, *шїо* *ћ*у *їи* овај гомна ДП, ккѧ *ћ*е, *шїо* *ћ* Га, ма *шїо* *ћ*у *їи*, *шїо* *ћ*у ми ДП, *шїо* *ћ* *їи*, вика Ш, *шїо* *ћ*у да рабѧтим М, куде ћемо, *шїо* *ћ*мо РД, *шїо* *ћ*еш туј Со, *шїо* *ћ*е да живи ДП, *шїо* *ћ*у да рабѧтим ДП, ма *шїо* *ћ* *їи* ДДр, и сл.

4. О глаголу *биїи* било је речи у т. 377. и 378.

5. И речца *ли* зна бити носилац акцента у акценатској целини:

да ли е и Кречѧмир имѧл грнчарѧ Гр, ма *да ли* смо нештѧ разумеле ДДр, само да види колко *да ли* ѧсна Ка, а *да ли* би ми верувѧла Ка, *да ли* су у Телије, *да ли* су подоле ели погоре ДП, *да ли* би, реко, ти узел ДДр, *да ли* ме он одвукѧл ДДу, *да ли* шеница Ка, не знам *да ли* *ћ*е д ѧма и леб ВК, *да ли* *ћ*е излѧгне Гр, несѧм чула *да ли* вика код Стѧну, *да ли* вика кот Стѧнка ДП, и он сѧг *да ли* е отишѧл Се, *да ли* сѧм јѧ сѧс неѧга козе пасѧла ДП, не знамо *да ли* *ћ*е е пијѧница, *да ли* *ћ*е картѧција, *да ли* *ћ*е е лаѧѧв Ча, *да ли* е примѧла аманѧт Ча, *да ли* га пресекоше РД, *да ли* туј што заједно раде, *да ли* жену што рађѧ сѧс ѧу Со, *да ли* ѧма Та, *да ли* *ћ*у? *да ли* се они раставише Га, *да ли* ги откупљују сѧг Ча, *да ли* е тѧм Ча, *да ли* *ћ*у да доживим ДП, *да ли* *ћ*у свиње да глѧдам ДДр, *да ли* е тѧм МВ, *да ли* е печѧно Га, *да ли* ѧма сељѧци ГХ, два-три месеца *да ли* беше Гр, и сл.

Материјал са акцентом на претходном слогу акценатске целине типа: *шїѧ ѧи* е, *шїѧ* викаш, *дѧ* ли осѧћа и сл. не наводим, подразумева се да тога има.

Пажљивим истраживањем може се наћи по који, или чак подоста примера са оваквим акцентом и у дијалектолошким студијама или публикацијама ове врсте различитих аутора.

Тако:

Белић: „*да ли* е срдѧїи овија...“²³⁶;

Н. Богдановић у Бучуму: *ма шїо ми рече!*²³⁷

Љ. Ђирић: *шїо* *ћ*еш *їи* *їуј*²³⁸;

Д. Златковић у *Фразеологији наде и сѧраха у ѧироїском говору*: *шїо* *га* не *їривану*; *шїо* *га* *уби марен*; *да се не би деїе* урочиѧо²³⁹, и сл.

Д. Златковић у *Фразеологији омаловажавања у ѧироїском говору*: *шїо* *ли* се *надеваш*; *шїо* *ми* се *свѧїи*; *шїо* *му* на *ум*²⁴⁰, и сл.

381. Ова особина не представѧа иновацију овог краја. Има је и у озаљском говору. Стјепко Тежак у *Озаљском говору* каже: „Glagolske enklitike, čim se nađu na početku rečenice, dobivaju naglasak: *Sī bīl dōma? Buš naprāvīl cūn? Čěš īti z tēnit?*“²⁴¹.

²³⁶ Белић: 1905, 665.

²³⁷ Богдановић: 1979, 138.

²³⁸ Ђирић: 1983, 75.

²³⁹ Златковић: 1989, 340, 344.

²⁴⁰ Златковић: 1990, 572, 627, 633.

²⁴¹ Тежак: 1981, 247.

И надаље: „*Jé dóbno vîno? Sî bìl v lózi? Čěš krùha? Čěmu se kúpati? Sî bìl na sî-vi? Čě li ná nas? Bû li kâj? A ùn da mu màter, da kâm čě*“²⁴².

382. Између овог кајкавског говора и говора југоисточне Србије има сличности, али и разлике. Заједничко им је место акцента, на енклитици дакле, али је видна разлика у положају енклитике у реченици.

383. Са истоветним положајем акценатованих епклитика у реченици имамо неке бугарске говоре. М. Виденов у годечком говору бележи: „*На н’ему шîто му’и; Твојд шѣйика да видиш шîто з’и зндѣ; Нашишîо сîн ÿдре не нî’ дава; Че га ÿрдîм к’иквó да иѣ; Далî да ошîдем и ÿа!*“²⁴³.

384. Осим истраживача кајкавских говора, остали се нису освртали на енклитике као носиоце акцента. Неки се тиме уопште нису бавили, већ су само бележили грађу, а други су имали занемарљиво мали број примера, који им није привукао пажњу.

385. Зато треба потражити одговор о времену и узроку ове појаве.

У овом говору акценат је иновирао изгубивши квантитативна и квалитативна обележја, али је архаичност задржао сачувавши своје старо место. Зато мислим да је немогућ било какав покушај тумачења ове појаве иновацијским везивањем акцента за одређени слог у акценатској целини (други, рецимо). Он овде има веома слободну дистрибуцију, па може бити на било којем слогу, укључујући и отворену и затворену ултиму. То показују многи примери у овоме раду, па је непотребно посебно их наводити. Са тога аспекта ово би могло бити неко старије стање. Но, овоме треба додати и део који следи, а у вези је са местом акцента именица уз бројеве, када готово редовно долази до померања акцента ка почетку речи, што би могло да баци нову светлост на ову појаву. Отуда мислим да је тешко дати прецизан и исправан одговор па ово питање, а нагађање је непотребно.

386. Једноставније је одговорити на други део. Ту нам помаже и С. Тежак у поменутој студији кад каже да „*glagolski oblici si, čes, bi*“ могу бити „*nenaglašeni* zato što је на гîјеџи која ÿh сlijеди реџениџни naglasak“²⁴⁴. Разлог се налази у контексту, окружењу дакле, а не у акценатској целини. Енклитика као носилац акцента је носилац реченичког акцента, односно носилац информације. Свака таква акценатска целина могућа је и са акцентом пренесеним на претходни слог, ако је он у датом тренутку носилац информације²⁴⁵.

²⁴² Тежак: 1981, 307 и 308.

²⁴³ Виденов: 1978, 80, 81, 89, 119.

²⁴⁴ Тежак: 1981, 247.

²⁴⁵ У СДЗб XL о банатским говорима П. Ивића, Ж. Бошњакковића и Г. Драгин појављује се акценатски тип: *шîтâ ши је* и том приликом даје се осврт и на појаву о којој ја говорим. У нап. бр. 75 даје се простирање „варијанте с непренесеним акцентом“. Тумачи се да су речи **kъto* и **čъto* „са старим силазним акцентом, што значи да су у позном прасловенском предавале свој акценат енклитикама, кад год би се нашле у синтагми с њима“ (Ивић–Бошњакковић–Драгин: 1994, 73). Нуди се и друго тумачење: „Неке од глаголских, па и заменичких енклитика, по пореклу су акценатовани облици, тако да се њихова садашња акценатованост можда понекад своди на просто чување старог стања“ (Ивић–Бошњакковић–Драгин: 1994, 73).

Губитак акцента

387. У синтаagmaма састављеним, најчешће, од две именице у којима се прва осећа као одредница и на којој се у датим околностима не налази тежиште информације, ова прва губи свој акценат. То бива обично код именица које иду уз лична имена у функцији података о сродству, занимању, или титули. Исту појаву налазимо и код придева *свeйти* у сталној синтагми с именом лица.

Примери су: моја *боба Ва́ска* Ка, прича ја́ *боба Ва́ске* Ка, *чика Ве́лко* Ка, *боба Ви́ду* Га, *деда Ви́ца* Ча, *деда Ву́ле* Гр, *кумача Дари́но* ВК, *ча Душа́н* (т. 171) НС, *проодја́* е *баи́а Ђо́ка* Гр, *деда Ђо́рђа* ДДу, *даи́ка Де́ска* НС, *господин Жи́ко* Гр, за *ирише́љ Жи́кини* ДП, она́ ти е *баба Зо́рке* напфсла Со, *боба Зо́рка* Ђвкина ДДу, *даи́ка Задо́ркина* свекрва НС, *дода Је́лица* ВК, *шеи́ин Кр́стиа* Га, код *йо́й Кр́стиу* ВВ, *йо́й Кр́стиинога* ВК, *йо́й Кр́стиа* држе́ше МВ, *боба Ка́и́а* ВК, *Ви́нка*, *баи́а Љу́бина* Га, за *деда Миливо́ју* МВ, *шеи́ка Младéно* Гр, *баба Олга* ВК, *боба Пеи́триа* ДДу, *снашка Пеи́тријо* ДДу, *чика Прву́л* ГХ, *шеи́ка Ру́ска* НС, *боба Србу* РД, *боба Си́оја* има́ше ДДу, *чича То́нча* Ка, *чика Си́анојо* ДП, и сл.

По Д. Јовићу: „Губљење акцента у оваквим везама синхронизовано је с губљењем деклинације првог дела синтагме“²⁴⁶. То најбоље потврђују следећи облици: на *Свeйти Јовáн* Ча, *Свeйти Ђо́рђа* Ш, *славил човек Свeйти Нико́лу* ВК;

и једном: до *Свeйтога Нико́лу* Ка.

388. У конструкцији броја и именице понекад број губи свој акценат: *два синчи́ћа* Ка, *ишeс чове́ка* НС, *две неде́ље* ће б́уде МВ, остали примери у т. 524–535.

389. Ако је носилац информације број, он задржава свој акценат. Примери у т. 524–535.

390. Без акцента често остаје и именица *дан* када се у синтагми нађе на другом месту, а на првом је лично име (у називу празника): *Пеј́чин дан* НС, *Пеи́тров дан* ВК, *Кр́сти́ов дан* РД, уколико ове синтагме не треба схватити као једну реч и тако их и писати.

391. Појаву дезакцентуације налазимо и код глагола *реко* у аористу, или *каже* у презенту, када су употребљени као поштапалица у говору²⁴⁷: *ми нeмамо кьд, ку́ј ће ти га, реко*, *берe* Ча, а, *бре, реко*, да *пием* не *смeм* ГБ, ни у *Личе* на *пи́јац* нeма, *каже* Ка, ја́, *каже*, дојдe и ја́ вој не *могу* ништа Ча, ја́ сам у *њи* радeо, *каже*, *добр*и су *љу́ди* ГБ, и сл.

392. Поједине именице када се нађу уз број имају акценат на претходном слогу: *двéс дука́и́а* МВ, *шeс неде́ље* ДДу, *седам неде́ље* ВК. Вид. т. 523–530.

393. Именица *дан*, када стоји уз број, може имати акценат на ултими или пенултими: *чеи́терeз данá* Ча ВК, или *двéз да́на* Со, вид. примере у т. 523–530.

²⁴⁶ Јовић: 1968, 36.

²⁴⁷ О дезакцентуацији одређених речи говоре и Ивић–Бошњакковић–Драгин, 75–77.

Дужине

394. О неком виду акценатске дужине у говорима источне и јужне Србије говори још А. Белић. Он каже да су то нове дужине, настале на овом терену. И други по реду домаћи истраживач ових говора, Маринко Стапојевић, налази исто: „Других акцената нема као што се и дужина вокала (квантитет) свуда изгубила. Има само неколико случајева, где се контракцијом вокала, особито у бржем говору, чују и дуги акценти“²⁴⁸. Ту прозодијску одлику налазе и доцнији дијалектолози²⁴⁹. Има је и у ГЗ. Јавља се, најчешће, у речима у којима је испао неки сугласник, па је дошло до сажимања двају једнаких самогласника, или је до тога дошло елизијом:

за едан *sāi*²⁵⁰ ДП, у пѐт *sāi* Гр, ако има *sāi* Гр, *dōde* на поођање Га, *hērke dōde* га, онај човек *dōdi* ДП, *ōdma* нека *dōdi* М, *dōdi*, али рѐтко *ōn dōdi* Га, и свѐ туј *dōde* Га, не *dōdi* Га, *dōdi* такој Се, *dōde* МВ, *dōde*, сѓг ме тѐру ДП, ја ћу *sīdem* Се.

Акцент именица

395. Акцент ГЗ није лако посматрати у поређењу са књижевним, како се то обично чини и како је у овом раду рађено када су у питању друге особине. Разлог је у томе што је у том погледу овај крај престао да се развија заједно са осталим штокавским говорима већ после XIII века, а, као што је познато, штокавски говори су после тог периода развили многе прозодијске одлике. Тако данашњи веома поједностављен прозодијски систем ГЗ није произашао из књижевног, већ је он, у неком погледу, једна историјска, окамењена форма. Наравно, он је у нечему иновирао у односу на остале штокавске говоре, о чему је већ било говора.

У прегледу акцентуације који следи, трудила сам се да се држим Даничићеве поделе, мада, морам признати, са доста напора. Теоретски је могло бити једноставно — оно што је код Даничића силазни акценат у ГЗ има експираторни акценат на истоме слогу, оно што је код Даничића узлазни акценат у ГЗ има акценат за слог померен ка крају речи. Потешкоће, међутим, уносе многа одступања, а она су аналошке или какве друге природе, што је регистровао још А. Белић.

Акцент именица прве врсте

Именице мушког рода

396. Једносложне именице мушког рода у множини могу имати акценат на основи или наставку, без обзира на то да ли имају проширену множину или не.

Једносложне речи са сталним акцентом:

1. *бик*–*бикови*, *бог*–*богови*, *брк*, *вир*, *дар*, *дом*, *зид*, *кљун*, *лек*, *лис*, *реј*, *сун*, *снег*, *срп*, *суд*, *швор*, *цреј*; *бег*–*бегови*, *дуд*, *зеј*, *кмеи*, *леб*, *илуг*, *ираг*, *слог*, *сној*, *цеј*;
2. *зуб*–*зуби*, *гос*, *ћак*, *јрс*, *црв*.

Једносложне речи са покретним акцентом:

²⁴⁸ Станојевић: 1911, 388.

²⁴⁹ Богдановић: 1979, 30, 48 и 49; Богдановић: 1987, 137.

²⁵⁰ Из техничких разлога ја овај акценат обележавам знаком којим се бележи неакцентована дужина ().

1. нос–носéви, њлоџ–њлоџéви; крш–кршéви;
2. вол–волá–волóви, њоџ–њоџá–њоџóви;
3. коњ–коњá–коњџ/коњџи; крс–крсџџи.

397. Двосложне речи могу бити:

1. са сталним акцентом на првome слогу: *анђел, дóбош, кицош–кицоши, мајстор–мајстори, њенџер, рабуџ; бивол, заклон, наќиџ, наро̀д, њреџис, ра̀здор; кривац, куйац, ла̀нац; дóчек, џзбор, џзрод, ја̀сџук, ко̀вчег, мѐдвед, дџров, џород, Турчин, удес, џáван; óгањ, лóвац; ма̀деж (младеж), Мѝлош, Ср̀бин, џеџел; ја̀рац, нóкаш, ша̀нац;*

2. са сталним акцентом на последњем слогу: *баруџи, за̀твóр (затворени простор), новџиџ, џрелáз, расáд, собóр, сиџнеџ, џалóг, џриџеџ; барја̀к, белéз, бубрéз, дукаџи, Душа̀н, ко̀жук, ко̀нак, обéд, обра̀з, ора̀, џечаџи, џо̀крóв, све́док, уко̀р, чо̀век, унук, уро̀к; а̀ков, а̀шóв, бирóв, за̀вој, ло̀јóв, разбо̀ј; а̀лаџи, ба̀џа̀к, бо̀жур, во̀јнѝк, за̀наџи, зи́дар, ју̀нак, ка̀нџар, ко̀џач, ма̀згóв, младиџи, ора̀ч, сла̀џиџи.*

Двосложне речи са нокретним акцентом:

1. који у множини прелази на наставак, мада је у оба случаја на ултими: *болнѝк–болниџи, дужнѝк–дужниџи, за̀гар–загари, но̀гар–ногари, рука̀в–рукави, шљива̀р–шљивари;*

2. који код именица са непостојаним *а* у множини прелази на претходни слог: *вена̀ц–вџџи, враба̀ц–враџиџи;*

3. који мења слог, али дистрибуција остаје иста — то је пенултима: *вџар–вџрови, вџар–вџрови, џóчак–џочкóви, чѐшељ–чешљóви.*

398. Тросложне речи са сталним акцентом:

1. на првome слогу: *ја̀завац, кла̀данац, џа̀џоњак, џа̀стџорак, џриџеџељ; на̀ковањ; џо̀џиљак; Бу̀гарин, Дра̀госов, Ци́ганин; џра̀џорац; џриџиџсак; на̀редник; бла̀госов, дóговор, џоро̀ђај;*

2. на другом слогу: *босѝљак, желу̀дац, ка̀џанац, ма̀гарац, на̀џредак, оѝџнак, остѝџнак, џрѐџац, родиџељ–рoдиџељи, сио̀џарац, џргóвац, уда̀рац, учиџиџељ–учиџиџељи; душма̀нин, Мило̀рад, ки́ја̀меџ; добиџиџак, је́ди́нац, ко̀ма̀рац, Мо̀равац, остѝџиџак, џо̀џомак, џро̀давац; гoсѝодин; џо̀крóвац, синóвац; ка̀џанац, ма̀гарац, оѝџнак, џирѝнач; нача̀лник; Бого̀љуб, руко̀џис; џо̀којник;*

3. на последњем слогу: *ама̀неџи, џрау̀нук; баса̀мак, Вука̀џиџин, дома̀џин, кума̀џиџин, џашѐнóг, сиромá, ла̀долéж; џрау̀нук; смеџења̀к; на̀дничар, обичáј; адвокáџи, болеснѝк, весеља̀к, говеда̀р, камења̀к, ка̀џеџиџан, медења̀к, џомо̀џнѝк.*

399. Именице са четири слога могу се јавити са акцентом на било којем слогу: *воденичáр, осу̀ђеник, џрези́мења̀к; Душџичáнин, ко̀кошиња̀к; Крчи́мирац, Мѝљковчанин.*

Именице средњег рода

400. Од једносложних именица средњег рода и овде се јавља *днó*²⁵¹.

²⁵¹ Даничиџ: 1925, 61.

401. Двосложне именице средњег рода могу имати акценат на првом или последњем слогу.

1. *бла̀тио, бра̀шино, бр̀до, жѝтио, зво̀но, зр̀но, јѐло, ју̀тиро, мѐстио, о̀ко, йо̀ље, са̀ло, ср̀це, чѐдо; гр̀озје, зѐље, ѝње, кла̀сје, лѝсје, ло̀же, са̀ће, се́но, тѝрње, тѝруње; гу̀мно, стѝдбло, су̀кно; стѝакло.*

2. *вино̀, влакно̀, глѐио, гнездо̀, зво̀нице, ја̀јце, млеко̀, ѝерце, руно̀; ѝеро̀, се́дло, се́ло, окно̀, ребро̀, че́ло.*

Речи са *-и́во*, по Даничићу, такође спадају овде. У ГЗ то може бити: *кумси́во*, али: *друши́во*.

402. Тросложне именице средњег рода могу имати акценат на било којем слогу:

1. *бу̀чкало, вѐшала, ви́дело, о̀лово, стѝрашило; и́лети́во, и́редиво, ку̀ћиши́е, си́риши́е; ка̀ндило, кле́јало, ку̀сало, ма̀сиши́ло, су̀кало, на̀слеци́во; ко̀рење;*

2. *и́ланди́ши́е, и́рући́це, цве́ћице; ве́сеље, држа́ље, има́ње, оде́ло, ойе́ло; мо-гу́ћси́во, и́ија́нси́во, и́озна́нси́во, и́рокле́ти́ши́во; раскрсје; бе́лило, бесни́ло, же́лезо, ко̀ле́но, ко́иши́о, ко́риши́о, и́овесмо, сти́оидло, це́дило; вре́шено, реше́тио; очин́сти́во;*

3. *и́оши́тење; брашанце́, влаканце́.*

Акценат именица друге врсте

403. Ове именице могу бити:

1. са акценатом на првојем слогу: *ја̀гње, ја̀ре, ку̀че, ма̀че, и́иле; бу̀ре, гр̀не, др̀во, љу̀бре, ће́бе; ви́ме, и́ме, се́ме; не́бо, уо̀, чу̀до; и́расе/и́расе́, бе́йче, и: ку̀мче; ку̀бе.*

2. са акценатом на последњем слогу:

бравче́, гу̀њче, зми́че, деи́е, керче́, и́арче, сви́нче, хо́ше; бли́зне, ждре́бе; ши-ше́; коњче́, мо́мче, и́елé, и́екне́, и́кембе́.

404. Тросложне именице могу се јавити са акценатом на иницијалном слогу, на пенултими или ултими:

1. *и́резиме; го́лујче; би́волче; и́асти́орче, Ци́ганче, не́време;*

2. *де́риши́е, уну́че; жи́винче, ждре́бене́, ја́рене́, бу́рене́, деи́енце́, и́иле́нце, и́иелéнце; де́војче;*

3. *ма́гаре; си́роче; ко́шилé.*

Четворосложне именице: *варошáнче, го́шовáнче, недоно́шче.*

405. Код именица које имају множинске облике на *-(е)и́ја* акценат је на наставку, на пенултими: *лончеи́ја, и́илеи́ја* и сл.

Акценат именица треће врсте

406. Према четири основна акценатска типа која налазимо код Даничића, овде се код двосложних именица акценат може наћи на првом или последњем слогу. Именице са силазним акценатима требало би да у ГЗ буду са акценатом на првојем слогу, а оне са узлазним — на последњем. Но, ситуација није тако једноставна, јер се јављају извесна одступања.

Именице са акценатом на првојем слогу задржавају тај акценат и у осталим по-сведоченим облицима: *гри́мна, ка́рџа, ма́јка, и́риши́ка, со́јка, ти́рма, љу́рка, цр́ква,*

ча̀вка; ба̀чва, вѝшња, гњѝда, гу̀ска, дѝња, жа̀ба, жѝца, кра̀ва, кро̀шња, кру̀шка, ку̀ћа, лѐшва, шѝква; вѝла, во̀јска, гу̀ја, ку̀ма, му̀ња, њѝја, сна̀ша, шѝорба; гло̀ба, чо̀ја; њѝша.

407. Именице са акцентом на последњем слогу понашају се двојако:

1. у облику акузатива и у множини померају тај акценат на први слог: гла̀ва–гла̀ву–гла̀ве, ду̀ша–ду̀шу–ду̀ше, ру̀ка, срѐда, њѝрава; во̀да–во̀ду–во̀де, зем̀ња, ко̀са;

2. у акузативу се акценат чува на последњем слогу, али се у множини преноси:

гла̀мња–гла̀мњу–гла̀мње, зѝма–зѝму–зѝме, овца̀, њѝша, свиња̀, слана̀, сѝена̀, сѝирела̀; буа̀–буа̀у–буа̀е, гора̀, даска̀, жена̀, змија̀, игла̀, коза̀, лоза̀, магла̀, мења̀, мѐшља̀, муа̀, рња̀, роса̀, сесѝира̀, смола̀.

408. Тросложне именице могу бити са акцентом на било којем слогу:

1. ка̀јсија; цр̀квица; ја̀бука, ја̀года, њѝнуда, за̀јрица, сѝруѝца; њѝнина; Цѝганка;

2. ва̀рница; вѐриге, виљу̀шка, гребу̀ља, ко̀рива, мо̀лишва; корѝца; буда̀ла, висѝѝна, госѝѝда, добродѝа, кривѝина, крѝѝна, њѝшѝла; дево̀јка, ко̀кошка, њечурка, челѝенка;

3. ра̀внина, сра̀мошња, чисѝѝна, шѝрина.

Именице са четири слога: а̀њаѝека, њодврза̀ља, Црногѝорка.

Акценат именица четврте врсте

409. Већина ових именица, које су данас женског рода, имала је у корену силлазно интонирани слог. Данас су то именице са сталним акцентом на иницијалном слогу, а акценат на њих прелази на проклитику у виду старог преношења, што значи да тога има и у ГЗ.

Једносложне именице: гла̀д, ма̀з, но̀ћ, рѐч, сѝва̀р, сѝѝуд.

Двосложне: бо̀лес–бо̀лести, вѐчер, жа̀лос, јѐсен, сѝа̀рос.

Акценат заменица

410. О акценту заменица, разумљиво, говори се само када имају пуне облике, пошто су енклитике претежно неакцентоване (о енклитикама као носиоцима акцента вид. т. 380).

Личне заменице у ГЗ имају акценат на староме месту. Тако ће лична заменица за 3. л. јд. ж. и ср. рода у номинативу и лична заменица за 3. л. мн. свих родова у номинативу имати акценат на ултими: она̀, онѝ, онѝ, она̀е, она̀. Акценат осталих облика је на првоме слогу. Белић, говорећи о акценту л. з. у Дијалектѝима, даје осврт на Вукове акценте типа: мѝне, њѝбе, сѐбе и сл. и на питање њихове старине и закључује да су и форме са акцентом на првоме слогу, исто као и оне са акцентом на последњем, доста старе и да падају у балтичко-словенско доба. У Истѝорији Белић облике типа мѝне тумачи аналогјом према инструменталном њѝбѝом.

411. Демонстративне заменице чувају старо место акцента: њѝја, њѝја, њѝга, ова̀ј, овѝја, овѐј, ово̀га, онѝму, што нам потврђује стање у књижевном језику: ѝва̀ј, ѝна̀ј, ѝво̀га и сл.

Иста констатација важи и за присвојне и остале придевске заменице.

Акцентат придева

412. Једносложни придеви према двама Даничићевим категоријама, са дугим и кратким акцентом, имају један — скипираторни. Такви су: *сув*, *ирав* и сл.

413. Двосложни придеви могу бити са акцентом на првом или последњем слогу:

1. *кумов*, *Марков*; *залвин*, *бедан*, *вечан*, *грешан*, *грозан*, *киван*, *млечан*, *рујан*, *иуџан*, *судњи*; *бљуџав*, *буђав*, *врљав*, *гиздав*, *глибав*, *грбав*, *длакав*, *дрљав*, *жсилав*, *знојан*, *клемјав*, *кржљав*, *мршав*, *муџав*, *ијегав*, *рошав*, *ијраљав*, *ћорав*, *ћосав*, *шанијав*, *широкав*, *шугав*; *вунен*, *дрвен*, *кожан*; *буџмаси*, *дорас*, *жућкас*, *ишљкас*, *иширкљес*; *козји*, *кравји*; *бисџар*, *крошак*, *низак*, *шанак*; *болан*, *веран*, *гадан*, *грешан*, *силан*, *сиџан*, *чудан*, *ишеџан*; *модар*, *мокар*, *ошиџар*; *добар*; *крвав*; *бабин*, *слугин*, *чиџин*; *бесан*, *будан*, *вредан*, *гладан*, *дужан*, *жедан*, *круџан*, *мазан*, *масан*, *миран*, *муџан*, *иразан*, *ијресан*, *смешан*, *сијрашан*, *шаман*, *ладан*, *шуйаљ*; *рђав*, *клизав*, *лукав*, *момков*; *женин*, *сесиџин*; *мршав*;

2. *брљив*; *бакрен*, *воден*, *гвозден*, *ијајрен*; *крџи*, *држећ*; *овнов*, *орлов*, *иешлов*; *гошлов*, *дренов*, *лесков*, *иојов*, *церов*, *чамов*, *бодљив*, *вашљив*, *гадљив*, *грабљив*, *дремљив*, *крадљив*, *лажљив*, *ишамљив*, *иудљив*, *смрдљив*, *ћушљив*, *црљив*, *шкодљив*, *ишедљив*; *иџан*, *овсен*, *сијаклен*; *богаји*, *брадаји*, *бркаји*, *главаји*, *грлаји*, *гузаји*, *косаји*, *крилаји*, *кракаји*, *носаји*, *вечији*, *љушји*, *манији*, *срдији*; *сакаји*; *зелен*, *румен*, *црвен*, *шарен*; *широк*, *долек*.

414. Тросложни придеви:

1. са акцентом на првом слогу: *сивоњин*, *шароњин*; *мамуран*; *мајстиоров*; *молеров*; *криџичин*; *корисан*, *градорас*; *слабодан*, *ијакосан*, *радосан*; *бунован*, *идован*;

2. са акцентом на пенултими: *јеџрвин*; *бодљикав*, *гагрџичав*, *орџаков*, *ијаунов*; *керуџин*, *кобилин*, *комиџин*, *невесџин*, *судиџин*, *шаруџин*; *коврџес*, *лејуџкас*, *руменкас*; *јагњџи*, *јунџи*, *ишлеџи*, *ијрасџи*, *ишелеџи*; *језичан*, *ијамучан*, *божџињи*; *ијрваџињи*, *сагаџињи*; *свекрвин*; *овчаров*, *свињаров*; *имуџан*, *могуџан*; *округал*, *идомукал*; *држџевни*, *кујовни*, *шоварни*;

3. са акцентом на ултими: *жалосџији*, *милосџији*, *каменији*, *истинији*, *мешовији*, *ковачов*; *болешљив*, *богиња*, *голуждрав*, *меџиња*; *грабежљив*, *срамежљив*, *ишугаљив*, *цандрљив*; *дугуџас*, *ијейџас*; *брдовџији*, *каменији*, *кишовџији*, *лековџији*, *ијесковџији*; *чудновџији*.

Придеви од четири слога: *ијријашељов*, *Циџањино*; *газдаричин*; *милосџији*; *ван*; *домаџино*, *иојадџин*; *сиромашан*; *вечерашањ*, *јучерашањ*, *говедаров*, *добошаров*.

415. Уколико се у компаративу морфема *ио* осећа сраслом са позитивом, она често преузима акцент на себе: *иоздрава*, *иомала*, *иослаџико* и сл.

Исто вреди и за суперлатив: *најједно*, *најмала*, *најсиџар*, *најишежак*, *најчиџи* и сл.

Ако се овај део не осећа сраслим, он ће имати сопствени акцентат, али ће и позитив задржати свој акцентат: *ио леје*, *ио болесни*, *ио големшко*; *нај добар*, *нај вредан* и сл.

Акценат бројева

416. Акценат бројева је на староме месту, па ће према књижевном *један* у ГЗ бити: *едѣн, једна, једно* и: *једнога, једному, едну*. Остали кардинални бројеви имају следеће акценте: *два, шри, чеџири, њеџи, шеџ, сеџом, осом, девейи, десеџи*.

417. Бројеви 11–19 имају акценат на пенултими: *единдес, двандес, џириндес, девейндес*, као и бројеви 20 и 30: *двдес, џириес*.

418. Акценат бројева од 40–90 је на ултими: *чеџерес, њедесеџи, сеџомдесеџи, деведесеџи*.

419. Бројеви чеџе од осталих речи преносе акценат ка почетку речи у одређеним експресивним ситуацијама: *чеџири* детети МКУ, *чеџири* године Ка, *чеџири* канте МВ, *чеџири* каџе Гр.

420. О губитку акцента код бројева у т. 388, а о акценту именица у синтагми с бројем у т. 392.

Акценат глагола

Глаголи I врсте

421. Даничић глаголе прве врсте дели на оне са основом на сугласник и са основом на самогласник.

Глаголи са основом на сугласник имају следећу акцентуацију:

џиресџем, џиресџеш, џиресџе, џиресџемо, џиресџеџе, џиресџу; џиресџо, џиресџе, џиресџосџе; џиресџео, џиресџеше, џиресџеоџо; џиресџи, џиресџеџе; џиресџеџи, џиресџал, џиресџла, џиресџен.

џечџем, џечџеш, џечџе, џечџемо, џечџеџе, џечџу; џеџо, џеџе, џеџоџо; џеџи, џеџеџе; џеџал, џеџла, џеџен.

једџем, једџеш, једџемо, једџу; једџо, једџе, једџоџо; једџео, једџи, једџеџе; јџл, јџла; јџен.

Код сложених глагола задржава се место акцента: *исџиресџем, исџиресџеш, исџиресџе, исџиресџемо, исџиресџеџе, исџиресџу; исџиресџо, исџиресџе; исџиресџи, исџиресџеџе, исџиресџал, исџиресџла, исџиресџен.*

Глаголи са основом на самогласник:

чуџем, чуџеш, чуџе, чуџемо, чуџеџе, чуџу; чуџ, чуџла;

џиџем, џиџеш, џиџе, џиџемо, џиџеџе, џиџу; џиџ (1. л. јд. аор.), џиџ (2. и 3. л. јд. аор.), џиџо, џиџеџе; џиџео, џиџеше; џиџ, (императив), џиџеџе; џиџл, џиџла;

Сложени глаголи: *џоџиџем, џоџиџеш, џоџиџе, џоџиџу; џоџиџ, џоџиџи, џоџиџи, џоџиџо, џоџиџеџе, џоџиџеџе; џоџиџ, џоџиџеџе; џоџиџл, џоџиџла; џоџиџен.*

Глаголи са основом која се у неким облицима завршава на сугласник, а у другима на самогласник:

кунџем, кунџеш, кунџе, кунџемо, кунџеџе, кунџу; кунџи, кунџеџе; клџл, клџла.

Сложени глаголи: *џрокунџем, џрокунџеш, џрокунџу; џрокунџи, џрокунџеџе;*

џрокџл, џрокџле, џрокџле, џрокџлемо, џрокџлесеџе, џрокџлеше; џрокџлџл, џрокџлџла; џрокџлџи/џрокџлџи.

Глаголи II врсте

422. Прости: *џиснем, џиснеш, џисне, џиснеџо, џиснеџе, џисну; џисну, џисну, џисну, џиснуџо, џиснуџе, џиснуџе; џисни, џиснеџе; џиснуџл, џиснуџла; крџнем, крџ-*

неш, крене, крeнемо, крeнеише, крeну; крeну, крeну, крeну, крeнумо, крeнустиe, крeнуше; крени, крeнеише; кренул, кренула; крeнуиша;

Сложени: окрeнем, окрeнеш, окрeне, окрeнемо, окрeнеише, окрeну; окрeну, окрeну, окрeнумо, окрeнустиe, окрeнуше; окрени, окрeнеише; окренул, окренула, окрeнуиша.

Глаголи III врстиe

423. Код глагола ове врсте имамо: умeјем, умeјеш, умeје, умeјемо, умeјеише, умeју; умeјд, умeјд, умeјд, умeјдмо, умeјдстиe, умeјдше; умeл, умeла; али: н-умeм, н-умeш, н-умeје, н-умeмо, н-умeише, н-умeју; мeљем, мeљеш, мeље, мeљу; млe, млe, млeмо, млeстиe; мeљи, мeљеише; млeл, млeла; видим, видиш, види, видимо, видиише, виде; видo, видe, видe, видoмо, видoстиe, видoше; виђ, виђише; видeл, видeла;

сложени: самeљем, самeљеш, самeље, самeљемо, самeљеише, самeљу; самлe, самлe, самлeмо, самлeстиe, самлeше; самeљи, самeљеише; самлeл, самлeла, самлeишо.

Глаголи IV врстиe

424. Прости глаголи: бричим, бричиш, бричи, бричимо, бричиише, бриче; бричи, бричи, бричи, бричимо, бричистиe, бричише; бричи, бричеише; бричил, бричила; бричен;

сложени: обричим, обричиш, обричи, обричимо, обричиише, обриче; обричи, обричи, обричи, обричимо, обричистиe, обричише; обричи, обричеише, обричил, обричила; обричен; ирекрсцим, ирекрсциш, ирекрсци, ирекрсцимо, ирекрсциише, ирекрсцие; ирекрсци, ирекрсцие; ирекрсциш, ирекрсциш, ирекрсциш, ирекрсцишмо, ирекрсцишстиe, ирекрсцишше; ирекрсциш, ирекрсцише; ирекрсцил, ирекрсцила; ирекрсциен.

Глаголи V врстиe

425. Прости глаголи ове врсте имају следећу акценатску ситуацију: гeгам (храмљем), гeгаш, гeга, гeгамо, гeгаише, гeгају; гeгд, гeгд, гeгд, гeгдмо, гeгдстиe, гeгдше; гeгај, гeгајише, гeгал, гeгала; чиишам, чиишаш, чииша, чиишају; чиишд, чиишд, чиишдстиe; чиишао, чиишаше, чиишаше, чиишаомо, чиишаосте, чиишаоше; чиишaj, чиишajише; чиишдл, чиишдла; чиишан; вечерам, вечераш, вечера, вечерају; вечера, вечера, вечера, вечерамо, вечерастиe, вечераше; вечерај, вечерајише; вечерал, вечерала; берем, береш, берe, берeмо, берeише, беру; бра, бра, бра, брамо, брастиe, браше; бeри, бeрише; брал, брала;

сложени: ирочиишам, ирочиишаш, ирочиишају; ирочиишд, ирочиишд, ирочиишд, ирочиишдмо, ирочиишдстиe, ирочиишдше; ирочиишaj, ирочиишajише; ирочиишдл, ирочиишдла; ирочиишан; наберем, набереш, наберe, наберeмо, наберeише, беру; набра, набра, набра, набрамо, набрастиe, набраше; набeри, набeрише; набрал, набрала, набран.

Глаголи VI врстиe

426. Прости глаголи: куйујем, куйујеш, куйује, куйујемо, куйујеише, куйују; куйува, куйува, куйува, куйувамо, куйувастиe, куйуваше; куйујeо, куйуеше, куйуеше, куйуeомо; куйуј, куйујише; куйувал, куйувала; куйуван;

сложени: раскућујем, раскућујеш, раскућује, раскућујемо, раскућујеише, раскућују; раскућува, раскућува, раскућувамо, раскућуваше; раскућуј, раскућујише; раскућувал, раскућувала; раскућувано.

МОРФОЛОГИЈА

ДЕКЛИНАЦИЈА

427. Главно обележје деклинације ГЗ јесте аналитизам, као балканистичка појава. То представља ликвидацију косих падежа и свођење свих падежа на номинатив, вокатив и општи падеж који је по свом облику најчешће једнак акузативу, мада може бити идентичан и номинативу. Ова је одлика заједничка готово свим речима које се деклинирају²⁵².

428. По П. Ивићу, у ПТ говорима имамо три (четири) падежа у једнини, облик за множину и посебан облик у бројним конструкцијама²⁵³.

429. Аналитичка деклинација, која је веома експанзивна, и у ГЗ однела је превагу над синтетичком. Међутим, овде је чест стари датив једнине.

Бројност примера у мојој грађи наводи ме на помисао да се тај облик, од свих деклинационих типова, сачувао много боље но у другим ПТ говорима, којима, такође, није непознат²⁵⁴. Истина, и овде је то датив посесивности и намене и ограничен је на жива бића, чешће лица. Наставци су стари, или аналошки преузети из других деклинационих типова.

430. У мојој грађи нашло се потврда и за датив множине, али са много мање примера него датив једнине. Овог облика, према литератури, на простору ПТ говорне области има још једино у Сретечкој Жупи²⁵⁵. Белић бележи два пута такве облике, али их сматра наносом из околних говора²⁵⁶.

Деклиниране речи сврставамо у две категорије, „морфолошки јасно издиференциране“²⁵⁷. То су речи с именичком и речи с придевско-заменичком променом. По првој се мењају именице, а по другој придеви, већи део заменица и бројеви.

²⁵² Изузетак од овога чине личне заменице. О томе говори и П. Ивић. Вид. Ивић: 1991/3, 132 и нап. бр. 9 на стр. 135.

²⁵³ Ивић: 1991/3, 132.

²⁵⁴ Богдановић: 1979, 55 каже да постоји датив на *-е* именица *-а-* промене, али „у врло ограниченом броју“. Михајловић: 1977, 35 налази да се понекад „у изразима налазе трагови датива намене“. Богдановић: 1987, 152: „У ограниченој мери чују се посебни облици Д свих деклинационих типова, са двама специфичним функцијама — посесивном и наменском“. Облик датива једнине налази и Белић (Белић: 1905, 335), али их сврстава у оне који су „унесени са стране“. Датив једнине налазимо и у Сретечкој Жупи, Павловић: 1939, 161–162. „У дативу потпуно је очуван наставак некадашњих неумекшаних основа *e* (< *ě*) и уопштен“, Павловић: 1939, 165.

²⁵⁵ Павловић: 1939, 169: „Датив множине није изгубљен, али је његова употреба сведена на речи које означавају жива бића“.

²⁵⁶ Белић: 1905, 337. Нешто више о овоме у: Марковић: 1994.

²⁵⁷ Ивић: 1991/3, 134–135.

И М Е Н И Ц Е

431. Према устаљеној пракси у нашој дијалектологији за говоре овога типа деклинација именица се, обично, разматра према предлогу који је дао Павле Ивић²⁵⁸. Како се моја грађа не уклапа у потпуности у тај оквир, ја сам се одлучила за стандардну поделу.

Наиме, неке именице из моје грађе нису се морфолошким преобликовањем, како се очекивало, укључиле у нови деклинациони тип, већ су задржале облике по староме. То је, пре свега, именица *мајин-мајер*, која се доста добро држи паралелно са синонимом *мајка*. Осим тога, и неке именице ж. рода на сугласник задржале су свој облик и свој род, за разлику од других које су промениле род и придружиле се им. м. рода, или се, усвајајући нови суфикс, а задржавајући род, понашају као именице *а* промене.

Именице I врсте

Именице мушког рода

432. Овде спадају:

1. именице старе *-о-/-јо-* основе мушког рода, на сугласник у Н јединине, укључујући и *-л*,

2. именице типа *ора*, на *-а, -у, -р, -е*, настале губљењем *-х*,

3. именице типа *синко, шајко, Рајко*, које имају само јединске облике²⁵⁹,

4. именице старе *-и-* основе женског рода, које су промениле род и пришле овом типу.

433. Именица м. р. на *-ја* у Н јд. нема, јер се финално *л* у зони I задржало, а у зони II је дало *-а* само у р. гл. придеву. Нисам забележила именице са таквим завршетком, мада их има са очуваним *-л*.

434. Делимичан преглед грађе даћу горе наведеним редоследом.

1. *арџак* Гр, *асвал* овамо задигнут Ка, *ваздук* се мало промени ВК, *уби* га *вол* Ка, црн ко *гавран* МКу, један *докџур* Ка, што се *дуан* ниже РД, *ђавол* ДП РД, грее се *казан* ДДу, има *кладенац* Га, киде ми е *кључ* ДДр, стварно је бил *лојов* Ка, *лук* је пропао све Се, ја сам бољ *мајџор* М, *Милисов* ВК, *миџрољез* Ка, он се напраил да е *момак* Со, озгор вој *муџ* РД, потписаја е *началник* Гр, и онај *шајријар* Га, један *преседник* ВВ, *пријетел* црче Гр, куј би *пријетел* ВК, он је *профисур* ГЕ, онија *рид* Га, *специјалис докџур* Ка, *Срден* докара ВК, *сџарас* га много *вали* Ка, *ћуи*, *ћуи* земњен Ш, мењује ме *унук* ДП, *шљивар* Ка, а по овој промени иде и: доле је већи *иџац* ГХ.

Овде спада и облик: *бандер* Гр, мада је обичније *бандера*.

2. овај *ма* ДП, под *ора* МБ Га, кору од *ора* ДДу, *ора* Га, ја сам *сиром* М, и ја *сиром* Со, нема да е *сиром* Гр, кд сам *сиром*, ја сам *сиром* ДДр, *сџра* ни ДДу, *сџра* ме ВК Ча, од *сџра* Ли Гр, па га *сџра* ДДр, нас *сџра* ВК, *сџра* да те ване ДДу; *кожу* сьс рукави ДДу, поред: *кожук* дадо офарбан Га;

²⁵⁸ Ивић: 1991/3, 149.

²⁵⁹ Вид. Богдановић: 1987, 143, 144.

на *вр'* ми језик МВ, на *вр'* језик ВК, горе у *вр'* Ш, на *вр'* стог ДДу; она се *и*скида *о* *цме* ДДр, поред: *грéј*, не *грéј* РД.

Н. Богдановић овде убраја и облик *вра*²⁶⁰, који се често јавља и у ГЗ (претресе сам *вра* ВК, по три коња у *вра* ДДу, коња уведу у *вра* ДДу, она *вра* ДДу, падне у *вра* РД), у значењу „гомила“ и истиче да је тешко рећи како је постао. Исту лексеми налазимо и у *Бугарској дијалектологији* С. Стојкова, у речнику, под *врах*. Значење је идентично „снопи върху гумно за вършитба“²⁶¹, а аутор каже да је то старословенска реч *врахъ*.

3. *Бранко* га питувал РД, најстари *дечко* Гр, едн *дечко* Гр, овај *Звонко* МКу, *Мирко* пишти Ка, *Мирко* постар Ка, много се *Мирко* вали Ка, *вика* вој *Нешко* Ка, *иризејско* МКу, *Рајско* пишманил ДП, *Славо* Петронин ГХ, *сџаројко* е ујка Ча, њигов *шајско* ДП, *шајско* вој дојде Га, *шајско* кџд узне ВК, *шајско* му погинуја ГБ, њигов *шајско* се женил ГХ, *шајско* легаја Гр, мој *шајско* сиромá НС, напраи *шајско* чезу М.

У ову групу спадају и нови облици на *-и*:

кџд крне сџс *комби* РД, сџс *комби* долазил Се, дојде сџс *комби* Се.

Овде спадају и властита имена типа: *Зоки*, *Мики*²⁶², ношто и ове именице имају само овај сингуларни облик.

4. да неé онај *болес* Гр, нема по гóри *болес* Гр, *никџкв* *корис* Гр, да е *маз* по-скупео ГХ, у тџја *могућности* Ли, *никџкв* *йомоћ* Ли, на сваки *радоси* Гр, јоште до два *реча* Ча, сваџкви *речи* има ГХ (поред: ни на две *речи* ВК), неки *сличнос* Гр, тџј *сџвар* М, наши *сџвари* Ка, неки *сџвари* М, мој *сџвари* М, најважан *сџвар* ГБ, ни-какав *удобнос* Ли, сáв *удобнос* М, и сл.

435. Именице на *-(н)ин* у множини губе ово *-ин*:

за еднoгá *Душничанина* Со, кáмо ли па *Цџгањина* ВК, пусти ти *Цџгањина* ДДр, црн ко *Цџгањин* ДДр, *Шебечанин* Со, али: *Сврлижан* ЗТ; *Барбешани* ГБ Гр, дошли су *Бугари* МКу Ка, и *Бугари* Ка, *Гарчани* Га, *душмани* Ли, *Душњичани* знам М, *Калейинчани* Ка, *Тойоиччани* ГБ, *Цџгани* М Ли, овџја *Цџгањи* Ча.

Општи падеж

436. Аналитичка деκлинација је скоро до краја спроведена, па је честа једнакост ОП = А = Н, или ОП = А, различит од Н, код именица за жива бића:

1. опрáља *аушобус* Кр, *бајшалијон* Ка, нема *вадгук* да добџва ВК, *вршник* мџтнемо Со, од *глад* умрџја Гр, да беремо *дуван* Га, сáде *дуван* МВ, она га удари о *дџвар* ДП, за *залоκ* *леб* Ка, направџмо *јегрџк* ДДу, сакрџе се поза *камен* Гр, ус *камен* Ча, што *камијон* вóзи Со, погáча *кашкавáљ* ДДу, озгóр из *кладанац* Ш, да узнем *кџуч* МКу, из *Књајсевџч* ДП, óди у *кóдник* Гр, у *кóдник* улџземо РД, да тражи *крџвџш* Гр, у *лад* довучџ ДДу, и бџгам у *лад* МВ, сџс онџја *месáљ* ВК, код *мóс* да бџде М, от *йџйел* Ча, под тџја пусти *йлац* Со, увану за онај *йовóј* Со, додеше до *При-*

²⁶⁰ Богдановић: 1987, 305.

²⁶¹ Стојков: 1956, 143.

²⁶² Именице типа: *Зоки*, *Мики*, *комби*, могу се сматрати индекснабилним. Наиме, оне имају само овај облик, а он служи као В, А и ОП. О именици *Драги* у т. 443.

сјан РД, до *ујуи* Гр, из *раиш* Ча, преко *рид* МКу, најде *сандук* РД, испод *тија саџак* Со, *сол* турашемо М, порад *мој сјо.меник* ВК, за *сјидожар* ДДу, *шорбак* прекантамо МВ, чувам си за *укоуи* МВ, *чаршав* турим М, од онај *шећер* ВВ, едан *шол* попи ГБ;

2. да улим на *бога* Та, никој га неје видеја *бога* ГБ, потспали се з *Богдена* ВК, мре по *Богдана* ВК, тога *еднога браиша* Со, *еднога сина Војина* ДДу, напои и нашега *вола* Ка, *вола* извели ВК, тога *госџа* никој не познава ВК, имал *грнчара* Гр, пошла за *Данила* ВК, ишли ко *девера* Се, на *нашого зџа* Ча, дидеш код *Зорана* Се, с *коња* барабар Гр, има *коња* ДДу, ја *едва коња* приведо Гр, од *магаџинџера* Ли, бџш ко *мечкара* ДДр, каза на *Микила* Со, ко тога *Милана* Ка, за *Милџова* Ка, там има *момка* Се, ел имамо *момка* МКу, със *мрџваџа* Со, код *нашого началника* Гр, нема *џеџла* Ш, *џоид* позовемо Со, *потреви џошџара* ДП, за *џресџдника* Ка, за *џрофисора* Со, има *сина расџџника* ВК, *причамо с родљака* Гр, на *свџкра сламџача* НС, од *свџрача* *причу* ДДр, *имам сина* МКу, има још *еднога сина* ВК, *еднога млаџиџога сина* Ка, од *еднога сина* Со, ја сам овде *природџла сина* ДП, *Славка* берем *знате* Гр, џу бџгам ја за *Србџслова* ВК, од *сџџрџеља* М, бес *џаџџка* Со, *знаш ли ти моџга џаџџка* ГХ, *послушамо моџџга џаџџка* Со, *такџј сам провџла ко џаџџка* ВК, *заврџил за учџџеља* Со, *мен си е га за Цвџџка* ДДр, *без моџџга човџка* ДП, *врз човџка* Гр, *Свету Шарџа* М, за *некаквога џнаџџера* Со.

У синтагми: *до Светџи Јовџи* НС ВК ДДу, облик *светџи Јован* има ову окамењену номинативну форму²⁶³, мада налазимо — *до Светџога Никџла* Ка.

Генитив јџднине

437. У деклинационом систему ГЗ Г јд. није уобичаџен облик. Очекивало би се да га уопште нема, јер је у функцији генитива уобичаџена употреба ОП са предлозима. Па, ипак, облик Г јд. могуће је чути и у говору „добрих“ *представника* овог говора. Две су ситуације у којима се јавља:

1. темпорални:

и *џднога даџа* Гр, пре *раџа* и *баш у рџт* и *пџсле раџа* МКу;

2. устаљене синтагме, најчешће преузете из језика администрације:

командџнт *баџџалиџџна* Ка, *помоџиџк кмеџа* ВВ, (улица) *кџџа Мџхџила* Га, командџнт *џџка* Ка.

438. Утицајем са стране треба тумачити пример: *окоџна Ниџа* Та.

Аналогијом се јавио облик: *изгџби из вџду* Гр, према „*имати у виду*“.

Датив јџднине

439. У ГЗ има доста потврда овог падежа. Он се јавља само од именица за жива биџа, има облик на -у и могуће га је срести на целом простору, уз паралелну употребу предлога + ОП:

она *џ тој вртџла Богдану* ВК, *ваџа боџу* Га ВК, *фаџа боџу* ГБ, онџј *отџд браџџу* мојџму од *стриџа* Ш, а *браџџу* да *не* Се, да *сџпем вџџру* ВК, *Гмиџџру* смо *турџли совре* ВК, и ја *каџем тому Гмиџџру* Ка, *теџрај тому докџџуру* Гр, *леџе у јџдном домаџи-*

²⁶³ Проф. др Недеџко Богдановић указао ми је на то да би у другим околностима, нпр. ако се употреби форма *моџим бога* и *светџог Јована*, морао бити ОП = А.

445. Као остатак старине, може да се чује и вокатив именица *-и-* основе на *-и*, али у песми: *госјоди, госјоди* ДДу.

Инструментал једнине

446. У живом говору функцију овог падежа редовно преузима општи падеж, али остаци облика инструментала јд. ипак су се очували у окамењеном облику, где се понашају као прилози:

а *дањом* се пре размрдам ДДр, додеше *йејком* Га, кь те трајим *йонедѣлником* Гр, у кој дњн додеше? *Пејком?* Га, свуде *редом* срца имама ДДу, из Гаџихан *рѣдом* ГХ, одавде *рѣдом* М, *рѣдом* из Краставче Ка, трајим те *шеливоном* Гр, кь те трајим *чейврѣком* Гр, долази *чейврѣком* и *йѣрником* ГБ, и сл.

А. Белић каже да су *вечером, јујѣром, крадом, кришом* и *редом* аутентични²⁶⁵, а остали су унесени са стране.

447. Клишетирани облик је: да се *лѣбом* раним ДП.

448. Једино утицајем са стране могу се тумачити следећи облици: појде *авиѣном* Се, *ауѣобусом*, ели *вѣзом* Се.

Ван овога, али недвосмислено нанос са стране, јесте облик: *диде редѣвнем* *йуѣшем* Гр.

Локатив једнине

449. Имама сасвим мали број забележених облика у Л јд. и мислим да су, судећи према наставку, нове форме, унесене са стране:

сланце на *зѣду* Ча, у *йовиѣкку*, у *постѣлци* Со, *там* у *йѣдранку* жњѣмо ДДу.

450. Новијег датума је облик: како смо у *брѣку* Ка.

Номинатив множине

451. У номинативу множине наставак је *-и*, са проширењем *-ев-/ов-*, или без проширења. У складу са тенденцијом уопштавања наставак старе тврде промене, чешће ће бити *-ов-*. Овај облик уједно је и облик ОП.

452. Са наставком *-и*:

ко *барјѣци* Та, онија ондѣкај *болесниѣци* Со, *висѣјѣни* кићени Ча, *мој војниѣци* Ка, *тиа докѣури* Га, *њигѣви другѣри* Гр, *питују* ме *другѣри* Ка, *зуби* се кваре МВ, *ја-сѣреби* МК, *земњѣни казѣни* Га, *калѣјѣни* М, *ковчѣзи* М ДДу, *кожѣси* Ча, *кожѣци* ГХ, *колачи* МВ, *колѣци* Со ДДу, онија *колѣири* ВК, *крѣчѣри* Гр, онија *ладњѣци* Ча, *ласѣежѣ* ГБ, *иму људи* Ли, и *мајѣиѣри* Со, *овија миѣрољѣзи* Ка, *њѣни* онија *миѣрољѣзи* Гр, *мољѣци* ДДу, *ће* ни *натѣру мољѣци* ДДу, *мољѣци* ни *срѣтају* ДДр, а *мѣжѣ* *ће* *гѣрају* РД, *млого мѣжѣ* *сѣг мрѣју* Га, *мѣжѣ* што им *радѣли* ГХ, *ѣдѣборниѣци* *неѣјеју* Гр, *ѣрѣси* *вѣку тѣлко* ВК, *ѣраунѣци* Га, *йѣѣлицѣни* ДП, *йѣшкѣри* ДДу, *ће* ми се *на-дѣзу ѣлицѣ* Со, *йрѣсѣдниѣци* Гр, *ели ѣѣѣраѣѣми*, *ели ѣрѣѣѣѣѣѣ* Со, *овија ѣрѣѣѣ* ГХ, *туј раѣонѣкаѣѣ* Ка, *свѣрѣчи* *свѣре* ВК, и *сѣѣѣѣри* ГБ, *ѣмашѣ* *таг сѣѣѣѣри* Ли, али: *тија сѣѣѣѣѣѣ* МВ, *сѣѣѣѣѣѣ* *кад улѣгну* Та, *ће* *ѣстану сужѣѣѣ* ВК, *ћѣѣѣѣ* Га, *ѣтѣ* *тија ћуѣѣѣѣ* Ли, *ѣрѣѣ* *свѣ* *појѣли* Ли, *чѣрѣѣѣѣ* Га, *ѣѣѣѣ ѣѣѣѣ* Ка.

²⁶⁵ Белић: 1905, 337.

453. Са наставком *-ови/-еви*:

1. ово̀лки *бр̀кови* ДДу, *веир̀ови* ВК, *ви́рови* Ка, Благои́ни *воло̀ви* ДДу, *воло̀ви* по̀више вучу̀ Со, *зр̀одови* сури́ до̀де Ча, *дѐлови* НС, *го̀ре јег̀лови* ДДу, сури́ овѝја *ко̀сови* Ча, *ко̀шлови* ВК, овѝја *ку̀мови* М, *ку̀мови* смо Ка, *ку̀мови* НС, *мѐйкови* па̀ду Ка, за̀паљиви *мѐйкови* Ка, *мра̀вови* Ча, *илу̀гови* Гр, *иу̀шови* су суи́ Гр, поред че-шћег: *куде* има *иу̀шѐви* МКу, *иу̀шѐви* направени ле́пи МВ, *ро̀дови* Га, ме́не ра́не *си́нови* Га, *снѐгови* несу́ били́ Ли, *и́ракови* ДДр, *ћу̀йови* ДДу, *црѐйови* Со, у *ца̀кови* ГБ, *цѐмови* М;

и: *мѝшови* ДДу;

2. *кључѐви* су у ње́га Гр, онѝја *нож́еви* Гр, *родѐви* Гр. У Рајковић Упит. на 81. страни налази се и *буб̀еви*.

454. Номина́ива мно́жине на *-ове/-еве* и *-е* у ГЗ нема. Потврда о његовом постојању има у микротопонимији: *Жљебовé* Ча.

Општи падеж

455. Са наставком *-и*:

да пра́и *ајва̀ри* Гр, има *близна̀ци* Та, под *врѝњаци* Ли, и *врѝњаци* Ће, огрли́цу з *дука̀ши* МВ, учи́л је *ћа̀ци* Ли, не́му *живци* ДДр, купи́ једни́ *застру̀зи* ВК, с пр̀тени *ко̀нци* РД, с *ко̀њи* ДДу, уведé *ко̀њи* ДДу, кьд *ко̀њи* одмо̀ре ВК, напи́ваш *кра̀ци* ДДу, нема́ло *кулѝива̀йори* Со, удавили́ *курја̀ци* Ка, несу́ има́ли *лека̀ри* ДДу, три́ес а́ра *лѐшњаци* Ли, чу́ем од људи́ РД, у *меса̀љи* МВ, у тѝа *месе́ци* Ка, држа́л *мо̀мци* Со, ко-ме́ндија око́ *му́жи* Га, од *ора̀си* гру́лимо гру́лке М, једе́ си она́, видиш, *ора̀си* Ка, овѝја *ош̀рови* да́вају Се, *пéкмези*, пра́ймо си *пéкмез* М, кроз онѝја *посѝи́лци* Со, што е *родѝи́шељи* превари́ла Со, дла́ги *рука̀ви* МКу, да објашњу́ју на *сеља̀ци* Со, *си́аросѝи* ми́ не ле́чимо Ли, доди́ше *си́арци* Со, *ша̀њирѝ* неé има́ло Га, *ша̀њирѝ* пред сва́куга Га, кроз *иш̀варѝ* ВК.

Са наставком *-ови/-еви*:

ба́чку се по *ви́рови* ВК, сьс *воло̀ви* смо си врли́ Ч, пу́де *ко̀сови* Ча, ту́ј у *ку̀кови* Ка, зна́је *лѐкови* ВК, не́ма *лѐкови* Та, *по иу̀шѐви* Гр, али и: овѝја *иу̀ши* ВК, на *рѐдови* ВК, поте́рала *ро̀гови* Ка, спре́мам *руч̀кови* Ли, *си́нови* моји́ да оже́ним МВ, ошла́ код *си́нови* ДДу, ода *си́нови* има́м ДП, да изми́је *судови* ДП, намешћу́е *судови* ДП;

по *дворѐви* ДДу, без *кључѐви* МКу, *кључѐви* си чу́вам МКу, у *кошѐви* Гр, ме́љемо на *мли́неви* МКу, сьс *нож́еви* ВВ, *ку́пе ила̀цеви* РД.

456. Овде, синхронѝјски гледано, може да се сврста и облик: *крси́и* но́сим ДДу, из песме.

457. Плу́ралски облик *посой̀ци*: *посой̀ци* смо М (рођени једно за другим) пре-ма себи нема једину, већ се у једини јавља дем. облик: *посой̀че*.

458. Остаци промене старе *-и-* и старе консонантске основе, налазе се у следећим облицима:

голе́ми *го̀сти* до́јду Га, пра́ймо *го̀сти* Ка, ич *го̀сти* не промињу́ју РД, тѝја *го̀сти* РД, дош́л си ми́ у *го̀сти* ВК, доди́ кад пра́ймо *го̀сти* Ка, у *го̀сти* Со, *го̀сти* си ДДу²⁶⁶;

²⁶⁶ И Маретић: 1899, 150. има: „Од рјечѝи *го̀стѝ* у акузативу мно́жине имамо не само *госѝе* већ и *госѝи*“.

божићеви *йосџи* НС, све тој *йосџи* МВ, преко *йосџи* ВК, у тија *йосџи* ВК; крате се *дни* Ча, некрстени *дни* НС, поред: више *данови* ДП, да дојде овџа *данови* Га²⁶⁷. Облик *данови* налази се и у Рајковић Упит, на 85. страни.

459. Облици *госџи*, *йосџи*, *дни*, могу бити нови, са множинским наставком *-и*, али могу бити и остацџ старих акузативних форми, које су имале баш овакав облик, а разликовао се од номинативног.

Датив множине

460. У ГЗ јавља се стари датив множине, паралелно са облицима *йредлог* + *ОП*, с тим што је ограничен на жива бића и на датив намене и посесивности: на волџви, туриш *волџвем* ВК, дадо *елекџричарем* РД, пројдо *љуџдем* преко *гумно* ВК, вуну што си узимала *љуџдем* ВК, по три марке узџму *љуџдем* ВК, чијџ је овџџ? *Кџтраџем* ВК, тамо *љуџдем* шуџа ВК, *йензионерем* даџу ВК, овџам *Шџиџтарем* ВК.

Наравно, знатно је чешџи аналитички облик.

Вокатив множине

461. Овај облик једнак је номинативу: кудџ сте запџели, *волџви*, јџдни Га, џстанете, *друџгови* Ка, *љуџди*, кудџ ћете ДДу, Ви бре, *муџси*, за ништа несте ВК.

Локатив множине

462. Једном забележено: у *сџварџима* не раџди ВК, настало је хиперкорекцијом, али привидно делује као Л мн.

*

463. Облици типа: из *Аџине* ДДу (Н мн. Аџини), била у *Тџосине* ВК (од Тџосини), па ме тџтка чувала у *Арџине* ДДу (али: едан у *Арџини* ДДу), да ни чују у *Млаџцинџе* ДДу (Н мн. Млаџцинџи, назив фамилије), из мог материјала, могу бити форме акузатива множине као у КР, и представљати једнакџ акузатива и локатива.

Именице средњег рода

Општи падеж

464. По овој промени меџају се именице средњег рода које се у Н јд. завршавају на *-о* или *-е*:

овак у *брџо* МКу, *бробџњало* Ча, да не гори *видџло* ДДу, навџјеш на *враџџило* Ча, *глейџо* Ча, у Кристинџо *гумно* ВК, еднџ *дрџкало* Ча, *јуџиро* веће Ча, по еднџ *кџкало* ДДу, на *кроснџо* Со, еднџ *мирџо* млаџдо ДДу, еднџ *йовџесмо* ВК, *йозивало* Ча, *йоклайџло* ДДу МВ, неко *йџшекџо* М, сџс дрвено *раџло* Со, *рашеџо* М Ча, у џино *селџо* М, тџ е *сџшо* билџ Ка, вртџ се *сџџџжарџо* ДДу, *сукџло* Ча, *сукнџо* исплетџш РД, у *йџџило* Со, *узимало* М Ча, у *цедџло* ДДу, и сл.

тџџ је *глашење* (нештџ слично просидџи) НС, нема *докарување* ВК, на *луџење* Га, *мрење* ГБ, еднџ *музење* Со, на *огњџиџиџе* Со, *йрошење* Га, по *йричање* Ка, онџџ *сџџџџџиџиџе* (исто што и стожарџо, дрво око којеџ се дене, ређа сено или слама) ДДу, и сл.

²⁶⁷ Белић: 1905, 340 има само *дни* и *госџи*.

Наравно, ово је само део грађе.

465. По овој промени мењају се и неки хипокористици и пејоративи:

неко́ *ме́ско* НС, *брашанце́* Ли, *действишије* ВК, едно́ *коњишије* Гр, *кучишије* Гр, има *млекце́* ДД, и сл.

466. Овде могу да се сврстају и властита мушка хипокористична имена на *-е* и *-и*:

што е па за *Ми́ле* ДДу, мој *Ми́ле* ГБ, *Ми́ле* се отранчи́л ВК, *Ра́де* рекъл Се, код *Ра́де* Се, на то́га *Ра́че* Со, видо́ *То́ке* ВК;

с то́га моје́га *Дра́гу*²⁶⁸ Со, кџ *Ми́ки* потражи́ше ВК, мада се могу сматрати и индеклинабилним. Уколико имају и форме са проширењем, придружују се другој врсти.

467. Имена већине заплањских села овог су дефлексионог типа. Нека од њих имају овакве ликове једино у народном говору, док су административни облици мушког рода.

Га́ре Га, ис *Кра́сџавче* Кр, из *Ли́чје* Ли;

у *Ка́летишце* Со, у *Ми́љковце* ДП М, *Овси́њинце* ВК, *Чегрџовце* Ча.

468. Имена држава, првобитно придеви, са *-о* уместо *-а*, придружују се овој промени: из *Ба́бичко* Гр, у *Бу́гарско* ДДу, из *Бу́гарско* Се, иде́ у *Бу́гарско* МВ, би́ја у *Не́мачко* ГБ, у *Не́мачко* е бил Ча (т. 157).

Облик номинатива јд. јесте облик ОП код ових именица.

Генитив једине

469. Остаци овог падежа јављају се:

1. у микротопонимији²⁶⁹: на *Сре́цела* ми побѣже аутобус ДДу, ја сам се оту́д, од *Сре́цела* подала́ ВК, ја чу́ на *Сре́цела* ВК, кџ ли беше на *Сре́цела* ВК;

2. као нанос из књижевног језика: за команду *ме́стиа* ЗТ, сусрети *се́ла* МКУ, старѣшина *се́ла* ЗТ.

Облик *Сре́цела* настао је од *сред-села* > *среџсела* > *сре́цела*.

Вокатив једине

470. Вокатив једине има исти наставак као и номинатив једине:

кво́ те боли́, *ба́йче* ДДу, *действишије*, куде́ си пошло́ Га, дојдо́ овде́, *зла́йно* ВК, *ку́че*, што́ ла́јеш Гр.

Инструментал једине

471. Остатке овог падежа редовно налазимо од именице *ју́џро*, окамењене у прилошкој функцији:

ју́џром до́јде Та, ја́ *ју́џром* да видим ГБ, па ми она́ *ју́џром* казу́је Ка, прѣле́жа, па *ју́џром* си отиде́ Ка, *ју́џром* сносимо млеко́ до́м ДДу, воду́ наточимо *ју́џром*

²⁶⁸ Вид. нап. бр. 262 и т. 434.

²⁶⁹ Види о овоме у: Марковић: 1991–1992, 59–74.

Га, ју'и'ром се ди'гнемо ДДу, ју'и'ром оти'демо МВ, к'д ју'и'ром погл'едам Ка, оти'демо ју'и'ром, па ве'чером до'јдемо ВК, ми ју'и'ром подр'анимо ДДу, ју'и'ром сл'анце угр'еје Ча, ју'и'ром В, ју'и'ром си зам'есиш леб М, ју'и'ром ра'но да се ди'зам ВК.

Локатив јединице

472. Од именице јутро чује се стари локатив, такође прилошки окамењен: к' ти с'мну ју'и'ре ДДу, отишла ју'и'ре дан сестра Со.

473. Доста потврда, и са разних страна, за локатив јединице имамо у синтагми којом се именује трудноћа. Могући су двојаки облици:

1. са именицом и бројем у локативу:

појдо са тога мој'ега Драги у дру'гом с'и'ању Со, нес'ам ни знала што сам у дру'гом с'и'ању ДДу, била у дру'гом с'и'ању ДДу;

2. са бројем у локативу, а именицом у општем падежу:

жена била у дру'гом с'и'ање ДП, појде у дру'гом с'и'ање РД, жена му е била у дру'гом с'и'ање²⁷⁰ М.

474. Ови облици нису аутохтони. Први је прихваћен у готовом облику, а у другом је већ почео да делује аналитизам деκлинације ГЗ.

Номинатив множине

475. У номинативу множине именице средњег рода имају наставак -а. Тај облик употребљава се и као општи падеж, па ћу преглед дати заједно:

и набрдила и брда Га, из овај брда М, могли смо се осивамо по брда Ли, лупимо на гумна Га, деривити ЗТ, не набрамо ич дрва ГХ, дрва се не шпарају ВВ, навукују дрва Гр, дрвник, што се сечу дрва Гр, на онај дрва МКУ, нека дрва сечу Кр, искрстена дрва М, куде онај дрвја М, онај зрнца М, натрошим онај зрнца од жито ВК, узе си ни јајца МКУ, јајца ће си купи ВК, и јајца си скува и сирење Со, збирам јајца РД, црвена колена Ка, снег до колена Ка, по лозја имаше Ча, на шес месџа Ка, одељења Гр, Па, од онај иовесма МВ, и исџа ВК.

476. Јављају се и облици множине од збирних именица: јужја праве Ча, сноија, јужја Га, јужја за жито Ли, према збирном облику јужје; онај иерја разбиву Ли, према: јес, у иерје, али с'г неје у иерје МВ, и: онај дрвља ДБ.

Облик јужје у јд. и јужја у мн. бележе и Павловић Упит (36. страна) и Рајковић Упит (стр. 39), али у значењу „конопац“, док је значење горе наведених облика за нијансу другојачије. Наиме, то је уплетено жито, којим се веже сноп, тако да се оно и у јединици већ састоји од збира уплетених, појединачних стабљика.

477. Јављају се и облици множине од градивних именица: н'ма ништа, нити рибе, нити ишва, нити вина Со, турају слашка М, с'з љубрива вештачка М.

Именице II врсте

478. По овој врсти мењају се именице средњег рода, које у неким падежима проширују основу. Облик ОП једнак је номинативу и у јединици се завршава на -о или -е:

²⁷⁰ За то „друго стање“, у ГЗ у употреби је лексема *шешка*: појдо *шешка* ВК, појдо ја *шешка* Га. Исти облик бележи и Љ. Рајковић (Рајковић: Упит, стр. 27).

тој е *небо* ВК, кјкво *небо* МКУ;

отѣкла ко *буре* РД, лошо *време* М, да си купи *грне* Со, њојно *деије* Со, њигово *име* М, по *јајце* ВК, *кревајче* НС, от *куче* одвојена ДДУ, уз *кубе* ДП, *могаре* МВ, *ле-*по *момче* ДДУ, *дође* *ијле* ГБ, *прасе* раним ДП, да *вате* *семе* ДДУ, *шекне* е имало дрвено ДДУ, у дрвено *шекне* Со, *шелѣ* продали РД, брљиво *шљижѣ* ВК, и сл.

479. И неки хипокористици јављају се са проширеном основом:

моѣ *вејре* Гр, едно *вејрѣнце* Гр, под овој *врѣче* ГБ, *дудуче* Ча Га, *изличѣ* МВ, једно *каменчѣ* Ка, *канишчѣ* Гр, оној *колишчѣ* Та, оној *колцѣ* ГХ, с *кондойче* Гр, едно *коњѣ* Гр, у *койлѣ* МВ, *кошуљче* озгор ВК, едно *прасѣнце* ВВ, неко *русије* (трун) Гр, једно *свињчѣ* Ш, овој *сойчѣ* Ка, едно *сушурѣнце* Гр, оној *шесшѣ* ВК, *унучѣнце* Гр Се, *чушурчѣ* Ка, *ишиѣнце* МВ, и сл.

480. Присвојни придеви од ових именица могу бити двојаки: *Токейово* девојче ВК, али се може чути и: *Рачина* Зорка ВК.

Датив једнине

481. Датив једнине је са обличком морфемом -у, као код именица м. рода на сугласник, уз проширење основе некадашњим основинским суфиксом -*ей* од старијег -*ѣт*.

Именице старе консонантске промене преузеле су, дакле, наставак именица -*о*- промене²⁷¹:

дала сам *деиѣйу* М, овој *Драгеју* Со, тој *Драгеју* Со, викал *Токеју* ВК, *Токеју* Здравковому онија дѣчко умрѣл ВК.

Датив *деиѣйу* бележи и М. Павловић у Д. Душнику²⁷².

482. Овакав облик датива, са проширењем -*ей*-, забележила сам и од именица *башиа* и *деда*, које се мењају као именице женског рода, по *а* промени:

деда ни ништа нејѣ дал *башиѣйу* М, *дедеју* се не свиђа ЗТ, мојѣму *дедеју* брат ЗТ.

Вокатив једнине

483. Форма вокатива облички је једнака номинативу:

е па, *деше*, тчно Гр, *деше*, оч едну ракију Гр, ви сѣк, оmlадина, *деше*, по не ваљате Гр, *кучѣнце*, што лаѣш ВК, квѣ рѣче, *ијле* бабино Га.

Номинатив множине (ОП)

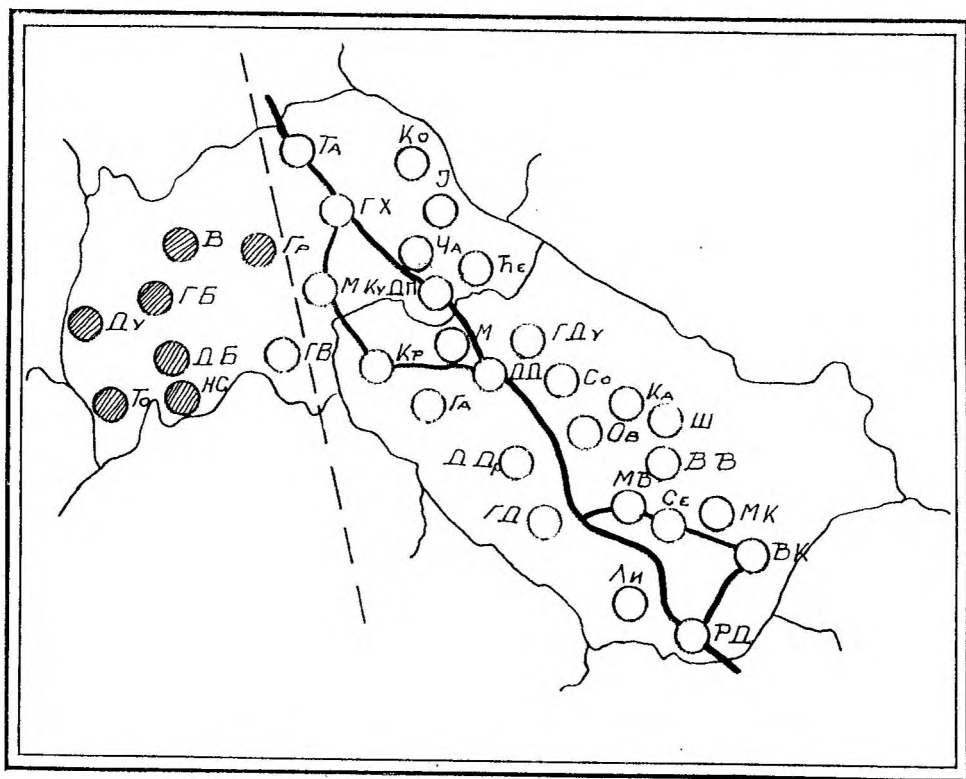
484. Од именица са проширеном основом налазимо облике правилне множине, са наставком -*ѣша* < -*ѣта* у Н мн., тј. у ОП:

дугмеѣша Ча, *кошуљчѣша* бѣоше сѣс памук ВК, *кошуљчѣша*, *кошуље* ВК, не ватај се до *момчѣша* ДДУ, *момчѣша* су *девојчѣша* ДД, и сл.

485. Јављају се и плуралски облици са наставком -*ија* и проширењем -*ей*- (-*ед*-):

²⁷¹ У старини ове су именице у дативу сингулара имале облик на -*и*, са проширењем основе пре тога, нпр. *агнѣи*. Упор. Николић: 1984, 136–139.

²⁷² Павловић Упит, стр. 18.

Карта бр. 6: Дистрибуција плуралских наставака им. ср. рода *-ици/-ићи, ичи*

Легенда:

● *сирочи́ки, сирочи́ћи, сирочи́чи*

○ *сирочи́ћи, сирочи́чи*

девојчеи́ија ДДУ, *гола дуи́ија* ДДУ, *не́ кько сьг лончеи́ија* ВК, *и́илеи́ија* ВК, *и́расеи́ија* ДДУ, *момчеи́ија* Ча, *си́ареди́ија* Га, и сл.

Овакав облик бележи и Рајковић Упит (стр. 62) *и́илеи́ија*, уз назнаку „старије“.

486. Најфреквентнији су облици суплетивне множине са наставком: *-ићи/-ичи/-ики*:

близни́и ДДУ, *бури́и* ГБ, *злеи́и* М, *дугми́и* ВК, *ими́и*²⁷³ ЗТ, *јари́и* ДДр
Гр МВ, *јагњи́и* МВ, *кои́и* МВ, *магари́и* Ча Га М, *момчи́и* Ка, *и́или́и* Га ДДр

²⁷³ Од именица које основу проширују са *-н-* овакве множинске облике бележи и Богдановић: 1987, 150.

Гр Ш, *йилићи* Га Се, *йилићи* ова дивја М, очувана *йилићи* Ка, *сирочићи* ЗТ М, *шекнићи* Ча, *унучићи* Ли, *црвчићи* ГБ, *цинчићи* Кр, и сл.

игличичи Ча, тај *јесенчичи* ГХ, некъквѣ *келѣрчичи* Га, *клуѣвичи* Со, *кравајчи*-*чи* МВ, *йилчичи* Ш, *йосојчичи* ЗТ, *роговчичи* ДДу, *сирочићи* ДП, *снојчичи* Се, *йичичи* ДП, *йрујчичи* ГХ, *унучичи* М, и сл.

кайчики ДБ, *йилики* ДБ, *йилик'и* ГБ, *сирочић'и* ДБ, *унучики* ДБ, *Циганчики* ДБ, и примери у т. 267.

Видети карту број 6.

487. Наставци *-ики* типа: *којанчики* јављају се у зони II. Говорећи о овом наставку, Белић вели да је суфикс „заједничко-словенски“ са специјалним деминутивним значењем. Он се, као такав, изгубио у многим јужнословенским језицима, па и у српскоме, али се очувао на овом простору. По Белићу се „употребљава у оваквом значењу једино у јужно-моравском дијалекту, и ни у једном више, чак ни у заплањском“²⁷⁴. Овај суфикс није континуант оног старог. Он се, каже Белић, морао изгубити свуда у српскоме језику, па и овде. То је особина која је дошла са стране, те, према томе, представља иновацију.

Овакве облике, са наставком *-ки*, бележи и Павловић у Сретечкој Жупи, уз напомену: „У говору Сретечке Жупе ова категорија је дефинитивно уопштена“²⁷⁵. Налази их и Стевановић у Пољаници: „Уместо збирних именица на *-ад* јављају се једино облици именица мушког рода: *йилик'и*, *йѣлики*“²⁷⁶, а има их и у прешевско-бујановачкој зони²⁷⁷.

О односу *к : ђ : ч* било је речи у фонетици, т. 265–267.

О наставку *-ичи* у фонетици, т. 265. и 266.

488. Од одређене групе именица јавља се облик множине са наставком *-ци*:

у *грнци* МВ, печу *грнци* Гр, од *јаганци* Ка Ли, три *јаганци* ЗТ, како *йрнци* ЗТ, сисала *йрнци* ВК, закузнута *йрнци* ВК, *йрнци* очувамо РД, три *йрнци* ДДр, *йѣлци* ВК, *йѣлци* најевтини Ка, вику *йѣлци* јевтина Ка, због *йѣлци* Га, продавају *йѣлци* Со, *йѣлци* ЗТ.

О облицима мн. типа *дедовици* у т. 513.

489. Множински облик може бити и са обличком морфемом *-ина*:

йрачина скупа Ка, пошто су *йрачина* РД, беоше много *йѣлчина* ВК, и: овај *йрачор* ГХ.

490. У ОП неке од ових именица могу имати наставак *-у*²⁷⁸: *колцејију* ВК, турила сам *кравајчејију* ВК, мерили *йрачину* ВК, и сл.

Овакав облик ОП имамо и од: *момчедија* Ча: *момчедију* М, *момчедику* Ка.

491. И овде је са обликом на *-ад* једино *чељад*: некога, дете, *чељад* закопа Гр, *чељад* све ситна Гр, *чељад* му се намножила ДДу. Можда је облик *момчедија* могуће посматрати као некакав континуант ранијег *момчад*.

492. Од именица *ухо* и *око* у множини имамо старе двојинске облике:

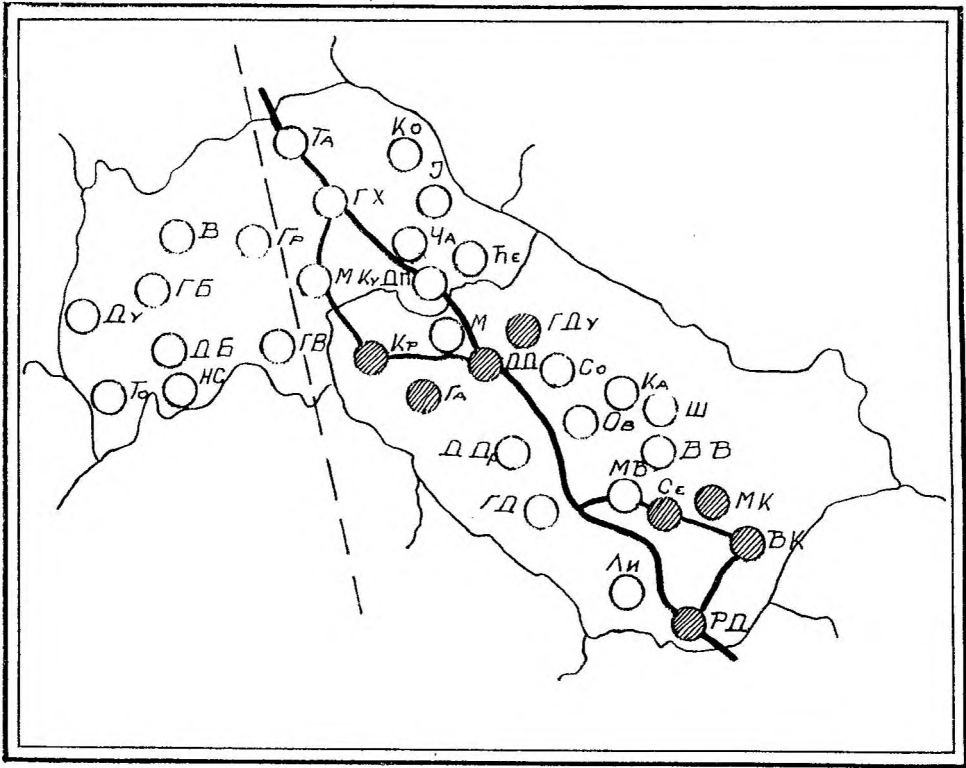
²⁷⁴ Белић: 1905, 366.

²⁷⁵ Павловић: 1939, 37.

²⁷⁶ Стевановић: 1969, 412.

²⁷⁷ Барјактаревић: 1977/1, 317.

²⁷⁸ Вид. и т. 551–552.

Карта бр. 7: Датив мн. са завршетком -м

Легенда:

- волџем, овца̑м, њилеи̑јам
- на волџи

у *уши* ме стѣза ВК; не смѣш на *очи* да му излѣгнеш Ка, кѣд ма̑шим ја *очи* Гр, али имам забележен и облик: њмаше неква̑ курја *ока* Со, који је вероватно настао под утицајем облика уз бројеве (види т. 528). Т. Маретић такође налази: „кад се говори у пренесеном значењу (нпр. ока у мреже)“, онда имамо „само облике *ока* за ном., акуз. и вок. и *ока̑* за ген.“, а „кад се мисли у правом значењу служе облици: Н. А. В. *дчи* — *уши*“²⁷⁹. Примерима из моје грађе у потпуности одговара ово Маретићево образложење.

493. Од старих именица са проширењем основе на *-es-* немам забележене облике правилне множине, мада је од именице *небо* у Запаљау позната и честа изрека: *дѣза гу у небѣса*, у значењу „хвали га“²⁸⁰. Именица *чудо* нема такав облик мно-

²⁷⁹ Маретић: 1899, 159; Стевановић: 1964, 211.

²⁸⁰ Идентичан облик бележи и Михајловић: 1977, 33.

жине. Од именица *име* и *време* немам забележене облике са проширењем *-ен-*. О облику *имићи* у т. 486.

Датив множине

494. И од именица ове промене јавља се датив са наставком *-ем/-ам*:

тура ли *јаганцем* ВК; немам квò *деца̀м* ВК, да однесѐм во̀ду *деца̀м* Га, све њѐм, *деца̀м* РД, онòј пржено синоћа̀шњо што *деца̀м* оста̀де ВК, однесе ли *деца̀м* лѐб ВК, тури ка̀ву *деца̀м* Ће, ништа не носи *йилейи́јам* ВК, дава̀ ли *йрасейи́јам* ВК, *йрачи́нам* мо̀ж да сечу̀ РД.

Видети карту број 7.

И Павловић Упит бележи овакав облик датива множине: ја̀ ви́кам *деца̀м*²⁸¹.

Определила сам се за то да ове примере размотрим на овоме месту, мада неки од њих по наставку одговарају облицима датива множине именица женског рода. Такви су: *деца̀м*, *йилейи́јам*, *йрачи́нам*. Облик *јаганцем*, пак, има форму и наставак именица мушког рода. У недостатку правих облика датива множине од именица средњег рода, дала сам преглед ових зато што су семантички везани за именице ове врсте.

Вокатив множине

495. Вокатив ових именица је, по правилу, једнак номинативу, односно, ОП.

496. Од збирне именице *деца*, која се осећа као множински облик од *деи́ше*, јавља се двојак вокатив:

што̀ сте ви́, *дѐцо*, такви́ Ли,

или: ви́ не зна̀те, *дѐца*, ко̀ се гладу̀је Гр.

Облике вокатива једнаке облику номинатива, од ове именице, налази и Н. Богдановић у Алексиначком Поморављу²⁸².

Именице III врсте

497. По овој промени мењају се:

1. именице женског рода на *-а*,

2. именице мушког рода на *-а*, укључивши и мушка лична имена и хипокористике,

3. именице женског рода старе *-i-* основе које нису прешле у м. род и које су морфолошки преобликоване суфиксом *-(к)а*. Овде су се уклопиле и именице старе консонантске промене *майи* и *кћер*, добивши наставак *-ка*.

Примере ћу навести према горњем редоследу:

1. свà *ба̀ница* ВК, доведѐ му *бра̀да* РД, она̀ј *ванцира̀лка* ВК, една̀ *вр̀вина* прѐка Гр, *вур̀ка* ВК, таква̀ *гру̀шка* пу̀ста ДДУ, *завеи́дѝина* Гр, *зиданѝца* Ка, *једно̀стир̀анка* Га, она̀ј *коленѝка* (врста народног кола) Га, калѐмена *йр̀еса̀ђа* ДДУ, *ску̀йи́дча* ГБ, *йрекеи́дѝа̀лка* Ча, она̀ј *ума̀* НС, *ца̀реви́ца* Ш, шта̀ е *це́на* Ка, *шòиа* Га.

²⁸¹ Облик је забележен на полеђини 17. стране.

²⁸² Богдановић: 1987, 151 и нап. 272.

2. Свети *Ђорђа Аралемџија* М, мој *башиџ* М, *башиџ* те не дава Со, *башиџ* има ВК, мој *башиџ* МВ Ча, брат едан *Благоја* Га, *Божја* дојде ВК, *бојаџија* учини Ча, деда *Боривоја* ВК, *Буда* ми рекъл ВК, крпи га *Видоја* Ка, *Викенџија* ВК, *Вића* ВК, *Влада* му име Ка, *вођа* води Ча ДДр, *вођа* е бил ДДу, њиан *војвода* Гр, најбољ *газда* ДДр, њин *газда* Га, *деда* е бил ГХ, њигов *деда* ДДр, постар је *деда* Га, чукун *деда*²⁸³ си ГБ, иде наш *Драгиша* РД, одма свети *Ђорђа* Ка, *Жика* му рекъл РД, другар *Јеша* ВК, доди ли *Јова* Котрин ВК, *комиџа* Га, *Миливоја* стиже Ча, *младожења* туј НС, сѣг *Пера* додил ДДу, *Пејронија* иде ВК, *џијаница* голѣм ДП, едан њон *роднина* Га, у *газду* слуга НС, онај *слуга* ГБ, *Стева* це жени Се, *џаџа* е тел Се, *џаџа* лега под кола ВК, њигов *ујка* Ча, *ујка* је га докарал М, едѣн *ујка* рече ВК, наш *чиџа* е бил *деловођа* ВК, *шукундеда* ли е ДДу.

3. шта е *ваџка* у попрѣку Се, једна *каџка* Та, *коска* Гр ГХ, жива *лажја* ГХ, моја *мајка* умр Гр, и *мајка* запуцала НС, тој ли е најмлађа *ћерка* Га, *ћерка* умрѣла Ли.

498. По овој промени мењају се и именице типа: *сѣнцијалисџа*, *џрактџориџа*: селски *џрактџориџа* ВК, твоја е баба била *комуниџа* ВК, *комуниџа* Гр.

Општи падеж

499. Акузативна форма је и форма ОП и има наставак -у:

да обѣје *баниџу* НС, на *бачевину* МВ, и *башиџу* мојега Со, по *башиџу* РД, учињено од *бојаџију* Ча, сѣс *брану* смо влачили Со, и *бузу* сам правѣла МВ, низ *ваду* Ча, турили *вечѣру* НС, ишлѣ смо у *вођу* Ча, на *вурку* МВ, емпутке з *деду* Ли, код *деду* Со, легал би при *деду* ДДр, по *дрѣвџу* иде трн Со, ако се одваја о *дуџку* ДДу, у *Ђорђу* ДДр, *ђувѣчку* Га, козе чуѣу у *Ждаѣину* ДДу, и *жуџку* и *бѣлку* Со, што вој едну *закачку* не купиш ВК, *деџелину*, па *јарму* ВК, *јаџку* Ка, упалил *камару* Ча, *каџку* воду ВК, и сѣс краља *Карађорђу* ДБ, најде ли *кочоџку* ВК, овуј голѣму *коску* Со, носи *крџачу* Со, пиемо *крџму* ГБ, на *кудељу* Со, све им се чѣни за *лажу* Ка, у онуј *лоџку* ВК, *мају* да прочѣтам ДДр, божју ти *мајку* ДДр, у срѣску *милиџију* Га, *млада-невѣџу* воде Га, *младињу* сѣг тој не интересуе МКу, предѣмо за *наџку* МВ, ја знам *нѣмку* ДП, до Свети *Николу* Ли, сѣс *идѣвѣџку* Ча, *џосџриџину* ДДу, низ *Промку* М, *расову* Ча, по Свети *Саву* НС, видо кума *Славку* Га, у *сламѣачу* ВК, *џоску* вѣзѣну ДДу, на *џрџиџу* ДДу, сѣс туј *ћерку* Со, о *ћерку* унук Кр, одава ли берем овуј *ћерку* Ча, сѣдну у *ћоџку* Га, на *ћоџку* туј Гр, поред: он забере у *ћоџ* Ка, брат од *ујку* Со, *цѣвку* Ча, ко *чиџу* порасал ГХ, ће ме даду ко *чиџу* ВК, сестру о *чиџу* ДДр, и сл.

Генитив једине

500. У материјалу имам неколико облика овог падежа:

1. у темпоралном значењу: лањске *године* Се, како е било прошлѣ *године* Та, прошлѣ *године* ништа нѣмаше ГХ, овој од прошлѣ *године* такој остаймо РД, с *конца* *године* РД.

2. синтагме преузете из језика администрације: команданту *бригаде* Ка, он преко *вѣзе* Гр, краниоц *куће* ЗТ, началник *оџиџине* Га, прѣсѣдник *оџиџине* Гр, командѣра *сѣџаниџе* Га, наредник *сѣџаниџе* ЗТ.

²⁸³ Може се поставити питање састављеног или растављеног писања овог облика. Он неспорно носи два акцента, што би ишло у прилог растављеном писању.

501. Окамењен је и облик *од муке*: ја сам се *од муке* мајаја (скитао) Гр, црче *од муке* ВК.

Датив једнине

502. Стари датив једнине на *-е < -ѐ*, доста је продуктиван на целом простору, уз ограничење које сам навела, а то је да га има само од именица за жива бића:

бабе рекъл ДДу, ћу кажем *баџе* Га, шта би сѣг *баџиѐ* М, идѐ и *баџиѐ* Со, дај *Брањке* Ка, дава малко *Винке* ВК, *Гине* да давате ДДу, давали моѐ *Гине* ДДу, ја моѐ *Гине* викам ДДу, *гѐсѐође* однесѐм ВВ, еве гу наше *Дане* снаа Гр, он се окрену *Дивне* ВК, ја кажем *Дивне* ВК, па *Дивне* да даѐм ВК, тѐј е *Дѐсѐе* и остало ВК, викам *Дуде* ВК, додија *душе* ВК, па *џзне* тѐј *женѐ* лѐб Ка, димо тѐј *женѐ* да ископаџимо Се, и еднѐ *женѐ* Гр, опрџча *женѐ* Гр, да вџкаш на мџжа онѐј *жениџиџне* ВК, *Зѐрке* до нѐл текнѐ ДДу, *Карѐлине* ДДр, ја свѐ *Љубе*, *Љубе*, а вас сам намѐл Со, јавѐо се *Љубџнке* Ча, ниџѐ *Љубџце* дал ВК, преко баџу овѐј *Љубџце* ДДу, каџи *Љубџше* Се, да де *мајке* моѐ ВВ, нареди моѐ *мајке* ВВ, лѐпо си пише мѐне, *Марѐне*, да даѐ ВК, *Никѐле* и *Милинке* маџи ДДу, па ће е там *Милованке* ВК, *Мирѐ* дѐсадно да седи ДДу, некѐ *Наџѐолиѐ* Пашалиџине ДДу, *Новке* тѐј мѐлоџ бѐше смѐшно ВК, моѐ *Радмиле* што ѐ Дуџица ВК, и *свекрѐве* рекѐ ДДу, тѐј *свекрѐве* рекла²⁸⁴ Ка, *Гине* тѐсна бѐше, а *Слађе* па широка ДДу, ја се учтивџџем *снаѐ* ДП, ја сам се предала *судбине* ГБ;

предали тѐму *војводе* Гр, ја вџка *Граше* ВК, ишлѐ *дѐде* па палиле свѐће МВ, тѐј *дѐде* да даву Ли, *дѐде* би ткала панталѐне Га, рекла тѐму *дѐловође* МВ, ја казуџем *дѐловође* Гр, комџ *Жџке*, *Жџке* Диџиному Ли, *Жџке* е бџш тџг ВК, рекѐ ја *Јаџше* ВК, у рџке онѐму *комиџе* Гр, казали тѐму *комиџе* Гр, осталаџала малко *комиџе* Гр, нашом *комиџе* М, штѐ не стаџи малко тџквеник *Миливоје* ДДу, рекѐ *Миливоје* ДДу, па *Миливоје* Аџиному ВК, онџј над *Миџе* ваџшом натам Гр, рекъл онѐму *Никѐдиѐ* Ча, *Никѐлѐ* Кѐтриному ВК, ако кажем *Пѐре* Га, па каже *Сџдноје* ДП, да кажем *џаџе* ВК, па *Чѐде* ће тѐму да каже Ка, вџкал бѐше *Царамџије* ВК.

503. Од горе наведених једино облици: ја сам се предала *судбине* ГБ, и додија *душе* ВК, а такође и: бајѐм си *глаџџке* ВК, из једне народне приче, нису од именица за живо биће. Облик: ја сам се предала *судбине*, налази Н. Богдановић у Алексиначком Поморављу²⁸⁵.

504. Више пута забележено: и ошла *куђи* Со, мѐрам дџм *куђи* ВК²⁸⁶, нанос је из стандардног — обликом и лексички.

Вокатив једнине

505. Стари вокатив једнине добро се чува и то са двојаким наставком *-о* и *-е*:

ви бре, *бабо*, нумѐте МКу, *бабо*, штѐ више да пијеш каџу ДП, штѐ ме брџга, *бабо* ВК, ајд се, *бабо*, скини РД, *бабо*, ајде ти у дѐм РД, *баџо*, да си подеџимо ДП,

²⁸⁴ У старини је именица *свекрџа* имала облик номинатива *свекрџи* и меџала се по самогласничко-сугласничкој промени, тако да је у дативу сингулара имала облик *свекрџџи*. Према томе, овај облик је настао у новије време, пошто је ова именица пришла именицама *а* промснс. Николић: 1984, 130–131.

²⁸⁵ Богдановић: 1987, 153.

²⁸⁶ Исто и Богдановић: 1987, 153.

бесуљо бесна ДДу, *Божуро*, дојди Се, *Виџо*, нумеја те питама ВК, реко, *Виџо* Се, држ, *Владо*, носи ДП, иди си, *луда главо* ВК, ти ли, *Грашо* ВК, леле, *Грашо* ВК, *Грашо*, пази добро ВК, и тако, моа *Дако* ВК, *Дако*, не едем сирење ВК, *Дако*, руно ти истресу ВК, ја, *дедо*, мора дојдем Ка, затрл сам се, *дедо* ДДр, *фапа*, *дедо* Ка, иди, *дедо* Ли, *дедо*, на куга ће там да остане РД, он си такав, бре, *Дивно* ВК, *Дивно*, квџо би ти могла ВК, Е, *Дражо* ВК, бре, *жџено*, бре РД, море, *Зоро* Со, џ, *Јџишо* РД, *Кџодо*, брале Гр, баба *Лейџосово* ДП, *Лейџосово*, глџе ДП, ја викам, *Љубишо* Се, *мамо*, дај ти одмори Ка, здраво, *Милџишо* ВЛ, реко, *Милџиво* ДДу, ти, *Миро*, носи ли Та, слџушај, *Мишо* ДДр, џдма, *нашо* М, *нашо*, квџо да работимо ДП, *Панџишо*, џди доле РД, *јџела*, бре, *рошо* Гр, *Сашо* Ка, *снашо* златна Ка, ће иџдеш, *снашо* НС, џко е, *снашо* ВК, а, неч, *Тасо*, не М, и ја: *шашо*, *шашо* Со, *шешо*ко, нешто си се нервирала ВК, па, *шешо*ко, ја трџбама шџес да намирим РД, знаш ли, *Тџмо* ДДу, *Тџмо*, неч ме верџујеш ДДу, сџк, *Тџмо*, бије ДДу, гоџа, *ћџерко*, гоџине Га, има си све, *ћџеро* Га, *ћџерко*, блага ДБ, Е, па, моа *ћџерко* Ли, такој ти е, моа *ћџерко* РД, *Милџена* е, *ћџерко*, наследџила ВК, па, *ћџерко*, поначинџи ВК, *Чџедо*, каже Ка, *чишо*, дај ни вџуну Ка, па и: *Јџелишо* ДБ, и сл.

баџке, *баџке*, немџој ме оставиш РД, *башиџџке* ДДу, А, *Бџоске* ВК, *Бџоске*, да се вџидимо Се, *Бџоце*, браџе ВК, *Васке*, џфе траџиш Ка, квџко, *Васке*, тија лџџб Ка, *Варошанке* Ча, е па неџеш, *Вџелике* М, а ти, *Вџиџке* (хипокористик од Виџа) Га, *Грађанке* Ча, *Даниџце*, чџуеш ли Ча, еј, *Загорке* ДДр, *Загорке* МВ, рече, *Зорке* ДДу, ел си ти, *Зорке*, нџрмална ВК, лџеле, *Зорке*, свџрни ДДу, слџушај, *Љубиџце* ВК, туго, *маџке* ДДу М, Па, вика, *маџке* ВК, неџе ти се, *маџке*, помџгне М, лџеле, *маџке* РД МКу, *маџке*, џџде да попиџеш каву ДП, *маџке*, ти нумеш М, ја ти, *маџке*, несџм ДП, *маџке*, ти диџдеш ЗТ, *маџле* Гр ВК, *Миланке* ДБ, *сесџириџце* Ча, чџекај, *Сџимке* Та, добар дан, *Сџимке* Гр, Е, моа *Сџимке*, моа *снаџке* Гр, *снаџке*, да пуштим краве ДДу, у, *снаџке* Ка, *снаџке*, квџквџо да работим ДП, не смеџ да пиџем, *снаџке* ГБ, *снаџке*, ја ћу диџдем Се, реко, *снаџке* Со, Па, *судџике*, гу реко Со, *шаџиџе*, она неџс диџде М, ће згрџејнемо маџло ракију, *шаџиџе* ГБ, *шаџиџе*, ми дођџмо ко тебе ГБ, Еј, *шеџиџкиџце* М, ја улџзнем, *ћџерчиџце* РД, *убавиџце* Ча, и сл.

Како показује грађа, дистрибуџија наставака није слободна. Од именица на -ка (изузев именица *ћџерка* и *шеџиџка*) и -џица, јавиће се наставак -е, а у осталим случајевима наставак -џо. Једном забележен облик *Јџелишо*, може бити последица уопштавања наставака тврде промене, уколико није случајан.

Инструментал јџедине

506. Неколико облика инструментала, употребљених прилошки, махом су остаџи старине, а познати су свим ПТ говорима:

веџином сам сама М, сџг *веџином* НС М, *веџином* долаџе Гр, на руџе *веџином* ГБ, да се *субџином* и *неџџџом* стока не поџи ГХ, само *субџином* и *неџџџом* Ли, у четвџрти меџеџ сџилом НС, ми сџилом НС, *среџном* овија ишли Гр, и: ја сам из Грџкињу *девоџком* ГБ. Последњи облик забележен је и у А. Поморављу²⁸⁷.

507. Клишџетирани облик је: и *каџином* и *шаџком* Се.

²⁸⁷ Богдановић: 1987, 154, бележи истоветан облик. Ово је, иначе, обично у црногорским говорима: Пешиџкан: 1965, 189, Пиџуриџа: 1981, 206.

Локатив јединине

508. Обичан је локатив са наставком *-и* или *-е* < *ě* прилошки употребљен: што и пуцкамо *зимѝ* ГБ, пролети, *зиме* снег наврџа ДДу, остали примери у т. 52.

509. Осим овога, у материјалу имам и облике који личе на стари локатив (са *-е* < *-ě*):

јоште бео у *снагѝ* РД;

однесѝм у *реке*, у допину тамо ВК, да ни вода однесѝ у *реке* ВК, низ *реке*, низ *реке*, па преко авлију ВК, има га овде низ *реке* редом МКу, па потопимо едне у *реке* ВК, поред: оперѝмо на *реку* Со, ми га викамо у *Реку* Та.

Сваки пут је у питању само једна река, те отпада могућност да је ово плуралски облик. Ово би могао бити стари локатив јединине који је гласио **rěcě*, мада би од старине требало узети само наставак, а изоставити палатализацију.

510. Облик *Лукѝ*, у микротопонимији, можда би такође могао бити сврстан овде. Примери су: дим на *Лукѝ* да донесѝм воду, и: па *Лукѝ* се зовѝ ДДу.

Номинатив множине (ОП)

511. Облик *Н* множине служи као ОП и има наставак *-е*. Навешћу само део грађе:

*белѝ*ке (врста конопље) МВ, да су *вѝ*шке Ча, на онѝј *верѝ*ге Гр, воћке старе *жѝ*не цепѝле МКу, тој су *вуѝ*арке МВ, *гиѝ*же има Та, *градѝ*не МВ, ми смо натопѝле *грѝ*нице ВК, *дрѝ*давке и зовѝмо (врста сукње) ВК, *жѝ*нишѝне носе гаће Ка, *живоѝ*шѝнке некаквѝ МВ, грѝпске *кадѝ*лнице Ча, *каѝ*урчице, *каѝ*урке Ча, цркле вој *кокоѝ*шке Со, *кокоѝ*шке прикрекале Ка, после си *кокоѝ*шке самѝ дошле Гр, одовде прелате *кокоѝ*шке ДП, онѝј *комоѝ*не Га, без *коске* ВК, *кожа* и *коске* ДДр, у *коцкице* ВК, додише ми *кравајарке* ВК, у *криваче* МВ, на *кудеље* ДДу, *кудељѝ*це МВ, *мѝ*сковине Гр, моѝ *муке* ДДу, *погарке* Га, *осе* ги налетѝше МКу, *јанице* Со МВ, *јодоношке* онѝмо газиш Ча, на *јреборке* ДДу, у *јѝ*орбе козниѝаве МВ, *јѝ*регѝраче ВК, овѝј *јѝ*ерке ДП, њѝјне *јѝ*ерке ДП, теј *јѝ*ошке Ли, бѝше прошлѝла *чѝраѝ*не НС, *чѝ*љубѝне Га, сечѝ овѝја *шѝ*вке Се;

којѝ су ми *вође* били ДДу, *газде* купѝју Ка, затѝј ме *деде* неѝеју Га, тија *комиѝ*не Гр, на едни *комиѝ*не Га, тија *муѝавѝије* МКу, наѝи *стиарѝ*шѝне Ка, моѝ *чѝ*че су ми били *муѝавѝије* МБ.

512. Од именице *устѝа*ша, имам забележен ном. мн. с наставком *-и*, што је дошло логички, наслањањем на именице м. рода: *устѝа*шии и Нѝмци Ка. Иначе је редовно *ѝ*рактиѝорисѝне, *комунистѝ*не.

513. Од именице *деда* у зони II више пута сам бележила: *ѝија* наѝи *дедо*вци ДБ, на *дедо*вци по гѝро ДБ.

Датив множине

514. Јавља се понекад. Има наставак *-ам*. И за његову појаву важи поменуто ограничење:

турамо *овѝам* ДДу, на *овѝ*це, *овѝам* Га, трѝба *стиокам* да турам ВК, раздава там *жепаам* ВК, дава ли *свињаам* ВК, и сл.

Са овим наставком јављају се и бројне именице: *обоицам* им се уста насерѐм ВК.

О облицима типа *децам*, *и́лелѝијам* у т. 494.

Вокатив множине

515. Облик номинатива има и вокатив множине:

дѐ бре, *жѐне*, светујте ме Со, *о*, *жѐне*, уторожѝла се ВК.

Именице IV врсте

516. По овој промени мењају се именице ж. рода на сугласник, уколико нису пришле именицама м. рода, или именицама а промене.

једну́ вѐчер ВК, *едну́ вѐчер* ДП, *ѝуј вѐчер* РД, на *Бѐдњу вѐчер* ВК, *онуј вѐчер* ГХ Ча, *ѝрѐћу вѐчер* Га, и *неку́ вѐчер* Со, *цѐлу вѐчер* ВК, *другу́ вѐчер* ВК, *две ѝри́ вѐчери* ВК, *крѐ* само *ишмрѝана* М, све *ѝуј ноћ* платим ДП, *сву́ ноћ* седи, *сву́ ноћ* трља ДДу, *цѐлу ноћ* Ђорђа пушил ВК, *цѐлу ноћ* ДП, *сву́ ноћ* Ча, *ѝуј ноћ* ДДу, *луда ѝдметѝ* Га, *њине сѝварѝ* Ли, свака *час* ВК, именица *јесен* обично је женског рода: *цѐлу јѐсен* ВК и сл.

517. По овој промени мења се и именица *ѝролетѝ*:

била́ е *ѝролетѝ* ВК, дојдѐ трећа *ѝролетѝ* ДП, оно́ *ѝролетѝ* е била́ ДДр, едну́ *ѝролетѝ* Ка.

И у упитнику за Личје стоји иза именице *ѝролетѝ* да је ж. р.²⁸⁸

Остаци старе деклинације

518. Од именице *ноћ* имамо стари датив окамењен у прилогу:

он ће д ѝде *кноћѝ* Ча, од вишње ће *кноћѝ* напрајимо Ка, доведи га ти *кноћѝ* ДП, донѝси *кноћѝ* Гр, Па, *кноћѝ*, кѝд потѐрамо жѝто ВК.

519. Прилошки се јављају и окамењене форме инструментала:

1. са завршетком -м: доведе ме тај човек *вѐчером* Ка, ондѐ *вѐчером* ГБ, кѝд *вѐчером* дојдѐ Ка, на тај извѝр и појѝл *вѐчером* Ка, *вѐчером* вечерали РД, да дојду *вѐчером* Га, па ми *вѐчером* надаву ДДу, *вѐчером* буам ДП, попрѝји квасѝц *вѐчером* М, *вѐчером* она́ па спрајла вечеру ВК; пѝл би со́к *ноћом* Ка, тај трамбѝза *ноћом* кѝд ме разболи́ Со, прну́ле негдѐ *ноћам* Ка, и *ноћом* чѝстим Со, нѝси *ноћом* воду Га, *ноћом* се ја́ *ноћум*²⁸⁹ ДП.

2. са наставком -у: *ноћу* В, са чѐргу *ноћу* е била́ покриѐна ВК, *ноћу* ВК, и сл.

²⁸⁸ Рајковић Упитг, стр. 86.

²⁸⁹ Облик *ноћом* забележен је и у Рајковић Упитг, стр. 117. У Маретић: 1899, 170 налазимо: „Именица ноћ има у инстр. јд. не само ноћу (и ноћѝ), већ и ноћом, али само као прилог у значењу ’об ноћ’“.

520. Прилошки окамењени, јављају се и облици старог локатива:

1. са наставком *-и*, старих *-и-* основа: тј *ѿрѠлеѣи* кѡд би дошла Га, а онѠ *ѿрѠлеѣи* ДДу, од првѠ си *ѿрѠлеѣи* врљимо ВК, *ѿрѠлеѣи* почишјуу ѡвце ДДу, *ѿрѠлеѣи* много мирише Ча, *ѿрѠлеѣи*, зиме, снег наврта ДДу²⁹⁰, посади *јѠсени* МВ, и сл.

2. са наставком *-е*, који води порекло од старога јата: свѠ *нѠће* снаша ткае НС.

*

521. Мислим да именицу *маѣи* треба посебно размотрити. Поред синонимне лексеме, са суфиксом *-ка* — *мајка*, и лексема *маѣи* чува своје старе облике, номинативну и акузативну форму:

маѣи ће испечѠ М, тј си вој и *маѣи* ВК, и *маѣи* гу дѠеше МКУ, *маѣи* ги чува Со, *маѣи* е наша умрѠла Ка, *маѣи* гу нѠма РД, *маѣи* гу неспособила ДП, *маѣи* вој из Горњо Драговје Ка, па *маѣи* га дала Со, дојдѠ *маѣи* ВК;

да очуваш при *маѣер* РД, та м сам и *маѣер* има мала ДП, да гу водим ја при *маѣер* МКУ, прекај *маѣер* овдѠ Га, не врѠви сѠс *маѣер* Со, она ни неѠ *маѣер* отрула ВК, да сује *маѣер* ДДр, сѣску *маѣер* Ка, чѠка и *маѣер* и татка М, у бѠжју *маѣер* отишла ВК, ко детѠ без *маѣер* РД.

522. Од лексеме *маѣи* јавља се датив на *-е*. У старини ова именица, консонантске промене, имала је наставак *-и*²⁹¹ у дативу јединине, тако да је појава *-е* у дативу дошла под утицајем именица *-а-* основе, а води порекло од јата:

и *маѣере* идѠ Со, ћу ви кажем ја *маѣере* Ча, па, *маѣере* умрѠл син ДП, моѠ *маѣере* жењен син умрѠл ДП, моѠ *маѣере* се овакој држимѠ ДП.

Облици именица уз бројеве

523. Осим уз број један (и пола), и ГЗ има посебне облике уз бројне конструкције²⁹².

524. Именице мушког рода имају облик с наставком *-а* уз бројеве²⁹³, што је стари двојински наставак, „који се употребљавао некада само уз бројеве“²⁹⁴:

два мѠтра дрѠа Ка, у тија *два ѿрѠѣа* ВК, *два сѣна* ДП, *два синчиња* Ка, *два си ѡтелевизора* имали РД, *два ѡака* Ка, *ѣри војника* Ка, *ѣри гуљана* (овце) Ли, тија *ѣри дана* ДДр, преко *ѣри Ѡкѣера* Ли, по *ѣри коња* ДДу, *ѣри месеца* Со ДДр, *ѣри чѣѣири ѡмоћника* ГХ, *ѣри ѿресѠдника* Гр, *ѣри резерѠара* Ча, *чѣѣири дѠвера* Со, у *чѣѣири дѠара* Га, *чѣѣири кољца* Гр, по *чѣѣири саѣа* РД, *чѣѣири сѣна* Ка, *чѣѣири сѣѡга* Ка, *чѣѣири ѣѣѣ месеца* Ли, по *ѣѣѣ леба* МВ, *ѣѣѣ ара*, негдѠ *десѣѣ ара*, негдѠ *ѣѣѣндѠс ара* Ка, ѣма *сѣанари ѣѣ шѠс* Се, *ѣѣ шѠс чѠвѠка* НС, на *шѠс мѠтра* Ка, *Ѡсом Ѡкѣера* Гр, *Ѡсом јѠзика* Ли, *дѠвѣѣѣ милиѡна* ДП, *дѠвѣѣѣ ѡараѡунѡка* Га, на *дѠсѣѣѣ дѠња* ДП, на *дѠсѣѣѣ мѠтра* Ка, *дѠсѣѣѣѣну казана* Гр, *дѠсѣѣѣѣна снаѣа* Ка, *јѠдинѠс дања* Ка, *јѠдинѠс лѣѣѣа* Ча, *два ѣѣѣѣндѠс ара* РД, *дваѠс дана* РД, *дваѠз дана* Со, *дваѠс*

²⁹⁰ Белић: 1905, 340.

²⁹¹ Николић: 1984, 132.

²⁹² Богдановић: 1987, 155.

²⁹³ Исто и Белић: 1905, 329.

²⁹⁴ Белић: 1905, 329.

дукаџа МВ, *дваес казана* Га, *дваес ћелима* Га, по *дваез џака* ГХ, *дваес четири месеца* Га, *дваес четири сати* Ка, *дваес њеи ара* Гр, *џириез динара* М, *џириез гоџи* Ли, *џириес њеи динара* ВВ ГХ, *четириез дана* Ча ВК, *четириез дана* ДП, *иједесети динара* Ли, *иједесети ектиера* Гр, *шесети ара* Ли, *седомдесети ара* Ча, *осомдесети километра* Ка, *сито врзма* (јд. врзам — половина коњског товара, једна страна) Ка, *сито грѣа* РД, *седом ситиине брава овце* ДДУ.

525. Ређе се јавља облик са наставком множине на *-и*:

два џири џироџа муџи Гр, оно се потретило *два муџкарџи* Га, *џма сџанари џе шѣс* Се, *увече, у осам сати* ВК²⁹⁵, *у девети сати* вѣчером се, *девети месеци* ДП, *у њеи сати* Гр.

526. Ретке су форме без наставка: *џири џуџи* се дџзам ВК, *џеи џуџи* на дан Га.

527. Именице женског рода *-а*- промене уз број имају облик на *-е*, што је и облик номинатива множине²⁹⁶:

обе две бабе ГХ, *џеи банке* беоше М, *две бучке* МВ, *две вѣје* ДДУ, *у две воде* Ш, *четири године* Ка, имаја сам *девети године* Гр, *у џириез године* Ка, *џириндѣз године* НС, *дваез године* ВВ, *дваез душе џма* ГБ, *две змије* ВК, *две Зоре* да се настаје ДДр, *сито џаде* ДДр, за *џеиџнаѣ џаде* Ка, *џириес џаде* Ка, по *две џири џаде* ВВ, *четири канџе* МВ, *четири каџе* Га, *џири каџе* МВ, *две кваџке* Ш, *две козе* и *јарџе* Га, *сито дваес козе* МКУ, *џешѣс седом кокоџке* Се, *џешесџаѣс кокоџке* Со, *џеи марке* ВК, *две марке* ВК, *сито дваес марке* Ка, *шѣс маџџевине* ДДУ, *дваес милијарде* ВК, *две муџаме* Га, по *шѣс недеље* ДДУ, *седам недеље* ВК, *осам недеље* РД, *четири ниџке* Га, *двѣсџа овце* МКУ, *осомдесети овце* Ча, *овце четириес* ДДУ, *рани по две свиње* Кр, *џешес свиње* ВК, *џовиџке свиње* М, *џири снаѣ* ДДУ, *две к'ерке* ДДУ, *онеј две џерге* ВК, *две шџакавиџе* Гр.

528. Именице ср. рода које не проширују основу имају облике на *-а* уз бројеве:

на *две мѣсџа* МВ (мада чѣшће са проширењем основе, вид. т. 529), *две кџла* ВК, по *дванѣс кџла* РД, *осомдесети кџла* ДДр, *џири кџла* маз Гр, *шесети кџла* маз ВК, да узну *џеи кџла* Ка, за *две огледџла* Ча, *џмаше сѣџа* (псета) *две* ДДУ.

529. Именице средњег рода друге врсте јавиће се са наставком *-и* и проширењем *-еи-* уз број²⁹⁷:

две говѣдеи ДДУ, *две деџеи* џму РД, *џма две деџеи* тџжна (лепа) РД, *добџше две деџеи* Со, по *две деџеи* Гр, *две деџеи* муџки Гр, на сваку кору *две јаџѣи* ДДр, на *две мѣсџеи* Ча, *две унучеи* ДП, по *две џири зрнеи* МВ, *две џири лоџеи* Га, на *две џири мѣсџеи* смо сејаџи Ка, *џири деџеи* има РД, *џири јаџнеи* ДП, *џмам четири ирасеи* ДДр, *четири иџиџеи* узб Ка, *четири деџеи* Гр, *четири деџеи* сам имџла Со, *четири сам девџѣџа* родила ДДр, *четири деџеи* МВ, *џешез деџеи* Се, *шѣс јаџнеи* Ли, *седом деџеи* ДДУ, *седом иарџеи* ДБ,

²⁹⁵ Белић: 1905, 330 и 331.

²⁹⁶ Исто у Богдановић: 1987, 155 и нап. 287.

²⁹⁷ Ово је стари облик НАВ дуала. Николић: 1984, 137. П. Ивић, међутим, каже да су множински облици именица м. рода уз бројеве на *-и* дали повода да се „углавном у већем делу тимочко-лужничког и сврљишко-заплањског дијалекта, јаве паралелни облици са *-и* и у средњем роду“. Ивић: 1985, 116. Чести су у говорима овог дела Србије. Вид. Богдановић: 1979, 59, Богдановић: 1987, 156, Барјактарев: 1977/1, 346, али Барјактарев: 1977/2, 400: „Код Белића се јавља и наставак *и* што ја нисам чуо“.

о́сом и́ллейи ДП, о́сом деи́ейи Ка, де́вейи јагњеи́и Ка, де́вейи гове́деи́и Ка, де́сеи де-и́ейи Га, де́сеи и́расеи́и да утѣпаш РД, на ти́ја једи́наес ме́сиейи́и Гр, две́с и́риес јајце́и́и Гр, сѝо́ и́едесе́и јајце́и́и Гр, ко́лко има́ш јајце́и́и Гр, на мло́го ме́сиейи́и Ка.

530. Ређе се јавља наставак -а или -ија уз проширење -ей-:

и́ри девојче́и́ија смо Ча, о́сам и́лленце́и́а ДП.

531. Уз број јавља се и множински облик са завршетком -ци и -ићи/-ичи:
о́сам јагањци́и ВК, и́ри и́раци́и ДДр, гоца́ и́раци́и РД, о́сам су била́ и́раци́и ГХ,
има че́и́ри уну́чичи Со, че́и́ри и́мићи́и ЗТ, и́ринес и́лики́и ДБ, и сл.

532. Са обликом -у уз број имам:

по де́вейи гове́ду Ка (о промени именице говеда вид. у т. 550), по сѝо́и́ину ја-ре́иу ВК.

533. Облик на -у има и збирна именица браћа: че́и́ри сам бра́ћу има́ла МВ.

534. Збирна именица деца, или дечица уз број има облик номинатива или акузатива:

свѣ и́ри деца́ Ча, по две деца́ у једну́ чова́њу ВК, дечи́ца има́ две́ ДП;

жену́ и че́и́ри де́цу ДДу, една́ има стари́ја две́ де́цу Кр, че́и́ри де́цу има МВ,
по две́ дечи́цу ГХ.

535. У заклетвама се чује: две́ ми о́чи МВ, обе́ о́чи да ми испадну́ Со, што представља стари двојински облик.

*

536. Табеларни преглед наставака именичке деклинације по родовима изгледа овако:

именице мушког рода		
	једнина	множина
номинатив	-ø, -o	-и, -ови/-еви
општи падеж	= Н, -а	= Н
датив	-у	-см
вокатив	-е, -у, -o	= Н
уз бројеве	-а	

именице а промене		
	једнина	множина
номинатив	-а	-е
општи падеж	-у	= Н
датив	-е	-см, -ам
вокатив	-o, -с	= Н
уз бројеве	-е	

именице средњег рода		
	једнина	множина
номинатив	-о, -е	-а, -ета, -етија, -ићи/ичи/ики, -ци
општи падеж	= Н	= Н
датив	-у, -егу	-ам
вокатив	= Н	= Н
уз бројеве	-а, -ети, -у, = Нмн	

Посебне напомене о деклинацији

537. У мојој грађи нема потврда да лексема *лук* дели судбину лексема *леб* и *дом*. Ја имам само: зелени *лук* ВК, *лук* црни МВ²⁹⁸, а исто налазим и у упитнику за Личје: *црни лук*, *бели лук*, на стр. 73.

538. Лексема *дом* може се јавити са финалним *-а* или без њега:

ошла си *дом* Гр, бегаш ти *дом* Гр, у сиrotан *дом* РД, отидемо *дом* ВК, носи дар *дом* ГБ;

и дојдем *дома* ВК, дојдо *дома* ВК, има ли још некута *дома* Га, она си ошла *дома* Со, по једно донесемо *дома* М, терамо *дома* ВК, *дома* корито Ча, седи сам *дома* Ча²⁹⁹.

Слична је судбина и лексеме *леб*:

јела ме е ко *леб* Га, едн пут сѝм *леб* там размешувала ВК, не мѝж без *леб* ништа Ли, бес *леб* куцај Се, остадомо бес *леб* МКУ, бес *леб* се не мѝже Ка, ајде, оћ *леб* Га, чис *леб* МКУ, па му однесе *леб* Со, с *леб* нема ДП, омесим им *леб* Ча, нема *леб* Ка, *леб* треба ВК, не могу ни *леб* да гутам Ли, нема с *леб* ГБ, за *леб* тешко ДДУ, у црепуљу месиш *леб* Ча, ко се испече *леб* Ка, и *леб* и с *леб* Гр, *леб* смо имали МКУ, *леб* не месим ДП;

ни је *леба*, ни је с *леба* ДП, нема *леба* ГБ, и *леба* и с *леба* Га, у текне се меси *леба* М, да ни дадеш мало *леба* Ка, *леба* немаш Ка, ни *леба* ни с *леба* Ка, и турш *леба* у црепуљу Со, *леба*, с *леба* МВ, и *леба* си боље омесим МВ, једем *леба* ВВ, било криза за *леба* Со, за *леба* ти прича Со, ништа без *леба* Ли, како се меси *леба* Со, једу *леба* ВВ, и њему *леба* ВВ³⁰⁰.

539. Именица *ноћ* може имати облике у мушком или женском роду:

1. два дана и два *ноћа* Ка, три *ноћа* Ка, какав је *ноћ* Ча.

О примерима за ж. род у т. 516.

540. Именица *вече* обично је женског рода³⁰¹ (примери у т. 516), али јавља се и у м. роду:

²⁹⁸ Исто налази и Н. Богдановић у: Богдановић: 1979, 60.

²⁹⁹ Белић: 1905, 337–338; Павловић: 1939, 166.

³⁰⁰ Богдановић: 1987, 143.

³⁰¹ Исто налази и А. Белић у: Белић: 1905, 306.

за *Бадњи вѣчер* МКу.

541. Облик: *добро вѣчер* ДП, вероватно је аналошки према: *добро јујиро*.

542. Именица *ѿосао* јавља се са два лика — у два рода:

1. да се напушти *ѿосо* РД, неки *ѿосо* Га, едѣмпут на *ѿосо* РД;

2. дал си неку *ѿослу* имал Га, најчиста ми *ѿосла* ВВ, нема другу *ѿослу* ВК, имаше *ѿослу* туј ВК, да немам с њѣга *ѿослу* ДП, там најгору *ѿослу* Га, да површим *ѿослу* ДП, има стó *ѿосле* ВК.

543. Вероватно аналогѣјом према *камен* : *камење*, забележила сам, мада само једном, и: у један *грман* МКу, и према овоме: лѣгли смо у *грмање* МКу. Слично налази и М. Павловић у Сретечкој Жупи. У Рајковић Упит. на 69. страни налази се облик *грмен*, у значењу „грм“.

544. Именица *ниш* не постоји у ГЗ, али изведенице од ове лексеме има: четѣри *нишке* Га (део разбоја кроз који се провлаче нити, док се сама нит зове жица: по две *жице* у брдо ДДу), *нишење* Ча, а ту је и глагол *ниши*(*иши*), познат на целом простору. Исто бележи и Рајковић Упит, под *ниш*, на стр. 75: *нишка*, *нишке*, мада без посебне назнаке.

545. Исто важи и за именицу *куш*, с том разликом што од ове основе не постоји именица, већ само глагол: него га *скушаше* Со и сл. То бележи и Павловић Упит, на 32. страни: *скушал* се, кудѣ се *кушаш*, бре. Значење ових глагола је „сакрити“, „крити“.

546. Без облика за јединину, у именице pluralia tantum спада именица *bicasu*: једни *bicasu* Гр, *bicasu* з две МВ.

547. Од именица pluralia tantum *чезе*, *виле* и *грабуље* имамо и јединске и множинске облике:

отуд га довози сас коња, с *чезу* Ли; упрѣго коња, *чезу* Гр; са *чезе* ѿду Ча, с *вилу* овуј гвоздену Га; *вила* овде турена една Га, удариш сѣс *виле* ДДу, тѣгу мѣшаш сѣс *виле* РД, одбѣраш сѣс *виле* ДДу³⁰²;

з *гребуљу* ВК Ка.

548. Тако и: на *Задушницу* ВК, *Задушница* се увек пада у суботу ВК, али само: кѣд су тѣја *Младѣнци* Га.

549. И овде се јављају именице pluralia tantum типа *колице*:

тѣј су *богѣње* сѣтне ГБ, онѣј *верѣге* Гр, на тѣј *верѣге* ВК, гајдарѣја си донѣсе њѣгове *гајде* и у њѣ свѣри ВК, кѣд је онѣј *заушке* лежал Ча, у Студѣну се тупале *клашње* Ча, дебѣле *клашње* Ча, терајте ме, дѣцо, у *колице* МВ, дѣ су ти, бабо, *колице* Га, седѣм да гурам *колице* Гр, двѣс *ѣрколице* ДП, поред: *колица* порад шупу ДДу, па са *сѣнке* Ка, од *сѣнке* Гр.

У народу нису у потреби лексеме *ѣрса*, *ѣлућа* и *леђа*. Заправо, чуѣе се: болѣсан на *ѣлућа* Се, имал на *ѣлућа* ВК, у значењу 'болѣстан од туберкулозе', али увек уз предлог *на* и са овим значењем³⁰³.

³⁰² Облик *вила* у једнини и *виле* у мн. има Рајковић Упит, 52.

³⁰³ У значењу туберкулоза у употреби су и друге речи: *јевѣшка*, *јекѣшка*.

Није у употреби ни лексема *наћве*, мада ће на инсистирање рећи да знају за ту реч, а понекад и за њено значење.

550. Именица *говѣда* има облике по *a* промени, дакле, као именица женског рода:

напоји́ нашу *говѣду* Ка, да кове́ *говѣду* ГЂ, сѣлски *говѣду* НС, оста́имо ону́ј *говѣду* Га, у Душник чу́ву *говѣду* ДП, *говѣду* ВК³⁰⁴, и: она́ј *говѣда* леже́ ДДУ, али уз број ће бити: *две говѣдеиши* ВК, или: *две говѣда, дѣвѣи говѣду* Ка (т. 532).

551. Исто важи и за именице *браћа, деца, љрачина*:

несу́ ми живи́ *браћа* МВ, *браћу* гоца́ има Со, с овѣја *браћу* Гр, тројцу *браћу* има́л МВ;

ова́ј *деца* ВК, да поканим *децу* ДП, несѣм тѣг има́ла *децу* Га, да чувам топрѣв *децу* Со, између тај *децу* РД, на *децу* куа Гр, крштѣвља по́п *децу* Га, оптерѣтена око *децу* М, несѣм купи́л за ва́ша *децу* РД, али: куј си има́ *деца* по́вишке ДДр³⁰⁵.

љрачина по скупа Ка, ова́ј ма́ла *љрачина* Ка, мерѣли *љрачину* ВК.

552. Као им. ж. рода мења се: жељна сам за *унучеиу* Се.

553. Именица *ѡазухо* има облик на *-ка*: па гу ту́ри у *ѡазуку* ДП, под *ѡазуке* ме за́боле ВК.

554. Од именице *ѡлеће* јавља се само облик са наставком *-ка*: *ѡлећка* М, *ѡлећке* ВК.

555. Колебање у роду осећа се код именице *звоно*, па имамо облике у мушком и женском роду: шта би́е тај *сво́на, сво́на* би́је ГЂ, и: само једну́ *сво́ну* уда́ра ГЂ, куј ће *сво́ну* да уда́ра ВК.

556. Именица *ѡоловина* готово редовно губи крајњи вокал³⁰⁶:

о́н *ѡоловин* терал напред, *ѡоловин* по њѣга Ка, оно́ *ѡоловин* свѣт оста́ло наме́тено Та, преко *ѡоловин* узѣла, па ју врза́ла РД, необрано *ѡоловин* ДП, али: кад *ѡоловину* ту́ри уста Со. Вид. и т. 98.

557. Понекад крајњи вокал губи и именица *сѣрана*: помери́ на́ *сѣран* М, поред: ша́ла на́ *сѣрану* ВК.

558. Судбину ових не дели именица *ѡланина*: свѣ пот *ѡланину* Ча, горе пот *ѡланину* Ка, *ѡланину* горе ГЂ, слѣгне ис *ѡланину* Ка, погину у *ѡланину* Ка, што су ишлѣ по *ѡланину* МВ, да косим горе у *ѡланину* Ка, по *ѡланину* М.

559. Именица *ѡраво* показује колебање у роду³⁰⁷:

има́м *ѡраво* Ка, она́ *ѡраво* ДП, али: ти́ има́ш *ѡраву* да ме слуша́ш Ка.

560. Именица *доба*, индеклинабилна и у другим народним говорима³⁰⁸, има готово редовно облик *добо*:

у моје́ *добо* ДДУ, зѡмско *добо* бе́ше Гр, у то́ј *добо* Ча, у сва́ко *добо* ВВ, сре́дњо *добо* Ли, али и: у сва́ко *доба* ВВ.

³⁰⁴ Белић: 1905, 305 каже: „Именица *говѣда* мења се каткада као именица женског рода“.

³⁰⁵ Белић: 1905, 310–311 објашњава порекло овог облика.

³⁰⁶ Исто и Белић: 1905, 305.

³⁰⁷ Исто у: Ђуровић: 1992, 270.

³⁰⁸ О овоме говори С. Реметић у: Реметић: 1985, 245 и нап. 706, а о простирању појаве нап. 707.

561. Обично је *рамо* (примери у т. 153), али и: *пушку од раму* ДБ.

562. Колебање у роду осећа се код именице *Варџоломеј*: *врџи Варџоломеј*, *удри Германе М*, *Врџолома М*.

ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице

563. Облици личних заменица показују веће шаренило у ГЗ него у књижевном језику. Ова се тврдња, пре свега, односи на енклитичке облике, код којих су се задржали неки архаизми, али има и новина.

Једнина

564. Синкретизам облика личне заменице за 1. л. јд. познат је и другим штокавским говорима³⁰⁹. За све падеже, изузев номинатива који има облик *ја*, употребљава се акцентовани облик *мене*, или краће *мен*, за који А. Белић каже да је настао редукцијом крајњег вокала³¹⁰. Порекло овог облика није једнако у свим падежима. Генитивно и акузативно *мене* је од старог *мене*, док је облик датива могао настати доследном екавском заменом старог јата у облику **тњѣ*.

Облик *мене* уједно је и општи падеж.

565. У ОП имамо и *ме* < *те*, а у дативу се, осим облика *мене*, јавља и стара енклитика *ми*.

ОП:

остаде кре *мене* Се, побубава од *мене* Га, помлада од *мене* Га, поздрава од *мене* РД, постар од *мене* Ча, мајка ми била млого притрана (брине) за *мене* ГХ, слушај *мене* Ка, *мене* ране синови Га, *мене* чуди НС, да дођу за *мене* Гр, ајде с *мене* ГБ, кључеви си чувам у *мене* МКУ, воде ред од *мене* Се, дрпoљ (рита, поцепана одећа) на *мене* ВК, и сл.

oн је старији био од *мен* коца Гр, помлад од *мен* ДП, има постари од *мен* Кр, сестра је по нагубусила од *мен* Со, да ли се сећу за *мен* ДП, а *мен* најурил на ливаду Со, да мозгам за *мен* Се, колко за *мен* Ка, па пита за *мен* Се, па *мен* довели Кр, и *мен* покани Гр, ти ћеш *мен* да смениш Ка, онo е тој за *мен* ВК, oн *мен* да убије Ка, не само със *мен* Ка, и сл.

не верују *ме* људи Со, колко пут су *ме* изели Та, прерипи (прескочи) *ме* ГБ, мењује *ме* унук ДП, ће *ме* води ВК, oн *ме* увати овде, па *ме* гилну (заголица) ДДр, и сл.

Датив:

а *мене* да давају шићерак Со, *мене* беше ред Ча, едно мушко *мене* да остане ДП, тури га *мене* на руке ДДУ, ти *мене* завидиш Ка, *мене* су краву украли М, да неси *мене* прајла тој ДДУ, и сл.

³⁰⁹ Реметић: 1985, 287. Ивић–Бошњакковић–Драгин: 1994, 231. и нап. 168.

³¹⁰ Белић: 1905, 400. Разлоге за употребу једног или другог облика дају: Богдановић: 1979, 66: „Употреба једних или других често се може везати за употребу појединих предлога артикулационо више или мање прилагодивих: од *мене*, с *мен*, със *мен*, уз *шеб* / ус *шеб*“; и Ћирић: 1983, 71. Он покушава да пронађе објашњење у реченичном акценту.

кџд се *мѣн* свиђало Га, ви *мѣн* да одрѣдите Ка, и ви трѣбате *мѣн* ВВ, *мѣн* се тој не тиче Гр, гџздарница, што *мѣн* ћѣрка стањује НС, он мрдну на куде *мѣн* Гр, да неси *мѣн* кџву ДДу, и сл.

мирна *ми* глава ВК, она *ми* е пџстара ДДр, врза *ми* гу снаџ Гр, напиши *ми* по лѣђа Ка, Здравка *ми* казује Ка, изѣдоше *ми* га душмџни Ли, у Ваљево су *ми* два бра-та МВ, он *ми* такџ викаше Со, да *ми* се смејѣш Ка, нџге *ми* отиџаоше Га, кажи *ми* РД, и сл.

Ретки су облици са *-и*, за које Белић тврди: „Развило се под утицајем енкл. за-мен. *ми* и именица ж. рода“³¹¹: пола е остџло *мѣни* ЗТ, она *мѣни* даде дар ГЂ, *мѣни* је крава украђена М, и сл. У ГЗ тај облик унесен је из стандарда.

Необична је употреба енклитике *ми* у примеру: да *ми* извинете Ли, вероватно аналогијом према конструкцијама типа: да *ми* опростите.

566. Лична заменица другог лица јѣднине дели судбину претходне. Од ње на-лазимо акценатске облике *џебе* и *џѣб* и енклитике *џе* и *џи*:

ја сам по болна од *џѣбе* РД, искџрам ја *џѣбе* МК, видим ја *џѣбе* идеш ВК, и сл.

ми би дошлѣ за *џѣб* Га, најде на *џѣб* ДДу, у *џѣб* глѣда ВК и сл.

не могу *џе* помџгнем Се, мора *џе* тѣпам Ли, мора *џе* пуњем ГХ, бѣс *џе* ватил РД, вуци *џе* појѣли РД, лажу *џе* тој ВК, ће *џе* верује Ка, и сл.

ел толко порез *џѣбе* ВК, *џѣбе* ли носи Ће, дава *џѣбе* М, *џѣбе* не доликује та-кој ВК, и сл.

ја му причам ко *џѣб* саг Ка, на *џѣб* дадо Ће, реко *џѣб* да даде ВК, и сл.

и слѣдује *џи*, Со, поѣ *џи* на мџжа ДДу, да *џи* кажем Ка, а овџ *џи* ја казујем Со, и сл.

567. Могућа је и појава удвојених облика, мада она није тако честа:

него *ме* задржава *мѣне* Гр, *мѣн ме* е Гр, оно *ме* овџ *мѣн* изеде Ка, *мѣн ме* закачи онај Се, а *мѣне ми* зло, зло ДП, *мѣн ме* вређа моџ сестра ВК, носиле *ме мѣн* НС, и сл.

не може *мѣне* никој да *ми* зајми М, *мѣн ми* онакој Се, *мѣн ми* се свѣ чини Та, не да *ми* онѣ *мѣн* не даву ДДр, и сл.

он *џи* неће по *џѣб* одбие Ча, да *џи* ја *џѣб* кажем Гр М, и сл.

568. Јавља се и форма са акценатованим обликом у номинативу и енклитиком у дативу: ја *ми* се не свидѣ Ка.

569. Лична заменица за свако лице има акценатовани облик *себе* и редуковани *себ*, а енклитике *се* и *си*:

ја си помисли у *себе* ДП, имају ли на *себе* ДДр, од сам *себ* се појѣде ВК, и сл.

Енклитика *си* „представља у књижевном језику архаизам“³¹², а у ГЗ се често употребљава и незаменички, као речца (вид. т. 985).

570. Треће лице јѣднине има у м. и ср. роду два акцентована пуна облика (*њѣ-га*, *њѣму*), јѣдан редуковани (*њѣг*) и два енклитичка (*га*, *му*):

³¹¹ Белић: 1969, 103–104.

³¹² Белић: 1969, 101.

ОП:

вучу мунџицију за њѳга Ка, Бѳгдан се кунѳ у њѳга Ка, њѳга прѳво бѳше у рѳку ВК, долѳко сам од њѳга Гр, узне од њѳга Гр, прекај њѳга РД Се, кључѳви су у њѳга Гр, и она си ошла сѳс њѳга Се, и пѳсле се зашали сѳс њѳга ВК, да нѳмам сѳс њѳга пѳслу ДП, водила е ред од њѳга Се, шмајсер на њѳга Ка, половин по њѳга Ка, и сл.

млѳго се Мирко вали од њѳг Ка, ја сам пѳстара од њѳг ДДр, млађа од њѳг била ВК, и њѳг и кмѳта некѳ опја Гр, кѳд найдеш на њѳг ДДу, нѳће њѳг да продаву РД, и њѳг сам облагала РД, нѳће за њѳг да отиде Ка, пописаше и њѳг ВК, и њѳг ћу чѳвам ЗТ, па ме пѳдеде с њѳг РД, у њѳг смо месѳли лѳб Ча, једу на њѳг МВ, и сл.

и ударе га кѳла Кр, ел ће га цѳне у рѳку НС, ћу га тѳрим у пѳдрум Се, не кладемо га Ка, отрула би га М, па га строшѳмо ВК, мани га, вика, мани га Ка, него га скуташе гѳре Со, продавај га на млекѳ ВК, и сл.

Датив:

свѳ њѳму малко ДП, а ја пѳсле њѳму однесѳм ВВ, ја несѳм ни њѳму причаја Гр, он њѳму сав удѳбнос даѳ Ли, ја однесѳм њѳму ВК, њѳму се мѳж дѳси Ка, и њѳму оцѳко ДП, и сл.

па му однесѳ лѳб Со, цабе су му парѳ Ли, ја му прича Ли, татко му погинуја ГБ, па му свѳ окаже М, трѳба му чѳвѳк рѳкне ВК, кѳ му имеше Га, трѳба му месѳм кравајѳче Га, немѳј му даваш Со, да му мѳзгујѳм ВК, жена му ѳмр Гр, ја му опрѳча Гр, и сл.

И од ове заменице јављају се удвојени облици:

наговѳрим га ја напред њѳга Гр, ја га волим њѳга ГХ, другѳ га ѳчи па њѳга ДП, такѳј га ваѳа њѳга Ли, тера га њѳга Гр, и сл.

трѳба му и њѳму лѳба ВВ, даде му њѳму Ће, њѳму му се не свидѳ ДДу.

571. Највеће шаренило показује л. з. 3. л. јд. женског рода. У зони I, A = ОП, има облик њу:

вика по њу ВК, по њу трѳѳ Ш, њу, до сам си њу уплетѳш ДДу, отидѳ кре њу Се, код њу смо ишлѳ ВК, Љубѳица пѳ црна од њу Ча, ми смо нагراكале по њу ДП, иде пара на њу Гр, и сл.

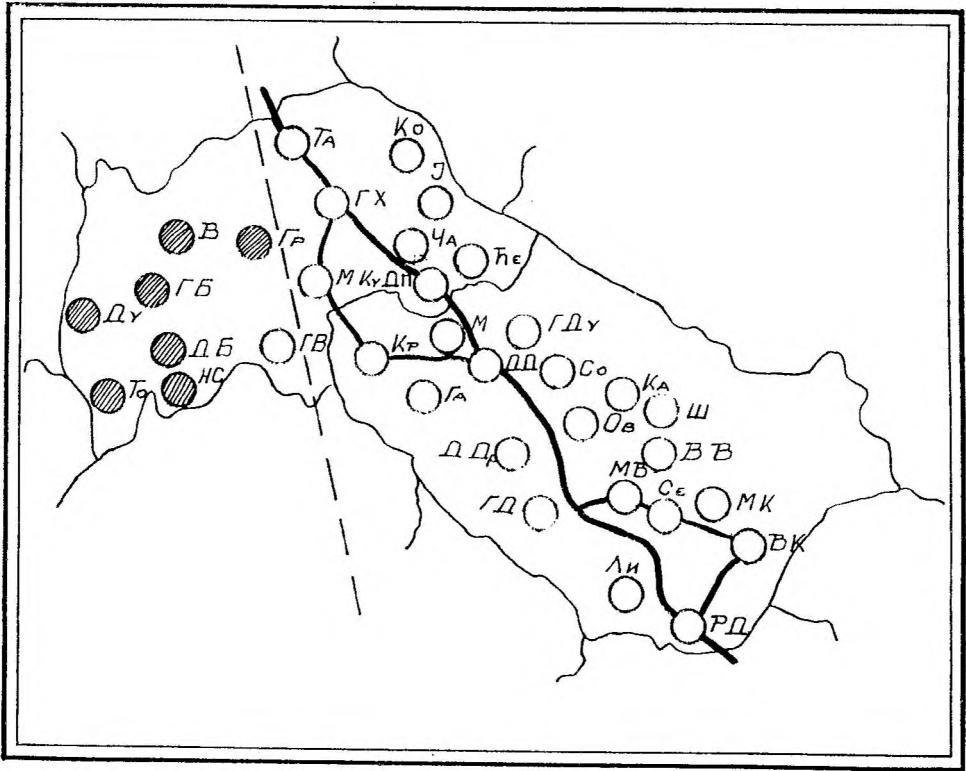
572. У зони II ОП има облике њума³¹³, њум, и њу:

кѳд вѳкне по њума ГБ, свѳ њума чека Гр, позади њума НС, насрнем си и њума ГБ, и на њума си поглѳдам ГБ, од њума Гр, комшѳка да назѳра њума Гр, кѳрпу и с јаја у њума ГБ, дѳбро с њума спорѳдуем ГБ, онѳ сас њума баратале ЗТ, и њума доведе ЗТ, и сл.

и за њум и за мѳн ДБ, пѳстара од њум Гр, ѳдма од њум ваѳи Гр, и сл.

ишлиј смо за њу ДБ, држи се за њу ДБ, преко њу проѳдимѳ ДБ, и сл.

³¹³ Да језичка црта може да маркира и личност, говори један детаљ из Великог Крчмира. Тамо је живео чѳвѳк који се ту призѳтѳио из Купиновице (моравско село) и убрзо по доласку добио је надѳмак Њуме. Разлог је био у томе што је он једини у сѳлу употребљаваѳ замѳнички облик њума, чѳме се видно издвајаѳ од околине.

Карта бр. 8: Дистрибуција заменичких облика њум(а), њу

Легенда:

● њу, њум(а)

○ њу

Видети карту број 8.

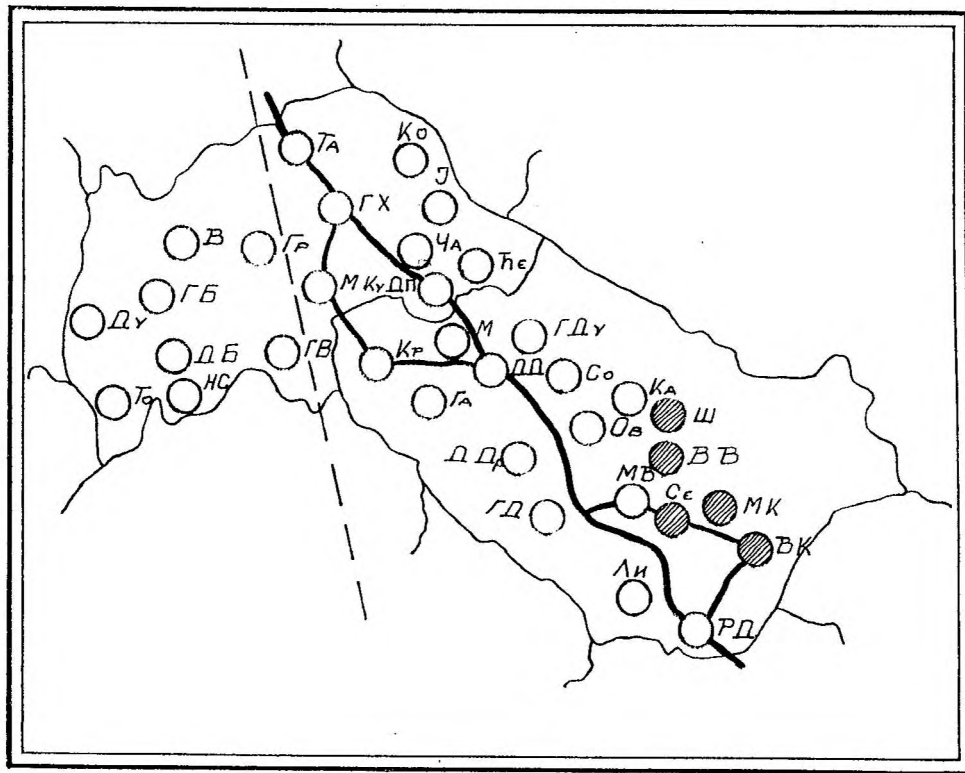
А. Белић за њум(а) каже да се као акцентована форма употребљава само у јужноморавском³¹⁴.

573. У зони II чују се и облици са партикулама *зе* и *зи* у дативу³¹⁵:

извадија *ву* се мозак у главу *њојзе* ДБ, беше *гу* погинаја *муж* *њојзи* ЗТ, ја *ву* дадо *њојзе* НС, реко *гу* *њојзе* НС.

³¹⁴ Белић: 1905, 413. Он ово тумачи утицајем КР дијалекта. Има је и у Богдановић: 1987, 164, Барјактарев: 1977/1, 348, Барјактарев: 1977/2, 400, Стевановић: 1969, 414.

³¹⁵ Налази их и Белић. Вид. Белић: 1905, 410, напомињући да се употребљавају у јужноморавском. Ова заменица се, са овим партикулама, налази и у Богдановић: 1987, 164.

Карта бр. 9: Облици заменичке енклинике — *(j)у, гу* у ОП

Легенда

- (j)у*
- гу, (j)у*

574. Енклитички акузативни облик има два лика: *(j)у, гу*, а дативни такође два: *во(j), ву*³¹⁶:

ОП:

маћи *ју* нѐма РД, узѐла па *ју* врзала РД, синови *ју* не глѐдају Ка, чѝтаво *ју* др-жѝм Се, купиѝл *ју* Драговац МВ, изгубѝмо *ју* МВ, па *ју* узѐ ДДу, да *ју* дерѐ ВВ, еве ми *ју* сестра Со, докараѝле *ју* овде РД, Олга *ју* увреди ВК, па сам *ју* миѝла Се, па *ју* одведу ДДу, тргнеш *ју* Ча, па *ју* е нашѝла Ка, диѝде да *ју* узне Га, и сл.

емпѝт у поврнем Ча, млѝго у ђубримо Гр, она у нѐма двѝас кѝла Ка, могу у по-виќнем Ка, да ли у знаш ВК, кудѐ у пресрѝл ВК, на порођај у откарѝше РД, ћу у

³¹⁶ Енклитика *ву, воj* јавља се у Барјактаревић: 1977/1, 348, у Врању: „Понекад се чује и облик *ву*“ — Барјактаревић: 1977/2, 400, а *ву* се јавља и у Стевановић: 1969, 414.

ушлашим Ча, чувамо у две године Ли, он да у пије ДДу, воли Слађа да у опаше ДДу, па у после угорим МВ, ће у доведé Се, и сл.

остаимо гу при краву Ли, неје гу сматрал за девојку ДДу, ћу гу чувам ДП, куче гу ујело Ча, да гу водим ја МКу, рана гу изела НС, ббг да гу прости НС, тбг гу мешаш РД, ја гу води смпут ДДу, уваљам гу овакој МВ, моли гу Га, одведé гу ДДу, ће си гу дочекам туј Та, те гу узé ГБ, за еднога Душничанина гу даде Со, нема гу да се јавља Со, муж гу не пушта ДДр, ја гу сучем М, знао сам гу ја ГБ, искарали гу беоше Гр, уапало гу Ча, да гу покриемо МКу, ти гу шикни Ли, мора да гу поштуем Гр, повезла би гу Кр, уватили гу живу Ка, водило гу нешто ЗТ, те гу тетка Николка ДБ, и сл.

Видети карту број 9.

Датив:

Јавља се облик *њој* и енклитике *вој, ву*.

њој си лепа Га, *њој* си е га за Цврцка ДДр, *њој* ништа не давај РД, носи га *њој* Гр, *њој* донела ДБ;

неје *вој* по вољу Ка, па *вој* он после вреви ДП, маћи *вој* из Г орњо Драговје Ка, па *вој* дошла деца РД, овдекај *вој* сече Се, изел *вој* кокошке Со, татко *вој* у Аустрију Та, братанци *вој* ГХ, ја сам *вој* муж Ли, мајка *вој* ДДр, муж *вој* ради доле МВ, одне-сём *вој* сирење Ка, и ја *вој* опишем ВВ, слал *вој* Гр, озгор *вој* муж РД, татко *вој* дојде Га, овде *вој* е кућа Гр, да *вој* даваш ВК, ја *вој* водицу сипнем Ли, не дава да *вој* се љуби рука НС, то *вој* много М, тој *вој* е свекар ВК, кд *вој* се натепа МКу, кажем *вој* ЗТ, и сл.

јетрва *во* у Ниш Га, куде *во* је ВК, арам нека *во* је Со, што је настало губљењем *ј* у позицији испред глаголске енклитике *је* (*вој + је > во је*);

ја сам *ву* стрина НС, тад *ву* е лако НС, кквб ће *ву* одговоримо НС, још ли *ву* ради НС, муж *ву* иде у циглари Га, ни *ву* се мож докаже р, гаће *ву* облеко РД, ујка *ву* се пада ДБ, даја *ву* ДБ, и сл.

Јављају се и удвојени облици: *њој ву* се чини Гр.

Множина

575. Личне заменице за 1. и 2. л. мн. имају, осим номинатива који гласи *ми* и *ви*, два акцентована облика: *нас, вас*, као облик ОП и *нам, вам* у дативу:

код *нас* ги кажу вутарке МКу, *нас* стра ВК, код *нас* је обичај Со, оно закасало с *нас* Ли, доводили кре *нас* РД, вунено до *нас* ВК, код *нас* да седите Со, и сл.

младих један ко *вас* Ка, със *вас* сам се огрешил Со, и сл.

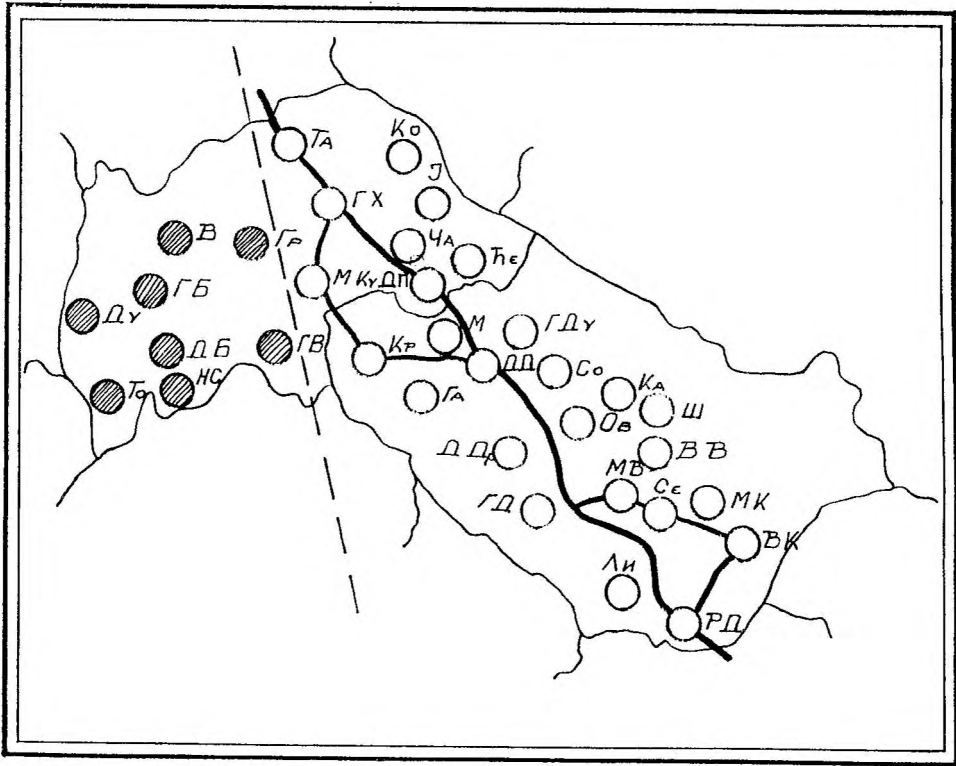
помагу и *нам* Га, *нам* ни дава Ли, кам *нам* пензиа ВК, *нам* овој треба Та, и сл.

вам досадиле Та, све ће тој *вам* Со, а *вам* су помалко давали Ка, и сл.

576. Енклитички облици ових заменица разликују се у зони I и зони II. У зони I имамо само старе енклитике *ни, ви*³¹⁷:

свс тија *ни* заједно лојзе Та, да *ни* она попрјај причу Ча, градина *ни* е горе Га, свг *ни* жега ВК, зидали су *ни* кућу ДДр, дсда *ни* тој дава Со, кукуруз *ни* се родил Та,

³¹⁷ Види Николић: 1984, 140.

Карта бр. 10: Заменичке синклитике *ни, ви / не, ве*

Легенда:

- *ни, ви* у дативу и акузативу плурала
- *ни, ви* у дативу и акузативу, *не, ве* у акузативу плурала

да *ни* овој окречи Ка, али *ни* полипсаше ГХ, близнила *ни* Ли, попржише *ни* јајца МКу, и сл.

заквална сам *ви* ДДу, да *ви* ју дадемо РД, ва̀ла *ви* на вреву̀ Га, да *ви* чувам кућу Се, да *ви* дадем Со, и сл.

зимá *ни* опне МКу, опазише *ни* Ка, води́ *ни*, води́, одведе́ *ни* РД, брани́ *ни* судбина ВВ, уништише *ни* Та, и побише *ни* ГХ, стра́ *ни* ДДу, и сл.

она́ *ви* највише чува̀ла Ча, лисица́ *ви* однѐла Ча, и сл.

577. У зони II јављају се енклитике *ни* и *ви* у дативу и акузативу, али се, много чешће, јављају *не* и *ве* у акузативу³¹⁸:

³¹⁸ Овако у свим јужноморавским говорима: Павловић: 1939, 173, Барјактаревих: 1977/1, 347, Барјактаревих: 1977/2, 400, Стевановић: 1969, 414, Богдановић: 1987, 154.

после *ни* доделише ЗТ, бунар да *ни* пресекне ДБ, Немци *ни* све узеше ДБ, дава *ни* воду ДБ, па *ви* дадоше Гр, да *ви* однесе НС, и сл.

покријев *ни* такој ЗТ, да *ни* испитав НС, напудили *ни* НС, гледа *ви* ГБ, води *ви* по пут ЗТ и сл.

само *не* пут раздвајаја ЗТ, ће *не* потепају ЗТ, вођа *не* води ДБ, ће *не* потепав ЗТ, што *не* водија ДБ, пошто *не* шкољујете ДБ, ако *не* примиш туј ГБ, ако *не* неће примиш ГБ, они *не* познаше НС, виде *не* преко прозор ГБ, и сл.

овој ли *ве* доведе ДБ, да *ве* чекам ДБ, куј ће *ве* прими ГБ, ако *ве* ја не примим ГБ, ћу *ве* примим ГБ, и сл.

Видети карту број 10.

Овај однос *нам-вам, ни-ви* у дативу и *нас-вас, ни-ви, не-ве* у акузативу сеже до Шумадије³¹⁹.

Јављају се и удвојени облици ових личних заменица:

и *нам ни* лепо ВВ, *нам ни* дава Ли.

578. Облици номинатива 3. л. мн. гласе: *они, она* и *оне*, за шта није потребно давати примере.

ОП има облик *њи*:

њи су изоставили ВК, не може *њи* да носи Ш, за *њи* рану спремамо ДДр, ишли кре *њи* Се, сланина на *њи* МВ, на *њи* све Га, повише код *њи* ВВ, за *њи* кокошке РД, ми по *њи* Гр, докарамо нешто сѝс *њи* ГБ, он стои уз *њи* Гр, ал сам ја *њи* чувала МВ, ја сам у *њи* радео ГБ, и сл.

579. У акузативу се јављају енклитички облици (*ји*) и *зи*³²⁰:

етѝ *ји* Ка, ће *ли* однесе па твор Ш, ја сам *и* чувала МВ, ти *и* узни Ка, неће *и* чува РД, поједе *и* живи ВК, па *и* не смѝм доле остаим Ш, и сл.

пуста *зи* озгор Ча, банде *зи* викају Ча, маѝи *зи* чува Со, у воду *зи* наберу Га, ја *зи* дава сину ДП, наг кућу *зи* одведе ГХ, мајка ми *зи* пробуши МВ, накрмимо *зи* ДДу, намѝамо *зи* Та, средѝли смо *зи* ГБ, крије *зи* Гр, етѝ *зи* там Га, броји *зи* данас ДДр, испотепаше *зи* М, ако *зи* не ваѝи зима МКу, кудѝ *зи* не познава Ли, оперишев *зи* ГБ, не *зи* е тепала ЗТ, и сл.

580. У дативу је акцентовани облик *њим*:

да спремиш *њим* Ча, *њим* беше зло Ча, ја *њим* помогнем Се, треба си *њим* Га, и *њим* сметау ВК, *њим* смешка, а мене неѝ ДП, и данаске си *њим* не ваља ЗТ, онѝ, *њим*, напротив, зло им ДДр, јавѝли се *њим* ДДу.

581. Јавља се и комбинација типа: дадѝм на *њим* МКу³²¹.

582. Енклитичка форма датива гласи *им* и *зи*:

омѝсим *им* леб Ча, однесо *им* ВК, одма *им* па туѝрим Ка, и сл.

Дѝча *зи* е дѝда Ли, па ће да *зи* изљуѝпи руке НС³²².

³¹⁹ Вид. Реметић: 1985, 291; Стевановић: 1950, 110 има *ни-ви* у дативу, а *не-ве* у акузативу.

³²⁰ Исто је и у Ђаковици, Стевановић: 1950, 113.

³²¹ Богдановић: 1987, 167–168 има уз предлог само облик *њима*.

³²² И у Ђаковици је *зи* у дативу, што је, како каже Стевановић, облик акузатива. Стевановић: 1950, 112.

583. Из зоне II имам неакцентоване облике: све *гим* тешко ЗТ, не *гим* се свиђа ЗТ, турѝ *гим* шушке ЗТ.

Овакве облике налазе и Ј. Михајловић у Лесковцу и Н. Богдановић у Алексиначком Поморављу, Барјактаревић у Прешевско-бујановачкој зони и Врању, Стевановић у Пољаници³²³. А. Белић налази *ђим* у Пироту и ову појаву објашњава контаминацијом акузативног *ги* и дативног *им*³²⁴.

Јављају се и облици удвајања ове заменице:

етѐ *ги они* Ча, дај *им њим* ти правац ЗТ.

584. Често се у номинативу употребљава облик средњег рода са неком хипокористичношћу, када се ради о особи м. или ж. рода:

и *оно* оболело (деда о својој жени) Ка, не може јадно ни *оно* (баба и своје мужу) Ли.

585. Табеларни преглед облика личних замениц ГЗ изгледа овако:

номинатив	општи падеж	датив
ја	мен(е), ме, мен(е) ме	мен(е), ми, мен(е) ми
ти	теб(е), те, теб(е) те	теб(е), ти, теб(е) ти
он, оно	њег(а), га, њег(а) га	њему, му, њему му
она	њу, њум(а), (ј)у, гу	њој, њојзе, њојзи, во(ј), ву, њој ву/њојзе вој, њојзе ву/њојзе вој
ми	нас, ни, не, нас ни/нас не	нам, ни, нам ни
ви	вас, ви, ве, вас ви, вас ве	вам, ви, ван ви
они	њи, (ј)и, ги	њим, им, гим, њим ги, њим им

Именичке заменице *ко*, *ш њ а*

586. У ГЗ не разликују се строго заменица *ко* и *који*³²⁵. Облик номинатива ове заменице има више ликова. Најчешће је *куј*, ређе *кој*, а понекад *кои*:

куј има краве Со, *куј* и одвёл ВК, *куј* си има ДДр, *куј* си води рачун Ли, *куј* ће звону да удара ВК, дѝп *куј* е бил будала ДДу, имање има *куј* знае колко Ка, *куј* држи кућу Ш, нема *куј* да исече Ш, бегамо *куј* куде Ка, *куј* си има повишке М, *куј* знае одкле сам ДДу, *куј* знае куде ће ме одведу Со, ни *куј* питае Ли, *куј* тој одоздол откупеше ВК, не знам *куј* беше ДДу, нека ради *куј* оће РД, нема *куј*, *куј* ће ми у премени РД, *куј* ти е братанац ГБ, *куј* оће, тија нек дојде ДП, неје имаја *куј* ГБ, *куј* оће да

³²³ Михајловић: 1977, 37; Богдановић: 1987, 168, Барјактаревић: 1977/1, 348, Барјактаревић: 1977/2, 400, Стевановић: 1969, 400: „За датив се чује облик *гим*, али доста ретко“.

³²⁴ Белић: 1905, 415.

³²⁵ Види: Симић: 1972, 351, те Богдановић: 1987, 170.

крадне Ка, раштркано е *куј* куде Ли, *куј* НС, *куј* знае колко МКу, *куј* ги гледа Га, *куј* има много МВ, *куј* си оће Со, *куј* ти е знаја ГБ, *куј* е бија ГБ, нема ли *куј* да збира Гр, *куј* е Гр, и сл.

кој не тражи паре Ча, *кој* тој вика Гр, *кој* ти га знае Та, *кој* растаља Ча, нема *кој* Ка, *кој* гу пита Ли, *кој* им ВК, *кој* нее тел Гр, ма *кој* те пита ВК, и сл.

ја не видо *кои* је ДП, малко видо *који* е ДП, тој *који* има зуби Ка, *који* тој зове ВК, и сл.

587. Уместо заменице *шџа* далеко је фреквентнија, у истом значењу, лексема *какво*, са ликовима *кџкво* и *кво*³²⁶:

какво је, нека је ВК;

куј *кџкво* може Ш, кад *кџкво* кажем Ш, *кџкво* е било немка ДП, *кџкво* има туј ВК, и сл.

кво имам М, *кво* ћу ја да работим Гр, за *кво* ће Кр, *кво* ће најде МКу, *кво* ћу тражим РД, *кво* ћеш, кџд нумеш ВК, *кво* да ти кажем Га, не знам *кво* ћу ВК, *кво* ћу ја МВ, стока *кво* ће МКу, *кво* работи Ли, *кво* ћу шиём Се, *кво* лашш ДДу, *кво* ће да ни даду Ка, *кво* напраи Ка, нема с *кво* да плаћа ДП, *кво* ћеш Ка, *кво* су га донели Га, *кво* ћу сама ДП, *кво* муцаш ВК, и сл.

588. Међутим, јавља се и лексема *шџа*, као и лик *шџо*:

шџа су урадели Ка, па да видиш *шџа* е мука ВК, он би имао *шџа* ГБ, *шџа* би сџг баште М, *шџа*, бре, напраи Ка, и сл.

шџо ти е, Миро ДДу, *кџкво* е и *шџо* е Гр, у Ниш *шџо* е ГБ, *шџо* ћеш туј Со, куде ћемо, *шџо* ћемо РД, *шџо* ћу да работим М, *кво* ћу, *шџо* ћу ДП, Ма, *шџо* ће ти ДДр, како ће и *шџо* ће ВК, баба *шџо* е стара Вк, она *шџо* ће да живи ДП, нема *шџо* да изеду ВК, *шџо* е он појурен ВК, тај *шџо* е умрел Ка, *шџо* е у Експрес Га, ушџи љени *шџо* устругувани Гр, са *шџо* да прави свадбу НС, *шџо* се налази Гр, нема от *шџо* да живи Гр, нема *шџо* да једџ Ка, и сл.

589. Понекад је ова лексема употребљена у значењу *зашџо*³²⁷:

шџо ми не казаше М, *шџо* ни несџ родитељи утепали ДДр, па, *шџо* такој сама Кр, и сл.

Заменице сложене са *ко* и *шџа*

590. Неодређени облик од заменице *ко* обично гласи *неки*, понекад с партикулом *-ј* на облик *неко*:

ће умре *неки* ВК, *неки* ми казува ВК, да неџ *неки* на силе Ча, да *неки* ме па пише на спомен ВК, *неки* с коња, а *неки* и с волови Со, мен остави *неки* капију ВК, *неки* умреја ГБ, скину ни *неки* свонац Ка, нека напола *неки* покоси Се, и сл.

оптужи ни *некој* ВВ.

591. Форме са партикулом *ј* нисам забележила од заменице *свако*, већ само: *сџки* си е имал ДДу, *сџки* диџе ДДу, *сџки* се запосли Гр, *сџки* који је имао ВВ, *сџки* на свој дом ВК, и сл.

³²⁶ Исто и у: Богдановић: 1979, 68.

³²⁷ Појава је позната и другим говорима. Вид. Богдановић: 1979, 68; Реметић: 1972, 265: „У значењу *важит* увек стоји *шџо*“.

592. Одрични облик редовно има партикулу -j:

никој *никога* НС, не *нанти* *никој* Ка, *никој* *нема* да ми *рѣкне* ДП, *нас* *никој* *ниѣ* *дирал* ВК, *никој* *те* *неће* *повезе* Кр, не *брани* *никој* ВК, *струју* *никој* не *теаше* да *уведе* Ка, *никој* *ништа* не *дѣра* Со, *тога* *госта* *никој* не *познава* ВК, *никој* *га* *неје* *видео* ГБ, *никој* *ме* не *гледа* Со, *нема* *нигде* *никој* ДДу, не *жње* *никој* РД; и: *нема* *никуј* да *неје* ГБ, и сл.

593. Јављају се и облици неодређене и одричне заменице сложене од *шио*:

да се *занима* *нешио* Гр, да *ли* *смо* *нешио* *разумеле* ДДр, да *плѣвим* *нешио* МВ, *ја* *нешио* *чу* ВК, *ми* *ли* *па* *варимо* *нешио* Ли, *нешио* *се* *насекира* Га, *нешио* *срамотно* *проврѣвим* ДДр, да *прошапкамо* *нешио* Ча, *писува* *нешио* Гр, и сл.

594. У значењу *нешио* јавља се и лексема *некакво* са два своја фонетска лика: *некво* се *белѣје* РД, *некво* у *припрли* МВ, *неккво* *распробрто* ВК, и сл.

595. У одричном облику: *никој* *нишѣа* не *дѣра* *нас* Се, *мислеја* *тој* е *нишѣа* Гр, *несмо* *нишѣа* *разговарали* ГБ, *куј* *нишѣа* *неје* *имаја* Гр, *нису* *тели* *људи* да *ми* *узну* *нишѣа* Ка, *куповно* *нишѣа* ДП, не *знае* се *нишѣа* Ли, *тој* *те* *нишѣа* не *интересује* Со, *нишѣа* *ти* не *разумимо* НС, *нишѣа* *нумѣм* М, не *мож* *нишѣа* ГБ, *нишѣа* *мене* не *питује* Гр, и сл.

Показне заменице

596. У номинативу јединине мушког рода имамо два лика: *овај* (ређе *овѣ*) и *овија*, *шај* и *шија*, *онај* (*онѣ*) и *онија*:

овѣ *сол* Ш, *овѣ* *итиол* М, *овај* *иде* у *ћиримицилак* Ли, *овај* *му* не *тејал* Гр, од *овај* *Петков* *дѣн* НС, *овај* *човек* Ча, и сл.

овија *Сѣма* Ка, *овија* *иде* с *овце* Ш, *овија* *кош* Ш, у *овија* *пешкир* ДП, на *овија*, *ко* се *зове*, *Свети* *Лука* Ка, *овија* *си* Ли, *овија* *наложимо* *шпобрет* ГХ, *овија* *да* *ни* *уработи* Со, *овија* *мали* Се, *овија* *човек* Со, *овија* *земљен* ДДу, *овија* *клас* ДДу, и сл.

ѡај *шнајдерлак* Со, *ѡај* *домазлак* ДП, *ѡај* *ствар* М, *ѡај* *извѡр* Ка, *ѡај* *саѡак* Со, *треба* *си* *стало* *ѡај* РД, а *онија*, *ѡај* *старац* Ка, *ѡај* *брат* Га, и сл.

наиде *ѡија* Ли, *ѡија* *преглеђуе* *доктур* Ли, *ѡија* *ми* е *син* *учитељ* Ли, *ѡија* *извѡр* Ка, *ѡија* *син* МВ Се, *ѡија* *стан* Се, *ѡија* *човек* Се, *ѡија* *Алибунар* Со, *ѡија* *леб* Ка, *ѡија* *дуан* ВК, *ѡија* *брат* Со, и сл.

онѣ *грѡб* Гр, *онај* *ѡгњ* Гр, *онај* *пињѣл* Ка, *онај* *брѣс* ГБ, *онај* *моѡ* Гр, *онај* *еликѡптер* ГБ, *онај* *пресѣдник* Гр, на *онај* *свѣт* Со, *онај* *повѡј* Со, *онај* *патријар* Га, *онај* *жар* Со, *онај* *шећер* ВВ, и сл.

онија *цвѣк* ДДу, *онија* *качамак* ВК, на *онија* *свѣт* Со, *онија* *оѡак* ВК, *онија* *тѣквеник* ВК, *онија* *неће* да *каже* РД, *онија* *зѣт* Со, *онија* *рид* Га, *онија* *бесник* ДДу, *онија* *пуздѣр* ВК, *онија* *ни* *прави* *каѡе* ВК, *тој* *праѣше* *онија* ДДу, и сл.

597. У средњем роду ове заменице добијају партикулу -j:

овѡј *старо* *спадало* ДП, у *овѡј* *пешкирче* ДП, *овѡј* *друга* *година* Ли, и *овѡј* Ли, и *овѡј* *би* *трпѣла* Со, *пошла* *за* *овѡј* Со, *овѡј* *мушко* РД, *овѡј* *се* *лѣпи* ВК, *овѡј* *што* *се* *види* Та, и сл.

ће *даду* *ѡѡј* Ли, *свѣ* *ѡѡј* *постѣ* МВ, *ѡѡј* *наговара* РД, *преговара* *се* *ѡѡј* ВК, *ѡѡј* *ти* *кажем* Со, *ѡѡј* *пушење* Ка, *ѡѡј* *си* *по* *рѣд* *иде* Та, *ѡѡј* *девојѡенце* РД, *куј* *би* *ѡѡј* *ураѡел* Ка, *кѡд* *се* *ѡѡј* *испреѡе* Со, и сл.

оној јело М, *оној* ћебе Гр, *оној* затровање Се, *оној* е јастък ВК, подак *оној* се викало Ка, *оној* што нај горчи ГБ, *оној* онък ДДу, и сл.

598. Партикула *-ј* додаје се и показним заменицама женског рода:

овај ћерка Со, *овај* Сопотничанка Ка, *овај* кордѣлка М, *овај* недѣља ВК, и сл.

ијај недѣља сирна ВК, *ијај* тепсија Га, *ијај* њива ДДр, *ијај* Богданова жена Ка, *ијај* свона ГБ, *ијај* мађија Ка, *ијај* бољка ГХ, *ијај* зљва РД, и сл.

Спирина соба *онај* ДП, *онај* гајдарица Ча, *онај* кудѣља ВК, *онај* отѣла Га, *онај* сирутка ДДу, *онај* женштина Ли, *онај* млада Гр, *онај* крпанка ДДу, *онај* ванциралка ВК, *онај* коленика Га, *онај* ума НС, *онај* слуга, и сл.

599. У множини се код ових заменица у м. роду јавља партикула *-ја*, чиме се плуралски облик изједначаје са сингуларним, а у ср. и ж. роду јавља се партикула *-ј*:

овија данови Га, *овија* ишли Гр, у *овија* ДДу, *овија* пути ВК, *овија* кумови М, *овија* косови Ча, беоше *овија* Гр, косе *овија* Ли, ће дојду *овија* Ка, *овија* бију М, све *овија* Драговци Ка, *овија* људи Со, *овија* отрови Се, *овија* прсти ГХ, и сл.

ијија комите Гр, *ијија* мутавије МКу, грѣбенци *ијија* МВ, *ијија* такви ГХ, *ијија* гости РД, *ијија* лекови ВК, *ијија* हुгуци Ли, *ијија* детлићи Га, *ијија* мајстори ДДу, *ијија* мой војници Ка, и сл.

онија помагачи Гр, *онија* коњи М, *онија* мушкарци Га, *онија* вику ВК, неће *онија* РД, *онија* ондекај болесници Со, *онија* ладњаци Ча, *онија* постѣлци Со, и сл.

овај дрва Ка, *овај* јајца ВК, *овај* брда (део разбоја) што су густа ДДу, и сл.

ијај јѣла старинска Га, у *ијај* цедила ДДу, куде *ијај* топила што су била Га, и сл.

онај сукна плѣтена ДДу, по село су ишла *онај* псетишта ДДр, после се *онај* повѣсма узну ВК, и сл.

и *овѣј*, и онѣ су Ка, *овѣј* се несу одавале ДП, *овѣј* планинчине ВК, *овѣј* преборке Га, *овѣј* вршалице Со, *овѣј* баште МВ, *овѣј* ћерке Со, *овѣј* чатмаре Гр, и сл.

иѣј ћошке Ли, *иѣј* тоске ДДу, *иѣј* мушмуле Со, и сл.

онѣј док стигну ВК, *онѣј* човање ВК, *онѣј* тојачице ДДу, *онѣј* јатке Га, *онѣј* зеленке ДДу, *онѣј* корке НС, *онѣј* комине Га, *онѣј* чумушке ВК, *онѣј* долиначине Гр, *онѣј* буре ДДу, *онѣј* вурке ДДу, *онѣј* каве ДП, и сл.

Присвојне заменице

600. Присвојне заменице за мушки род имају облике *мој*, *ивој*, *његов* (чешће *њигов*) и *свој*, а од заменице ж. рода јавља се више ликова. У средњем роду, некада, мада не увек, јављају се облици са *-е* иза *ј*, супротно тенденцији уопштавања наставака старе тврде промене, али чешће са наставцима тврде промене.

Навешћу део примера:

мој деда МВ, *мој* Раде Се, *мој* башта М Ча, *мој* татко Га НС, *мој* зѣт Со; *ивој* комшиа Ли, *ивој* деда ДДу, *његов* узѣја Гр, *њигов* деда ДДу ДДр, *њигов* комшиа Ли, *ивој* деда ДДу, *његов* узѣја Гр, *њигов* деда ДДу ДДр, *њигов* колега Га, тија *њигов* Ка, *њигов* е тој татко М, *њигов* другар ВК, *њигов* ујка Ча, *њигов* татко ГХ ДП, *њојан* брат ГБ, *бышта* *њојн* Ча, *њојн* муж ДП, *њојн* чича М, *њојн* ѕид ДП, *њојн* па муж ДДр, *њојн* муж Се, *њојн* је тој Га, *мој* башта и *њојн* МВ, *њојн* свѣкр Га, и сл.

Све облике ове последње присвојне заменице Белић изводи из дативног *њој* и наставка *-ьн*³²⁸.

наш командант Ка, један *наш* МКу, опраил је *наш* Ли; *ваш* син отиде Га, куде е *ваш* плац М, има ли *ваш* деда Ка, и *ваш* поп Со; тај *њин* Ка, *њин* војник Гр, *њин* гáзда Га, *њин* вир Га, *њин* деда Ка, *њиан* дућан М, *њиан* тајин Гр, *њиан* Бугарин Гр, командант *њиан* Гр, *њиан* војвода Гр, *њиан* пандур Гр, *никој* *њиан* Гр, и сл.

Ове облике Белић изводи из генитивног **нјih* + *ьп*, што је по губљењу *x* дало *њиьан*, односно *њиан*³²⁹.

у *моје* добро ДДу, *моје* годиште Со, *моје* стакло ВК; кад си *имаш* *твоје* РД, *тој* е *твојо* ДП; преношује *њигово* Со, *њигово* дете Со, *њигово* име М, *њигово* место Се, оној *њоно* ДДу; у *своје* село ДДу, *своје* жито Гр, и сл.

нашо стоји ДП, куде *нашо* Гр, *нашо* е најбедно Га, *нашо* Гаре Га, *нашо* село Ка, прекај *нашо* Гр; *вашо* другоче Га, *вашо* на воду Ка, *вашо* натáмо црвеница Та, за у *вашо* село Ка; девојче *њино* РД, они по *њино* МКу, и сл.

моја унука РД, ћерка *моа* Се, *моа* мајка ВВ, *моја* фамилија Ш, *моа* снаа Ча, *моја* мајка Гр; *твоа* авлија ДДр, *твоа* мајка ДДр; *њигова* жена Га ДДу, нее *њигова* ГБ, *њигова* је мати Со, *њигова* воља Со, *њигова* мајка Ча, сестра *њигова* ДДу, *њигова* ташта ГХ, *њојна* па зљва Ча, *њојна* мати Со, *њојна* сестра ДДр, *њојна* песма ГБ, *њона* мати ДДу, *њона* зљва ДДу, и сл.

наша земња Гр, *наша* снајка Ка, *наша* тај фамилија Ка, *наша* онај унука Ка, она е *наша* ВК, *наша* мала Ка, *наша* племња ДДр; *ваша* кућа Ка, *тој* ли е *ваша* њива ДДу, *ваша* свиња голема ВК; *њина* кућа Га, *њина* крапа Гр, комора *њина* Гр, и сл.

У множини:

за *мој* Ли, *моји* кућани Гр, *моји* дојдоше НС, овџа *мој* Се, *мој* чиче МВ, синови *моји* МВ; чуву ли *твој* Ка; *њигови* овáм ДДу, *њигови* онија митрољези Гр, и сл.

наши се издржаву Га, имáли *наши* Гр, *наши* стáри Гр, ко год *наши* ВК, *наши* овџа млади Ка, *наши* старешине Ка, *наши* ствáри Ка; *ваши* праје Ка, *иму* и *ваши* Ш; све су *тој* *њини* М, *њини* си однесоше РД, и сл.

тој су *моа* пилетија ДП, несу ли *моја* кокочета РД; куде су *твоја* деца М, куде *твоја* топила што су Се; *њигова* следувања ДДу, деца *туј* *њигова* ВК, и сл.

у *наша* браништа ВК; при *ваша* гумна РД, *њина* псета много гáдна ВК, *њина* жита пубава Гр, и сл.

теј *моје* друшке ДДу, *моје* мýке ДДу, *моје* унýке МВ; *иду* ли *твое* девојке Гр, *твоје* ли су *тој* кокóшке Со; мýке и *њигове* РД, *њигове* крáве су Се, *њојне* сисе ДДр, од *њојне* пáре Ли, *њојне* ћерке ДП, *њојне* мирне крáве РД, *њојне* попóчице МВ, прошле и *њоне* РД, *њоне* мýке РД;

наше мýке и нема нигде ГБ, и *ваше* су девојке убаве ДБ, *ваше* ли су овце ВК, *њине* свиње преде РД, и сл.

601. Присвојна заменица *свој* јавља се у значењу „рођак“: ми смо кýко *свој* с њи ДДу³³⁰, *своји* ли сте с њи МВ.

³²⁸ Белић: 1905, 423.

³²⁹ Белић: 1905, 429.

³³⁰ Исто у Богдановић: 1987, 172.

Остале заменице

602. У ГЗ јављају се и заменице за каквоћу:

вржеш коњц *џакџв* ДДу, *џакво* гадно дете Ли, *џаква* грутка ДДу, неџ њигова *џаква* била ГБ, немој да си *џаква* лелџкава РД, неџ била *џаква* ладна зима МКУ, само *џакви* волџви Ка, теј *џакве* РД, *џаква* немирна дечишта Гр;

набрало се *сваќакво* МВ, *сваќакво* сирће М, цвџејке *сваќакво* М, билџ *сваќкво* Ча, прсќање *сваќкво* Га, *сваќакви* људи проџде Гр, *сваќкве* бџе има Ча;

у Лесковиќ *неќќав* је бил Со, од инциџџера па јџш *неќќџв* Со, *неќќа* кишица ДДу, има *неќќво* узимало Со, имаше онџ *неќво* ватало ДДу, *неќќви* дрпави опџнци М, дојдоше *неќќви* у задругу Со, *неќви* келџрчичи Га, срџтоше га *неќви* ВК, дојдоше *неќви* авиџни МКУ, *неќве* мрџшке Ли, живџтиџње *неќќве* МВ;

нема *ниќаќав* удџбнос Ли, *ниќќџв* кџрис Гр, *ниќаќџв* од мџн пџсо ДП, *ниќќџв* дуван нема ДП, *ниќаќав* извор Ка, и *ниќќџв* пџмоћ Ли.

603. Код заменица за количину чџста је синкопа:

неќолко пут ВК, продали би *неќолко* ВК;

џџлка погаќа ДДу, *џџлки* људи ВК, и примери у т. 94; *овџлки* брќови ДДу, онџ *овџлке* ГБ, котџл се *овџлки* закипи ВК, арќива *овџлка* Гр; изводиџл *онџлки* рџд ВК.

604. Упитно-односне заменице:

не знам *који* дан бџше Га, *који* лџк ваља ВК, *који* син Ка, *која* е калџмена прџсађа ДДу, *која* прича ВК, *која* е жена пџубава ВК, *која* е задџжена РД, *која* от *коју* пџ богата РД, у *коју* си малу ти Ка, *коју* џнеш ВК, ни *коџ* џораво ДДр, нити кџрјак џдави *коџ* ДДу, *који* кудџ можеу ДП, *који* сте из Лиќје Ли, остављџу си и сџга *који* си џше МКУ, *који* су сирџма МВ, *који* су ми вџђе били ДДу, *који* су тџј по дебели МВ, *који* су подвџбџни Ча, тија *који* избџглице Гр, *коџ* се породџле РД, *које* су умејале ДДу, и сл.

кџлка је гџдина Со, *кџлки* арџџни Со (т. 95), и сл.

ќаќав је ноћ Ча, *ќџв* џе ми џавџл РД, *ќва* си е млада невеста ГБ, не знам *ќаќа* е жена Со, и сл.

ќи си ти Гр ДДу, *ќид* си Пашалисќа ДДу, а, па *ќијџ* Ш; довели *неќијџ* РД, *неќијџ* кџќе Га, *неќијџ* еднџ ДДр, онџмо *неќијџ* МКУ.

Заменица сав

605. У овџј заменици редџвно имамо метатезу од старога **вџџь*:

дојде *сав* мџкар Се, *сџв* си се, бре, умашќал (упрљаџ) РД, па се рџсипа *сва* бањница ВК, имање узџше *сво* ДДр, *све* се замрзџо Ка, *све* промину ВК, *све* на купџо Со, имање *све* поклоњено Ли, *све* сам раздала Со, *све* се одџџи МВ, *све* е одџила ДДр, *сви* барабар ДДр, онџ *сви* српски причаџше Га, па се *сви* љизгају НС, *сви* падаше НС, онџ си *сви* пџстари МВ, он бија пџ мајстор од *сви* Гр, бџџше *сви* ДП, *све* цџревице добрџ ВК, излиписаше ни *све* коќџшке РД, *сва* деца ВК, *сву* ноћ сџди ДДу, са *свелџ* кџрење ГБ, и сл.

Деклинација заменица

606. Заменице *ко*, *џиџа* и од џњх сложене имају у Г = А = ОПјд. наставак -*га*:

куга ће да утѣпају ГБ, за куга тој Ка, куга ће кѣкво ДДр, нѣма с куга ВК, од ку-га гу бѣше узѣл Ча, нит је куга познавал ВК, куга најде тѣкво РД, од куга те срамота Ча, на куга ће там да остане РД, куга имаш Ка, за куга њдем ГБ, куга ли ће ВК, куга закачи МКу, у куга си дошла ДДр, с куга да га берѣм ДП, куга изѣло ДДу;

има ли још некога дома Га, она вати некога Га, докле уватиш некога МКу, не-кога, дѣте, чѣлад закопа Гр, да извучу некуга ГБ, да нареди некуга Гр, још некуга да убије Га, кѣд нѣма за некуга ВК, па поканиш некуга Га.

у никуга да глѣдаш РД, с никуга да врѣвиш РД, нѣма нигде никуга Гр, нѣму ни-куга туј Га, не познава никуга Ча, никој никуга НС, а никуга да прооратиш ЗТ, несуд стрѣљали никуга Гр, нису дирали никуга ЗТ;

за свакуга има Ча, преда свакуга Га, тањир пред свакуга Гр, на свакога ДДу, и сл.

607. У дативу јд. наставак је -му:

кому Жике Ли, кому Зорану М, кому ти такво шарено плетеш ВК, кому кѣкво Ча, какво смо ми кому турали ВК, кому треба ДДр, продај кому си ђеш ДП, кому ће остане РД, кому е до кѣд суђено Га, кому ће се падне ДДр, кому се падне ДДу, кому колко Ли, кому е лепо Та, кому кѣко треба Га, кому носио ДДу, некому више Се, некому дебѣли прсти Га, некому да се сажали Се, некому коси ДП, некому берѣм Се, и сл.

608. Код осталих заменица заменичко-придевске промене имамо Г = А = ОП у једнини. Код заменица м. и ср. рода наставак је -ога/-ега:

овдѣ у овога Гр, ако нѣма за овога ВК, със њога првњога мѣжа М, ко њога Милана Ка, и њога еднога брата Со, чували на њога сина РД, със њога другога сина Се, да одјави њога сина Ли, ми повикнумо онога Гр, ја сам тербала онога човека ВК, за њога мојега Драги Со, мојега Николу заклали Гр, било на њога мојега зѣта Со, и башту мојега Со, на мојега сина ДП, знаш ли ти мојега татка ГХ, послушамо мојега татка Со, издавал на мојега унука еднога МВ, прѣманда так мојега мѣжа Со, без мојега човека ДП; код његовога башту ДП, с њојнога домаћина Гр, на њошога зѣта Ча, код њошога началника Гр, напоји њошега вола Ка, уз њошога војника Гр, на њонога Гр, за њонога сељака Гр, и сл.

нѣмамо ѡкаквога човека ВК, за некаквога шнајдера Со.

609. У женском роду јавља се наставак -у:

за моу јјну Ка, моу историју ГБ, у моу кућу ДДр, моу сестру ДДр, у моу глупос Ка, да однесе моју кошуљу НС; ѡвоју профисорку Ка, гор од ѡвоју јјну Ка; имаш кућу своју Се; у њигову концуларију Гр, њигову кућу Ка, по жену њигову Се, њоно башту Га, обовезу си има она њојну Се, напоји њашу говѣду Ка, из њашу малу Ка, пред њашу стрѣју ВВ, туј њашу Ча, не волим ја вашиу каву ДДу, у вашиу средину Гр, у вашиу бољу ДДр, преко њиуу бачу ДДу;

у коју сте ви Ка;

неку комѣндију Гр, женѣтину неку ДДр, по неку паприку ВК;

никѣкву подлогу Гр.

Код показних заменица наставку -у у ОП додаје се партикула -ј: одава ли берем овуј ћерку Ча, овуј голѣму коску Со, код овуј ћерку Со, у овуј малу М, тој се сѣг на овуј, на влачару влачи Со, у овуј доле стару кућу Ка, и овуј би потикала Се, пред овуј Ка, за овуј козицу Ли, на овуј плочу ДДу; със ѡјуј женшгину Со, да дава ѡјуј во-

ду ВК, иди кре *иуј* ћерку РД, даваше на *иуј* тетку Со, не примамо *иуј* децу Со, *иуј* вечер умрли РД, *иуј* њивицу Со, све *иуј* ноћ платил ДП, на *иуј* вечеру Со, у *иуј* њиву Ка, у *иуј* вамилију ДДр, у *иуј* сте малу Ка, она о *иуј* сорту ДДр, със *иуј* ћерку Со, на ћошку *иуј* Гр; *онуј* вашу Ка, у *онуј* лочку ВК, *онуј* шеничку Гр, *онуј* Мирјану јури ВК, *онуј* Јованку РД, у *онуј* рупу МКу, од *онуј* воденицу ДДу, *онуј* вечер ГХ, *онуј* гужву Со, *онуј* горе планину Со, *онуј* Роску заманђори ВК, *онуј* воду НС, *онуј* воденицу ДДу, уз *онуј* узбрдничку ДДу, исперем *онуј* вутару ВК, и сл.

Једном сам забележила и нетипичан облик: *њининску* одзив и лозинку Гр, који, истина, подсећа на прилог, али употребљен је заменички.

610. Датив једине у деклинацији заменица је чест³³¹. У м. и ср. роду има наставак *-ому/-ему, -оме, или -ом/-ем*:

дадо Јове, *овому* татку Ка, със *овому* пиштољ Га, ја кажем пандуру *овому* Гр, *овому* гроб да се ископа Гр, *овому* деда Ча, с *овому* си, със Младенов пиштољ Га, била *овому* мајка Ча, ја *шому* да рекнем ДДр, казао *шому* комите Гр, ја викам *шому* Ка, кућа *шому* човеку Ка, предали *шому* војводе Гр, ја кажем *шому* Гмитру Ка, те-рај *шому* доктуру Гр, рекло *оному* Никођије Ча, у руке *оному* комите Гр, турни *оному* ковицу МВ, *свакому* би дао ГЂ, ја реко *мојему* мјужу ДП, *мојему* мјужу ГЂ, брату *мојему* Ш, ја вика *мојему* татку ГХ, рекла *мојему* сину ДП, вика *мојему* родљаку Гр, ја *мојему* покојному татку казујем Гр, *мојему* сину јавил ДП, *мојему* оцу мајка Гр, над Мице *вашому* одма нагам Гр, и сл.

и кд дојде ред *овоме, оном* Ш, те *оном* да настойш НС, и рапортиру *оном* ВВ, тој е *оном* Сава М;

како је *мојем* Мирку скинуло Ка, *нашом* комшије М.

611. У женском роду се у дативу јавља наставак *-е* „обично тада када исти наставак имају и управне именице“³³²: ја *моје* Гине викам ДДу, друга *моје* Даке ВК, нареди *моје* мајке ВВ, даде мајке *моје* ВВ, све гу *наше* Дане снаа Гр.

612. Показне заменице и у овом падежу у ж. роду имају партикулу *-ј*:

Стојадинка, *овеј* мајка М, узне *ишеј* жену леб Ка, димо *ишеј* жену да ископачимо Се, да викаш на мјужа *ошеј* женштинџ ВК, а тој па *ошеј* сестра ДДр, и сл.

613. У множини имамо једнакост номинатива и ОП. Примере, сматрам, не треба посебно наводити. Поред тог облика јавља се и датив множине на *-ам*:

ће сипујемо у *овеам* комшијски Та, *овеам* исто ВК, *овеам* се чује Ча, *овеам* краве Ча, куде *овејам* што праве ћумур Га, да помогнем *овеам* РД, *овеам* Шиптарем ВК, *овеам*, на комшије, на овја Та, *овеам* крушка ВК, у *овеам* двор ВК, и сл.

614. Другојачијег је постања облик: кјуј дџели *онијам* Гр, где је на облик *онија* додат наставак *-м*³³³.

³³¹ Интересантно је да Тирић: 1983, стр. 77, има „примера само за датив заменице мушког рода“.

³³² Симић: 1972, 358.

³³³ Белић: 1905, 421, бележи *овејам* и *овијам*. Овакве облике налази и Н. Богдановић — Богдановић: 1979, 68, па Барјактаревић: 1977/1, 349, Барјактаревић: 1977/2, 401: „Облици *ишијам, онијам* добијени су контракцијом од *ишија + ишим, овија + овим*“.

615. Понекад се јављају и наставци старе тврде промене са екавском заменом старога јата: *овѐм нѐшем* М, *могу свѐм* да одговорим ВК, *свѐм* убиѐ град ВК, *свѐм* си добрѐ ВК, *свѐм* благѐ ВК.

616. Нису сасвим непознати ни облици са наставком *-им*, који су, очигледно, утицај стандарда: *свѐм* им смѐта ВК, и *свѐм* по ногу ДП, *свѐм* дѐлим ДДу.

617. Табеларни преглед наставака заменичко-придевске промене у ГЗ изгледа овако:

једнина		множина	
мушки и средњи род		женски род	
општи падеж	-ога/-ега	-у(ј)	= Нмн
датив	-ому/-ему, -оме, -ом/-ем	-е(ј)	-ам, -ем, -им

ПРИДЕВИ

Придевски вид

618. Између облика одређеног и неодређеног придевског вида готово да не постоји разлика у ГЗ. Заправо, разлика је овде сведена на минимум. Она има сполашње обележје једино код придева мушког рода, где може да се јави облик са наставком *-и* у Н јд. или без њега. Свесна разлика у употреби једног или другог облика не постоји³³⁴. Може се јавити један или други облик у истој синтаксичкој функцији. Постоје готово устаљени изрази у којима се употребљава форма одређеног вида, али и они у којима су подједнако чести један или други облик.

619. а. У неким устаљеним синтагмама редован је облик одређеног вида³³⁵: *бѐли* лѹк МВ, *голѐми* котѹл МВ, *зелѐни* лѹк ВК МВ, *лѐи* јѐва (назив за врсту пасуља) ВК, лѹк *цр̀ни* МВ, и сл.

б. Називи неких празника су са придевом у одређеном виду: *Расѐиѐи* петѹк ВК, *Свѐиѐи* Јовѹн НС, *Вѐлики* по̀с Гр, и сл.

в. Називи топонима: *Длибѐки* дѐл Со, *Гѐли* дѐл ДДр, *Голѐми* Кричѐмир М Га Ка, *Црвѐни* брѐг ДДу, *Цр̀ни* ка̀мен Га, *Голѐми* човѹк Га, *Мѐли* човѹк Ча, и сл.

г. *дѐлњи* нѐсак, *гѐр̀њи* нѐсак ВК, овѹја *дѐлњи* ВК.

Овде се јављају и облици неодређеног вида типа *сагашањ*³³⁶:

ѐн *залуѹањ* ДП, прѹтисак ми *нѐсак* ДП, *ѹслѐдањ* полѐг Гр, *ѹслѐѹањ* полѐг (јаје) ВК, тѹ си *ѹслѐѹањ* бѹл ВК, и: ѐн је *ѹслѐѹњи* брѹт Га, бѐлѹи *сѹгдашањ* Со, у *сироѹѹан* дѐм РД, *срѐѹањ* сѹн ДП, и сл.

620. Са обликом одређеног или неодређеног вида могу бити:

³³⁴ То констатује још А. Белић у: Белић: 1905, 428.

³³⁵ Вид. Богдановић: 1987, 175.

³³⁶ О истима и у: Богдановић: 1987, 175.

бѣли помук Га, бѣли кордѣл Ка, порасто голѣми Ча, па е голѣми дуан РД, у љувѣч дрвени, овај земљѣни Со, цѣли дѣн ВК Со, Мица едан нѣми ВК, и сл.

аљкав бија Гр, благ качамак Ка, јестѣк вунен ВК, да е он гљуив ВК, гол стомак ДДр, снѣг падпуја голѣм НС, длибок вир Ча, љувѣч земљѣн Га, љуп земљѣн Ш, кисел купус М, лош човек Та, могућн бил РД, качамак љосан ВК, сѣдр човек Гр, купусѣк убав Га, мало цалав бија Гр, цѣл дѣн ГБ ВК, црн живот РД, и сл.

621. У средњем роду уопштен је наставак -о старе тврде промене и иза палатала:

брљиво шљижѣ ВК, голѣмо имање Со, дрвено текнѣ ДДр, дрчно ДДу, платно единичљаво ДДр, ланско мѣсо ДП, миро младо ДДу, ражсено жито Га, сѣдро спа дало ДП, суо жито ДДу, у суво дрво ГБ, убово мѣсто Та, и сл.

говѣћо мѣсо ДДу, зимњо врѣме ДП, жарѣћо е слатко Та, јунѣћо мѣсо ГХ, кокошињо мѣсо Га, лошо врѣме М, овчо сирѣње ВК Ча, љилѣћо мѣсо Ча ГХ, Средњо поље ВК, и сл.

622. У женском роду наставак је -а:

од јутре блага, па задушна, па ће таг недеља сѣрна ВК, бѣла земља Га, голѣма вода ДБ, длибока вода МКУ, ложица дрвена Со, дрвена дрљаца Со, кућа ниска, дрѣва ДП, овча кожа РД, нека жена љамейна, разумна ДП, љршѣна основа и љомучна ВК, и сл.

623. У множини придеви м. р. имају наставак -и, придеви ср. р. наставак -а, и придеви ж. р. наставак -е:

басамаѣи високи ГБ, врцани опанци ВК, зайљиви меткови Ка, земљѣни казани Га, овчи бут ДП, овсѣни леб Ка, колачи спраймо љосни МВ, љршѣни конци РД, свињски опанци Гр, сѣлски путѣви ГБ, црни огрљаѣи ВК, и сл.

у овај земљѣна грнетѣја ВК, убава дечѣца, црвѣна колѣна Ка, црни билетѣја ДДу, и сл.

вѣжсене чарапе Та, грѣиске кадилнице ДБ, драљиве мотке ДБ, човање дрвене ВК, косе носеомо дугачке ДДу, вутарке единичљаве ДДу, панице земљѣне ДДу Га, јечмѣне овге ВК, торбе козињаѣе МВ, вутарке мелѣзне Га, онѣј мрдаће Га, вутарке љомучне Га, кошуље љршѣне МВ, сѣдрѣ жѣне МКУ, воденице убаве МКУ, јабуке црвѣне ДБ, и сл.

624. Од именица на -ица може се јавити: Славѣцине нѣге ДДр, поред: там у Миљичино ДДр, кума Драгичино ВК и сл.

Од именица типа Јова, Свѣѣа, присвојни придеви биће: Јовина ли жена ДДу, Свѣѣина ћѣрка се одала ЗТ, тој су Ђурина говѣда Та, неѣ Жикина љѣва ВК, и сл.

625. Осећа се извесно колѣбање, односно понекад је о „прекорачило границе своје употребе“³³⁷, како каже Белић, у: зѣѣњова ли мајка Со, Поѣадићов ВК, али: брајњѣва унука Ли.

Поређење придева

626. Поређење придева је у ГЗ аналитичко. Компаратив се гради додавањем љо на позитив, а суперлатив је конструкција нај + позитив. Као архаизам могу се

³³⁷ Белић: 1905, 431.

јавити облици синтетичке компарације, најчешће од придева *сѝар* и *мал(и)*, у значењу *млад*. Остали облици синтетичке компарације представљају нанос из књижевног. „Овакав принцип компарације омогућује да се у извесним случајевима пореде и именице и глаголи“³³⁸.

Компаратив

627. Мало је остатака старог компаратива и најчешће су од придева *сѝар* и *млад*, тј. *мал(и)* у значењу „млад“, а јављају се и облици *бољи* и *гори*:

сина *сѝарѝога* МКу, *малѝј* (значење је млађи, али је очигледно да је основа *мали*) брат ЗТ, за тога *малѝога* ЗТ, и примери у т. 56;

ти си *бољ* ДДр, *бољ* мајстор М, *боља* била ГХ, нађем *бољу* ГБ, овчо млеко *бољо* Га, нема *гора* жена ВК, и сл.

628. Под утицајем књижевног језика јавиће се и ликови:

сѝариа била Гр, он је *сѝариин* био Гр, *сѝариин* син Ка, една е *сѝарија* од мене, една е *малија* ЗТ, и примери у т. 56.

629. Јављају се и облици са јотованим сугласником и аналошким наставком: *млађијога* сина Ка.

630. Балканистичка црта је грађење компаратива додавањем *ио* испред облика позитива:

ио арно дете не е имало ГБ, коа от коју *иобогдиша* РД, *ио болесни* од њи Ли, што *ио големшко* (дете) Га, овде *иоголемшиѝк* (човек) Ча, *иоголемшиѝк* (дечко) ДП, који су тој *ио дебели* (људи) МВ, он е све што *иодебелѝ* (кокошке) М, снаа *иодобра* ДБ, *ио жилава* (жена) ГХ, *иоздрава* од мене РД, *ио имућни* ВК, дечко *иојачѝк* Гр, *ио леје* козе ДДр, има *иомала* Ка, *иомал* остал ДП, *иомлада*, за сина *иомладога* Ка, били *ио млади* ГБ, он е *иониске* Ча, има еђн *ио сѝиан* Га, *иослайко* млеко ДБ, *иосѝарога* унука ДП, ја сам *иосѝара* ДБ, што *иосѝаро* ДДр, *иосѝара* од њум Гр, има *иосѝари* ГХ, он е су *иоѝврде* М, да е *ио убава* од мене Га, слама *ио убава* Га, *иоубава* у лице ДДр, нема *иоубава* девојка ДДр, Љубица *ио црна* од њу Ча, и сл.

631. На овај начин може да се гради и компаратив додавањем *ио* на облик компаратива:

нема *ио гори* болес Гр, *иогора* жена ВК, од ујну *ио гор* Ка, една *ио сѝарѝа* Ча, и сл.

632. Како је у науци већ примећено, овако се пореде и прилози, именице и глаголи:

1. предѝмо *иобрѝе* Ча, ајде *иобрго* јѝди ВК, да буде *иовише* код њи ВВ, да се изруча *иовише* ВВ, куј си има *иовишке* М, још *иогоро* Ка, *ио доле* му је кућа М, кућа им *иодоле* у село Гр, ја *иодобро* знам ВВ, вику да е *ио здравѝо* било МВ, она си *ио кабаѝи* ДДр, ви сте *иокасно* дошли РД, вам су *иомалко* давали Ка, *ио мање* е било ДДу, *ионаѝред* (раније) РД, поред, у истом значењу: *иорано* ДП, Ми *иорано* Ка, добила пензиу *иорано* ВК, и сл.

2. човек *ио у године* Ча, бија *ио мајсѝор* од сви Гр, *ио газде* купују Ка, он о овде *ио раѝи* В, и сл.

³³⁸ Ивић: 1985, 113.

3. већером ће га *ио* ба́ве Ча, деца́ те, каже, *ио* во́ле Со, ја *ио* во́лим зејтин ДДр, *ио* не ваља́ше Га, овај из Ниш *ио* до́ди В, сестра́ је *ио* награбу́сила од мѐн Со, он ти неће *ио* те́б одби́е Ча, пасу́љ е се *ио* ирива́ишл ГХ, па си *ио* познáва Га, *ио* да ра́де ДБ, *ио*уи́ркне ма́ло РД, Весели́нка *ио* не́е ВК, и сл.

633. Како се из претходних примера види, морфема *ио* често није срасла са речју иза себе, било да је то позитив придева, или која друга реч, те се засебно пише и изговара. У том случају и она је, најчешће, акцентована. У случају да ова морфема сраста и чини сложеницу са речју иза, она је, често, носилац акцента, пошто је и носилац информативности.

Суперлатив

634. Суперлатив се гради додавањем префикса *нај-* на позитив:

нашо е *најбедно* Га, *најважан* ства́р ГБ, тој е *највелико* свѐтло Га, *најголемо* ДДу, *најмало* што ми е МВ, *најмала* е тај њи́ва ДДр, *најмала* што ми е МВ, тај *најмлада* Га, стршељ је *најојасан* МКУ, *најсти́ара* ћерка Га, *најсти́ари* дечко Гр, *најсти́ар* ми е да́мно умрѐл МВ, српски језик е *најшежак* ДДу, *најчисти́а* ми по́сла ВВ, и сл.

635. Као што је познато, овде се могу поредити и *и́рви* и *и́оследњи*:

ми смо *наји́оследњи* Та, а први најчешће прилошки: устанем *наји́рво* ВК, *наји́рве* водицу Со, *наји́рво* је она тражи́ла ДДр, чува́ла сам *наји́рво* сви́ње ВК;

636. Од придева *добар* и *лош* често се суперлатив гради од облика компаратива:

оперѐм *најбоље* за про́даву Ка, *најбољи* собо́р Га, *најбољ* га́зда ДДр, *најбољ* ра́дник Ли, *најгор* за́раз Ча, *најгору* по́со Га, и сл.

637. Следећи облици утицај су књижевног језика: *најмлађа* ћерка Со, *најкраћо* врѐме Гр.

638. Облика суперлатива има и:

а. од прилога:

1. ја сам туј *најдалеко* служи́л ГБ, да ти ка́жем *најлако* Ка, *нај* е *и́ешико* било́ за ле́б ДДу;

2. *најбоље* снóсе ГХ, сѓг је заврши́о *најгоро* Ли, за мѐн е *најгоро* РД, и сл.

б. од глагола: *нај* ми *и́рѐба* ДП, *нај* е било́ те́шко ДДу, и сл.

639. Декомпоноване форме могу да се јаве и од прилога: *нај* е било́ за ле́б *и́ешико* ДДу.

640. Имам и облике са компарирањем суперлатива: жи́вим *ионајгоре* Гр, у значењу „горе од најгорег“.

641. Јавља се и форма суперлатива добијена помоћу турске речце *алис* + позитив³³⁹: *алис жу́ш* пости́лак Га.

Деклинација придева

642. Придеви се деклинирају као и остале заменичко-придевске речи. У ГЗ јавиће се облик ОП у м. и ср. р. јд. са наставком *-ог(а)* уколико је у питању живо биће, иначе је једнак номинативу, а у ж. р. наставак је *-у*:

³³⁹ Белић: 1905, 441.

онога бившого пресѣдника *сѣарога* Гр, од еднога *брљивога* РД, има коња *јаро-вѣйшога* ДДу, за нѣмачкога пресѣдника ВК, од Свети Николу *йоланскога* Ли, до *Све-шога* Саву ДП, *сѣлскога* служитеља Гр, за *школуваного* Ча; па га собуче *голог* Гр; едну *блѣгу* вурду ДДу, *бѣжју* ти мајку ДДр, *тоску вѣзѣну* ДДу, донѣси *його-лему* столицу Гр, сѣз *голѣму* огрлицу МВ, сѣче *овгу дебѣлу* МВ, сѣз *дрвену* ложѣцу М, у паничку *земњѣну* М, да у чувамо *јалову* ВК, сѣс *крѣшену* руку РД, у *ладну* воду РД, за *йомладу* сто дај ВК, *сламу овсѣну* Ка, едну *йрѣшаву* изваде ДДу, ймам овдѣка *сѣлску шѣмицу* Ли, у *сѣудену* воду ДДу, *бжѣну* рагожу ДДу, од *сламу рѣжѣну* Ча, онуј поприку *йуѣану* Га, у *убаву* премѣну ВК, и сл.

643. Обичан је и датив на -ому за придеве м. р. уз ограничење које важи за датив у овом говору:

Миливоје *Ањиному* ВК, Буба, Љубѣмиру *Кѣйчиному* ВК, Никѣлче *Кѣйрино-му* ВК, кажем *йокѣјному* оцу Гр, носи га *срѣскому* началнику Гр, *сѣарому* сину, на прво чѣдо ДП, *сѣарому* да даду Ли.

644. Придеви ж. р. у овом падежу понекад имају наставак -е под утицајем именица:

некѣ Натѣлие *Пашалиѣине* (син) ДДу, Зѣрке *Рѣчине* искочило нешто ВК, дал там *Бѣке Ањине* ВК и сл.

645. Може да се јави и датив множине са завршетком -м:
мрѣивем се предавам ВК, тој е овѣам *Ањинем* њѣва ВК.

БРОЈЕВИ

646. Ако одбијемо оно што се код бројева јавља као гласовна особина, о чему је било речи у фонетици, или оно што је морфолошка особина специфична за говоре овога краја, онда се, по форми, бројеви битно не разликују од исте категорије у другим нашим говорима.

647. Од кардиналних бројева облике за родове има број један:

брат *један* Блѣгоја Га, *једѣн* ујка ВК, *едан* њигѣв колега Га, пресѣдник *едѣн* Гр, *едѣн* заткав Ча, и сл.

једно странѣште Гр, *едно* кокѣче ДП, нечијѣ *едно* ДДр, *једно* шишѣнце МВ, *једно* каменчѣ Ка, *едно* вѣпрѣнце Гр, с *едно* ѣко Гр, *едно* детѣнце Ће, и сл.

тај *ћѣрка еднѣ* Со, *еднѣ* женѣ ЗТ, *једнѣ* капка Га, *еднѣ* њѣјна сѣстра ДДр, и сл.

648. Овај се број једини и деклинира, па, аналогно деклинацији заменичко-придевских речи у ГЗ има у м. роду облик ОП = А на -ога и датив на -у, и то само у случају када се односи на живо биће:

опа *еднога* на лѣђа, ја *еднога* МКу, двѣ *ћѣрке* и *еднога* сѣна Со, ватила е с *еднога* РД, и *еднога* даѣна Гр, *једнога* сѣна ДДу, и од *еднога* сѣна има унуче Со, има још *еднога* сѣна ВК, у *еднога* се уврза ДП, опојувѣ *еднога* МВ, прѣтупа овдѣ *еднога* Ка, едну *сѣстру* и тога *еднога* брата Со, за *еднога* Душничѣнина Со, имѣл *еднога* сѣна ДП, за *еднога* Нѣмца ЗТ, од *еднога* брљивога РД;

кѣд си вѣче *едному* Гр, *едному* овдѣка Ка, и сл.

Уколико се не односи на живо биће, биће у употреби облик *један*:
понѣсо *један* котѣл РД, дојдо до *едѣн* клѣданац ГБ, и сл.

649. У ж. роду имамо ОП = А на -у:

једна *едну* сѡвру ВК, напрајим *едну* Ка, *једну* њиву напoле ДП, отидо́мо *едну* ноћ ВК, *едну* грутку сирење ДП, у *једну* комшику ДДр, *едну* чашу Гр, *едну* годину цѣлу ВВ, по *едну* чашку ГБ, *едну* вѣчер Га Со, *едну* ша́чку М, изваде *едну* благау вурду ДДу, овде на *едну* бабу Со, запроси ја *едну* ГБ, *едну* кашыку ма́з Ли, *едну* кицељу нoсим ГБ, *едну* артишку Гр, и сл.

650. У значењу *неки*, могу се јавити, поред сингуларних, и плуралски облици:

едан човѣк ми рѣче, не знам кой је ВК, протрча туј *едно* дете ДП, дадо́ на *едну* жену ВК, и сл.

на *едни* комшиѣ Та, има *едни* овакој, *едни* па овакој Со, *једни* и Штрбoвац ДДр, *једни* су по Нйш Ка, *једни* на Број Шѣс Ка, *једни* биса́си Гр, *едне* си квачу и о́де си Ли, пото́пимо *едне* у рѣке ВК.

651. Стари облик *једин* налазимо једино у броју *једанаесѣ*, који онда има лик *јединаес*:

единѣз године Га, *јединѣс* мѣстети Гр, *јединѣс* листа Ча, али и: *једанѣс* мѣстети Гр, *једнаес* да́на Ка, и сл.

652. Број *два* има такође облике за сва три рода, али се не деклинира:

два прста ВК, *два* ца́ка Ка, *два* да́на Ка, *два* са́та РД и сл. (и примери у т. 524–525);

две унучети ДП, на *две* мѣстети Ча, *две* јајцѣти ДДр, *две* говѣдети ДДу, *две* дете́ти РД Со Га Гр, на *две* мѣста МВ, *две* љувѣчки НС³⁴⁰ и сл. Видети и примере у т. 528–529.

две шљакавице Гр, *две* че́рге ВК, *две* свиње Кр, *две* ко́зе и јарче́ Га, *две* Зо́ре ДДр, *две* змије ВК, у *две* во́де Ш и сл. (и примери у т. 527).

653. Облик *две* у средњем роду је, вероватно, стари дуал за средњи род, који је имао облик *дѣвѣ* у номинативу и акузативу³⁴¹.

654. У употреби је и *оба*, *обе*:

оба ми да́доше ВК, *оба* му́шки ДДр, и сл.

ја́ си *обе* тури МВ, *обе* о́чи да ми испадну Со, и сл.

а често и *оба* облика истовремено:

обе *две* ба́бе ГХ, раде́ле *обе* *две* РД, па води́ *обе* *две* ВК³⁴².

Број *чеѣири* забележила сам само у том облику: *чеѣири* де́вера Со, у *чеѣири* ду́ара Га, *чеѣири* колца́ Гр, *чеѣири* дете́ти МКу, *чеѣири* ка́це Гр, и сл.

655. Број *шѣсѣ* редовно је са упрошћеном финалном групом:

шѣс ја́гњети Ли, *шѣс* о́коти МВ, *шѣз* године ВК.

Видети и примере у т. 346.

³⁴⁰ Станојевић: 1911, стр. 408–409 налази да број два има „уз именице средњег рода поред *два* и *две*“.

³⁴¹ Николић: 1984, 166.

³⁴² Појава је позната и другим говорима. Тако је и у Лесковцу, Михајловић: 1977, 43, у Шумадији: Реметић: 1985, 299.

656. Бројеви *седам* и *осам* имају ликове *седом* и *осом*:

до *седом* лежимо Ка, *седом* очува ДДу;

примила сам *осом* РД, *осом* пилети ДП, *осом* детети Ка;

али и: *седам* недеље МВ, у пола *седам* ВК, у *осам* сати ВК, *осам* пиленцета ДП. Видети и примере у т. 155.

Облике са *о* налазимо и у бројевима *седамнаест*, *осамнаест*, *седамдесет* и *осамдесет*:

седомнаез године Со, *седомнаес* Га, *осомнаез* године она Ка, *седомдесет* и *седом* године Га, *седомдесет* и *осом* Ка, *осомдесет* године М, *осомдесет* и *пет* МВ, и сл.

657. Са упрошћеном финалном сугласничком групом су бројеви од једанаест до двадесет, те двадесет, тридесет и четрдесет:

дванес МВ Та, по *џринес* РД, *џринез* године НС, *џејнаес* њладе Ка, она е *шеснаес* Ка М, они *дваес* иду ГЂ, *дваес* месарчичи ГХ, *двез* душе ГЂ, *џриес* ара Ли, *чејперез* године РД, *џриес* *чејперес* кила Гр, и сл.

658. У броју *шездесет* имамо упрошћавање хаплоглијом:

шесет године Гр, *шесет* ара Ли, *шесет* њладе Ка, и сл.

659. Поред *сџо*, у употреби је и *сџоџина*:

седом сџоџине брава овце ДДу, *џешес сџоџине* ДДу.

660. Именица *џада* има, осим облика једнине и множипе, и облик на -у, као облик ОП у једнини.

Примери у т. 148 и 249.

661. Веза између десетица и јединица подједнако је синдетска и асиндетска:

у *дваес* и *две* године ДП, стој *дваес* и *чејџри* сата Со, *седомдесет* и *џет* године Гр, *осомдесет* и *седом* Га, *осомдесет* и *џет* МВ, и сл.;

дваес *чејџри* месеца Га, *дваес* *џет* ара Гр, *џриес* *џет* динара В, у *дваес* *џри* године Ка, *двез* *двеш* године ГХ и сл.

662. Редни бројеви деклинирају се као придеви. У м. р. ОП = А на -ога и датив на -ому уколико се односе на живо биће:

каже до *џрвога* Ли, од *џрвога* мужа ДП, а у значењу *џрви* може да се јави и *џрвњи*: сџ тога *џрвога* мужа М, има си од *џрвога* Га, сџ за тога *другога* ДП;

*џрво*му сину ДДу, несмо доктори едн *другому* Гр, едн *другому* оружје Ка, давам и *другому* да работи Ка, едн *другому* мора су се допали Со, сн дал *другому* ДП, они *другому* после су кокошке сами уватили Гр, и сл. и, наравно; на *џрвога* унука праили ГЂ, сџ на *другога* сина даде РД, и сл.

У ср. р. у употреби је ОП = Н:

од *џрво* чедо ДП, на *џрво* дете РД, и сл.

У ж. р. ОП је на -у:

од *џрву* жену ВК, у *џрву* недељу ДДу, у *другу* кућу Гр, на *другу* ћерку РД, и сл.

663. О облику у *другом сџању* видети у т. 473.

664. Веома је чест генитив од редних бројева:

родена сам *двез* *друге* Га, *џринаесте* сам рођен ГЂ, и сл.

665. У употреби су бројне именице *двојица*, *обојица*, *шројица* и сл. и *йеџина*, *десеџина* и сл.:

ми *двојица* куде ћемо Га, још *двојицу* Гаџинанци Гр, *двоица* беоше ДДр, све по *двоица* Ча, *двојица* су РД, тија *двоица* младића РД; *обоица* идоше Га, дидемо *обојица* Со, *обојица* старци Гр, *обојица*, и син ми и снаа МВ, дошли у суботу *обојица* ВК, синови дошли *шројица* ДП, била *шројица* тамо Ка, *шроица* РД, *шроица* ГБ, *шројицу* МВ, сви *шроицу* Гр, *шроицу* браћу имаџ МВ, *шроица* мужи Гр, *чеџворица* у кола ДП, *чеџворица* ли Гр; тежи за *йеџину* ВК, и сл., али: *чеџири* сам браћу имаџ МВ.

666. И овде се збирни бројеви јављају уз именице *pluralia tantum*³⁴³:

двоја враџа Со, *шроја кола* ВК, *кола* има *чеџвора* Гр, *шеџвора кола* ВК, *двоје џанџалоне* ВК, едно *двоја кола*, па, имаџи смо *седамдесеџора* Та, и сл.

али и уз друге, у околностима када се нешто јавља у пару:

волџви обоји Гр, *шроџи волџви* ВК, *двоџи коњи* Ка, *двоје рукавице* ВК, *шроџе ча-рџије* ВК, и сл.

667. Честа је и појава дистрибутивних и мултипликативних бројева:

имаџи *џо милиџн* ВК, *џо шриџес* аршина Ча, *џо шриџес* гџста дочџку Ли, *џо йџџи* леба ја спрџмим МВ, *џо чеџири* стога добра здџнемо Ка, и сл.

џн се женија *дваџуџи* ГБ, *дваџуџи* ви траџимо ВК, копала ни е *едџмиуџи* ДП, мреџе ће буџе *едамџуџи* ГБ, *дваџуџи* је гу Руџа водџла ДДр, на мџн *два-шриџиуџи* на-грне ДДу, сџг је *сџоџуџи* рекџа ВК, по *емџуџи* годишњо доџде Се, и сл.

668. Приближне количине казују се на слеџећи начин:

десеџину казана Гр, *десеџину* снџпа Ка, *двадесеџину* мџтара Гр; едно *шриџесе-џину* смо билџи Га, у *двџшри* гоџдине Ка, посаџил *два-шри* џцака Ли, остаџи му *ед-но-двџ* Ка, *шри-чеџири йџџи* Ка, има веџе *седам-џсам* гоџдине Гр, имаџмо *йешџс* Ли, кад поџи *шри-чеџири* ВК, поџтара *йешџс* гоџдине Га, *йешџс-сџдом* кокоџшке Се, имаџла *йешџснаџс* кокоџшке Со, чуџвам веџе *дџве-дџсеџи* гоџдине ДП, од *йџџндџс шеснаџс* гоџдине ДП Со, *дваџс-шриџес* јаџџџети Гр; свџки *шреџи-чеџџџи* дан ВК, *два-шри-шроџица* мужи Гр, по *двашри* *шроџица* Ка.

Г Л А Г О Л И

669. Инвентар глаголских облика ГЗ нешто је другојачији од књижевног. Потпуно су ишџезли инфинитив и глаголски прилог прошли, а врло је редак и футур II. Аорист је чест и могућ је и од имперфективних глагола. Имперфекат је нешто реџи, често са наставцима аориста, а понекад се јавља и од перфективних глагола. Радни глаголски придев у м. р. једнине има, осим стандардних, и наставке *-л*, и *-ја*.

И н ф и н и т и в

670. Ова граматичка категорија у ГЗ потпуно је ишџезла како у говору старијих, тако и млађих, те би употреба инфинитива у свакодневном говору изгледала

³⁴³ Исто у: Симић: 1972, 372, 373; Богдановић: 1987, 176.

веома необично и упадљиво. Уместо инфинитива, као што је познато, употребљава се конструкција *да + њрезениј*, што представља балканистичку црту, која је веома експанзивна³⁴⁴.

671. У мојој грађи су се два пута нашли облици инфинитива:
 оће *биџи*, неће *биџи* ВК, у хамлетовском значењу *биџи или не биџи*;
 може *биџи* да има стó педесет Гр, у значењу *можда*.
 Ови су облици вероватно дошли са стране као окамењене форме.

Презент

672. У презенту налазимо стандардне облике, са *-м/-у, -ш, -џ, -мо, -џе* и *-у/-е*, уз нестандардне форме у 3. л. мн. са *-ав, -ев, и -ив*.

Узајамни утицај инфинитивних и презентских основа и њихово мешање³⁴⁵ јесте други разлог појаве нестандардних облика.

673. 1. л. јд. има наставак *-м*. Само два глагола су са наставком *-у*.

-м: ја не *башиј* ДДр, *бљујем* Ка, *бујам* ДП, ја *вијам* Се, да се *дџем* ДП, *задјушим* М, да се *зџирем* МКу, слабо *искачам* Га, *кијнем* Гр, да се *собујам* ДДу, *џокр-мим* ги ГБ, не *џолијичим* ДП, па у *џреберџем* ВК, *слџем* блузу Га, с њума *сиорџуем* ГБ, *умрђујем* се МВ, да се *џојнем* ВК, *имрџем* онџ ВК, *шуњкам* по бачу ВК, и сл.

-у: не *могу* ги прогунџем ДДу, не *могу* да се *дџам* Ка, не *могу* да *давам* Со, сџе веће не *могу* Га, не *могу* да *џдим* Ш, не *могу* се *џоште* маџем ДП, не *могу* да у *двоље* испраљам РД, *могу* у *повијнем* Ка, и сл.

и: не *мој* се *рајним* ја Гр.

Белић има *мој*, које тумачи као аналошки настао облик према *мојж*, али дозвољава и могућност редукције крајњег вокала³⁴⁶. Н. Богдановић налази да је у АП ово честа појава уз негацију³⁴⁷.

674. Обично је *ођу* и *неђу*, за шта није потребно посебно давати примере, али *и*: *ођ* да *рџнем*: *џј!* ДП.

675. 2. л. јд. има наставак *-ш*: да *ванџем* ДДу, *варкаш* ДДу, да им *дадџем* ВК, *завидџи* Ка, *збџираш* Ли, да се *зџранџем* МКу, *џвце зџобиш* ГБ, *одбџираш* ДДу, да *џока-ниш* Га, ако *џродујаш* ВК, па *џрџошрџем* Ча, *рџкаш* Ка, *увџираш* ДДу, *узџем* Ча, и сл.

676. Од глагола *мођи*: не *мојжеш*, дабџоме ВВ, и сл.

поред: не *мојж* се *сџетиш* ВК, не *мојж* га изгледаш ДДр, не *мојж* да *искџочиш* М, туј не *мојж* да *грџиш* ВК, и сл.

али *и*: не *мош* тој да *кажеш* ВК, да у не *мош* пребаџиш ДДу, не *мош* ти да *но-сиш* Гр, и сл.

Облици *мош/мојж* у фонетици, т. 98.

677. Слично овоме глаголу понаша се и глагол *видџиш*:

³⁴⁴ Исто је у свим говорима источне и јужне Србије (в. Богдановић: 1979, 78, Ђирић: 1983, 84, Михајловић: 1977, 43, Богдановић: 1987, 182), а и шире. Д. Јовић каже за инфинитив у Трстенику: „Данас је прилична реткост“, Јовић: 1968, 129. Ова особина шири се све до Шумадије: Реметић: 1985, 323.

³⁴⁵ О овоме говори и А. Белић. Вид. Белић: 1905, 478.

³⁴⁶ Белић: 1905, 512.

³⁴⁷ Богдановић: 1987, 191.

виш кько сѣг ме брука Га, Па, *виш* кько Га, *виш* ти кько знаш М, *виш*, бѣлесна сам Кр, и сл.

Ове облике објашњава и А. Белић у *Дијалектима* називајући их старим опта- тивом. М. Стевановић констатује појаву у Ђаковици и цитира Белићево мишљење, а о овој појави говоре и каснији дијалектолози³⁴⁸.

678. Овима се придружује и глагол *хоиџети*, тј. *хиџети*³⁴⁹:

оћ лѣб, *оћ* ли тој Га, *оћ* едну ракију Гр, ако *оћ* дваес Ка, ако *оћ*, наклади огањ ДДу, *оћ* от шеницу Ка, ако *очи* да ме слѹшаш ВК, *оц* да веруеш ДДу, *оц* да причаш ГБ; да *неч* да посиш Ка, *оћ* да дадеш ДБ.

679. 3. л. јд. је без наставка, са тројаким завршетком: *-а*, *-е*, *-и*:

бѣга РД, да *оџа* ГБ, штџп *оџа* ВК, *зџира* Гр, да се *избулка* МВ, вода *изџира* ДП, она се *изџрашка* МВ, да га *коља* ДП, само се *кџика* ГХ, штџп *манџа* ВК, *џруђа* се Гр, па се *сџрка* Ча, и сл.

младаневѣста *говѣе* Га, *жџѣ* МВ, *зџене* стџг ВК, *знаје* лѣкови ВК, *кљачѣ* и *јџеџ* Ка, *кџдне* ВК, *кџсне* ВК, не *мерџше* Та, да *облѣчѣ* ВК, она се *џонџине* (наџути) РД, па си *сџије* ГР, *џџсне* га ДДу, кад га *џџбне* МКУ, и сл.

џн *баџи* ДП, *џари* Гр, *џџди* МКУ, *зџџми* онџе Га, да ме *осџаји* Ча, *џреџџи* чџвѣк МВ, да *расџреџи* свѣ ДП, на *раџџни* ВК, *сџџри* МКУ, да се *сџџџи* (множи) ДДу, тој се свѣ *џџџи* МКУ, *џџџи* МВ, *џџџри* котџл ВК, и сл.

680. Од глагола *моћи* имамо облике са финалним *-е* и без њега:

не *моџе* мѣне нџкој да ми зџџми М, откџд Мџра *моџе* да знаѣ ВК, докле *моџе* РД, не *моџе* да врѣви Со, невѣска не *моџе* њџ да нџси Ш, бес лѣб се не *моџе* Ка, и сл.

моџ да пѣва В, и њѣму се *моџ* дѣси Ка, не *моџ* да прѣкне Ча, не *моџ* да доџи Ли, не *моџ* да трѣви Гр, не *моџ* даџу ВК, не *моџ* да снесѣ РД, не *моџ* се живи Ш, не *моџ* она да сѣџи Ка, не *моџ* она да улѣзне ВК, не *моџ* да еџѣ ДП, не *моџ* да џџи Ли, *моџ* да помѣне ВК, нџ ме *моџ* оџџи Ли, не *моџ* да разберѣ Гр, не *моџ* да доџе НС, не *моџ* да еџѣ ДП, и сл.

и: не *моџш* да каџе ВК, не *моџ* па отуд да пројџе Се.

681. Форме без финалног сугласника уопштене су у 2. л. јд. Последњи лико- ви, са сугласником *-ш*, иду у прилог тврдџи Р. Симиђа³⁵⁰ да је ово старија форма, поготову онај у коме пема услова за десоноризацију.

682. 1. л. множине: *бѣгамо* куј кудѣ Ка, да се *венџџемо* ДДу, да ву *даџѣмо* НС, *добџвамо* свџшџа Гр, *жџѣмо* ДДу, да гу *зџџџамо* ГБ, да га *зберѣмо* ДДр, да *иско- џџџи* Се, не *кладѣмо* га Ка, тој *џџџамо* ВК, *џџџџремо* сџс џџгле ВВ, *џџџџремо* си покрџв Га, не *разџџи*мо НС, *сџџџемо* Со, не *сџџџемо* (сџџџемо) МКУ, мџ вој се *сџџџемо* ДДу, и сл.

³⁴⁸ Белић: 1905, 511, 512; Стевановић: 1950, 122. О облицима *мош* и *виш* и у: Симић: 1972, 387–389, и нап. 172–176.

³⁴⁹ „Глагол *хоиџети* или *хиџети* има велико обиље облика.“ примеђује и Т. Маретић. Видети: Маретић: 1899, 283. Видети и примере у т. 725 и 727.

³⁵⁰ Симић: 1972, 389.

683. 2. л. м.ложине: не ваља^{ише} Га, да доди^{ише} Ка, ви мѣн да одред^{ише} Ка, свѹ ноћ седи^{ише} Ча, да не сме^{ише} Ка, квѹ ви сме^{ише} Ка, ваздѣн сий^{ише} Ча, и сл.

684. 3. л. мн. показује и овде нестабилност и извесно шаренило облика. Осим наставка *-e/-y* јавља се и аналошки уопштен наставак *-y*, а у зони II и типично ПП *-ав < -ау* и аналошки настали *-ев* и *-ив*³⁵¹.

-e: да айсе Гр, сјалице горѣ РД, але га дигле ВК, млого се със Љубу душе (живе добро) ВК, зайише (запуше) ДДу, краше се дни Ча, они се крше Ка, лежсе на њиву Ка, најраје врвину ДДу, и село носе Се, оставе ДДу, да ме ойиуише Ка, иуде косови Ча, саде дуван МВ, скуче на лесу ВК, чеје се ДП, и сл.

685. Због промене основа, долазе следећи облици:

израчу^{не} Ш, онѹ га рачу^{не} ВК, свирачи свире Га ВК, и сл.

Вид. и т. 793.

686. У следећим примерима имамо контаминацију наставака (*e + (j)y*): дрља^{вјеју} Та, изгладне^{ју} ВК, људи излуде^{ју} Ка, огладне^{ју} ДДу, кад остар^{еју} ВК, и често ође^{ју}, неђе^{ју} (примери у т. 700). Вид. и т. 695.

687. *-y*: деца брк^{ну} ДП, да ни даду ^{Ка}, овѣја што докар^{ују} ВК, йсна жель^{ују} ВК, да кль^{јују} ДДр, да не кра^{дну} МКу, лиис^{ују} Ли, мре^{ју} Га, навук^{ују} дрва Гр, нека ме наср^{ћују} Со, да обја^{шњују} Со, тој ийи^{ују} МВ, иланд^{ују} ДДу, па се йовр^{ну} М, они йо^{ју} Гр, ирест^{ањују} Та, цвик сий^{ују} ДДу, да ми се сме^{ју} ВК, заедно сѣа^{њују} Га, с^ују Ча, да узре^{ју} Ча, кад улег^{ну} Га, и: да једе^{ју} ЗТ, одведе^{ју} ЗТ, и сл.

688. Аналошко уједначавање јавља се ретко у зони I, чешће је у зони II, и у корист је наставка *-y*: сѣга ме во^{ду} НС, Блага^{ју} не држ^у з^{уби} ДП, баба и Сребра се догов^{ору} ЗТ, па се очис^{ту} ДБ, да йон^{уду} снашу НС, при кола сѣо^{ју} ГБ, па се с^ушу ЗТ, у^{чу} ДБ, и сл.

689. Посебно наводим примере на *-ају*, пошто код њих често долази до сажимања *-ају > -ау > у*³⁵²:

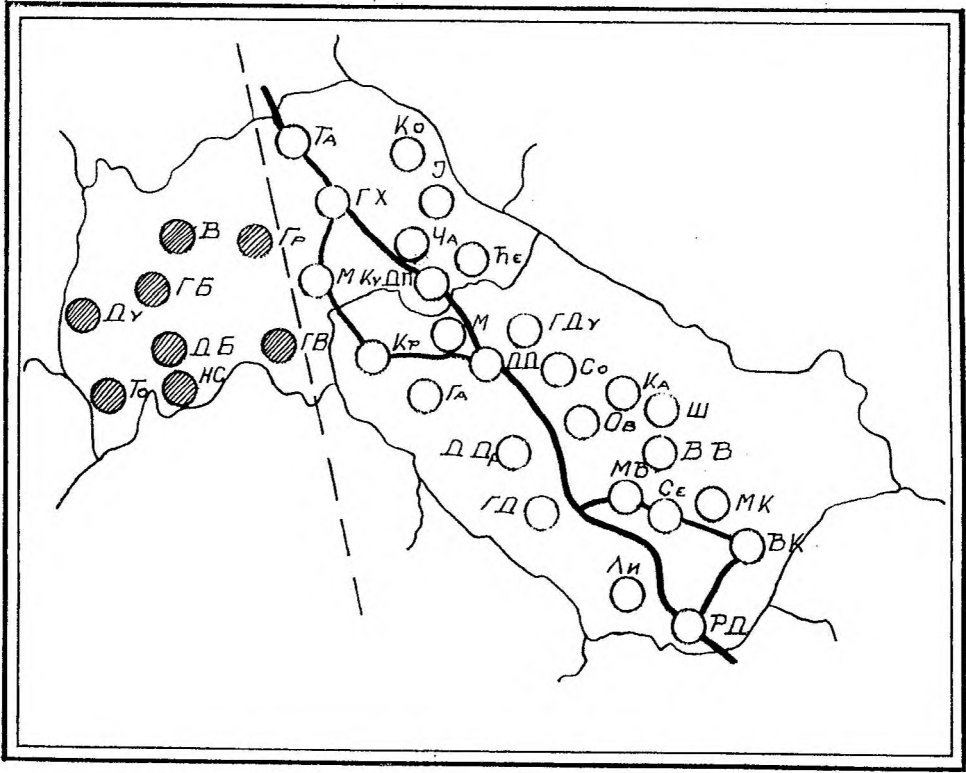
-a(j)y: не вел^{ау} ВК, банде ги вика^{ју} Ча, не дава^{ју} МКу, ди^{зау} цѣну ВК, черге изай^{кају} МВ, људи иска^{чају} ГБ, кука^{ју} ВК, па се сви љизга^{ју} НС, таг насѣда^{ју} МВ, ништа не оску^{ђевају} ГХ, да га ойка^{рау} РД, ире^{зају} трактор Гр, они иривика^{ју} ВК, сирема^у деца РД, момци пи срий^{ају} ДДр, како се ика^{ју} МВ, стари си ћушка^{ју} Ли, та га жене чува^{ју} ВК, јоште шѣудира^{ју} МВ, и сл.

не сажима се: не вел^{ау} ВК, како се ика^{ју} МВ, не зна^у ВК, и сл. јер секвенцу *-a(j)y* чува акценат.

-y: ба^{чку} се ВК, бе^{гу} ГХ, ближ^{тѣву} ДДу, онија се ва^{љу} ДДу, па се вен^{чу} Га, да веч^{ѣру} М, овде ви^{ку} коноп^{ља} Га, вр^шу ме Ка, гле^{ду} ни Га, не да^{ву} НС, докар^у ВК, да га зару^{њку} ДП, зай^{рују} у зѣм^{љу} РД, иг^{ру} се М, ако избѣ^{йонѣру} ГХ, наши се издрж^{аву} Га, иму ку^{ћу} Кр, јав^{љу} Та, такој се наб^{ѣру} Со, набр^{чку} се ДДу, навр^{чку} врце Га, кѣд ни над^{аву} ДДу, они вој се над^{рнду} ВК, они наср^{ѣу} ДП, понекад ме нак^{ру} МВ, нај^{бчку} се Ка, насѣ^{ду} МВ, па му се най^{ѣју} ДДр, они нѣ^{му} ДП, одмар^у си

³⁵¹ Белић: 1905, 512: „Према овоме облику деле се дијалекти источне и јужне Србије у две групе: јужноморавски дијалекат, који има проширен наставак за 3. л. рл. и тимочко-лужнички и запањски који имају старе наставке“. Овакве облике бележе и: Барјактаревић: 1977/1, 359–360, Барјактаревић: 1977/2, 380–381, Стевановић: 1969, 405, 419, Богдановић: 1987, 183.

³⁵² Реметић: 1985, 308–312 даје простирање појаве и тумачење.

Карта бр. 11: Дисперзија наставка *-av/-(a)(j)u*

Легенда:

○ *којају, којау, коју*

● *којав, која(j)у*

се Га, да *ошкoју* Ча, *идду* Ка, *иреживу* ДДу, ништа не *ириму* ВК, колко *иричу* Ли, сливе се *раћу* Га, да се *сасидљу* Ка, да ли се *сећу* ДП, *смийиу* ми Се, да га *сирелју* Га, *шркаљу* га, *обалју* га Ли, дрва *шјеру* Со, *шјур* М, *шјушк*у се ДП, нек ме *ушјиу* Ка, със мужа ме *чеку* Се, *чуву* говеду ДП, само *чишју* и *шешју* Та, *шишју* се МВ, и сл.

690. Двојачо је тумачење ове појаве у литератури:

1. губљење сугласника, после чега се зев уклања контракцијом³⁵³,
2. аналогија:
 - а. према 3. л. мн. имперфекта³⁵⁴,
 - б. према осталим лицима презента³⁵⁵.

³⁵³ Реметић: 1985, 311 и нап. 900.

³⁵⁴ Реметић: 1985, 312 и нап. 901.

³⁵⁵ Реметић: 1985, 312 и нап. 902.

Како у ГЗ има облика са наставком *-ају*, облика са изгубљеним сонантом (*ау*) и облика са *-у*, јасно је да је процес у току. Вероватно је појаву иницирао фонетски моменат, па се после тога морфологизирао наставак *-у*.

691. Само у зони II позната је појава *-ају* > *-ау* > *-ав*, која је дошла под утицајем јужноморавског. Ова се појава фонетски развила код глагола на *-ају*, а одатле, аналошки, код осталих³⁵⁶:

вечерав НС, *викав* НС ГЂ, после не *врђав* НС, *збирав* Гр, да ни *исийиав* НС, *ѿообђав* НС, и сл. Видети и примере и у т. 232;

идев ЗТ, *кајсев* ГЂ, и сл. Видети и примере у т. 232;

рањив ги ЗТ (т. 232).

Видети карту број 11.

692. Наставка *-ду* у 3. л. мн. овде нема.

693. Код глагола са *к*, *г* и *х* у основи јављају се палатализовани сугласници у 3. л. множине, аналошки, и тамо где им није место³⁵⁷. Примери у т. 304.

694. Због промене врсте долазе следећи облици:

одрицу веће (од одрицају) Га, но се *ѿреѿицу* (од претицају) Га, и сл.

ккѿо се *задугују* Ка, *ѿолдгају* Со, *ѿомдгу* си (од помагају) Ча, да *ѿомдгу* Ча, па вој *ѿомдгу* Га, *ѿомдгу* и *нам* Га, да се *сладгају* Гр, сви се *сладгу* ЗТ, и сл.

695. Од глагола *моћи* имамо следеће облике:

1. са уопштеним палатализованим сугласником: ако *мођу*, нека га узиму РД, ако, кад *мођу* ВК, не *мођу* сви ВК;

2. са палатализованим сугласником и уопштеним обликом за 3. л. једине: не *мође* да долазу М;

3. са губљењем финалног вокала: не *мож* да доде Ли;

4. са сугласником *-ш*: они не *мош* се слажу Со, не *мош* сватови ни да дојду ДДр;

5. облик са наставком *-у*, накалемљеним на уопштени облик *може*: кој куде *можеу* ДП³⁵⁸, ништа ми не *можеу* ДЂ.

696. Са очуваним сугласником из основног облика је: *најду* воде ДДу, да ми *ѿриду* ВК, да *ѿриду* ДДр.

697. Од глагола *ѿреба* јавља се:

1. облик са промењеном осномом: а сѿг *ѿребе* ВК;

2. безлични облик: *ѿреба* му мѿсим кравјче Га, *ѿреба* си стално тај ВК, *ѿреба* му и њѿму леба ВВ, *ѿреба* да даруем НС, и сл.

3. облик са личним наставком: *ѿребам* д ѿдем Ш, *ѿребам* да рекнем Со, *ѿребам* да му мозгуем ВК, *ѿребамо* крмачу да штровимо ГХ, и ви *ѿребаше* мѿн ВВ, *ѿребу* им паре РД, ће ни *ѿребу* ДП, и сл.

³⁵⁶ О појави се говори у: Белић: 1905, 514; Богдановић: 1987, 184; а региструје је и Стевановић: 1950, 122–124.

³⁵⁷ О овоме и Белић: 1905, 479.

³⁵⁸ Исто и: Богдановић: 1979, 79; Богдановић: 1987, 194.

698. Сличну судбину има и *мора*:

1. *мо́ра* те тепа́м Ли, *мо́ра* те цу́нем ГХ, и сл.
2. *мо́ру*, ће да о́ђеју ДДр.

Помоћни глаголи

699. Глагол *јесам*

Од глагола *јесам* у 3. л. јд. јавља се двојаки акценатовани облик, *јес* и *јесџе*:

1. а, тој *јес* М, *јес*, не може се ради Ш, то *јес*, тој си радџла Со, а, *јес*, ја сам га вџкла Га;

2. *јесџе*, јављу си Та, *јесџе*, не смџш Ка, *јесџе* ВК МВ, *јесџе*, маџи е наџша умрџла Ка, па, *јесџе* Кр.

Забележила сам и појаву оба облика истовремено: *јесџе*, *јес* тој такој МВ; као и појаву о којој говори Н. Богдановић: *јес је*, нема да неје ВК, па добро, *јес је* ВК. Ово би, по њему, могао бити композит: *јес(џи)* + *је*, „који се у говору АП схвата као једна реч и тако употребљава“³⁵⁹.

700. Глагол *хџеџи*

Још је А. Белић приметио: „Глагол *хџе-џи* сачувао је у овом дијалекту доста старине“³⁶⁰. Највеће шаренило облика од овог глагола налазимо у 3. л. мн.:

оџе браџа да продаџу РД, кџко *оџе* РД³⁶¹;

неџе му сџстре РД, *неџе* да џзну РД, кџко *неџе* ВК;

ма, што *хеџу* ти ДП, што *хеџу* ми ДП;

понџки *охеџу* Ка, да *охеџу* ДДр, кџко *охеџу* ДП Ли, тџкву *охеџу* ГХ, ако *охеџу* Со;

затој ме деде *нехеџу* Га, *нехеџу* на зем Ш, ако *нехеџу* Га, одборници *нехеџу* нџедџн Гр, *нехеџу* МКу.

Облик *охеџу* бележи и Рајковић Упит, на стр. 114, уз напомену „реџе“.

701. Глагол *биџи*

Овај глагол може да се јави од двеју основа. У ГЗ обичан је од основе *буд-* без проширења, али може да се чује и варијанта са проширењем основе³⁶²:

кџд *бџде* ГХ, ниџшта да *бџде* ЗТ, кџд *бџдем* ДП, да *бџдем* свеџфа М, и сл.

та́м кад *бџдне* Ча, дор до́ле *бџдне* Гр, да си *бџдне* Гр, да не *бџдне* ра́т Гр.

Облике презента од инфинитивне основе, проширене или непроширене, нисам регистровала.

Императив

702. Јавља се у 2. л. јд. и 2. л. мн. У другом л. јд. јављају се сви стари наставци *-ј*, *-и* и *-џ*:

³⁵⁹ Богдановић: 1987, 190.

³⁶⁰ Белић: 1905, 507.

³⁶¹ За облик *оџе* Ивић: 1985, 163 вели да „3. л. мн. глагола хтџти чува стару консонантску алтернацију“.

³⁶² Исто Симић: 1972, 457. Занимљиво је да већ у Ал. Поморављу (Богдановић: 1987, 191) има облика типа: *биде*, *бидне*, *бине*, поред: *буде*, *будне*.

бѣгај Се, бѣгај ти дѡм Гр, ајд, не буњѹј Ли, ваѣај ги свѣ, шѹрај, врзѹј Гр, глѣдај Гб, гостѹј ВК, дај му ДДр, дај на еднога сина Ка, дај им ЗТ, дизај се Гб Гр, искарај гу Га, исѣричај нешто ВК, исркај се ВК, кѹсај Се, погледај клас ДДр, ти ме поѣраљај Со, ајде ти поѣишсуј Ли, ѣремењѹј се М, рѹчкај ВВ, не секирај се ВК, кипелѣц сѣѹј Га, ајде, сѣсај ДДр, слѹшај мене Ка, слѹшај ти, Пѣтре Гр, смѣј се ти ВК, сѣдѡј овам Ш, сѣрѣљај ме, аман Гр, шѣрај Гр, шѣпај ДДр, шѹрај РД, узѣмај ДДу, краве укѡшкај ДДу, чѣкај Ш, Бѡже, чувај ВК, и сл.;

ваѣи, па се оваѣк нѣиши ДДу, води ме РД, врнѣ се РД, врѣи, сѹчи Гб, ѣди вој врѣи ВК, гѡни се, излѣзи ВК, грѣјни мѣло Гб, Божѹро, дојди Се, замѣни га ДП, измѣкни ме ДП, кажѣ Лѹбише Се, молѣ гу Га, надробѣ расѡлници, па јѣди ВК, обрачунѣ ДП, обрнѣ се ти РД, па се ѣривѹчи ДП, ѣмогнѣ им РД, рачунѣ сѣк Ча, Зѡрке, сврнѣ ДДу, ајде се, бѣбо, скинѣ РД, снѣјди се Со, и ти србнѣ ДДу, ајде, сѹчи ѡвге ВК, узнѣ ти ВК, улѣзни ВК, ѣѹиши ВК ДДу, ѣѹиши, шѣри Ка, ти гу шѣкни, па гу расѣиши Ли, ѡвдѣ нагѡре шмѹгни Га, и сл.

703. Када -ј долази после и из основе, оно се губи:

нави тѡј сѡт ВК, дѣ, ѣи кѡвицу Ка, она! ѣи, ѣи Гб, уби кѹче да те не јѣдѣ Се.

704. Може да се чује и стари императив атематских глагола:

виц, виц квѡ пѣше ВК, ѣди вић да л су деца јѣла ВК, ти јѣћ, чувај козѹ, па јѣди Се, па јѣћ РД, јѣц тѣа лѣб ВК, поглец ВК.

Облик *јѣћ, јѣћѣ* бележи и Рајковић Упит (стр. 410), као и *вић, вићѣ* (стр. 4) и додаје да је *ћ < ѣ*.

705. Ван снимљеног материјала имам из Калетинца облик *јѣћи*³⁶³.

706. У другом лицу множине наставак *-ѣ* код глагола који у 2. л. јд. имају -ј додаје се на облик јѣдине: *дајѣ помоћ РД, дајѣ ми ВК, не дајѣ Га, дизајѣ се Ча, зѣирајѣ и шѣрајѣ си РД, лѣгајѣ доле Гр, наврѣјајѣ зѣмѣу Гр, појѣ ми ДДу, ѣремењѣује у ДДу, сѣскајѣ ДДр, свѣѣѹјѣ ме Со, сѡружѣјује се ВК, ѣѹшкајѣ врз ѣг Гр, ѣѣѣјајѣ Ка, чѣкајѣ ВК, и сл.*

707. У свим осталим случајевима се, како каже Белић, „генералисао императивни наставак неких глаголских основа којѣга је у другим нашим говорима савним нестало“³⁶⁴. То је наставак *-ѣ*, који се развио из јата код глагола са основом на сугласник³⁶⁵, а потом се пренео и на остале глаголе. Према томе, облици са овим наставком су стари³⁶⁶.

дѣвојке, водѣше рачѹн ДДу, возѣше га Ча, доведѣше ми ВК, делѣше, ѣодѣлѣше ДДр, заѣнѣиѣше добро, ѣоздравѣше Ка, на идѣше си, па водѣше јѹ ВК, у здравје идѣше Ли, извѣиѣше ДДу, да ми извѣиѣше Ли, јавѣше му Ли, ајде јѣдѣше ДДр, ви си им куѣѣше РД, манѣше тѣј кѣѣге Та, намиѣреѣше ви тѹј Со, носѣше Гр, јѡж двојцу

³⁶³ Само на први поглед овај облик изненађује, мада га бележи и Богдановић: 1987, 200. У Трстенику Јовић бележи „понекад и *јѣћи*“, уз назнаку да је такав обичан за црногорске говоре. Јовић: 1968, 130. На 139. страни Јовић додаје: „У императиву *јѣћи* очувана је стара форма атематског глагола с иновацијом“.

³⁶⁴ Белић: 1905, 541.

³⁶⁵ Вид. Николић: 1984, 183–184.

³⁶⁶ Белић: 1905, 541, Барјактаревић: 1977/1, 362, Стевановић: 1969, 419. Додала бих да Н. Богдаповић у Богдановић: 1987, 200 бележи искључиво облике с наставком *-ѣ*.

одредете Гр, *касу отворете* Гр, сви ми *ишете* уста ВК, *поједете* Ча, *ајде, почнете* Се, *прешрете* кућу Гр, *прошурете* кроз грцман ВК, *ајд ишете* Га, *радете* си ВК, *сварете си, исцржете си* ВК, *ајд, скинете се* РД, *седете* Ча, *стиурете* у, *открете* у Ча, *шурете* уво ДДУ, *ћушете* ДДУ, *узмете* трнокоп и *поједете* Гр, па га *ишете* Гр, и сл.

708. Облике са *-ите* у 2. л. јд. нисам забележила, што говори о доследном аналошком уједначавању наставака код глагола који су у старини имали *-и*³⁶⁷.

709. Нису непознати облици са отпадањем крајњег вокала у једнини, што се пренело и на множину:

беш, синко Гр, *беж* у лад Ча, *беш* тамо ДБ, поред: *ајде бежи* Ка, и: *бегаш* Гр, *глед* по лице Ча, *глед* Гр, и: Лепосово, *гле* ДП, *гле* колко муж Ли, *држ*, Владо, носи ДП, *ја држ*, он *држ* ДБ, *задрж* гу НС, *чек* саг да се доислим ДДр, *чек* дим да га доведем ДДр, *чек* ви причам ДДУ, *чек* ви кажем ДДУ, *чек* се сетим Га, *чек* саг Ча, *чек*, ко беше Се, поред: *че* да видим ДДр, *че* ја да седнем ГБ, али и: *чекаш* да сработим РД, и: *беште* одовде ВК, *дршите* тој да не падне ВК, и сл.

710. На ову појаву осврће се Р. Симић, анализира досадашња тумачења појаве, уз осврт на литературу и даје своје тумачење. По њему је полазна тачка у процесу губљења *-и* стари облик атематских глагола типа *виђ*, који је помогао да се наставак *-и* схвати као покретни вокал³⁶⁸.

711. Оно што пада у очи јесте да у мојој грађи (али и код других³⁶⁹) има и глагола код којих би се очекивао наставак *-ј*, а говори се о отпадању крајњег вокала. Тумачење овоме даје Белић. Он налази да је, рецимо, *чек* од првобитног **чекн*, где је требало да се на крају нађе *-и*³⁷⁰.

712. Заповест се изражава и речцом *немој* и *ајде* + презент глагола.

713. Облик *немој* ниједном нисам чула без *ј*:

немој му *даваш* Со, *немој* ме *дираш* ДДУ, *немој* ми *додиш* Кр, *немој* да *додиш* Се, *немој* да *викаш* РД, *немој* се *смејеш* Ка, *немој* дуан да *сидиш* Ли, *немој* ме *ишешуеш* Ш, *немој* ме *подеваш* М, *немој* се ти *секираш* ДП, и сл.

714. Императивна речца *ајде* јавља се у више облика: *ај* димо унутра Се, *ајде* да попиеш каву ДП, *ајде* ће сидемо НС, *ајд*, *иди* Гр, *ајдете* напред ДДУ, *ајте* одвезем Га, и сл.

715. Конструкција *нек(а) + презенти* користи се за изражавање жеље и заповести трећем лицу: *возете* га, *нек се вози* Ча, *одма нека доди* М, *нек дојде* ДДУ, и сл.

716. У императиву се јављају уопштени резултати прве палатализације. Види т. 305.

717. У 1. л. мн. Белић бележи два облика: *ајдимо* из Књажевца³⁷¹ и *имајмо* из Темске³⁷². Већина истраживача ових говора стално се враћа овим Белићевим при-

³⁶⁷ Види Николић: 1984, 184.

³⁶⁸ Симић: 1972, 392–393. Литература у нап. 185–194. О овоме и Реметић: 1985, 325–327 и нап. 946–950. О простирању појаве у нап. 944.

³⁶⁹ Облик *глед* бележи Н. Богдановић, Богдановић: 1979, 85.

³⁷⁰ Белић: 1905, 545.

³⁷¹ Белић: 1905, 545.

³⁷² Белић: 1905, 541.

мерима, тврдећи, изричито, да таквих данас нема у говору који они проучавају. Н. Богдановић даје тумачење облика *ајдимо*, које је и сам забележио „елизијом целе реченице: *ајде да идемо*“³⁷³.

С. Реметић налази у Шумадији 1. л. мн. од глагола *ѝредсѝавити* у облику: *ѝрѝсѝаимо* и *ѝрѝсѝавимо*³⁷⁴.

У мом материјалу постоји облик *ај димо*, али у истим околностима, нешто пре тога, и *ајде дѝмо*, што поткрепљује Богдановићево мишљење да је ово првобитно: *ајде да идемо*, мада ми није непозната ни форма: *ајмо*, што сматрам следећом фазом од *ајдимо*³⁷⁵.

Што се облика *ѝресѝаимо* и *ѝрисѝаимо* тиче, ја такав облик немам у снимљеном материјалу, али ми је у живом сећању поштапалица једног мог покојног претка. Он је стално започињао и настављао разговоре узречицом *ѝресѝајмо*, у значењу *ѝреѝѝосѝавимо*. Мислим да би овај облик од истог глагола, и у истом значењу, још увек могао да се сретне у ГЗ.

Иначе је: *ајше да излзимо* Ка.

Имперфекат

718. Овај глаголски облик је у употреби у ГЗ³⁷⁶, али се увелико осећа поремећај његових облика и мешање са облицима аориста, у корист аориста. Још А. Белић налази: „Употреба имперфекта и аориста тако је узајамно испреплетана у овим дијалектима“³⁷⁷, али изнијансирано језичко осећање за ове глаголске форме учинило је да су се „сачували стари облици њихови и створили нови“³⁷⁸. У те нове спада и образовање аориста од несвршених глагола, које овде налазимо, а које, историјски гледано, и није потпуна новина. Оно је познато и у старословенском језику³⁷⁹. То чини да аорист „не може имати више своје право значење, већ постаје — због своје трајне основе — врста имперфекта“³⁸⁰. Због тога „овде аорист може имати сваки глагол, само му је значење увек имперфективно кадгод је глагол трајан“³⁸¹. С друге стране, могуће је образовање имперфекта од свршених глагола, с тим што је у том случају „образовање могуће само ако се основи свршеног глагола дода специфични временски наставак за основу“³⁸².

719. Резултат овог процеса је 2. и 3. л. јд. имперфекта без крајњег *-ше*, а у 3. л. мн. *-ше* из аориста.

720. Белић налази четири типа грађења имперфекта:

³⁷³ Богдановић: 1979, 85.

³⁷⁴ Реметић: 1985, 324–325.

³⁷⁵ Стевановић: 1969, 419 бележи, поред *ајдемо* и *дѝвајмо*.

³⁷⁶ Стевановић: 1969, 419: „Облици имперфекта данас се могу ретко чути у говору Пољанице“, мада се већина истраживача ових говора изјашњава о њиховј „живој употреби“.

³⁷⁷ Белић: 1905, 546.

³⁷⁸ Белић: 1905, 546.

³⁷⁹ Угринова: 1987, 92.

³⁸⁰ Белић: 1905, 547.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Белић: 1905, 548.

1. када се инф. основи на *a* или *e* додају временски наставци;
2. када се презентској или инф. крњој основи дода *e* за основу имперфекта, а томе временски наставци;
3. када се презентској или инфинитивној, пуној или крњој, основи дода *a* или *ja* и врем. наставци;
4. када се през. или инфинитивној, крњој или пуној, основи дода паставак *o* или *eo* са врем. наст. аориста³⁸³.

721. Преношењем наставака аориста на имперфекат, односно образовањем аориста од имперфективних глагола, добијена је једнакост сва три лица једине.

722. У ГЗ нема имперфекта типа *ја беше*, који Белић помиње као карактеристику ТЛ говора, али има облика са уопштеним овим обликом, коме су додати лични наставци презента, типа: *бешем, беше, беше, бешемо, бешете, бешеу*³⁸⁴.

Преглед грађе даћу по Белићевој класификацији.

723. А. Образовања на *e*:

нел ти *идеше* М, *носеше* ли ти Гр, ти га *шеше* удариш ДДу;

кад ме *болеше* ВК, Раде *додеше* Се, скоро *додеше* ДДу, у кој дѣн *додеше* Га, *додеше* едан МВ, дућан *држеше* Ча, поп Крста *држеше* МВ, много *знеше* Ча, како се *зовеше* ВК, Вита се *зовеше* ДДу, она *идеше* Се, оно *идеше* стално Ча, Срден *идеше* ВК, едно *куче лежеше* ДДу, женштина *лежеше* Гр, она *лежеше* ВК, деда док *ложеше* Ли, *најрдеше* вир ДДу, *наседеше* краставице ДДу, пошту ли овде што *носеше* ВК, још *радеше* воз Се, *свиреше* у дудуче Га, *шеше* си жена још живи ДДр, *шеше* да син мој ДП, *так се шражеше* вуна Ка, он се *шресеше* ВК, Винка се с Боцу *шлеше* ВК;

У грађи немам забележене облике за 1. л. јд. Мислим да би то било образовање на *o* — *додео, држео* и сл.

жњешемо Ли, *сјорѣђуешемо* Ли,

и: *идешев* једни Барбешани Гр, *йрвешев* ЗТ, грнчари *йрвешев* ДБ, и сл.

Облике за 2. лице множине овог типа немам забележене.

724. Б. Образовање на *a*:

ја стално *викашем*³⁸⁵ Ча, ракију ја *имашем* МВ, да *имашем* марке Ка;

ти *викаше* д идеш ДДу, *имаше* ли ти оној М;

он ли такој *викаше* Со, Николѣтка *викаше* РД, *викаше* една боба Јула ДДу, он ми такој *викаше* Со, на лопату се овѣк *врљаше* ДДу, како се *зваше* ГЂ, по лозја *имаше* Ча, *имаше* ветеринари ЗТ, *имаше* пред ајат Ка, што *имаше* послу ВК, *имаше* едно миро ДДу, исна *имаше* Ка, боба Стоја *имаше* ДДу, *имаше* у овѣја ДДу, бркови *имаше* довде ДДу, *имаше* вода Се, докле он *коѣаше* Ли, *немаше* ветар Ка, *немаше* едно време Га, ништа *немаше* ГХ, ко се *йрезиваше* ДДу, он *йричаше* Га, *чуваше* овце ДДу;

³⁸³ Белић: 1905, 547.

³⁸⁴ Белић: 1905, 554.

³⁸⁵ Барјактарев: 1977/1, 360: „свуда“, Барјактарев: 1977/2, 406, Стевановић: 1969, 419.

једно свињче *имашемо* Ш, *имашемо* коње Гр, кџ нексд *коџашемо* Ли, кџ *коџашемо* Ча, мџ *џџрашемо* ЗТ, са сол *џџрашемо* Га;

они га *викашеу* де Гол Гр, наџи старџ *викашеу* Гр, тоџ *имашеу* адџ Гр, и сл.

Облике за 2. л. мн. немам у граџи ни за овај тип.

725. В. Образовање на *еја*:

ја не *смеја* ВК, ич не *џеја* да узнем Та, ја не *џеја* ВВ, не *џеја* да му џутџм Ка, и *умеја* те пџтам ВК;

тџ и *умеја* да узнеш Ће, не *џеја* ми д идеш ДП, *смеја* ли се навџтиш ДДу;

не *џеја* да поџде скџзна ДДр, ништа и *умеја* МВ;

не *џеџмо* Се, не *смеџмо* РД;

кџ они *смејаше* Ли, струџу никоџ не *џедше* да уведу Ка, не *џејаше* дете РД, не *џејаше* да даду Ка, и сл.

726. Имајуџи у виду акценат ових глагола, по Белиџу, ово је по значењу аорист³⁸⁶. Са акцентом на претходном слогу, како би по Белиџу требало да буде у имперфекту, ја у својој граџи немам облике.

727. Г. Образовање на *о*:

до туџ некџа *џмао* ДДр, *џео* да џмрем Га, *џео*³⁸⁷ му крџв лџкнем ДП;

крџве две *џмао* Ли, што котлџви *нџсео* ДДу, кџсе *нџсео* дугџчке ДДу;

џџваосџе Ча, *нџсеосџе* РД;

џџкаоше, растуриџи се МВ, они још тџг *џџкаоше* дџем РД, тупријџч га *џџкаоше* Ча, *џреџеоше* да га даду Га, кџ се *џџеоше* ДДу, у Арџини *џмаоше* ДДу, нџге ми *оџџџџаоше* Га, срџпски *џрџџаоше* Га, та се *смејаоше* ВК, асимилацијом је добијено: туџ се *меџеоше* едномџн ДДу, и сл.

За 2. и 3. л. јд. од ових глагола имамо образовање имперфекта по другом типу: *имаше*, *викаше*.

728. Посебно желим да истакнем мали број примера са иновираним облицима у 3. л. плурала, са завршетком *-(и)ев*: *џдешев* Гр, *џрџвешев* ДБ ЗТ. Сви они потичу из зоне П, а овај завршетак долази из презента, где се развио фонетски код одређене врсте глагола, а потом се морфологизирао. Овакве облике бележи и Белиџ³⁸⁸, а има их и у лесковачком говору, у Прешевско-бујановачкој зони, у Враџу и Пољаници.³⁸⁹

729. Имперфекат је најчешџи од глагола *би(џи)*:

бео бџлесна ВК, ја *бео* глџдан Ка, *бео* у Гаџинан Га, *бео* си ја у долину ДДу, дор *бео* за унџци, ја *бео* ДДу, кад *бео* у Ниш Га, ја кџд *бео* тамо Се, и сл.;

тџ маџечак *беше* ДДу, *беше* ли тџ таџ РД;

³⁸⁶ Белиџ: 1905, 561, као и Белиџ: 1911, 97–99.

³⁸⁷ За глагол *џџе(џи)* Белиџ вели да има облике имперфекта јако измешане са облицима аориста, али му је значење, махом, „аорисно“. Бслиџ: 1905, 555.

³⁸⁸ Белиџ: 1905, примери на 556. и 557. страни.

³⁸⁹ Михајловиџ: 1977, 47–48, Барјактаревџи: 1977/1, 360, Барјактаревџи: 1977/2, 407, Стевановџи: 1969, 419.

пџмлад бџше ДДу ВК, прџзник бџше НС, кој дан бџше Га, лџпи човџк бџше ГХ, онџј затровање бџше Се, тој нџ бџше Ча, ко му бџше џме ДДу, зџмско дџбо бџше Гр, рањен едан бџше МВ, мџне бџше рџд Ча, што бџше у Гаџинан Кр, нџ бџше ми прџво ДП, пристџљица бџше Се, да не бџше еднџ прозорчџ ДДу, Даџа бџше отишла ВК, и сл.;

пџно некџ бџомо ВК, кџд бџомо си у долину ДДу, и сл.;

кудџ бџосџе јучџр ВК, бџосџе ли ДДу;

деџа бџоше пџвише ВК, бџоше гу одвџли Ча, бџоше овџја Гр, бџоше мџлецка Ка, Бџгари се бџоше тџг Ка, тџј бџоше свџ ДП, слџге бџоше с џвце ВК, мџлади бџоше ДДр, и сл.

730. У ГЗ постоји имперфекат какав налази Н. Богдановић у А. Помораљву³⁹⁰: ко му џмеше („беше име“) Га, кџко му џмеше Ш. Остале фонетске или морфолошке варијанте, какве постоје у АП нисам чула.

А о р и с т

731. Овај глаголски облик је у веома честој употреби. У 1. л. јд. изгубио је финално -х, па су тиме често облички изједначени 1. л. јд. са 2. и 3. л. јд. У том случају разлику уноси једино место акцента, а понекад се само из контекста може знати о којем се лицу ради.

Навешћу мањи део грађе:

1. л. јединице: ја *баџали* Ка, *забрај* да ти испрџчам Ка, *изгуби* тџј домазлак ДП, *искочи* на џсвал ДП, тојагу негдџ *исџушџи* РД, те *џеџи* Ка, ја *научи* дџле Ка, па му се *џовали* ДП, *џожали* се ДП, *џоџи* си дџм кџву ВК, едан шџлџ *џоџи* ГБ, *џоџреви* поштарџ ДП, *џрерани* ли и Со, мџлого се *расџџужџи* ДП, ја *сџраџ* ДДр, па га *џџри* ДП;

ја *видџ* Тџке ВК, *видџ* кума Слџвку Га, ја не *видџ* кој је ДП, *даџо* и крв ВК, ја *идџ* Ка, *идџ* по малу ДП, и мџтере *идџ* Со, кџд ја *излџго* Ка, домаћницу *најџо* Гр, *одаџо* Гмитру Га, *осџдаџо* да џлим бџга РД, *оџидџо* там Ка, *оџидџо* на чешму ДДу, *оџо* ДП, *оџидџо* кре џу Се, *џојџо* на воду ВК, ја *џојџо* Со, коња *џровџо* Гр;

ја се *излаја* Се, нџкња *докојџ* Се, па се *задрџџа* Ка, *заклџ* крџву ВК, *закусџва* и ВК, *зџишџџа* те ја Ка, *изџџка* једнџ платанџџ НС, *избџџа* Ка, *каџа* на Микајла Со, ја свџ *насџџоја* Со, *наџџџра* му Со, *оџлака* ДП, ја му *оџрича* Гр, кџд *осџџа* мџлко ДП;

па се *врџу* РД, пџсле *манџ* Се, *намину* Гр, ја се *осрџу* ДП НС, ја се, вика, *џоврџу* ВК, свџ *џромину* ВК, воденицу *џромину* ДДу, ја се *сунџу*, та *џиџину* ВК, ја *умукџу* ВК, ја кџд се *џџину* Ка;

ја и *зџџр* Ш;

бегџм *оздравџ* ДП, сџг *ослабџ* Га, *осџџарџ* си ДДр, *џочџ* ја ВК, ја ми се не *свидџ* Ка, ја *умрџ* РД, и сл.

732. 2. л. јединице: што такџ *окривџ* ДДу, *одаџа* ли берем овџј џџрку Ча, тџ *оџидџ* на воду Га, да ли *џоџреви* ВК;

733. 3. л. јединице: па џџг *баџали* ВК, џн *брџчи*, *брџчи* Со, она *вџџи* некога Га, *додџ* сџг Гр, *забради* ме Га, онџ и *зџкачи* Се, *зџроси* онџк ДДу, кад *изрови*, бре Ка, *џсели* кокџшке ДП, кџд се *нарџви* Гр, слана и *џзноби* Се, мџло *џлаби* ВК, *џџврџи*

³⁹⁰ Богдановић: 1987, 197.

оној Гр, *йогоди* свирачи НС, *йоживи* неколко ДП, и мѣн *йокани* Гр, он ме *уваѣи* овде ДДр;

врза ми гу снаа Га, па *йоврља* Ка, Вића *зайрича* ВК, оно се *искида* ДДр, он једну *шмрѣа* Со, *оџука* од оној ВВ, *йоврза* ми ВК, *йресѣа* Со;

тике *бљуну*, мори, вода ДДу, па ни *викну* Ка, па ме *гилну* ДДр, она *грабну* Гр, куде ли се, Симке, *дену* Гр, *измину* една недеља Ка, она *ману* Се, ко се *мѣшну* ДДу, он *мрдну* Гр, *насрну* там РД, *јуутру* се *врну* Со;

она *дојде* ВК, она мѣни *даде* дар ГБ, *даде* мајке ВВ, *зарцаве* шпóрет ВК, овој мѣн *изеде* Ка, рамуника *излѣже* Ча, *наиде* тија Ли, оно га и *наѣ* ДДр, *осѣаде* кре мѣн Се, одма си *оѣиде* Со, па ме *йоѣде* РД, он *йриде* Со, *шѣуче* негде МКУ;

јмр ми брат Со, млада *јмр* Гр, жена му *јмр* Гр, и *јмр* МКУ, и: што *умре* јадан Ка, *умре* тјј РД, *умре*, скапа ДП, и сл.

734. Прво л. мн. је са старим наставком *-(х)мо*³⁹¹:

па гу *врљимо* МВ, *вромо* и *сринумо* вра ДДу, *дадомо* гу НС, мѣ *доћомо* ГБ, *докарамо* Ка, *изгубимо* ју МВ, *измимо* се ГБ, *исврљимо* Ка, *сливе обрамо* Га, *оврмо* шеницу ГБ, у Ниш *оѣидомо* Со, *оѣидомо* ГБ РД, мѣ *йовикнумо* Гр, торбак *йреканѣдомо* МВ, мало га *йроѣрљамо* М, па се *решимо* и *оѣидомо* Ли, *скројмо* кошѣље НС, *снесомо* млекó ДДу, и сл.

735. 2. л. множине: а ви ми, Сашко, *куѣисѣ* брашно Ка, што би, што *урадеѣсѣ* Ча.

736. 3. л. множине: гужву *видоше* Со, *возише* такој Ка, онѣ, исна, *додѣјаше* ДДр, *додѣше* ми кравајарке ВК, кѣд *дојдоше* овде, та *сѣрелѣше* двоѣцу Гр, они се *заваѣше* Гр, онѣ се *загрејаше* ВК, гочка *заклѣше* ДП, па ни *збраше* Ча, па се после *изгубише* МКУ, они са жену *излѣзоше* ДДу, браћа *измрѣше* МВ, онѣ *изосѣадоше* ВК, шилци *осѣадоше* Гр, *йовеѣаше* валиду ГХ, пола па *йолийсаше* Со, *йоѣисаше* и њег ВК, да ли га *йресѣкоше* РД, кад Мѣки *йоѣиражѣше* ВК, *йѣужѣше* се и што не *работѣше* Со, *разврнуше* гу Га, и тек *сврнуше* Ка, него га *скуѣаше* Со, сѣг *сѣлануше* Га, и сл.

737. Од глагола *узѣи* и овде имамо колебање *-е-/о-*:

узó опѣнци ВК, четѣри шишѣти *узó* Ка, *узó*, па расипа Ка, *узѣ* ја, па га поѣи Гр, *узѣ* ја клѣуч Гр, *узѣ* ли од земњу ВК, па ју *узѣ* ДДу, имање си *узѣ* Со, те гу *узѣ* ГБ, мѣ гу *узóмо* Ча, онѣ имање *узѣше* ДДр, они *узѣше* имање ДДр, *узѣше* онѣја помагачи Гр, *одузѣше* Бугари Гр, Немци ни свѣ *узóше* ДБ, сѣстре *изóше* имање Со, и сл.

738. Од глагола *хѣѣи* такође имамо двојаке облике:

шѣó му крв лóкнем ДП;

не *шѣјá* Та, не *шѣјá* да му ћутим Ка.

мѣ *шѣóмо* ГХ, не *шѣáмо* Се.

О овоме видети напомену бр. 361 и примере у т. 700.

739. Од глагола *би(ѣи)* имамо облике од две основе:

докле *бѣó* РД, и сл.;

³⁹¹ Појава досеже и до Шумадије. В. Реметић: 1985, 318.

би малко Гр, шта би, кькво би ДП, и куј би Со, шта би сѣг баште М, би кько би ВК, и сл., мада је први облик могуће сматрати имперфекатским образовањем. Често се овај други семантички поклапа са имперфектом.

740. У посебну категорију, по Белићу, могу се и овде издвојити облици аориста од несвршених глагола, који имају имперфективно значење³⁹², а форму аориста:

броји ги данас ДДр, ја *вика* мојму татку ГХ, *вика* мојму родљаку Гр, и ја *вишл*, *вишл* ДДр, *дава* малко Винке ВК, ја *овдека дрнда* ВК, *взздан же* ВК, не *мога* да почистим Ш, не *мога* дидем ДП, *јомуља* туј пензију ВК, *јрича* ја Ка, код *вѣг седе* Се, не *сиашипревља* ВК, ја *сук* овге ВК, та *шур* Се, ја си *шѣка* Ча,

одава ли берем овуж *ћерку* Ча, то ли сѣз боба Србу се *расираља* РД,

бег за еднога Ча, *вика*, *јсу* ВК, неки ми *казува* ВК,

викаше да ће у узне ВК, *даваше* Со, мушкарци што *играше* Га, не *могаше* да искоче РД, и сл.

Футур I

741. Како у ГЗ нема инфинитива, то књижевне форме футура, образоване помоћу помоћног глагола и инфинитива, изостају. Уместо таквог облика, у ГЗ се футур твори додавањем конструкције *да + ирезени* на енклитички облик помоћног глагола хтети. Често изостаје везник *да*, па добијамо футур од помоћног глагола и презента.

742. И овде³⁹³ се јавља тежња да се уопшти енклитика *ће*. Изузетак је 1. л. једнине, где се доста добро држи енклитички облик *ћу*, мада има и уопштеног *ће*:

бѣш ћу да идем ДДу, *ћу да с идем* РД, *ићу да работим* ја Гр, што *ћу да работим* ДП, квѣ *ћу ја да работим* Гр, и сл;

ћу се врѣтам ГБ, *ћу ти дадем* Се, *ћу живим* такѣј Ли, *ћу с идем* РД ДП, ја *ћу искрѣшим* ДП, квѣ *ћу ти кажем* ја Ча, *ћу ги нешто обовесѣтим* ДП, *ћу си се одморим* Ча, више га *нећу јоцирим* ВК, *ћу ви кажем* ја Ча, ја *ићу* работим ГБ, *ћу смѣлим* овце Ка, квѣ *ћу шрајжим* РД, *ћу га шурим* у подрум ДП, сѣ *ћу умрем* ја овде Ка, *ћу чувам* зајци Га, и сл.;

ће ју ја овде докарам РД, *ће си гу дочекам* туј Га, ја *ће чувам* њигову кућу Ка, *ће дадем* ја моу Даницу Ча, и сл.

743. У случају стапања енклитике и *си, се*, када се губи вокал глаголске енклитике, не може се рећи какав је облик енклитике *ћу* или *ће*:

1. л. једнине: па *це врнем* Гр, *ци куйим* ДП, јеѣм *ци оденесем* ВК, ја *ци полак ошидем* РД, на кафу *це ирекрѣтим* ДДу, *це укѣчим* Гр, *це ушѣјам* и сл.

744. 2. л. једнине: сѣ *ће будеш* наставник Ка, *ће те верује* Ка, *ће зајмиш* М, кько па *неће идеш* НС, *ће ли те ошкару* Ка, *ће си га јодѣши* Га, *ће га расаћуеш* РД, *ће те уваше* Ка, и сл.;

неће врѣташ после ВК; и: *неч* ме *веруеш* ДДу.

³⁹² О овоме и: Стевановић: 1966–1967, 165–184, и тамо поменута литература.

³⁹³ Исто у: Богдановић: 1987, 198; Симић: 1972, 399.

745. О облику *оч* и *неч* у т. 263 и 678.

746. 3. л. једнине: *ће ме во́ди* ВК, *ће закрѝи* ВК, да ли *ће излѣгне* Гр, *ма́ти ће исїечѣ* М, *кво́ ће најде* МКУ, *ће се нашљо́ка* Га, *ба́ницу ће омѣси* М, *ће се оїра́ји* Гр, *ће ожеднѣје* Га, *ће иа́дне* Ча, *ће се иодголе́ми* Ча, *ба́ба ише рабо́ији* ГЂ, *ише рекне* НС, *она́ ће рекне* Ка, *ће га цу́не* НС,

Чѣда *ће то́му да ка́же* Ка, *рече да ће да у́мре* ВК,

це брани Та, *све ци буде* Га, *ауто́бус це в́рне* РД, *рекъл ци до́јде* Га, *о́н ци му даде́* Ка, *Стѣва це жѣни* Се, *оно́ ци жи́ви* РД, *о́н це наїу́ни* Ча, *це оберѣ* Ш, *оно́ це иоміне* Се, *це разра́ијуе* Ча, *па ци са́ди* Ка, *то́ј це сїо́ији* РД, *не́це лепо су́иш* Та, и сл.

747. 1. л. множице: *ће ди́демо* М, *ајде, ће ди́емо* Ча, *до́ле ће мї да жи́вимо* Со, *ће да ви́димо* ДЂ и сл.;

ће га мї айерису́јемо ГХ, *ће ви ју даде́мо* РД, *мї ће еде́мо* МКУ, *ће омр̀кнемо* ДП, *ће ио́лзамо* ВК, *ће иомінемо* ВК, *ће иоїри́чамо* ГХ, *ће те иосїа́имо* Гр, *ће ра́димо* Ка, *ће га, каже, сїрѝамо* ВК, и сл.;

па ци вечѣрамо М, *ци загу́бимо* село́ Гр, *не́це иојавимо* ВК, *це ви́димо* ДЂ, *це наедѣмо* Ће и сл.

748. 2. л. множине: *ће си лоївоу́јете* ДДр, *ће чу́ете* ВК, *ће ви́дите* ДЂ и сл.;

овдѣк ће́ше код нас да седи́ше Со, да ли *ће́ше да и́дете* НС и сл.

це пока́јете Ка, *це наїгра́ше* М, *ко це и́роведе́ше* Гр и сл.;

749. 3. л. множине: *кѣт ће да в́рїају* Ча, *ће да им даду́ меда́ље* ВК, *ајде, ће да же́ду* ВК, *о́ни ће да и́реїрїсау* Гр, и сл.;

ће наїра́е неку́ комѣндију Гр, *ће до́јду* Ча Ка, *ће те оїрка́ру* Ка, *па ће си о́ни ио́лку њу́* Со, *ће се ириберу́* МКУ, *кра́ву ће и́родѣву* РД, *ће га чу́ву* РД, и сл.;

да́ л це в́рну Кр, *це иоби́ју* ДДу, *це нарабо́ше* Гр и сл.

750. Дубитативни футур типа: *биће дошао*, овде није у употреби.

751. Од глагола *хїеиши* јављају се и облици са нејотованим сугласником: *нас и́е* Бугари *да и́реїу́иу* ВК.

752. Футур се исказује и конструкцијом *има (+ да) + глагол у презенту*, типа: *има да доби́еш* чїн Ка.

Футур II

753. Редак је са обликом као у књижевном језику:

ка ти *будем рекла́*, *це згра́неш* ВК, и по́сле кѣд *бу́ду сїаса́де*, изва́дим на то-пило Со, кѣд *бу́де сланце огреја́ло*, ти иди ДП, кѣд *будем доишл́*, *це ви́димо* М.

754. Изгледа да је улогу футура II готово преузела конструкција *везник + и́резениї*³⁹⁴:

кѣд расїро́сїреш вута́рку бе́лу у ло́јзе, па ће ре́кнеш: *ућа!* ДП.

³⁹⁴ Тако је и у: Јовић: 1968, 140; Реметић: 1985, 324; Ћирић: 1983, 87.

Потенцијал

755. Помоћни глагол у овом глаголском облику употребљава се у облику *би*, уопштеном за сва лица³⁹⁵:

не *би* ми *било* досадно Се, *видел би*, ал не могу Гр, ја вој не *би давал* Ча, не *би знала* ВК, ја *би си сидала* Се, не *би издржала* ни до нигде Ли, не *би косила* Се, ја *би кречила* Ка, ја *мож да не би марила* Ка, ја не *би могла* ВК, ја *би у могъл* овамо повикнем Ка, не *би ја*, не *би мой синови остала* Се, ја *би тој оштрила* Со, још не *би пребало* онај штап да носим ја ГХ, *деде би шкала* панталоне Га, *етѐ, до сѓг би јело* си *угошвила* МВ, и сл.

ти не *би бил* кондүтер, него *би бил* доктор ДДр, а да ли *би* ми *верувала* Ка, ти *пролети кд би дошла* Га, не *би га могъл* преживиш М, да ли *би*, реко, ти *узѐл* ДДр, и сл.

млого *би ласно било* сѓг ДДр, тој *би неки изришл*, с ногу *би ишуќал* М, он *би казал* од одма ВК, па не *би марило* ВК, сѓг *би музла* козу Се, *оштрула би* га М, Раде *би га йомогнул* Се, ако *би се йошревило* Ли, *кукуруз не би се родио* ГХ, *никој тој не би рекъл* Га, *свѐ би се сиейелосало* у пепел М, не *би му никој имаѐе узѐл* Со, и *квачку би удавил* Ка, и сл.

ми би дошлѐ за теб Га, *наћас би си навадил* ДДу, и сл.

ви би моглѐ тој Се, да ли *би ви ишли* ГБ и сл.

билѐ би убаве и онѐ Ли, *сви би, мѓже, дали* ВК, не *би* га ни *нашли* Ча, и сл.

Перфекат

756. Начин грађења истоветан је ономе у књижевном језику. Специфичност је доследан екавизам у одричном облику помоћног глагола *јесам* и шаренило облика р. гл. *придева* м. р. јд. (вид. т. 286–287):

ја *сам зајседнѐл* ВК, *несѓм куйил* РД, *навикъл сам* да ймам Ка, *свѐ сам накуйувал* Се, ја *несам смејал* Ка, на квѐ *сам чучнул* Ка;

ја *сам ги водилја* ГБ, ја *сам му давјла* Гр, ја *сам дочекуваја* Гр, *свѓд сам ишја* Гр, ја *сам мислија* ГБ, *ошивја сам се* ГБ, *убленуја сѓм* Гр;

ја *сам* млого *беснејала* ВК, *ислабѐла сам* Гр, *несам ишла* ДДр, ја *сам* гу такој *кршил* НЦ, и *њѐг сам облагала* РД, *свѓшта сам радѐла* ја ГБ, *несам седла* ДДу;

што *си* па ти *дошл* ВК, што *си шражил* М, ко што *си тој увѐжбал* ВК;

како *си се* раније *женија* ГБ, *откуд си закасја* Гр, како *си девојку запросија* ГБ, што *си легаја* ГБ, *никад ми се неси йожалија* Гр, како *си сиваја* Гр;

у куга *си дошла* ДДр, што *си се* *накумуљила* ВК, *неси обила* НС, ти *си остала* Ча, *кѓко си сѓг седла* ти Ка, што *си се* такој *убакнула* ДДр;

јѓка *је* га *докарал* М, *Јовица е йлѐл* овѓја *кош* Ш, *кад је* Бућа *сврнул* ВК, овај *му не шејал* *каже* Гр, *тата е шѐл* Се;

он *је* *кафану држја* Гр, *толко ме е заволѐја* Гр, *заспал, засија* *деда* ГБ, *измерија* *ву се* *мозѓк* ДБ, *кмета неки оидја* Гр, *снег йаднуја* НС, *неки умрѐја* ГБ;

он *ошкркнѓо* *прозор* Ли, *йодбацио је* ГХ, *тѓј е радѐо* ГБ;

³⁹⁵ О овоме и: Јовић: 1968, 327; Симић: 1972, 403 и нап. 202; Реметић: 1985, 327.

мóра да е бегáла Ча, свé што о́һала Га, неé о́һала ГБ, нејé њадну́ла НС, она́ га ѡрерий́ла ГБ, неé разбрáла РД, не ѡејáла ДДу, не ѡéла за тебе́ ГБ, укач́ила се Ш, уйорож́ила се ВК, начисто е шйу́кла вода́ Га;

оно́ му додијáло М, дочу́ло се Ка, по́ла е остáло ЗТ, ѡдло на́ зем Га, ово́ј се дóбро урани́ло ВК, уцрвенејáло се Ча, и сл.

с ко́њи смо врли́ ДДу, како́ смо гладува́ли Ка, ми́ смо криш́ељáли МВ, имáли смо и волóви ГБ, штó и несмо́ врљ́или ВК, óпште несмо́ имáли Та, ськ смо ост́арé-ли ГБ, несмо́ вој рекли́ М;

ко кьд смо излудéле ВК, шилé смо у воју́ Ча, ми́ смо награкáле ДП, па смо на-прéd, ћéро, ѡкáле Га, умойува́ле смо у месал́и МВ;

навађува́ли ст́е ондéке Ча, па ст́е се ойивáли ГБ, штó ми ви нест́е рекли́ М;

поп Крстинога су волá извéли ВК, изрий́или из мóтор Гр, они́ су гу одврну́ли Га, овíја прсти очокљавéли ГХ, они́ несу́ јáко слогува́ли Га, крáве су узéли Ча, кад су Нёмци улéгли ГБ;

онé сьс њúма барай́але НС, збрáле се жéне ДДу, дрљáче несу́ имáле Со, па су калемува́ле ДДу, у́ зем су ударíле Ча;

757. Зна за обе форме: са помоћним глаголом и без њега. Облици без помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. веома су чести³⁹⁶: она́ мéла тáм пред ку́у и видéла ги Гр, тúј забрáли и њéга на слíве Гр, они́ сви́ измрéли Га, мáти гу несйособí-ла ДП.

Плусквaмперфекат

758. Није редак у ГЗ³⁹⁷. Гради се на оба начина позната и у књижевном језику, али се чини да је чешћи са помоћним глаголом у имперфекту:

јá бéо найéла њу́шку ДП, јá бéо ойиши́ја Гр, бéо ѡкосíла Се;

од кугá гу ти́ бéше узéл Ча;

вика́л бéше Царамли́ја ВК, да ми бéше óдговор дала́ Гр, еднó детйште бéше довéл РД, бéше доди́л са Жикинога зéта ВК, бéше се замерíла са снау́ Га, ћéрку ед-ну́ бéше има́ја Гр, докле не бéше све ово́лко исйоклањáл Ли, Вёрка ми бéше куй́ила ВК, бéше куй́ил десет кýла ВК, брат ми най́райл бéше ДДу, да бéше ойиши́ло РД, бéше гу ѡогину́ја мýж ЗТ, ма́јка бéше ѡроилéла чара́пе НС, па се бéше разсьлебíл МВ, бéше радéла РД, да не бéше ѡраж́ил пáре Ча, њу́ бéше рáно увай́ило ГХ, и умрéл бéше МВ, свé бéше усмрдéло ВК, та га бéше он убíја Гр, бéомо узéли црéва Ча;

бéомо навад́или ГХ, да не бéомо ѡбéгли Ка, бéомо узéли црéва Ча;

бéост́е ли ви́ лéгли Гр, ви́ бéост́е дошли́ РД;

бéоше изéли Га, мнóго се пéвци бéоше извéли ГХ, искарáли гу бéоше Гр, и тáк се бéоше набрáле Со, бéоше му ѡогину́ле Ка, Радéовци бéоше раздава́ли ВК, бéоше по Бúгарско увай́или Гр, и сл.

³⁹⁶ Исто у: Симић: 1972, 403.

³⁹⁷ Плусквaмперфекат представља жив облик у Левчу (Симић: 1972, 401), код Галипољаца такође: Ивић: 1957, 258. У: Реметић: 1985, 333 каже се: „Није особито чест глаголски облик“, а у нап. 970 наводе се говори са суженом употрeбом овог глаголског облика.

неје бија дошаја Гр, то је се било зајезило ГХ, неје била ни јела, ни иила Со, он бил иекъл ДП, неје бија још улэгъл Гр, кѣд сам бил некѣд чувала ДП;

закасали смо билі ГХ, ми да ли смо били изостидли Гр, тад смо куйили билі М, лепо смо се биле иремениле ВК, ми смо узели билі Ча, и сл.

Глаголски прилог садашњи

759. За овај облик важи Белићева констатација да има наставак „ећи (респ. ечи) који се додаје свим основама“³⁹⁸. Овај глаголски облик није непознат ГЗ, али није тако чест:

ће пркнемо едећи ДБ, на терен идеећи Се, отекло леждећи ДДу, илакдећи Кр, ми се убимо илакдечи ВК, све илакдечи тамо до нашо гумно ВК, ја сам се убила илакдечи Се, умори се рабоиеећи ДДр, омалише овце сисдећи Ка, искиду се смејдећи Ча, пропаде се икаеећи ДДу.

760. Глаголски прилог садашњи као да губи своје првобитно значење. Њиме се све ређе казује напоредна радња, а све чешће начин на који се нека радња врши. У прилог овој тврдњи иду и облици: онакој излеиечким и сврљим вој Гр³⁹⁹, лежечким, седечким и сл.

761. Може се јавити и као придев:

још смо мало држећи ко бајаги ДДр, још је он држећи човек ВК, и сл.

Глаголски прилог прошли

762. У ГЗ, као и у већини наших народних говора, овај облик потпуно је не-стао. Остатака има једино у функцији правога придева:

бивши преседник; онога бившого преседника старога Гр.

Трпни глаголски придев

763. По форми се не разликује од књижевног, што значи да се јавља са наставцима -н и -и, с тим што је овај последњи ређи:

1. нее бил даден на занат ДП, неје исиишен Ш, камен кован ВК, обричен Га, иојурен ВК, иокршен РД;

везена ГБ, јуница заклана ГХ, онде набушана ДП, със памук наикана ВК, от куче одвојена ДДу, иодведена ДП, иечена Га, нее стиришена глава М;

врзано МКу, одамна врљено Га, шта е овде цигаре исиушено ВК, све ицејено Ка, оно све нагрчено Ча, све најпросирано Га, необрано ДП, необрано ВК, иечено НС, иодаљено ДП, јело сварено ВК, све скрорено ДДу, снйишшено ГХ;

изврзани Гр, ойкарани ВК, иодврзани ДДу, икани јастуци Га, уишљени, што устиругувани Гр;

изгрэбене Ча, иокварене ВК, школүване Со.

³⁹⁸ Белић: 1905, 581.

³⁹⁹ Овакав облик налазимо и у: Михајловић: 1977, 46, Барјактарев: 1977/2, 407, 408, Стевановић: 1969, 419, док у Богдановић: 1987, 204 стоји тврдња да ове форме нема, мада постоји један такав забележени облик: *стиоћким*.

2. *познати* ДДу; није ни *крѣнути* ВК, *неудати* још Гр, *одузети* ДБ, не *продати* она Ли; *доле млеио* Кр, *кд млеио* ВК, ма *млеио* Ка, не^ккв^о *распростирио* ВК, и: *море, простирно* Га, *самлеио* брашно Ка; *несу иинутти* лекови ВК, *закуснути* праћи ВК.

764. Главна одлика овог глаголског облика, којом се од књижевних форми разликује, јесте у нарушеним резултатима старог јотовања⁴⁰⁰. Као последица овога јављају се не само нејотовани облици, већ и облици са аналошким јотовањем.

765. Јотовање редовно изостаје иза лабијала:

заклојено гумно ВК, *заробен* МВ, *изломен* ВВ, *примен* Се. Остали примери у т. 295.

766. Од глагола са *-ави-*, редовно се јављају нејотовани ликови. Некада се губи сугласник *-в-*, па се јављају облици без овог гласа, о чему је било речи у т. 300.

767. По испадању интервокалног *-в-*, често се у хијату успоставља сугласник *-ј-*: *зайрајене* МКу, *наирајена* ДДу.

768. Овде се јавља и алтернација *в : ј : ѿ* типа:

а. *поставен* Гр⁴⁰¹, *убивен* Гр;

б. *надујена* ДБ;

в. *покриена* ВК, *убиена* Се, *покриено* Га, *шиено* Се, о чему је било речи у фонетици т. 300.

ш, *д* + *ен*:

769. *завишена* ДДу, *зайечашен* Гр, *накишена* поа Ча, *ошперешена* М; и: *ја сам испашена* Гр; вид. и т. 295 и 297.

видено Со, *извадено* Со, *преградено* М, не *средено* ДП, *садене* су Се;

поред: *насашене* он^{еј} тополе Гр, *рошен* ГБ, *сашено* ДДу, *сушено* Га, *угошено* Кр.

770. Облици са аналошким јотовањем: *довешена* ДП Кр, *извешено* М, *крађене* М, *украђена* М;

771. *л*, *н* + *ен*:

нејотовани: *беше загулен* ДДу, *йоделен* си РД, и сл.

јотовани: не *жешен* Гр, *наши жешени* Се, *жешен* унук ДП, *три жешени* Ка, *сви нежешени* Гр, имаће све *поклоњено* Ли, *сарашен* Се, *учишено* Ча, *није чишено* Ча, *издешено* Га, *дељени* Гр, и сл.

Нејотоване облике са *н* нисам забележила.

772. Са аналошким јотовањем јављају се и сугласници *с* и ^з*402*:

доле вешено ДДу, али и: *везена* ДДу, *летос донешена* ВВ, *нанешено* ВК, *пренешено* ДП, и сл.

О овоме видети и т. 295 и 298.

773. Глаголи са секвенцом *-ши-* имају облик трпног придева са старим јотовањем, без јотовања, или са подновљеним јотовањем:

⁴⁰⁰ О томе Белић: 1905, 151.

⁴⁰¹ О овоме и у: Реметић: 1985, 331.

⁴⁰² О појави и простирању појаве у: Реметић: 1985, 329 и нап. 958.

1. *кр'шїен* МВ, *їу'шїен* Ли, *їу'шїени* Ка;
2. *искр'сїена* др'ва М, *некр'сїени* днї НС, *нам'сїена* ДБ, *ожал'сїени* Со, *оч'сїено* Га, *їу'сїена* РД, и сл.
3. не' *нам'сїена* Гр.

774. Белић сматра нејотоване облике „специјалним образовањем, од основе садашњег времена наставком *ен*“⁴⁰³, „а старога образовања са умекшаним сугласником сасвим је нестало“⁴⁰⁴. Ово је, по Белићу, било могуће зато што се ова појава и није вршила у самоме српском језику.

Радни глаголски придев

775. Специфичног овог гл. облика у односу на књижевни јесте у сингуларној форми м. рода. Основни ликови су са очуваним финалним *л* и могу се јавити у обема зонама, али док су у зони I они готово једине форме, у зони II као да се осећа јак налет јужноморавског *-(j)а*⁴⁰⁵, пред којим узмиче стари облик са *-л*.

Овде се могу јавити и књижевни ликови са *-о*, али су они, недвосмислено, нанос. Такви су облици чешћи у зони II, мада нису непознати ни зони I. Примери у т. 292. и 756.

Посебне напомене о глаголима

776. Глаголи се у ГЗ понекад разликују од књижевних форми због примене основа, па се тако поједини облици граде по другој глаголској врсти у односу на оне у књижевном. У овом делу ће, осим глагола са промењеном основом, бити размотрени и остали ликови глагола који се по нечему, било начину образовања итератива, деминутивности или чему другом, разликују од стандардних облика.

777. По Стевановићевој III врсти мењају се и следећи глаголи: *куде* ћу се *де'нем* ДП, да се *згра'неш* (зачудиш) МКу, *зде'не* ст'ог ВК, *ки'мнем* з гла'ву Гр, *Бла'гоја кра'дне* ВК, да те *укра'дне* Ка, *осе'бнем* ВК, она' се *їона'їне* РД, *ре'кне* ВК, да *ре'кнем* ДДр, *ри'не* он'ј гр'б Гр, *слез'не* ми притисак МВ, да се *їо'їнем* ВК, *їас'не* га ДДу, кад га *шї'бне* МКу, и сл.

778. Глаголи типа *зна(їи)*, уместо по V, имају облике по IV врсти: *зна'је* Кр ВК, *зна'је* ле'кови ВК, *К'ој* ти га *зна'е* Та, *ку'ј* *зна'е* МКу, али и: *зна'м* ВК, и сл.

779. Од глагола *(х)ода(їи)* имамо облике по VI врсти: не *мо'ж* да *до'ди* Ли, да *о'ди* Ли Ка, не *мо'гу* да *о'дим* Ш.

780. По VI врсти мењају се и следећи глаголи: *св'е* се *їу'шїиши* МКу, *їав'їи* *бе'ло* МВ, *после* *їав'їи* Ча, *їав'їи* *пла'во* Ча;

781. Осећа се експанзивност Стевановићеве V врсте, у коју се укључују многи глаголи:

јуч'ер *бе'га* РД, да *бе'гам* от'уд ДДр, ја *бе'гам* ДДр, *бе'га'ја* Гр, *мо'ра* да е *бе'г'ла* Ча, да *бе'гаши* Се, ја *ви'кам* Се, да вој *ви'кам* ВК, *ви'ку* да е по здрави'ју МВ, *тој* *ви'ка* Гр,

⁴⁰³ Белић: 1905, 151.

⁴⁰⁴ Ibid.

⁴⁰⁵ Барјактаревић: 1977/1, 361, Барјактаревић: 1977/2, 408, Стевановић: 1969, 404, 421, Богдановић: 1987, 105–107.

нема да *дава* ГБ, њој га *дава* Со, да *дава* туј воџу ВК, не *дава* им ДДр, не могу да *давам* Со, мене не *давају* Со, не *даву* ни ДДр, сину *давам* ДП, она се *диза* ДДр, *дизам* главу РД, мора се *дизам* Гр, тој се *изајињам* ДП, вода *извира* ДП, *извира* вода Га, тражи ли кревет да *лега* Гр, да *легам* ДП ВК, да *навира* њума Гр, да си *налага* ДП, да *најињам* краци ДДу, да ми се *наирица* ДП, *обрѣтам* Ли, ће си гу *одавају* Со, да се *одавам* ДП ВК, *осрћам се* Гр, *окрећа се* ДДу, па се почё *окрећа* ВК, свекрва се *ошѣза* РД, *ошица* ми нога Со, могу у *иовикам* Ка, она *иомага* Ча, не *иознава* никуга Ча, не *иознавам* МВ ВК ГБ, нити ме *иознава* Со, *иочиња* да самњује Гр, тек *иочиња* ДДр, *иредава* Со, *иреврѣтам*, лепо *исѣреврѣтам* ДДу, *ирейицамо* се М, ми не *иродавамо* Ка, па се *иродава* Ка, *иродаву* си Га, па се *ирућа* Гр, да *сиомињам* ВК, *сѣза* ВК, *сѣицам* ДП, што се њему *иича* ВК, поред: мён се тој не *ииче* Гр, и сл.

782. Уместо по VI, имамо по V облике презента од следећих глагола: *ирева-рѣше* га МВ, да ме *иревѣрам* ДП.

783. По VI врсти, уместо по V, имају облике следећи глаголи: *ицѣтим* пољк ГБ, *нацѣтим* од кошуље Га, ти не *разумиш* ДДр, не могу да *разумим* Га, не *рачуни* ВК, поред: у подѣк се тој *рачуна* Ка, армуника *свири* МКу, *свири*, та разлама Ча, мѣзика *свири* Ча, гѣде *свирил* Ча, и сл.

784. Код глагола на -ави- губи се интервокално *в*, а некада се у хијату развија -*ј*-, о чему је било речи у фонетици т. 221: лепо *наирѣи* М, да ме *осѣјѣи* Ча.

785. Сугласник *в* губи се у секвенци -*вљ*- (вид. т. 217):

да у довоље *исѣраљам* РД, што *оѣраља* Кр, па се *иреѣраљамо* Га, да се *иреѣраљам* Га, неће *расѣраљам* ЗТ, да се *расѣраљам* Ча, кој *расѣраља* Ча, и са појавом љ: да ју *одрѣсављам* Се.

786. Код глагола са *сѣи* у основи јавља се поред ове и група *ишѣи*, али и *ишћ*: да си па *наѣушѣи* посо РД, ће *ѣушѣи* сви Гр, *ѣушѣи* ти Циѣањина ДДр, *исѣушѣишѣи* ни Гр, и: *саошѣишева* Гр⁴⁰⁶, *ошѣишћуем* се Ли. Вид. т. 299.

787. Од глагола *же(иш)* имамо: дор се не *иојжње* ДДу, кад се овас *жњѣ* МВ, *жњѣш*, па га збираш Ли, све *иојжсеио* ВК, и сл. Вид. и примере у т. 36.

788. Са апофонијским односом у корену (упореди стсл. *vlěk-*) је: опанци да *облечѣ* ВК, *слечѣм* блѣзу Га, али и: *собучѣ* Гр.

789. Код појединих глагола -*ија*- > -*ива*-: да *добѣва* ВК, *одбивѣше* РД. О овоме у фонетици т. 229.

790. Облике по III (перфективни) и V (имперфективни) врсти имају следећи глаголи:

он *ване* онуј рогошку ДДу, да *ванеш* едно ДДу, да *доване* ДДу, и: *ваѣи* њѣга Ли; не могу га *иругунем* Ка, не могу га ни *иругунем* ДДр, чим га *иругунем* Ка, али: *гуѣтам* цело ВК; ја се *осрнем* ДДу, *наsrнем* си и њума ГБ, *наsrѣд* ли старци Га; па се црна *врнем* ВК, ци се *врне* Гр, *врѣд* ли људем ВК, ја би *сврнула* ВК, *иомогнул* Љубишу Се, и: Бок ти *иомогъл* ДДу, *иомагу* ни Га, *иомага* жена ВК, и сл.

⁴⁰⁶ О односу *сѣи* : *ишѣи* : *ишћ*, који је последица резултата јотована, као и о времену појаве, говори А. Пецо у: А. Пецо: 1969, 143–188.

791. Глаголи *узе(ићи)* и *оше(ићи)* имају сугласник *н* < *м*, вероватно аналогичној према *иоче(ићи)* : *иочнем*: *узне* од *њега* Гр, она да *узне* Со, после си *узнеш* Ча, да *узнем* кључ МКу, *узнем*, па запарим М, да ми *ошине* ВК.

792. У глаголу *иамйи(ићи)* и глагола од *њега* сложених такође имамо појаву *н* < *м*: *ианйим* ВВ ВК, *не ианйи* никој Ка, *зайанйија* ЗТ, и сл.

793. Од глагола *йика(ићи)* имамо: *мој дѣда* па *йикаје* МВ, *не видиш* да *йикаеш* Га, *дошкѣ*, па се *дѣго* НС, првѣ свѣ *йиканѣ* ДДу, и: *издѣм* вутѣру Се, *издѣмо* чѣрге ВК.

794. Уместо по V, облике по II врсти имају следећи глаголи: *мало досйиеш* ДДу, *дрѣме доле* Га, да *исйије* ВК, да га *иосйије* Га, па се свѣ *расйије* ВК, зашто да *расйије* Со, па *иозобѣм* ДП, *сйијемо* ДДу, *сйијеш* у *црѣпљу* Ча, *къ те ушйијије* Ча, она га *шйијије* ДБ.

795. Глагол *говори(ићи)* ретко је у употреби. Уместо *њега* чује се: ако не *може* да *врѣви* Со, да *орѣйијемо* Ча, *йродумаш* ВК, *сѣз дѣцу* да *йродумам* ВК.

796. Уместо од старог глагола *ийи*, у истом значењу су у употреби глаголи сложени од корена *-лег-/-лез-/-леж-/-*:

слѣго натѣм Гр, *ће слѣгнемо* ДБ, *улѣгъл* Гр, *улѣго* ДБ, *тѣмѣн улѣгомо* МКу, *къд улѣгнеш* Ка, *улѣгне* твѣр Ка;

излѣзем на *дѣвр* Со⁴⁰⁷, да *улѣзне* ВК, *улѣзне* у *сѣбу* ВК, *улѣзне* у *колибу* Ка, да *улѣзнеш* тѣј Ли, *ја улѣзем* Ли;

рамунѣка излѣже Ча, *улѣже* у *кола* Со, *ѣн улѣже* ЗТ.

797. У значењу *излазији* чује се: да *искачам* у *друштво* М, *слабо искачам* на *сланце* Га.

798. Глаголи сложени од глагола *ићи* у зони I редовно су без *јотовања* групе *јд*, а у зони II имамо и *нејотоване* и *јотоване* облике. О овоме у т. 303, где се налазе и примери.

799. Двоструки облици, са *јотованим* и *нејотованим* сугласником из основе, јављају се код неких глагола сложених од старог *ийи*: *къд найдеш* на *њѣг* ДДу, да *йридем* ВК; и: *наићѣ* ја ЗТ, *кад наићје* ЗТ, *наићјемо* Гр, и сл.

800. Од глагола *врћи* имамо: па *вршѣш* Ли, *вршѣ* Га, *врѣмо* ДДу, *оврѣмо* ГБ, *ју-чѣр смо врли* ВК, и сл.

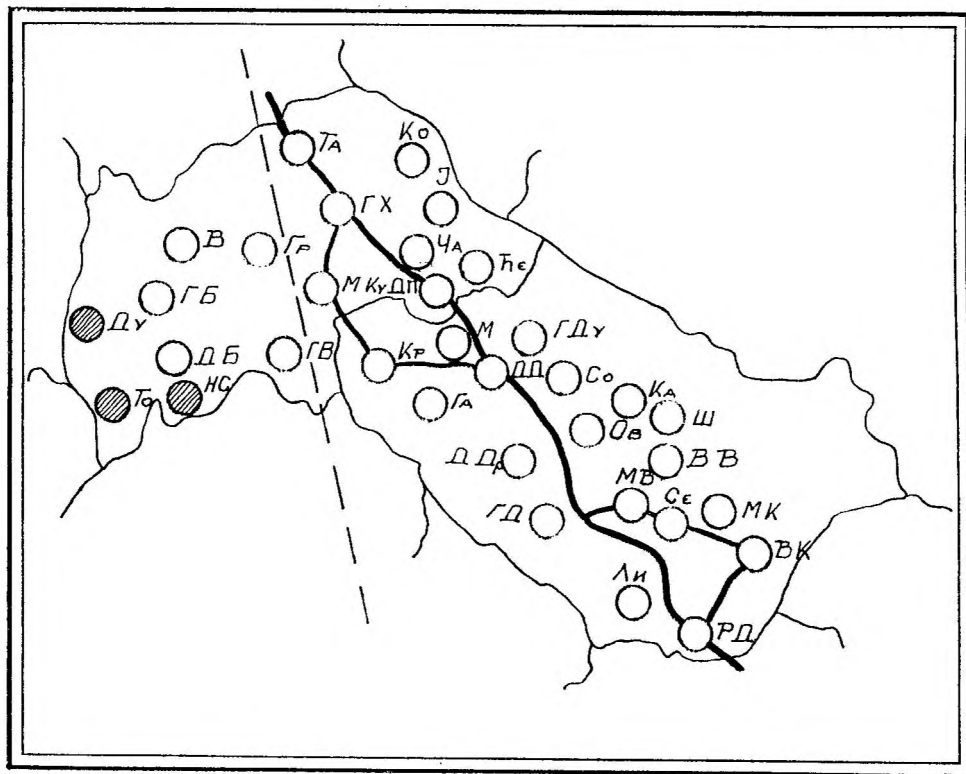
801. По II и IV врсти јављају се: *ја кажем* *деловође* Гр, да ти *кажем* Га, *ја тѣб кажем* Гр М; и: *ја казујем* *деловође* Гр, ел ти *казујем* Га, ел ти *казујем* *къкѣ рска* ВК, *ја ти казујем* ВК, *овѣј ти ја казујем* Со, и сл.

802. Глагол *сиа(ићи)* има двојакѣ облике: да *сйим* ДП, *ја не сйим* *нијад* Ли, *ѣше* да *сйи* ДП, да *йрѣсйим* ДП; и: па си *сйије* Гр, *сйијемо* такој ДБ, и сл. Облици типа *сйавам* били би *новијег* датума.

803. Уместо по I јављају се облици по III врсти од глагола са *основом крад-*: *ѣше* да *крадне* Ка, да ви *украдне* Ка, *ће те украдне* Ка, *украднемо* по *едну* ДДу, али: *крдл* Ка, и: *украдена* М, *украђена* М⁴⁰⁸, и сл. Вид. и т. 295–300.

⁴⁰⁷ Станојевић: 1911, 425 има само *улѣзем*.

⁴⁰⁸ Исто у: Станојевић: 1911, 424.

Карта бр. 12: Рефлекс назала *ɔ* у секвенци *-нɔ-* у неким глаголима

Легенда:

○ *иогинул*

◐ *иогинуја, иогинаја*

804. Од глагола са основом (*ош*)ид- имамо: да *ошидем* код сина ДП, некид *ошиду* до њи РД, *ошомо* там ДБ, *ошó* ДП, *ошиде* ВК Со, *ошл* ГБ, и: да *ошиднем* Гр, *ошиднемо* доле Гр.

805. У инфинитивној основи глагола III врсте у зони II, са веома малим бројем потврда, јавља се *-на-* уместо књижевног *-ну-*: кд беше он *иогинаја* ЗТ, беше гу *иогинаја* ЗТ, поред: *рекнуја* ДБ, *иаднула* ЗТ, и сл. Ивић мисли да је то особина унета из Македоније и да се налази у „околини Врања и јужно одатле“⁴⁰⁹.

Видети карту број 12.

806. Од глагола са кореном *мре-* имамо: нећу *мрем* ВК, зéва па *мре* Гр, ма́ти е на́ша *умрела* Ка, да́мно *умрел* МВ, *умрл* ми му́ж ДДу, *умр* МКУ Гр Со Ча, и сл.

⁴⁰⁹ Ивић: 1985, 117.

807. Од глагола са основом *илей-* само: *илеле* смо Ча, *илел* сам, прел сам Ча. Облике *илейла* нисам срела.

808. Група *дл* чува се код глагола са основом *иад-* и *сед-* у радном гл. придеву ж. и ср. рода: *несам иадла* Ка, *там* ли сам *иадла* ВК, *кд* сам *иадла* Га, *кд* му е *иадла* киша ГХ, *иадло* на зем Га, *ккб* си *сџк седла* тџ Ка, *седла* негдџ ВК, али у зони II су облици по III врсти: *иаднула* ЗТ, *иаднуја* НС, и сл.

809. Од глагола *кайаиш* имамо: *кџе* ми у *шију* Се, *накайла* кишница ВК.

810. На рачун форме *и(иш)* : *им* јавља се *е(иш)* : *им*⁴¹⁰:

зарадеја Гр, *ја* сам *мислела* Та, *осџарела* сам ДП, *осџарело* Ли, *радеја* Гр, *тој урадел* Ка, али и: *живил* он ДП, *иооживила* ВК, ел би *живила* ДП, и сл.

811. Глаголи Стевановићеве V и VII врсте у ГЗ имају проширење са *-је-* у презентској основи:

некво се *белеје* РД, *дрљавеју* Та, *сџг жалџем* сестру ГБ, *жалџем* ја Га, да *заиуоојеје* ВК, *излудеју* Ка, *огладнеју* ДДу, да не *осилеје* ДП, *иобеснеје* Кр, *сџарее* се Ли, *крава сџареје* Та, *кд узреје* МВ, и сл.

812. Глаголи са стандардним *-ова-*, *-ава-* или *-ива-* у инфинитиву, у ГЗ редовно имају *-ува-* у облицима насталим од инфинитивне основе, што је дошло аналошки према у из презента⁴¹¹: *кд се венчувамо* Ча, *кд се венчувала* ДДр, да ли би ми *верувала* ВК, *тџк се гладувало* ДДу, *дочекувал* РД, *даруваше* ни Ка, па се све *дарувало* ДДу, такој *дарувала* Ча, *дочекувал* тџј РД, такој се *замлаћувала* ВК, *лепо казувала* ВК, *кумувал* овдека Ка, *куйували* МВ, *момкували* ДДр, *наваћувала* Та, ми смо *наваћували* Та, *накуйували* Со, *накуйувал* МВ, *оџкуиљувал* Со, *иландували* Га, *иоошџувао* Гр, *иушџувала* си ВК, *расџишџували* Гр, *раџувао* сам Гр, *раџувала* М, *кд је се раџувало* МВ, *рукували* Га, *сџарували* ДДр, тџј *сџањували* Со, *укоџувамо* Ли, и сл. Вид. т. 160, 165.

813. У презенту ових глагола је *-ује-*: да се *венчујемо* ДДу, *гладујемо* ДП, *доџрчује* ВК, *добро што замоџујеш* ВК, да *казујеш* ДДу, што ми *казујеш* Ка, *казујем* Гр, *кумујем* Ка, *обџашњују* Со, да се *иоозорћујем* ДП, *рукујемо* Ка, *ручујемо* МКу, много се *скаџуе* НС, и сл.

814. Инфикс *-ује-* доста је чест и од глагола других основа: *вечерујемо* ДДу, ја тџј *грешџујем* Со, не *одмињује* никој Гр, *оџерисују* ГХ, *осџањује* тамо Ка, *ишџујеш* Ш, ни *куј ишџује* Ли, *илаћује* и порез Се, *илаћује* све Се, не *иооосџањује* Га, не *иооосџањујем* МВ, *ручујемо* МКу, да *сџиује* Ка, *сџк ће сџиујемо* Та, *срамџујем* се ГБ, и сл.

815. Од основе *вик-* имамо облике по III и по I врсти: да у *иооовикнем* Ка, да је тџг *викла* ДБ, и сл.

816. Утицај глагола III врсте огледа се у појави *-ну-* < *-ни-*: *учинула* овакој НС.

817. Од глагола *јесџи* нема облика *јем*, *јеш*, већ само: *о* сем да *једџ* Га, тџг се *једџ* Со, не *мож* да *едџ* ДП, да *изједу* ВК, *изџедомо* Ли, *кџ те изџедџ* ДДу, *изџедџ* га баба ГХ, да ли у *изџела* Ка, *свиње ће у иоооеду* ВК, и сл.

818. У значењу *разумеџи* користи се глагол *разбра(иш)*: не *мож* да *разберџ* Гр, не *разбра* кво ми *рџче* ВК.

⁴¹⁰ Видети у: Симић: 1972, 408.

⁴¹¹ Ивић: 1985, 115.

819. Од глагола *бријати* имамо: он се *брија* Гр, куде ч *небријан* ВК, мада је чешћи, у том значењу, глагол *бричији*: он *бричи*, *бричи* Со, *избричи* се ВК, *обричен* Га.

820. Од глагола *(о)ирувати* имамо: да се па *ируем* с лекови ВК, *оирула* би га ДП, неће ни маџер *оирула* ВК, и сл.

821. Глагол *кова(ији)* има: да *ковеш* ЗТ, ми смо *ковали* ЗТ, да *иоиковем* волови ЗТ, и сл.

822. Од глагола *кла(ији)* јавља се: да *кољам* јагње ДП, да га *коља* ДП, едно ће *кољемо* ДП, *клал* краву ВК, *козе се клале* ВК, да *закољем* ДП, *јагње се мора закоља* ДП, *заклали* га, *закољали* га Та, *заклал* ДП, и сл.

823. Глагол *кле(ији)*: она *кле*, *кле* ДП, *куне*, *вика* ВК, ни сам гу *ироклела* ДБ, *ироклеи* да е РД, и сл.

824. Деминутивност глагола изражава се на разне начине. Најчешће се то постиже уметањем *-н-*, чиме се добија глагол по трећој врсти, или убацивањем *-к-*:

ће *згрејемо* маљко ракију ГБ, *једну* маљко ДП, да *једнемо* леб Га, *кусну* ВК, да *иинем* воду ВК, да *иине* Со, *иину* тике ВК, овај веће *иивнула* Га, *иодручну* мрвка ВК, ја вој водичу *сиинем* Ли, мрвка *сиине* ДДу, *сиинеш* у коританце РД, *пепел се сејне* М, и сл.

месо ћу *кицкам* Га, поче онде да се *мешка* Со, јоште живо *мршка* М, ја *иивкам* по мало ГБ, она е *иивкала* Га, он си у *иоивкуе* ВК, *иодиска* се Се ВК, *ручкај* ВВ, *сискај* ДДр, *сиавкам* си ДП, и сл.

825. Продуктивна је форма итеративних глагола с променом коренског *е* у *и*: да *наиийам* ДП, да ми се *наирица* ДП, *среиинђамо* се ЗТ, и сл.

826. Јављају се двоструко префиксовани облици: *издодимо* маџа ДП, *издокараше* Гр, па се *изнаидамо* ДДу, *изнаираљаше* га Ча, *изодавла* сам ћерке Га, њи су *изоставили* ВК, па си *изоиидоше* ВК, *изоиинили* Га, још више се горе људи *изоцелили* Ча, *исйоиешаше* ги М, да га *ириодаримо* Со, девојче ће да *ириодадеше* Со, и сл.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

ПРИЛОЗИ

827. Прилози но своје пореклу могу бити:

- именички: *зиме*, *зими*, *леше*, *леји*, *синоћ*, и сл.
- придевски: *млого*, *одамно*, *рано*, *убаво*, *ијврдо*, *дриаво*, *горо*, и сл.
- заменички: *овакој*, *ијакој*, *одонде*, *некња*,⁴¹² и сл.
- бројни: *иојрв*, *једноман*, *ијрве*, и сл.
- глаголски: *држећи*, *илакаећи*, и сл.
- остали (лично на предлоге, али не морају то бити⁴¹³): *наијред*, *ијред*, *исијред*, *ијосади*, и сл.

⁴¹² Белић: 1905, 467.

⁴¹³ Белић: 1905, 469.

828. Морфолошки гледано, прилози могу бити:

1. окамењене форме старих падежа: *лејџе, зими, вечером, јуџром, нође*, и сл.
 2. сложенице настале од предлога и именице: *дојролејџ, увечер, надвечер, уочи*, и сл.
 3. сложенице од предлога и придева: *наново*, и сл.
 4. сложенице од именице и заменице: *данас, јуџрос, нођас, ваздан*, и сл.
- Партикуле се додају многим прилозима без утицаја на њихово значење. Оне служе само за појачавање. Примери у т. 830–832.

829. Као прилози често се употребљавају и речи страног порекла: *бајаги, бађав, зориле, съл, гоџа/коџа*⁴¹⁴, и сл.

Прилози за време

830. *Брго*: да га забучка *брго* ДДу.

Брж(е): ја, вика, *брж* сѣдо РД, *брже* га и стрелаше Гр.

Въздѣн: *въздѣн* си седѣм ДП.

Вечером: побѣгла *вѣчером* ЗТ, *вѣчером* бѣам ДП.

Данас(ке): *данѣс* туј да бѣду ДП, *данѣс* је торник ДП, овѣја *данѣз* отерали ДБ, и *данѣске* си њѣм не ваља ЗТ, *данѣске* ће да бѣде ДП.

Дан-данѣс: не пушим и *дан-данѣс* Ка.

Дању: *дању* е сунце ЗТ.

Довече: *дѣвече* ћу ДП, *дѣвече* да га кѣљу ДП.

Дојролет: *дѣйролејџ* поприка стојѣ М.

Досѣг: *досѣг*, мори, лѣпо ДДу, ел *досѣг* ја прича ДДр.

Зимус(ке): била сам *зимѣс* ДБ, јоште *зимѣске* ВК, несмо имали струк *зимѣске* Се.

Зими/зѣме: *зѣми* ако е ВК, и *зѣми* и *лѣѣи* овчарица ВК, Па, *зѣме* тѣшко да ме пуште Га.

Изјуѣру: ћу га изнижем нѣћум, *изјуѣру* ДП.

Једноман: проѣдим *једноман* ДДу.

Јесенас(ке): *јесенѣс* сам се поболела ДП, набрал је *јесенѣс* Ли, онѣ су млого носѣли *јесенѣске* Ка.

Јесени: ѣдма посади *јесени* МВ, дошли Бѣгари *јесени* МКу.

Јуѣром: *јуѣром* вѣжемо В, *јуѣром* у котѣл ДБ, *јуѣром* ће си отиде ДП, дѣјдем *јуѣром* ДДр.

Јуѣрос: *јуѣрос* смо бѣш лежали Ка, кад ја отѣдем *јуѣрос* ВК, ја вој дава *јуѣрос* ДДр.

Јучер: *јучѣр* да бѣде ДП, даде ми *јучѣр* ДП, *јучѣр* имала вода Га, напило се *јучѣр* Ка.

Јуѣре: да ги потѣраш *јуѣре* ЗТ, сѣмну *јуѣре* ДДу, *јуѣре* мора па дѣдем ВК.

Јуѣредѣн: *јуѣредѣн* мои дојдѣше НС, отишла *јуѣредѣн* сестра Со.

⁴¹⁴ Белић: 1905, 471: „У јужно-моравском дијалекту обично *коџа*“.

Кад: *кѡи* си дошѣја ЗТ, *кѡд* је овај рат бија ДБ, *куј* знае *кѡд* ДП.

Кноћи: донѣси *кноћи* Гр, доведи га *ти* *кноћи* ДП.

Лани: ишѣл је *лани* ДБ.

Лѣше/лѣши: из бунѡр *лѣше* нема ДБ, а *лѣши* па праимо чѡрбице Ли, *лѣши* ладовина Гр.

Лѣшос: овѡј *лѣшос* усану ДП, *гѡро* *лѣшос* Се, *лѣшос* донѣшена ВВ.

Надвечер: *надвечер* идѣмо дѡм Гр.

Најѡрве: Лѣка се *најѡрве* дигѣл Ка.

Наново: *наново* се ѡговор праи ДП.

Наѡред: слабо колѡчи и тѡрте су се правили *наѡред* МВ, *наѡред* се несѡ удавале рѡно МВ.

Наѡс(-ѡс): *наѡс* би си навадили ДДу, додили *неѡс* Гр.

Некѡд: кад сам билѡ *некѡд* ДП, *некѡд* бил Ча, *некѡд* вѡрбано Ча.

Некѡа: *некѡа* исѣко ДБ, *некѡа* стѡри син рѣче ДП, *некѡа* дѡдо ВК.

Никада: *никада* несѡ рѡположан ВК.

Ноѡе: *ноѡе* снаша ткѡе НС.

Ноѡу(ум/ом): кад билѡ онѡ *ноѡу* ДДу, ѡу гу изниѡем *ноѡум* ДП, *ноѡом* су додили Га.

Одамно: тѡј бѣше *одамно* ДП, *одамно* е билѡ Ча.

Одамна(чка/чке): *одамна* су додили ДП, *одамна* вѡрљено Га, увѣл ѡн струју *одамна* МКу, тѡј од *одамна* МКу, *одамначкѡ* е умрѣл Га, *одамначкѡ* смо сејѡли Ка.

(Од) одма: ѡн би казѡл *од одма* ВК, да си се скинуја *одма* ЗТ, јѡ би ѡѡала *одма* ДБ, *одма* да си идѣш ВК, па е *одма* отишѣл Се.

Одонде: и *одонде* си јѡ отидѡ Гр.

Одошле: и *одошле* никад није бил висѡк (притисак) ВК.

Онѡг: да вѡдиш рачѡн *онѡг* ЗТ, *онѡг* ни смо бацѡли ГБ, *онѡг* падо ВК.

Онде(к)(а): и *онде* ништа несмѡ направили ЗТ, *ондек* јѡ рекѡ ДП, и *ондек* дојду овдѡ М, и *ондека* ѡн отидѡ ДП.

По: брж *по* ѡи си отидѡмо ВК.

Побрж: што мѡж предѣмо *побрж* Ча.

Полани: а *пѡлани* е Стѡнојка долазила Се.

После: *пѡсле* едан Пѡковчанин вѡка ДБ, јѡ дојдѡ *пѡсле* ДБ, јѡ *пѡсле* се сѣтим ДП.

Пролеши: *пѡролеши* сви се договѡре ДДу, *ти* *пѡролеши* кѡд би дошла Га.

Пролешиос(ке): сѡг туј *пѡролешиос* Га, па се десѡло код нас *пѡролешиоске* Га.

Прве: ѡу идѣм *пѡрвѡ* да оцѣјем ДБ, онѡ се *пѡрвѡ* одалѡ М.

Пред: *пѡред* овѡј (пре) се одалѡ Ка.

Рано: ѡу бѣше *рано* уватило ГХ.

Сабаље/сабајле/собаље: јѡ ѡу д идѣм *сабаље* ДП, пѡмо ми *собаље* Га, па *сабајле* дојдѡ Гр.

сѡг(а)/саг: сѡг су стѣлне В, сѡг у сѡбу ДБ, до сѡг работѡ ДП, *саг* ѡу видим ДДу, па и *саг* отпуштише Ка, продужи сѡга ДБ, е, сѡга ѡу дѡм ДП, сѡга е додил Ча.

Свѣкоднeвно: свѣкоднeвно доди МКу.

Синоћ(ч)(ке): синоћ, одма лојде ДП, синоч смо тражили ВК, бшш синоћке су били ВК.

Скоро/скора: ће буде свадба скоро Кр, до скора е било МВ.

Сшално: каву ми праве сшално ДП.

Тъг(а): остави бабу съз дукат шъг В, шъг је јапунце било ЗТ, шъг сам ишла ДБ, оно е шъг било ДДу, а шъга рагожу ЗТ, они су га шъга маскирали МКу.

Тоирв: да чувам шойрв децу Со, они шойрв доде Ка.

Ујуиру: ујуиру навалише ЗТ, ујуиру си га туцала ДБ, ујуиру ћу дидем ВК.

Увече(р): увече у осам ВК, отиде он увече ВК, дојдем увечер Гр, и увечер ја седим Се.

Унаиред: што се нестѣ унаиред договориле ВК.

Прилози за место

831. Близу: немој близу Ка.

Горе: идем горе В, село горе у долину В, па ги жиримо горе ЗТ, тамо горе су они ДП.

Довдекај: доведекај смо били ДДр.

Доле: Дољо Драговје је доле ДП, там доле негде ДП, доле вежено ДДу, и бучало има доле ДДу.

Долеко: негде доле долеко ДП, он је долеко Се, долеко од нас Ка, долеко сам од њега Гр.

Дома: додим дома ЗТ, дошеја дома ЗТ.

Донде: донде, па одонде носимо оној Ча.

Исиред: исиред, овам ГХ.

Куде: куде се раширија ДБ, куде бегаш ДБ, нему куде ВК.

Нагоре: нагоре сам се одвезла ДП, кько е нагоре узбрд Га.

Назад: враћав гу назад ЗТ.

Нанам/нонам: ново насеље нанам РД, нонам па уз Бучје Ча.

Найоље: найоље излази ДДр.

Наиред: овија ишли, тија Бугари, наиред Гр.

Нашам: тој е нашам Барбеш В, нашам идем ДП, не идемо нашам до цркву, него навам Ка.

Негде(кај): нашаја негде ДБ, да иде Србислов негде ВК, турим негдекај ВК.

Нигде: не е имало влаша нигде ДБ.

Новам: новам главу обрта ЗТ, едан клас новам ДДу.

Овам: стој овам Ш, овам дршка ВК, овам Копиновџа Га.

Овде (горе): па, овде горе ДП, оно овде по рат В, овде се кладѣ ЗТ, дошли овде ЗТ, дошеја овде ДБ, он пекъл овде ДП, он легъл овде РД.

Овдекај: ја овдек педесѣт године живим ДП, овдек нема ВК, овдекај вој сечѣ Се, овдекај смо ми М.

Овдека(е): сѣг сѣм *овдѣка* ДП, *овдѣке* у Гаџинан ГБ, *овдѣке* била ГБ.

Овдедолке: отидо лани *овдедолке* РД.

Одовде(ка)(ј): *одовде* ћу полагачка ДП, *одовде* до Гаџинан Ча, носимо *одовде* Ка, *одовде* смо Га, *одовдека* исели кокѠшке ДП, узни *одовдекај* Кр.

Одовуд: *одовуд* свети Никола Ш.

Одозгор: *одозгор* и шћуму ДБ, из Драговје *одозгор* ДП, једва донесѣм вћуну *одозгор* Ча.

(Од)оздол: ѣспод, *оздол* ДБ, *оздол* из зѣмњу М, трегерача *оздол* ВК, у недељу смо дошли *одоздол* ДП, куј тој *одоздол* ВК, *одоздол* из Ниш ДП.

Одокле: *одокле* је Босиљка Ка, *одокле* си ти? Га, не знам *одокле* ВК.

Одоиље: *одоиље* надѠле чипка ДБ, ѣди *одоиље* ДДр.

Озгор(ке): па *озгор* тћуну попрћку ДБ, *озгор* докара Се, кошћуљче *озгор* ВК, пћсте ги *озгор* Ча, *озгорке* вој пћстена РД.

Онам(о/ке): *онам* налага ДП, *онам* у Лазарѣвачко Га, *онамо* код њи ДП, *онамо* нечијѠ (куче) МКу, кѣд онде *онамке* РД.

Онде(ка/ке)(ј): *онде* набћтана ДП, деца брћкну *ондек* ДП, и *ондека* е било ДП, они *ондека* пију Се, нѣма *ондеке* Ча, с онија *ондекај* болесници Со.

Ондена: *ондена* на лѣсу НС, кућа ни *ондена* ЗТ.

ОићиѠље: врта су ни била *оићиѠље* Гр.

Оићуда: ја доћем *оићуда* ЗТ.

Подоле: да ли су *иѠдоле*, ели *иѠгоре* ДП.

Посади: Ѡдма *иосади* Ка.

Свуд(ек): *свуд* рѣдом срца ѣмам ДДу, *свуде* се трѣба ВВ, кѣд си Ѡће рѠдна го-дина, онѠ *свудек* си се рѠди Га.

Там(о): врљи там В, да гу срѣтнем *иам* ЗТ, отѠмо *иам* ДБ, ѣма да ве чѣкам *иам* ДБ, *иам* па плѠт ДДу, *иам*о у држћвно В, *иам*о код Бојнић ЗТ, појдо *иам*о ДП, у ГлѠзје *иам*о ДДу.

Ту(ј): ете ги *иу* Ка, дошћја *иуј* В, *иуј* нема ништа ЗТ, син ми *иуј* ДП, *иуј* е пѣсма ДБ.

Тудека: питува Ѡвија неколко *иудека* што ѣма Ка.

Унућира: ај димо *унућира* Се, и они га бацћше *унућира* Гр.

Уочи: ја и деда смо били на *уочи* ЗТ.

Прилози за начин

832.Барабар: сви *барабар* носе ДДр.

Грбачки: лѣгъл *грбачки* МКу.

Грудачки: од лѣсу они ѣду *грудачки* Се.

Добро: млѠго *добро* бѣше ДП.

Дрско: онакој *дрско* ВК.

Заедно: држћ се *заедно* ДП.

Како: *како* ћу да говѠрим ДП, *како* е утепћаја ЗТ.

- Крадом*: Свѣту *крадом* изводили М.
- Лько/лако/ласно*: *лъко*, *лъко*, нема те соплита ДБ, тад ву е *лако* НС, млого би *ласно* било сѣг ДДр.
- Лейо*: *лѣйо* си отидѣ ЗТ, свѣ тој *лѣйо* ѿмам ДП, свѣ *лѣйо* накарѣм ЗТ.
- Лошо*: неѣ имало ништа *лошо* ЗТ, неѣ ми *лошо* Се.
- Льуцки*: ја те питујем *љуцки* ЗТ.
- Мрачно*: затој им је *мрачно* ВК.
- Набашка*: баба свѣ *набашка* кува Ка.
- Нагустѿо*: свѣ да е *нагустѿо* ВК, ко сѣг *нагустѿо* ВК.
- Найоле/найола*: сејал едну њиву *найоле* ДП, да га покосе *найола* Се.
- Найредно*: толко *найредно* расту ВК.
- Нашки*: па си пѣва *нашки* ДДр.
- Овакој*: снаа *вика овакој* ДП, косица вој *овакој* умршена РД.
- Овѣк*: оно *овѣк*, а ја па *овѣк* Ка.
- Озбиљно*: да врѣвиш *озбиљно* ДП.
- Онакој*: дочѣкај га *онакој* добровольно ДП.
- Пешачки/пѣшки*: ѿдем *пѣшачки* ДБ, на Брѿ Шѣс свѣ *пѣшки* МВ, не ѿду *пѣшки* Ча, *пѣшки* ѿдем ГБ.
- Плакаеѿи*: дојдо оздол *плакаеѿи* Га.
- Побашка*: они си седѣ *побашка* ВК.
- Польгѣчке*: па *польгѣчке* па га искѣдам ГБ.
- Понаново*: па се *понаново* врнем ДП.
- Ручно*: пре смо *ручно* бацали Со.
- Свакојако*: па јутре *свакојако* ДП.
- Тако(ј)*: *ѿако* су живѣли ЗТ, и *ѿакој* гу пренудили ЗТ, *ѿакој* ратували ДБ, *ѿакој* бѣше ДП, и *ѿакој* е било НС, одаву се *ѿькој* ДП.
- Тешко*: но ги свѣ *ѿѣшко* ДБ, паде вој *ѿѣшко* ДП, свѣ гим *ѿѣшко* ЗТ.
- Убаво*: оно се *убаво* расъмну Гр.
- Узбрд*: *узбрд* стѣпенице ДБ.
- Унакрс*: по четѿри *унакрс* ДДу.
- Цврѣѿо*: побѿиѣно *цврѣѿо* ДДу.

Прилози за количину

833. *Амеѿом*: *амѣѿом* опѣдоше Ли.

Више/вишке: *више* напредѣ, него код њѿ Ли, нек ѿма и *вишке* ДП.

Гоѿа/гочка: *гоѿа* си прѣти ДП, *гочка* заклѣше ДП, сѿр трѣба *гочка* МВ.

Досѿа: ѿма и нлацѣк *досѿа* Гр.

Ич: мѿж *ич* да нѣма ВК.

Колко: *колко* е изгинуѿа народ ЗТ, *колко* поѿѿриш ДБ.

Млого: не по *млого* ЗТ, ја сам ги *млого* чувала ДБ, *млого* користи ДП, *млого* се скапуе НС.

Мрвка/мрвкун/мрвчичка: леб *мрвка* баба тури ВК, имамо *мрвкун*, десетину снопа Ка, војска *мрвкун* Гр, над њи *мрвчичка* е М.

Неколко: *неколко* докараше ДП, пилчичи има *неколко* Ш.

Оволко: докле не беше све *оволко* испродавал Ли.

Повише/йовишке: да рађа *йовише* ВК, били су *йовише* Га, *йовишке* свиње М, куј си има *йовишке* ДДр.

(По)малко: ја ги *малко* видо ДП, болесна сам *малко* ДП, ја *йомалко* да поминем ДП.

Пуно: ми смо *йуно* деца НС.

Такој-йолко: па оцскал *йакој-йолко* Ка.

Толко: не мора *йолко* ВК, *йолко* си узну Ка, нисам *йолко* пил Ка.

Прилози за узрок

834. *Зайој*: *зайој* ме дeде нећеју Га.

Прилошки изрази

835. Ако се држимо Стевановићеве⁴¹⁵ констатације да се прилози пишу као једна реч, састављено, а да у прилошке изразе спадају групе речи са истом функцијом као и прилози, онда су следеће форме прилошки изрази:

Бели свет: он *бeли свeи* распострја ЗТ.

На мeстio: ја би га на *мeстio* утепала ДБ.

На йрсийи: овакој *на йрсийи* Га, *на йрсийи* чeрге Ча.

На руке: па гу носили *на руке* ДБ, копали *на руке* ДБ, овакој *на руке* МВ.

На силице: па ју одведу *на силице* ДДу.

Ои крај: *ои крај* уване ДДу.

Преко сред: *йреко сред* онакој жигано ДДу.

Преко йруп: ја *йреко йруи* ћу Ча.

С јесени: *с јесени* онe ги лове В.

Туј йрве: она дојде *йуј йрве* РД.

Туј йре: сопотничке *йуј йре* две удавил Ка, Едну утепаше *йуј йре* Ка.

У највећу: ми смо другари у *највећу* Ли.

У йодајлук: у *йодајлук* чувају Ш.

У шaј шар: у *шaј шар* па наидомо Г.

836. Неки се прилози, слично придевима, могу поредити. О томе је било речи у поглављу о придевима, а тамо се налазе и примери. И прилози могу имати, осим позитива, компаратив и суперлатив. Вид. т. 632. и 638.

⁴¹⁵ Стевановић: 1964, 378.

ПРЕДЛОЗИ

837. Предлози стоје испред одређених речи и одређују њихов однос према другим речима у реченици. Због одсуства синтетичности у деклинацији, употреба предлога у ГЗ, као и у ПТ говорима, шира је од употребе у књижевном језику. Из фонетских, или којих других разлога, овде ће се појавити и предлози непознати књижевном језику, али ће, на другој страни, изостати неки предлози који су обични у књижевном језику. Преглед предлога биће дат у одељку о синтакси, односно ОП.

ВЕЗНИЦИ

838. Уз извесна гласовна одступања о којима је било речи у фонетици, у ГЗ јављају се везници познати и у књижевном језику. Даћу преглед најчешћих:

А: За изражавање супротности: Имала притисак, *а* било јако сланце Га, Отиде овај, *а* кућа му близу туј до општину Гр, Старее се, *а* сили се Га, Помук основа, *а* пртено наткава Ча.

Ако: Употребљава се као концесивни везник: *Ако* нема млеко ти насолити шећер Ча.

Ал(и): За изражавање супротности: Па, бил е на гости, *ал* нема га после Га, Мене ране, издржаву синови, *али* виде да не могу Га, Донесе будак, *ал* они само да га заплаше, *а* не стрељаше га Гр.

Да: Овим се везником казује намера: Гордана прешла у Лазиње *да* врзуе шашиње Ча, Све три у лад идемо *да* седимо Ча.

Дор: Употребљава се уместо везника *док* у временском значењу: *Дор* отише у Рамну Дубраву Ча, Оће-неће, мора, *дор* се не прекрсти НС.

Ега: У кондиционалном значењу: Терај тому доктору чим ти је тражија, *ега* те спаси Гр.

Ел(и): Уместо књижевног *или* јавља се овај раставни везник: Оно сваки човек добије, *ел* од нервозу, *ел* нешто се насекира, *ели* зарадује Га.

И: Саставно: Омлати ги и изгрулка Ча, Откинуло се и изело гу за ногу Ча, Она овакој погледа шару и уводи Ча.

Јел: Уместо везника *јер*, у значењу узрока: *Јел* треба да замесим ја пет леба у пет препуље Ча.

Кад: У временском значењу: *Кад* се лепо ицавти шерпа, туриш, скуваш шеницу Ча.

Ни(иш): *Ни* ги перу, *ни* ги плету Га.

Но: Супротност: Да пијем, *но* не смем ГБ, Праци несу, *но* овце Га, Пиштољ ли држи та не мож да работи, *но* се дотера ко год девојка Га.

Него: Супротност: Женштине не, *него* мушкарци Гр, Ци загубимо село, *него* да бегамо у шуму Гр.

Па: Овај везник је у функцији спољног знака везе саставних реченица чије се радње узастопно врше једна за другом у ГЗ јако чест: Ја идо, *па* омлати једно ораче Ча, И ткало се, *па* се дар давало Ча, Прве се напред, *па* се учини Ча, *Па*, сам била

бóлесна, *ѡа* сам се иселила одавде, *ѡа* у Ниш. *Па* се исели едѡмпут, *ѡа* дојдо, оздраве, *ѡа* се поболe, *ѡа* отидо за Ниш ДП.

Честа је и употреба *ѡа* за појачање⁴¹⁶: Он си терал *ѡа* ћев ДП, довел *ѡа* другу жену Се, Башта *ѡа* нем РД.

Користи се и у значењу „опет, наново“: Мош *ѡа* да дојде Се.

Та: Чест је у функцији везивања копулативних реченица, а увек са ликом *ѡа* према књижевномe *ѡе*: Свири, *ѡа* разлама Ча.

УЗВИЦИ

839. Узвицима се исказују лична осећања и расположења, односно стања. Њих чини један или више гласова. Настају спонтано као реакција на спољни свет. Отуда су они релативно слабо устаљени, мада има и таквих.

За дозивање се употребљава узвик *О!* Одзив је са *Ој!* што реко — *Ој!* ДП, Он — бабо, ја — *ој* ДП, Дедо! — он: *О!* Ка, и сл.

Птице се терају са *ућа*: да рeкнеш — *ућа* ДП.

Узвик изненађења, али и бола: *леле*, што су бробињци Ча.

Многи узвици су ономатопејског карактера:

тике — *шкљоц!* (звук фото-апарата) ВК,

цвр!, *цвр!* (глас ласице, али и многих других животиња) М,

онeј жeне — *шандере-мандере* ДДу.

РЕЧЦЕ И ПАРТИКУЛЕ

840. По својој функцији у реченици и по своме значењу речце чине посебну врсту непроменљивих речи. Морфолошки гледано, оне могу бити прилози или вежници (или читаве групе речи), али се од њих разликују по функцији. Њима се казује лични став говорника.

841. Старе партикуле временом су потпуно срасле са речју уз коју стоје, изгубивши своје првобитно значење. Оне су данас без посебне језичке функције.

О једнима и другима биће речи у овом одељку.

842. Речце се могу употребљавати у различитим функцијама.

а. Речце за показивање:

еве гу приколица ДП, сат *еве* ЗТ, *ше* ти имање В, *ше* гу рука ДБ, *ене* гу ЗТ, *гле*, каква сам ВК⁴¹⁷, *еј* гу, оде Се, и сл.

б. Упитне речце:

јел мора сваки месец диде ВК, *ел* си ти бија Гр, *ел* ти кажем НС, циркус, *ел* викам НС, *ел* причамо тој ВК, *да ли* е било Гр, *да л* је тој тај МКу, *нел* ти казујем ВК, *кам* нам пензија ВК, *кам* га Ранко, *кам* га син ДП, *камо* га онај преседник Гр, *Надо*, *колко* године *имам?* *Ај*, *Надо?* Га, и сл.

⁴¹⁶ Вероватно је овако и у Богдановић: 1979, 132, где је забележена употреба *ѡа* у значењу „још и“.

⁴¹⁷ Овај облик настао је од императивног *гледај*, преко *глед*. Зато су ови облици разматрани и у поглављу о императиву.

Речца *кам* може бити употребљена и у значењу „дај“⁴¹⁸: *кам* да ви́дим Ка.

в. Речце за истицање личног става (модалне речце):

ваљда ћу и ја ДП, но си, *сйварно* такој ДП, *углавно* да по́чне Се, *углавно*, нѐ-ма гу РД, он мѐне, *можда*, написаја ГЗ, *можда* би умрѐла ДП, *сигурно* сам се по-трѐсла Кр, неки приметија *сигурно* ЗТ, он, *исна*, па́сторак ДП, *исти́на* било од овѐс ДБ, и сл.

г. Речце за посебно истицање:

ћу кѹпим *бши* ја ДП, *бши* ми у́баво ГБ, не ицѐди се *бѣж* добро МВ, *бер* не мо́гу шамију да скинем Га, нек бѹде *бер* сѣг ДДу, ја *само* чарапе сам променеуваја ЗТ, и сл.

д. Речце за скретање пажње:

море, прѐсти ће изедѐш ДБ, *море*, ће цркнемо ЗТ, *море*, не у Ниш Се, чи си, *бре* ЗТ, а, *бре*, несѣм ЗТ, *бре* другаре Гр, па, ел сам ја, *бре*, излудѐла ВК, *бре*, жѐно *бре* РД, шћѐш, *мори*, овдѐка Ка, бѹже, *мори* жѐно ГБ, има, *мори*, жену и детѐ ВК, и сл.

ђ. Императивне речце:

де, сѐди ДП, *де*, ду́шо, још кѣкво да врѐвимо Га, *дѐ*, сви ми пише́те уста ВК, и сл.

Овде спадају и речце *ајде*, *нека*, *немој*. О њима је било речи у поглављу о императиву, т. 712–717.

е. Речце за негацију и потврђивање су: *не*, *ако*, *јес*.

ж. Повратне речце *се* и *си* овде су веома фреквентне.

За дозивање, у значењу дођи, употребљава се речца *јела*: *јѐла*, побратиме Гр, *јѐла*, бре рођо Гр.

Речца *на* у значењу „узми, узмите“: *на* ти па́ре Га.

843. У ГЗ честа је употреба речц *се* уз повратне глаголе, чак шира од оне у књижевном језику, а такође и речца *си*. Примери се налазе свуда у раду, па је непотребно давати их посебно (вид. т. 985). Ове речце првобитно су биле енклитике личне заменице за свако лице.

844. Партикуле, као елемент који је срастао уз реч, бројне су у ГЗ. Оне се до-дају заменицама и прилозима, без способности да промене њихово значење. Могу бити:

- а. од само једног гласа,
- б. од једног слога,
- в. комбинација једних и других.

1. Партикуле од једног гласа:

а. -ј: *овај*, *ѡај*, *онај*, *овеј*, *ѡеј*, *онеј* (заменеце ж. р.), *овој*, *ѡој*, *оној*, *овај*, *ѡај*, *онај* (замен. ср. р.), *куј*, *никој*, *овакој*, *ѡакој*, *онакој*, *заѡој*, *ѡуј*. Овако је на целом простору, а примери се налазе у одговарајућим поглављима у морфологији.

б. -р: *јучер*, *озгор*, *одозгор*, *надвечер*, *увечер*⁴¹⁹.

в. -н: *ѡслен* ДП. У ГЗ ова партикула није честа.

г. -к: *овдек*, *ондек*, *свудек*.

⁴¹⁸ Богдановић: 1987, 222.

⁴¹⁹ Милетић: 1940, стр. 90, сматра да су ови облици старији у односу на *јуче*, *озго*, *оздо*.

2. партикуле од једног слога:

а. *-ја*: *овија, шија, онија* (замен. м. р.), примери у морфологији (т. 596. и т. 599).

б. *-на*: *овдена* и сл. Ова партикула потиче из зоне II и ретка је.

в. *-ка*: *овдека, ондека, овудека, шудека*, и сл. Примери су у поглављу о прилозима, т. 830–832.

г. *-ке, озгорке, онамке, овдеке, ондеке, данаске, јесенаске, зимуске*, и сл. Примери у поглављу о прилозима, т. 830–832.

д. *-зи, -зе*: *њојзи, њојзе*, само у зони II (т. 573).

3. партикуле настале комбинацијом оних под 1 и 2:

а. *-рке*: *озгњрке* (т. 831),

б. *-кај*: *овдекај, ондекај, довдекај, одовдекај, негдекај* (т. 831).

ТВОРБА РЕЧИ

845. Творба речи је област која је у нашим дијалектолошким студијама релативно мало заступљена. Неће се, истина, наћи суштинска разлика између творбе речи у стандарду и у ГЗ, али извесних специфичности има. Оне су у чешћој или ређој употреби појединих наставка у односу на књижевни језик, те у чувању суфикса или значења одређених облика из старине, тј. у појави неких суфикса у новој семантичкој улози.

Именице

846. Преглед грађе даћу према суфиксима, уз осврт на семантику, када је то могуће, и на начин грађења. Основама од којих су облици извођени није посвећена посебна пажња. Такви су подаци давани успутно, па ће се на истом месту наћи изведенице и сложенице, окупљене око истог наставка.

847. Наставак *-ба*:

Овим се наставком граде именице ж. рода.

Могу да се граде од глаголске основе, када најчешће значе „процес вршења радње“⁴²⁰: *бѣрба* ВК, *вѣжба* Га, *веридба* Ча, *гѡзба* МВ, *женидба* ГХ, *косидба* ВК, *мѡлба* ВВ, *печалба* Гр, *свадба* Гр, *служба* М, *сѣриѣжба* ВК, *за удадбу* Га.

Неке од ових именица могу да се сврстају у посебну групу са наставком *-идба*⁴²¹, а то су: *веридба*, *женидба*, *косидба*, и сл.

Именице изведене овим наставком од придевске основе, обично значе „имаоца особине“ или „појам особине“ изречене придевом у основи: *ругѡба* Га, *шескоба* ВК.

848. Наставком *-бина* гради се мали број именица: *корубина* ДДу, *йодѣлбина* ВК, *судбина* Ча, *чѣљубине* (десни) ВК.

849. Наставак *-ав*:

Није јако продуктиван: *зѣйкав* Ча, *рукѡв* Ча.

850. Наставак *-ва*:

Стевановић мисли да је наставка *-ва* старији од наставка *-ба*, те да га је овај други потиснуо из употребе.

⁴²⁰ Стевановић: 1989, 454.

⁴²¹ Као такве посматра их Стево Далмација у: Далмација: 1997, 146.

Именице с овим наставком често значе процес радње: *врѣва* Ли, *жѣйва* Га, *клѣйва* ДДу, *мељѣва* ВВ, *најйкава* Ча, *оснѣва* Ча, *йрѣдава* Ка.

Некада је то предмет: *брййва* ВК, *лѣйва* ВК.

Наставак *-ва* као моциони елемент: *врчва* М.

Овим су наставком изведене и немотивисане именице типа: *јѣйрѣва* РД, *свекрѣва* Гр.

Такође и: *ййкѣва*, *грѣдва*, *бѣкѣва*, али ове последње су у ГЗ, најчешће, са алтернативним ликовима — *грѣда*, *бѣка*, док лексема *ййкѣва* задржава овај лик.

851. Са двоструким наставком *-њава* су следеће именице: *грмњава* ВК, *јурњава* РД, *ломњава* Се.

852. Наставак *-иво*:

Овим се наставком граде именице средњег рода, најчешће од глаголских основа, а значе:

1. предмет добијен вршењем радње основног глагола: *миѣво* РД, *йлѣйиво* Га, *йрѣдиво* ДДу;

2. средство вршења радње: *гѣриво* МВ, *ђѣбриво* М, *сѣчиво* ВК.

853. Наставак *-ов*:

Употребљава се за грађење именица м. род: *бизгѣв* (погрдно) РД, *лажѣв* ВК, *мандѣв* (Циганин, погрдно) Гр, и често, од нридевске основе, као име животиње (обично пса): *гарѣв* Га, *шарѣв* М.

Именица типа *јадѣв* нема у ГЗ, али има *ашѣв* и *лојѣв*, које су у том облику дошле из мађарског.

854. Наставак *-уга*:

Нема наставак *-аг*, *-уѣ*⁴²²: *крѣаг*, *шййраг*; *чѣлуг*, *йасуг*, али има наставак *-уга*: *вијѣга*, *јарѣга*, *мачѣга*, *чѣворѣга*, *чѣврљѣга*.

Употребљава се:

1. аугментативно: *мачѣга* ВК;

2. моционо: *каљуга* ВК, *смрдљѣга* Ча, *јарѣга* а ВК.

855. Наставак *-ад*:

Са наставком *-ад* само је именица *чѣљад*, уколико тог елемента нема и у: *момчѣдија*, *сйшарѣдија*.

856. Наставком *-да* творе се апстрактне именице ж. рода са придевом у основи: *кривѣда*, *йрѣвѣда*, *нѣйрѣвѣда*, мада оне често могу да се јаве и са дериватом *-дина*: *йрѣвѣдина*;

У вези са наставком *-ур* јављају се у аугментативно-пејоративном значењу: *главѣурѣда*, *косѣурѣда*, *ножѣурѣда*, *ручѣурѣда*.

Питање наставака *-јурѣда/-урѣда* разматрају многи граматичари и лингвисти⁴²³.

⁴²² Овако је и у Левчу: Симић: 1972, 486.

⁴²³ Стевановић: 1989, 459; Маретић: 1963, 345, 364; Стакић: 1988, 222.

857. Наставак *-е*:

Употребљава се у деминутивно-хипокористичном значењу: *вејре́ Ка, кошé Се, овне́ ДП, љруи́е ВК, љрсѝе́ ВК*, и сл.

858. Наставак *-еж*:

Јавља се:

1. са придевском основном: *мла́деж, сийнѝе́ж*,
2. са именском основном: *болѝе́ж, срамѝе́ж*⁴²⁴.
3. са глаголском основном: *крѝе́ж, љрѝе́ж*.

Наставак *-изам*: *будизам, социјализам* и сл., јавља се само у речима које су новијег датума.

859. Наставак *-(j)aj*:

Од глаголске основе овим се наставаком добијају именице у значењу „нешто што је добијено вршењем радње“⁴²⁵ глагола у основи: *ѝсѝрађај Га, обичај ВК, ѝо́ бачај ДДр, ѝо́рођај РД, случај Се, со́брађај РД*.

860. Наставак *-ја*:

Може да се додаје:

1. на глаголску основу: *вођа́ ДДр, грађа́ Гр, ки́ша ДБ, лажа́ ДДу, му́жа Ка, ѝа́ша ВК, ѝређа́ ДДу, свађа́ РД, сређа́ Та, сеча́ Гр;*
2. на придевску основу: *су́ша НС;*
3. на именску основу: *душ́а М;*
4. на сложену основу: *нево́ља ДБ, главобо́ља ГБ, де́ловођа МВ, несређа́ Га*.

Неке од ових именица значе радњу, процес или чин радње⁴²⁶: *свађа, ѝаша, лажа, мужа, сеча*, и то су именице женског рода.

Са овим наставаком, у значењу вршиоца радње, јављају се и именице мушког рода: *вођа, деловођа, коловођа*.

861. Наставак *-је*:

Глаголске именице настале додавањем *-је* на облик трпног глаголског придева, мада има мишљења да је то облик инфинитивне основе⁴²⁷, значе процес вршења радње, или резултат радње што је казује глагол у основи.

1. Процес: *бесе́ње ДДу, бесува́ње ДДу, биѝе́ње ВК, блаже́ње ВК, бљува́ње Ка, бо́лување Гр, бомба́рдување М, брање́ РД, ваде́ње МВ, ва́рење М, веши́а́чење ВК, ви́кање Гр, воде́ње М, вреве́ње ВК, врзува́ње ДДу, врѝа́ње М, гласа́ње Гр, глаше́ње НС, дава́ње М, доку́равање ВК, еде́ње Ча, завија́ње Со, зайошле́ње Гр, зайро́вање Се, игра́ње Гр, иде́ње ДДу, клање́ ГХ, ко́јање РД, крва́рење ДБ, крча́ње Гр, кришѝе́ње ДДу, ку́вање ГХ, кука́ње Со, лежа́ње ДДу, луѝе́ње Га, мле́ње ВК, мога́ње ВК, мора́ње М, мрење́ ГБ, музе́ње Се, наређе́ње Гр, наручува́ње Ка, посе́ње ДДу, ноше́ње ДДу, одржа́вање Гр, ојросѝе́ње НС, ора́ње РД, ослобође́ње Га, ѝа́ковање Со, ѝева́ње Гр, ѝегла́ње Га, ѝлака́ње ВК, ѝоверѝе́ње Ка, ѝоврађа́ње Гр, ѝоѝе́ње Ка, ѝоја́ње*

⁴²⁴ По Стевановић: 1989, 460.

⁴²⁵ Стевановић: 1989, 462.

⁴²⁶ Стевановић: 1989, 469.

⁴²⁷ Стевановић: 1989, 469.

ДДУ, *помирéње* ВК, *прање* ГХ, *преживење* Гр, *примање* ГХ, *причање* Га, *продавање* ВК, *прошење* ДДУ, *прскање* Га, *пушење* ДДУ, *расијење* ДДУ, *рођење* М, *седéње* ДДУ, *сирéње* ДП, *снимање* Ка, *сјавање* ДДУ, *сјање* ДДУ, *шејање* Гр, *шкање* Га, *убијање* ВВ, *чистијење* Ка, *чување* ДП;

2. Резултат радње: *мање* (врста предива) Ча, *оболéње* ГХ, *оделéње* Гр, *идковање* Со, *йечéње* МВ, *йишање* ВВ, *сирéње* ДП, *слéдување* Гр.

Наставак *-је* (*-ње*) употребљава се за грађење збирних именица: *багрење* Со, *Бајзе* (микротопоним), *грање* Ча, *грозје* М, *камење* Ча, *класје* ВК, *корење* ГБ, *лисје* ВК, *лозје* ВК, *иласје* ДДУ, *поођање* Га, *снојје* Ча, *сибомење* Га, *шрње* РД, *шдишиње* Ча.

Већина именица са овим наставком има јотовање, па се као завршетак јавља *-ње*. Именице без јотовања мање су бројне (о овоме вид. и т. 301 и 302).

862. Наставак *-ија*:

Овде спадају и именице с наставком турског порекла *-лија* и *-џија*. Наставак *-лија* је од турског *-li*, које није било у духу српског језика, па је калемљењем *-ија* настао нови наставак *-лија*: *дечурлија* ГХ, *йогйбија* ВК, *йровалија* Ча, и сл. и у микротопонимији: *Враголија* ДДУ.

863. Наставком *-џија* добијају се именице мушког рода којима се именује:

1. човек — носилац особине која је казана речју из основе: *карџиџија* ДП, *чорбаџија* ДДУ, *шљокаџија* (пијаница) ВК;

2. неко занимање: *бојаџија* Ча, *бојџија* ДДУ, *гајдарџија* ДБ, *кафеџија* Гр, *керемџије* (циглари, препари) ДДУ, *мушавџије* МВ, *наводаџија* Ча, *йореџија* М, *ћиримџија* М; и са наставком *-џија*, по Маретићу⁴²⁸, *симиџија* Га.

864. Наставак *-ија* веома је продуктиван и у грађењу властитих имена, према књижевном *-ије*: *Василија* Га, *Димитрија* М, *Петронија* Гр, *Танасија* М, и сл.

865. Овим наставком граде се именице и од придевских или глаголских основа: *белија* (врста пшенице) ДДУ, *сурџија* (врста пшенице) ДДУ; *гозбенија* РД, *йроклейџија* (проклетство, али и — змија) Се, и сл.

866. Дериват *-шиџија* јавља се у значењу збира, пре свега, али њиме се некада казује и особина: *џиганишиџија* Ча.

867. Наставак *-дија* може бити употребљен да означи:

1. именицу ж. рода — као моционни суфикс: *йоиадија* Ча;

2. збир: *момчедија* Ча, *стиаредија* Га, *стиарудије* ДБ.

868. Чест је и дериват *-(а)џија*: *ајераџија* РД, *заједџија* (шала) М, *незгодџија* Га, *регруџија* ВВ, *секираџија* Га, и сл.

869. Наставак *-(еи)ија* у ГЗ употребљава се и за грађење суплетивне множине именица средњег рода: *дугеиџија*, *девојчеиџија* Ча, *лончеиџија* ВК, *йлеиџија* ДДУ, и сл.

870. Са наставком *-ија* су и следећи примери: *алосија* (нешто велико) М, *анџерија* (одевни предмет) Ча, *боранија* ДДр, *вересија* ДДУ, *ћаконије* (разноврсна, укусна храна) ДДУ, *кирија* Се, *мушџерије* ВВ, *йарџкија* ДДр, *йензија* РД, *йуриџија* Ча, *ћуриџија* РД, *ћускија* ДДр, *целимоџије* (церемоније) НС, *шамџија* Га, и сл.

⁴²⁸ Маретић: 1899, 317.

њодрáговке ДДр, грађанке Ча, Гркињака Гр, Дра́говке Га, Душњи́чанке Га, Косов-чанка Т, Миљковчанке ДДр, нашиоселке Га, Сојошњи́чанке ДДр, Циганка Гр, Шар-иланинка ВВ.

2. За изражавање деминутивности: *арии́шка* Гр, *биса́чке* Гр, *бонбо́нке* МВ, *врвинка* ДДу, *вуйа́рке* Ча, *годи́нке* Ка, *грањака* РД, *да́йка* (према — дада — 'старија сестра') НС, *долинка* Гр, *живоии́нке* МВ, *кањурка* (према — канура) Ча, *качка* М, *кóрка* НС, *кочинка* (према — кочина) Со, *кошу́лка* Гр, *крѝке* ДДр, *куде́лке* МКу, *мејунка* ДБ, *момчедика* (према — момчедија) Ка, *йогачка* МВ, *рогóшкy* ДДу, *сиро-и́ињака* ВК, *слани́нка* ВК, *сти́ринка* ВК, *сучка*⁴³⁰ (тађе суво дрво) Се, *шојашка* ДП, *цеду́лка* ГХ, *ча́шкy* Се, *ча́шка* ГБ, *ша́чке* МВ, *ша́чка* М, *шљивка* (ракија) Гр.

3. Код неких је могуће говорити о деривату *-ичка*: *водени́чку* ВВ, *глави́чке* М, *зукичке* Се, *јуни́чка* ДДр, *кори́чка* ДП, *йани́чка* ВК, *йесни́чка* ВВ, *сти́оличке* МВ, *шорби́чка* Гр, *шри́чке* ВВ, *узбрдничка* ДДу, *цáревичкy* Ли, *шени́чка* Гр.

Извесна хипокористичност овим наставком добија се и од личних именица: *Дани́чка* ДДр, *Деска* Се, *Прв́ка* (од Првул) Се.

4. По Стевановићу, деминутивност се огледа и код именица изведених овим наставком „које значе јединку издвојену из колектива“⁴³¹: *ала́йка* Гр, *ка́йка* Т, *ни́и-ка* Ча, *сла́нка* ВК, *шалу́ска* Гр, *шравка́* М, сьс *шравкy* Се, *шру́нка* ВК, *шумка* Ча;

5. Наставком *-ка* изводе се именице и од придевске основе: *белка́* (беланац) Со, *жу́йка* (жуманац) Со, *зеленке* (врста вутаре) ДДу, *јесе́нке* (шљиве) М, *кóсовка* (птица кос) Ча, *крáљовка* Ча, *крѝанка* (врста вутаре) ДДу, *модри́чке* (врста вутаре) ВК, *шравка́* (оро) Га, али и: *гологла́вка* (жена) МВ, *мекокорке* ВК, *шврдокорке* ВК, са синтагмом у основи, чији је један део придев.

6. Именице са бројем у основи: *једнош́ранка* Га, *осмоле́йка* РД, *сти́одинарке* ДП, *шронóшка* (столица) ВК.

7. Од глаголске основе, чешће од глаголске сложенице, овим наставком или дериватом *-(а/и)љка/- (а/и)лка*, граде се именице женског рода. Означавају предмет, тј. оруђе помоћу којег се врши радња основног глагола, али могу значити и последицу вршења радње основног глагола: *бо́лке* Ка, *бу́чка* МВ, *ванцира́лка* ВК, *вриље́шке* МКу, *грешка* Гр, *гру́лка* М, *зугу́йка* М, *дрѝке* ДП, *заврза́лка* Ча, *загр-ља́јка* ДБ, *закачка* ВК, *игранка* ДБ, *ја́йка* Ка, *којачка* ДП, *лелѝјка* ДП, *ло́чка* ВК, *луле́јка* ДП, *љуља́шка* ДП, *љу́лка* Ча, *мрда́лке* Га, *мрешке* ВК, *навлака* Гр, *на́йка* МВ, *ни́ишке* Га, *њушка* ДП, *обра́мка* ДДу, *йбгрешка* М, *йодвешка* Га, *йодврза́лка* Ча, *йодношке* ДБ, *йреборка* ДБ, *йрејоси́авка* Т, *йрејрека* ВВ, *йромка* М, *йроси́орка* Ча, *расада́лка* ВК, *саве́лка* Га, *сedéлка* ДДр, на *сedéлку* МКу, *сове́лка* Ча, *сме-шка* ДП, *сукáлка* М, *шрекеи́а́лка* Ча, у *цеди́лке* МВ, *цеи́анка* М, *чекри́а́лка* МКу, *ши́рајка* М.

8. Као моциони суфикс: *бу́мбарка* Ча, *дру́шка* ДДр, *ђуве́чка* М, *клíска* МКу, *корде́лка* М, *курде́лка* МКу, *ку́чка* Ча, *ма́чка* ГБ, *месарка* ГХ, *ме́чка* ДДр, *млáiшка* ДДу, *нога́рке* Га, *йаси́орка* ДДр, *йуда́рке* МКу, *йу́лка* Ча, *ђу́рка* Гр, *уну́ка* РД, *цеве-ћарке* М, *це́вка* Га, *Шећи́рка* ГХ, *ишими́рка* МВ, *иша́јдерка* ВК;

Наставак *-ка* налазимо и у: *у́јка* ДБ.

⁴³⁰ Белић: 1905, 371 наводи исти пример и позива се на руско *сукь*.

⁴³¹ Стевановић: 1989, 480.

9. Специфичност ГЗ је у преобликовању именица ж. рода на сугласник овим наставком у именице *-а-* промене: *вашка* Се, *кайка* ДБ, *кокошка* РД, *коска* Гр, *ћерка* РД, *ћошке* МКУ, *ћошка* Гр, а то важи и за следеће именице: у *јазуку* ДП, *јазука* ДБ, *алећа* М.

10. Ван овога постоји велики број именица са овим наставком, а да он није ни моционог ни деминутивног карактера. Код њих се обично не зна шта је у основи, а често то нису ни мотивисане речи, са синхронизјске тачке гледишта, те се готово и не може говорити о суфиксу *-ка*⁴³²: *девојка* РД, *дујка* ДДУ, *жељка* ГБ, *крушка* Ча, *мајка* ДДр, *мајка* Ча, *невеска* Ш, *јајрика* РД, *јечурке* ГБ, *јојке* НС, *јојошка* Се, *јушка* м, *шелорке* ДБ, *шрнка* ДБ, *шијка* ДДУ.

Са дериватом *-ојка* имамо: *башијојка* (женска особа која личи на оца) ВК, *белјојке* (врста конопље) МВ, *црнојке* МВ.

874. Наставак *-ујка*:

Овај наставак није продуктиван: *сирујка* на целом простору, *скакујка*⁴³³ (скакавац), такође.

875. Наставак *-ик*:

У ГЗ нема именица на *-ик* типа: *борик*, *грабик*, *церик*, и сл., те: *мривик*, *сланик*, и сл.

Од именских основа најчешће, додавањем овог наставка гради се именица м. рода, посредно преко придева, у значењу:

1. особе са „доминантном карактеристиком која се казује“⁴³⁴: *бесник* ДДУ, *благјаник* Гр, *болесник* Се, *водник* Ча, *војник* ДП, *гладник* ВК, *заменењик* Гр, *зашвореник* Га, *кућодовник* Кр, *наредник* ВВ, *началник* Га, *одборник* М, *осветњик* Гр, *победник* Га, *понаредник* Гр, *пomoћник* ВВ, *порезник* М, *порошник* ГХ, *пворачијник* Гр, *преседник* Гр, *радник* РД, *расположник* ДБ, *рајник* Гр, *сарадник* Гр, *ученик* Гр, *чејник* ВВ, *шијејник* Ча:

2. имена бубе, тј. животиње: *шравник* ДДУ, *црвик* ВК;

3. места: *дрвник* (место где се секу дрва) Ча, *кодник* РД, *коњарник* Т, *(ко)кошарник* Ш;

4. предмета, када је веза са мотивном речју према:

а. намени предмета: *ждрејчаник* Ча, *лисник* МКУ, *новченик* Ча;

б. месту на којем стоји: *вршњик* ВВ, *ремник* Ка;

5. назива дана у недељи (према књижевном *-ак*): *йонеделник* Ча, *шорник* ДП.

6. Овакав се облик јавља и у називу једног села: *Душник*.

7. Са овим наставком су и називи неких врста пита, где је у основи придев изведен од онога што се додаје као фил: *зељаник* Га, *шјиквеник* ДДУ.

876. Наставак *-ики*.

Специфичност само једне зоне ГЗ, а као нанос из јужноморавског, јесте граматички суфикс *-ики* за образовање множине од именица ср. рода: *брковчики* Гр,

⁴³² Стевановић: 1989, 481.

⁴³³ Маретић: 1899, 348.

⁴³⁴ Стевановић: 1989, 483.

ђувѐчки НС, јелѐчки ДБ, койѐнчки ДБ, кромѝрчки НС, могоарики Гр, ѝилики ГБ, сирочѝки ДБ, унуѝчки ДБ.

О овоме наставку говори Белић у *Дијалектѝима*⁴³⁵. Он сматра да је ово стари деминутивни наставак, који се изгубио, али га овде има, а, по Белићу, јавио се накнадно.

877. Наставак *-ика*:

У ГЗ овај наставак није јако продуктиван.

Употребљава се у грађењу именица ж. рода: *комиѝка* РД *мирачиѝка* М, *ѝеруниѝка* Ча, *свасѝиѝка* Гр, *судѝике* Со, *ѝамѝаниѝка* ДДр, *ѝирсѝиѝка* ДДу, *ѝериѝка* ДДр.

878. Наставак *-ко*:

Овим се наставком граде именице мушког рода: *деѝко* Гр, *лиѝсанко* ДБ, *ѝризеѝко* ДДр, *сиѝко* ДП.

Овај суфикс је продуктиван и у грађењу мушких личних имена и хипокористика: *Боѝико* Га, *Веѝко* Га, *Маѝрко*, *Јѝанко*, *Недеѝко* НС, *Миѝрко* Ка, *Дрѝиѝко* М, и сл.

Помоћу овог наставка у ГЗ граде се и властите именице за називе држава или мањих места. Ови називи настали су преко придева, тј. супстантивизацијом придева: *Баѝбичко* Гр, *Буѝгарско* Се, *Крваѝко* ГБ, *Немачко* ГБ, и сл.

879. Наставак *-л ѝрема књижевном -о*, има један број немотивисаних им. м. рода: *коѝѝл* Гр, *орѝл* ВК, *ѝеѝѝл* Га.

Није продуктиван.

880. Наставак *-ла*:

Са овим наставком постоје именице, али се оне, као и у књижевном осећају простим речима⁴³⁶: *вила*, *игла*, *магла* и сл.

881. Наставак *-ло*:

Овим се наставком изводе именице:

1. од глаголске основе: *буѝало* (користи се за прављење маслаца) ДДр, *виѝе-ло* ДДу, *воѝило* М, *враѝило* Ча, *врѝикало* ВК, *дрѝкало* Ча, *дрѝѝкало* ДДу, *коѝкало* ДДу, *крѝмло* ДДу, *оглеѝало* ВК, *осѝриѝло* Ча, *ѝозивѝало* Ча, *ѝоклоѝало* МВ, *сиѝаѝало* ДП, *сиѝруѝало* Ча, *суѝкало* Ча, *ѝеѝскало* ДДу, *ѝоѝиѝло* ВК, *узимѝало* М, *ѝедиѝло* МВ, *ѝеѝшало* (за тимарење стоке) РД, и сл.

2. од окрњене глаголске основе: *врзлѝ* ВВ, *извирлѝ* ДП, *куѝлѝ* Со, *маслѝ* МВ, *облеклѝ* ВК, *оружлѝ* ВК, *ѝоѝеклѝ* М, *свеѝило* Га;

3. од именске основе: *бробѝиѝало* (према бробѝиѝци — мрави) Ча;

4. од придевске основе: *сиѝраѝиѝло* Гр.

Наставак *-ло* користи се да означи:

1. алат: *буѝало* ДДу;

2. човека: *вуѝѝало* ДДу, *задеѝало* ВК, *сиѝраѝиѝло* ДДу, *сиѝаѝало* ВК;

3. место: *извирлѝ* (извор) М.

⁴³⁵ Белић: 1905, 366.

⁴³⁶ Стевановић: 1989, 487.

Код неких од именица сврстаних под наставак *-ло*, могуће је говорити о наставку *-ало*.

882. Наставак *-лак/-љк, -лук*:

Ово је наставак који води порекло од турских *-lik*, и *-luk*⁴³⁷.

Именице са овим наставком значе:

1. занимање: *качарљк* ГБ, *муџавциљк* Ча, *наводациљк* МКУ, *ћиримициљк* ВК, *ћурчиљк* ГХ, *инајдерљк* Со;

2. предмет: *бачалљк* МВ, *џоганљк* (измет) ДДУ; *чорбаљук* Га;

3. стање: *богајљк* ДДр, *газдалљк* Ча, *домазлаљк* ДП, *џосмешљк* ГБ, и сл.

883. Наставак *-аљ*:

Са овим наставком јављају се: *бџаљ*, *месаљ* (кухињска крпа, салвета), док именица *чешаљ* обично има завршетак на *-ељ* — *чешељ*.

884. Наставак *-ељ*:

И овде⁴³⁸ се јавља именица *крџељ*, а такође и *стиршељ* искључиво у овој форми.

885. Наставак *-ља*:

Именице са овим наставком могу бити изведене од различитих основа: *драјља* РД, *дрџиља* ДДУ, *лажља* ВК, *шијроќља* ВК.

886. Јавља се и дериват *-аља*: *којраља* (пољопривредна алатка) ВК, *чешља* МВ, а такође и *-иља*: *џородиља* ДДУ, *џредиља* Ча.

887. Наставак *-уља*:

Овај се наставак доста често употребљава за извођење именица ж. рода: *бесуља* РД, *невесиуља* М, *Росуља* Га, *џедуља* Се, *џрејуља* Ча.

888. Наставак *-шељ* јавља се у значењу *nomina agentis*: *служишељ* МКУ, *учишељ* Гр.

889. Са наставком *-уљак* забележила сам — *џравуљак*, *чорбуљак*.

890. Наставак *-ан*:

Овим наставком граде се именице са погрдним значењем: *букван* ВК, *грџман* (једњак) ВК, *џиќван* ДП, *сиван* (слинавац) НС, и сл., али и именице са хинокористичним значењем: *зџкан*, *маџан* ВК.

Од придевске основе овим наставком граде се именице које означавају имаоца особине изречене придевом из основе: *гаћан* (голуб) ВК, *рићан* М, и сл.

Према књижевном *-ан* и овде ћемо имати: *гоџован* (нерадник) РД, *друшкан* Ка.

Овај суфикс јавља се и као моциони: *голубан* ВВ, *ћуран* ДБ, *Зубан* (надимак) ВК.

О распрострањености овог наставка говоре и следећи примери: *бриљан* Со, *бурјан* (апта) РД, *грќљан* Гр, *кочан* (део купуса) М, *џоглан* (ножни зглоб изнад стопала) МКУ, *шуман* (хризантема) М.

Са овим наставком су и неке властите именице типа: *Драган*, *Зоран*, *Милан*, и сл.

⁴³⁷ Стевановић: 1989, 491.

⁴³⁸ Исто бележи и: Снмић: 1972, 488.

891. Наставак -на:

Овим наставком граде се именице женског рода типа: *глувна* ДП, *јрдна* Се, *смрдна* РД, *ћорна* Те, *широкна* ВК, у значењу 'жене имаоца дате особине'.

892. Наставак -ана:

Овај суфикс је двојаког постања:

1. од турског *-hane*: *кавна* Гр, *крчана* МК, *циглана* ДБ, и сл. у значењу места где се ради оно што је у значењу основне речи;

2. сложени суфикс *-ана* у женским именима, настао од суфикса *-ан* за мушки род, на који је придодат моциони елемент *-а*: *Драгана*, *Мирјана*, *Гордана*, и сл.

893. Наставак -ин:

Ово је продуктиван суфикс и употребљава се за грађење именица мушког рода које означавају припаднике једног народа, државе, или становника неког места, мада је чешће ово *-ин* завршни део наставка *-анин*, тј. *-јанин*: *Бабичанин* Гр, *Барбешанин* Гр, *Бугарин* М, *Влашанин* Гр, *Грчкињчанин* ГБ, *Душњичанин* М, *Красјавчанин* ГХ, *Личанин* Се, *Семчањин* Се, *Сврљижанин* Гр, *Џиганин* Гр, *Шебечанин* Ш, и сл.

Овде по форми спада и: *душманин* Ча.

Ове именице у плуралу губе ово *-ин*.

Овај суфикс може да се јави и код именица које значе носиоца занимања или носиоца титуле: *домаћин* Ча, *касајин* ВВ, *кумашин* (огај коме смо кумови) Ка, и сл.

Са наставком *-ин* је и именица *тешин* (теча), но она је, вероватно, настала од придева.

894. Наставак -ина:

Именице изведене овим наставком употребљавају се са значењем коже, вуне или меса животиње и, по Стевановићу⁴³⁹, изведене су преко придева: *говешина* Ча, *козин* МВ, *мечина* (месо без сланине, кртина) ВК, *овчина* Ча, *пилешина* Ча, и сл. Неке од именица овог типа имају и наставак *-ешина*: *свињешина*. Овако је на целом простору.

Наставком *-ешина* граде се и именице са аугментативним и пејоративним значењем: *аршијешине* Гр, *женешине* Гр, *крсјешине* ВВ, *курвешине* ВК, *овчешине* ВК, *шейсијешине* ВК, *удовичешине* ГХ, *црнешине* Га, и сл.

Са аугментативним и пејоративним значењем су и наставци *-ина*, *-чина*:

волина Ка, *ковчезина* ВК, *коњина* ВВ, *пасуљина* ВК, *соврине* ДП, и сл. Са овим наставком могу бити и именице у значењу какве плате, типа: *лежарина* ДП, *јушарина* Гр;

долинчине Гр, *планинчине* ВВ, *шеширчина* РД, и сл.

895. Са сложеним суфиксом *-ична* имамо: *брајанична* ДДр, *деверична* ВК, *сестрична* Гр, и сл. Није извесно да ли су ове именице настале додавањем *-на* на облик мушког рода, или их треба посматрати као облике са синкопом од претходног *-ичина*.

896. Аугментативно-пејоративне форме граде се и дериватима: *-ољина*, *-ишина* и *-урина*:

⁴³⁹ Стевановић: 1989, 499–500.

врчџина ДДр, *грсничџине* ВК, и сл.

брљившијина ВК, *Бугаршијине* Гр, *жсџнијина* М, и сл., с тим што последњи облик нема аугментативно или пејоративно значење.

главурјина ДБ, *крачурјине* (од краци) ДДр, и сл.

897. У збирном значењу јавља се: *џрачјина* Ка, *џелчина* РД, и сл.

898. Са бројем у основи када значе „дио цјелине“⁴⁴⁰ је: *десетјина* (приближно) ГХ, *осмијина*, *џетјина*, *џоловина* Со, *џређина* Со, и сл. Овако је на целом простору.

899. У значењу 'грађа од дрвета', са придевом у основи: *букџвина* МКу, *врбџвина* МВ, *габрџвина*, *кунџвина* МК, *кленџвина* М, *церџвина* М, *шијкџвина* Ча, и сл. на целом простору.

У значењу 'стабло од' речи из основе: *џоџриковјина* М, *џаџриковјина* ВК, и сл.

Да значи састав материјала: *џрџенјина* (пртено, од конопље) МВ.

900. Са значењем 'вршења радње': *џрошејвина* ДДу, *џечалбина* Со, и сл., а са значењем 'резултата вршења радње': *кршџџина* Со, *маџвина* (врста предива) ВК, *машијевине* ДДу, *машићевине* ДБ, *џрина* Ча, *џоделбина* ВК, *џрејраљџџина* (човек који се облачењем маскира) Со, *џршејвина* ВК, и сл. Све ове именице су са глаголом у основи.

901. Од придевске основе су: *брзјина* Га, *висјина* ДБ, *вруђина* РД, *југовина* НС, *киселијина* М, *кривјина* Ча, *крјјина* Ка, *сџтаревјина* ВВ, *џамнинјина* ДБ, *ширинјина* Га, и сл.

902. Са дериватом -*шијина*: *брљившијина* РД, *збјришијина* Се, *џрљвшијина* ВК.

Са овим наставком су и: *жсџнијина* и *мушџина* у значењу 'женско', тј. 'мушко', али и у збирном значењу. Овакве форме бележи и Белић, уз констатацију: „има неколико примера где се тим наставцима образују збирне именице само у овом дијалекту“⁴⁴¹. Белић мисли да су најпре настале именице са семантиком 'мушко' 'женско', а потом се овај наставак пренео на остале именице.

903. Са заменицом у основи је: *својинјина* ДП и *својишијина* ВК.

Са синтагмом у основи: *заветџџина* (верски празник) Гр, *огрјзине* (оно што остане при храњењу, стабло нпр. са којег је поједено лишће) ВК, *оклајјина* (нешто што је цабе) ДБ, *џморина* ВК, *џостјрјзина* ДДу, и сл.

Са предлогом у основи: *околјина* ГХ, *џозадјина* Гр.

Од именичке основе су. *грбјина* (леђа) ДДу, *месечјина* ВВ, *мешијина* (стомак) ВК, *џдучина* ВК, *џулузјина* Гр, и сл.

904. У значењу географског термина: *врјвина* (стаза) Гр, *долјина* Гр, *левјина* Ча, *ледјина* Гр, *џадјина* Гр, *џџрина* ВК, и сл.

905. Наставак -*џњ/-ањ*:

Употребљава се за грађење именица м. рода: *клацџњ* М, *наковањ* РД, *џоводањ* (поплава) ВК, *ржањ* МВ, *џуцањ* М.

906. Наставак -*ња*:

⁴⁴⁰ Далмација: 1997, 155.

⁴⁴¹ Белић: 1905, 385.

Доста је продуктиван и њиме се граде именице ж. рода са различитим значењем: *војсња* М, *гламња* ВК, *грабња* ВК, *крџиња* Ча, *набадња* ВК, *ношиња* ГБ, *илемња* Ча, *прошња* Ча, на *јушању* МКУ, със *радњу* Со, *црејња* ВВ Ча, *црешња* Ча, *шејња* М.

907. Наставак *-иња*:

Употребљава се за грађење именица женског рода од придевске основе: *лудиња* ДБ, *младиња* Ча, *убавиња* ДБ.

Са овим наставком су и: *богиње* Ча, *зркиње* (врста оваца) ДДу, *лисковиње* Гр.

908. Дериватом *-ошња* од придевске основе имамо: *босошња* ВК, *голошња* ВК, *живошња* ГБ, *самошња* Т, *сирошња* НС.

Овим се суфиксом граде апстрактне или колективне именице.

909. Наставак *-киња* је моцион суфикс: *намескиња* ВК, *првошјелкиња* ДБ.

910. Наставак *-оња*:

Служи за грађење именица м. рода: *брадоња* РД, *булоња* ВК, *главоња* ВК, *гузоња* ДДу, *сивоња* ДП, и сл.

911. Наставак *-ње*:

Овим се наставком као у стандарду граде глаголске именице: *варење*, *коидње*, *одење*, *йечење*, *садење* и сл.

912. Наставак *-р*, мада би ваљало говорити о завршетку на *-р*:

Није много продуктиван: *вешър* ДДу, *вешър* Гр, *свекър* Ча.

913. Наставак *-ар*:

1. Додаје се глаголској или именичкој основи и значи вршиоца радње или занимање:

зидар Ка, *куар* РД, *йекар* ДДу, *йисар* Гр, *сџругар* ВВ, и сл.

авијатичар ГБ, *воденичар* ДП, *грнчар* Гр, *жешвар* ВВ, *зубар* МВ, *клаињар* Гр, *кречар* Гр, *лекар* РД, *лимар* ВВ, *мечкар* Ча, *овчар* Ш, *ојанчар* ДБ, *свињар* НС, *сџражар* Гр, *циглар* Га, *шумар* Га, и сл., а у значењу припадности некој групи: *субошар* (онај који из религиозних разлога суботом не ради) на целом простору.

Са синтагмом у основи је: *вуновлачар* на целом простору.

2. У значењу места где се нешто налази: *вишњар* ВК, *шљивар* РД, и сл.

3. Овим наставком граде се и именице које значе предмет: *крндар* (поломљени зуб) ВК, *ногар* Га, *сџојсар*⁴⁴² (пободени стуб око којег се дене сено) ДДу, и сл.

4. Са примесом онога што је у основи је: *говњар* (прљава вуна, вуна испод репа) ВК.

5. Са бројем у основи: *десетар* Ка, што је, наравно, донесено из војске.

Са овим наставком је и лексема *загар* (пас) Ча, што представља турцизам.

914. Наставак *-ара*:

Мало су продуктивне именице са наставком *-ара*: *влачара* ДП, на *влачару* Со, *врачара* ВК, *вуновлачара* Гр, *камара* (гомила саденуте сламе) Ча, *кошара* Ча, *криара* ВК, *ледара* РД, *музара* Га, *йошочара* ДДу, *йошочару* ВВ, *сџругара* Гр.

⁴⁴² Маретић: 1899, 311, ову лексему има са наставком *-ер*.

915. Са наставком *-аро* граде се именице средњег рода: *клојошдро* (врста звона) на целом простору, *стџаро* (исто што и стожар).

916. Наставак *-ура*:

Овај суфикс употребљава се за грађење именица ж. рода, али и оних које могу означавати особе мушког и женског пола: *бабура* ДДу, *џијанџуре* ДБ, *чуштура* ДДр.

917. Наставак *-урда*:

Њиме се граде именице са пејоративним значењем: *главурда*, *ножурда* и сл.

918. Наставак *-сџиво*:

Доста је продуктиван: *богасџиво* Га, *друсџиво* Гр, *друшџиво* ГБ, *кумсџиво* ВК, *наслеџиво* РД, *наслесџиво* РД, *осусџиво* ДДр, *покухансџиво* Гр, *џојомсџиво* ГБ, *преседнишџиво* Га, *џриешџиво* МВ, *џрисусџиво* ВВ, *ројсџиво* Гр, *ројсџиво* МВ, по *стџарешинсџиво* Со, *сџочарсџиво* ДБ.

919. Наставак *-џи*: *лакџи* ВК, *нокџи* ВК.

920. Наставак *-оџа*:

Са овим наставком граде се именице од именске и придевске основе: *зредџа* ВК, *рабџа* Ча, на *рабџи* Га, *срамоџа* ДДр, *стџраџа*; *суоџа* ДДу, *добрџа* ДДу.

921. Наставак *-оџа*:

Од придевске основе овим наставком граде се апстрактне именице: *џоше-шкоџа* Гр, *самџа* Се, *скујџа* Ка, *џешкоџе* ВВ.

922. Наставак *-иџ* (о односу *-иџ/-ич* вид. у т. 265. и 266):

Употребљава се за деривацију именица м. рода. Обично су то именице које значе младо биће: *деверџич* Ли, *младџи* ГБ РД, *момџи* Се, *сесџириџ* ДДу, *синџи* Ка.

Овим се суфиксом граде и именице са деминутивно-хипокористичним значењем: *бџкџи* ВК, *вејриџ* РД, *џрсџиџ* РД, *џруџиџ* ВК, мада су ове именице обичније са наставком *-џк/-џк*. Овај наставак имамо и у: *дејџиџи* Га.

Према сингуларним облицима на *-е/-о* именица средњег рода, јављају се множински на *-иџи/-ичи*:

1. *бурџи* ГБ, *гасарџи* Гр, *глейџи* М, *дугџи* ДДу, *јџгџи* МВ, *јџриџи* РД, *коџлиџи* МВ, *коџуљџи* НС, *магарџи* М, *џиџи* М, *џебиџи* ДДр, *џрџиџи* ГБ;

2. *бџволџичи* ГХ, *бџковџичи* ДДр, *изџичи* Ча, *јесџичи* ГХ, *калџмџичи* МВ, *келџрџичи* Га, *киџобранџичи* ДДр, *кљџџичи* Со, *краџџичи* МВ, *куџичи* Ш, *месџрџичи* ГХ, *млинџичи* ГХ, *невесџуљџичи* М, *џарџунџичи* МВ, *џарџичи* ДП, *џиџичи* Ш, *џосџџичи* Се, *роџовџичи* ДДу, *сноџичи* Се, *џруџичи* ГХ, *џџковџичи* МВ, *џа-мџичи* ДДу, *џиџарџичи* ВК.

923. Наставак *-џџ/-џџ*:

Овим наставком граде се деминутивно-хипокористични облици: *лџџџ* НС, *лџџџ* Ка, али у ГЗ овај начин грађења није много продуктиван. Код неких се изгубио осећај деминутивности и обично је нејасно шта је у њиховој основи, или је у међувремену облик почео да се употребљава са помереном семантиком.

Облици: *коџџ* Ча, *коноџџ* РД, *џокрџџ* МВ, *џруџџџ* ГХ имају према себи основне облике: *џруџ*, *џокров*, али се у односу на те лексеме не осећају хипокористицима.

ѿорбѿица (у ГЗ постоји и — *ѿорбак*) ДП, *удаѿица* РД, *учиѿиѿица* ДДу, *ѿарица* ДБ, *ѿиѿарица* ГХ, и сл.

Неке од ових именица имају према себи именицу мушког рода на *-ар*: *ку-ар-ица*, *лекар-ица*, *говедар-ица*, друге на *-ик*, што упућује на старо **-ika > *-isa* по трећој палатализацији: *ѿреѿедница*, *расѿуѿиѿеница*, *ѿиѿеѿеница*, а неке имају у м. роду *-*ькъ > *ьс > *ац*: *удаѿьц-удаѿица*, *ѿиѿарьц-ѿиѿарица*, и сл. Наравно има и другојачијег односа: *ѿорбак-ѿорбѿица*, *домаѿин-домаѿица*.

933. Овим суфиксом граде се и именице од глаголске основе у значењу:

1. места где се дотична радња врши: *бѿлница* РД, *касѿиѿнице* Га, *ѿродѿвница* РД, *ѿуѿаѿица* Ча, *учиѿница* Гр, и сл.

2. алата помоћу којег се врши радња: *врѿалица* Га, *каѿиѿница* Ча, *мешѿица* Ча, *сеѿалица* Со, *ѿрѿлица* МВ, и сл.

3. предмета везаног за значење глагола из основе: *ѿиѿалица* ДДу, *ѿѿаѿѿица* РД, и сл.

4. човека са особиним глагола из основе: *ѿиѿјница* ДП, *ѿрѿѿалица* ДДу, и сл.

5. апстрактних имена са значењем глагола из основе: *ѿрѿѿѿица* ДП.

934. Са синтагмом у основи јавиће се именице са овим суфиксом у више значења: *Задѿуѿица* Га, *изѿидница* Ка, *ѿѿѿѿица* (кад се ради туђе наполе) ВК, *наѿѿица* (гужва) М, *наѿница* Ча, *неѿесница* Гр, *обрѿмица* Ча, *огрѿицу* МВ, *олѿкиѿица* Га, *ѿрѿѿѿѿица* М, *ѿрѿѿѿѿица* М, *ѿрѿѿѿѿица* ДП, *раскрѿѿница* Ка, и сл.

Од придевске основе: *барѿница* М, *белица* (врста шљиве) ДП, *бѿлница* ДП, *водѿница* М, *днѿвница* Ча, *жерѿѿица* ВВ, *зѿанице* Га, *јѿловица* ВК, *каѿице* (тканице) МВ, *криѿѿѿѿица* Гр, *љуѿѿѿѿица* Кр, *модрица* Кр, *ѿиѿјѿница* ДП, *равѿница* Га, *рамѿница* РД, *слѿѿѿѿѿѿица* ДП, *солѿница* (преносно — глава) ДДу, *ѿрѿѿѿѿица* Т, *ѿрѿѿѿѿица* (врста трешања) ВК, и сл.

Са бројем у основи обичне су бројне именице: *дѿѿѿѿица* Гр, *ѿѿѿѿица* Т, *ѿрѿѿѿѿица* МВ и сл., а имам и облик *јѿѿѿѿица* (на целом простору) што означава врсту ткања, али и женско дете без браће и сестара.

935. Са дериватом *-ница* од различитих основа и у различитим значењима: *грѿѿница* МКу, *зѿмница* ГХ, *сѿмѿѿицу* (самица) Со, *ѿиѿѿѿѿицу* (каса) ДП, и сл.

936. Од лексеме *слама* имамо: *слѿѿѿѿица* (постеља напуњена сламом).

937. О фреквентности овог суфикса говоре и следећи облици: *баѿница* (пита) НС, *вѿѿѿѿица* ГБ, *грѿѿѿѿица* Ча, *дѿѿѿѿица* МКу, *каѿиѿница* ДДу, *ложѿица* М, *лубѿѿѿица* Гр, *ногѿѿѿица* ВК, *ѿѿѿѿица* (ѿинија) М, *ѿѿѿѿѿѿица* ДБ, *ѿрѿѿѿѿица* ДП, *ѿѿѿѿѿѿица* (врста малог хлѿѿѿѿића) Га, *рукаѿѿица* ВК, *ѿѿѿѿѿица* Га, *ѿѿѿѿица* (врста траве) ВК, *ѿѿѿѿѿица* Га, *ѿѿѿѿѿица* ГБ, *ѿѿѿѿица* М, *ѿѿѿѿица* ГХ, и сл.

938. Са наставком *-ѿа* у збирно-деминутивном значењу јавља се — *коѿѿа* (од коло — круг, али и од кола — ауто).

939. Наставак *-ѿе*:

По Стевановићу ово је најчешћи и „једини наставак за грађење деминутивних и хипокористичних именица средњег рода“⁴⁴³, мада међу овим именицама

⁴⁴³ Стевановић: 1989, 529.

има и оних које се више не осећају хипокористичима, као што су: *лице, слунце, срце*, и сл.

Неке од именица средњег рода на *-о* граде хипокористике додавањем простог суфикса *це*: *врелце* (од врело, извор) Ча, *жице* (од жито, са губљењем сугласника из основе: *жии-це* > *жице*) Гр, *зрце* М, *колце* (од коло) ГХ, *куйдишлице* ДП, *млекце* Со, и сл.

940. Наставак *-енце*:

Некада ће се јавити и проширење са *-ен*, па ће се јавити дериват *-енце*: *бурѐнце* ГХ, *голубѐнце* ДДу, *грнѐнце* М, *деиѐнце* РД, *јарѐнце* Гр, *месѐнце* ВК, *йрасѐнце* ВВ, *йелѐнце* ГБ, *шерѐнце* ВК, *шишѐнце* (од шише, флаша) МВ, и сл.

941. Од деминутива на *-че* јавиће се образовања сложеним суфиксом *-ченце*: *градинѐнце* М, *девојѐнце* РД, *кучѐнце*, *унучѐнце* Гр, и сл.

942. Наставак *-ѐнце/-анце*:

Са овим наставком имамо: *жииѐнце* Гр, *кориѐнце* Ча, *йисмѐнце* Гр; *кориѐнце* МВ, *йлаѐанце* (од платно) НС, и сл.

Сличан претходнима јесте и облик *брашѐнце*, за који Стевановић⁴⁴⁴ каже да је од: *брашѐн-це*, те да овде не спада.

943. У грађи имам и облике са наставком *-ице*⁴⁴⁵: *сиреѐице* (од сирење, сир) М, *цвеѐице* ДП.

944. Имена многих заплањских села у народном говору имају облике са овим наставком: *Калѐйинце*, *Овсиѐинце*, *Чагровце*, и сл.

945. Наставак *-ач*:

Именице са овим наставком јављају се од глаголске основе у значењу вршиоца радње: *берѐч*, *вршѐч*, *ковѐч* Ча, *којѐч*, *косѐч* М, *йевѐч* МКУ, *йомагѐч* Гр, *свирѐч* НС, *сејѐч*, *йѐрубѐч*, *чувѐч* ВВ, *ййровѐч* ВК, и сл.

Овај сам суфикс срела и у надимку за човека који је имао грубо лице — *Турѐијѐч* Ча.

946. У значењу оруђа за вршење радње од именске основе: *крамѐч* (крамп) Ка, или од синтагме: *йрекруѐч* Со, *йреѐруѐч* ВК, и сл.

947. У значењу неког предмета: *бакрѐч* Ш, *држѐч* Ш, *жарѐч* ВК, *колѐч* ВВ, и сл.

948. Наставак *-ча*:

Са овим наставком граде се именице мушког рода типа: *брѐча* ГХ, *ћорча* РД, *њурча* ВК, погрдно, у значењу 'имаоца особине'.

949. Овим се наставком граде и хипокористичи од имена м. рода: *Мѐлча*, *Сѐмча*, *Тѐмча* и сл.

950. Наставак *-ача*:

Настао је додавањем моционог елемента *-а* на претходни наставак, а значи:

1. оруђе којим се врши радња: *вейреѐѐча* М, *дрѐѐча* ГБ, *крѐѐѐча* (лопта од крпа) ВК, *круѐѐча* ВВ, *шаѐѐѐча* ГБ, и сл.

⁴⁴⁴ Стевановић: 1989, 529.

⁴⁴⁵ Овако и у: Симић: 1972, 490.

2. женско лице, обично носиоца неке особине: *алајда* ГБ, *глујда* ВК, *кумача* (она којој сте кум) ВК, *мушкарача* М, *обешењача* (несташна особа) ДДу, *јокварењача* ВК, и сл.

3. женку животиње: *крмача* ГБ;

4. неки предмет: *крсиња* (крст на гробу) Т, *кујлача* ВВ, *јогача* МКу, *скушња* (кецеља) Ча, *сламњача* НС, *јрегерача* (врста кошуље, у основи је *јреггер*, 'бретела', пошто је реч о кошуљи са трегерима) МВ, и сл.

Само облик плурала има: *криваће* (количина која стане у шаке) на целом простору.

951. Наставак *-че*:

Овај наставак показује велику продуктивност у ГЗ, већу но у књижевном. Употребљава се да означи младунче животиње, младо биће, или као хипокористик: *біволче* ГХ, *врайче* МК, *госјање* РД, *гошованче* ВК, *девојче* РД, *јарче* Га, *кочче* ДП, *куче* ДДр, *момче* РД, *свињче* Ш, *сирочје* РД, *слукче* (од слуга) Ча, *снајче* Га, *унуче* РД, *цумавче* (особа са бујном косом) и сл.

Вероватно са сличном семантиком у основи и: *шишриче* (дете које родитељи добију под старе дане) ДП, *јосмрче* ДП, *јрвенче* ДП.

952. Овим наставком граде се и именице којима се означава млада или мала биљка, а такође и мали плод биљке: *багрече* Гр, *врйче* ГБ, *јабуче* РД, *ораће* Ча; *крстијавче* Га, *јабуче*, *ораће* ВК, *круче* ВВ, и сл.

953. Овај наставак веома је продуктиван и у грађењу деминутива: *асијдлче* Ча, *вењерче* ВК, *гасарче* ДБ, *грудња* (прслуче) Ча, *дудуче* (фрула) Га, *камионче* ДДу, *канјиче* М, *кожуче* ДДу, *колийче* Т, *комишче* ДДу, *конојче* Гр, *кравајче* Гр, *крйиче* ДБ, *ноче* ДП, *јешкирче* НС, *јоклојче* ВК, *јрозорче* ДДу, *сојче* Ча, *сујуренче* Гр, *јруйче* (од труп) ГХ, *чуйурче* Ка, *шамиче* (марама) ВК, *шйайче* М.

У већини ових примера имамо наставак *-че*, који се додаје на окрњену или целу основу: *асијал-че*, *вењер-че*, *јелен-че*. Код неких облика јавља се алтернација сугласника из основе: *колиб-че* > *колийче*, *соб-че* > *сојче*. Некада се јавља и упрошћавање сугласничких скупина: *нож-че* > *ношче* > *ноче*, *кожух-че* > *кожуш-че* > *кожуче*. Код појединих облика тешко је рећи да ли само на први поглед припадају овој скупини. То су они који имају наставак *-е* испред којег је могло доћи до алтернације претходног сугласника из основе: *дудук-е* > *дудуче*, *груд-њак-е* > *грудња*. Нешто другојачији од њих су примери типа: *јоклојче* < *јоклој-џк-е* > *јоклојк-е*.

954. Ређе се јавља дериват *-иче*: *вишличе* ДБ, *канйиче* ДДу, *кошличе* Гр.

955. Множину ове именице граде додавањем наставка *-ејџа/-ејџи*, о чему је било речи у морфологији.

956. Наставак *-аш*:

Од придевске основе: *големаш* ВК.

Од именске основе: *мајсијораш* ВК, *рамуникаш* Ча.

957. Наставак *-ша*:

Са овим наставком, у пејоративном значењу 'носиоца особине' граде се именице мушког рода типа: *глувша* Се, *ћорша* ВК.

И хипокористик *снаша* познат је ГЗ, али нисам забележила облик *деша* (девер), а колико ми је познато, тог облика и нема.

958. Наставак *-ишије*:

Овај наставак додаје се на именску или глаголску основу и може да означи место где је што некада било, или где се сада налази: *бра̀нишије* Гр, *вд̄иришије* М, *виришије* Га, *Градишије* (микротопоним) ДДр, *гр̄сничшије* (место где се сади конопља — грнице) ВК, *ком̄иришије* Се, *ку̀ишије* М, *Манас̄иришије* Га, *мумурзишије* Гр, *огњ̄ишије* М, *й̄ландишије* ДДу, *й̄рено̀ишије* РД, *ра̀нишије* (место где се стока храни) ДДу, *сѐдишије* ГР, *й̄рл̄ишије* ДДу, и сл.

959. У аугментативно-пејоративном значењу: *девојчишије* ДБ, *дер̄ишије* ДБ, *дей̄ишије* РД, *коњ̄ишије* Гр, само у плуралу — *кучи́нишија* ВК, *кучи́ишије* Гр, *й̄расишије* РД, и сл.

Са извесном дозом аугментативности као да су и следећи облици: *зе́мњишије* ДБ, *стио̀ж̄ишије* (од *стожаро*) ДДу, *й̄ру̀дишије* ДП, а о распрострањености суфикса говоре и: *зод̄ишије* М, *си́ришије* Т, *си́ран̄ишије* Гр, (Балчино) *си́ру̀ж̄ишије* (микротопоним) ДДу, и сл.

960. Наставак *-уша*: *зајку̀ша* ДДу, *керу̀ша* ВК, *мајку̀ша* (она која личи на мајку) ВК, *скору̀ша* Гр.

961. Наставак *-ушка*: *граду̀шка* ВК, *й̄ос̄иру̀шке* ВК.

З а м е н и ц е

962. Осим заменица које су у истом или сличном лику познате и у књижевном језику, овде код заменица типа *колики*, *й̄олики* и сл. постоје и образовања са деминутивношћу: *коли́чко*, *оволи́чко*, *й̄оли́чко*, *оноли́чко*, или: *коли́чно*, *оволи́чно*, *й̄оли́чно*, *оноли́чно*.

П р и д е в и

963. Присвојни придеви граде се помоћу наставака *-ов/-ев* и *-ин*: *ба̀зренов*, *бук̄ов*, *й̄а̀й̄иков*, *Мила̀нов*, *бра̀иш̄анчев*, *зе́иш̄ов*, *й̄рӣеиш̄ељов*, *дѐдин*, *Ми́кин*, *ба̀бин*, *сѐс̄и́рин*, *Миле́нин*.

964. Честа су и образовања помоћу наставка *-ски*: *гор̄њом̄алски*, *ко̀њски*, *кр̄чи́мирски*, *сви́њски*, *сѐлски*, *си́аровре́мски*. ГЗ непознати су облици типа: *шума̀дински*.

965. Обични су придеви на *-ји*: *ја̀гњ̄ећи*, *ко̀зји*, *й̄иле́ћи*, *й̄ел̄ећи*, а са наставком *-ињи* забележила сам: *дей̄и́њи*, *кокоши́њи*⁴⁴⁶.

Изван ових имам облик *магар̄е́шки*: *магар̄е́шки* това̀р ВК, *магар̄е́шко* у̀о ВК.

966. Са наставком *-ав* обичне су и честе форме придева: *белуж̄с̄на̀в*, *жу̀иши́њка̀в*, *мириши́ња̀в*, *ро̀шав* (= *пегав*), *слабу̀ња̀в*, *суво̀ња̀в*.

967. Наставком *-ив/-љив* образују се придеви типа: *бож̄љ̄ив*, *граб̄љ̄ив*, *гру̀дљ̄ив*, *земљ̄ив*, *зе́јиши́њив*, *ро̀шљ̄ив* (захваћен росом), *сумљ̄ив*, *црљ̄ив*, и сл., а и неки за које бисмо очекивали да се граде помоћу наставка *-ав*: *блаи́ш̄њив*, *браи́ш̄њив*.

968. Са наставком *-ак*: *дуга́чак*, *кра̀иш̄ак*, *кр̄о̀иш̄ак*, *ма̀лечак*.

⁴⁴⁶ Само ова два примера забележена су и у Левчу. Вид. Симић: 1972, 497.

969. Наставак *-ачак* јавља се у значењу 'прилично, доста плус значење придева из основе': *йуначак, слабчак, сувачак*, а са наставком *-шак* у истом значењу јавља се — *големишак*.

Као појачивач значења основног придева јавља се *новцији*: *нов-новцији*.

970. Са наставком *-аји*: *брадаји, бркаји, главаји, косаји, носаји*.

971. Наставак *-асји*: *брљкас, будалас(ји)*.

972. Наставак *-есји*: *ваклесји, лисес(ји), расовес*.

973. Наставак *-ији*: *брдовији, дуовији, каменји, кишовији, лековији*.

974. Са наставком *-аћи* јавиће се: *куйдаћи* (пешкир), *шиваћа* (машина), и сл., па и — *йлейића* (игла).

Глаголи

975. Најпре ћу размотрити образовања глагола сложених са префиксима.

Префикс *за-*:

зайури некто ДП, *загњетије* га негде ДДу, *забодо* иглу ДБ, *зайојаше* петлови Ча, тике *зайлакаше* жене Гр, *закружимо* Ка, кд *заигра* М, *заћори* ме нешто ДП, и сл.

Префикс *из-*:

он тике *изрови* (викну) ВК, *изгустирал* и е Ка, *искубо* (начупах) поприку Се, *извика* се на њу Гр, *износи* нред гости ДБ, *ишијетијмо* и Ка, *све исира* ВК, и сл.

Префикс *на-*:

навика ми се ДБ, деца *награкаше* РД, Моша се па *наћрескал* (напио се) ВК, *нарви* се да узима (поче стално) ВК, *наспну* у њиву ДП, *наћочи* ли воду НС, те се *наидо* по болнице Се, не могу се *накћним* РД, и сл.

Префикс *над-*:

наћкаруе (претерује) ВК, *надвладаше* ни Немци Ка, стално ми се *надвикуе* М, ви ли се *наћирћуеише* (такмичите у прдењу) ВК, *наднела* се Гр, томан се *надвело* ДДр, и сл.

Префикс *о-*:

те *обали* оној дрво Со, ће ли се *обаљаше* Ка, *оћравила* се на работу ДДу, *окојали* градину Та, *оћрсимо* грмотрн Ка, и сл.

Префикс *об-*:

поче *обикаља* око мён Ка, ја сам се *облажја* Гр, *обложји* и с кожу Се, *ојколише* ни Ка, и сл.

Префикс *од-*:

требе да *одстоји* ДДр, нек *одмине* (нека се удаљи) Гр, кд *оцћои* (одстоји) малко Се, *одриува* она там ДБ, *одгледаше* ни РД, и сл.

Префикс *йо-*:

немој га *йобркамо* Га, *йодржја* ја дете Со, *йоноси* га натам-навам ВК, све је *йојанийила* Се, поче *йојржуе* на мён (да се љути) Со, *йојечамо* га РД, *йојујкуе* у кодник Гр, и сл.

Префикс *иод(a)-*:

иодатиурила ли е нешто РД, тај шерпа *иодлизује* Се, *иодвикну* вој ДБ, *иоика-руе* овце Ка, *иодврискује* по пут ВК, и сл.

Префикс *ире-*:

иреврзала Гр, *иреврскуе* кад врѣви ДП, деца *ирегладнела* ДП, доктор гу *ирегледа* Со, она га *иреманда* (превари) ДДр, немој се *ирейиуаиш* (превариш) РД, и сл.

Префикс *ири-*:

иривану ме (ухвати ме) РД, *ириједé* ти се ДП, *иримакну* се ГБ, она бeше *ирилегла* РД, *ириоде* при мeн ДБ, дете *ириилака* ДБ, те се *ирисмејаше* ВК, и сл.

Префикс *иро-*:

почé се *иروهéва* Ка, ћу ти *ирогледам* ГБ, *ирокара* (протера) овце ВК, дете *иромрдало* Со, *иромрмња* нешто РД, и сл.

Префикс *раз-*:

кад се *развика* ДДу, *разврзаше* причу Гр, *разданило* се Ка, *размесила* лeб Ка, *разорал* њиву ДДр, *расиурише* се ДДу, *рачейило* се Со, свá *рачујана* Гр, и сл.

Префикс *с(a)-*:

сврнула код некуга ДДу, сeно смо *свукували* Ка, *скошрљамо* га надóле Ка, *салилeше* ме Га, *саранише* га јучер ДДу, *сасиавили* се РД, *сиури* тој од главу Гр, и сл.

Префикс *су-*:

сусишје ме човек Гр.

префикс *у-*:

сви се *убунимо* ВК, *ужушјеја* Гр, *ујанем* коња Ка, тој се *уирида* Со, *ушорожила* се ВК, *учмајало* ВК, и сл.

Префикс *уз-*:

некуга деца *уздигну* ДБ, *уздрма* ни Ка, оно се *усиура* да се бије (покушава, а слабије је) ДП, и сл.

976. У ГЗ јављају се образовања деминутивних глагола формантом *-ну*: *бeрне*, *грабне*, *једне*, *кусне*, *ивне*, *сиине*, *цугне*. Овим се формантом образују и тренутни глаголи типа: *бркне*, *буине*, *висне*, *дрмне*, *дуине*, *сврцне*, *цимне*, *часне*.

977. Деминутивност, тј. хипокористичност глагола може се изразити и образовањем помоћу форманта *к*: *глешка*, *дремка*, *иодиска се*, *иивка*, *иийка*, *риика* (скаче), *ручка*, *свиика*, *сидвка*.

978. Од ових глагола јављају се и итеративи настали помоћу префикса *ио-* и инфикса *-кује/-кува-*: *иоглейкује*, *иодискује се*, *иоивкује*, *иорикује*, *иосвииккује*, *иоцуиккује*, поглеткувало, попивкувала и сл.

979. Итеративи се често образују променом вокала из основе у вокал *и*: *замиша*, *зайлиша*, *истириса*, *налиша*, *насмиша*, *насмица*, *огриба*, *одлиша*, *ирейлиша*, *иримица*, *салииша*, *смиша*, *силлиша*, *срииша*.

Један број глагола јавља се са образовањем итератива формантом *-ев(а)*: *вишева*, *кришшева*, *сиаишрева*.

Прилози

980. Прилози су непроменљиви облици, али настајали су по различитим творбеним моделима.

Именички прилози настајали су по обрасцу:

1. окамењене падежне форме: *зими, леће, вечером, крадом, кришом* и сл.;
2. сложенице настале од предлошко-падежних конструкција: *дојролећ, увечер, њривечер* и сл.;
3. сложенице од именице и заменице: *данас, ноћс, въздън* и сл. Видети и т. 828.

Придевски могу бити:

1. само од придева: *дрѣво, горо, убаво* и сл.;
2. сложенице од предлога и придева: *наново, одново* и сл.

Могу се јавити и заменички, бројни, глаголски, као и прилози који, по Белићу, личе на предлоге (вид. т. 827).

Партикуле се додају многим прилозима, али не утичу на њихово значење. Вид. и т. 844.

СИНТАКСА

Именице

981. У употреби именица у реченици нема никаквих специфичности којима би се ГЗ разликовао од књижевног.

О употреби именице *сред* у предлошкој функцији у т. 1114–1115.

982. О употреби окамењених облика именица у прилошкој функцији било је речи у т. 446, 471–472, 518–520, 508, 828.

983. О употреби именица уз збирне бројеве у т. 666.

Именица може бити употребљена и у својству квантификатора уз другу именицу: *џак сливе* Га, *набрамо кола царевицу* Се, и сл. Вид. и примере у т. 1003.

Заменице

984. Ретко се употребљава присвојна заменица за свако лице: *сваки си своју мuku зна* Гр. Много је чешћа употреба ове лексеме у значењу „род, рођак“: *прича ми она да вој е своја* Га, *ја сам вој своја* Га, *ми смо своји* Га.

985. Заменица *си* често се употребљава незамењички, у служби речце за појачање: *дадо си вој паре* ВК, *у године смо си* ВК, *свађа си се са сви од ред* РД, *и он си се врну* Со, *и колко су си му дали прве цену* ВК, *ти ће си се па снајдеш* Со, *нека си га упрала* ДП, *умеш и да си омесиш* Со, *з Десу говоре си* Се, *што си га неси* донела РД, *и снаа си ми не мари* ДДр, *да не мож да си пројде од њи* ВК, *два си телевизора имали* РД, *ја си па спавкам* ДП, *ал свекър си могућан* НС, *и он си отиде* НС, *ја си продужи* ВК, *ја си штапче носим* М, *ми би си могли* ВК, *он си доправи кућу* Со, *младачка си* Га, *вамилија си ми* ДП, *они си купе* РД.

986. Редупликација личне заменице није необична за ГЗ, мада није ни пречеста: *ће га утепају њега* Гр. Остали примери дати су у т. 567–568, 573–574, 577, 583.

987. Могућа је и плеонастичка употреба личне заменице⁴⁴⁷:

има ли гу Лейбсова ДП, *енé га наш бивши преседник* Гр, *енé у девојка* Ча, *никој га неје видео бога* ГБ, *камо га онај преседник* Гр, *те гу шешка* Николка ДБ, *те га Влајко* ДБ, *те га наш шайко* Гр, и сл.

Енклитички облици посесивног датива личних заменица у синонимији су са присвојним заменицама. Примери у т. 999.

⁴⁴⁷ Богдановић: 1987, 226 и нап. 364.

988. И овде се у емфатичном значењу 'много, колико' чује: *шћд га* е шпијунá-жа билó Гр, *шћд га* е нáрод Се.

Придеви

989. О употреби придева одређеног или неодређеног вида било је речи у одељку о придевском виду у морфологији (т. 618–620). ГЗ формално семантички не разликује придевски вид.

990. Могућа је супстантивизација придева, када они не мењају облик, али се употребљавају именички:

придемо и при *сћáри* Ча, нéма *млáди*, нéће нíкој са *сћáри* да се дружи Ча, ја сам слушáла *сћáри* Та, порад *сћáри* свé Та, и сл.

Бројеви

991. Број *један* често се употребљава у значењу „неки“, када има и множину: билí смо с моéга тáтка на свáдбу *једну* ГБ, ја овакóј *едну* кицéљу нóсим ГБ, у Гáци-нан су имáли *едни* као одржáвање Гр. Вид. т. 650.

992. Овим бројем казује се и приближност: мóжда íма *едно* двáес, трéз дýше Гр.

993. ГЗ позната је и употреба ове лексеме са асеверативном функцијом у емоционалном апострофирању⁴⁴⁸: стóко *једна*! ВК.

994. О компарацији броја *йрви* у т. 635.

Из синтаксе падежа

995. Осим номинатива и вокатива, у ГЗ могуће је говорити још о функцији датива. Све остало што је везано за синтаксу падежа у вези је са општим падежом. ОП може бити употребљен без предлога и са предлозима. Како предлози нису у истој функцији и значењу као у књижевном језику, то ћу ја дати преглед конструкција *йредлог* + ОП према нредлогу, трудећи се да наведем што више могућих конструкција са сваким предлогом и што више функција у којима се тај предлог користи. Као и у књижевном језику могућа је и синонимија, па ћу се, понекад, на њу позивати, док ће некада бити учињено поређење са стањем у књижевном језику.

Номинатив

996. Употреба номинатива у ГЗ не показује необичности у односу на књижевни језик. Номинатив налазимо у служби субјекта и његових одредаба и као именски део предиката, за шта није потребно посебно наводити примере.

997. Номинатив се узима и при поређењу: неé поступи́ла како *човéк* ВК.

998. Уз показне речце *ево*, *ено*, *ейо*, када у књижевном језику стоји генитив, у ГЗ јавља се номинатив:

евé гу *йри́колица* ДП, тé гу *рука* ДБ, ене́ у *дево́јка* Гр, и сл.

⁴⁴⁸ Ивић: 1963, 22.

Датив

999. У функцији посесивног датива: свекрва што *ми* е ВК, ја сам *вој* маџи РД, снајка *ни* е умрела Ли, и *ово*му едан син Ча, Диџа *џи* е деџа Ли, штала *човеку* Гр, *мојему* деџеџу брат ЗТ, *Николе* и *Милинке* маџи ДДу, пројдо *људем* преко гумно ВК.

1000. У функцији датива намене: *њој* дава Со, однесем *вој* сирење Ка, дадоше *вој* некакво ћебе Ка, кажем *иокојному* оџу Гр, носи га *срескому* началнику Гр, однесем *воду* деџам Га, све *њим*, *деџам* РД, *Зорке* донел текне ДДу, *Каролине* да пошалемо јајца ДДр.

Општи падеж без предлога

1001. У функцији објекта: и *њега* увате ВВ, саде *дуџан* Се, калуџимо *дуџан* ДДр, *ми* смо *ше* повалили Ка, прашка *џиџио* Ка, има *коња* *јаровиџога* ДДу, кџд маџим ја *очи* Гр, и *баранију* набрамо Со, накладем *огањ* ВК, муџем, *свиње* поим РД, а горе *напраи* *иојаџиу* Ка, да си *напраи* *коло* Гр, да *га* премениш ДП, дрџал *момци* Со.

1002. Уз негацију, тамо где се у књижевном употребљава словенски генитив: нее имало *никакав* *бојаџнос* ДДу, она *нема* *кућу*, *нема* *кућиџише* М, значи, *нема*ле *ни* *каџиџе* ВК, оно *тамо* *нема* *наџод* ко што е овде ВК, кад отидеш, *нема* *врџање* М.

1003. У функцији партитивног генитива: *йола* *кило* *млеко* Со, оно *йоловин* *свеџи* остало наметено Та, оно *вати* *малко* *маглу* М, *иџадо* *кила* *крџмиџр* ГБ, *иџадо* *кила* *воду* Ка, *малко* *квасаџ* ВК, *коџиџл* *воду* Га, *шеџиу* *иџеџене* *иџиџиџе* ДП, *залоџ* *леџ* Ка, тој смо *ми* имали *млого* *воду* Ча, и сл.

1004. Уз глаголске именице: у *куџуџруз* *брање* РД, до *куџуџруз* *брање* Ш, *чи* *сџење* *оруџје* Ка, *одрџсвање* *реџ* Гр, и сл.

1005. У значењу темпоралног генитива: па га *чуџаш* *џело* *леџио* ВК, *нели* *једну* *гоџину* *такџој* Ка, *џелу* *ноћ* Ђорџа пуџил ВК, *овуј* *гоџину* *три* *јаџети* сам имала ДП, па се *раде*ло *сву* *ноћ* Ча, *несам* *искоџила* *џелу* *зиму* Га, *џелу* *ноћ* *седеја* и он Гр, па све *џуј* *ноћ* *платим* ДП, *дојдо* *едну* *јесен*, *друџу* *јесен* она умре Га, и сл.

Општи падеж с предлозима

1006. Многобројна су и разноврсна значења конструкције *ипредлоџ* + ОП. То је једна од најзначајниџих балканистичких одлика која је захватила ове крајеџе. Губитак синтетичке деклинације *надокнаџује* употреба предлога уз ОП. Преглед грађе даџу према предлоџу:

Без:

1007. Обично је у функцији немања, изузимања онога што значи реч у ОП с којом је предлоџ: *неће* *без* *џубре* ГХ, *сељаџ*, па *без* *џаџиџа* Со, *остаџо*мо *бес* *леџ* МКу, *отидџ* си *бес* *киџељу* ГБ, *оће* и *бес* *иџаре* Ча, *без* *мојџа* *човеџа* ДП, ко *детџ* *без* *маџиџер* РД, и *бе* *срџе* ДДу, *остаџ* *без* *руџу* ДП, *тај* *бојлек* *без* *руџџџи* Ча, за *мене* *без* *меџо* Ка, и сл.

Врз/врез:

1008. Овај предлог има вредност стандардног *ѵреко* или сл.⁴⁴⁹: човѣк *врз чо-вѣка* Гр, едно *врз друго* М, а ја њу па *врез њѣга* ВК, врљајте *тјј зѣмњу*, *ћушкајте врз њѣг* Гр, и сл.

1009. Са значењем начина вршења радње: *врз шију* га *закла* Гр, *врс шију* га *кóљу* Гр.

До:

1010. „Предлогом *до* означава се нека граница“⁴⁵⁰, просторна или временска, односно досезање кретања до те тачке.

1011. Завршна тачка кретања, тј. географски објекат као циљ до којег досеже кретање: *додеше до Присјан* РД, *до онѣј дóлѣ љуѵриѣ* Гр, да *идем до Гаѵинан* ВК, *колко до шебечку ѵланину* Ка, *до нашо село горе* Га, *до љуѵрију* га *загњѣла* ДБ, *отидóмо до Марину Куѵиѵну* Гр, и сл.

1012. Понекад се за појачање употребљава и речца *сѣм*⁴⁵¹ и, ређе, *чак*: *овдѣ вој е кућа билá до сѣм*, *до ѵѵи* Гр, *до сам Крáсѵавче* вој е кућа ДП, *расѣчена* па *дóле до сам крај* РД, *одóвде* па *тáм запасуе чак до Благоју* ДДр.

1013. Некада је та тачка временска граница: *свѣ дó јесен* Ча, *до Велигден* Ча, *до Крстѵовдан* Ча, ја сам га *накранил саг до ѵоѣње* Ка, *до Свѵтога Никóлу* Ка, *до Гмиѵировдан* Ш, *до Свѵи Раѵѵѣл* НС, *до Пејчин дан* МКУ.

1014. У значењу узрока: *неѣ му до ѵој* Га, *нејѣ билó до ѵáре* Га, и сл., а у синонимији са *до + Г*⁴⁵².

1015. За исказивање месног односа: *свѣ едно дó друго* налегáли Со, *свѣ тојага до ѵојáгу* нарѣдене ДДу.

1016. За ограничавање у простору или времену често се користи конструкција *од + ОП ... до + ОП*⁴⁵³: *од Бурѵовдан до Гмиѵировдан* Ка, *о цаг до јуѵре* Ка.

За:

1017. Узрок: *немóј да плачеш за свонáц* Ка, ако те *тѣпам за ѵој ѵушење* Ка, да те *убиѣ за зáлок лѣб* Ка, и *тѣг билó криза за лѣба* Со, ја сам *рђа за једење* ВК.

1018. Објекат: *жѣљна за унучѣѵу* Се, *мѣне, дѵшо, сѣг не интересуе за мóмци*, но *за дѣде* Га, *за дѣде* ме интересуе Га, *он се, бре, растужил за ѵáѵу* Га.

1019. Кома, односно чему је што намењено: *за нас* онај говњáр ВК, *за њи* *кóшке* РД, *нејѣ, нејѣ тој за нас* Се, *на му за дѵшу* Га, *примен за милиѵију* Се, *само није за кланѣ* ВК, што *остаде, овóј за сина*, *овóј за унука*, *овóј за ѵриѣѵѣљ Жикини* ДП, *јужја за жѵиѵо* Ли, *тѵрим вóду за свињу* ВК, *чѵвам си за укóй* МВ, *жѣнско ће остáне за домазлáк* ДП, *предѣмо за чѣрге*, *за ѵлáѵина ѵрѵшена* Га, *нóсим јабуке за едење* ГБ, *немам за ѵрóдавѵ* Га, *ђáци има да берѵ за учѵѵѣљи* Ча, *спрѣма за мѣне* ГБ, и сл.

⁴⁴⁹ Симић: 1980, 54.

⁴⁵⁰ Јовић: 1968, 164.

⁴⁵¹ Богдановић: 1987, 236.

⁴⁵² Ракић: 1995, 534 (14).

⁴⁵³ Богдановић: 1987, 236.

1020. Женидбено-удадбени односи: па се одала за њега Ли, после сам ја дошла за њега ДП, мбраш за *нашого момка* да пођеш ГБ, ели да те даду за *школува-нога* Ча, удавала е гу за *еднога Бџика* Га, она си отиде за *онога Жику* Га, и сл.

1021. Циљ: да питуе за *мој* Ли, појдем за *нешто*, па забраим МВ, дојдоше, питуваше за *мен* ВК, диду за *наслејиво* РД, леб даде за *цигаре* Ка.

1022. Као допуна глаголу *смаџра*(*џи*): неје гу сматрал за *девојку* ДДУ.

1023. Правац и циљ кретања: кад смо пошли за *џамо* Ка, отидо за *Нџи* ДП.

1024. Циљ ради којег се врши радња, односно „да се нешто нађе и донесе“⁴⁵⁴: идемо за *млеко* у подне Га, сзз Благоју отишъл за *дрва* Ча, иде за *џисмо* Ча, дор отоше за *маџику* Ча.

1025. За означавање количине: а куј дал за *двџста џедесџи* ВК, остало за *едну џачку* Гр, има за *дџесџи казана* Га.

1026. Временско значење: там за *џола годину* ДДр, за *Велигден* Гр, за *Госџо-ђиндан* ГХ, за *Бадњи вџечер* МКУ, тој е било за *џрви свеџки раџи* Га, за *време Турџи* Га, и сл.

1027. Прилошки: па, што ће човџек, за *вџек* ли ће Га.

1028. У значењу *о + Л*: за *куга* тој (причаш) Ка. Вид. и т. 1061.

Због:

1029. У генитивном значењу узрока: онџ због *џашалџк* ВК, збо *козу* Се.

Из:

1030. „Порекло онога што је другде стационарано“⁴⁵⁵: јагње из *јегџл* М, из *џашалџк* ВК, кџ дојдоше из *раџи* Ча, попрџка из *џуриџију* ВК, ишъл из џи ДДр, ишъл из *Бџоград* Се.

1031. „Географска локација или место порекла онога што управна реч значи“⁴⁵⁶: озгџр из *Кладанаџ* Ш, из *Кџаџжовџи* ДП, одозгџр из *Зџилање* ГБ, из *Лџсковаџ* тија што е МВ, из *Врџоџи* што е Ш, овде и *село* ВК, из *Крџстџавче* вој муџ Кр, из *Дџољни Барбеш* ГБ, један из *Дуџник* Гр, из *наше село* Ка, овдека исто из *нашу малу* Ка.

1032. Порекло: татко вој е рџдом из *Крџстџавче* Ка, ја сам из *Грџињу* девојком ГБ.

Исџред:

1033. У синонимији са предлогом *џред*: има една џџва *исџред нашу куђу* Гр, туј *исџред шџалу* Га, у позиционом значењу, према књижевном *исџред + Г*.

Код:

1034. Употребљава се у значењу „бити налазити се у сфери“⁴⁵⁷ онога што стоји у ОП уз који се налази овај предлог: остави *код едну друџку* едни опџнци ВК, отидо дџоле *код Милџнку код браџаниџу* ВК, *код моџ* да бџде М, ишла *ко дџџвера* Се, такој сам се провџла *ко џаџшка* ВК, несџм чула да ли *џика коџ Сџџнку*, да ли *џика*

⁴⁵⁴ Ивић: 1963, 14.

⁴⁵⁵ Симић: 1980, 44.

⁴⁵⁶ Симић: 1980, 44.

⁴⁵⁷ Ивић: 1963, 23.

који *Сиданка* ДП, ја сам код њи била ГХ, бил код њој *Крстиу* слуга ВВ, код *нашога* началника Гр, код *његовога* башију ДП, код *нас* је обичај Со, код *моџ* онде Га.

1035. Облик којим је обележено лице — циљ, односно крај кретања: *ајде код ситрину* и *код чичу* ВК, она си ошла *код синови* ДДу, реко, *ће дидеш код Зорана* Се, отидем ја *горе код децу* и *код бабу* Ча, *оптужи* га неки *код началника* Гр, и сл.

Кре/кра:

1036. У овом облику исти се предлог јавља и у Понишављу, а у нешто измењеном лику код Галипољских Срба⁴⁵⁸.

У ГЗ *кре* је у синонимији са *код*, односно *к(а)*:

девојка си била *кра момка* РД, *тамо кра милицију* рекъл Ли, *има кра Мењача* ВК; и они *појду кре њу* РД, ја не могу *кре Виду* да отидем РД, он отиде *кре одну жену* ДП, пуно су га доводили *кре нас* РД, па ишли *кре њи* Се, отидо ја *кре њи* тамо Се, *ће диу* (да иду) *там кре њег* РД, *идеш ли кре ови* Се.

Са удвојеним предлогом је: *иде на кре Мораву* Ча.

Кроз:

1037. Казује да нешто пролази с једне на другу страну појма с именом у ОП уз који овај предлог стоји: а *Крста крос њорозор* ДДу, *крос Комарицу* ДДу, *крос илдину* ДДу, *натам кроз шљивари* ВК, па га *кроз воду* промакнеш Ча.

1038. Неки од ових примера употребљени су у просекутивном значењу, у синонимији са *ио* + ОП⁴⁵⁹.

Куде/киде:

1039. У синонимији је са предлогом *код*: *овдѣк бѣш киде моу кућу* ДДр, *на киде гумно* Пе, *киде ондј дрво големо* Ча, *куде гробје* ДДу, *ће диде куде сеситру* ГБ, *туј куде задругу* Га, *иди там куде децу*, *бре*, и *код жену* Гр, *ће диде куде сеситру* ГБ, *тамо куде аушбуска сиднициу*, па *доле куде онија дом* Ча, *седѣ си куде бабу* ДБ, и сл.

На:

1040. Посесивност: *Марина Владетова*, *тамо на Владу* Та, *на много иија* полипсале *кокошке* ВК, *овам*, *на комшије*, *на овија* е амбар Та, она е *ујна на шоба Раче* Со, *било на шоба моего зѣша Владу* Со, *овде на Сиданоју* ћерка ДП, и сл.

1041. Време вршења радње: *идемо на собор на Пејировдан* Ча, *на Велигден нѣсимо* ДДу, *на едн Сидсовдн* М, *ишли смо на Свѣиш Јован* Ча, *отидомо на Свѣиш Николу* на собор Ли, *на Покладе* се лајало *јајце* ВК, *на дан Госиођиндан* Ка, па ги *лучимо на Гмишровдан* Га, на собор *на Водице*, *на Богојављење* и *горе* *идемо* и *на Пејировдан* Ча, он је па *купил бил на Свѣишога Саву* ДП, и сл.

1042. За временско трајање: *па на недељу* мѣсимо Ча (у значењу „по недељу дана непрекидно“).

1043. Циљ и правац: *ајд на кладанац* ВК, она *на воду* отиде Та, *најпрво на воду* *дидем* ДДр, ја сам *тамо на воду* дошла ДП, *ајде на рабошу* Ча.

⁴⁵⁸ Рукопис докторске дисертације Ј. Ђирића, *Говор Понишавља*, стр. 233. Има само један пример: *радујемо се кре њи*, и тамо је, по Ђирићу, конструкција *кре* + ОП у синонимији са *ио* *кре* + ОП. У облику *кр* јавља се и код Галипољских Срба. П. Ивић га тумачи редукицијом ранијег *крај*, али са помереном семантиком. Ивић: 1957, 81. и 314.

⁴⁵⁹ Милинковић: 1988, 116 и нап. 17.

1044. Начин: *на ражањ*, па се обрта, обрта МВ, ја прве *на цуцку* РД, држим с руке и носим *на главу* ВК, копали *на руке* ДП, жели *на руке* ДБ, едни *на ноге* стоје ДП.

1045. Место: *има на леју* Се, неће *на леју* Се, *на ћошку туј* Гр, *на ветрину* ВК, *на јаснагач*, овакој МВ, *на астиал* је кад гости дојду Га, и сл.

1046. Са значењем средства: све направене *на машину* Ча⁴⁶⁰, *на куделу* намотам, па въздан предем ВК, измотамо *на вишел* Со, *на вијакер* сам се довезла Га, *на онј вурке* предемо ДДУ, пшеницу мељемо *на млиневи* МКУ, *на разбој* и ткаемо Со, да тера дрва *на ирактиор* ДП, па *на обрамку*, па горе Га, пребирам ги *на нишке* Ча, и сл.

1047. Намена: носим *на козу* ГБ, речелъ ете *на снашу* НС, *на јейрве* чарапе Га, да носимо *на извидницу* Ка, да носим ја *на туј извидницу* Ка, па *на децу* куа Гр, да ми поете *на к'еркицу* ДДУ, свѣкру вѣчером дадем и *на дѣвери* и *на јейрве* Га.

1048. Крајња тачка у простору, тј. „обележавање објекта чије је досезање циљ кретања“⁴⁶¹: ми идемо вѣчером *на јегъл* ДДУ.

1049. Правац кретања: ишъл *на Дубраву* ВК, одовуд ударили *на Габровац*, па на *Бербашово* Гр, и сл.

1050. Фразеолошки: лѣб *на мањак* ВК, маз *на мањк* и мѣн Гр, утепали *на мѣсто* Ка, *на онија свѣт* Со, неће пасуљак *на гол стиомак* ДДр, уста нека ми отиду *на шил* Со.

Над:

1051. У инструменталном значењу, „у функцији одређења места“⁴⁶²: одма онде *нада туи* Та, на нашого зѣта *наи туи* Гр, овде *нада село* Га, и сл.

1052. У значењу књижевног *изнад* + Г „за оријентационо означавање места“⁴⁶³: *нада чешму* горе Се, овде *нада село* Га, врже се *нада кубе* ВК, тури се *над огањ* ВК, ако ти даде горе *наи туи* плац Со, *наи кућу* ги одведе натам ГХ, *наи село* овде Ка, до она пут *над гробје* Га, и сл.

Низ(а):

1053. У деорсоперкурзивном значењу: *низ реке*, *низ реке*, па преко авлију отидоше ВК, пројдомо *низ Промку* М, има га овде *низ реке* редом МКУ, омакнуше се *низа стиену* Ка, иду они *низа село* Гр, дојдо ја, и ватим *низ Душанову улицу* Гр, и сл.

Од(а):

1054. За означавање материје: оно *од врбовину* издлабено МВ, накршимо *од бучје шуму* ДДУ, натрошим онај зрнца *од жийио* ВК, цеђ направимо *од иѣйел* Ча, заврзълка *од шамју* Ча, *од бакр* М, на астал *од бајшон* РД, свињка тој е *о дрво* МКУ, *од сламу ражену* Ча, мешањница *о дрво* Ча, капут голѣми *ош клашње* Ча, и сл.

1055. У аблативној функцији: кору *од ора* ДДУ, Буда скинул *од овој*, *од радио* ВК, оздол душамѣ *ош канаше* Га.

1056. У значењу узрока: *од глад* умрѣја Гр, њѣга па стра *о чѣтиници* Гр, ал се ја прекрсти *од моѣ муке* ДДУ, ће поцрца *од сира* Гр, па се свѣ уста израњаѣе *од кучи-нишиа* ВК, млого имаш притисак *од нервозу* ВК, она си умрѣ *од шлог* Ка, и сл.

⁴⁶⁰ Симић: 1980, 135.

⁴⁶¹ Ракић: 1995, 543 (23).

⁴⁶² Ракић: 1995, 548 (28).

⁴⁶³ Ракић: 1995, 537 (17).

1057. Темпорално:

а. у значењу почетне тачке у времену: *ош Пешровдан* натамо си закољемо Га, *сбг од четвршик, иешик Ча, од Пејчин дѣн НС, лани од Свеши Николу поланскога Ли,*

б. за означавање старости: и онуј ракију *од ие шес гóдине Га.*

1058. За означавање сродства или порекла: сестру́ *о шейку* ДДУ, *имам јоште о ћерку* Кр, *неко потекло од шшја* М, *тија брат од ујку* болесан Со, *брат о шейку* Ли она е *о шшј соршу* ДДУ.

1059. У поредбеним конструкцијама: он је *гор од швау ујну* Ка, он бија по мајстор *од сви* Гр, он је старији био *од мени* коца Гр, не мож Никина Љубица да е по убава *од мене* Га, *постар од њум* Гр, и сл.

1060. За означавање места: цел месец га нема *о шерен* Гр, *од Ниш* доведе Се, *од онуј воденицу* — тркеле, тркеле ДДУ, *иде озгор од Сшојанчовско* ВК, *од шшј нашу* Голем *иадину* Ча, нема у *од зумно* ВК, *од аушобуску сшанциу* Ча, само рече *лап од главу* ВК, *отуд о шрлу* РД, *отуд од Душњик* М, *носи ноћом воду од чешму* Га, *увечер се бавил много од йосо* Со.

1061. У значењу предмета о којем се говори, у синонимији са *о* + Л: *причамо од снаје*, па *од унуци* Со, *од њи* несмо ништа разговарали ГБ, *од жельку* песма ГБ, *вреве од лóже* ДП.

1062. Посесија: оно *ош козу* ретко (млеко) Га, *од синови* *имам* (унуке) ДП, *адресу од Нешину мајку* ДДр.

1063. Поттицање: *чџем од људи* РД, *не е ми лошо о децу* Се, *оће тражиш од Сашу* Ка.

Око(л):

1064. У значењу места, тј. простора на коме се што врши или простире: па се *окол онóј сшожшшше* ДДУ, па би си нешто *окол кућу* правил Се.

1065. Приближност: *оздол* негде *око Ниш* ли е Ка.

1066. Темпорално: *кад око йодне* би Ка.

1067. С пренесеним значењем: *комендија око мџжи, око момци* Га.

Ошуд:

1068. У значењу *иза, с друге сшране*: *чџк ошуд Крушевџ Ча.*

По:

1069. ОП са овим предлогом најчешће се употребљава у адвербијалној позицији.

1070. У локативном значењу: *могли смо се осивамо йо брда* Ли, *врчка йо двор* ГБ, *йо шаван* сам поврљала МВ, она там *чисти траву йо њиве* Ка, такој се *деси-ло йо државе* Гр, *буни се баба доле йо шшалу* Ли, *сваћали се там йо шшја* Длибóки *дел* Со, а они су там па *йо Београд* Со, *едан ми е тамо йо Негошшш* Ли, *кџкво најде йо амбар* Гр, она е била *овдека йо школе* Ли, *куће им йо ливаде* Га, и сл.

1071. У просекутивном значењу: *йо онај йушш* Ка, *иди йо йушш* РД, *иде йо йушш* горе Га, он ци се па *маје йо шшјаци* Гр, *вате па йо реку* Ча, *кво ћу дим тамо йо село* Га, и сл.

1072. У значењу секвентивног *иза*: а *ѿо дрљачу* иде трн Со, она *ѿо мѣн*, *ѿо мѣн* ВК, она оздол иде и он *ѿо њу* ВК.

и у синонимији са *за* + *И*: *ѿо њѣг* нѣма да пѹцу Ка, јуре *ѿо неки комише* Гр, *ѿо њѣг* мајка трчи Ча, и отиде *ѿо њу* Га, и сл.

1073. У дистрибутивном значењу: *ѿо едѣн дѣн* дојде Га.

Уместо *на* + *А*: ја кѣт се наљути *ѿо ѿѣшкѹ* ГБ.

1074. Начин: *ѿо ѿѣсмо* га увѣдим Ча, мада ово може бити и неки вид посредништва.

1075. Темпорално значење: *ѿо Свети Саѡу* НС, ми смо *ѿо њи* Ка, сѣк ће бѹде четерѣс дана *ѿо Крстѣвдан* Ча, два се замењуваше *ѿо мѣн* Гр, киде љу ја дидем *ѿо нѣ* Со, и сл.

1076. Количински: *ѿо недељу* ми не идѣмо Га (мисли се на време од недељу дана), они *ѿо гѣдину дана* Га, осомдесѣт ѓвце, *ѿо деведесѣт* Ча, и сл.

1077. Уместо књижевног *за* + *И*: ко да ће мре *ѿо Богдена* ВК, наноси се, Витке, црнине, наноси *ѿо јадну Љубицу* Га, и сл.

Под:

1078. У значењу места, тј. завршетка кретања, најчешће адвербијално: *ѿод оној вѣтришиѣ* М, *ѿод вршњици* Ли, *ѿод вршник* Га, он тури нѣж *ѿод глаѡу* Га, *ѿод едно дрво* отѣмо ДДу, *ѿод ора* МВ, а нашо на *ѿош ѿуш* Ча, *ѿода слиѡу* ДП, *ѿод онуј шѣвкѹ* ВК, и сл.

1079. Начин: сѣс њѣга ми *ѿод руку* Ли, *ѿод мишкѹ* се водили Со, ѡвати ме *ѿод рѹкѹ* ГБ, и сл.

1080. Облик: *ѿод кирѹју* су Се, Стевановић помиње уз напомену да у том случају имамо „неки терет“⁴⁶⁴, мада и то може бити неки вид начина.

1081. „Конструкција *ѿод* + ОП може означавати и чиме је што засађено“⁴⁶⁵: била е *ѿода дешѣлину* Ли.

Поза:

1082. У значењу књижевног *иза*, „за оријентационо означавање места“⁴⁶⁶: сакрие се *ѿоза камен* Гр, *ѿоза вратиа* стојим ДБ, и сл.

Позади:

1083. У генитивном значењу места: *ѿозади њѡма* НС.

Порад:

1084. У генитивном значењу, у синонимији са *ѿоред* + *Г* за изражавање динамике кретања у односу на дато место, као и за интерпретацију позиције уз глаголе мировања⁴⁶⁷:

пројдо *ѿорад грѣбје* ВК, наши су тѣли дѣду *ѿорад бѹгарску грѣницу* Гр, пролазе они *ѿорад кућу* Гр, ондѣ *ѿорад њи* пројдо ДП,

⁴⁶⁴ Стевановић: 1989, 426.

⁴⁶⁵ Богдановић: 1979, 119.

⁴⁶⁶ Ракић: 1995, 537 (17).

⁴⁶⁷ Ракић: 1995, 535 (15).

колица су *йорад шују* ДДу, овде *йорайи ујуи* стојал МКу, све *йорад слог* наређено ДДу, у трóјке *йорад слог* стоје ДДу, и сл.

1085. Уместо књижевног уз: *йорад њи* ћу и ја ДП, *йорад њин род* ДП, да си ја бóдем онде *йорад њи* ДП, и сл.

1086. Уместо *са* + И: кд сьм *йорад овце* ДП.

Пре:

1087. Казује време вршења радње, стања или збивања које претходи појму с именом у ОП⁴⁶⁸ уз који стоји предлог: дошъл у пѣтак *йре свадбу* ВК, да пóчнеш *йре време* РД, ја знам *йре недељу дана* Ча, ськ су сејали *йре недељу дана* Ка, и сл.

Пред:

1088. У временском значењу: *йред Велигден* ДДу, већ *йред зору* Ча, што се ојагъило *йред Свеѣога Сѣву* ДП, и он умрѣл *йред њѣга* Га, и сл.

Овде ће у књижевном бити *йре* + Г, „у функцији временског одмеравања“⁴⁶⁹.

1089. Позиционо значење, тј. завршетак неког кретања испред појма с именом у ОП, као и аблативно уз глаголе кретања, а у синонимији са књижевним *ис-йред* + Г⁴⁷⁰: искочи ја *йред кућу* ВК, *йрей кућу* му је Гр, *йред нашу сѣреју* ВВ, *йред Кѣс* онде Гр, ћушне онóј говњар, онáј ситнеж *йред нас* ВК, прве *йред њи* Га, тањир *йреда свакуга* Га, бегал *йред Бугари* и *йред Немци* ГБ, и сл.

1090. Са позиционим, али и са значењем намене, јесте следећи облик: нóсим *йрей коњи*, да им тóрим зóб Га.

Прекај:

1091. У значењу *йоред* + Г, тј. *йокрај*: прóјдем *йрекај њѣга*, па *йрекај нашо* Гр, а ја *йрекај огањ* ДДу, *йрекај маѣер* овде Га, бóље коњи нек пасу *йрекај ујуи* ВК, *йрекај њѣга* Се.

1092. У синонимији са књижевним у + Л са просторним значењем: она е све била *йрекај кућу* М.

1093. Уместо књижевног код + Г: ја сам *йрекај сѣоку* Ча, идó *йрека крómѣир* Се.

Преко:

1094. У генитивном значењу да се нешто налази с оне стране или да се прелази по горњој страни онога што је речено ОП уз који стоји овај предлог: имамо си óдма *йреко друм* доле Га, онáм *йреко ћујрију* РД, *йреко њину бачу* ДДу, па йма *йреко цáревицу* врвина ВК, отóд *йреко рид* МКу.

1095. У темпоралном значењу: *йреко йосѣи* (док траје пост) ВК, онáм *йреко недељу* (после недеље, тј. док траје следећа недеља) ДДу.

1096. Може да значи посредништво, тј. „средство комуницирања, односно начин преношења информације“⁴⁷¹: чуло се *йреко људи* ДП, овóј *йреко йóшѣу* мóра дйде Гр, тóј сам чула *йреко људи* Со, и сл.

⁴⁶⁸ Стевановић: 1989, 342.

⁴⁶⁹ Ракић: 1995, 536 (16).

⁴⁷⁰ Ракић: 1995, 536 (16).

⁴⁷¹ Милинковић: 1988, 155.

1108. У значењу инструментала оруђа: *свс шпрн* закачи ВК, па *с пйел* усולי-мо МВ, *свс ножеви* ВВ, овак *са срп* ДДр, *с шјојге* ударили ВВ, па *сас уму*, нема са-пун ВК, *с вилу* овуж гвоздену Га, покријемо *са сламу* Ка, *с шјојашку* ДП, *свс брану* смо влачили Со, *с коноиче* Гр, *са сукаљку* ДДу, *саг свс акценцију* М, ја само познавам што мрда *свс устиа* ВК, *са срп* смо жели Ча, Бошка е убил овај *свс камен* Ча, и сл.

1109. За одређивање дела тела на коме се манифестује дата особина: *ћорав бија с едно око* Гр, *неки сакат с руку* Гр, и сл.

1110. Време вршења радње, када се *с* + ОП употребљава као адвербијализовани темпорални облик: *с јесени* онџ ги лове В.

(*С*)*према*⁴⁷⁵/*(с)**прама*:

1111. Темпорално: *према Први мај* на два дана М, *сирома Свети Ранђел* НС⁴⁷⁶.

1112. „У односу на х, у понашању према х“: није бил рђав *према мене* Ка. *Сироти/сироти*:

1113. Обично у синонимном значењу са предлогом (*с*)*према*, у значењу „у односу на х, у понашању према х“: *кљко смо ми сироти ни*, они ће *сирати нас* ГБ.

Сред:

1114. Употребљава се као предлог са значењем добијеним према именици средина и са предлозима формира предлошке изразе⁴⁷⁷: *на сред кућу* оцак Со, у *сред село* Гр, појдомо *до среи пјуи* ВК.

1115. И темпорално: *у сре дџн* МКу, *у сре дџн*, стојеше сланце на сред небо Ча, и сл.

У:

1116. Локативно значење места: *татко вој у Аустрију* Та, ни *у Гаџинан* сџг никкво неџ Га, *туј у кућу* умрла РД, *у двор* и *пџим* Ка, кућу су *запраили* у *Душник* Ка, *у шјојашку* смо га врли Гр, онам *у Бучје* Ча, седну *у шјошку* Га, нема дваес човџка у *село* Га, на *службу* у *Крвацко* ГБ, и сл.

1117. Акузативно значење правца и циља: *иде у Гаџинан* Ли, *дџмо у његово село* Га, *дошъл у Вршой* ДДр, *џди у кодник* Гр, *џдма иду горе* у *Прџмке* ВВ, *џд у Редџк* ДДу, па се *дџгомо* у *Крсџино гумно* доле, *у Млаку* ВК, *идеоше у шрошњу* Ча, *ишлџ сам у додолице* МКу, и сл.

1118. И са појачивачем *чак*: *шћеш чак* у *Росуљу* Ча.

1119. Са циљем да се нешто нађе и донесе: *ишъл си у јџгоде* Ка, *иде се у цвџјке* Ш, *ишлџ се у дрџа* ГБ, и сл.

1120. Време: *у деишнсџво* смо се млоџо мучили ВК, млоџо су имџли *у јесен* МВ, *у чџшврџак* растури Гр, *џтели ми се крава* па *у пџџак* РД, *у шџија шосиш* знаш квџ сам *јџла* ВК, *набрамо се у недељу* ДП, место да *дојде* у *субџиу* ДП, Па, *у девџш-наџз гоџдине* (се удала) Со, *Јелџна кџд дојде* у *шонеџџник* Ча, не знам *у кој дџн* Га, *у недељу* се ми *надамо* ће *дојду* Гр, *једна умре* у *сџдње гоџдине* Га, и сл.

1121. У значењу средства: *н умџм, душо, у машину* Га, *возим си се у кола* Гр, *у цџђ* ги *перџмо*, *у пџел* Га, и сл.

⁴⁷⁵ Маретић: 1899, 542 белџи облике *према*, *прама*, *спрема*, *спрама*.

⁴⁷⁶ Богдановић: 1979, 113, фуснота бр. 41.

⁴⁷⁷ Симић: 1980, 56.

1122. Идиоматизована употреба: да сам у *свѣи* ишла ГХ, језик у *кућарку* ДП.

1123. Количина: у *криваче* МВ.

1124. Уз глагол *гледаѣи* и сл.: ти ли не гледаш у *њи* Га.

Уз(а):

1125. Јавља се као у књижевном у суродперкурзивном значењу: *ус камен* се каћи Ча, ватили *уз онуј долину*, *уз ондј мѡс* иду Гр, *уз насий* одоздѡл иду Гр, крену-мо *уз онуј узбрдничку* ДДу, увати па *уза село* појдѡ ДДр, дојдѡ овдека *ус каиѣју* ВК.

1126. Позиционо значење везано простим обележавањем близине: *уз огњи-шѣе* МВ, него се усправија *уз дуар* Гр, *уза свако дрво* М, све си *ус коиѣл* МВ, не се-дѣм *уз асиѡл* Га, да бѡде *уз нашога војника* Гр, и он стои *уз њи* Гр, спѡл *уз мајку и шѡшка* Ча, леѡ *уз њѣга* Гр, и сл.

1127. Као гранична тачка завршетка кретања: *тури главу уза сѡм ирѡзор* Гр, *уза шѡлиер* ДБ, и сл.

1128. Предлог *к*, „једини који се и у руском и у српскохрватском језику упо-требљава само са дативом“⁴⁷⁸, у ГЗ је непознат.

Удвајање предлога

1129. Појава није нова, ни непозната⁴⁷⁹.

оѣи ѡо ирѣес, *чеѣерѣс кѣла* Гр;

кѡд појдеш *за на дѡле* Гр, па однеће *јагње за на ѣемѣл* Со, *за на гушу* ВВ; он мрдну *на куде мѣн* Гр, бѡш овдека *на куде Видѡсовино* ВК, *на киде Грдѡни-цу* наѡре Ча, *на куде Градѡницу* Ча, *на куде Морѡву* Ча;

на кре Морѡву Ча;

кѡд иде *за код њи* Га,

за у Дрѡјчину Бѡру Гр, све *за у шѡреѣи* исѣко Ка, *за у вашо село* Ка, мѣне да остане *за у лѡјзе* ДП, беру крѡшње *за дѡле*, *за гѡре*, *за у Дрѡговје* ДП, тѡј е *за у неде-љу* ДП, ја ти, мајке, несѡм ни *за у иѣсѡк*, ја ти, мајке, несѡм ни *за у кола* ДП, мливо ће напраи *за у водѣницу* Ча, појдѡмо ми с една дрва *за у Баѣу* Гр, љѡди *за у рудници* Гр, Драгану дошло *за у милиѣју* Се.

Поредбене конструкѣје

1130. У поредбеним конструкѣјама део са којим се пореди може бити у но-минативу или ОП. Разлика се уочава онда када ОП није једнак номинативу.

Копула *к(а)о*:

1. исто *ко* и *ѣи* Се, она у нема, дваес кѣла *ко ја* Ка;

2. бѡш *ко мечкара* ДДр, нека старѣѣја *ко мѣне* Га, висѡк исто *ко мѣн* Ча, младѣић једѡн *ко вас* Ка, прилично *ко нас* гѡворе Гр, а тѡр *ко маѡку* ГБ, такѡј *ко ѣѡјазу* РД.

У ГЗ нисам чула облик *ки*⁴⁸⁰.

⁴⁷⁸ Миљинковић: 1988, 29 и нап. 49.

⁴⁷⁹ Стевановић: 1964, 381, Јовић: 1968, 172–174; Богдановић: 1987, 244–245, Богдановић: 1979, 130.

⁴⁸⁰ Богдановић: 1987, 229.

Колко:

висок *колко* врата Ка.

Како:

пријатељ црче *како* ђаво Гр, онај платна бела *кько йомучно* Ча.

Кько год / ко год:

она *ко год* је заспала РД, *кько год* опњнци Ча, но се дотера *ко год* девојка Га, *ко год* пијан човек Та, ће ме изгрди *ко год* биров кучку Ча, доноси ми *ко год* на дете МВ, оно *ко год* решето ДДУ, *ко год* прашина М.

Него:

тој гору *него* кочина Ли, овчо е млекó млого бољо *него крвјо* Га, нема боља пѣсма, мислим, *него* овде код нас МКУ.

Предлог *од* у поредбеној конструкцији обрађен је у т. 1059.

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛА

Инфинитив

1131. У служби инфинитива је конструкција *да* + презент, а често ово *да* изостаје:

1. *да* + презент:

мож оно *да сѝои* Ча, ни кукуруз нема *да садиш* Се, мош па *да дојде* Се, немој ти *да се секираш* Се, морам *да йѝшљам* ДДр, ја умем *да йричам* ДДр, не смѣш *да йишнеш* РД, знам *ди*м на орање М, он отиде *да куѝи* РД;

2. без *да*:

не могу се сеѝим чи бѣше Ча, не могу ју *музѣм* ДДр, *йочѣше* онѣј жѣне *мрдају* Ча, *мош се еде* Ча, ел *има си седѝм*, нема *се удавам* Ча, ако се могу *йросвесѝим* РД.

У мојој грађи подједнако су заступљени и облици са *да* и облици без овог *да*.

Презент

1132. После аориста, у приповедању се најчѣшће употребљава презент. Он се обично јавља у комбинацији са аористом или перфектом:

Она се намучила и она што е маћиа, па ми децу млого *чува* ДП.

А ја си помисли у себе: „Заслужуе да гу *чувам*, ћу га *чувам*“ ДП.

Деца *бркну* ондѣк, она се *чѣи* по њѝ, *вика* ДП.

Берѣм грѣзе, *рабоѝим* га, *коѝам* га, *риљам* га, *чиѝим* га, *свѣ* ДП.

Ни *чујем*, ни *видим*. *Оѝиднем* тамо по мумурзиште, ја се *сайлиѝам* на онѣј шушке. Не *видим* ги кудѣ да *нагазим* Гр.

Не *видимо* там преко шумке да *йрѣјдемо* Ча.

1133. Презент је увек у употреби уместо инфинитива, било да се јавља са копулом *да* или без ње. Тако га налазимо у футуру, али и као допуну одређеним глаголима. Тиме се његова употреба проширила на рачун инфинитива.

Императив

1134. Осим у функцији изрицања жеље, заповести, забране, императив се може јавити у приповедању. У ГЗ је таква функција императива ретка. Не јавља се приповедање само у императиву, али је могуће у комбинацији са другим обликом:

Ја знам немку. Све *шйарај*, све *чувај*... ДП.

1135. Овде се јављају прохибитивне конструкције типа: *немој се учиши* да радиш дабе на народ Ча, *немој се зацрњиш* Ча, *немој да одрицаш* Ча.

Уобичајено *йомози бог*, називање бога при сусрету, овде има форму: *йомгај ии бог* ВК.

О изражавању заповести речцама *немој* и *ајде/ајдеише* + *йрезени* било је речи у т. 712–717.

Аорист

1136. Аорист је најчешћи облик у приповедању прошлих доживљених радњи, у ГЗ. Понекад је приповедање искључиво у аористу, али често у комбинацији са неким другим временом, перфектом или презентом. Чест је аорист од имперфективних глагола.

Навешћу неколико примера употребе аориста у нарацији:

Ја му *чесишија*, *йољуби* га, *чесишија* му, и Станојка *оишиде* па ми *донесе* сок, па ми *даде* ис продавницу Се.

Дојде, па ми *узе* лепу едну skutачу и не *шеја* ми гу врне Та.

Кљд *умре* ми деда, а мој Раде ме *изва* Се.

Она по башту две године *живи*, па *умре* РД.

Шес *окоши*, а *разудоше* и деца МВ.

Па, јучер ги *йасомо*, и сџг и о *ђутрос идомо*, па доле *навађувамо*, шушке *изерзувамо*, и *йоидасомо* и Та.

Имперфекат

1137. Сужена је употреба имперфекта⁴⁸¹, а вероватно би била сведена на минимум када бисмо издвојили употребу аориста од несвршених или имперфекта од свршених глагола. Чини се као да се имперфекат на овај начин бори за своје место у систему глаголских облика. У нарацији се јавља у комбинацији са другим временима, што ће показати наведени примери. Најфреквентнији је имперфекат глагола бити.

Доведе краве ли, волови ли *чуваосише*, и доведе овде, па кова, и туј видел Че-ду, и туј вреви Ча.

Влајко три пасе сџг. Онс *беоше* ливсане ДЦр.

⁴⁸¹ Богдановић: 1987, 251 исто налази у АП и мисли да у том погледу АП „не иде са осталим говорима призренско-тимочке зоне“, позивајући се у нап. 377 на литературу која тврди супротно. Ако време није фактор са којим треба рачунати, онда ГЗ у овом погледу иде укорак са А. Поморављем.

Футур

1138. О облику футура било је речи у морфологији. Његова основна функција јесте означавање будућих радњи. Осим тога, он се може јавити и у приповедању, и то, обично, у комбинацији са неким другим временом:

Па, свекрва *кóлко ће да живи* — девет месеци ДП.

Обичан је футур у модалној употреби у клетвама и псовкама⁴⁸² типа: *гóмна ће ми изде́ш* ДП, у сémку (сорту) *ћу ти се насерéм* РД, *гла́ву ћу ти разбијем* ВК, и сл.

Перфекат

1139. Перфекат је, уз аорист и презент, чест облик у приповедању. Осим форме са помоћним глаголом, могућа је, и честа, и форма без помоћног глагола. Овакви облици најчешћи су у 3. л. једнине, мада се могу јавити и у осталима.

1140. Обична је појава крњег перфекта у благословима и клетвама:

Бóк ти даја што е добро ГБ, *Але те ди́гле* ДП, *Уста им се псéта насра́ла* Га, Еј, *дабóгда, лисица ви одне́ла* Ча, *Вéтар те одне́л* ВК, *Следíл се*, *дабóгда* РД, *Мáрен те уби́л* ВК.

1141. Перфекат без помоћног глагола у приповедању:

Деведесéт и шес гóдине живи́л он ДП;

Он дова́йи́л сьс но́гу, газíл, газíл ДП;

Тáтко не би́л мло́го висóк Ча, *Мóј бра́т ши́ъл гóре* Ча;

И она́ сьс му́шко дете́ ливса́ла, умре́ла ДП, *Ма́ћија и́риродíла* две за́лве ДП;

Ба́ба дéсет дете́ти роди́ла, ћерко Га, *Тькóј ба́ба рабои́шла* Га;

Ово́ј овде́ нешто́ и́йи́нуло, *нешто́ онде́...* ДП;

Па, до́ле ми донéли кáву, *па ми донéли* ши́ћер, *па ми донéли* ДП;

Онí одову́д преко пла́нину дои́ли Гр;

Поделíли се, *пóсле ова́ј сна́јка дои́ла* Га.

1142. Форме са помоћним глаголом обичне су и честе, па их нећу наводити.

Слагање реченичних делова

1143. Конгруенцију реченичних делова размотрићу на неколико карактеристичних форми. Приметно је да у ГЗ у слагању одлучујућу улогу има логички фактор, који односи превагу над граматичким. Тако ће уз именице природно мушког, али граматички женског рода, предикат, али и остали реченични делови, редовно бити у мушкоме роду.

1144. Уз бројну именицу типа *двојица*, *тројица* обично иду облици множине⁴⁸³:

сви́ трои́ца Бугари Гр, ал *они́ја обој́ица сѝд́рци несу́ виде́ли* Гр, и *они́ нашили́ двој́ица* Гр, па га увати́ше *чеи́ворица Бугари* Гр, *сѝрева́ше двој́ицу људи* ГБ, *дои́ли беóше Бугари* *трои́ца сьс мото́р* Гр, а *они́ на́ши неки́ два трои́ца Грки́њици се збра́ли*

⁴⁸² Ракић: 1995, 557 (37).

⁴⁸³ Исто у: Богдановић: 1979, 133.

Гр, врѣве двојица наши Гр, два љири љироица мѹжи и една жсна Гр, и јож двоицу Га-
шинанци Гр, туј, рече, љироица изврзани Гр, сви љироицу ги исклали Гр, и сл., али и:
отидоше љири двоица младѣћа РД.

1145. Са именском речју уз број, такође се слажу множински облици:

*два манастира били Га, они су оба били Га, на сваки два саиша РД, у гацинан-
ску су љири преседника љогинули Гр, двас и љири човека смо били Ча, осташе му две
деиѣи миѹики Гр, има два синчића злаиини Ка, по четири сиѹога добри зденемо
Ка, били ѣѣи браиша Га, љири преседника љогинули Гр.*

1146. Уз именице типа љијаница иду облици м. рода: А љијаница голѣм ДП,
наши су се стиарѣшине, тија партизани, љраили добри Ка, наши стиарѣшине трѣба
тѹ да набаве Ка, онѹ сви комише потикаше Та, и сл.

1147. Исто је и са именицом браћа: они млого су били браћа Га, с овија браћу
наши Гр, али од именице госѹода, истина само једном, забележила сам: томан се
дигла госѹода ДДу.

1148. Уз именице pluralia tantum иду множински облици: кљѣшиѣ ли онѣј ГБ,
онија бисѣчке Гр, напуни једни бисѣси Гр, једне љаниѣалоне ВК, у Студѣну се љуѣа-
ле клаише Ча, дебеле клаише Ча, и сл.

1149. Уз именицу деца имам: све љири деца Ча, кѣд едно дете пѹчне да плаче,
разбѹди и онѣј две Ча.

1150. Облик: овѣј кукурѹз родѣла ВК, всрватно је настао контаминацијом
према синонимном облику царевица, што је архаичније.

1151. Енклитика *се* може да стоји иза енклитике *је*:

ѹн си *е се* мѹж утепал РД, радувала *е се* ВК, тѹј *е се* млого била родѣла Та,
млого *е се* мучѣла М, и туј *е се* извѣла Ш, Раде ти *е се* поздравѣл Се, ткало *је се* ВК,
она љи *е се* овдѣкај у Драговје удала Со, слабо *е се* кава тѣг пила Га, Цѣјко *е се* звѣја
Гр, Цвѣта *е се* звала Гр, само *е се* од четири сѣстре една одала Ча, тѣг *је се* ткало све
Ча, и сл.

1152. И енклитика *га* може да се јави иза глаголске енклитике: син *је га* опр-
скал, а унѹк *је га* орезал ДП, кѹј *е га* волѣл Га.

1153. Слично је и са осталим заменичким енклитикама: продал *је ги* Га, оста-
вил *је ме* Га, и сл.

Поред: туј *ни е све* Га, и градина *ни е* горе Га, ѹн *ли у е* сувал Га, јѣл *ме је* Га, и сл.

Безличне реченице

1154. У приповедању су често у употреби безличне реченице:

Имало је една Сиѣнка, а имало Сиѣнко ДП; *Ткало се* Ча; У Јеглѣче би се вен-
чали, *но немало љѹи* Ча; *овдѣке нѹге изгрѣбене* Ча; *Овдѣке чарѣи љѣѣена* Ча.

1155. Понекад сасвим изостаје глагол (најчешће је то енклитика *је*):

Онѹ — љѹна сапа Ча, *Два сина, љири ћѣрке, све у Бѣоград* Ча, *Твоја мајка одѹв-*
де Ча, *А сѣг бѣш ѹбаво, сѣг слаико, добро за једѣње* Ча.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

1156. Испитивана област представља узан простор, стешњен између ТЛ са једне и ПЈ са друге стране. Граница према овим говорима је природна и чине је три планине и једна река. И овога пута показало се да су стварна граница и препрека само планине, док реке, премошћавањем, чине спону између два краја, а пе препреку. Тако је утицај ТЛ готово изостао. Са особинама тимочко-лужничког говора једино је село Велики Крчмир, што је још Белић приметно и сврстао га у прелазне говоре између ТЛ и СЗ. Заправо, прва област суседна Заплању, па и Великом Крчи-миру, чијим се говором бавио Љ. Ђирић⁴⁸⁴, јесте тзв. Лужничко Заплање. Већ је из назива очигледно, а рад то и потврђује, да тамо има особина заплањског говора. У том случају ово је потврда Белићеве претпоставке о насељавању ових крајева и о кретању миграционих струја са Косова преко јужноморавске територије ка планинама источне Србије.

На другој страни, читаву једну област Заплања, коју условно називам Заплањско Поморавље, морамо сврстати у прелазни говор између јужноморавског и заплањског. По Белићу тај део, истина не цео, сврстан је у јужноморавски. Моје је мишљење да је то у основи заплањски говор са пуно наноса из јужноморавског, држећи се Белићевог суда о размештају ових дијалеката. Такав мој суд налази потврду у чињеници да је граница до које се осећао јужноморавски утицај у односу на Белићеве време померена дубље у део заплањског језичког подручја. По Белићу, граница је била између Виландрице и Гркиње. Моја грађа, међутим, потврђује моравски утицај до Марине Кутине.

Уколико уважимо Белићеве мишљење, онда је процес супротан и обостран. На једној страни јужноморавски у Заплањском Поморављу претрпео је велики утицај заплањског, а на другој страни, јужноморавски утицај проширио се и на заплањски део.

У жељи да превазиђем нагађања, ову област дефинишем као прелазни говор између СЗ и ПЈ.

То је био путоказ у мојој подели ГЗ на зону I и зону II. Зона I је са чисто заплањско-сврљишким одликама, док зона II има пуно јужноморавских особина, али и исто толико заплањских, заправо, то је непревела мешавина СЗ и ЈМ. Трећа област, истина ограничена само на говор једног села, био би говор Великог Крчи-мира, са свим особинама зоне I, али са паралелном употребом *ч*, *џ*, у појединим мање маркантним лексемама, те ову област можемо звати зона Ia.

У овом делу рада ја ћу дати заједничке особине целе области и направити поређење са суседним областима. Даћу паралелу између ГЗ и ТЛ, ГЗ и ЈМ, али и паралелу са сврљишким говором. У ту сврху употребићу податке из познатих публикација. За говор Сврљига послужићу се радом Недељка Богдановића *Говори Бучума и Белог Појтока*, односно говором Белог Потока из ове студије. У тој студији дата је паралела између ТЛ и СЗ говора, мада је репрезентант овог другог било једно место из околине Сврљига. Онолико колико је то место прави представник свр-

⁴⁸⁴ Ђирић: 1983.

25. Непостојање фонеме *x* (*ла̀д*, *сѝра*, *сѝрау̀ем*, т. 249).
26. Појава *k*, *v* и *j* на месту *x* (*ко̀дник*, *суво̀*, *ѝстѝјо*, т. 250–251).
27. Постојање африкате *s* (*сѝд*, *са̀дња*, *насѝра*, т. 259).
28. *ч* < *ћ* у наставку *-чичи* (*коко̀чичи*, т. 265).
29. Чување финалног *л* (*умр̀л*, *ко̀ида̀л*, т. 286, 288–289).
30. Одсуство јотовања групе *јд* (*најдо̀*, *ѝрејдо̀*, т. 303).
31. Одсуство новог јотовања лабијала (*сно̀йје*, *здо̀реје*, т. 301).
32. Одсуство старог јотовања у трпном придеву (*загу̀лен*, *изва̀дено*, т. 295).
33. Аналошко уопштавање резултата палатализације (*вршү̀*, *вучү̀*, т. 304–305).
34. Упрошћавање група *йш* > *ш* и *йч* > *ч* (*шенѝца*, *чела̀*, т. 309).
35. Резултати асимилативно-дисимилативне природе у: *мн* > *мл* (*мло̀го*, т. 314), *сн* > *сл* (*слѝма*, т. 315), *мљ* > *мњ* (*земња̀*, т. 321), *ми̋* > *ни̋* (*идни̋им*, т. 323), *вн* > *мн* (*рамнѝца*, *ода̀мна*, т. 325).
36. Упрошћавање финалних сугласничких група *си̋* и *зд* (*брѐс*, *чѝс*, *гроз*, т. 346).
37. Метатеза у: *гро̀јзе*, *ло̀јзе* (т. 353), *сьмне* (т. 358).
38. Експираторни акценат (т. 363–386).
39. Акценат на енклитичи (*шй̀о* *йм̀ је*, т. 380–386).
40. Аналитизам у деклинацији (т. 427–430).
41. Датив једнине именица м. и ср. рода на *-у* (однѐси *зе̋ишү* *во̀ду*, т. 439 и 481–482).
42. Номинатив множине именица м. р. на *-и* (*до̀кшүри*, *му̀жи*, т. 451–452).
43. Датив једнине именица ж. р. на *-е* (*вѝкам* *Дү̀де*, т. 502).
44. Номинатив множине именица ж. р. на *-е* (*ћѐрке*, *и̋орбе*, т. 511).
45. Номинатив множине именица ср. р. на: *-и̋и*, *-ичи*, *-ци* (*игличичи*, *магари̋и*, *гр̋нци*, т. 486, 488).
46. У бројним конструкцијама именица м. р. с наставком *-а* (*че̋и̋ри* *дѐвера*, т. 524), ж. р. с наставком *-е* (*две* *ба̀бе*, т. 527) и ср. р. с наставком *-а*, *-и* (*две* *мѐстиа*, т. 528, *две* *говѐдеши*, т. 529).
47. Неке именице pluralia tantum овде имају облике за једину и множину: *чеза*, *вила*, *гребу̀ља* (т. 547–548).
48. Именице ж. р. на сугласник пришле су именицама м. р. или су преобликовањем наставком *-ка* задржале род, или чувају старе форме и род (т. 497, 516).
49. Изгубљена разлика у придевском виду (т. 618).
50. Постојање облика номинатива једнине за одређени и неодређени вид без синтаксичке и семантичке функције (т. 619–620).
51. Аналитичка компарација:
компаратив са по + позитив (*ѝомала*, *ѝосла̋ико*, т. 630),
суперлатив са нај + позитив (*на̀јважан*, т. 634).
52. Компарација именица и глагола (*ѝо* *ма̀јстиор*, *ѝо* *во̀ле* *на̀шого*, т. 632).

53. ОП заменичко-придевске промене на *-ога* за м. и ср. род (*сйáрога*, т. 642).
54. Датив јд. заменичко-придевске промене за м. и ср. род на *-ому* (*овóму*, т. 610, *сйáрому*, т. 643).
55. ОП заменичко-придевске промене за ж. р. на *-у* (*у вáшу, моу́*, т. 609, у *лáдну* вóду, т. 642).
56. Датив јд. заменичко-придевске промене ж. р. на *-е* (*јá моé* Гйне вйкам, т. 611).
57. Датив мн. заменичко-придевске промене на *-ам* (*овéам*, т. 613).
58. Синкретизам падежа л. з. за прво и друго лице: *мен(е), шéб(е)* (т. 564–566).
59. Удвајање личних заменица (*мéн ме зáкaчи, нáм ни лéпо*, т. 567–568, 573–574, 577).
60. Енклитика *зу* у ОП јд. ж. рода (т. 574).
61. Енклитике *вој, ву* у дативу јд. ж. р. (574).
62. Енклитике *ни* и *ви* у дативу и ОП множине (т. 576).
63. Енклитика *ги* у ОП множине (т. 579).
64. Формална једнакост облика заменица *ко* и *који* (т. 586).
65. Лексема *кэкво*, тј. *кво* уместо заменице *шйша*, и паралелно с њом (т. 587).
66. Ликови заменица *неки* и *сваки* за: *неко* и *свако* (т. 590–591).
67. Одрични облик *никој* са партикулом *-ј* (т. 592).
68. Демонстративне заменице за м. р. са партикулом *-ја* (*овйја, шйшја, онйја*, т. 596).
69. Демонстративне заменице ж. и ср. р. са партикулом *-ј* (*овдј, овој, шйшј, шóј*, т. 597–598).
70. Присвојна заменица *њен* у лику: *њон, њојн* и сл. (т. 600).
71. Присвојна заменица *њихов, -а, -о* има лик: *њин, њиан, њина, њино* (т. 600).
72. Присвојне заменице некадашње меке промене имају уопштене наставке тврде промене (*нáшо, вáшо*, т. 600).
73. Деклинација само од броја *један* (т. 648–649).
74. Стари облик *једин* очуван у броју *јединаес* (т. 651).
75. Од броја *два* облици за сва три рода (т. 652).
76. Бројеви *седам* и *осам* са *о* на месту старог полугласника: *седом, осом* (т. 656).
77. Ликови бројева са упрошћеном финалном сугласничком групом (*дванáес, двáес*, т. 657).
78. Облик броја *шездесей* упрошћен хаплоглогијом: *шесей* (т. 658).
79. Збирни бројеви уз именице *pluralia tantum*, али и уз друге ако је реч о нешто се јавља у пару (*двоја врáша, двои коњи*, т. 666).
80. Непостојање инфинитива (т. 670).
81. Презент на *-у* у 1. л. јд. само од глагола: (*х)оћу* и *могу* (т. 673, 674).

82. Императив са наставком *-еише* у 2. л. мн. (*водѐише*, т. 707).
83. Губљење финалног *-и* у императиву у једнини и без овог вокала у множини (*бѐеж* у *лад*, *бѐишише* од *овде*, т. 709).
84. Чување имперфекта уз опадање његове фреквенције (т. 718–730).
85. Аорист као најчесталији глаголски облик за прошлост (т. 731–740).
86. Облици аориста од несвршених глагола (*ја́ сукá* *овге*, т. 740).
87. Наставак *-(х)мо* у 1. л. мн. аориста (*врѝмо*, *да́домо*, т. 734).
88. Футур од енклитике глагола хтети и презента, са *да* или без њега (*ћу да с идѐм*, *ћу умрѐм*, т. 742–749).
89. Уопштавање енклитике *ће* за сва лица осим 1. л. једнине (т. 742).
90. Уопштавање облика *би* у потенцијалу за сва лица (*ја́ не бѝ моглá*, *ми́ би дошлѐ*, т. 755).
91. Честа употреба крњег перфекта (т. 757).
92. Глаголски прилог садашњи помоћу наставка *-ећи* (*и́кае́ећи*, т. 759).
93. Губитак глаголског прилога прошлог, осим у придевској функцији (*би́вши* *и́ресѐдник*, т. 762).
94. Аналошки облици трпног придева без старог јотовања (*видѐно*, *заробѐн*, т. 763–769).
95. Радни глаголски придев са очуваном *-л* (*видѐл*, *би́л*, т. 775).
96. Продуктивност глагола Стевановићеве V врсте (*бѐгам*, *да́вам*, т. 781).
97. Итеративи са променом коренског *-е-* > *и-* (*да на́ми́и́ам*, т. 825).
98. Појава двоструко префиксованих облика глагола (*изои́идѐше*, т. 826).
99. Честа појава партикуле *-ј* у неким прилозима и заменицама (*и́уј*, *овако́ј*, т. 844).
100. Показне речце *ево*, *ешо* и *ено* са финалним *-е* < *-о* (т. 842).
101. Честа употреба партикула *-к*, *-ја*, *-ка*, *-ке* и *-кај* (т. 844).

Одлике зоне I којих нема у зони II

1158. Незнатан је број особина типичних за зону I којих нема у зони II, а међу њима је рефлекс вокалног *л* иза дентала, што представља најмаркантнију црту овога говора.

1. Вокално *л* > *љ*, *ла* (*слѝба*, *слáнце*, *слáзе*, т. 66).
2. Група *вс* < *ѝс*, спорадично *виш* < *ѝш* (*ливсáла*, *и́шевсѝја*, т. 318).
3. Појава датива мн. од свих деклинационих типоава (*људѐм*, *децáм*, *и́лелѝи́-јам*, *женáм*, т. 460, т. 494, т. 514).
4. Појава старог императива типа *јећ* (т. 704).

Одлике зоне Ia којих нема у зони I и зони II

1159. Само једна особина издваја ову зону у односу на целокупни испитивани простор, а та се одлика јавља спорадично. То је:

1. појава *ч*, *џ* уместо *ћ*, *ђ* (*ви́џ*, *и́лѝчка*, т. 263).

Одлике зоне II којих нема у зони I

1160. У ове особине спадају све типично јужноморавске особине. Њихова појава напоредна је са особинама заједничким целом простору.

1. Спорадично рефлекс *-на* < *-но* у неким глаголима III врсте (*ѿогинѿја*, т. 45. и 815).
2. Вокално *л* > *лу* иза *с* (*слѿба*, *слѿнице*, т. 68).
3. Појава секундарног *в* у 3. л. мн. презента и имперфекта (*вечѿрав*, *виѿав*, т. 232).
4. Финално *л* > *а* (*бегѿја*, *врѿиѿја*, *расѿросѿрѿја*, т. 287).
5. Јотовање групе *јд* (*ндѿе*, *ѿдѿеш*, т. 303).
6. Африкатизација група *ѿш* > *ѿч*, *ѿс* > *ѿц* (*ѿчениѿца*, т. 309, *ѿцѿѿѿа* 309, *ѿшейѿѿу*, т. 319).
7. Спорадично *ѿч* > *ѿш* (*ѿшѿле*, т. 309).
8. Појава Н мн. именица типа: *дедовѿи* (т. 513).
9. Номинатив множине с наставком *-ики* код именица ср. р. (т. 486).
10. Облик *њум(а)* као ОП л. з. 3. л. јд. (т. 572).
11. Употреба енклитика *не*, *ве* у акузативу (577).
12. Заменички облици с партикулом *-зе*, *-зи* (т. 573).
13. Неакцентовани облик *гим* у дативу мн. л. з. 3. л. м. р. (т. 583).
14. Наставак *-ав/-ев/-ив* у 3. л. мн. презента и спорадично имперфекта (*врѿѿав*, *каѿжев*, *раѿнив*, т. 691, 133).
15. Радни глаголски придев образован наставком *-ја* (т. 775).

ГЗ у односу на сврљишки говор

1161. За поређење сам користила говор Белог Потока из студије Недељка Богдановића *Говори Бучума и Белог Поѿока*.

Заједничке особине

1. Често отварање артикулације *ь* > *а*.
2. Рефлекс у или *љ*, за вокално *л*.
3. Појава интервокалног *-ј-* у: *ѿојас*, *ѿојага*.
4. Метатеза групе *зј* (*зројзе*, *лојзе*).
5. Са наставком *-њи* именице типа: *Цигањи*.
6. Непостојање чланске морфеме *-ѿѿ*, *-ѿѿа*, *-ѿѿо* и других.
7. Везник *ѿѿике* са значењем „тек“ у оба говора.

Диференцијалне:

Заплање	Бели Поток
непостојање вокалног <i>л</i>	чување вокалног <i>л</i>
<i>жљуна</i>	<i>жљна</i>
африкатизација <i>џс > џц</i> , <i>џш > џч</i> (позната само у зони II)	—
нејотовани облици трпног придева	јотовање <i>џј</i> у трпном придеву: <i>млаћен</i>
лична имена на <i>-шиа</i> : <i>Драгишиа</i>	лична имена на <i>-ши</i> : <i>Драгиши</i>
Д множине: <i>људем, женам, децам</i>	—
прилози у облику: <i>горе, доле</i>	<i>гор, дол</i>
предлог <i>џрекај</i>	<i>џрикај</i>
чешће <i>џоје</i>	<i>џева</i>
<i>вречи</i>	<i>говори</i>
<i>улегне, слегне</i> , али и: <i>улезне, слезне</i>	<i>улегне, слегне</i>

Зона II према јужноморавском

1162. Заједничке особине

1. Рефлекс *лу < л* (*слуба, слунце*).
2. Финално *л > а* (*бија, мајаја се*).
3. Секундарно *-в* у 3. л. мн. презента (*легав, срећнев*).
4. Јотовање групе *јд* (*џоћем, доће*).
5. Африкатизација група *џш, џс* у *џч, џц* (*џченица, џцейа*).
6. Номинатив мн. именица ср. р. на *-ики* (*девојчики*).
7. Облик *њум(а)* у ОП.
8. Енклитике *не, ве* у акузативу.
9. Неакцентовани облик *гим* у дативу мн. л. з. 3. л.
10. У 3. л. мн. презента наставак *-ав/-ев/-ив*.
11. Понекад и у имперфекту исти наставак (*идешев*).
12. Радни глаголски придев са наставком *-ја*.
13. Глаголи Стевановићеве II врсте са *на < нџ* (*џогинаја*).
14. Употреба партикула *-зи* и *-зе*.

Диференцијалне:

ГЗ (зона II)	ЈМ
чување <i>-л</i>	<i>-л > -а</i>
нејотована група <i>јд</i>	<i>јд > ђ</i>
императив на <i>-еїе</i> : <i>носеее</i>	императив на <i>-иїе</i> : <i>носиїе</i>

Однос целине ГЗ према призренско-јужноморавском

1163. Заједничке особине

1. Најчешћи рефлекс *у < ђ*, осим иза одређеног броја сугласника.
2. Рефлекс *ли < ђ* у: *дубок*.
3. Одсуство палатализације *к* и *г* иза *ј*, *љ*, *њ* и испред *е* и *и*.
4. Метатеза групе *зј*.
5. Постојање датива мн.
6. Постојање имперфекта проширеног формантом *-ше-* у свим лицима.
7. Имперфекат са проширењем *-о-* из аориста.
8. Лични наставци презента у имперфекту.

Диференцијалне особине:

ГЗ	ПЈ
у 1. л. мн. аориста: <i>-(х)мо</i>	<i>-(х)мо, -смо</i>
ново јотовање не обухвата лабијале: <i>гробје</i>	ново јотовање и код лабијала: <i>гробље</i>
наставак <i>-у</i> у 1. л. јд. презента само од глагола <i>(х)оћу</i> и <i>могу</i>	наставак <i>-у</i> и код осталих глагола
нема наставка <i>-ле</i> у радном гл. прид.	наставка <i>-ле</i> : <i>људи се молиле</i>
наставка <i>-еїе</i> у 2. л. мн. императива	наставка <i>-еїе</i> , али и <i>-иїе</i>

ГЗ у односу на тимочко-лужнички

1164. Заједничке особине

1. Чување *-л*.
2. Одсуство јотовања групе *јд* у композитима од глагола ити.
3. Радни глаголски придев типа *їејдл*.
4. Имперфекат типа *їејд*.
5. Употреба лексема *їије* и *врєви*.

Диференцијалне:

ГЗ	ТЛ
нема вокалног <i>л</i>	чување вокалног <i>л</i>
—	рефлекс <i>ьл < л</i>
<i>ћ, ђ < тј, дј</i> (само у зони Ia јавља се <i>ч, џ</i>)	појава <i>ч, џ < тј, дј</i>
<i>џојага</i>	<i>џовага</i>
<i>џс > с, џш > ш</i>	—
—	<i>к, г > ћ, ђ</i> испред <i>е</i> и <i>и</i> и иза <i>ј, љ, њ</i>
појава акцентоване енклитике	само спорадично, у текстовима
—	номинатив мн. типа: <i>љуђе</i>
—	ном. мн. на <i>-ове</i>
—	номинатив мн. на <i>-је</i>
—	појава чланске морфеме: <i>џи, џа, џо</i> и сл.
у значењу „тек“: <i>џике</i>	<i>ће</i>

ТЕКСТОВИ

ЗОНА I

ТАСКОВИЋИ

Ау, кукуруз ни се роди́л ко на најбољу годину. Такој се не́кко потрев́ило, а про́шле године о́пште несмо́ има́ли. А сѝд се роди́л, не́ћу да у́лим на бо́га, што ка́жу људи. Како́ е било́ про́шле године, а кѝко́ се сѝг... Па салаш, колки́ е нека́ е, ми смо га напуни́ли. Сѝк ће сипу́емо у ове́ам, комши́ски.

Не мо́же. Едно дво́ја ко́ла. Па има́ли смо по седамдесето́ра.

Му́рза. Бе́ремо муму́рзу. А́јде да беремо́ муму́рзу. Дабо́гме, ћу га ка́жем кукуруз, кѝд то́ј та́мо војвођа́нско, бана́нско, га́здинско. Ми овде́ сиромашни. И тако́ј.

Ра́димо. Роди́ло се, не́ћу ку́кам.

Ма, да ви́диш ти́, не́це лепо су́ши. Не́ће се, бре, не́кко су́ши, не́ће и го́тово. А, роди́ се, ал несмо́ ништа тура́ли.

Тура́ ли, ти́ Ми́ро, неси́ ли? Турши́ју. За турши́ју. Бра́ли смо. Па, ел ете́ — то́ј смо набра́ли. Па, има́ јоште. Ма, роди́ се... кѝко́ па и ло́шо... Него́, не́кко кѝд ју посади́мо, увати́ гу не́ккво́ и мѝцко оста́де. А, тако́ј се нагрзди́ло. Ал, до́ста е, до́ста е. Не ку́кам ја́. Про́шле године несмо́ има́ли и́ч. Ел ми́ гу до́ле са́димо куд оно́ј коли́пче. Еј до́ле кѝд идеш на де́сну стра́ну, оно́ј ћерми́дно. Ту́ј ми са́димо. Кѝко́ сам се роди́ла, све́ ту́ј са́димо. Међу́тим, сѝг, про́шле године и сѝг, на́чисто е шту́кла вода́. Шту́кла — и не́ма. И сѝг ми́ имамо си́ одма преко дру́м до́ле. И сади́ли смо си у ре́ку. И има́ буна́р на едни́ комши́е, па ни да́доше, па се служи́мо. И роди́ се. Купу́сѝк убави́. Да, за зи́му. Ни́је готóв, али ће бу́де готóв. Убо́во ме́сто, а гно́ено, ал ће си бу́де. Сѝг дим да га навађу́емо јутре. Па, јављу́ не́ккво́ киша ће. Оно́ има ли, не́ма ли, не веру́јем, што ви́каш ти́.

Ни́шта от пи́лићи. Извѝли смо. Двана́ес се извѝдоше от ква́чку. Сѝмо три оста́ше. Коѝ липсува́ше, коѝ ма́чке ли, кѝкво́ ли е, са́мо три. А од двана́ес оста́ла осам. Само двана́ес имамо сѝк све́, и та́ј по́мала и та́ј по́голема — двана́ес. Не́мамо од пи́лићи ни́шта.

Дру́ге године тако́ј нава́м ко́лемо. От Петро́вдан ната́мо си зако́лемо ти́ја лични.

Јелена Миленковић, неписмена, 1924.

МАЛИ ВРТОП

Тџ је он заробен. Четири године је бил јадан. Четири детети ми остави. Па, мучи муке, па мучи. Па ете и партизани дошли. Тџ је баланта била. Горе у моу собу. Па, тџ казан кува. За војску.

Отиду они, ете и Бугари. Па баланта. Тџ код мене све. Е, па ракију ја имашем тџ. Млого лепа. Па, ракију. Чутурице. Дојду Бугари па точе. А ја не могу. Одви ми. Трчи, трчи. Па испуштим из буре, па у големи котал. И они чутурице — пућкаше, пућкаше... и све ракију... Бугари млого воле.

Рањен едан беше партизан, па га нагоре партизани носише и умрел беше. Беше у мали стомак рањен.

Па си... дај погачу, каже, и пиле у ђувеч. Ајд, ете и па некакви други. Бабо, имаш ли леб? Баба мора да има. По пет леба ја спремам, и качамак.

Па ја сам муке млого поднела тџ, млого. Па дојду наши па да ми искару кола из авлију, да иду. Ја не дам. Море, секиру, бре, па ћу и исечем. Тој, тој муж си ми направил. Муж и докара: „Ја и таман направил, па и докара“. Оно нема, но они ће теру у Ниш доле. Ете ги дојду. Пет пут доде. Ја и најурим. Дојду жито да ми изгребу, ја и најурим. Давала сам, али не могу све. Маз, сир, кквџ ти не!

Па ме викаше доле д идем у Ниш, ја не теја. Мој деда ми не даде. Каже, куј знае каквџ ће да овлада, каже, немџ, жено. Сџг партизани владу, каже, али мџж ће па да овлада нека друга, друга партија. Не даде ми. А тџ би пензију добила А ја пензију немам саг, па ме снајка укорује. Пензију немаш, каже, никакву. Па, викам, немам, ја сам радела поље. Несам радела пензије. Па таг н умеја такој ете, викаше ме д идем у Ниш.

И на Немци сам погачу месила. Нема нико — нико у село нема чисто брашно, само ја имам. Такој сам ја чувач, чувам от свакакво. А муж ми је па у рство, па идем па му праћам пакети, па месим му колачи, месим такво-онакво.

Ишли су. Па, ја у Ниш носим. Пуну торбу напуним. Торбу! Па до Број Шес све пешки. Па, јутром отидем и стигнем до еданаес, не до једанаес, до дванаес. Такој стигнем доле и па се врнем. Па идем па му праћам пакети.

Не, само да угори добро. Не, па кад леб месим ја такој, помало, а погача не. Уваљам гу овакој на круг, имам си и круг, старински. И текне имам, па га саг исврљише депа. Од Цигани сам га купила. Оно од врбовину издлабено. Нема да се гули. Оно од врбовину, мазно дојде. И све сам си у њег месила. Саг ете си га стоји јоште. Ага. Не, па лепо си га оперем, замесим, па извадим тесто, па си га лепо иснерем, исперем и оставим.

Умотувале смо у месали. Имам још један. Још имам, стоји такој. Ја сам си га опрала и стоји, а не увијам сџг. У бачалк. У торбе, торбе козињае. Торбак прекантамо, а торбе до скоро е било. От козе. Епа, торбак има поклопало, а торба нема поклопало, но они онакој. Е, тој бисаси. Бисаси з две. И они козињаеви.

Мои чиче су ми били мутавције. Па све сам видела како рабџте. Па, иму, и разбој ми деда имал. Све ја знам ккџ се ткају вреће, онија бисаси, покровци. Тој све ја знам.

Па, шишу се козе. Онеј што су имале напред. Онеј што су ишле по планину, старинске козе. А, овој сљг, овеј се не шишу. Овеј беле, а онеј црне козе, риђе, шарене. Имале су и беле, па шару покровци, шару торбе, шару.

Преду. Таг цаковчичи направени, па тљг неквѝ калѝмчичи. Тој све направено ко ми што сновѝмо. Такој. И мој чиче туре овакој туре на гушу с онија цаковчичи и козину напуне и овакој само иду и оно се врти и музу. Наснову, па мој деда па ткаје. Разбој голѝми. Турен — еј високо греде, и он улѝзне, па си ткаје. Оно све на зубари. Оној, онија што ткају, све на зубари. Овакој, он овакој, такој ткаје. Ко ми што си ткајемо, само дрљкше, на зубари. И основу такој.

Ја бѝо малѝчка. Што год сам малѝчка била, ја пантим, а сљг по не могу да пантим. Не знам, не знам. Појдем за нешто, па забраим. Не знам за кудѝ сам пошла и за квѝ сам пошла, па постоим, постоим и тљг се сѝтим што ми трѝба, и па се сѝтим.

Загорка Николић — Гога, 1909.

СЕМЧЕ

Лањске године е Раде долазил. Сѝс комби долазил. А полани е Станојка долазила на свадбу код Драгану, па долазила код мене. Сѝк се кљко надам мољ Раде па да дојде. Доѝди. Такој по јѝдампут. У пензију. Драган је на његово мѝсто. Он се оженил и има ћерку. Мољ и друго веѝ да има, али има јѝдно, девојчицу. И такој. Па, ко ће, нема овој измѝшано, па нема нигде.

Телефоном сѝс тога другѝго сина вреѝи. И он ме поздравил из Ниш. Каже, Раде ти се поздравил.

Он је у Бѝлу Паланку, али је пропао на терен идѝећи. Са ће да иде у Дими тровград. Неѝ у ... чѝк, ко бѝше? Црну Гору. Тамо на терен. У Титоград на терен. Море, водоинсталатѝр. Па је он пословоѝа, па води тија тамо који раде. И такој.

Е, изѝдем те. Идеш ли код маму у Кричимир? Е, ја сам руку слѝмила. Неѝ. Била сам шѝс недеље у гипс, па сљг веѝе има пѝшес године. Работим, али не могу ко што е да радим. Болѝ.

Копам. Копа на едно мѝсто кукуруз. Овде башту сам расаѝила. А, не сѝјем. Лањске године сејамо, сљг несмо. Деца воле да купе. Лањске године тија син мали ми е туј пропал. Неће комбај д изађе да пољње, па мљке грдне.

Па е рекѝл: „Више не сѝјем. Ни кукуруз нема да саѝиш“.

Реко: „Дѝбро, ћу видим“.

Па, трѝба, али кад се не моље.

А тој ли сљг слѝмаш што причам? Е, изѝдем те. Па, тој имам и свињу. И свињу. А, тој чувам. Па, четѝри е окѝзила, па две Љубиша закла, па однесе, а сљг овој се осѝрам Раде мош па да дојде, он па да си едно однесе. Раде ми дѝтера отѝд и шећер и пирѝнач и зѝјтин, и све што ми трѝба. Воде рѝд од мене. Несу ме заборавѝли јѝште.

Па, туј сам, туј горе сам била, она идѝе од негде, па причамо.

Дѝбро. Они си жѝве. Куће две направѝили, средили се. Па су отворѝили самопослугу.

Ја кад бео тамо... Дојде Раде с кола одовде, па ме одвезе. И рече ми една, каже, Драган ће се жени. Па, реко, добро. И увечер, ја седим на спрат, кад она със туј, Босанка, смеју се. Ајде ја, сиђем озгор, па при њи. Оно Драгану дошло за у милицију. И они ондека пију крчму, причају. Ја му честита, пољуби га, честита му и Станојка отиде па ми донесе сок, па ми даде, ис продавницу. И о так више се несмо видели. Доди Станојка по тој. Дејан и Станојка додише на свадбу ко Драгану, ко Деску. А сљг не знам кько ће и што ће. Ма, оно да се оће смири, да се пушти. Да пита за мен, да ми писмо пошаље. Сљг нема. Не може, не дава се, и такој.

Едан има из Лице у Љубљану. Лиљчанин, па се оженил са Словенку. Па му е сљг отац умрел, а кад је овој било ратно време тамо, он пребегал отуд. Остави жену и ћерку и сина. Овија моји иду код њи, они долазе код њи. Правили гости, они долазише код Раде, па су па они ишли кре њи. И он сљг, да ли е отишл... Долази код мене. Донесе ми, Раде ми послал по жену њитову. Она додила. Свекру нешто стављали.

Па ми донесе и рече: „Ја ћу с идем па у Словенију“, каже, „у Љубљану. Тамо ми е ћерка, син, кућу имам, там ћу с идем“.

Тамо оно неки крај било ратували, а куде Раде што је неје. Не е било ништа. И Раде долази.

Каже: „Мамо, немој ти да се секираш, код нас никој ништа не дира нас. Код нас је лепо“, каже.

Сљг не знам. Вику ратују. Не е у Словенију.

Па, пантим. Овој трећи сљг. Кьд сам овде била дошла, тьг е ратувано. Деца су ми била мала. А, кьд сам па била такој мала, код оца, тьг је па ратувано. Овој трећи пут. Не ваља, не ваља, па ич не ваља. Неје. Овој една роднина. Ис Крчимир Велики отуд, Станојкина сестрична. Добро. Туј смо. Он сади овде мало дуан. Сљг му е отац умрел. Прекјучер е сарањен. Па туј ете да сади му маи мало дуан.

Косана Цветковић, неписмена, 1915.

ДОЊЕ ДРАГОВЉЕ

И кьд дојдо, она иљгру се, само што се не иљгру, а сљг еве не да им. Не дава им, не дава им. Ја ги пушти јутрос, па — ајд, ајд доле, у Чукур су била. Има мислим веће месец. Нема. Скоро, скоро су се окозила. Такој се насмете нешто јесенас, а најпрво је она тражила јарца. Ја на Мало Гложје кьд бео на орање, па тија три дана пројдоше. Она прегоре. Па гу водимо, двапут је гу Ружа водила, ја гу води емпут у Ђорђу, па после па она, па, бре, не теја да појде скозна. Него ськ кьд нешто пројде, она ко год јаре малецко заврека, такој она заврека. Е, после гу водимо горе кра...

Е, добро. Да причамо приче. Ја ћу ти причам, али чекај да срабогим. Од море до Дунав.

Ма, квó гу музём, ја гу не могу ни музём. Онљј што су ми биле првье, па би могла овакој, ал овакој не могу. Кьд не могу да савијем прсти, па овакој музём, измузујем, кьд је, кьд имаше малко. Оно, оно у прсти, неће иде у канту, него по прсти, по скут. Чеќ дим да гу доведём, па тьг да причамо. Ја, знаш, ја умём да причам. Па сама сам. Не знам кому оној прича неке приче. Круна ли си отиде?

Пилићи несам ранила данас кккó сам отишла. Једну. Па, једну. И овуј не могу да чувам, но морам да некккó да пѣтљам. Па, неће овај ете шеницу. Ете донела сам да им, па клачѣм им па да кљују.

Па, неам стару више. До туј-некња имао, па донесо. Донесо. Там сам едно жѣла, знаш. Е, овеј моѣ не даву. Ел онѣ имање узеше свó. А ја сѣг не мѣсим лѣб. Сѣг мѣси ми една ћерка. Ружа. Она ми мѣси лѣб и донóси ми вечеру, донóси ми ручак. А, овај една па ћерка што овам, она па не доди. Не пушта гу. Муж гу не пушта. С њѣг сам се свађала. И туј он, он сѣје. Ја га па погани. Епа ја квó ћу му друто? Једу му се гомна. Оће он да сѣје и матер, и башту, и сестру, и што имам све да сѣје. Е, ја, па, чекај. Губи ми се из авлију, нећу те више видим. Каже: „Није твоа авлија“, каже, „тó е Росина авлија“. Тóј на ћерку моу.

Зора Станојевић, неписмена, 1907.

Још смо мáло држѣћи ко бајаги, али кккó ћеш кд нѣзгодно без крáве. Тóј трѣба млого да се најде добар човѣк. Да се спарује и да је разуман. Имаш ти неки: „Па, што се забави, па несам гу наранил, па несам гу помузал“. Онó има људи нѣму живци, па час се посвађу. Па неѣ тóј такóј. Али видиш. Моја сестра и мајка и татко су спарували и никакó несу могли да се слóже. Кукали су на мајку. Она би си телá све њóј да се работи. Онó неје тóј такóј. Људи трѣба да буду разумни. Ако си почѣл да óреш њиву, данас гу приори ако е мој рѣд, а ја ћу па после два дана па други пут.

А, несмо кадáр да чувамо по двѣ. Сáмо си за њи рану спрѣмамо. Ми квó? Ми не мóж да изедѣмо не знам... Онѣ изедоше Југославију. Влајко три пасѣ сѣг. Онѣ бѣоше ливсане. Он у пролеће продава сѣно, а крáве си... А сѣг и поправи. Па, три, па мршаве, само кожа и кóске.

Едан појде по мѣне. Двоица бѣоше. И ја што волим онóга мислим иде он. Ал, овија, овија ме више воли што га нећу и пошъл по мѣне. Ја се окрену: „Штó идеш ти по мѣне?“

„Па штó да не идем?“

„Па нећу те!“

„Па ти ли си боља?“

„Ма несам боља. Ти си бољ, него те не волим и да си се óдма врнеш. Нећу те.“

Сѣг си спѣ заједно. Еј, па овој поживете, одадѣте се после за будалу. Не свака, али неká. Бар поживи, пројди. А ми? Татко: „Ви сунце да греје, ви да сте кући!“

Еј, па ни истерáше, забавиле смо се. Пóстара сестра од мѣне и ја, па ни истерáше, не даву ни да вечеруемо. И там прет кућу седимó, а онó нрóлет. Онѣ си вечерáше, па си полегáше. А она полагачка, сестра се муну там у кућу, па тражи, тражи, па најде у некó грне, онóј земњено, пасуљ трљан. Онакóј пóсан. А она га изнесе отуд. А онó једно пале гóре у Градиште: „Ци, ци“. А она: „Спи, спи, али неће пасуљак на гóл стомак.“

Загорка Станковић, 1924.

РАВНА ДУБРАВА

Човек ми умре туј на ћуприу. Работи, работи, и кола дрва си збрал што ће да умре, и доведомо га до ћуприу, и на ћуприу умре. Море, неје. Ко ти га знал. Тькој рекъл бог да умре. Имал четерез године, педесет. А ја сам остала овде да будем говедарица. Па, ћерка и она си има пуно године. И прошле и њоне. Но, остадоше, остадоше две, па ми една умре. На порођај у откараше, она умре. А ја остадо да алим бога. Она по башту две године живи, па умре. Отиде тамо. Ма куде нее. Куде нее остало дете.

Съг у Аустрију је. Дете златно, но нема куј. Чича и стрица си га одвели у Аустрију. Оно ци живи некъко, маги у нема. Па ци живи, што да не живи.

Ћерку имам едну туј. Оне две остадоше, па едну дадо. После па онај кад отиде, туј у село, бегим ће ме надгледају. Оно нема куде да се савие. Но појде у другом стање, па ју откарали на порођај. И они квџ су вој работили, некие ли су вој ударили, кькво ли? Едно писмо дојде на пошту, породила се Рада. Рада породила мушко дете. И до час. Ја томан д идем да питам Ђиљану горе кько е што е, дете иде, Горан. Каже, бабо, ајде ти у дом. И Боска трчи моа упука. Немџ, бабо, у никога да глџдаш, немџ, бабо, с никуга да вревиш. Оно дојде пот кућу. Пишти.

Море, црн живџт. И такој ти, ћерко. Па отидемо за њу, па у не давау. Несу у исџкли. Па отидомо там куде е била у болницу.

Па отомо там. Тамо у пошту отидџше тија двојца младића. Каже, туј е, но не мож съг да ви ју дадемо, а съг не може, а и недеља. И они у несу били исџкли.

И јутром на аутобус отидомо. Па отомо там куде је исџчена, куде су ју пренели из болницу. Нема ју ни у капџлу, ни у болницу. А онија неће да каже куде је. И што смо отишли?

„Ја сам рекао да дојдете у џсам сати“.

Па нее оно близу, па ће ми д идемо кад џћеш. После ни џтвори, па ни пушти.

Да сам ја знала што ми је ћерка туј, па ја би улџзла црна. Ми такој седимџ у кодник, а џн се наби тџг у собу. Тиа. А, па дојде онде: „Куј сте вој кькви?“

Рекџ: „Ја сам вој маги, а Драги — брат, свџкр — свџкр, џвој — чича.“

Четворица смо били. Оно има све написано там, но се нраве лумбави (= блесави, луди).

Е, добро, Питува ме онде кько се тија зове, кько онија. Оно све има написано онде, но се прави.

А ја рекџ: „Куде ми је ћерка?“

„У лџдару“.

Слџдил се, даџџгда, па га изнеља мајка, нашла ко ја моу ћерку јадну. Ће ни воџди. Воџди ни, воџди, одведе ни. Кьд би на сутурџн, там на крај туј зграду, џн гурну с ногу, на срну там. Виџка: „Нема ништа“.

И нема ништа. Врну ни горе. Кьд ни врну, у кодник улџземо. Оно тако-там врата куде смо кодник. А џн гурну врата горе кьд улџземо у кодник. Каже: „Не смџш да писнеш. Да писнеш туј“. А питува ме куј ће ми ју премџни. У, грџј — не грџј, кькво е неџа е, оно съг било, нема. „Ја ци у“, реко.

Ја улéзем, ћерчице, она на астал од бајтон, па е одозго расечена, па доле до сам, до крај. А зашиена с пртени конци, овој што се дуан ниже. Туго, бóже, ако се могу просвэстим. Видим косица вој овакој умршена. Туј ете на... А вода озгорке вој пустана, па преко њу иде. Онакој голу оставили. Па што пусте онéј пачарве кд слéкоше, што не врљише нешто на њу, но у оставише онакој ко тојагу. А дрво овакој, туј турено под главицу. А она ко кд је заспала, бела, бела. И овај син... Врљи одозгор, па у покри. Гаће ву облéко, по ред после едно-друго. Овија мџи, и они ми помагаше, па срам — не срам, грéј — не грéј. Мораш. Нема куј. Па у пременимо. После, куче, неће да помогне овéам да у изнесу. Не мџ ју изнесу. Ратко стар. Ви-кам: „Помогни им“.

„А, ја ћу ти у носим“.

Он отиде да купи сьндак. И дојде, докара. Па па пита: „Јел ћемо гу, ће ју ја овде докарам, ели горе?“ А Раца, свéкр вој, не дава. Ци у тэрају.

„Дóбро, ко рéкнеш, ако не, ја ци тэрам доле“.

Детé, после не тејаше детé да узну, па га ўзе држава. Не мџе! Чува́ли на тога сина, он је у Аустрију бил, они су му детé малечко очува́ли, а овој сирочé, нема, па да гу даду на државу.

Али, реко ја, ја тај што ме води жена: „Ко могу? Човéка немам, нема ни мэн куј да чува, а они ако мџу нека га узиму, ако не нека га ўзне“.

Па ће д идемо.

„Бабо, ћу ви водим, тэб и баба Раду, ће видимо Синишу“. Оно му Синиша име.

„Дóбро. Нема паре и онóј, ал ајде“.

„Немој, бабо ништа да носиш, ја ћу ти платим карту, ће д идемо да видимо детé“.

У, ја не могу, ја нећу, ал она мрда да га не чува. Ал, не мџе. Бышта неспособан. Питува́ли доле: „Кько си“, каже, „онóј могла унуче да очуваш при мäter и при башту, а овој не мџеш сирочé?“

Башта па нэм. И узóше га.

Овакој рече: „Деда Раца отиде, мора су довели детé

Јутредьн идó. Там идó кд идóмо са Зóрку. Она, Злата

Она: „За детé ли?“

Зóрка рече: „Ага, да видимо детé“.

„Е, не могу“, има некé да се скида, овéј што се породиле, па да и скида, да си и чини, да им децу спреми и, „но идете горе, а ја ћу да јавим што сте дошлe и они ће да ви пусте“.

Ал жéне доје децу. Наредиле, па на клупе, коé се породиле. Онé свé и она пиште.

Она иде која е задужена, донéсе детé. Детенце. Ко детé без мäter. Ручице му пуштене, а ја га узó, и плачем. И онéј жéне свé плачу. А ўзе па ми с прстић онија жуља́ви вати за руку. А ја викам Сашу, моé унуче. Викам, Синиша се вати, па вика — ба́пке, ба́пке, немој ме оставиш, води ме.

„Бабо, што си га неси донела?“

Па си га чуваше, очуваше га. Лепи, лепи. Па лепа премена с'г. Иде си у школу. Иде и на рад. Има си и плату, прима. Ће га доведу с'г. Чим напушти школу. Неће кад је распуст. Ма мом'к!

Србислова Милојковић, неписмена, 82 год.

ЧАГРОВАЦ

Има ли вода, Дражо? Ми за с'г не мари. Поминумо некакó. Увели смо. На две партије. Там који су подвојени, они искључују, а ми смо на три стране поделе-ни. Е с'г нема наша. Млого насадили баче и нема. Некад има вода, некакд не. К'т к'кó. Овде ни овај долња кућа. На другу страну. И овде ми, чим немамо, ми завати-мо воду.

Наше овде три вамилије. Три резервара и намире. Све то'лко. Ако ли више на куће, онó више нуштена водича. И т'кој.

Е, с'к, куј к'квó насадил баче. Који су насадили више, онó источе. Ја батали.

Испод планину. Овде си горе у поље. Млого добра вода. Четири извора смо имали: Мали човик, Голѐми човик, и Жљебовѐ и Сврачи кладанац. Четири извора. Такој позивало от крај. Човик. Вода. Вода е била. Два. Два извора. Едан погоре, едан подоле. А нашо, нашо имање на горњу страну више.

Тој смо ми имали млого воду. Баче, и све. Бегим за бољо, онó испаде горо. Онам у Бучје. Ми смо узели били Дóлњи човик. Такој га викамо. А Горњи човик узóше цѐло село. Наше су трѐс куће, више несу. И њим бѐше злó, и копаше горе, копаше, и пресѐкоше ни воду. И несмо имали ми воду куј знае доклѐ. Помалко тике дóјде, помалко. Па пóсле к'т се решимо, ми силом. Па отидóмо у Жљебовѐ и кóпај, кóпај, и докарамо воду. И не мари. Има вода. Сáмо да не навађују више, онó ће да не мари.

Не може. С'г овој горе не знам. Причају за Сврачи кладанац овѝја.

Па у Дóлњо Жљебовѐ овѐам. Ми туј имамо малó. Навађуемо, али ископан вѐ-лики вѝр, па на цревó. Извадимо т'кој дондѐ, па одонде пуштимо низ ваду. Па три градине. Баталил да посипује, да навађује паприку.

Ми млого купус насадимо. Овај што јесѐњи. С'г њѐга носипује, а овој имамо паприку. Па, брамо. Плитко. На пет мѐтра смо извадили само воду. И ми имамо ов-де бунар. Од бунар ми. Навађували сте ондѐке. Па там кад бóдне, падне киша, он це напуни. Ће падне. Ми смо турили пумпу. Јављу бегим да ће пада с'г од четвртáк, петáк. Такој Раде рече. Онó јаве, па пóсле нема. Виногради изгорѐше, а друго с'г већем. Млого ни лепи. Виногради су родили. Лóјзе, грóјзе, виноград га вику, коѐ к'кó. Свѝк'кво. Има црно, има... Пловдина е највише. Море, не мари.

Ја идó, ја идó па омлати једно ораче. Омлати ја и изгрулка, али погледа си грóзје. Поједино б'ш не мари, б'ш убаво. Онó грóзје, онó виноград воли више на сушу, него на кишу. На кишу се здувуе. А с'г б'ш убаво, с'г слáтко, добро за једѐ-ње. Мош се едѐ. Али неће мож онó да стои више од Крстóвдан.

Онó јављаше за сагови, бре, не знам к'т ће да вртају. Јављаше на онуј вѐчер. Чини ми се да прóјде септѐмбар, па т'г, у октóмбар. Па до Крстóвдан га не врту, чи-

ми се. Па, не врту. Къд Крстовдън и они одма после. Тој е време. Време иде. Још рание, па пораншке. А вечером, не вечером ќе га по баве. А, јутром це, што иду сѓг у пет јутру, тој ќе биде пет после.

Јела горе, Мишо. Брже дидемо у Јегличе. Мишо! Ајде, деда Вица пошъл. Ајде брже. Од куѓа те срамота? Срамота га. Па, куде Дража вика. Од туј жену те срамота. Оно тета. Једна тета. Мира, Мира овдеке. Ајде па ќе дидемо да викамо Виолету. Иде ли? Ајде, Мишо.

Било то одмна и прошло. Ис Калетинце. Па ишъл сам. Па мора смо се теличим смо се узели. Несмо се ми ни знали. Куде било Калетинце горе, ми овдека. Бил овдека, има мој деда, има си, одовде му мајка, ис Чегровце. Па се одала у Сопотницу, па после и Сопотницу остала удавица, па се одале у Калетинце. У Калетинце родила деда Стојана, туј Кеџу што у Кричимир и Диду. И после кт порасто, деда Сава: „Ајде да ти будем наводација за Јеленку. Идомо. Па несмо ишли. Идомо, па се гледамо у Драговје на собор. И после, па може и одма вечером, отидомо.

Умре. Четврта година. Бышта, бышта њојн. Свеќар. Не, не. Твој бышта отуд. Доведе краве ли, волоби ли чуваосте, и доведе овде, па коџа и туј видел Чеџу, и туј реви. Он ошъл, па реви. Каже: „Ќе дадем ја моу Даницу туј.“ И даде ју. И Милорад после беше дошъл и покојни Чеџа и тџој туј се упознамо и после се уземо. И тџој смо се упознали. Па сватови за Милеџу кт смо ишли у Шебет. Била Света Троица. Ја девер. Тџ немаше кола. Чича ли, ел твој горе па с кола. Имаше коњска кола су била. Па нема пут.

У Душник. У Ѓелие. Овде има црква. Горе си у Драговје. А ми у Студену смо ишли, па смо се венчали, па и Студену пешки. Ис Копривницу. И отуд Јегличе смо проминули. Оно у Јегличе би се венчали, но немало поп. А сватови чеџу. А ми па кџ се вечуџамо, поп даде ми написмено у Драговје. И ја дојдем озгор и однесем у Јегличе кот поп па му предадем. Али, у Душник се и ми венчуџамо. Па дадем потврду написмено да ни е испитал горе. Горе на испит. У Драговје. Да нее неки на силе. Ма змлаџуеш се попови. Испитују ни. Ел сте се волели, ел се волите. Па за Живоина и за Милеџу у Ѓелие ишъл да се гледа ли, да се узну. А сѓг неџеју тџој. Сѓг млади кџко си рекну, тџој си. Боље си сѓг. Кад се слаџу оно си све боље и тџк и сѓг. Тџк си боље беше. Кџ дојде празник, куде су цркве, па кџ буду собори, тџ се народ скупи, па из сва села се скупи. А сѓг нема ништа тџој, Па нема сѓк ко што е било. Лазарице, па... Има. У Тополницу се млого скупљу. Има овџа Спасовдан, тамо куде аутобуску станицу па доле куде онија дом ли им је бил. Киде оној дрво големо, па там доле на киде Грданицу нагоре. Нема ондеке. Ма не куде Грданицу, доле од аутобуску станицу. На кре Мораву. Па дабоме на куде Мораву. Тој е народ, а овдеке на друго место нема. Банде ги викају. Неџ. Сѓк скоро поче свирачи, рамунџа излеџе. Кт се ја жени, тџ едно овољко из Драговје свираче, толко мџљцко, толко, неџ поголемо. Искиду се смејаџи. Свири, та разлама. Ма не, кавурин. Има. У, има три куџе, четири. Не ко што беше напред. Стари беоше циганштија. Они тџ идеоше у прошњу. Довате онџ торбе, мају се, иду.

Милева Илић, 1907; Видомир Илић — Вица, 1915.

МИЉКОВАЦ

Леле, месила сам. Па кд га изгорим па ко прс. А мјој брат вика: „Раца, мајке“, каже, „ти н умеш леб да месиш кјко Верица“.

„Па, кјкво?“

Па, вика: „Тјкој. Овој мерише и на каву, и на све“. Изгорела сам га.

Па отидомо да риљамо едну градину. Риљамо, риљамо, али леб немамо за вечеру. А мјој татко вика: „Д иде Вера“, каже, „баницу ће омеси Вера“. Ао, што ми не казаше кјкво се работи.

„Киселу“, каже, „Веро, па киселу баницу да наредиш, па кј дојде мати ће испече“.

Ја отидем, насеем брашно и замесим. Што ми не рече квасец да сипем. Што ми не рекоше тјој? Но ја турим сол и воду, замесим, па си ја натурам сирење, па натурам маз, па наредим. Кјко съм наредила, оно си такој чека и матер и татка да вечеру. Неће да мрдне. А мати каже: „Веро, па ти одма ли замеси?“

Реко: „Одма, нано, одма.“

„Па што не сташуе?“

„Па што ми ви несте рекли да турим ја квасец? Ја несам турала“.

„Туго, Танасијо, па она вика неје турила квасец“.

„Добро, добро“, каже, „не дирај дете. Несмо вој“, каже, „рекли и“, вика, „узни там па тури да испечеш, па“, вика, „мазк, сирењице, па ци вечерамо“. Такој е и било. Не, онакој си тике. Ко деца што се игру, онакој. Кјко деца што се играју. Само несам турила квасец. Да съм турила квасец, па да замесим, па си турим маз, па си турим сирење, па неко јаје да турим.

Бакрена. Од бакр, па калайсана. Неје. Калайсана. И такој тјој. Башта вика: „Добро, добро. Не си вечерамо“. И вечерамо си.

Па и сукала сам и баницу едмпут. Ја гу сучем да буду танке, оне све што подебеле. Ја ги растањуем, оне дебеле. Па ја кад дојдо овдекај, па ништа нумем. Ни умем љуцки леб да месим, ни умем ништа. А овај комшика каже: „Е, Веро“, каже, „ја и ти ће сучемо баницу. Не ни дојду гости код мене“.

„У, Мико, све“, викам, „преко астал има там да прелати. Ја тјој не знам“.

Па, де, па ајде ће се делимо. Па ће се делимо. Па ја не плачем што це делим, знам дим на орање, знам дим на копање, знам дим да риљам. Знам све да радим, али н умем да будем свекрва. Па плачем, па се секирам. Не знам ко се остаља квасец. Боже чувај! А Стојадинка, овсј мајка, каже: „Па кјко?“

Па викам: „Н умеем, тетко, н умем“.

„Кд омесиш“, каже леб, она ме учи такој, „па си“, вика, „малко од оној тесто се остави, па си у оној грне туриш земњено, па си поклониш, па дан-два, ка да месис леба, ти си със водницу пропереш оној малко. Озгор оно ваати малко маглу онија квасец. И попрјаи квасец вечером и јутром си замесиш леб“.

Тakoј ми казује. Докле се научи и навико.

Е, сукаља немало, ел знаш, оклагија. Ту месим ја баницу. Ту се учим, мора се учим. Овај донесе едну сукаљку и ја... Напраји ни туј едн столар Јордан. И ја,

замесим ја оној тесто и ајд и сирење. А мој башта вика: „Вѐро, скрати туј сукаљку. Што ће ти“, вика, „кѐд ће ти“, вика, „толку корку да усучеш?“

Лѐле, кад си ја почѐ сучем. Оно и ова̄м прелати преко сукаљку.

„У“, каже, „па ти си се, Вѐро, научила.“

„Па, та̄то, једѐ ми се баница. Пред морање се свѐ научи.“

За варѐње пасуљ, натрѐбим, промијем та̄м, тӯрим. Уз огњиште. Али пѐсан пасуљ се трѐба вари. Па се некад блажан пра̄и. Пѐсан пасуљ — имаж да измиѐш пасуљ, да уредиш оној грне, па да поклопиш, па да насечѐш лук пра̄зи, па да тӯриш попрѣку од нѣзу, па да тӯриш солча̄к, па да се укипи, да се увари, па саз дрвену ложицу да стрљаш онија пасуљ кѐд се скӯва. Он нејѐ благ онакој.

Е неси мајстор, да ти ја теб кажем. Ја сам бољ мајстор за пасуљ. Ја у ћиримицие... Чекај, полк. Ја шегрт. Имао сам мајстори из Дољо Драгѡвје. И морам ја и та̄м и ова̄мо. Кад скӯвам лепо пасуљ, па кад напрајим едну од леску, искршим, па кад се скӯва добро, ја само, свѐ га разбије да не̄ма зрно. Ко год прашина у оној грне. А, па зар ће га стрљаш ти сас кашѣку, него оној напраено. Не̄с ко сукаљка. Искр стена дрва, искрстена ко год на онуј машину што пра̄имо малтер. Онај перја разби-ву. И исто ја тӯрим оној. Кѐд ћу га трљам ваздѣн! Тӯримо, па кад рѐкне овакој, само га смеље унутра.

Ја си ко моја баба и ко моја мајка. Па такој и од крѡмпир пѐсан. Насечѐм крѡмпир. Насечѐм крѡмпир, насечѐм парадајз, насечѐм лук, сол. Натурам, па си кипи, кипи, па си ја тој сѣз дрвену ложицу. Они несѹ има̄ли та̄м дрвену ложицу, затој су онӣ.

Верица Стојановић, неписмена, 1920;
Божидар Стојановић, 1922.

ДУГА ПОЉАНА

Па се диго та̄м, па искочи на асвал та̄м, па глѐдам, глѐдам си оној да испратим од мене. Па се мучи, мучи, па видѐ однога младића. Наш си, познат си ми, вамилија си ми. Ал кад дојдѐ да рѐкнем — Војо, оно ме занеми. Занеми ме да не могу да рѐкнем Војо, и овакој викам. Тој се изапиња̄м да рѐкнем Војо. Изапиња̄м се, и он ме гледá, гледá, па ме докачи под мишку, па у кревет. Па ми даде шићер и во̄ду.

„Баба Лепѡсово, оћеш ли леб? Имам сирење и леб.“

Ма ја имам сирење и леб, но ми се не једѐ. Па си он отидѐ да си налага, а овакој ми отворен прозор. Он палѡжи та̄м, у онија плац она̄м налага. Његов казан, а он бил пѐкъл човек, па на исти благосов да не расипѹе во̄ду.

Па дојде овдѐ, па ме повикне: „Баба Лепѡсово!“

Ја овакој. Оћ да рѐкнем — ѡј, па не могу, па си ћутим.

Он па иде та̄м, наложи та̄м.

Гоца̄ пут си ћута̄, ћута̄, па емпӯт реко: „Ќј!“

„Има ли боље?“

А ја реко: „Па не̄ма ништа боље, но само што реко ѡј.“

Он чуе, а ја не чуем, ја сам глѹа, а сѣс тија ѡј ћу га нешто обовѐстим. Али прѐ тога му реко, несѣм могла да вревим, а он отишѣл та̄м при едну жену, па рекъл:

„Снајке, кјкво да рабџтим с овуж баба Лепџсаву? Паде вој теџко. Млџго вој паде теџко“.

Ја там беџ на пруждиште, а да сам била у сџбу — ништа и нигде. Мџжда би умрџла. Него ја искџчи там. И ондека џн отиде кре едну жену — и кјкво ће да рабџтимо. Рече, па немамо што да рабџтимо, мањ да јавимо телифџном. И јаве телифџном, и овџ колко ти што седе, нек има и вишке, докле бернуџи едан до другога, шта е било, кјко е било. Син на рад, унук на рад, али кјд се удари телифџн, брџ телифџн, маџи, снајка, ми дома седи, чува децу, на снау она чува децу. Она неје јавила на снау, но јавила на сина моџга, а син џпет јави на другога брата. И докле се сабрали — дојдоше. Кола су туј, у кола, па доле. И све пропало: попрџка, купус, има јџш које што пропало.

У недељу ће беру грџзе, па ти ако мџжеш, кјко џнеш. Ми ће беремо. А и ја ћу д идем. Они ми не брани кола син. Едан син тера кола, унук и син терау трактор. Одоздџ из Ниш идемо и унук, и параунучичи, и пријетеџица ис Књажавац, и тај унука. А снајка доле.

Па тој од џвце. Тај вуна више нема. Ма куж ће ми џавол! Па ја ћу да чекам. Тој е што се затџкло на мене. Ёе издржи. Ја ел би живџла годину, ели не. Што ће ми! Ци кџпим ако треба. Кам тај живџт! Имам. Чувам веје девет-десет године џвце. Чува петнаез године козе, пешес. Чува, чува, па се јаре џбеси. Па продадо. Изгубџи тај домазлак, нећу више. Па ми дојде, не мџгу, тој разговор. Па ги пасем, па никој нема да ми рекне — добрџтро ел добро вечер. А сџг еве чџвек улеје, ја не видџ који е. Уведе те. А тамо кјд сџм порад џвце, џн — добар дан, Лепке.

„Добар дан, помџзи бџг, и здравџ-живџ, и мџже ли се, и како е и што е“ — џговарам.

А у сџбу се заврџти, никој ништа нема. Мџж и да цркнеш, мџж и да не. Саг ме нема. Месес дана ме нема ич џвдека. Како други пут џто, ич ме нема. Ни пет паре не давам за џвде. Ал имам нешто трзавицу. Не мџж да не бџде бџш ич.

Лџзје смо имали, па ја џћу, тој сам ја работџла лџзје, и џвце пасем и чувам кад берем грџзе да закџлем јагње. Али рекне син: „Нека га“. Па кад бџде Свети Никола, џн си га однесе доле у Ниш, а ја си туј грџкам корџчку. Па сваки пут таккџ ме превара. Ја после се сџтим. Викам: „Еј, не веља млџго чџвек добар“. Добар не ваља, бедан не ваља, какџв ће да зџди, не знам. А, реко, ако сам жива, нећу дадем џвуј годину да ме превара.

Па остали смо сирџичи. Па маџтере умрџл син. Моје маџтере жењен син умрџл, па га закопала. Па родџла мало дете, посмрче. Па га удари џвакџ, па рекне: „Але те подигле! Зар закопа сина да ме лебом рани, а овџ ћу жабу да раним, да чувам. Па га утепа. Одаде га. Одаде се, него ањка, не мџж да вреви ко треба. Маџи гу едџмпут удари џвакџ. Била лелџјка у џџш, па га удари, џно се рачџпи. Она га удари о дџвар. Па иде мџка, за сина кука жењенога, па џно се расплаче, она га па џупне о дџвар. Е, џно неје умрџло, него џтаде малко чурџк.

А џно плаче, плаче, па кјд разумџ: „Ја ти, мајке несџм ни за у пџсџк, ја ти, мајке, несџм ни за у кола“.

Маџи гу неспособџла. Па пџживе. У Маџејевце се џдаде, доле, там долеко, па пџживи неџколко, па умрџе.

Лепџсова Соџоловић, неписмена, 90 година.

ГАРЕ

А кџд смо биле девојке, па идемо на седенку, па се препраљамо, димо да ги плашимо, да се играмо. И отидемо онам, оно вику Стаменова ливада. Тој нџн деда се зове Стамен, и он је бил жив. И отидемо онамо, па ја, доле сџм сџс попџви живим, не живим у нџи, но овџкој код нџи сам сироче, па су ме млого и чували, отидем, па куде што крштевља поп децу, па узнем онај матију и оној, и оној... патријар, црвено, отидем онам. А мој брат свџри такџ музџке онеј. И тај мој брат што е сџг умрел о тетку, што га јучер сакрањували — он пребџрку, па вистан, па се дотерамо, он, а ја поп. А отидџмо онамо. Мој брат стану да свџри. Рече: „Оној наша Винка, тој знам. Никој не сме д иде там да узне од попџви тој, него она. Кџд отидем дџм све џу гу утепам“.

Па туј едан комџиа, исто момџк, несмо фамилија, ал млого смо живували, ко браџа роџена, он вика: „Ја џу те браним, неџу дадем да те тепа, али траџила си џотек. Шџеш чак у Росуљу да се препраљаш тамо?“

Па ни јурну момци, па ни џџе и тепу. Не знау којџ су. Они мџсле мушкарци су сви. Тој е лџда памет. И тој више живџт тај нема га нџгде. Сџг седџм овде.

А, па све смо ишле, ал она, оно има десет пара Лазарице, големо село. Па си ми сџс друге, она сџс друге. А, па лепо. И сџг на телевизију сам гледала што су певале овџ Душњичанке и Драговке. Ау, грми соба. Али, све су тој женске живе, а онија мушкарци што играше, што свџрише преко телевизију, они сви измрели. И ја прича. Тетин Крста, и Лаза, и Вукадин свџреше у дудуче, сви помрели, женске ни една несџ. Јџш све живе. Млого мџжи сџг мреју. Ма, онџ, жена маџе види секира цију. Она, сџг мџж мџти мџзџк за све. Ма ја такџ мџслим.

Винка Илиџ, неписмена, 1922.

ДОЊИ ДУШНИК

Воја е бил прве Ђура Игњатовски, па е бил после Јакџв Степанов, Здравковци, па е бил Панта, овџја Станџјчевски, па е бил Горча Арџин, горе куде Прдини им куџа, горе на крај. И тој такџ. Па има Прдини. Онија што беше, ко му беше име? Бил е у рџпство. У, забраџла сам му веџе име. Он донесе отџд пџзив. Донесоше за нашога. И покџјни овџја Раде, овџја Мишиџ. Што су наши там изгинули, они баш донесоше, баш онај пџзив. Он, Раде, скоро додеше. Умрел. Ми га Раде зџвемо, овџја Мишиџ.

Што ми е криво. Емпџт отидџ за едну крштеницу. Отидџ да извадим тамо, па ми побџже аџтобус, овде на Срџцела ми побџже аџтобус. Али, имам сестру доле у овџја Цамбини, о тетку. Реко, никад, она дојде понекад а ја никад, реко, бџш џу да идем. И ја појдо отџд, а они са жену излџзоше, онде куџа им до пџт. „Леле, Зџрке, сврџни, сврџни“, он, „сврџни код нас да попрџчамо наше мџке“. После, излџзе му и жена, па ме молише, молише, а ја ко брљива па се секирам.

Реко: „Извџнете и заквална сам ви, али“, реко, „џу дџм“, реко, „у овџја Цамбини имам сестру о тетку“.

Зорка Шарковиџ, неписмена, 80 год.

ЗОНА II

ГРКИЊА

И едну тетку сам имаја у село Дукат. Реко, ћу д идем до њу тамо у недељу и онија оба пара волови потера. У понедељак е пијац у Поковац. Ако има нешто да дојду, бог да чува. Остаде још овој дете мало. Они ће да претрџају, ће да траже едно-друго. И — ништа. Отидо ја там. Преноћи ко туј тетку, и отера волови на пијац обоји. Вратим се отуда. Със онуј децу дојдомо дом. Нема преко недељу ништа. А, ћерка ми е била девојка, неудата још. Она е старија била. И ја ујутру јоште лежим, недеља осамну, а една кишица, као нећас што роси, и она мела там пред кућу и видела ги. А кућа пи е била горе до съм до пут, кько овде.

„Татко бре, дизај се, Бугари одоздол бели свет иду и терају људи белога света“.

Уплашило се оној.

Реко: „Ја ћу си лежим. Це напраим болан“.

Ништа. Лежим ја. Пролазе они порат кућу, не одмињује никој. Иду си натамо. Терају. Збирав куга куде виде — ајде, искакај. Куде су га извели и њега да га теру, туј забрали и њега на сливе, а оно кишица проросуе. Он бија само у кошуље, овакој бес капут. И забрали га. И једн тера га њега, а онија пројдоше напред.

Каже: „Пустите ме да одминем овде у овога комшију“, каже, „да потражим неки капут, да се загрнем“.

Улегоше они, једн по њега и он.

„Комши бре!“ и ја се диго.

Они: „Дај ми едн капут“.

Реко: „Куде ћу ти најдем ја капут да ти дам?“

И онај Бугарин мѐн: „Искакај и ти“.

Искара и мѐн и њега. Па, такој ме истера от кућу едн дваестину метара, трѐс.

Каже: „Имаш ти легитимацију?“

Мисли да несъм четник.

Реко: „Имам“.

Ал ја па у новченик све онѐј паре што сам два пара волови продаја и легитимација. И он опази онѐј паре, и не дава да се умешам с онуј групу, него ме задржава мене да ми узне опѐј паре, да не види никој њиан Бугарин. Али, срећом, овѐја ишли, тија Бугари напред, а овѐја четници избегали тамо. Изгубили се. Истрча једн њиан официр бугарски, и ја се примешам уз онија људи. Ел овај ме изгуби из виду што мислеше да ме опљачка. И потрчимо одозгор, јуре ни. Куј, кога достигну с кундак, кд га удари — он одлети. И ја кько пројдо. Жѐна излѐгла моја и ја онакој излетечким исврљим вој новченик тамо и она га зграби. И откараше ни у школу овде. Беше ни, човек врз човека е дете било. Толко. Па и поп докараше одовде. Ал поп, боли га грбица, па неће на патос да седне, него се усправија, па уз дуар.

Петар Илић, 1902.

Да даде бог да се опраји, па људи да си живе, да си поштују, да се слагају. Најгоро е, нај е теже, да не бунде рат. Рат. Ја сам стар, па овѝја млади сам млого упознавал. Они се едни смеју, едно-друго. Ма, немој, бре, ние згодно. Ви не знате, деца, ко се гладује преко рат. Они си па неки — ки, ки, ки. Ви да знате ккво је. Па да ти, дете, и тој причам.

Сѝг овѝј други свецки рат кд смо се заратували, ја сам бија доле куде цркву. Туј ни општина било и овѝј. И Китлер еднога, едну државу по едну прегазује, а учитељ Жика едн доле: „Ха, готова и Коландиа, готова“.

Ма ете прегазили Коландиу. А деловођа ни е бија туј Наце, едн наш сељак.

Каже: „Не ваља и за нас“.

Би малко, ударѝше и на нас.

Деловођа: „Е“, каже, „цела машина на нас“.

Дојде ред, онога учитеља отераше. Къ дојде он, он се врати из војску, ал не види.

Реко: „Што, бре, господин Жико, што тѝкој?“

Каже: „Услед глади“, а ја ме оној, сьмо нећу да му рѝкнем — а знаш ко се радујеш кт кажеш готова и Коландија. Не радуј се, бре. Дај, боже, да е свуд мир, да е свуд мир, па и ми да смо.

Никодије Ђорђевић, 1922.

Врат, реко, поватаја. Па ја па се борим, борим се неккво, па жѝем. Пљиснем малко воду на чело, па идем при дете. А она не може. Кажу да е гадно тој вратљиво. Опѝје човека. Нема по гори болес. Па повраћање да ми извините, па тој е страшно било. Па дојде, зашашави у главу, па не видиш куде одиш. Тѝкој дојде ко и несваница увати онај врат. Па ја па се борим сирота.

Љуба си аметом оглуве. А сѝк, Кодо, брале, ни ву се мож докаже, ни мож ништа. Онај брига голѝма. Братанѝц свадбу да праи у недељу, на Први мај, на Вериге, у четвртѝк растури свадбу. Све ѝсклано, све спремено, све. Свирачи погођени, све. И барака докарана, само неѝ намѝшѝена. Доле у стан. И он растурија свадбу, братанѝц Драган. И сѝг — ете. Јави тике кд је доле.

„Тето, ја сам гладан, ја сам, тето, гладан“.

Па сѝг ете, рече Петронија, доди сѝг за Госпођиндѝн, цел месец га нема о терен из Београд. Дојде. Рече, научил се па мѝси, мѝси.

А он дојде: „Дај пारे!“

„Ја ги несѝм крижаја, но толко сам зарадеја, бре“.

(Некога, дете, чељад закопа, а некога уздигне).

„Еве га, еве га нѝж“.

А моѝ Љуба, кт тѝкој он рѝкне, ккво е ѝој!

Не може, не мож ме разберѝ ккво говорим, не може да ме споразуме. И ако ме споразуме, ѝој ву се чѝни ја тој не сматрам. Море, ккво, бре, ја теб ѝмам, ја другога немам. И сѝга и лѝк му посади, и извади, и мумѝрзу посади, ете ѝма да гу обе-

рѹ. Пасуљ посади — обра. Кромпир посади — извади. Ба́чу му е посадила — обра. Ја́ све поприку нанизá. Све, бре. Па невозна. Што е на њо́јну сна́јку бра́т — ожени се и та́ј жена́ му побеге. Има две дете́ти, ћерку и си́на. За дру́гога отиде́ кѹт стигоше, еј, за женидбу.

Симка Илић, неписмена, 1913.

ГОРЊИ БАРБЕШ

У Топоницу запроси́ ја́ едну́. А ја́ доле, имамо воденицу, па смо доле туј, ме́шамо се ста́лно Топоничани и ми. На́ше су њиве доле близу она́ј брес. И ту́ они ме́не знају, ми њи знамо. Ће да идемо да гу зава́ћамо. Ајд. Ја́ срамота́ ме кѹко ма́ло. Мла́д човек сѹм. Па, реко, ајде. Отóмо на доле, измимо се на бу́ке вода́ што течé, на воденицу се измимо, отрља́мо, ајд, ајд те доле. Отидóсмо ми. Они́ че́кају. Бре, ја́ шћу рабóтим? Срамѹјем се, али добра́. Реко, добра́, убава, добра́. Знао сам гу ја́. Е туј, о́ће-не́ће, врти-сѹчи, напраи́мо рабóту и пи́ємо крчму. Тѹг ми да́де, она́ мени да́де да́р. А она́ имала еднóг доле, али он па ошáл да кове говéду, па га нéма туј. Нéма га. Она́ до́је и он до́је, па кѹд ви́кне по њума: „Па кѹко мóжеш ти да отидеш?“ „Па, е́то“.

Да́р ја́ донéсо, али овде́ кѹко она́ побеге за њéга, да́р да га врати́м ја́ ода́вде.

Е, ја́, та́тко ви́ка: „Нóси та́мо, врљи кѹд она́ не тејáла“.

И отидем ја́ та́мо, а едán Берба́товац, едán мангѹп: „Шта́ е, Вѹле?“ Позна́јемо се. Ма реко́ ја́.

„Кѹкѹв да́р?“

„Жéни се, па... тра́жи ми да́рови. Шћу рабóтим?“

„Ајде с мéне“.

А и Ки́ча бéше туј.

Каже: „Шта́ тра́жиш од ово́га млади́ћа?“

„Па да врати́ овој што...“

„А ко́ ће њéму да врати́ посмешлѹк? Не мóже. Ја́ одговáрам, нéма да да́ва. Иди дóм и нóси дóм. Нóси да́р дóм“.

И ја́ однесéм дóм, па полѹгѹчке па га иски́дам, ицéпим полѹк. И такóј е билó тѹг. Па се тѹг ја́ дигнем па гóре у Чегрóвце. Па на́ђем бо́љу. Туј завати́мо гу. Шура́к тај што́ е, њóјан бра́т, туј е радеó код мéне качарлѹк, правио ми је бѹчве, бѹрићи. И он каже: „Туј ће д идеш. Туј ће“, каже, „д идеш. Ја́ сам у њи́ радеó“, каже, „дóбри су љѹди“.

Е, она́, имала е она́ овде́ тéчу у Барбеж и он је помагáја. Те гу узé. Па дóбра е била. Млóго е дóбра била, али неé имала врéме да жи́ви сѹг. Сѹг да жи́ви дóбро, на олакшицу.

Букашин Стојановић, 1913.

НОВО СЕЛО

Нећу ја да се одавам. Стварно, не знам момка и нећу. Сиротиња смо и нема мајка са што да прави свадбу. Немам да дарујем. Треба да даруем свекра, свекрву, кумови. Ја немам. Сиротиња. И мајка запуцала, тепа ме да идем. Оћу-нећу, мора да идем. И даде ме мајка.

Там турила вечеру, ће вечерав. Две ђувечици толицки там турила кромпирчки и неко меско. Омесила како крвајче лебац. Збраше се там, пријетелише се. Ајде, ће с идемо. Ајде, ајде. Ја плачем, нећу да идем. И искочи куде Ђумини, ондена на лѣсу, и нећу.

И датка Дѣска каже: „А, ће идеш, снао, кько па неће идеш“.

И ја, не знам младожењу, младожења туј и ја не знам. Циркус без паре, ал ти кажем!

И ајде, ајде, оно снег паднуја голѣм, па југов, мѣк, па се сви љизгају. Онѣј црковничке попке. Па љизгају се, падају. Ајде куде Коди́ну, кроз Оравицу.

А Ненад шће рѣкне, каже: „Датка Дѣске, датке“, каже, „сви падаше, младаневеста неје паднула“.

И ја се осрну и тѣг видо што је младожења. Тад видо. И кад дођо овдекај гледам. Ти си месила крвајче и тетка Руска. И кькво ће да понуду снашу... И кькво ће ме понуду — речѣљ. Ете на снашу да даду речѣљ и крвајче у пѣпел пѣчено. И ја гледам ко овца.

Циркус, ел викам. Неје тој кько знаш да си снаша. И такој. После кь дођоше — деда Недѣљко, Сане, татко, ће поју, пију вино, ча Душан. Туј пуцаше пушке.

Преко прозор там пообаљав. Ја — снаша, гледам и ко овца. И текој е било.

А после, мој свѣкар овдека могућан, па проминуше, тој беше божићеви пошти, па тѣк се не венчава, и проминуше. До Свети Јован некрстени дни. И кьд прође свети Јован, не знам кькѣв празник беше. И каже тѣг. Неѣ после, по Свети Сава смо одма. Свети Сава беше у суботу, а ми... Е, тој е глашење, да се испитамо. И тѣг идомо на испит. И такој беше. Испитамо се и одма у недељу свадбу. Ал свѣкар си могућан, па погоди свирачи, па вика си овдека људи његови.

После, јутре дѣн, мој дојдоше пешес човѣка. И такој е било.

А, младаневеста после. Јадна поправи после. Изатка једно платанце. Ноће, снаша сву ноћ ткаје, мотам, месим. Ама, опште не знам за сѣн. Изатка и пешкир, изатка и платно. Скромимо кошуље на кумови. Неѣ тѣк се купувало. Но, мајка беше прошлѣла чарапе на куму, ја изатка платно. На куму кошуља, на кума кошуља и толко. Неѣ кько сѣк целимоније, пуно давају, тѣг не. На свѣкра сламѣача пртена, на свекрву едну кошуљу дадо. Она умре, па јетѣ после па зљве не дадоше гу да однесе моју кошуљу, но дадомо гу на снашка Ану.

Дође из Македонију, па нема шта да ву дадемо. Па вој дадомо кошуљу. Сиротиња, муке.

А у Топоницу копа зѣмљу Воја за мене, али татко и деда му никако не даву што немам чѣрге вунене да ги дарујем. Они газде па велики, а мој татко сиромѣ. Слуга, а ми смо пуно деца.

Де, ја сам била селски свињар. Па, селски говеду, па у газду слуга. Три године. Девочица тринаез године. Три године у газде слуга. Сџг аздисаја свџт. Сџг свџ аздисан свџт, луксус.

Па на танур, па ће да ги изљуби руке, па так ће се стари прекрсти и тџк ће вечерамо. И љубим руке от Свети Ранђел до по Свети Саву љубим руке. Па после прекинула съм, па ћу ги изљубим руке на Покладе. Оро, и на оро да идеш од човека на човека, на свакога да изљубиш руку, да се опростиш. Опростење. Покладе. На цело село. Било шта било. Ел ће га цуне у руку.

Па, Марче беше, бог да гу душу прости, Стојана, кад се родија око Пејчин дџн, и она не дава да вој се љуби рука. Аџа, на подој, не се љуби. Ели па кџд донесу мали крвај. Она га не испраћа. Само се заврне навам и он си отиде.

Вера Крстић, неписмена, 74 год.

СКРАЋЕНИЦЕ

I

ANUBiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
AsFl	Archiv für slavische Philologie, Berlin
АФФБ	Анали Филолошког факултета у Београду
БХДЗБ	Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, Сарајево
ВГ	Врањски гласник, Врање
ГЗ	говор Заплања
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду
ЗБЈК	Зборник за језик и књижевност, Београд
ЗМС	Зборник Матице српске, Нови Сад
ЗБФЛ	Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад
ЗБФФБ	Зборник Филозофског факултета у Београду
ЗБФФН	Зборник радова Филозофског факултета у Нишу
ЈМ	јужноморавски
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
К	„Караџић“, Алексинац
КиЈ	Књижевност и језик, Београд
КР	косовско-ресавски
МЈ	Македонски јазик, Скопље
ОП	Ономатолошки прилози, Београд
ОКДА	Општекарпатски дијалектолошки атлас
ОЛА	Општесловенски лингвистички атлас
ПЈ	призренско-јужноморавски
ППЈ	Прилози проучавању језика, Нови Сад
САНУ	Српска академија наука и уметности
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд
СЗ	сврљишко-заплањски
СКА	Српска краљевска академија, Београд
СКГ	Српски књижевни гласник, Београд
ТЛ	тимочко-лужнички
ХДЗБ	Хрватски дијалектолошки зборник, Загреб
ЦАНУ	Црногорска академија наука и умјетности
ШВ	шумадијско-војвођански
ИХ	источнохерцеговачки

II

м. р.	мушки род
ж. р.	женски род
ср. р.	средњи род
Н	номинатив
А	акузатив
В	вокатив
И	инструментал
Г	генитив
Л	локатив
Д	датив
ОП	општи падеж
л. з.	лична заменица
јд.	једнина
мн.	множина

ЛИТЕРАТУРА

- (Р. Александер) — Ronelle Alexander, *Torlak Accentuation*, Verlag Otto Sagner, München 1975.
- (Алексић–Вукомановић: 1966) — Радомир Алексић и Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и брусског говора*; АФФ, 6/1966.
- (Арсовић: 1973) — Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине говора Блага и околине*; ППЈ, 9/1973.
- (Бабић: 1986) — Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku — nacrt za gramatiku*; Zagreb 1986.
- (Барјактаревић: 1966) — Данило Барјактаревић, *Новојазарско-сјенички говори*; СДЗб XVI, 1966.
- (Барјактаревић: 1977/1) — Данило Барјактаревић, *Прешевско-бујановачка говорна зона*; у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина, 1977, 300–373.
- (Барјактаревић: 1977/2) — Д. Барјактаревић, *Фонетске и морфолошке особине врањског говора*; у: Дијалектолошка истраживања, Јединство, Приштина, 373–413.
- (Барјактаревић: 1976) — Данило Барјактаревић, *Јужноморавска говорна зона у свейлу Белићева истраживања и данас*; Пос. изд. САНУ, књ. СДХИИ Одељ. јез. и књиж. 28 (Белићев зборник) 1976.
- (Барјактаревић: 1977) — Данило Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*; Јединство, Приштина 1977.
- (Барјактаревић: 1977а) — Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Мейхохији*; Јединство, Приштина 1977.
- (Белић: 1905) — Александар Белић, *Дијалектологическая карта сербского языка*; Сборник по славяноведению II, Санктпетербург 1905, 1–59.
- (Белић: 1911) — Александар Белић, *О дијалекатском материјалу О. Броха* у: Die Dialekte des sudlishten Sebiens, SDZb II (1911), 1–105.
- (Белић: 1912) — Александар Белић, *Сјара Србија са историјско-језичке тачке гледишта*; СКГл ХХИХ (1912), 665–673.
- (Белић: 1912) — Александар Белић, *О српским или хрватским дијалектима*; Глас СКА LXXVIII, 1908, 60–164.
- (Белић: 1913) — Александар Белић, *Маринко Сјанојевић, Северно-тимочки дијалекат* (приказ), ЈФ I, 1913, 136–143.
- (Белић: 1914) — Александар Белић, *Акцентајске студије*, Београд 1914.
- (Белић: 1926–27) — (Александар Белић, *Мисли о истраживању дијалекатског материјала*; ЈФ VI, 1926–27, стр. 1–10.
- (Белић: 1929) — А. Белић, *Штокавски дијалекат*, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књ. IV, Загреб, 1929, стр. 1064–1077.
- (Белић: 1935) — Александар Белић, *Галички дијалекат*, СДЗб VI, 1935.
- (Белић: 1935) — Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика*; I Фонетика, Београд 1976.

- (Белић: 1969) — Александар Белић, *Историја српског језика*; књ. I, Речи са деклинацијом, Београд 1969.
- (Белић: 1951) — Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, Речи са конјугацијом, Београд 1951.
- (Белић: 1958) — Александар Белић, *Периодизација српскохрватског језика*; ЈФ XXIII (1958), стр. 3–15.
- (Богдановић: 1979) — Недељко Богдановић, *Говор Бучума Белог Поштока*; СДЗб XXV, 1979.
- (Богдановић: 1987) — Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*; СДЗб XXXIII, 1987.
- (Богдановић: 1979) — Недељко Богдановић, *Говор села Трговишта; Разв. I, 1979.*
- (Богдановић: 1990) — Недељко Богдановић, *О говору и именима*; Просвета, Ниш 1990.
- (Богдановић: 1992) — Недељко Богдановић, *Језик и говор*; у: Културна историја Сврљига, књ. II, Сврљиг–Ниш 1992, стр. 304–366.
- (Богдановић: 1992) — Недељко Богдановић, *Изоглосе југоисточне Србије*; Просвета, Ниш 1992.
- (Бошковић: 1931) — Радосав Бошковић, *О њрироди, развјуику и заменицама гласа х у говорима Црне Горе*; ЈФ XI, 1931, 179–196.
- (Бошковић: 1977) — Радосав Бошковић, *Основи ујоредне грамајике словенских језика*; I Фонетика, Научна књига, Београд 1977.
- (Бошковић: 1978) — Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*; ЦАНУ, Титоград 1978.
- (Бошковић: 1985) — Радосав Бошковић, *Основи ујоредне грамајике словенских језика*; II, Никшић 1985.
- (Брозовић–Ивић: 1988) — Далибор Брозовић и Павле Ивић, *Језик српскохрватски/хрватско-српски, хрватски или српски*; Издавак из II издања Енциклопедије Југославије, Загреб 1988.
- (Брох: 1903) — Olah Broch, *Die Dialekte de südlichsten Serbiens; der Balkankommission Linduische Abteilung III*, Wien 1903.
- (Виденов: 1978) — М. Виденов, *Годечкият говор*; Софија 1978.
- (Видоески: 1954) — Б. Видоески, *Северните македонски говори*; МЈ 1–2, 1954, 1–30 и 109–198.
- (Видоески: 1962) — Божидар Видоески, *Кумановскиот говор*; Скопје 1962.
- (Вујовић: 1969) — Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*; СДЗб XVI, 1969.
- (Вукадиновић: 1996) — Вилотије Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*; СДЗб XLII, 1996.
- (Вукићевић: 1993) — Милосав Вукићевић, *Огледи из дијалектолошких истраживања*; Приштина 1993.
- (Вуковић: 1938–39) — Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*; ЈФ XII, 1938–39.
- (Вуковић: 1974) — Jovan Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika*; I dio, Uvod i fonetika, Beograd 1974.
- (Вушовић: 1927) — Д. Вушовић, *Диалекат источне Херцеговине*; СДЗб III, 1927.
- (Грицкат: 1954) — Ирена Грицкат, *О њерфекџу без њомоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синџаксичким њојавама*; Београд 1954.
- (Далмација: 1997) — Стево Далмација, *Ијекавски говори Појкозарја*, Бањалука 1997.
- (Даничић: 1874) — Ђ. Даничић, *Историја облика српског или хрватског језика до свршејка XVII вијека*; Београд 1874.
- (Даничић: 1925) — Ђуро Даничић, *Српски акценџи*; Београд 1925.
- (Дејановић–Стаменковић: 1979) — Д. Дејановић Љуба и Ђ. Стаменковић, *Зайлање у народноослободилачкој борби 1941–1945*; хроника, Г. Хан 1979.
- (Динић: 1988) — Јакша Динић, *Речник џимочког говора*; СДЗб XXXIV, 1988, 7–335; (Динић: 1989) — *Прилог речнику џимочких говора*; Разв. 13,

- 1989, 82–85; (Динић: 1990) — *Додашак речнику шимочких говора*; СДЗБ ХХХVI, 1990; (Динић: 1992) — *Речник шимочког говора* (други додатак); СДЗБ ХХХVIII, 1992, стр. 381–586.
- (Ђорђић: 1975) — П. Ђорђић, *Старословенски језик*; Нови Сад 1975.
- (Ђорђевић: 1903) — Тих. Ђорђевић, *Огледи из грамајике народног говора у Алексиначкој Морави*; Караџић бр. 1, 1903, стр. 1–9, бр. 2, стр. 85–96.
- (Ђуровић: 1990) — Р. Ђуровић, *Нагласне карактеристике једне емисије Радио-Ниса*; ЗбФЛ ХХХIII, 1990, стр. 135–138.
- (Ђуровић: 1992) — Р. Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*; СДЗБ ХХХVIII, 1992.
- (Елезовић: 1911) — Глиша Елезовић, *Извештај са дијалектолошког истраживања од Вучитрпа до Пећи*; СДЗБ II, 1911, 464–473.
- (Елезовић: 1949–1950) — Глиша Елезовић, *Један оглед нашег говора из Ораховца у Подрињу код Призрена*; ЈФ XVIII, 1949–1950, 133–140.
- (Елезовић: 1935) — Глиша Елезовић, *Речник косовско-међохијског дијалекта*; св. I СДЗБ IV, 1932, св. II СДЗБ VI, 1935.
- (Живковић: 1987) — Новица Живковић, *Речник широгског говора*; Пирот 1987.
- (Златковић: 1988) — Драгољуб Златковић, *Пословице и поређења у широгском говору*; СДЗБ ХХХIV, 1988.
- (Златковић: 1989) — Драгољуб Златковић, *Фразеологија стиха и наде у широгском говору*; СДЗБ ХХХV, 1989, 175–457.
- (Златковић: 1990) — Д. Златковић, *Фразеологија омаловажавања у широгском говору*; СДЗБ ХХХVI 1990, стр. 423–710.
- (Ивић: 1963) — Милка Ивић, *Регистар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*; ЗбФЛ VI, 1936, стр. 13–31.
- (Ивић: 1954) — Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*; Београд 1954.
- (Ивић: 1951–1952) — Милка Ивић, *О предлогу по у српскохрватским дијалектима*; ЈФ XIX, књ. 1–4, 1951–1952, стр. 173–212.
- (Ивић: 1955–1956) — М. Ивић, *Из проблематике надежних временских конструкција*; ЈФ XXI, 1955–1956, 165–167.
- (Ивић: 1957–1958) — М. Ивић, *Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику*; ЈФ XXII, 1957–1958, стр. 141–166.
- (Ивић: 1971) — Милка Ивић, *Квесионар за употребу надежа у савременом српскохрватском књижевном језику*; ЗбФЛ XIV, 1971, стр. 159–170.
- (Ивић: 1955–1956) — Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*; ЈФ XXI, 1955–1956, стр. 97–129.
- (Ивић: 1957а) — П. Ивић, *Два главна правца развоја консонаната у српскохрватском језику*; ГФФНС III/1957.
- (Ивић: 1957) — Павле Ивић, *О говору Галићкох Срба*; СДЗБ XII, 1957.
- (Ивић: 1968) — П. Ивић, *Развој принципа дистрибуције фонема у српскохрватском језику*; КнJ 2/1968.
- (Ивић: 1962–63) — П. Ивић, *Инвентар фонетске проблематике штиокавских говора*; ГФФНС VII/1962–63.
- (Ивић: 1971) — П. Ивић, *Српски народ и његов језик*; Београд 1971.
- (Ивић: 1971а) — П. Ивић и Милица Грковић, *О јочецима замене полуласа са а у ћирилским синонимима*; ЗбФЛ XI ???, 1971.
- (Ивић: 1974) — П. Ивић, *О условима за чување и испадање полуласа у српскохрватском језику*; ЗбФЛ XVII, 1974, стр. 37–47.
- (Ивић–Реметић: ФО) — П. Ивић и Слободан Реметић, *Ораховац*; ФО, Сарајево 1981, 579–585.
- (Ивић–Реметић: ФО) — П. Ивић и С. Реметић, *Пљачковица*; ФО, Сарајево 1981, 587–588.

- (Ивић–Реметић: ФО) — П. Ивић и С. Реметић, *Кална*; ФО, Сарајево 1981, 590–594.
- (Ивић: ФО) — П. Ивић, *Колошич*; ФО, Сарајево 1981, стр. 612–617.
- (Ивић: ФО) — П. Ивић, *Свишница*; ФО, Сарајево 1981, стр. 619–624.
- (Ивић: 1985) — Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*; Нови Сад 1985.
- (Ивић: 1990) — П. Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*; Београд–Приштина, 1990.
- (Ивић: 1991/1) — П. Ивић, *Изабрани огледи*; I — О словенским језицима и дијалектима; Ниш 1991.
- (Ивић: 1991/2) — П. Ивић, *Изабрани огледи*; II — Из историје српскохрватског језика; Ниш 1991.
- (Ивић: 1991/3) — П. Ивић, *Изабрани огледи*; III — Из српскохрватске дијалектологије; Ниш 1991.
- (Ивић: 1992) — П. Ивић, *Инвентар морфолошке промене мајичке*; ЗбФЛ 35/1, 1992, стр. 195–212.
- (Ивић: 1994) — П. Ивић, *Дијалектологија проучавања говора призренско-тимочке зоне*; у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Зборник радова са научног скупа, Ниш 1994, 55–71.
- (Јанковић: 1909) — Петар Јанковић, *Историја развојка Нишавске долине*; СКА, Београд 1909.
- (Једвај: 1981) — Josip Jedvaj, *Bednjanski govor*; HDZb V, Zagreb 1981.
- (Јеремић: 1963) — D. Jeremić, *Gnjecav, gletav*; ЗбФЛ VI, 1963, 165–167.
- (Јовић: 1958) — Д. Јовић, *О имперфекту у говорима околине Врњачке Бање*; ЗбФЛ II, 1958.
- (Јовић: 1968) — Душан Јовић, *Трстенички говор*; СДЗб XVII, 1968.
- (Каниц: 1892) — Kanitz, *Romische Studien Denkschriften*; Wien 1892.
- (Караџић: 1952) — Вук Караџић, *Српски речник*; Беч 1952.
- (Конески: 1966) — Б. Конески, *Историја македонског језика*; Београд 1966.
- (Конески: 1981) — Блаже Конески, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*; Скопје 1981.
- (Маретић: 1899) — Томо Маретић, *Грамајика и сџилсџијка хрватскога или српскога књижевног језика*; Загреб 1899.
- (Маретић: 1963) — Томо Маретић, *Грамајика хрватскога или српскога књижевног језика*; Загреб 1963.
- (Марковић: 1991–1992) — Јордана Марковић, *Микројойонимија Великог Крчмира*; ЗбФФН, серија српски језик и књижевност, св. 2–3, Ниш 1991–1992, стр. 59–74.
- (Марковић: 1993) — Јордана Марковић, *Из јовићарске лексике Зайлања*; III симпозијум о флори југоисточне Србије, Зборник радова, Лесковац–Пирот, 1993, 41–54.
- (Марковић: 1994) — Ј. Марковић, *Датив у зайлањском селу Велики Крчимир*; у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Зборник радова са научног скупа, Ниш, 1994, стр. 283–287.
- (Марковић: 1986) — Милош Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*; СДЗб XXXII, 1986; (Марковић: 1993) — *Речник народног говора у Црној Реци*; СДЗб XXXIX, 1993.
- (Милетић: 1933) — Б. Милетић, *Изговор српскохрватских гласова*; СДЗб VI, 1933.
- (Милетић: 1940) — Бранко Милетић, *Црмички дијалекат*; СДЗб IX, 1940, 209–663.
- (Милетић: 1952) — Б. Милетић, *Основи фонетике српског језика*; Београд 1952.
- (Милинковић: 1988) — Љубо Милинковић, *Датив у савременом руском и српскохрватском језику*; Београд 1988.
- (Милићевић: 1876) — М. Милићевић, *Кнежевина Србија*; Београд 1876.

- (Милићевић: 1884) — Милан Милићевић, *Краљевина Србија*; Београд 1884.
- (Митровић: 1984) — Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*; Лесковац 1984.
- (Михајловић: 1977) — Јован Михајловић, *Лесковачки говор*; Лесковац 1977.
- (Младеновић–Петровић: 1975) — А. Младеновић и Драгољуб Петровић, *О судбини йолугласника у неким зейским говорима и сјоменицима с осврћом на йризренско-йшмочку ситуацију*; ГФФНС ХVII/1, НС 1975, 139–155.
- (Младеновић: 1976) — А. Младеновић, *Тегфйтер Нишавске мийройолије из ХIХ века — сјоменик филолошког значаја*; ЗбФЛ ХIХ/2, 1976, 197–216.
- (Младеновић: 1978) — А. Младеновић, *Прилог йумачењу иницијалног в- са славим йолугласником у једном делу срјскохрвайског језика*; ЗбФЛ ХХI/2, 1978, стр. 7–18.
- (Младеновић: 1979) — Александар Младеновић, *О вокалском сисћему йройског говора друге йоловине ХVIII века*; ПЗБ 8–9, Пирот 1979, 271–278.
- (Мулић: 1978) — Малик Мулић, *Преглед руске и срјскохрвайске акценћуације*; Сарајево 1978.
- (Николић: 1984) — Светозар Николић, *Сјарословенски језик I*, Београд 1984.
- (Николић: 1986) — С. Николић, *Сјарословенски језик II*, Београд 1986.
- (Николић: 1964) — Берислав Николић, *Сремски говор*; СДЗБ ХIВ 1964.
- (Николић: 1966) — Берислав Николић, *Мачвански говор*; СДЗБ ХVI 1966.
- (Николић: 1966–1967) — Б. Николић, *Уйшћиник за исийћивање акцената у ишћокавским говорима*; ЈФ ХХVII, св. 1–2 (1966–1967), 307–337.
- (Николић: 1968) — Б. Николић, *Трићански говор*; СДЗБ ХVI 1968.
- (Николић: 1969) — Берислав Николић, *Колубарски говор*; СДЗБ ХVIII 1969.
- (Николић: 1972) — Мирослав Б. Николић, *Говор села Горобильа* (код Ужичке Пожеге); СДЗБ ХIХ, 1972, 619–746.
- (Николић: 1972) — Мирослав Николић, *Говори србијанског Полиња*; СДЗБ ХIХ 1972.
- (Павловић: 1939) — Миливој Павловић, *Говор Срећечке Жује*; СДЗБ VIII, 1939.
- (Павловић: 1970) — М. Павловић, *Говор Јањева*; Нови Сад 1970.
- (Павловић: 1966–1967) — Звездана Павловић–Стаменковић, *Консонанћске групе сц и шч у ишћокавском дијалекћу*; ЈФ ХХVII, св. 1–2, 1966–1967, стр. 349–356.
- (Павловић: 1968) — Звездана Павловић–Стаменковић, *Консонанћске секвенце у ишћокавском дијалекћу*; ППЈ 4, 1968, 69–119.
- (Петковић: 1930) — Коста В. Петковић, *Геолошки сасћав и шекћонски склој Суве йланине*; Београд 1930.
- (Петровић: 1980) — Драгољуб Петровић, *Освојни акценанћски сисћем у срјскохрвайским дијалекћима — исийријска йерсийкћива и акћуелно сйање*; ЈССС 1980.
- (Пецо: 1961) — А. Пецо, *Изговор звучних сугласника на крају речи у срјскохрвайском језику*; ЗФЛ IV–V, 1961.
- (Пецо: 1961–1962) — А. Пецо, *Природа африкаћна срјскохрвайског језика*; ЈФ ХХV, 1961–1962, 161–184.
- (Пецо: 1964) — А. Пецо, *Говор ишћочне Херцеговине*; СДЗБ ХIВ 1964.
- (Пецо: 1966) — А. Пецо, *Сйрани уйшћијаји на фонейику срјскохрвайског језика*; АФФБ 6, Београд 1966.
- (Пецо–Милановић: 1968) — А. Пецо и Бранислав Милановић, *Ресавски говор*; СДЗБ ХVII, 1968.
- (Пецо: 1969) — А. Пецо, *Промене нейалайалћних сугласника у вези са ј на срјскохрвайском подручју*; ЈФ ХХVIII, 1969, 143–187.

- (Пецо–Станојчић: 1972) — Асим Пецо и Живојин Станојчић, *Призренско-џимочки говори*; Енциклопедијски лексикон „Мозаик знања“, Интерпрес, Београд 1972, 386–389.
- (Пецо: 1972) — А. Пецо, *Говор ђердајске зоне*; ЗФЛ XV, 1972, стр. 177–210.
- (Пецо: 1978) — А. Пецо, *Икавско-иђавакски говори западне Босне*; БХДЗб I, Сарајево 1978; (Пецо: 1982) — БХДЗб III 1982.
- (Пецо: 1988) — Асим Пецо, *Основи акцентологије српскохрватског језика*; Београд 1988.
- (Пецо: 1989) — А. Пецо, *Преглед српскохрватских дијалеката*; Београд 1989.
- (Пецо: 1989) — Асим Пецо, *Западнохерцеговачко акање*; Радови АНУБиХ књ. LXXXIV, Сарајево 1989.
- (Пешикан: 1965) — Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говор*; СДЗб XV, 1965.
- (Пешикан: 1969) — М. Пешикан, *О основима иђавакске акцентуације*; ЈФ XVIII, 1969, 107–142.
- (Пипер: 1988) — Предраг Пипер, *Заменички џрлози у српскохрватском, руском и њољском језику — семантичка студија*, Београд 1988.
- (Пижурица: 1981) — Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*; Титоград 1981.
- (Попов: 1984) — Бојан Попов, *Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу*; ЈФ XL, 1984, стр. 21–44.
- (Поповић: 1952) — Иван Поповић, *Треће лице множине у војвођанским говорима*; ЗМС, Серија друштвених наука, Н. Сад 1952, књ. 4, стр. 114–128.
- (Поповић: 1965) — Иван Поповић, *Историја српскохрватског језика*; Нови Сад 1965.
- (Енци) — *Популарна енциклопедија*; Београд 1976.
- (Правопис: 1960) — *Правопис српскохрватскога књижевног језика са љравописним речником*; Нови Сад — Загреб, 1960.
- (Ракић: 1993) — Софија Ракић-Милојковић, *Пастирска терминологија Кривовирског Тимока*; СДЗб XXXIX, Београд 1993, 11–148.
- (Ракић: 1995) — Софија Ракић-Милојковић, *Синтаксички уједињеник за говоре козовско-ресавске и призренско-џимочке дијалекатске зоне*; СДЗб XLI, Београд 1995, 521–570.
- (Реметић: 1981) — Слободан Реметић, *О незамењеном јайу и икавизмима у говорима северозападне Србије*; СДЗб XXVII, 1981, стр. 7–105.
- (Реметић: 1985) — Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*; СДЗб XXXI, 1985.
- (Реметић: ФО) — Слободан Реметић, *Доњи Душник*, ФО, Сарајево 1981.
- (Реметић: 1996) — Слободан Реметић, *Српски призренски говор I* (гласови и облици); СДЗб XLII, 1996.
- (Речник МС) — *Речник srpskohrvatskoga književnog jezika I–VI*; књ. 1–3, Н. Сад — Загреб, 1967–1969, књ. 4–6, Нови Сад 1971–1976.
- (Речник САНУ) — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*; Београд, књ. 1–14, 1959–1991.
- (Речник ЈАЗУ) — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*; na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880–1976.
- (Решетар: 1907) — Milan Rešetar, *Der stokavische Dialekt*; Wien 1907.
- (Симић: 1972) — Радоје Симић, *Левачки говор*; СДЗб XIX, 1972.
- (Симић: 1976) — Р. Симић, *Из дијалекатске проблематике*; ЗФЛ XIX/2, 1976, 77–104.
- (Симић: 1980) — Р. Симић, *Синтакса левачког говора*; СДЗб XXVI, 1980.
- (Симић–Остојић: 1981) — Р. Симић и Б. Остојић, *Основи фонологије српскохрватског књижевног језика*; Титоград 1981.
- (Симић: 1994) — Р. Симић, *Морфофонолошки процеси*; Београд–Никшић, 1994.

- (Симоновић: 1982) — Драгољуб Симоновић, *Зайлање*; Ниш–Београд, 1982.
- (Скок: 1970–1974) — Petar Skok, *Etimolojski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*; I–IV, Zagreb 1970–1974.
- (Собољев: 1991) — Андрей Соболев, *Категорији падежа на периферији балканословјанског ареала*; ЗбФЛ XXXIV/1, 1991, стр. 93–139.
- (Стакић: 1988) — Милан Стакић, *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословјанским језицима*; Филолошки факултет, Београд 1988.
- (Станојевић: 1911) — Маринко Станојевић, *Северношумочки дијалекат*; СДЗб II, 1911.
- (Станојевић: 1927) — М. Станојевић, *Прилози речнику шумочког говора*; СДЗб III, 1927, 179–194.
- (Стевановић: 1969) — В. Стевановић, *Говор Пољанице*; ВГл V, Врање 1969.
- (Стевановић: 1977) — Владимир Стевановић, *О језику главног јунака у „Кошћани“ Боре Сјанковића*; ЗбФЛ XX/2, 1977, стр. 47–80.
- (Стевановић: 1978) — Владимир Стевановић, *О неким фонетским и морфолошким особинама говора Црне Траве*; ЗбФЛ XXI/1, 1978, стр. 183–200.
- (Стевановић: МСМЛН) — Мило Стевановић, *Štokavski dijalekat*; Enciklopedija Jugoslavije knj. 4, zagreb МСМЛН.
- (Стевановић: 1950) — Михаило Стевановић, *Ђаковачки говор*; СДЗб XI, 1950.
- (Стевановић: 1933–34) — М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*; ЈФ XIII, 1933–34, 1–128.
- (Стевановић: 1964) — М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*; Београд 1964.
- (Стевановић: 1989) — М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*; Београд 1989.
- (Стојков: 1956) — Стојко Стојков, *Българска диалектологија*; Софија 1956.
- (Тежак: 1981) — Стјерко Тежак, *Ozaljski govor*; HDZb V, Zagreb 1981, 203–428.
- (Томић: 1984) — Миле Томић, *Говор Свишчана*; СДЗб XXX, 1984, 7–265.
- (Томић: 1984а) — Миле Томић, *Антиропонија Срба и Хрватиа у Румунији*; ОП V, 1984; ОП VI, 1985.
- (Ћирић: 1983) — Љубисав Ћирић, *Лужнички говор*; СДЗб XXIX, 1983.
- (Ћупић: 1984) — Драго Ћупић, *Латерали у говорима Црне Горе*; ЗбФЛ XXVII–XXVIII, 1984.
- (Угринова: 1951) — Рада Угринова, *Говорите по Скопско*; 1951.
- (Угринова: 1987) — Р. Угринова-Скаловска, *Старословјански јазик*; Скопје 1987.
- (Упитник) — Упитник за испитивање босанско-херцеговачких говора, БХДЗб I, Сарајево 1975.
- (ФО) — Фонолошки описи српскохрватских/хрватскохрватских, словеначких и македонских говора; АНУБиХ, Сарајево 1981.
- (Цвијић: 1966) — Јован Цвијић, *Балканско јолуосјрво*; Београд 1966.
- (Шкаљић: 1989) — Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*; Sarajevo 1989.

РЕГИСТАР

- а 838
 абар 105
 авас 104
 авијатичар 913
 авиони 87, авионом 448
 авлија 198, авлију 201
 аздисаја 287
 ај 842
 ајат 184, 249
 ајвари 205, 455
 ајде, ајд 100, 205, 249, 714, ајди-
 мо 717, ајдете 205, 249, 714,
 ајте 717
 ајеш 186, 249
 ако 848
 акценцију 105, 332
 а 98
 алапача 950
 алатка 873
 али 838
 алергија 199
 алис 641
 аметом 833
 амбљанта 31
 амболанту 148
 антерија 880, антериа 87, анте-
 рија, антериа 199, антерије
 202, териа 93
 Ањине 436, Ањинем 645
 апсе 249, 684
 Аралемпија 115, 249, 497
 аркива, аркиву 250
 армуника 169, 249, армунику
 249
 артак 104, 434
 артија 199, 249, артију 201, 249
 артијетине 202, 249, 904
 артишка 883, артишку 249
 Арцине, Арцини 463
 асално 290
 асвал 241, 349, 434
 асму 330
 астал 288
 асталче 953
 атрес 337
 Аустриу 201
 аутобус 436, аутобусом 448
 бабо 505, бабе (дат.) 502
 бабин 963
 бабица 931
 Бабичанац 925
 Бабичко 468, 878
 бабура 916
 багрн 331
 багренов 964
 багрнче 331, 952
 багрење 861
 бађева 115
 бажљив 171
 Базје 871
 бајаги 115, 184, бејаги, беги, бе-
 гим 115, баги 171
 бајтон, бајтонско 105
 бакр 82
 бакрач 947
 баланта, боланту 93, 112
 бандера, бандер 434
 баница 497, 937, баницу 355
 бакке 505
 бапче 470
 барабар 832
 баранију 104, боренија 115
 Барбеж 351
 Барбешани 435
 бареница 934
 барјаци 359, 452
 баницу 499
 Барје 206
 басамак 872
 батали 249, 731, 733
 баталијон 436, баталијону 200,
 баталијона 437
 бато 505, бате 502
 бача, бачу 330
 бачалък 30, 328, 882
 бачвину 499
 бачица 930
 бачку 263
 башим (тајим) 673, баши 979
 башта (отац) 497, баште (датив)
 48, 502, баштету 482, башту
 499
 баштојка 873, баштојке 505
 башту 330
 бър 31
 быцну 30
 бьчве 30, бачва 32
 бьш 30, 842, бьж 852
 бе 249
 бегам 781, бега 679, 781, бегамо
 682, бегај 209, 702, 709, бегав-
 ја 287, 771, бегала 781
 беж, беш, бежи, беште 709
 без 1007
 белеје 198, 811
 бели 610
 белија 865, белију, белиу 201
 белица 934
 белка (беланац) 873
 белојке 511, 873
 белужњав 966
 бем 171
 бео 87, 249, 729, 739, беомо, бео-
 ше 249, 729, беше, беосте
 729, би 249, 739, бија 287,
 био 293
 берач 945
 берба 847
 Бербатовац 925

- берем 115, бер 115, 842
 бесење 301, 861
 беснејала 195
 бесник 875
 бесување 861
 бесуља 887, бесуљо 505
 биволица 932
 биволче 951
 биволчичи 263, 922
 бивши 762, бившога 632, 772
 бизгов 853
 бије, бие 202
 биење 301, 861
 бикчић 922
 бисаси 259, 546
 бисачке 873
 бити, бит 671
 битон 133
 битонско 133
 благајник 875
 благајница 932
 благоден 34
 Благоја 497
 Благојуку 205
 блажење 861
 блатљив 967
 блеиш 87
 ближњеву 185
 близу 831
 близнак 872, близнаци 359, 455
 близнићи 486
 блузица 930
 блување 961
 блујем 194
 блуну 733
 боба 154
 бога 436, богу 439, боже, бошке 441
 богаљ 883
 богаство 216, 918, богацтво 216
 богатлак 882
 богиње 549, 907
 Богдана, Богдена 436, Богдану 439
 Богојављење 188
 Божа 497
 Бождровац 926
 Божич 263
 божја 296, божју 206, 642
 божљак 872
 божљив 987
 Божуро 505
 бојазнос 346
 бојација 188, 497, 863, бојације 188, 262, бојија 205, 863, бојациу 499
 болеж 858
 болез 346
 болес 434
 болесан 348
 болесник 875, болесници 452
 болешс 723
 болни 290
 болница 933
 болување 167, 861
 бољ 100, 627, најбољ 100, 631, 636, бољо 150, 627
 бољке 873
 бомбардување 167, 871, бомбардовање 167
 бонбона, бонбоне 327
 бонбонке 327, 873
 боранија 870
 борац 923
 Боривоја 497
 босиљак 871
 босотиња 908
 боче 328
 брада 497
 брадат 970
 брадоња 910
 браниште 958
 Бранке (дат.) 502
 брану 499
 брање 861
 брата 436, брату 439, брате 441
 братанац 924, братанец 30
 братаница 932
 братанична 895
 братњева 625
 браћа 301, 551, четири браћу 533, 551
 брашанце 33, 465, брашњце 30, 942
 брашњив 967
 брго 830, 77
 брже, брж 100, 830, побрж 100
 брдо (део разбоја) 77
 брдо 464, брда 475
 брдовит 973
 брђаци (рогови) 77, 872, брзаци 872
 бре 842
 Брезје 206
 брсс 346
 брзина 901
 бригаде (команданту бригаде) 500
 брија 819
 бритва 850
 бричи 733, 819
 бркат 970
 бркну 77, 687
 бркови 453
 брковчики 886
 брковчичи 265, 922
 брљива 77, брљивога 642
 брљивштина 77, 896, 902
 брљкас 971
 брљча 948
 бробињак 871
 бробињало 464, 881
 бронмо 87, броји 740
 Број (Шес) 209
 Брстовац 80
 бруг 250
 брчкане 77
 бршљан 890
 буам, буа 87
 Бугари 435
 Бугарско 468, 878
 буге (буге) 87, 194, 249, буге 251
 Буда 497
 будалас(т) 971
 Будинка 331
 буђаво 262
 буза 169, бузу 169, 499
 бука 850, букс, буку 330
 букван 890
 буков 963
 буковина 899, буковину 330
 буланта 93, 112
 булоња 910
 бумбарка 873
 буњуј 209, 712
 бурс 478
 буренце 940
 бурићи 486, 922
 бурјан 206, 890
 буцало 268, 881
 Бучје 206
 бучка 268, 873
 бучкам, забучкаш 268
 бучњак 872

- вабрику 241
 вагету 105
 вадено 295
 вадєње 296, 861
 ваду 499
 ваздук^г 250, 436, ваздук 250, 434
 вајда, вајду 205, 241
 ваклест 972
 вакуишемо 87, 93
 вакултет 241
 вала 246
 вали (хвали) 241, 246, валиш, валила, валили 246
 валиду 93, 362
 валте 241
 ваља, веља 115, вељау 185
 ваљда 842
 вамилија 199, вамилију 201, 241, вамилије 202, 241
 ване (ухвати), ванеш 247, 790, ванем 247
 ванциралка 497, 873
 вапир 330
 варбано 241
 варєње 861, 911
 варн 249, 679, варєечи 263
 варошанке 873
 Василија 864
 вата 790, 247, ватим, ватал, ватали, ватало, ватил, ватила, ватиле 247, ватај 247, 209, 702, вати 733, 247, 702
 ватриште 958
 вашо 600
 вьшке 30, вашка 33, 497, 873, вьшке 511
 въздън 30, 830, въздън, въздан 32
 вежба 847
 вежено 298, 772, вежене 298, 623
 везе (преко везе) 500
 везена 298, 763, 772, везену 642
 Велигден 34, 117
 Велко 443
 Велько 878
 венџ 30, 928
 венчувамо 262, 812, венчувала 812
 венчују 193, венчујемо 194, 682, 813
 вењер 241
 вењерче 241, 953
 вепър 912, вепр 82, вепру 439, вепрови 453
 вепре 857
 вепрић 922
 вересија 870
 вериге 511, 549
 веридба 847
 верувала 812
 верује, веруе 194
 вестар 33, ветър 912
 ветрењача 950
 ветрину 120
 већ, веће 100, веч 263
 већином 506
 већо 150
 вече 540
 вечер 516, 540, 541, две три вечери 516
 вечером 519, 830
 вечеру 499
 вечеруемо 87, 194, 814, вечерав 232
 веџба, веџбу 320
 вештачење 861
 вештица 937
 ви 575, вас, вам 575, ви 576, ве 577
 видело 464, 881
 видо 249, 731, видоше 736, видел 286, видеја 287, видено 295, 769
 Видоја 108, 497
 виђ 704, виџ 263, 704, вићте 704
 вијакер 199, 241
 вијоку 200, 241
 вијуга 854
 викање 861
 викаоше 87, викашеу 87, 249, 724, вику 185, 781, викав 232, викашем 724, викаше 724, 740, викаоше 727, вика 740, 781, викам 781
 викал 30, викал 286, викала 815
 Викентија 272, 497
 викну 733
 вила, вилу, виле 547
 Вилип 241
 вилица 931
 вилдан 241
 Винке (датив) 502
 вириште 958
 вирови 452, 455
 висина 901
 височак 32
 вистан 241, вистани 452
 вител 34
 витла 249, 740
 Витке (вок. хипокор. од Вида) 505
 витличе 954
 Вића 497
 виш 171, 677
 више, вишке 833
 вишьар 913
 Влада 497
 влачара, влачару 914
 влаша, влаше, влашу 241
 воденичар 913, воденичаре 441
 воденица 934
 воденичку 873
 водєње 861
 водија 287, води 702, водете 707
 водица 930
 водник 875, водниче 441
 вођа 497, 860, вођу 499, вође 511
 вожња 906
 возило 881
 возно 293, возете 707, возише 736
 возом 448
 вој (јој) 209, 233, 574, ву 574
 војвода 205, 497, војводе 502
 Војина 436
 војник 875, војника 205, војници 452, три војника 524
 војску 205
 вол 288, 434, вола 436, волови 452, 455, 461, воловом 460
 волина 894
 воћке 511
 вр 434
 вра 434
 враголија 862
 Вранцуску 241
 врапче 951
 врапило 464, 881
 враћав 232
 врачара 914
 врбица 930
 врбовина 899
 врвина 77, 497, 904
 врвинка 873
 врева 850

- вревење 861
 вреви 795, вревеоше 727
 вреднос 346
 врелце 290, 939
 време 478
 вреш'е 270
 врже 77
 вржди 77, 679
 врз 77, 1008, 1009, врз 102, 1008, 1009
 врзам 77
 врзло 77, 881
 врзала, врзана 77, врзуе 87, врзуж 209, 712, врза 743, врзано 763
 врзување 861
 врли 77, вромо 734
 врља 77, врљу 185, врљи 702, врљаше 724, врљимо 734, врљено 763
 врне 77, 790, врнем 790, врни (се) 702, врну 731
 вронт 241
 врпче 77, 952
 врта 77, 790
 вртаја 287
 вртање 77, 861
 врткало 881
 вртлешка 282
 вртљешке 282, 883
 Вртоломе 80, 562, Вртолома 562
 Вртопке 873
 врућина 911, врук'ине 270
 врцани 77, 623
 врце 77
 врчва 850
 врчица 930, 77
 врчољина 896, 77
 вршалица 933
 вршач 945, 77
 вршњик 77, 275, 875, вршник 77, 275, 436, вршњици 275, 455
 вршем 800, вршу 304, 800, врли, вромо 800
 вуждало 881
 вуница 931
 вуновлачар 913
 вуновлачара 914
 вурду 225
 вурка 497, вурку 499
 вутара, вутаре 241
 вутарке 241, 511, 873
 вучу 304
 габер 115
 габровина 899
 газда 497, газде 511
 газдалък 30, 882
 газдарица 932
 гајдарица 932
 гајдарица 863
 гајде 549
 гајдерица 115
 галофаг 362
 гамила 104
 гарван 359, гавран 359, 434
 Гарвандол 359
 Гаре 467
 гаров 853
 Гарчани 435
 гасарче 953
 гасарчићи 266, 922
 гаћан 890
 Гаџинан 249, Гаџикан 250
 Гаџинанац 249, 935
 гаџинанску 249
 гељал 286
 гиже 511
 гилну (заголица) 733
 Гине 502
 гиометар 133
 глават 970
 главица 930, 931
 главичке (датов) 503, 873
 главо 505
 главобоља 860
 главоња 910
 главурда 856, 916
 главурина 896
 глад 436
 гладник 875
 гладујем 194, гладувало 812, гладујемо 813
 гламња 321, 906
 гламњика 930
 гласање 861
 глашење 861
 гледу 185, гледав 232, гледаја 287, гледај 702, глед, гле 709
 глеђосаја 287
 глетав 314
 глето 314, 464, глетићи 314, 486, 922
 Гложје 206
 глуа 87, глу'а 251
 глуонемо 249
 глувна 891
 глувша 956
 глулав 620
 глупача 950
 глупос 346
 гмечал 314
 Гмитровдан 314
 Гмитру 314, 439, Гмитре 314, 441
 гнојено 190
 гњездо 59, 313
 говедарица 931
 говедети (девет говедети) 529, девет говеду 532, 550, говеду 550, две говеда 550
 говеђак 872, говеђаци 262
 говеђина 298, 894
 говеђо 621
 говесе 87, 198, 679
 говна 325
 говњар 913, 325
 године (прошле године) 500, че-тири године 527
 годинке 873
 годиште 959
 гозба 847
 гозбенија 865, гозбение 202
 гојзерике 353
 гол 289, 620, голог 642
 големи, голем 620, голему 642
 големаш 956
 големшак 869
 голотиња 908
 голубан 890
 голубенце 940
 гомна 325
 гомноједица 325
 гор, најгор 100, 631, 636
 горе 831
 гориво 852
 Горњодроговке 873
 горњомалски 964
 горуњак 871
 гос 346, гости 346, 458, госта 346, 436
 госјанче 951
 госн, госин 171, господине 441
 господи 445
 госпође 502
 гостуј 209, 702

- готви 97
 готован 890
 готованче 951
 гочка 833
 гоца (много) 262, 316, 833
 грабљив 967
 грабну 731
 грабња 906
 градине 511
 градинченце 941
 Градиште 958
 градушка 961
 грађа 860
 грађанке 873
 грање 301, 861
 грањичък 30, 871
 грањка 873
 Грањица 276
 грањицу 276
 грању 276
 граорица 931, граорицу 249
 грбачки 77, 832
 грбина 77, 903
 грваља 77
 гргавке 314
 грбенац 923
 грбуљу 115, 547
 греј 209, 251, 434, греа 87, 249
 греје, грее, гресем 198
 грејни 712
 греор 115, 249
 грота 860, 249, 920
 грешка 873
 грешујем 194, 814
 гркиње (врста оваца) 907
 Гркињац 925
 Гркиње 873
 гркљан 890
 грман 77, 543
 грмњава 321, 851
 грне 77, 478
 грненце 77, 940
 грнци 488
 грнчар 913, грнчара 436, грнчари 77
 гробје 301
 гробница 935
 гроз 346
 гроздък 30, 346, 871
 гроздови (дроздови) 314, 452
 гројзе 205, 353, 302, гројзе 871, гројзобер 353
 грснице 77, 511, 937
 грсничиште 958
 грсничољине 77, 896
 груда 850
 грудачки 831
 грудљив 967
 грудњаче 953
 грулка 873
 грутка 497
 грцкам 77
 грцман 77, 890
 грчи 77
 гу 574
 гугутка 873
 гузоња 910
 гукичке 873
 гумно 326, 464, гумна 326, 475
 гурају 185
 гутам 790
 да 838
 давају 185, 791, даву 185, 230, 781, дајте 205, дава 230, 679, 740, 781, даваш 230, давам 781, дао 293, дај 702
 давање 861
 даваше 740
 дадемо 682, даду 687, дајте 706, дадо 731, даде 733, дадомо 733, даден 763
 дан 33, дън 30, дан 32, дана 437, данови 458, три дана 524, дни 458, 459
 данаске 33, 830
 Дане 502
 Данила 436
 Даничка 873
 дањом 446
 дању 830
 дарујем, даруем 194, дарувал, дарувало, дарувала 812
 датка 873
 датом 148
 дачица 328
 дънъс, дънъз, дънъске 30, данас 32, данас 830
 дьска 30
 два, две 652, 653
 дваес 87, 657, дваес 667
 дванаес 87, 346
 двапут 667
 двос 190, 666
 двоица 87, 191, 665, двојица 191, 665, 934
 двоја 666
 адвокат 93
 двогодац 927
 дворсви 455
 де 842
 дебелка 290
 девера 436, девере 441
 деверичич 265, 922
 деверична 895
 деветнаез 346, 350
 девојка 873, девојке 205, девојком 506
 девојче 205, 951, три девојчетија 530
 девојченце 941
 девојчета 484
 девојчетија 485, 869
 девојчики 267
 девојчиште 959
 девојчурљак 33
 деда 497, деде (датов) 48, 502, дедету 482, деду 499, дело 505, деде 511, дедовци 513, 929
 дедин 963
 делете 47, 707, делил 286, деље-ни 297, 771
 деловођа 860, деловође 502
 делови 452
 денем 777
 дериште 959, деришта 475
 десетар 913
 десетък 30, 871
 десетина 898
 Деска 873
 дете 478, 483, детегу 481, две детети 529
 детенце 940
 детињак 871
 дестинство 277
 детињи 965
 детиште 465, 470, 959
 детлић 922
 деца 496, 551, децо 496, децам 494, три деца 534, четири децу 534, децу 551
 дечак 872
 дечица 930
 дечко 434, 878

- дечурлија 862
ди 53
дигъл 30, дизау 185, дизај 209, 712, диза 679, 781, дизам, дизаш 781, дигле 684, дизајте 706
дим 171
Димитрија 864
Димитрин, Димитрино 203
Дивне 502, Дивно 505
дирају 185
длаби 66
длаге 66
Диагорепка 66
длибок 71, 620, длибина 71
дневница 934
дни 97
до 1010–1016
добивамо 682, добива 789
добие, добиеш 202
добо 154, 560, доба 560
добр 82
добро 832
добројто 97
доброта 920
довануле 247
довдекај 831
довеђена 298, 770, доведена 298
довезъл 30, 286
довеја 287, доведете 707
довече 830
довиђење 115
дода 154
доде 87, 249, доди 249, 733, 779, додил 249, додише 249, 736, да додите 249, 683, доодим 249, дојди 702, додеше 723, дојде 733, дојдоше 736
додија 58, додијало 199, додијаше 199, 736
додолице 937
дођомо 734
дозволено 295
доила 87, 191, доје 190, доеше 190, дон 191
дојде, дојдо, дојду, дојдем дојдоше, дође, дођомо, дођу 303
докару 185, докарују 193, 687, докарамо 734
докарување 464, 861
докопа 731
доктур 169, 434, доктуру 439, доктуре 441, доктури 452
доктурица 932, доктурицу 169
доле 831
долеко 154, 831
долечко 154
долечна 154
доликује 194
долина 904
долинка 873
долинчине 894
долња, долњи, долњу 290
Дољнодраговке 290
дом 537, 538, дома 831
домазлак 33, 113, 882
домаћин 893, домаћину 439
домаћница 932
донде 831
донешена 298, 772
доодим 87, 249
допролет 830
дор 838
доручак 871
досаг, досьг 830
досипеш 794
Досте 502
доста 833
дотка 793
дотруче 194, 813
дочеку 185, дочекуваја 287, дочекувал 812
дошъл 30, 286, дошал 32, 286, дошал 33, дошо 293
Драгане 441
Драги 466, Драгету 481
Драгичино 624
Драгиша 497
Драговац 925
Драговје 206, 301
Драговке 873
Драгољубе 441
драпља 885
драпљиве (храпаве) 623
дрва 475
дрвја 301, дрвља 476
дрвник 77, 875
дрдавке 77, 511
дрдоњак 872
дремс 119, 894
држ, дрште 709, држеше 723
држач 947
држвљанство 115, држављанство 216
држећи 761
дркало 77, 464, 881
дркти 250
дрљавеју 197, 686, 811
дрљача 950, дрљачу 499
дрнда 77, 740
дрњкало 881
дропља 885
дрпава, дрпољ 77
дрско 832
другаре 441, другари 452
другарица 932
другови 461
друсто 216, друство 216, 918
друшка 873
друшкан 890, друшкане 441
друштво 918
дрчно 77
дршке 873
дуа 87, 249
дуан 87, 249, 434, дуан 251, дуван 251, 436
дуар 87, дувар 436
дувке, дувку 327
дугачак 968
дугмета 484
дугмићи 486, 922
Дуде 502
дудуче 479, 953
дужнос 346
дук'ан 271
дукати 455
дуовит 973
дупетија 485, 869
дутка 873, дутку 499
душе 502, 503, 684
душманин 893
душмани 435
Душник 875, Душњик 274
Душњичани, Душњичанина 274, 435
Душњичанке 275
ђавол 262, 288, 434, ѓаво 294
ђаконис 202, ѓаконије 870
ђаци 455
ђенар, ѓерани 359
ђепик 133
Ђорђа 497, Ѓорђу 499
ђубриво 262, 852, ѓубрива 477

- ђувечики 267, 986
 ђувечка 873, ђувечку 499
 еве 127, 842, 998
 ега 838
 егуље 174
 едампут, едъмпут, емпут 667
 единичља́ве, единичља́во 174
 едногоци 927
 едноман 174
 едноставно 174
 еј 842
 ектер 115, 249, ектера 249, јек-
 тер 115, 253, јектера 253, три
 ектера 524
 ел 98, 125, 838, 842, сли 125, 838
 електричарем 460
 еликоптер 249
 емпут, јемпут 171
 емпутке 171
 ене 127, 842, 998
 ентересује 120
 ете 127, те 998
 жал 288
 жалејем 811, 198, жалеем 811,
 жалее 87
 жална 290
 жало 44
 жалос 346
 жальц, жьльц 30, 41
 жарач 947
 жьцне 30, 42
 Ждавину 499
 ждрепчаник 875, ждрепченик
 115
 жельц 30, 928
 жељка 873
 жељудац 282
 жељују 193, 687
 жене (дaтив) 502, жено 505, же-
 не 511, 514, женам 514
 женетина 894
 женидба 847
 женица 930
 женштина 896, 902, женштине
 511
 жењен, жењени 297, 771, жење-
 нога 297
 жеравица 934
 жержет 128
 жетва 850
 жетвар 913
 живак 871
 живила 57, 810, живил 810, жи-
 вело (се) 57
 животиња 908
 животињке 511, 873
 живци 455
 Жика 497
 жильц 30, 41, 928, живьц 42, 928
 житњце 30, 942
 жице 939
 Жљебове 283, 454
 жљезде 59, 283, 313, жлезде 313
 жљуна 69
 жључка 69
 жње 36, 679, 787, жњеш 787,
 жњемо 682, жњешемо 723,
 же 740
 жутњкав 966
 жутка 873, жутку 499
 за 1017–1027
 забатален 295
 забради 733
 забранла, забравила, забраљам
 87, 97, 104, 221, забравија
 199, 287, забораила, забраим
 221, забораено 300, забраи
 741
 завадише 736
 завална 87, 199
 заватена 247, 769, заватимо 247
 заветотина 497, 903
 завијање 861
 заволеја 287
 заврзаљка 873, 77
 заврташ 77
 загрејаше 195, 736
 загулен 295, 771
 задавује 194
 задевало 881
 задрж 709, задржа 731
 Задушница 548, 934, Задушни-
 цу 548
 задушуе 194
 заедно 832
 зажми 679
 заваћамо 682
 заврне 77
 загар 913
 загрљајка 873
 засебне 259
 засидамо 259
 засирам 259
 заима 87
 зајмиш 205
 зајебанција 868
 заједно, заедно 186
 зајкуша 960
 зајтинак 871
 зајци 205
 закачи 733
 закачка 873, закачку 499
 зақвалим, зақвална 250
 зақла 249, 731, зақлаше 736, за-
 кољем, зақоља, зақољали,
 зақлал, зақлали 822
 зақлана 763
 зақлопено 295, 765
 зақљеуштило 327
 зақружио 92
 зақтев 250
 зақтева 250
 закуснута 763
 закусува 731
 залади 249
 залва 290
 залок 351, 436
 залуђан 262, 337, 619
 замајало 184
 замењеник 875
 замерише 120
 замини 702
 замлатен, замлатене 295, замла-
 ћенога 297
 замлаћувал 812
 замотује 194, замотујеш 813
 замрзливач, замржњовач, замр-
 зњивач, замрзивач 362
 занатлија 199
 занатлиску 205
 заоду 249, 449
 запалсне 295
 запалење 296
 запантете 717, 323, запантија
 323, 792, запантим 323
 запасуе 87, 194
 запекљан, запекљуе, запекљуе-
 мо 327
 запечатен 295, 769
 запита 731
 запиши, запишимо 144, запише
 (зaтворe, прeграде) 144, 684
 Запаљац 925
 запошљење 861
 запр 82, запрл 286
 запрајене 767

- запржуе 87, 194, запржује 194
заприча 733
запустеје 198, 811
заранила 249
заробен 295, 765
зароси 713
заруџку 175
зарџаве 81, 743, зарџавело 263
заседла 330
заслазил 66
засланил 66
заструзи 455
затој 834
затр 731
заушке 549
зълва 30, залва 32
засме 249
затвореник 875
заткав 849
затрл 286
затрљак 872
затровање 861
зџшто 31
збере 36, 96, збирав 232, збираш 675, збира 679, зберемо 682, збирајте 706, збраше 736
збирштина 502
због 1029
званице 934
зваше 724
Звонко 434
зграбил 286
згранеш 777
згреје 36, 198
згрејнемо 824
здене 36, 679, 777
здравъц 928
здравијо 200
здравије 206, 219, 301
Здравковац 925
зарадеја 195, 287, 810
здувуе 87, 194
зејтеница 120
зејтин 205
зејтинљив 967
зекан 890
зеленке 873
зељаник 875
земљив 967
земња 321
земњен 620, 321, земњена, земњене, земњено, земњену 642, земњени 620, 623
земњиште 959, 321
зета 436, зету 439, зете 441
зетњов 963, зетњова 625
зиданица 497
зидар 913
зиме, зими 52, 122, 508, 826, 830
зимница 935
зимњо 621
зимус(ке) 830
злато 470
злочињц 923
Змијевац 926
знае 87, 186, 778, знау 185, знаје 186, 679, 778, знаје 186, знао 293, знаеше 723
зовеоше 87, 727, зовеше 723
Зорана 436, Зорану 439
Зорке (датив) 502, Зорке (вок.) 505
зор, зорт 349
зорле 95
зрнца 475
зрнце 939
Зубан 890
зубар 913
зуби 452
садњи 150, 259, садње, сџдње, сџдњо 259
свезда, свезду, свезде 259
свсздан 259
свери, сверили 259
сверови 259
свиџц 259
свиска 259
свона, свону 259, 555
свонъц 30, 259, 923, свонац 33, 259, 923
сврца 259
себну 259
семњу (о семњу) 259
сива 259
сиван 259, 890
сивача 259
сид 259
сидал 259
сидани 259
сомбава 259
сомни 259
сор (пред сор) 259
sory (пре sory) 259
сука 259
сунсар 259
суница 259
сури 259
игличе 479
игличичи 265, 486, 922
игранка 873
играње 861
играше 740
идеџни 87, 198, 759, идев, 232, идешев 232, идете 707, идеше 723, идешев 723, 728, идо 731
идење 861
из 1030–1032
изапињам 781
изатка 731, изачем, изачемо 793
избетониру 185
изби (имп.) 209
избљуа 731
избричи 819
избуамо 87
избулка 679
извадено 295, 769
извеђено 298, 770
извејемо 198
извеџбане 320
извидница 934
извинете 47, 707
извира 679, 781
извирло 881
изврашка 679
изврзани 763
извучу 304
изгинуја 114
изгладнеју 686
изгребало 36, изгребене 763
изгуби 731, изгубимо 734, изгубише 736
издаву 230
издакнуло 250
издељено 297, 771
издлабе 66
издоде 249, 87, издодимо 826
издои 191
издокараше 826
издржаву 185
изедомо, изједу 208, 817, изеде 723, 817, изела 817
изјутру 830
излаја 731

- излого 731
 излже 733
 излезъл 30, излази 702, излезоше 736, излезнем 796
 излетечким 760
 изливсаше 318
 излипшу 318
 изломен 295, 765
 излувтира 241
 изљупим 282
 излудеју 197, 686, 811
 измъкни 30, 702
 измимо 734
 измину 733
 измишљуе 194
 измодирав 232
 измреше 736
 изнаидамо 87, 826
 изнапраљале, изнапраљали, изнапраљу 217, изнапраљаше 217, 826
 изодавала 826, 148
 изоставили 826
 изостадоше 736
 изотидоше 826
 изотишли 826
 изоцелили 826
 израни 249
 израчунс 685
 изрекъл 30, 286
 изрови 733
 исебому 259
 икиндија, икиндиа 199
 икономију, икономцку 133
 илектрични 133
 Илије 202
 иљадо 148, 249, иљаде, иљаду 249, сто иљаде 527, иљада 660
 имашеу 87, 724, имешеу 115, имају, иму 185, имаја 287, имашем, имаше, имашемо 724, имао, имаомо, имаоше 727
 име 478
 имеше 730
 имићи 486, четири имићи 531
 инекције, некциије, некциије 202, некция 93, 199, некцијје 120, некцију 201
 интиресантно, интиресује 133, интересује, интересује, интересуе 194
 инцињера 320
 исврљимо 734, исврљим 77,
 исскъл 30, исечу 304
 исели 733
 исипе 794, исипу 185
 искаруе 194, искарај 702
 искачају 185, искачам 797
 искочи 731
 искида 733
 ископачимо 682
 искрстена 299, 773
 ослабела 57, 121
 исна 171, 842, истина 842
 испаћена 297, 769
 испедиција 133
 испекъл 30
 испитав 232
 испишен (запушен) 763
 исплодирала, есплодирала 133
 испода 37
 исполица 934
 испраљам 785
 испратил 286
 испраћај 859
 испред 1033
 испроодимо 87, 249
 испушти 741, испуштише 786
 искра (се) 77, искрај 209, 702
 истијо 200, 251
 историју 201
 истрибуција 199
 исфрезиру, исфрезујемо 238
 итамо 249
 итриол 87, 133
 ицавти 357, 780
 ицеди 328
 ицепила 141, 783, 328, ицепил 328, ицепим 328, 783, ицепено 328, 763, ицспи 328
 ицерила 328
 ицрпен 295
 ицурела 328
 ичаша 328
 ичисте 328
 ичувамо 328
 ичупа 328
 ишал 32, ишал 33, 286
 ишмрћа 733
 иштриче 328, 951
 јабуку 174
 јабуче 952
 јавсте 174, 707
 јавим, јавио 174, јављу 174, 185, 217
 јанци 281, 488, јагањи 281, јаганцем 494, три јагњети 529
 јагњећи 965
 јагњећина 298
 јагњићи 486, 922
 Јагличе 174
 јадна, јадно 174
 јаз 174
 јајца 174, 475, јајце 205, 478, две јајцети 529
 јаловица 934
 јалову 174
 Јамње 174
 јаре 174, стотину јарету 532
 јаренце 940
 јарећо 621
 јарићи 486, 922
 јарму 499
 јаровитога 174, 642
 јаруга 854
 јарче 951
 јастреби 174, 452
 јастьче, јастьк 30, јестак 33
 јастогоч, јастогач 154
 јатка 873, јатку 499
 је, је, е 179
 јеве 180
 Јевреји 178
 Јевта 241
 јевтиње 178, 241, јевтино, јевтина 241
 јега, јеге (турија) 180
 јегал, јегъл 178, јеглови 452
 Јегличје 206, Јегличе 207
 јегрек 178, 436
 јегличко 178
 једњ, едњ 30, 647, едан 32, један, једно, једни 178, 650, једне, једну, едан, еднога, едному 178, 648, едну 178, 649, 991, једну 991, едни 991, едно 991
 једьмпут, једьмпутке 30, јемпут, едампут, емпут 178
 једва, едва 178

- једе 178, 678, 817, једем, једемо, једу, једи, јеђ, једнемо, јел, јела, једсье, једем 178, еде, едем, едемо, едење 178, једев 232, једете 707, едесни 759
 јединаес 142, 651, 178, једанас, јединаес 178, 346, једанаесте 178, единаез 178, 651, еданаесте 178
 јединица 934
 једноман 826, 830
 једностранка 497, 873
 једну, једнемо 824
 јеђ, јец, јеђе 704, јеђи 705
 јексери 180
 јекот (ехо) 180, 250
 јекономску 180
 Лекспрес 180
 јел 838
 јела (ела, дођи) 180, 842
 јелечики 876
 Јелид (Елид) 180
 јерм 80, 115, јеръм 115
 јес 178, 346, јесте 178
 јесен 517
 јесенас 178, 830, јесенаске 830
 јесени 520, 830
 јесенчичи 265, 486, 920
 јесењске 873
 јестък, јастук 115
 јете (ето) 180
 јетрва 850
 јетрица 178
 јечъм 30, јечам 178, јечам 178, ечам 178
 јечмено 178, јечмене 623
 јец, дојец, изец, појец 263
 Јеша 497
 Јова 497
 Јован 175
 Јовица 175
 још, јоште, још, ош 175
 ју, ју, у 177, 574
 југовина 901
 јуже 180, јужја 206, 476
 јунећина 298
 јунећо 621
 јуница 932
 јуничка 176, 873, јуничку 176
 јури, јурили 176
 јурњава 851
 јутре 115, 180, 472, 830, јутром 180, 471, 830
 јутро 464
 јутрос 180, 830
 јучер 180, 830
 кавана 892
 кавица 930
 кавурин 226
 кад 838
 кадър 30, кадар 33
 кадилница 933, кадилнице 290, 511
 кажем 801, кажи 702, кажев 232
 казан 434, казани 452
 каза 731, казува 740, казус 87, 194, казуем 194, 801, казујем 801, 813, казуеш, казујеш 813, казувала 812
 канчики 328, 486
 каиш, каишићи 87
 каишчићи 328
 кајзарке 205
 какав, каква, къв, ква 604
 како 832
 калаисана 87
 калемена 295
 калемчичи 922
 Калетинце 467, 944
 Калетинчањи 274, Калетинчани 435
 каљуга 853
 камара 914, камару 499
 камен 436
 каменит 973
 каменче 479
 камење 861
 камијон 200, 436, камијони 200, 452
 камнионче 953, камијонче 200
 каменчичи 265
 камо 100, 842, кам 842
 каменчък 30, 871
 камилица 937
 канапче 953
 канице 934
 кантиче 479, 954
 кањурка 823, кањурке 511
 кањурчица 930, кањурчица 511
 капе 809
 капка 497, 873, капку 499
 капом 507
 карабоју 189
 каранфил 238
 Карађорђу 499
 картација 863
 касалин 893
 касалинице 932
 касарина 102
 касније 202
 кафану 238, кавану 241
 кафеџија 863, кафеџију 238
 кафу 238, кава, каву, кавицу 241
 качамак 872
 качарлык 30, 882
 качка 873
 кашкаваљ 329, 436
 кашкаваљницу 329
 кьд 30, 830, кад 32, кад 33
 кькъв, къв 30, 171, кав, ква, кво, кавка 171
 кько 31, 171
 кьква 31, кькво 31, 587, какво 587, кво 587
 квасъд 30, 928, квасац 33
 квачка, квачу, раскваче (се) 104
 к'ебићи 270
 келерчичи 265, 486, 922
 кемикалије 202, 250
 Кенечичи 120, 265
 керемичије 133, 873, киримици-је, ћиримицие 133
 к'ерке, к'еркицу 270
 керуша 960
 киде (где) 143
 кимнем (махнем) 673, 777
 кипельц 30
 киреч 102
 кирија 870, кирију 201
 кирушко 250
 кисел 289
 киселина 901
 китено 295
 китење 296
 Китлер 250
 кићени 297
 кицелу 133
 кицкам 924
 кишица 930
 кишобранчичи 265, 922
 кишовит 973
 кладанъд 30, кладанац 32, кладанац 33, 105, 436, 928, кладанац 105, 434
 кладсмо 682

- клап 66
 клановина 66
 клање 861
 класје 206, 354, 861
 клаче 66, 314, 679
 клашњар 913
 клашње 549
 кльцањ 30, 66, 314, клацењ 34,
 клацањ 66, туцањ 66, 314,
 клацњњ 905
 кле 823
 кленовина 899
 клетва 850
 клисирау 140
 клиска 873
 клопотаро 915
 клубе, клувче 327
 клувчичи 265, 327, 486, 922
 кљешта, кљеште 59, 283, 313
 кљују 193, 687
 кључ 434, 436, кључеви 453,
 455
 кмета 437
 кноћи 262, 518, 830, кночи 263
 Књажавџ 105, 436
 књаза 40
 ко (< као) 89
 ковали 821
 кован 763
 ковач 945, ковачу 439
 кове (кофе), ковицу 241
 ковчаг 105, ковчази 105, 452,
 ковчег 105
 ковчежина 894
 код 1034, 1035
 кодник 250, 436, 875
 кодничка 250
 кожаца 930
 кожу 249, 434, кожук 250, 254,
 434, кожуси 250, 254, 452,
 кожуци 254, 452
 кожуче 953
 козина 894
 козињаве 623
 козица 930
 козји 965
 која 188, 604, која, коа 188, коу
 189, коју 604, кое 190, 604,
 које 604, који, кон 191, 604
 кокало 464, 881
 кокица 930
 (ко)котарник 875
 кокоче 328, 951, кокочичи 265,
 328
 кокочица 930
 кокошињак 872
 кокошињо 621, кокошињи 965
 кокошка 873, кокошку 499, ко-
 кошке 511
 Коландија, Коландиа 199, 250
 колац 33
 колач 947, колачи 452
 кољц 923
 колбизон 331
 колена 475
 коленика 497
 колипче 953
 колица, колице 549
 колично 962
 количко 962
 колко 95, 833
 коловоја 860
 колтиватор 148, 362, кунтиватор
 362
 колца 938
 колце 290, 479, 939
 колцетију 490
 колци 290, 452
 коља 679, 822, кољам, кољемо,
 клал, клале 822
 комат, комата 351
 коматк 30, 351, 871
 комбај 209, 349
 комби 434
 комендију 201
 комине 511
 комињак 872
 комите 502, 511
 компири 452
 компириште 958
 комуниста 497
 комшиа 497, комшије 502, 511
 комшилак 32, 113, комшилук 33,
 113
 комшиа 199, комшије, комшије,
 комшије 202
 комшика 877
 комшиче 953
 комшиску 205
 конзерват 350
 конац, коњц 928
 конобарица 932
 конопац 923
 конопче 479, 953
 контација 93
 концоларију 149, концуларију
 154, 162
 коњц 30, конац 33, конци 455
 кончк 30
 коња 436, коњи 455, три коња
 524
 коњарник 875
 коњина 894
 коњиште 465, 959
 коњски 964
 коњштак 872
 копанчики 487, 876, копанчик'и
 267
 копање 861, 911
 копач 945
 копачка 873
 копаше, копашемо 724
 Копиновца 148
 копраља 886
 копривњак 872
 копус 148
 кордељи 169
 кордељка 873, курдељка 169,
 873
 корење 861
 корис 346, 434
 коританце, коритњнце 942
 коричка 873
 корка 873
 корубина 848
 косат 970
 косач 945
 косидба 847
 косица 930
 коска 497, 873, коску 499, коске
 511
 косови 452, 455
 косовка 873
 Косовчанке 873
 косурда 856
 котарник 171
 котљ 30, 288, 878, котал 32, ко-
 тал 288, котлови 453
 котле 479
 котличе 954
 котлићи 486, 922
 Котрацем 460
 коу 87, 189
 коцкице 511
 кочан 890
 кочинка 873

коца 316
 кошара 914
 кошарник 171
 коше 857
 кошеви 455
 кошуљчета 484
 кошуљка 873
 кошуљчићи 922
 кра (једе) 81
 кравајарке 511
 кравајче 115, 953, кревајче 115
 кравајчетију 490
 кравајчичи 205, 265, 486, 922
 кравјо 219, 301
 крадне 330, 679, 777, 803, крад-
 ну 330, 687, крал 813,
 крајчак 32, крај 209
 крадом 832
 крађа 262
 крађене, украђена 298, 770
 крајчак 871
 краљовка 873
 крампач 946
 крана, крану 250
 краниоц 250, 294, крањивац 250,
 923
 краставица 932
 краставче 952
 Краставче (село) 467
 кратак 968
 крате 684
 краци 455
 крачурине 896
 крв 516
 крвај 80, 209
 крварење 861
 Крвати 250
 Крвацка, Крвацку 250
 Крвацко 259, 878
 кре 85, 1036, кра 1036
 кревајче 478
 кревет 436
 кренута 763
 кречана 892
 кречар 913, кречари 452
 Кречимир, Кричимир 84
 криваче 511, 950
 кривина 901
 крие, крием 202
 криз (гриз) 316
 Криста, Кристино 250

крмача 950
 крмило 881
 крне 77
 крндар 913
 кроз 1037, 1038
 кромпирчки 267, кромпирчики
 876
 кросно 464
 кротак 768
 крошња 906
 Крпар 914
 Крпат 80
 крпель 884
 крпењача 950
 крпке 873
 крпче 953
 крс 346, крсти 456
 Крстана 250
 крстаноша 104
 крстача 77, 950, крстачу 499
 крсте 684
 крстетина 77, 894
 кртина 901
 круњача 950
 круче 952
 крушка 873
 крушуми 359
 крцанка 873
 крчање 861
 Крчимирац 925
 крчимирски 964
 крчму 499
 крштен 773
 крштеница 934
 крштење 861
 крштевља 217, 299, крштен, кр-
 штељала 299
 крцанка 77
 кршено 77
 кршка (се) 679
 кршотина 77, 900
 крштељали, крштељала 217
 куа, куам, кува 251
 куар 913
 куарица 249, 932
 кубе 478
 кувањс 861
 куде 53, 100, 1039, киде 1039
 кудељу 499, кудељс 511
 кудељница 931, кудељниц 511
 кудељкс 873

куј 170, 209, 586, 586, куга 170,
 606, куму 170, 607, кому 607,
 кој 209, 586, који, кои 586
 куновина 899
 кујњу, кујне 205, 278, кујње 278
 кукање 861
 кукови 455
 кулагија 93
 кулир, курир, курира 338
 култиватори 455
 кумача 950
 кумашин 893
 кумица 931
 кумови 453
 кумство 918
 кумувал 812, кумуем 813
 куне 823
 купатилце 939
 купаћи 974
 купьчке 30
 купете 47, 707, купујемо, купуе-
 мо 194, купен, купене, купе-
 но, купени, купену 295, куп-
 писте 735, купували 812
 купло 881
 купуськ 30
 курветина 894
 курјак 206, 872, курјаци 455
 кусај 702
 кусне 679, кусну 824
 куташ 545
 кутлача 950
 кућа 262, куће (ген.) 500, кући
 504
 кућица 930
 кућиште 958
 кућњу 322
 кућодовник 875
 куче 470, 478
 кученце 483, 941
 кучичи 922
 кучиште 465
 куфер (кофер) 238
 куферт (коверта) 238
 куче 951
 кучиништа 959
 кучичи 265
 кучиште 959
 кучка 873
 лавтир, лавтири, лавтирка 319
 лад 249, 436
 ладьк 30

- лади 249
ладна, ладно 249, ладну 249, 642
ладњаци 249, 452, 871
ладовина, ладовину 249
лаеш 87, 186, лајало 184
лажа 497, 860, лажу 499
лажља 885
лажов 853
лакът 919
ланац 928
лани 135, 280, 830
ланске, лањске 280
лапов 104
ластеж 351, ластежи 452
лже 30, лажем 32
љко 30, 832, лакачко 33
љцка 73
леб, леба 249, 537, 538, лебом
447, пет леба 524
лебък, лебџ 30, 249, лебац 32,
лебац 33, 249
левина 904
легам, лега 781, легъл 30, легајте
205, 716, легав 232, леже
684, лежеше 723
ледара 914
ледина 904
лежасћи 186, 759
лежање 861
лежарина 894
лежечким 760
лезервар, резервар 338
леју 197, 251
лекар 913, лекари 455
лекарица 932
лекови 455
лектрични 93
лелејем 131
лелејка 883, лелејку, лулејку 131
лековит 973
лемење 296
ленење 296
лепо 932
лесице, лисица 120
лесичаре 120
летва 850
лете, лети 52, 826, 830
летос 830
лешњак 872, лешњаци 455
лимар 913
липсанко 878
липују 193, 687, ливса, ливса-
ла, ливсане, липса, липсују
319
лис 346
лиссес(т) 972
лисје 206, 301, 348, 354, 861
лисковине 511, лисковиње 907
лисник 875
Личје 206, 467, Личе 207
ловац 923
ловер 171, 338
ложеше 723
ложица 937
лојзе 205, 353, лозја 475, две три
лојзети 529, лозје 861
лојтра 205
ломњава 851
лонац 928
лончарие 202
лончетија 485, 869
лопатица 930
лопов 434
лочка 873, лочку 499
лошо 150, 621, 832
лубеница 937
лудиња 907
лудос 346
лук 434, 537
Луке 510
лулејка 873
лупење 296, 464, 861
Љубе 502
Љубинке 502
Љубице 502, 505
Љуберажда, Руберажду, Рубера-
жђу 269
Љубомиру 439
људи 452, 455, 461, људем 460
љуљашка 873, љуљашку 131
љуљка 873, љуљку 131
љупим 282
љутеница 934
љуцки 832
ма 249
маамо 87, 249
магарешки, магарешко 965
магарићи 486, 922
магарица 932
магацинер 92, магацинсра 436
магла, могла 34, 154
могловито 154
мас 87, 186, мајем, маем, маемо
186
маз 346, 351, 434, маст 346
мазък 30, 871
маие 87
мајка 205, 497, 873, мајке (да-
тив) 48, 502, мајку 499, мајке
502, 505
мајкуша 960
мајоре 441
мајстор 205, 434, мајстори 452
мајстораш 956
мајсторес 205
мају 185, 499
Макадонију, Македониа 105
макнем 33
мала, малу 249
мале (вок.) 505
малеј 55, 627, малија 56, 628, ма-
лејога 196, 627
малецък 30
малечак 968
малко 833
Маловртопац 925
малтретиру 185
мамо 505
Манастириште 958
манете 707
ману 249, 731, 733
манда 679
мандов 853
мањк 30
мање 87, 249
маовина 900, маовину 249
Мараву 104
Маравци 104
Марине 502
маршумо 194
масло 881
мати 521, матере (датов) 49, 522,
матер 521
матију (мантију) 201
матика 873, матику 104
матратиру 105
маћиа 87, 139, 249, маћиу 87,
249, маћија 199, 251, маћију
201, 251, маћија 251
мацан 890
мачак (измет) 872
мачка 873
мачуга 854
машиница 930

- маштевине, машћевине 299, 900
 међа 262
 мене, мени (дaтив) 50, мен, мене 564, 565, ме, ми 565, мени 565
 мењуе 194
 меови 87, 249, мејови 251
 мејунка 251, 873
 мељава 850
 мердивън, мердивен 31, 133, мердиван 31, 111
 мерише 120, 679
 месалъ 436, 883, месалъи 455
 месарка 873
 месарчичи 265, 922
 месес 259, месеци 455
 месенце 465, 940
 месечина 903
 места 469, 475
 метак 871, меткови 453
 метну 733
 мечина 894
 мечка 873
 мечкар 913, мечкара 436
 меџак 263
 мешањица 933
 мешина 903
 мешка (се) 824
 ми 575
 Мијодрагу 200, 441
 Мијодрагово 200
 Микаил 250, Микаила 250, 436, Микаиле 441
 Мики 434, 466
 Микин 963
 Милана 436
 Миланов 963
 Миле 466
 Миленин 963
 Милентина 203
 Миливоја 497
 милијарде 199
 милијона, милиона 200
 Милисов 434, Милисова 436
 милицију 201, 499
 Миличино 624
 Милораду 439
 милос 346
 Милоше 441
 Милча 949
 Миљковце 467
 мирачика 877, мирачике 328
 миришљав 966
 Мирко 434, 878, Мирку 439
 Миросинка 331
 мирује, мируе 194
 мислел 286, мислела 810
 митрољез 154, 434, митрољези 452
 Михаила 437
 мишови 453
 младаневесту 499
 младеш 858
 младенвеста 95, 115, младевеста 115, 171
 Младенци 548, 929
 младиња 907, младињу 499
 младић 922
 младожења 497
 младос 346
 млађијога 629
 млатка 873
 Младинце 463
 млекце 465, 939
 млење 861
 млето 763
 мливо 652
 млиневи 455
 млинчичи 265, 922
 много 314, 823, много 314,
 могање 861
 могаре 154, 478
 могарики 876
 могарићи 154
 могарицу 154
 могъл 30
 могу, мог 673, мок 98, 673, мож 676, мога, могаше 740
 могућън 30, 620
 могућнос 346, могућности 346, 434
 модрица 934
 модричке 873
 мож, може 100, 676, 680, можш, мош 680, могу 304
 можда 842
 моја, моа 188, мојога 150, 621, 608, мою 189, мојега 190, 608, моего, мојега 608, моји, мои 191, мој 209, 600, моје, мое, моје 600, мое, моје (дaтив) 611
 молба 847
 моли 702
 мољци 452
 момак 434, момък 30, 871, момак 32, момка 436, момци 452, 455
 момкували 812
 момче 478, 951, момчета 484
 момчедија 115, 131, 485, 491, 855, 866, момчедију 490
 момчедика 873, момчедику 115, 490
 момчић 922, момчићи 486
 морање 861
 море, маре 104
 мори 842
 мос 346, 436
 мотавилка 104
 мою 87, 189, моје, мојега, мојему 190, мое, моего, моему 190
 мравњак 95
 мравови 453
 мрачно 832
 мрвени 95
 мрвка, мрвичка 77, 833, мрвку 843
 мрдаљке 873
 мрдаће 77
 мрднул 286, мрдну 733
 мрем, мре 806, мреју 687
 мрење 464, 861
 мрешке 873
 мрња 77, 321
 мртвъд 30, мртвац 33, мртваца 436
 мртвем 645
 мртка 824
 муа (мува) 249, мује 251
 муж 434, мужу 439, муже 441, мужи 452, 455, 461, троица мужи 525
 мужа 860
 музара 914
 музење 464, 861
 муке 511, муке (од муке) 501
 мумурзан 97, мурузан 171
 мумурзиште 958
 мутавцилък 30, 882
 мутавције 202, 262, 511, 863, мутавцие 202
 муњк 30, 871
 мушаме 105
 мушкарача 950
 муштерије 870, муштерну 201

- муштина 902
 на 1040–1050
 набадња 906
 набашка 832
 набива 230
 набрдила 475
 наброим 191
 набрчку 185
 набутана 763
 навађувала, навађували 812
 навалица 934
 навам, новам, новамо 92
 наватам, наваташе 247
 навијемо 202, нави 703
 навикъл 286
 навлака 873
 наводадилък 30, 882, наводъци-
 лак 31, навазилак 171
 наводациа 199, наводација 863,
 наводациу 87, 201
 наврља 77, наврљајте 706
 наврчку 185
 навукују 193, 687
 нагоре 831
 нагреје, нагрејемо 198
 нагусто 832
 нада 37, 101, 1051, 1052, над
 1051, 1052
 надавене 295
 надвечер 830
 надијала, надија 199
 надимак 871
 надница 934
 надокрајке 205
 надрнду 185, 77
 надроби 702
 надујена 768
 најмикује 194
 назад 831, насад 259
 насрту 185, 259, насрта 790,
 назира 781, насирала,
 насираш, насрнеш 259,
 насрнем 259, 790, насрћују
 259, 687
 наиде 87, 733, наидеш, наиђо,
 наиђе, наиђемо 799
 најбедно 634
 најбољ, најбоље, најбољи 636
 најважан 634
 најголемо 634
 најгор, најгору 637
 најдем, најдо, најдете, најди, на-
 ђе, нађем 303, најдо 731
 најкраћо 637
 најлан 104
 најпрво, најпрве 635
 најпре 830
 најпоследњи 635
 најстар 634
 најурил 185
 накапала 809
 накару 185
 накачио 292
 накитена 769
 наковањ 905
 накранил 250
 накрштешале 217, 299
 накупувал, накупували 812
 нал, нали, нел 105
 налага 781
 наљускају 185
 нам, нас 575, ни 576, 577, не 577
 намескиња 909
 наместена 299, 773
 намешћај 299
 намешћуе 194, 299, намешћује,
 намешћена 299, 773
 намину 731
 намируем 194, намирете 707
 намитам 825
 намложили (се), намложила, на-
 множила 314
 нанам, нонам 92, 100, 831, нона-
 мо 92, 100
 нанешено 298, 772
 нано 505
 наново 830
 наоде, наодим, наоди 249
 наочаре, ночаре 92
 напијем, напијем 202, напи 209
 напињаш 781
 напои 87, напоим 191
 напола 105, 842, наполе 105,
 116, 832
 напоље 831
 напрајим 197, 221, направих
 221, напраји 197, 221, на-
 праи 784, напрајимо 187, на-
 праје 186, 684, напраил 87,
 221, направил 221, напрачил
 234, напраио 292, напрајили
 187, напрајена 186, 218, 300,
 767, напраено 218, 300, на-
- праене, напрасно 300, напра-
 вено 218, направене 221, на-
 правене, направено 295, на-
 прајено 300, напраеше 723
 напред 830, 831
 напредно 832
 напрешус 194, напрешују 193
 напростирано 763
 напушти 786
 наракамо 84
 нараним, нарани, наранил 249
 нарви 81, 733
 наредено, наредена 295, наређе-
 не, наређено 297, наређени
 770
 наредник 875, наредниче 441
 наређење 861
 наручување 262, 861
 насадеше 723
 насађене 297, 769
 наседу 185
 насејала 195
 насечу 304
 наследство 216, наслецтво 216,
 918
 насмеем 87
 настаје 186, 221, настаје 186
 настоја 249, 731
 настојувала 189
 насуо (насухо) 249
 натам 100, 841
 натеру 185
 наткава 850
 наткана 763
 натка 873, натку 499
 натриса 781, 825
 натура 731
 наћс 30, 830, наћас 830, нећс
 30, 128, нћс 30, 104, нећас
 32
 нћаске 31
 наузиму 185
 научил 286, научи 741
 нафту 238
 нацепим 783
 началник 434, 442, 875, начал-
 ника 40, 107, 436, началнику
 439, началниче 441
 наш 600, нашем 51, нашога 608,
 нашо 600, наше (дат.) 611
 нашал 32
 нашки 832

- нашоселке 873
 неам 87, немау, нему 185
 небо 478, небеса 493
 небријан 819
 невлашине, невлашине 115
 невеска 331, 873, невеске 331
 невестуља 331, 887, невестуљ-
 чичи 265, 922
 невоља 860
 невозна 359
 него 838
 негде 831
 негдекај 831
 недељом 506
 нежењен 297, нежењени 297,
 771
 незгодација 868
 неје, неје, нее 198, није, није, ние
 202
 нек, нека 100, 715
 некъд 30, 830
 некъкъв 30, некъкав 31, 602,
 некакъв 602, некъкво 31, 594,
 некакво 594, неква 171, 602,
 некво 171, 594, 602, некви
 602, некакве, некве 602
 некъња 280, 830, њекъња 280
 неки, некој 590, некога, некуга
 606, некому 607
 неколко 95, 603, 833
 некрстени 299, 773
 несл, нал 98
 Немачко 468, 878
 немаше 724
 немку 499
 немој 209, 713
 необрано 763
 неопрано 763
 несъм 30, 46, несам 32, 46, несам
 33, 46, нису 46
 несвес 346
 несвесница 331, 934, несвесни-
 цу 331
 неспособен, неспособила 93
 несрећа 860
 неудата 763
 неч 171, 263, нећеју 197, 686, не-
 ћеју 197
 нечијо 604
 Нешко 434
 нешто 593
 нештровен 295
- ни 838
 нигде 841
 низа 37, низ(а) 1053
 нисџн 30
 ниједан, ниједна, ниједно, ние-
 дан, ниједно 202
 никакъв 30, 602, никакав,
 никъкъв 602
 никъд 30, никада 830
 никъко 31
 никој 209, 592, никуј 592, никуга
 606
 Николу 499, Николе 502
 нисак 337, 619
 нитење 544
 нитка 544, 823, нитке 544, 823
 ништа 595
 но 838
 новам 831
 новченик 115, 875
 ногавица 937
 ногар 913
 ногарке 511, 873
 ножеви 453, 455
 ножица 930
 ножурда 856, 917
 ноќт 919
 носат 970
 носе 684, носете 707, носеоомо
 87, 727, носеше 723, носео-
 сте 727, носече 263, носија
 287, носен 295
 носење 861, ношење 861
 ноћ 516, 539, ноћа 539
 ноће 262, 520, 830
 ноћом, ноћум, ноћу 519, 830
 ноче 328, 953
 ношња 906
 нумее 87, 198
 њег, њега, њему, га, му 570
 њи 249, 578, ги 579, 582, ји, ји, и
 579, њим 580, 581, им 582,
 гим 583
 њиан 87, 600, њин 600
 њивицу 930
 њигов 134, 600, њигово 600
 њиговински 134
 њој 209
 њојзе, њојзи 573
 њона, њоно, њојне 152, 600, њо-
 ан 87, 600, њон 600, њојан
- 188, 600, њојне, њојне, њојно
 205
 њу 571, њума, њум, њу 572
 њурча 948
 њушка 873
 оба, обе, обе две 654
 обаљу 185, обален 295
 обге, овге, овгу 355
 обџкъ 30, 871
 обџују 193, обџује 194
 обссен 295
 обшењача 950
 обдиниште 140
 обичај 859
 објашњују 193, 687, 813
 обкло 881
 облече 74, 220, 679, 788, облечу,
 обучу 220, 304, обукаја 287
 обовезно, обовезу 154
 обовестим 154
 обоица 87, 934, обојица 191,
 обоица 514
 обелење 296, 861
 обортира 154
 обрамица 934
 обрамка 331, 873
 обрамо 734
 обрачуни 702
 обричен 763, 819
 обрни (се) 77, 702, обртам 77,
 781
 овам 100, 831
 овък 33, 100, 832, овак 33, 100
 овъкој 33, овакој 209, 842, овакој
 209
 овъс 30
 овде, овдека 54, 831, овди 54,
 овдекај 209, 831, овдекај 209,
 овдеке 831
 овдедолке 831
 овија 87, 596, 599, овј 596, овај
 596, 598, овиа 87, 596, 199,
 овем 51, овеам 87, 195, 613,
 овсам 195, овејам 613, овеј,
 овој 209, 597, овај 209, овуј
 609, овому, овоме 610, овеј
 (дат.) 612
 овне 852
 оволицно 962
 оволичко 962
 оволко 95, 833, оволке, оволки
 603
 оврмо 734, 800

- овсени 623, овсену 642
 Овсињинце 467, 944
 овцама 514
 овчар 913
 овчарица 932
 овчетина 894
 овчи 203, 623, овча 207, овчо 621
 овчина 894
 овчица 930
 огањ 30, огањ 32, огањ 33
 огладнеју 686, 811
 огледало 881
 огњиште 464, 958
 оградено 295, ограђено 297
 огрес 87, огрејемо 198
 огрешња 287
 огризине 903
 огрлицу 934
 огрљак 872, огрљаци 77
 огровно, огровну 326
 огулен 295
 ода (од) 37, 101, 1054–1063
 одавам 148, 791, одава 230, 742, 750, одавају 230, 781, одадо 731
 одъмна 31, 325, одъмно 104, 830, одамно 830, одамна 104, 325, 830, оадмначке 325, 830, одамначка 830, давно, одавно 325
 одбере 36
 одбију 201, одбијено 202, одбиваше 230, 789
 одборник 875, одборници 452
 одведеју 687
 одвија 199
 одвои 87, 191
 одвојена 763
 одвукъл 286
 оделена 295
 оделење 296, 861, оделења 296
 оди, одим, одила 249, одесечи 263
 оделења 475
 одење 911
 оди, одим 779
 одјави, одјавуем 206
 одједнпут 300
 одма 249, 830
 одмињује 194, 814
 одовде 154, 831
 одовдекај 209
 одовуд 100, 831, одовуда 100
 одозгор 831
 одоила 87, 191
 одокле 154, 831
 одолечили 154
 одонде 154
 одотле 154, 830, 831
 одранила 249
 одредете 47, да одредите 683
 одржавање 861
 одржављаш 785
 одржаву 185
 одуам 87, 249
 одузета 763
 ожалостени 299, 773
 ожеднеје 198
 ожену 642
 озгор 171, 831
 оздол, одоздол 289, 831
 оздравела 57, оздравее 198, оздраве 731
 озноби 733
 осад 259
 озбиљно 832
 осебо 259, осебнем 259, 777
 осивамо, осива, осва 259
 осидаше 259
 осирам 259
 осрнем 790, осрну 259, 731
 оsrћам 781, 259
 ока, очи 492
 оклапина 903
 окол 100, 289, 1064–1067, око 1064–1067
 околина 903
 окрећа 781
 окриве 732
 октомбар 332
 олаби 733
 оладне 249
 олакшица 937
 олуја 192
 омалечък 30
 омъкне 30, омакнемо 33
 омеси 148
 оморина 903
 омотуеш 194
 онај 209, 596, 598, онеј 209, 599, оној 209, 597, онај, онеј 209, онј 596, онија 597, 599, онуј 609, 209, онеј (дат.) 612
 онам 100, 831, онамо 831
 онамке 831
 онъг 30, 830
 онък, онъкој 30, онакој 209, онакој 832
 онде 100, 830
 ондека, ондеке, ондекај 831
 ондена 831
 онија 35, 596, 199, она 199, оному 610, онејам 195, онијам 614
 онолицно 962
 онолично 962
 онолко 95, онолки 603
 опанчар 913
 опънци 30, опанци 32, опанци 33
 операциу, перациу 201, перацију 93, аперација 868
 оперисују 193, 814, оперишев 232, аперисуе 87, 104, перишем 93
 опиваја 184, 287, 227, опива, опивали 227
 опишћујем 299, 786
 оплака 731
 опојуе 194
 опраји 187, опраља 217, 785, опраљал, опраљу, оправљај 217, оправи 220, опраил 221, опраји 221, опраене 300
 оприча 731
 опростење 299, 861
 опгеретена 295, 779
 општине (преседник општине) 500
 ора 249, 434, ораси 254, 452, 455, орас 254
 орање 861
 оратимо 795
 ораче 952
 орашњак 872
 орьл 878
 орина 900
 ортак 872
 оружје 206
 оружло 881
 осамну 32
 осам, осом 34, 155, 656
 осамну, осъмнемо 358, осе 511
 осилеје 198, 811
 осића 133
 оскуђевају 185
 ослабе 731

- ослобођење 861
осмина 898
осмолетка 873
основа 850
осомнаес, осомдесет 656
оспа 731
остадо 731, остаде 733, остадоше 736
остаји 187, 679, 784
остал, астал 154
остаља, остаљала, остаљамо, остављу 217, остаји, остаила, остаимо 221, оставено 295, остаено 300, оставе 684
остањује 194, 814
остарела 57, 810, остарело 810, остареу 197, 686, остарео 293, остаре 731
остварио 293
остра, оштре, оштар 317
остригло 317
осуство 918
отворете 707
отврљи 733
оте (хоће) 249
отега 781
отидо 249, 731, ото 171, 731, 804, отиде 732, 733, 804, отидомо 734, отомо 734, 804, отидем, отиду, отиднем, отиднемо 804, отишьл 30, отишл 32, ошл 32, 804, отоше, ошьл, ошла 171
отица 781, отицав 232, отицаоше 727
откарау 185, откарани 763
откопу 185
открете 47, открием 202
откунуеше 87, 194, откупљувал 812
отне 791
отову 154
отпекља 327
отпоље 831
отпуште 684
отрљак 77, 872
отрови 455
отрула 820
отскркнуо 292
отуд 100, 1068, отуда 100, 831
оћелавео 293
оћеу 87, 249, оч 171, 263, 678, очш 678, оц 263, 678, оћ 171, 674, оћ 678, оћу, оће, оћала, оћемо, оћете, оћеш 249, оћеју 686
оћутува 249
оцеемо 198
оцеко 249, оцече, оцечак 324
оцелил 324
оцме 249
оцу 439
очи (обе очи) 535
очистено 299, 773
очиша 324
очовидно 149
очогледно 147
очуву 185
ошов 154
па 838
павук 226
павун 226
падина 904
падуја 192, 287, 808, паднула 805, 808
падла 330, 808, падло 808, паддал, паднула 330
пазука 873, паузке 250, 553, пазуку 250, 553, 873
пакос 346
паковање 861
пакување 167
палатике 104, 111
памет 516
пандуру 439
паница 937, панице 511
паничка 873
пантим 323, 792, панти 792
папрот 154
паприка 873
паприковина 899
парадеда 102
параунике 102
параунучичи 265, 922
парауници 452
парокија 250, 870
партије 202
парчичи 265, 922
пасторак 871
пасторка 873
пасуљк 871
пасуљина 894
патерица 937, патерицу 115
патријар 249, 434
патријашију 201
патролошке (патронажне) 362
паучина 903
пачарве, пачавре 359
паша 860
пашалк 30, пашалак 33
Пашалиине 203, Пашалиску 205
певање 861
певач 945
певау 185
пеглање 861
пекар 913
пекљ 30
пекљам, пекљаше, петљаш 327
пекмези 455
пензија 870, пенсие 87, 259
пензионерем 460
пепел 288, 436
пепелица 290
Пера 497
перје, перја 206, 476
перуника 877
песък 30, 871
песничка 873
петък 30, петак 871, петком 446
петъл 30, 288, 878, петла 436
петина 898
петлицани 115, 320, 452
петнаес 346
Петре 441
Петријо 200
Петровдан, Петровден 34, 117
Петронија 497, 864
Петронин 203
печалба 847
печалбина 900
печено 763
печење 861, 911
печу 304
печурке 873
пешеснаес 346
пешки 136
пешкири 452
пешкирче 953
пи 703
пива 477
пивкала 824
пивнула 824
пијан 199
пијаница 497, 933

- пијанцура 914
 пијац 434
 пије, пие, пием 202, пи 209
 пијук 201
 Пикљошија 199
 пиле 478, 483
 пиленцета (осам пиленцета) 530
 пилетија 199, 485, 869, пилети-
 јам 494
 пилећина 298, 894
 пилећо 621, пилећи 965
 пилики 486, 876, пилик'и 272,
 486, тринаес пилики 531
 пилићи 486, 922
 пилчичи 265, 486, 922
 пинем, пине, пину 824
 пипнути 763
 пиринчк 871
 писар 913
 писмънце 30
 питање 861
 питије 249
 питовни 326
 питуу 87, 193, питују 193, 697,
 питу'еш, питуем 194, питу-
 јеш 194, 814, питуе 814
 пишало (запушач) 144
 пишкир 133
 пладне 356
 плакаечи 87, 186, 263, 759, пла-
 кајечи 186, 263, 759, плакаје-
 ћи 186, 759, плакаећи 832
 плакање 861
 пландиште 356, 958
 пландују 193, 356, 687, планду-
 вали 356, 812
 планина, планину 558
 планинчине 894
 пласје 348, 861
 платанце 942
 платица 930
 плаћау 185, плаћује, плаћуе 194,
 814
 плафон 238
 плац 436, плас 259
 плацк 30, 871
 плацеви 455
 плек 250
 плекани 250
 плел, плеле 807
 племња 321, 906, племње, плем-
 њу 321
 плетаћа 974
 плетиво 852
 плечка 263, плећка 263, 554,
 873, плећке 554
 плицы 254, 452
 плугови 453
 плућа (на плућа) 549
 пљочасте, пљочасто 282
 пљуеш 194
 пљусак 871
 по 830, 1069–1077
 поа 87
 поаљено 87, 763, поалила, поал-
 ку 87
 побачај 859
 побашка 832
 побегъл 30, побегал 32
 победник 875
 побесенеје 198, 811
 побијени 202
 побрљавела 57, 77
 побегъл 286
 побратими 452
 побрже, побрго 632, побрж 830
 повали (похвали) 246, 731, пова-
 лили 246
 поваташе 247
 повеж'и 270
 поверење 861
 повесмо 464, повесма 475
 повећаше 736
 повије 202
 повикам 781
 повикнем 815, повикнумо 734
 повитку (у повитку) 449, 871
 повише, повишке 833
 поводањ 905
 повој 209, 436
 повраћање 861
 поврза 77
 поврзалька 77
 поврља 77
 поврну 687, 731, поврнемо 77
 поганљк 30, 882
 погача 950
 погачица 930
 погачка 873
 погибија 862
 погинаја 45, 114, 805, погинуја
 192, 287, погинул 286
 погледај 702, поглец 704
 погоди 733
 поголемшк 30
 погоро 632
 погрешы 249
 погрешка 873
 пода 37, под 1078–1081
 подвешка 873, подвешку 499
 подведена 763
 подвија 199
 подврзалька 873
 подврзани 763
 поделбина 848, 900
 поделен 295, 771, поделени 295
 подгрејеш, подгрејемо 198
 подиска 249, 824
 поднаредник 875
 подножје 206
 подношке 511, 873
 подои 87, 191, подоиш 191
 подој 209
 подоле 831
 подранак 871, у подранку 449
 подранимо 332
 подручну 824
 поевтино 87, 190
 посодоше 87, 190, поеде 190, 733,
 817
 поење 190, 861
 пожего 782
 пожали (се) 731
 поживете 47, 124, 810, поживи
 733
 пожње 36, 787
 поза 1082
 позади 1083
 позадина 903
 позивало 464, 881
 познавам 781, познава 230, 781,
 познаву 185
 познаемо 186
 позобем 794
 посади 259, 831
 пои 87, 191, поим 191
 појавља 217
 појале 188, поју 189, 687, поје
 190, пое 190, појте 205, 706,
 појew 234
 појање 861
 појате, појату 188
 појачк 30
 појдете 47, 707, појдо 303, 731,
 појду, појде, појдоше, по-
 ђем, пођеш, пођемо 303

- појели 190, поједете 707
 појурен 189, 763
 покварене 763
 поквареника 140, 277
 покварењача 950
 покладујемо 194
 поклапало 104, 464, 881
 поклоњено 297, 771
 поклопац, поклопџ 923
 поклопено 295
 поклопче 953
 покриена 87, 768, покриено 768,
 покрије, покрим, покрисмо
 202, покријев 232
 Поковац, Поковчани 148
 покојному 643
 поковац 923
 покршен 763
 покућанство 918
 покушу 185
 полагамо 682, полагају 185
 полани 830, 135
 поланскога 642
 полџк 30, полак 33
 польгџке 30, 832, полагачка 33
 полетел 286
 полипсаше 736, 319, поливсаше
 319
 половина 898, половин 98, 556,
 половину 556
 пољак 872
 пољевак 61
 помазуе 194
 помага 790, помагу 185, 306,
 694, 790, помогџл 790, помо-
 гџл 32
 помогнул 790, помогни 702
 помагач 945
 помирење 861
 помоћ 434
 помоћник 278, 322, 875, по-
 моћњика 278, 322, по-
 моћњик 322
 помоћну 322
 помук 154
 помуља 740
 помучно 154, помучне 623
 понаново 832
 понашне 777
 понеделник 290, 875, понедел-
 ником 446
 понедељак 871
 пообаљав 87, 232
 пооде 249
 поођани 87, 249
 поођање 249, 262, 861
 пооре 87
 попа 436, попу 439
 попадија 867
 попиемо, попиете 202, попи 731
 поивкује 824
 пописаше 734
 попкс 873
 попочице 930
 попошка 873
 попраји 187, пораљај 217, 712,
 попраља 217
 поприка 154
 поприковина 899
 поработил 286
 порад, порат 105, 1084–1086
 порано 632
 порезник 875
 поречија 328, поредија 863
 поржуе 81, 194
 породиља 886
 породица 937
 порођај 959
 поротник 875
 пос 346, пости 346, 458
 посадено 295
 посан 348
 посипе 794
 поскорице 937
 после 830
 следањ 36, 619, послеђањ, по-
 слеђњи 337, 619
 посмешљк 30, 254, 882
 посмрче 951
 посо 90, 291, 542, посла 291,
 542, послу, после 542
 посопци 457
 посопчичи 265, 486, 922
 постаља, постаљала 217, поста-
 вим, постаимо, постаите
 221, поставен 295, 768, по-
 стајено 300
 постилак, постилџк 871, постил-
 ци 455
 постојал 188, постои, постоим
 191
 пострељу 185
 постризина 903, постризину 499
 пострушке 961
 потекло 464, 881
 потепав 232
 потешкоћа 921
 потикује 194
 потказуеш 194
 поткитени 295
 потклађује 194
 потковем 821
 потомсто 918
 поточара, поточару 914
 потписуј 209, 702, потписаја 287
 потпрл 286, потпремо 682
 потражише 736
 потреви 241, 731, 732, потреви-
 ли, потревило, потревим 241
 поубаве 87
 поцири 324
 поцрцају, поцрцау 185
 поче 731
 почиња 781
 почишу, почишују, почишува-
 ње 324
 поштара 436
 поштувао 293, 812
 поштуем 194
 пра 81
 пра (прах) 249
 правдина 856
 правење 295
 правка 873
 право, праву 169, 559
 пра^{во} 234
 праји 187, праил, праимо, праи
 221, правешев 232, 723, 728,
 правим 221
 прање 861
 прапорци 928
 прасе 478
 прасенце 479, 930
 прасетија 485, прасетијам 494
 прасиште 959
 пращи 328, 488, три пращи 531
 пращина 328, 489, 551, 897, пра-
 чину 490, 328, 551, пращинам
 494
 прачке 263
 прачор 328, 489
 прашак 871
 прве 77, 126, 830
 првенче 951

- први 635, 662, 994, прво, прву,
првога, првњога, првњому
662
- Првка (од Првул) 873
- Првокутинац 925
- прворотник 875
- првотелкиња 909
- прдавал 80
- прдла 77
- пре 1087
- пребегъл 30
- преборка 873, преборке 511
- преване 247
- превисно 202
- превољи 679
- преврже 77, преврзују 193, 77
- преврскујем 194
- преврташ 781, 77
- прегазује 194
- преградено 295, 789
- пред 830, 1088–1090
- преда 37
- предава 230, 781
- предвечер, придвечер, привечер
62
- предиво 852
- предиља 886
- предњо 150
- предржали 62
- предругојачујем 194
- преживел 286
- преживљење 861
- преживу 185
- преза 240
- презају 185
- презаја, презива 62
- презиваше 724
- презорнуем 194, 813, презортио
292
- презебло 259
- прејави 62
- прејде 198
- прејдо, прејде, прејдемо, преј-
дем 303
- прекај 122, 1091–1093, 209, 359
- прекантамо 734
- прекаруем 194
- прекачујемо 194
- прекрунач 331, 946
- прекодни 250
- прел 807
- прељева 61
- премена 62
- премењуј 702, премењујте 706
- преметим 62
- премија 228
- премирје 62
- премири 62
- пренешено 298, 772
- пренгија 115
- преноћиште 958
- преношује 194
- пренуди 62
- нрелита 62
- преповиу 201
- препоставка 873
- препраљаш 217, 785, препраља-
мо 785
- препраљотина 900
- препрека 873
- прерани 249, 731
- пресађа 497
- пресак 871
- преседник 194, 434, 875, пре-
седника 436, преседниче
441, преседници 452
- преседникујеш 194
- преседништво 918
- пресечу 304
- пресобје 301
- преспим 802
- престаимо 221, 727
- престањује 194, 814
- пресолено 295
- престоји 191
- претицамо 781
- претресете 47
- претриса 138
- претрисау 138
- претрупач 946
- префек 238, 359
- префитирамо 62, 238
- прецедница 932
- пречитаја 62
- при 1099–1101
- приборку 133
- привикају, привикау 185
- привучи 702, 305
- приде 733
- придем 799
- приетельница 87, 115
- приетельов 963
- призетко 434, 878
- пријетель 434, приетель 87, 115,
пријетелу 441, пријетелу
452
- пријетельство 216, приетельство
918
- прикадено 295
- прикод 250
- приколица 934, приколице 549
- прилепена 295
- примање 861
- примькни 30
- приму 185, примен 295, 765
- приодадете 826
- приодаримо 826
- приоде 87, 249, приодиш 249
- приоће 87
- Присјан 436, 206
- прислушум 194
- пристанул 286
- пристањујем 194, 814
- присуство 918
- присуствуу 87, 193
- притисак 871
- причање 464, 861
- причаше 727, прочитае 727,
прича 740, причу 185
- причес 346
- пришл 32
- пркља 327
- прљавштина 902
- прнајдоше 80
- прнуле 77, 249
- проборављује 194
- провалија 199, 862
- проведо 731
- прогунем 790
- продава, продавамо, продаву
230, 781, продавала, прода-
вају 230
- продава 850, продаву (имен.)
185, 231
- продавница 933
- продата 763
- продумам, продумаш 795
- проживила 810
- прозевну 249
- прозорче 953
- прозукла 259
- пројдем, пројде, пројдемо, прој-
ди, пројдоше 303
- проја 188, 251, проју 251
- пројно 95

- проклела 823
 проклет 823
 проклетџија 865
 пролет 517
 пролети 830
 пролетњину 322
 промијем 202
 промињују 193, промину 731
 промка 873
 Промку (микротопоним) 499
 промузујемо 62
 пронајдоше 303
 проодили 87, 249, прооде, прооди, проодија 249
 пропалица 933
 пропао 292
 прооратиш 87
 пропратница 933
 пропусница 933
 проросуе 194
 прос 346
 прославу 62
 прославујемо 194
 просторка 873
 простр 82, простремо 682
 прострно 763
 протојереј 209
 протрљамо 734
 протуреге 47, 707
 профисор 133, 238, профисур 133, 169, 238, 434, профисора 436
 профисорку 133, 238
 прошъл 30, 286
 прошевина 900
 прошењаци 872
 прошење 464, 861
 прошња 906
 прс 77, 346, прсти 346, 452, два прста 524
 прскање 861
 прсте 857
 прстић 922
 пртен 77, пртени 623
 пртенина 899
 прудиште 959
 пруте 857
 прутџић 922
 пружа (се) 679
 пруже 301
 пршкаву (ситну) 642
 пршљан 105
 псета 309, 475, сета, сето, пцета 309, сета две 528
 псуа 223, 309, псуе, псуеш, псуем 309, суал, сувал 223, 309, сују 193, 309, сује 194, 309, пцуеш 309
 пударке 873
 пуде 684
 пуздер 169
 пука 437
 пуковниче 441
 пулка 873
 пуначак 969
 пуно 833
 пупуњак 871
 пустена 299, 773
 пустињак 32, 872
 пут 436, путови 453, путеви 453, 455, пути 455, три пут 526
 путању 906
 лутарина 894
 путък 30, 871
 путувала 812
 пуцкавци 928
 пушење 861
 пушио 293
 пушка 873
 пуштен, пуштени 773
 пуште, пушти 786
 пшеници, шеница, шеницу, шеничку, шенично, пченица, пченицу 309
 работа 291, 920, работу 920
 работеећи 87, 198, 759
 работише 736
 рабуж 351
 равница 934, равницу, равничаво 325
 рагожа, рагошку, рогожу 104
 Раде 466
 радел 286, радено 295, радете 707, радеше 723, радеја 810
 радник 875
 радњу 906
 радосан 348
 радоси 434
 ражљебил 59, ражљебило (се) 313
 разбива 227
 разбрала 36, разбере, разбра 818
 разбој 209
 разврнуше 736
 размазена 295
 разумим 783, разумиш 138, 783, разумимо 682
 ракију, ракиу 201
 ракијица 203
 рало 464
 рамница 934, рамницу 325
 рамнодубравски, Рамнодубравци, Рамну Дубраву 325
 рамо 153, 561, раму 561
 Раму Дубраву 325, рамо 153
 рамуника 169, 359
 рамуникаш 956, рамуникаши 359, рамоникаши 452
 ранац 928
 Ранђел 288
 раним, ране, рани, ранила, раниле, ранимо 249, ранив 232
 раниште 249, 958
 рано 826
 рану 249
 рањен 297
 расадаљка 873
 расађуеш 194
 расъмну (се) 30, 358
 расипника 436
 расиле 794, расипуе 194
 Раскрсје 301, 348
 раскресница 934
 расовес 972
 расову 499
 расолницу, расоницу 290
 распекљала 327
 распигували 812
 расположник 875
 распраља 217, 740, распраљам 217, 783
 распрострја 287
 распрострто 763
 распвиу 201
 распус 346
 растаља 217, 783
 растење 861
 растребено 295, растреби 679
 растужи 731
 расформирали 238
 рат 436, рата 437
 Ратко 434, 443, Ратку 439
 ратник 875
 ратуемо 194, ратувао 293, 812, ратувала, ратувало 812
 рацавгело 328, рацавгел 357

- рацепе 328
рациа 199
Раче 466
рачепи 328
Рачина 480
рачуни 679, 702, 783, рачуне 685
рашето 105, 464, решето 105
ребрца 80
регрутација 868
редови 455
редовнем 51
редом 446
резервар 92
резиковали 120
резично 120
реќъл 30, реќал 32
реке, реку 509
рекла, рекле, реклу 331
релну 338
ремник 95, 875
рекне, рекнем 777
рекнуја 805
рескир 120
ресто 216
ретак 337
реча, речи 434
речель 120, рицель 133
решаву 185
рђа, рђав 83
рж, ржена, раж, ражена 83
ржањ 83, 905
рид 249, 434, 436
риђан 890
рине 777
рка 83
рљавче 83
рмон 83
рњка 83
рогови 455
роговичи 265, 486, 922
роголишу 149
рогошку 873
родџ 30, 871
родено, родена 295, рођен 297,
769, рођени, рођсна 297
родитељи 455
родљак 872, родљака 436, ро-
дљаку 439
роднина 497
родови, родеви 453
родом 446
рођење 861
рођо 505
ропсто 216, роство, ропство 216,
918
росица 930
Росуља 887
рошљак 872
рошљив 967
рска 83, 249
ругоба 847
рукав 849, рукави 455
рукавица 937
рукували 812, рукуемо 813
ручџк 30, ручак 32, 871, ручкови
455
ручкај 702, 824
ручице 930
ручкице 930
ручно 832
ручујемо 194, ручујемо 813
ручурда 856
рчка 83, рчкаш 675
сабаље, собајле 830
сабор, собор 34, 154
сабрал 36, сабирали 36
савељка, совељка 873
савие 202
Саву 499
садено 295, 769, сађено 297, 769
садење 296, 511
сакрију 201
салош, салач 154
сам 832
самлето 763
самне, самну, сьмну, сьмнуло
358
самницу 935
самњује 358
самотиња 908
самоћа 921
санке 549
сандук 436, сандџк 30, 112
санције 330
саопшћева 299, 786
сарана, саране, саранили, сара-
ну, саранили 249, сарањен
249, 771, сакрањували, са-
кранили 250
сакране, сакрану 250
сарадник 775
с, са, сас, з, сьс 1102–1110
састаљу 217
сат 87, 249, сата, сати 249, пет
сати 525
саџак 436
сашие 202
Сашко 443
сьв, сва, сво, све, сви, сву, са све-
ма 605, свем 615, свим 616
сьг(а) 30, 100, сар 32, сар 33, сага
100
сьгашањ 619
сьл 31
сьм (глагол) 30
сьм, сьмо (речца) 31
сьмне 30, сьмнуло 325, 358
сьн 30
сьс 30
свадба 847
сваја 860, свају 185, свајав 232
свакојако 832
сварете 707, сварено 763
свастика 877
свати 247
сьвџкьква 31, сьвџкькво, сьвџкькве
31, 602, свакакво, свакакви
602
сьвкодневно 31, 830
сьвки 31
сьвекър 30, 912, свекра 436, све-
кру 439
сьвекра 850, свекрве (датив) 49,
502
сьвекрвује 194
сьвем 51, 615
сьвес 346
сьветло 881
Светомире 441
сьветује 36, 706
сьвилица 930
сьвињам 514, повишке сьвиње 527
сьвињар 913
сьвињетина 894
сьвињски 964
сьвињче 479, 951
сьвињштак 872
сьвирач 945, свирача 436, свира-
чи 452
сьвири 679, 783, свирил 783, сви-
ре 685, свиреше 723
сьвој 601, сьвоји, сьвои 600, сьвое
190, сьвоју 984
сьвоја (род), сьвои 984
сьвојина 903

- својштина 903
 Сврлиг, Сврлижан, Сврлижани 284
 сврнемо 682, сврни 702, сврнуше 736
 сврта 77
 свртка 679
 свуд, свуде, 100, 831
 свудек 831
 себ, себе, се, си 569
 севелька, савелька 115
 седам, седом 34, 155, 656
 седъл 30, 330, седла 330, 818, седал 330, седите 683, седете 707
 седе 740
 седелка, седелку 873
 седење 861
 седењке, седењу 331
 седењују 193, 331
 седиште 958
 седмнаез 346, седмнаес, седмдесет 656
 сеири (се) 87
 сејали, сејеамо 195, сејемо, сеје 198, сејне 205
 сејалица 933, сејалицу 195
 сејач 945
 сејнем 824
 секирау 185, секирај (се) 702
 секирација 868
 секирицу 930
 село 464, села 469
 селски 290, 623, 964, селскога 642
 сељак 872, сељаци 455
 семе 478
 Семчањи 274
 сенцију 93
 сестрин 963
 сестрић 922
 сестрица 930, сестрице 505
 сестрична 95, 895
 сећу (се) 185
 сецу 185
 сеча 860
 сечи 305, сечу 304
 сечиво 852
 си 985, 569
 сивоња 910
 сигурно 842
 сијалица 933, сијалице, сиалице 199
 силом 506
 симиција 863
 Симиџиски 205
 Симча 949
 сина 436, сину 439, сине 441, два сина 524
 синидарчићи 266
 синко 443, 878
 синовац 924
 синови 453, 455
 синоћ 826, 830
 синоч, синочке 263, 830
 сипемо, сипеш 794
 сипује, сипујемо 194, 814, сипујеш 194, сипују 687, сипују 702
 сипне, сипнем, сипнеш 824
 сирење 861
 сирењице 943
 сириште 959
 сирк'е, сирћ'е, сирке 271
 синчић 922
 сиром 249, 434
 сиротује 194
 сиротиња 908
 сиротињка 873
 сироче 951
 сирочици 876, сирочици 267, 272, 486
 сирочићи 266, 486, сирочићи 267
 сирочичи 265, 486
 сирутка 145, 874
 сисаећи 87, 186, 759, сисај 209, 702
 сиску 185, сискајте 706
 ситњко 30
 ситнеж 858
 ситуација 199
 сицимке 262
 скакутка 874
 скамлиа 87, 199
 скапуе 194, 813
 скинете 47, скиду 185, скини (се) 702
 склаче 66
 скоруша 93, 960
 скра, скраш 81
 скрипови (стрипови) 316
 скросено 87, 190, 762, скроила 87, 191, скроимо 191, 734
 скрчав 77
 скуамо 87, 249, скуа, скуала, скуам, скуу 249, скувам 251
 скупоба 921
 скутача 497, 950
 скуташе 736, 545, скутал 545
 скуче 684
 слабачак 969
 слабуњав 966
 Славицине 624
 Славко 434, Славка 436, Славку 499
 слагају 185, 306, 694
 сламарица 936
 сламка 873
 сламњача 950, сламњачу 499
 слапинка 873
 сланчоглед 66, слунчокрет 671
 слатак 337
 слатка 477
 слачи, слекоше 330
 слъба, слаба 66, слуба 68
 слъза, слаза, слаза 66, слуге 88
 слънце 30, 66, слунце 68
 слего, слетнемо 796
 следување 861
 слезне 777
 слечем 74, 220, слекоше 220
 слива, сливе, сливу 308
 слимају 185, 315, слима, слимала, слимаш, преслимује, снимаш, снимује, снимише 315
 сличнос 346, 434
 Словенију 201
 сломени 295
 слуга 497
 слукче 951
 служба 857
 службеница 934
 служија 199, 287
 служитељ 888
 случај 859
 слушу 185, слушај 702
 смькнем 30
 смеамо (се) 87, смејаећи 186, смејем, смејеш (се), смејем, смеємо (се), смее (се), смеем (се) 198, смеємо (се) 682, смеј (се) 702, смајаоше, смеоше 727, смејаећи 759

- смеј 252, смејку 205, 254, о цме 434
 смејал (смео), смејали 195, смеја 195, 725, смеју 197, 687, смеу 197, смеемо, не смее 198, 811, не смете 683, смејаше 725
 смељеш 36
 смењуеш 194
 смешка 873
 смдрљуга 854
 снаа, сна 87, 249, снае 87, 186, 249, снао 87, 249, снау 87, 249, снаје 186, 251, снајка, снајку 205, 254, снаја, снају 251, снајке 254, снаша, снашу, снашка 254, 255, снаје (датов) 502, снао 505
 снајди (се) 303, 712, снајдеш, поснајдо (се), снаје, снајоше 303
 снајке 505
 снајче 951
 снегови 453
 снесомо 734
 снимање 861
 сништено 763
 сноведем 154
 снопја 476
 снопје 206, 301, 861
 снончичи 265, 922
 собаље 154
 собере, собирамо, саберемо 34, 36, 154
 собицу 930
 соблече, собуче 788
 собор 154, собори 154, 452, соборови 154, 452
 собраћај 92, 859
 собуе 194
 совре, совру 241
 соврине 241, 904, соврину 241
 содациску 205
 сокол 288
 сол 288, 436
 соленица 944
 солчък 30, 871, солчак 32, солчак 33, 290, 871
 сопче 479, 953
 соружујте (се) 706
 спавам 802
 спавање 861
 спаваћица 933
 спавкам 824
 спадало 881
 спал 286, спије 679, 802, спите 683, спим, спи, спијемо 802
 спање 861
 спарували 812
 спашгревља 249, 740
 специјалис 434
 сплануше 249, 736
 споменик 436
 спомење 301, 861
 спомињам 781
 споредуем 194
 споредуешемо 194, 723
 спраља, спраљамо 217
 (с)према, спрема, прати, према 1111–1113
 спремају спремау 185, спремено, спремени 295
 специјалис 199, 346, спцијалиста 346
 спраи 221, 731, спраймо 221
 спровела 332
 спрчи 77
 срамеж 858
 срамота 920
 срамујем 194, 814
 срба 77, србни 77, 702
 срби (га) 77, 235
 Србислова 436, Србислову 439, Србислове 441
 Срден 434, Срдену 439, Срдене 441
 сребрен 84
 сред 1114, 1115
 среде 52
 средена 295, средено 295, 769, средене 769
 средња 150
 средњаци 872
 сређањ 337, 619
 срескому 643
 сретинамо 825
 сретнев 232
 срећа 860
 Срећку 439
 срећом 506
 Срецела 469
 ставили (се) 36
 стајимо 187, ставена 295
 стамњеу 194
 станица 947, станице (наредник станице) 500
 Станковићу 444
 стањују 193, 280, 887, стањује 194, стањуе 280, стањували 280, 812
 старас 259, 351, 434
 старьчък 30
 старее 87, 811, стареје 811
 старедија 131, 485, 855, 867
 стареј 55, 209, старија 56, 199, 628, стари 87, 203, 628, стареа 195, старејога, стареја 196, стариа 199, 628, стари, стари 203
 старее (глагол) 198
 старешина 911
 старешинство 918
 старовремски 763
 старојко 434
 старому 643
 старос 346, старости 346, 455
 старудија 867
 старци 455
 стасује 194
 стъмни (се) 30, стамни (се) 33
 ствар 434, ствари 434, 516, у стварима 462
 стварчице 930
 Степа 497
 Стеван, Стевановић 242
 стеза 781
 стелна 290
 Степан, Степановић 242
 стигъл 30, стигал 286
 стицам 781
 стожар 105, 436
 стожаро 915
 стодинарке 873
 стожар 923
 стожаро 464
 стожиште 105, 464, 959
 стои 87, 191, стоји, стојим 191, стои 191, стој 209, 712
 стокам 514
 столејке, стерелејке 362
 столи 679
 столица 931
 столицке 873
 стопут 667
 сточарство 918
 стра 249, 434

- стражар 913
 страну, стран 557
 страниште 84, 102, 279, 959,
 страњишта 279
 страота 87, 249, 920
 страуем 87, 249
 страшило 881
 страшило 881
 стреју 197, 251
 стрелјај 702
 стрижба 847
 стринка 873
 строшена 763
 стругало 881
 стругар 913
 стругара 914
 стружиште 959
 струју 193
 стручје 206
 стршелъ 77, 884, стршелъа 436,
 стршелъи 452
 стурете 47
 суботар 913
 суботом 506
 сувачак 969
 сувоњав 966
 судбина 848, судбине 502, 503
 судике 205, 505, 877
 судови 455
 суђеница 932
 суђено 297, 769
 сужњи 452
 суи, суо 87, 249, суа 249, сува,
 суво 251
 сују (псују) 687
 сука 740
 сукало 464, 881
 сукаљка 873
 сукно 464
 сумљив 967
 суну 731
 Суодол 87, 249, 288
 Суопланинац 87, 249
 суота 920
 супицу 930
 сурија 865, сурију, суриу 201
 суројкано 205
 сусаврши 332
 сутурен 162
 сутуренче 162, 953
 Суу планину 249
 сучи 702
 сучка 873
 суша 860
 та 838
 тај 209, 596, 599, тија 596, 599,
 тој 209, 597, теј 209, 599, теј
 (дат.) 612
 тајин 187
 такој 209, 832
 талуска 873
 там, тамо 100, 831
 тамнина 901
 тамњаника 877
 Танасија 864
 танур, тањир 164, тањири 455
 тањирача 950
 тарабица 930
 таслица 331
 тата 497
 тато 505, тате (датив) 48, 502, та-
 те (вок.) 505
 татко 434, 443, татка 436, татку
 439
 татковци 929
 ташница 930
 тъг, тък 30, 830, тъга 830, таг, тақ
 32, тага 33
 тъкъв 30, 602, такво, таква, такве
 602
 тъмън, тъман (речца) 30
 тъмнина 30
 тъњи 30
 твоа 87, 188, 600, твои 87, 191,
 твоу 189, твој 209, 600, тво-
 јо, твоје 600
 твор 265
 тврдо 826
 теаше 87, 735, теасте 87, тео 87,
 249, 727, 738, теја 195, 725,
 738, теало 195, 249, тел, тела,
 теле, тели 249, теше 723, те-
 јаше 725, теомо, теамо 738
 тебе (датив) 50, 566, теб, тебе,
 те, ти 566
 тегљим 331
 текне 478
 техника 250
 текнићи 486
 текој 115
 теле 478
 теленце 940
 телећи 965
 телевизор, тиливизију 133, два
 телевизора 524
 теливон 133, 241, теливоном
 241, 446, телифон, телифо-
 ном 238
 телорке 120, 873, тилорку 120
 телци 488, 929
 телчина 489, 897
 тепај 702
 тепање 861
 тепик 250
 тепсиу 87, 201, 319, тепсија 199,
 319, тепсију, тепсиу 201,
 тепциу 319, тепсије 319
 тепсијетина 894
 терашемо 723
 тесьчко 30
 тескоба 847
 тескало 881
 тесньц 30
 тестиче 479
 тетин 893
 теткица 930, теткице 505
 тетко 505
 течу 304
 тешак 337
 тешко 832
 тешкоће 921
 тија 35, 596, 199, тиа 87, 592,
 199, тому 610
 тиква 850
 тикван 890
 тиквеник 875
 тике (тек) 137
 Тикомир 250
 тил 288
 Тимча 949
 тича, тиче 781
 тичичи 265, 486
 ткаеш 87, 186, 793, ткаећи 87,
 759, ткаје 186, 312, 793, ткаје
 186, 312, ткајсмо 186, ткае-
 ћи 199, ткано 312, 793, ткају,
 ткала, изатка, изаткаеш 312,
 ткани 763
 тканице, канице 312
 ткање 861
 товено 295
 тој 209
 тојагу 188
 тојачица 930
 тојашка 188, 873, тојашку 188

- Токе 466, Токету 481
 Токетово 480
 толет 92, теолет 128, 154
 толицно 962
 толичко 972
 толко 95, 603, 833, толка 603
 томан 154
 топило 464, 881
 Тополницу, Топоницу 290
 Топољак 872
 Топоничани 435
 тошрв 77, 830
 тораќ 871
 торбак 436, 872
 торбе 511
 торбица 932
 торбичка 873
 торник 35, 94, 875, торником 446
 тоску 499
 травка, травку 873
 травник 875
 травуљак 889
 трајало 184, траји, траи 187
 тракови 453
 тракториста 497
 трамбоза 104
 тражеше 723
 трговац 923
 тргује 194
 требење 296
 требу 185
 треви 238
 трегерача 950, трегераче 511
 трекетаљка 497, 873
 тресак 871
 тресеше 723
 трећина 898
 трећо 150
 трзавица 933
 триес 87, тријес 202
 тринаез 346
 тричке 873
 тркаљу 185
 трлица 77, 933, трлицу 499
 трлиште 77, 958
 трнакоп 104
 трнке 873
 трњак 77, 872
 трње 301, 861
- трое 190, 666, трои 666, тројица, тројицу 191, 665, троица, троицу 87, 191, 665, тројица 934
 трonoшка 873
 троугес 346
 трпеж 858
 трстика 877
 трубач 925
 труем 820
 трунка 873
 трупец 923
 трупче 953
 трупчичи 265, 486, 912
 тршевина 900
 тудека 831
 туј 209, 831, туј (прилог) 209, ту 831, туј (заменица) 609
 тулица 937
 туличица 930
 тулмачим 169
 тулузина 903
 тупавица 933
 тура 740
 турај 702, турете 707, турашемо 723, тури 731
 турпиница 930
 турпија 870
 Турпијач 945
 туршија 870, туршију, туршију 201
 туцањ 905
 ћебићи 922
 ћев 241
 Ђелие 202
 ћелиско 205
 ћелим 120, ћилими 262, 452
 ћермиде, ћермидно 115
 ћерка 497, 873, ћерке 262, 511, ћерку 499, ћерко 505
 ћеркица 930
 ћеро 505
 ћернице 505
 ћиримиџија 863, ћиримиџие 87
 ћиримиџилак 882
 ћорна 891
 ћорча 948
 ћорша 956
 Ђосине 463
 ћошка 873, ћош, ћошку 499, ћошке 511, 873
 ћуп 434, ћупови 453
- ћуприе 87, 202, ћуприу 201, ћуприја 262, 870
 ћуран 262
 ћурка 873
 ћурчилак 32, ћурчиљк 882
 ћускија 870
 ћуги 702, ћугете 707
 ћутуци 452
 ћушкају, ћушку 185, ћушкајте 706
 у 1116–1124
 уапс 87
 убавиња 907
 убавице 505
 убвњ 30, убова, убово 154, убаво 154, 826, 832
 убелејало 195
 убиеш 202, убивен 229, 768, убиен 229, 789, убисна 768, убил 286, уби 703
 убијање 861
 убленуја 287
 уванс, увану 247
 увапири (се) 330
 увате, увати, уватила 247
 увија 199
 увлачим 74
 уво 251
 уводене 295
 уврже 77
 уврза 77
 угазена 295
 углавно 842
 угњездише (се) 313
 угођено 769
 уготвила 97
 удадбу 847
 удавњ 30, 104
 удавене 295
 удавица 104, 932
 удала 148
 удобнос 346, 434
 удовичетине 35, 104, 894
 угођено 297
 уза 37, 1125–1127, уз 1125–1127
 узбрд 100, 832
 узбрдничка 873
 узс 129, 737, узс, узсемо, узсешс 737, узсешс 151, 737, узсемо 185, узсмај 209, 702, узсешс 287, узси 702
 узсимало 464, 881

- узне, узнеш 323, 791, узнем 791, узну 323, узнете 707
 узреју 197, узреје 198, 811
 узверила 259
 узрну 259
 ујам 192
 ујео 194
 ујка 205, 497, ујку 499
 ујну 205
 ујутру 193
 укоп 436
 укопували 812
 укорује 194
 укошкај 209, 702
 украдном, украдне, украдномо, украдена, украђена 803, 330
 улегне, улегнеш, улего, улегомо, улегъл 796, улегну 687
 улеже 796
 улезъл 30, 286, улезни 702, улезне, улезнем, улезнеш 796
 улим 249
 Ум (Горњи Ум) 249
 ума 497
 умсјале 195, 778, умеја, умсали 195, умеје 198, умеемо 198, умејал 286, умеја 725
 умрђује 194
 умрл 77, 286, 806, умр 82, 733, 806, умрел 84, 806, измрели 84, умре 249, 731, 733, умрела 806
 умукну 731
 унасад 259
 унакрс 832
 унапред 830
 унук 434, унуци 34, унучичи 265, 486, четири унучичи 531, унучићи 266, 486, унучегу 552
 унука 873
 унутра 841
 унуче 951
 унученце 479, 941
 унучики 876, 486
 уопште, уовште 87, 318, опште 318, уопште, опште 318
 уочи 831
 упраља 217
 урадел 810, урадесте 735
 уране, урани, уранило 249
 усану 249
 установено 295
 усташи 512
 устругувани 763
 утепајте 706
 утиши 679, 780
 утрина 904
 утркне 77
 уцвенејало 195, уцрвенел 286
 ученик 875
 учинула 168, 816
 учињено 771
 учионица 933
 учитељ 888, учитеља 436
 учитељица 932
 учтивујем (се), уштивује (се) 194, 329
 уши 492
 ушилиени 763
 уштивно 329
 уштите 794
 фабрике, фабрику 238
 фабрично 238
 факман 238
 фала 245
 фали 238
 фамилија 199, 238
 фамилијари 238
 фантозирају 154, 238
 фарбу 238
 фату 240
 фијакер 199, 238
 фино 238
 флашу 238
 фрижидер 238
 цавти 357, 679, 780
 цапну (се) 731
 царевица 497, 937
 царевичку 873
 царица 932
 цвек'е 270, цвејке 357
 цвећарке 873
 цвећице 943
 цврсто 77, 308, 832, цврста 308
 Цврцка 436
 цевка 327, 872, цевку 499, 327, цевке 327
 цедилке 873
 цедило 464, 881
 цедуља 887
 цедуљка 873
 цел 289, 620
 целимоније 133, 870
 цена 497
 целанка 873
 церика 877
 церовина 899
 Циганчики 486
 циганштија 199, 866
 Цигани 435
 Цигањин, Цигањина, Цигањи 435, 274, Цигањину, Цигањина 274, Цигањину 439
 циглана 892
 циглар 913
 цимент 133
 цопнем 777
 црвеница 934
 црви 452
 црвик 875
 црвичији 266, 486, 922
 црепња 906
 црепови 453
 црепуља 887
 црешња 906
 црљив 967
 црнетине 894
 црнице 934
 црнојке 205, 873
 црца, поцрцају 77
 цурица 930
 цушлу, цуцку 327
 ча (чича) 171
 Чагровце 944
 чамбура 262
 чапоњак 871
 чарапе 511
 чаршав 241, 436, чаршави 241, 452
 чаршавину 241
 час (част) 346, 516
 чачак 871
 чашка, чашку 873
 чворуга 854
 чврс 346
 чеврљуга 854
 Чегровце 467
 чезу, чезе 547
 чекају 185, чекај 209, 702, 709, чекајте 706, чек, че 709
 чекрк 262
 чскрталка 77, 873
 чела, челе 309, пшеле 309
 челенка 262

- чељад 491
 челубине 511, 848
 чепе (се) 684
 черапе 115
 четвртък 30, 871, четвртком 446
 четворица 665
 четири 654
 четирес 133, четерес 657
 четник 875
 чешало 881
 чешаљ, чешелъ 973
 чешаља 886
 чешма, чешму, чешме 317
 чиа 87, 604, чии 87, 203, чи 87,
 171, 203, 604, чијо 604
 чикерка, чекерка 133
 чику 499
 чикулада 146, 169
 чињено 771
 чис 346
 чистење 299, 861
 чича 497, чичу 499, чичо 505,
 чиче 511
 човања 262
 човска 436, човеку 439
 човеслак 33
 човечи 207
 чорбалук 33, 113, 882
 чорбациа 87, 199, 863
 чорбица 930
 чорбуљак 889
 чување 861
 чуваосте 87, 727, чуву 185, чувај
 702, чуваше 724
 чувач 945
 чукун деда, чукун унука, шукун
 унуче, шукун унуци 316
 чуу 87, 193, чује, чујем, чуе, чу-
 ем, чуеш 194, чуја 287
 чутура 916
 чутурче 479, 953
 цакови 262, 453, два цака, дваез
 цака 524
 цаковчичи 265, 922
 цандар 320
 Царамлија 199, 262
 часне 679, 777
 цемови 453
 цивдан 262
 цигерица 937
 цинчићи 266, 486
 цоглан 262, 890
 цумавче 951
 шаком 507
 шалеше (се) 723
 шамија 870, шамиу 201
 шамиче 953
 шамичичи 265, 922
 шанац 928, шанци 452
 шаров 853
 Шарца 436
 шачка, шачке 873
 шашиње 114, 861
 шашу 185
 шљпка 30, 740
 шволерације 154
 шев 241
 шевке (цанарике) 511
 шеница 937
 шеничка 873
 шерпенце 940
 шес, шез 655
 шесет 171, 658
 шеснаес 87
 шетња 906
 Шећирка 873
 шеширчина 894
 шибица 937
 шибне 679, 777
 шиваћа 974
 шием 87, 202
 шисно 769
 шикни 702
 шиллак 871
 шилкас 346
 шипарьц 923
 шипарица 932
 шипарчичи 265, 922
 шипък 871
 шипка 873
 шипковина 899
 Шиптарем 460
 ширина 901
 шићер, шикер, шећер 133, 271,
 436
 шићерък 30, шићерчък 30, 133
 шићерак 871
 Шифтар 240
 шишенце 940
 шишимирка 873
 шкембак 309, 872, чкембе 309
 школуваного 642, школуване
 763
 шљивар 308, 434, 913, шљивари
 308, 455
 шљивка 308, 873
 шљижс 478
 шљокација 863
 шмугни 702
 снајдера 436
 снајдерка 873
 снајдерлак 33, 882
 шобри 679
 шољ 436
 шопа 497
 шпарницу 935
 шпијунажа 201
 шта 588, што 588, 589
 штгавени 295
 штакље 332
 штапче 953
 штетник 875
 штидно 316
 штинс 794
 штрапка 873
 штровач 945
 штрокља 885
 штрокна 891
 штрумфе 238
 штудирају 316
 штуче 733
 шће, шћеш, шћемо 171
 шукундеда 316, 497
 шуман 890
 шумар 913
 шумък 30, 871, шумак 32
 шумица 930
 шумка 873
 шушке 114

SUMMARY

THE DIALECT OF ZAPLANJE

The area of research is a small area, narrowed down between the Timok-Lusatian and Prizren-South-Moravian region. The border line of these dialects is a natural one and is made up of three mountains and one river. Once and again it is evident that the mountains are the real border and the obstacles, and, that the rivers, by bridging, make the link between the two regions. In that way the influence of the Timok-Lusatian dialect has been almost left out. Only the village Veliki Krcimir possesses the characteristics of Timok-Lusatian dialect, which has been noticed by Belic who has classified this village into the transitional region between the Timok-Lusatian and Svrlijig-Zaplanje dialects. Actually, the first region next to Zaplanje, and Veliki Krcimir, is, the so-called, Lusatian Zaplanje. The very name of the region suggests that there are characteristics of Zaplanje dialect. In that case, this confirms Belic's hypothesis about the settling down of these regions and about the migrations from Kosovo, via South Moravian territory towards the mountains of east Serbia.

On the other side, almost one whole area of Zaplanje is classified into the transitional dialect between South Moravian and Zaplanje dialects. According to Belic, that area, truly not the whole of it, is classified into South Moravian. According to the author of these lines, this is Zaplanje dialect with a strong influence of South Moravian, and this is also confirmed by Belic's opinion about the distribution of these dialects. This opinion is also confirmed by the fact that the border line of the influence of South Moravian dialect, regarding the Belic's time, has been shifted deeper inside the dialect of Zaplanje area. In Belic's time, the border line was between Vilandrica and Grkinja. The recent research, however, confirms the Moravian influence till Marina Kutina.

If Belic's opinion is taken into account, the process is both contrary and mutual. On one hand, the South-Moravian dialect has been greatly influenced by Zaplanje dialect in Zaplanjsko Pomoravlje. On the other hand, the South Moravian influence has been expanded towards the part of Zaplanje.

In order to overcome such guesses, this region is defined as the transitional dialect between Svrlijig-Zaplanje dialect and Prizren-South-Moravian dialect.

This was a hint to divide the dialect of Zaplanje into zone I and zone II. Zone I has only the characteristics of Svrlijig-Zaplanje dialect, while zone II has a lot of South-Moravian characteristics, but, at the same time, as much characteristics of Zaplanje dialect. Actually, it is the mixture of Svrlijig-Zaplanje and South-Moravian dialects in ferment. The third area, though limited to the dialect of one village, would be the dialect of Veliki

Krcimir, with all the characteristics of zone I, but with the parallel use of *č* and *dž* in some less noticeable lexemes, so that we could call this region zone Ia.

Despite some of the characteristics which differentiate one region from the other, there are a lot of characteristics common to the whole territory of the researched region.

It has been shown that the dialect of Zaplanje, judging by its characteristics belong to the type of Prizren-Timok dialect.

1. It is characterized by the expiratory accent, which is one of the special characteristics of the Balkan type. The place of this accent is the old one. The fact that the already existing literature does not register is the existence of the accentuated enclitics such as: *što ti e, što će mi*, and so on. Dialectological texts and the existing dictionaries from the Prizren and Timok regions register almost regularly such forms, but, theoretically, they are not given a special importance. These forms are present in the west Bulgarian region — Videnov registers them in Godecki region, then in Kosovo-Resava region, in the *Dictionary* of Glisa Elezovic, and in the far away kajkavian region of Ozalje registered by Stjepko Tezak. To be honest, in recent times there are hypotheses that some pronominal and verbal enclitics are accentuated forms by origin, so that it could simply be the keeping of the old forms, or that, in old times, the pronominal forms **kato* and *čato* possessed the falling accent which was attributed in the pre-Slavic period to enclitics when they were found together in syntagmas. In any case, these conclusions are part of the attempt to preserve the old.

2.1. The dialect of Zaplanje preserves the semi-vowel and the vocalic system has been expanded for one phoneme more, but its phonological value varies depending on the accent above all. The opposition between /a/ and /ə/ in non-accentuated place is neutralized at least optionally, so that the forms are identical with /ə/ from /ə/, or from /a/, that is /a/ from /ə/, that is, /a/ — *lebəc, dənəs, navodəđžilak, vəzdan, vaška*.

2.2. If the reflex of the old vocalic *l* is not *u*, then it can be 'lu — *žljučka, žljuna, li — dljibok*, reflex *lə*, that is, *la — slance, səlza*, after the dentals as the characteristic of zone I, and *lu — sluba, zasluzil*, in the same position as the characteristic of zone II.

2.3. This is the dialect with the most consistent ekavian features, including the negative form of the verb *neje*, the imperative such as *kupete, pretresete*, the dative of singular nouns in *-a* — *moe gine vikam*, the dative of personal pronouns *mene, tebe, sebe*, the forms of some adverbs *zime, lete*, the comparative of adjectives such as: *stareja, malej* (if such a form of comparison is preserved), the forms of the pronominal-adjectival type such as: *-svem, ovem, našem*.

3.1. The phoneme *h* has been removed from the consonantal system: *armunika, naranil, kožu, vala bogu, nekvo vatalo*. The same is with the phoneme *f*: *varbano, kove, šev*. The sonants *j* and *v* are the unstable articulations: *nemau mesto, zaedno; zabraila, vika psua*; while the affricate *s* is well preserved: *sivan, sombava, nasira, prosukla*. These features are common for other stokavian dialects as well.

3.2. Taking into account the reflexes of the final *l*, the dialect of Zaplanje can be classified both with zone I and zone II. Namely, zone I preserves the final *l* as in Timok-Lusatian dialect: *umejal, videl, delil*, while zone II preserves the reflex *-a* as in Prizren-South-Moravian dialect: *doveja, ogresija se, padnuja*, apart from: *naucil, vikal*. Otherwise, it is regular to say: *bolni, ponedelnik, rasolnica*.

3.3. The old palatalization is left out in past participle: *sredeno, zapecaten, dozvoleno, kupen, ustanoveno*, although *n* is regularly palatalized: *neženjen, poklonjeno, ranjen*. The same goes for the verbal nouns: *odelenja, pravenje, lepenje*. The palatalized form can occur at places where there are no phonetical conditions because of the disturbed feeling: *dovedena, ukrađena, nanešeno*.

3.4. The new palatalization has not influenced the labials: *presobje, zdravje, snopje*.

3.5. The palatalization of the group *jd* in the composites **iti* is the characteristic of zone II only. It is correct to say: *dojdu, najdo, prejdem*, and only in zone II: *dođomo, pođeš, snađeš*.

3.6. The phenomenon *pš > vš* in the examples: *uovšte, ps > vs* in: *tevsija, izlivsaše*, is unexpected, although the first is registered in Resava and Sumadija, and it is thought that the ekavian and ikavian dialect are not familiar with the second, and that it is the characteristic of the jekavian dialects. Apart from this there is a well preserved group *ps*, as well as the affricates of the second part: — *lipsuju, tepciu*.

4. The basic characteristic of the dialect of Zaplanje is analytism, a Balkan phenomenon which is very expansive and which refers to all the words which are declined. As a vestige of the old sythetism in declination, there will appear the dative of the nouns for the animate which is limited to the dative of possession and purpose. This form is familiar to other dialects of Prizren-Timok zone, but, judging by the material that I possess, the form is more frequent and usual for the dialect of Zaplanje. This form descends from pronouns and adjectives: *moemu sinu javil, moemu ocu majka, staromu sinu*.

The plural dative, with the same conditions valuable for the singular form, is not perceived in the nearby dialects. In the same way the dative form in the dialect of Zaplanje ends in *-m*: *decam, ljudem, volovem, ovcam*. Pronouns and adjectives can also have this form: *oveam krave, mrtvem se predavam*. The pronominal forms of dative are perceived in the nearby dialects as well.

The phenomenon of reduplication of the personal pronoun such as: *nosile me men*, is also familiar here, but is not widely spread as it could be expected. The form *njuma* appears only in zone II where the particles *ze* and *zi* also appear: *njojze, njojzi*. The forms *(j)u, gu* and *vo(j), vu* appear as the enclitical personal pronouns of the third person feminine singular. In plural, apart from the enclitics *ni* and *vi*, the enclitics *ne* and *ve* appear only in zone II.

5. The conjugational system is characterized by the loss of the infinitive and past participle, the rare use of future II, the frequent use of aorist which also has the imperfective forms, as well as the imperfect from perfective verbs. The standard forms can be followed by non-standard forms in present in third person plural in *-av, -ev* and *-iv* in zone II: *vracav, kazev, raniv*.

6. The appearance of prepositions *kre/kra*, which connect this dialect with the nearby dialect — the dialect of Ponisavlje, is very interesting. The form *kr* is registered by P. Ivic in Galipolje — *kra Menjaca, poskupio sirke, ga kre Moravu*.

The people of Zaplanje are not ashamed to use their dialect in Zaplanje. Outside of this area they are easily influenced by the language of mass communication as well as the surrounding area. Still, their dialect is easily recognized. They do not have *č* and *dž*, they do not palatalize the group *jd*; the first characteristic indicates that they do not belong to the Timok-Lusatian area, while the second indicates that they do not belong to Prizren-South-Moravian area.

НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ

ИНВЕНТАР МОРФОЛОШКЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ
призренско-тимочких говора

САДРЖАЈ

Увод	313
А. Деклинација	
Именице	
1. Проблематика личних имена	317
2. Из проблематике творбе	317
3. Проблематика граматичког рода	319
4. Проблематика граматичког броја	319
5. Проблематика збирних именица	320
6. Проблематика избројане множине (бројне конструкције)	321
7. Падежна промена	321
8. Морфолошки еквиваленти	322
9. Заменице	323
Придеви	
10. Проблематика компарирања	323
11. Облици за посесију	324
12. Вид придева и придевских речи	324
13. Из деклинације	325
14. Бројеви	325
15. Проблематика члановања	325
16. Морфофонолошке алтернације у облицима деклинације	326
Б. Конјугација	
17. Глаголски облици прости	327
18. Глаголски облици сложени	328
19. Појединачни глаголи и групе глагола	329
20. Из проблематике итератива	331
21. Творба деминутива/хипокористика	332
22. Творба пејоратива	332
23. Морфофонолошке алтернације у конјугацији	332
В. Остало	
24. Проблематика осталих, „непроменљивих“ речи	333
Основна литература	335

СКРАЋЕНИЦЕ

а) за врсте речи:

им. — именица, прид. — придев, зам. — заменица, бр. — број, гл. — глагол, прил. — прилог, предл. — предлог, везн. — везник, узв. — узвик;

б) за облике дефлекције:

Н — номинатив, Г — генитив, Д — датив, А — акузатив, В — вокатив, И — инструментал, Л — локатив, ОП — општи падеж;

в) за облике конјугације:

през. — презент, аор. — аорист, импф. — имперфекат, перф. — перфекат, плускв. — плусквам-перфекат, фут. — футур, инф. — инфинитив, имп. — императив, рад. прид. — радни придев, трп. прид. — трпни придев, гл. прид. — глаголски придев, гл. прил. — глаголски прилог, пот. — потенцијал;

г) остало:

м. — мушки род, ж. — женски род, ср. — средњи род; јд. — једнина, мн. — множина, плт. — плуралија тантум.

Н а п о м е н а:

Акцент се обележава изнад акцентованог вокала (жена́).

Упитником се траже наведени облици, а тамо где није наведено које се лице, род или број траже, питање захтева целу парадигму.

Кад се позива на глаголске врсте, мисли се на поделу А. Белића.

УВОД

Двадесети век испуњен је у науци о српском језику бројним и вишестраним описима његових дијалеката. Као никад раније и никад с више разлога. Два светска рата, обједињавање и раздвајање народа којима је овај језик матерњи, напуштање села (родног места дијалекатског идиома), промене у културној сфери живота — све то не иде на руку народним говорима које је ваљало фиксирати описима и сместити у научне оквире. Дијалектолошким истраживањима бавили су се најпознатији наши језички стручњаци, али и њихови ученици, па и они који нису били научници, или их је од све науке красила велика љубав за народне говоре, добро језичко осећање и трудољубивост. Лепе приносе даровали су нашој науци и истраживачи из других народа и земаља.¹

Поред велике разнородности наших дијалеката (наречја и говора) и отуда и особености описа (чему су могле допринети и различите школе или индивидуална схватања, па и склоности испитивача), наше дијалектолошке монографије краси и висок степен методолошке подударности, што омогућава упоређивање на различитим нивоима језичке структуре.

Са снажним развојем лингвистичке географије стварају се могућности и за нове квалитете те компарације — не више само на нивоу једнога наречја, па ни језика, већ и на свесловенском или ширем плану (пример су језички атласи ОЛА и АЛЕ).

Није, међутим, престала потреба за монографским описима говора који нису досад били описани. Али не само њих. Многа постојећа сазнања потребно је допунити испуштеним или „неухваћеним“ подацима, гдегде постојећу грађу заменити свежом, а добрим описима додати слику каква се на дотичном подручју затиче више деценија после претходног описа (са већ смењеним генерацијама говорника). Ваља, дакле, обезбедити увид не само, и не једино и увек, у језичко стање, већ и у језички развој.

Подручје југоисточне Србије, у дијалекто-логији познато као призренско-тимочка дијалекатска област², спада у, рекло би се, боље проучена подручја

¹ Библиографија радова о призренско-тимочким говорима урађена је за научни скуп Говори призренско-тимочке зоне и суседних дијалеката (Нишка Бања, јуна 1992) . Штамплана је у зборнику реферата са скупа (Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката, Ниш 1995), а потом и као засебна брошура (у едницији Лексиколошка проучавања југоисточне Србије, Филозофски факултет у Нишу 1996).

² Са доста разлога сада се (после реферата акад. П. Ивића на Скупу из нап. 1) устаљује назив „призренско-тимочка дијалекатска област“.

српског језика, а имало је срећу да се нађе у пажњи наше науке још на самом почетку модерних дијалектолошких испитивања. *Дијалектџи источне и јужне Србије* Александра Белића (Београд 1905) управо су велики резултат тога почетка, а значе и срећан почетак Српског дијалектолошког зборника, свакако најпознатије дијалектолошке публикације јужних Словена.

Широко подручје Белићевих *Дијалектџи*, оивичено са истока бугарским, са југа македонским, а са запада разбијено албанским језиком, ослоњено на косовско-ресавски дијалекат дугом пругом од Дечана до Зајечара, представља периферну област српског језика, у многим правцима различиту од целине штокавског наречја, чији је генетски и народносно несумњиви део. Његова пре свега лингвистичка атрактивност на фонетском (фонолошком), морфолошком и лексичком плану била је довољан мотив да се поред знаменитог Белићевог дела, пола века после његовог објављивања, почиње покривати новим монографијама, које, истина, и незаобилазно, полазе од Белићевих сазнања и тумачења, али иду и даље, нарочито бројем регистрованих појава, цртањем изоглоса и прецизирањем унутрашњих разлика међу појединим говорима.

Свесни да је интересовање науке за ове говоре још живо, и да сваки нови увид у њихов систем³, боравак на терену и сусрет са говорницима доноси нове појединости, помислили смо да би корисно било ако се при истраживању, и описима савременог стања, буде располагало једним списком дијалекатских појава које формирају систем сваког од источносрбијанских говора и призренско-тимочке области у целини. Нарочито је, опет по нашем мишљењу, потребно имати у виду морфолошки систем јер га бројне одлике балканистичког типа структурно обележавају и удаљавају од просечног штокавског стања.

Због тога смо, на основу својих сазнања, и бројних радова других аутора, сачинили овај кроки, који нудимо на увид и евентуалну употребу у каснијим проучавањима говора појединих места и крајева. Мислимо да се идући за њим може обезбедити колико-толико систематичан увид у морфологију већине источносрбијанских говора, а такође (мада не увек и довољно потпуно) и укуључивање досадашњих радова у компарирање описаних говора.

У међувремену објављен је *Инвентар морфолошке проблематике* акад. Павла Ивића (Зборник МС за филологију и лингвистику, 35/1, Нови Сад 1992, стр. 196–212), што је наш рад оснажило и наметнуло (али и омогућило) извесно усаглашавање.

Настојали смо Инвентар проф. Ивића искористити у великој мери, а тамо где су питања директно преузета, стављана су под наводнике и означавана бројем из редоследа. Од тога се одступило у делу о појединим глаголима и групама глагола, које се такође доста слаже с Инвентаром, одакле смо преузимали елементе битне за призренско-тимочке говоре.⁴

³ Урађен је и Упитник за истраживање синтаксичке проблематике (Софија Ракић-Милојковић, Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне, СДЗБ 41, Београд 1995; стр. 521–570).

⁴ Као и код проф. Ивића, овде се оперише именицама 1, 2, 3. врсте (в. Ивић, н.д. стр. 197, у напомени) и глаголима осам врста (Белићева подела), иако се то изричито не означава, сем у посебним случајевима.

Свесни смо да важност сваког овде траженог податка није иста, нити подједнака, али смо и поред тога убеђени у то да и постојање било ког податка није без важности. Такође, да има и појава које не захватају целину простора приزنско-тимочких говора (члан и сл.). Вероватно ће се у пракси, на терену живог говора, уочити још неке могућности. Буде ли потребе, Инвентар ће се дограђивати, а то би била и молба евентуалним његовим корисницима: да одступе од предложеног фонда питања, допуне га, поправе или прилагоде своје истраживање говорној ситуацији у којој се буду нашли.

Инвентар је, у радној верзији, довршен током лета 1994, те је укључио догле публиковане радове. Тамо где се поједина питања посебно везују за неки опис (или из њега извиру) то је означено према приложеном списку литературе (који је за ову прилику инован и радовима објављеним после назначене године).

Иначе, Инвентар који следи један је од припремних задатака за рад на пројекту Типолошко проучавање српских говора на југоистоку Србије (руководилац проф. др Слободан Реметић), који се уз помоћ Министарства за науку и технологију Републике Србије реализује у Центру за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.

* * *

И овом приликом захваљујемо првим читаоцима нацрта овог списа др Вло-ији Вукадиновићу и проф. др Слободану Реметићу, на корисним сугестијама, а посебно проф. Павлу Ивићу, рецензенту, на примедбама, предлозима за дојуну и уређујући да Инвентар буде објављен.

У Нишу, октобра 1997.

Н. Б.

А. Деклинација

Именице

Проблематика личних имена

- 1.1 Ликови мушких имена (Н В А/ОП) и од њих изведени хипокористици, присвојни придеви и презимена:
- 1.11 *Ђорђа/Ђорђе*
- 1.12 *Јова/Јово*
- 1.13 *Јеремија*
Аксентија
- 1.14 *Радивој/Радивоја/Радивоје*
Милој/Милоја/Милоје
- 1.15 *Момчил/Момчиле/Момчило*
Данил/Даниле/Данило
- 1.16 *Богши/Богшиша*
Синши/Синшиша
- 1.2 Ликови женских имена (Н В) и од њих изведен присвојни придев и хипокористик:
- 1.21 *Сћанка*
Миланка
- 1.22 *Радица*
Зорица
- 1.23 *Драгана*
- 1.3 Род хипокористика (дати атрибут уз облик, и именски предикат):
- 1.31 *Раде* (Н В ОП), *Миле*
- 1.32 (Н В ОП)
Зоки < Зоран
Зоки < Зорица

Из проблематике творбе

- 2.1 Однос -ка/-ица: *учићељка/учићељица* и сл.
- 2.2 Однос -ав(а)/-ов(а): *Милосав(а)/Милосов(а), Радисав(а)/Радисов(а)* и сл.

- 2.3 Разликовање мушких и женских имена истога гласовног склопа (по акценту или како друкчије (*Миле́нџија/Милени́џа*)).
- 2.4 Носилац особине „штрокав“ и сл.
- 2.41 м.: *ши́рокља, ши́рокча, ши́роксиа, (ћорча/ћорша; глувча/глувиша)*
- 2.42 ж.: *глувла/глувна; ши́рокла, ши́рокна* и сл.
- 2.5 Експресивна деривација:
- ка: *градинка* и сл.
 - инка: *йуџинка* и сл.
 - ичка: *ручичка, кућичка, йоличка, средичка* и сл.
 - ка: *йојашка* и сл.
 - ца: *колца* и сл.
 - ица: *кућица, ручица* и сл.
 - е: *йруџе, коше* и сл.
 - ле: *йруџле, кошле* и сл.
 - це: а) *увце, окце, крилце, селце, сенце* и сл.
б) *коленце, вреџенце* и сл.
 - енце: *дейџенце, йрасенце* и сл.
 - ешце: *дейџешце, јазгњешце* и сл.
 - че: а) *кошче, йруче,*
б) *човече, жсече, кравче* и сл.
 - иче: *кошиче, йруџиче, йуџиче* и сл.
 - ло: (кокошије) *седло/седало*
 - џк: *йуџџк, йруџџк, зидџк* и сл.
 - ић: *йуџић, йруџић, зидић* и сл.
 - ки: *йилики, јарики* и сл.
 - чики: *йилчики, зајчики* (има ли разлике у значењу *йилики* и *йилчики* ?)
 - иште: *блајиџиште, дейџиште, времиџиште* и сл.
 - ар: *сливар, кућар, лойаџар* и сл.
 - ак: *дрвак, криак* и сл.
 - љак: *дрешљак, криљак* и сл.
 - уга: *каљуга,*
 - чуга: *барчуга* и сл.
 - аљ: *шерџаљ,*
 - ољ: *йравољ, шерџољ, сџрвољ* и сл.
 - ољ-ак: *йравољац, криољак* и сл.
 - ољ-ина: *йравољина, шерџољина, криољина, йаничољина* и сл.
 - ољ-иште: *крвољиџиште, сџрвољиџиште* и сл.
 - ор-ак: *дрворац, базорак* (шибље базовине) и сл.
 - от: *йлакоџ, ровоџ* и сл.
 - оч: *бљувоч* и сл.
 - уљ: *йезуљ* и сл.
 - уљ-ак: *йравуљац, йезуљак* и сл.
 - уљ-ина: *йравуљина, сџарчуљина* и сл.
 - уљ-иште: *йезуљиџиште* и сл.

Означити именице које немају множине ознаком мнН.

- 2.6 Образовањеменица за жену по мужу (типа: *Обреновица, Јовиница* и сл.)
- 2.7 Именице за ознаку биљне заједнице:
-шуме (грабак, грапчина; буквик, буцје и сл. по врстама дрвета);
-воћњак (јабукар, јабучар; шљивак, шљивар, шљивик и сл. по врстама родног дрвећа)

Из проблематике граматичког рода

- 3.1 Род следећих именица (према конгруенцији с атрибутом и именским делом предиката):
- 3.11 *младос(ӣ), радос(ӣ), жалос(ӣ)* и сл.
- 3.12 *смр̄ӣ, ие̄ћ, но̄ћ, ӣрегри(ӣ)* и сл.
- 3.13 *бӯћ, звер, кос̄ӣ, кокош* и сл.
- 3.14 *вечер.*
- 3.2 Постојање и род именица (Н ОП):
- 3.21 *ӣесан/ӣесма, мисал/мисла, ӣосал/ӣосла;*
- 3.23 *бицикл/бицикла, ар̄иикал/ар̄иикла;*
- 3.24 *ӣијац/ӣијаца, ӣорез/ӣореза;*
- 3.25 *ӣисмо/ӣисма, рамо/рама;*
- 3.26 *ӣтрак̄торис(ӣ)/ӣтрак̄торис̄ӣа* (и Нмн.);
- 3.27 *бифе* (и Нмн.)
- 3.28 *ћоше/ћош/ћошка* (и Нмн. У случају да постоји више од једног лика, каква је разлика у значењу?);
- 3.31 Им. глад (посебно у изразима: Умрех од глади; Владала је велика глад. — и сл.).
- 3.32 пост (посебно у изразима: за време поста, преко пости).
- 3.33 *браца/брацо; дед/деда; чика/чико;*
- 3.34 *ујак/ујка/ујко; с̄ӣаројка/с̄ӣаројко/с̄ӣарејко;*

Из проблематике граматичког броја

- 4.1 Постојање ликова и број (с атрибутом):
- 4.11 *ӣрса/ӣрси, ӣлућа/ӣлући;*
ӣлећа, лећа, ӣлућа (+ род),
- 4.12 *Младенци, Задушнице;*
- 4.13 *богиње, заушке;*
- 4.14 *ӣазухе;*
- 4.15 *вра̄ӣа, кола, сана* (=санке);
- 4.16 *гусле, јасле, виле, гајде, грабуље;*
- 4.17 *на̄ћве/на̄ћви.*
- Уколико нека именица има и облике једнине, навести (јдN):

- 4.2 Именице плт. уз двоји/двоје (*двоја кола, њрој(н)и гостѝи, њроје њанѝшалоне* и сл.).
- 4.3 Именице које имају само једину: *четѝврѝиак, њеѝиак, њесак, чађ, сађе/саѝе* (+ род: тој саѝе = јд. или: теј саѝе = мн.).
- 4.4 Именице које имају само множину: панталоне, ошвице, пазуке и сл.
Уколико има разлике у значењу везане за број, навести. Прим. а) сарма = један комад, б) сарма = врста јела; или можда: а) сарма = комад, б) сарме = мн. им. сарма; в. сарме = врста јела, итд.
- 4.5 Именице које за множину имају збирне именице (в. и део о збирним именицама).
- 4.6 Именице уз: двоје, троје, петоро и сл. Да ли је битан род јединки које се означавају таквим именицама?

Проблематика збирних именица

- 5.1 Нјд и ОП збирних именица изведених од именица:
- 5.11 *бресѝ, лисѝи, глог, ѝер, сноѝ, гроб, грозд;*
- 5.12 *камен, ѝламен;*
- 5.13 *лоза, врежа;*
- 5.14 *буре; дугме; раме;*
- 5.15 *деѝе, јагње, јаре, ѝиле, ѝеле, ѝрасе; ѝсеѝо;*
- 5.16 *куче, шѝене.*
- 5.2 Од којих збирних облика претходних именица постоји Нмн (*лозја* и сл.)?
- 5.3 Постоји ли употреба збирних именица (*клење, камење*) у функцији ознаке мн. (прим.: У наше Церје (топоним) расту *големи ѝерје!*)?
- 5.4 Да ли у односу на основну именицу (колона А) супротстављене именице (колона Б, десна) значе: множину (мн.), збир од више јединки (зб.) или кумулацију (к.), тј. збир/колектив узет као целина (додати кратицу):

А: *ѝиле*

Б: *ѝилишѝа,
ѝилеѝија
ѝилићи/ѝиличи/ѝилики
ѝиличор/ѝилишѝор
ѝилад*

Ако неки лик није познат, додати N.

- 5.5 ОП именица из десне колоне питања 5.4, у синтагми са: од + мој(-)+ им.
Пример: *Од моја ѝилишѝа.; Од моју ѝиличи.; Од мој ѝишѝор,* и сл.

Проблематика избројане множине
(конструкције од бројева и именица)

- 6.1 Дати синтагме од 2, 3, 4 + (именица)
син, момак, дан, минуџи, секунд, месец, брав;
баба, година, сџоџина, девојка;
ноћ, њећ;
око, уво;
вече;
месџо, говедо;
ребро, зрно;
 буре, јаре, прасе, *јаж(ц)е;*
деџе (обратити пажњу на везу с обликом броја два: *два деџеџа, две деџеџи, две деца* и сл.).
- 6.2 Синтагма од броја пет и свих претходних именица.
- 6.3 ОП од свих претходних именица с предлогом од (*од два сина*, итд.) или на (дативска функција балканистичког типа: *дал на два сина*, итд.).
- 6.4 Дмн. од истих именица, ако има (*двема девојкама*, евентуално).
- 6.5 Нмн. свих претходних именица (изван бројних конструкција).

Падежна промена

- 7.1 Акузатив јд. именица: *црв, браџи, (један) брав;*
народ,
звер.
- 7.2 Облици им. *хлеб, лук, сир*, уз придев бели.
- 7.3 Вокатив јд. именица:
син;
цар, овчар, другар, говедар;
ковач, орач, коџач;
зец, сџриц;
Милош, Радош;
муж, јеж;
џријатељ, учџијељ;
баџиџа, (дџиџерџа, ако џосџоџи)
дед(а), чича.
аџамиџа, Аксенџиџа;
снаџка, маџка, џеџка,
свасџика, комџика;
Врањанка, Сџојанка, Ниџлика,
Мариџа, Сџојана
кџи, маџи (в. и 1).

- 7.41 Облик ОП типа: светет *водица*, дај *врећа*, *глава* не дизај (МПГСЖ стр. 164).
- 7.42 Облик ОП типа: Попил *чашу/чаша* вино.
- 7.5 Номинатив мн. именица:
дед(а), чича, ујак/ујка/ујко;
џуџи, џруџи, сави, гостџи, џостџи;
клин, син, џирн, сан, дан;
вук, крак, зрак, џлик;
гавран, корен, камен, џламен;
огањ;
мехур, коџур;
миш, јеж, муж, џуж;
јарац, зец, сџарац, сџриц, оџац;
џраг, брег, бог, рог
овчар, козар;
вол, град, голуб;
људи;
сељанин, Циганин, Србин, Бугарин;
црв, брав, гроб, ров;
кћи, маџи;
џисмо, џовесмо, говедо, решетџо;
раме, семе, џеме;
колено, вреџено;
лозје, гробље.

Морфолошки еквиваленти
(у датим и сличним примерима)

- 8.1 Гјд. Цркао од муке. Пуца од тежине. Дошло му од болести. Не умире се од радости.
Пао с коња. Пао му камен са срца.
То је њива мога брата.
- 8.2 Дјд. Рекао брату. Кажи баби.
Дај свекрви. Однеси то детету.
- 8.3 Ијд. Игра се с дететом.
Сви сад ору трактором а не плугом.
- 8.4 Лјд. Говорили смо о моме стрицу. Нема свађе у мојој кући. Стоку пасе по мојој ливади. Пушка му стално виси о клину.
- 8.5 Гмн. Испаде ми из руку. Извадили му црве из ушију. Узели би ти из очију.
Чује се шкрипа вратију.

- 8.6 Дмн. Дај кравама и кокошкама да једу. Однеси то воловима. Онда иди друговима.
- 8.7 Амн. Видела сам неке војнике, носили су бисаге.
- 8.9 Имн. Све га тукли штаповима. Купио трактор с плуговима.
- 8.10 Лмн. Само скита по вашарима. Крије се по планинама. Били смо у гостима.

Заменице

- 9.1 Личне заменице
- 9.11 Лична заменица првог лица: Дјд, ОП, Нмн; енклитички облици јд. и мн.
- 9.12 Лична заменица другог лица: Дјд, ОПјд и мн, енкл.
- 9.13 Лична заменица трећег лица: Дјд, ОП јд и мн, енклитички облици. Све то за све родове. Код зам. ж.р. јд. обртити пажњу на постојање ширког спектра облика (ју/у; јо/о; ој/вој; њој/њо/њојзе; њума).
- 9.2 Лична заменица *себе*: ОП, енкл. облици.
- 9.3 Остале заменице:
- 9.31 Облици заменица: *ко, нико, неко; свак(о/и); шћиа, нишћиа, нешћио* (Д и ОПјд).
- 9.32 Егзистенција заменице *ови, ова* (са значењем овај: *ови* брат и сл.) Н ОП.
- 9.33 Егзистенција заменичких облика с партикулама:
ови(ј)а (=овај), *ићи(ј)а* (=тај), *они(ј)а* (=онај)
овеј, овај(а), овој, и мн.
онџ (+ остали родови и падежи).
- 9.34 Дјд заменице *ова(ј)* са партикулама *зи* (*овејзи, овејзе, овојзе, овојзи*) и мн (*овејзема*).
- 9.35 Дмн заменице *ови(ј)а* (мр *овијам*, ж и ср р (*овејам*)).
- 9.4 Поремећај у значењу и употреби шта — к(а)кво — којо (*ишћо* прајиш, *кво* работиш, *којо* имаш).
- 9.5 Облици заменица *колики, оволики, шћолики*: Н, Д ОП (све јд. и мн.).
- 9.6 Облици Н и ОПјд заменица *какав* (какви, како, какви(ја), какови), *шћакав* (за све родове) са постпозицијама (-т, -в, -н)
Егзистенција и функција облика *кво* (*какво*), са осталим ликовима за родове; Д и ОПјд.

Придеви

Проблематика компарирања

- 10.1 Облици (позитив, компаратив) придева *масћан/масан/мрсан*.
- 10.2 Компаратив придева (с облицима за родове): *млад, сћар, йошћен, слаб, здрав, сћрог, благ, дуг, јак, лак, сув, глув, висок, низак, йросћ, чистћ*.

- 10.3 Компарирање прилога (ако постоји — тип: брзо/брго — *брже/бржије/ѿо брго*;
јако, лако, радо (радије/рађе; порадо/порађе), *жао, далеко* и сл.).
- 10.4 Компарирање именица, заменица, бројева, глагола (ако постоје — тип: *ѿо газда, ѿо свој, најѿв* и сл.).
- 10.5 Декомпозиција компаратвних и суперлативних конструкција (*ѿо ми је млађа ћерка, нај смо га њега волели*).

Облици за посесију

- 11.1 Облици присвојних придева (за све родове) изведених од именица:
овца (овцин/овчи/овчији), *крава, коза,*
вол, бик:
коњ;
кобила:
ѿас;
овас (овсени/овазени);
свиња;
ѿрешња, шљива, јабука (уз им. цвет);
ѿојола, лија (уз им. дрво);
река, лука;
село;
оѿац, мајка;
дед(а), чича;
друг;
брат, зет;
муж;
бог (уз именице: син, воља, насеље);
овчар, свињар, воловар.
- 11.2 Н и Гјд. прид. изведених од имена *Јово/Јова, Зоки, Боги* (в. и 1).

Вид придева и придевских речи

- 12.1 Егзистенција облика одређеног вида придева *млад* у синтаagmaма: *имам (сир), једем (сир), укварио ми се (сир); нов* у реченицама: „треба ми један (капут), (капут) се носи за празник“.
- 12.2 Облици неодређеног вида м., ж., и ср. рода придева: *бео, дебео, црн, врућ.*
- 12.3 Егзистенција придева-прилога: *јучерашањ/јучерашњи, лејшошањ/лејшошњи,*
десан/десни (во).

- 12.4 Егзистенција ликова бројева:
йрв/йрви/йрвњи, друг/други.
- 12.5 Егзистенција ликова заменица: *оволик/овол(и)ки, какав/как(в)и*, уз предлог од и именице а) *камен*, б) *брай* (в. и 9.6).

Из деклинације

- 13.1 Облици „за живо“ (*брат добар, бољ(и), лењ(ив), лош, врућ* — у свим родовима);
уз глаголе:
узима од
сйоји (с)према
даје
свађа се с(а)...

Бројеви

- 14.1 Ликови бројева од 1 до 20.
- 14.21 Редни број 1 (*йрви/йрвњи*) (+ Дјд, ОПјд).
- 14.22 Редни број 2 (ОП *друго-га/друђега*, Дјд *другоме/другому*) исто за ж и ср род.
- 14.23 Редни број 3 (ОП *йре-ђега/йређега*, Дјд *йрећ(ем/ом)у*).
- 14.3 Облици број оба за ср род (уз им. дете (*обе дејейти/деца, оба дејейти*)).
- 14.4 Бројеви 30, 40, 50, 60, 70, 200, 200, 1000, 2000 и редни бројеви од њих изведени.
- 14.5 Број 1/2 (*йо(ла)* метра, *йоловина* метра, *йоловин* метар и сл.).
- 14.6 Значење бројних именица: *чейворица, йейорица/йейина*.
- 14.6 Постоји ли разлика у значењу облика: *дваестину, дваестину?*
- 14.7 Бројеви двоје, троје петоро уз именице: *кола, врата, деца*.
- 14.8 Мултипликовани бројеви један-пут/једаред, двапут/дваред, трипут (ако се изражава мултипликација бројева већих од 4?).
- 14.9 Постојање композита за изражавање приближних (од — до) количина, тип: *йешес, йешеснаес, двайријес* и сл.

Проблематика члановања

- 15.1 Постојање једнородног (-т, -та, -то; -ти, -те, -та) или трородног члана (-в, -т, -н; -ви, -ти, -ни итд.)
- 15.12 Члановани облици Нјд, именица: *овчар, муж, син, сокак, колац, народ, зид, йрсй, сесйра, кућа* с елементима -в, -т, -н.
- 15.13 Члановани облици ОПјд, именица: *жена, рука*;
- 15.14 Члановани облици Нмн именица: *брай, сесйра*.
- 15.21 Однос: *волѠви — волѠвийи, волѠве — волѠвѣйи*.

- 15.22 Однос: *млекó* — *млекóйшо*;
зла́йшо — *зла́йшойшо/зла́йбо́йшо*.
- 15.23 Члановани облици (Нјд, Нмн, А/ОП јд.), с елементом -т, у синтагмама:
добрија́й, убавија́й; добри́йи, убави́йи
мој момак; мој убави момак;
наша кућа, наша сѝара кућа;
големо ѝрасе, наше големо ѝрасе;
шарено ѝшеле, мушко шарено ѝшеле.
- 15.3 Члановање синтагми: *висок човек* (Нјд, А/ОПјд.); *црни лук*.
- 15.4 Члановање Гјд, с елементом -т, у синтагмама: *сѝарија ћерка, млађи брајѝ;*
мој сѝарији брајѝ; ѝо сѝара ћерка, мој најсѝар брајѝ, с предлогом од (од сѝареуѝу ћерку итд.).
- 15.5 Члановани облици, придевских заменица (Нјд, ОПјд, Нмн.), с елементом -т:
мој (мојѝй/мојѝйи/мојѝи + брат);
ѝвој (брат);
наш (+ дете);
чији (дете);
која (кућа);
иѝшо/кво/којо (остај ми тој квоѝо носиш, и сл.).
- 15.6 Појачање члановане форме: *ѝај мојѝи брат; ѝај мојаѝ брат.*
- 15.7 Члановање допунских синтагми: *орање њива (орањеѝо њиве/орање њивеѝе);*
сејање брашна, даривање девојке и сл.
- 15.8 Члановање прилога: *кудеѝо, овдева, некњано.*
- 15.9 Члановани облици Нјд. именица:
ѝиличор, ѝрачор;
ѝилиѝѝа, јагњѝиѝа;
дечија, буреѝија;
блаѝиѝиѝе, деѝиѝиѝе.

Морфофонолошке алтернације у облицима деκлинације

- 16.1 Алтернација по првој палатализацији у Вјд именица на веларни сугласник (*Миодраге/Миодраже* и сл.).
- 16.2 Алтернација по другој палатализацији истих именица у бројним конструкцијама (два *ораса* и сл.).
- 16.3 Алтернација (аналoшка) по другој палатализацији истих именица у Амн. (*момце, орасе* и сл.).
- 16.4 Алтернација нејотован/јотован сугл. основе компаратива придева (*млад : млађи, млађеј/млацеј* и сл.).
- 16.5 Алтернација *к/ћ, з/ђ* у облицима на -ке, ге; -ки, -ги (*руће, нође, ѝољћи, дру-ђи* и сл.).

Б. Конјугација

Глаголи

Глаголски облици прости

- 17.1 Инфинитив
- 17.11 Езистенција инфинитва (*вучећи, довучећи* МПГСЖ 189).
- 17.12 Употреба конструкције: *он узе радићии/он узе да ради; њоче њадаћии (снег)/њоче да њада (снег)*, и сл.
- 17.2 Презент
- 17.21 Прво л. јд. (основни наставак): *имам, радим, једем, сјавам/сјијем/сјим*.
- 17.22 Прво л. јд. гл. *хшећии, моћи*.
- 17.23 Да ли се облици на -у (*раду, виду*) 1. јд. през. (Врање, Пчиња) употребљавају само у творби футура, или и у другим функцијама? Прим. а) *ја ћу га бију*, б) *ја га бију*, в) *има да га бију*.
- 17.24 Треће л. мн. презент гл. 1–5. врсте, типа: *њресћии, ораћии, бринућии, чућии, коваћии*.
Обратити пажњу на раширеност овога типа.
- 17.25 Треће л. мн. гл. 7. и 8. Белићеве врсте, типа: *носићии, белећии, држачћии, бежачћии*.
- 17.3 Императив
- 17.31 Друго лице јд. и мн. глагола: *јесћии, носиићии, дићи се, чекаћии, њеваћии, бројиићии, кујоваћии*.
- 17.32 Постоји ли облик за прво лице множине истих глагола?
- 17.33 Изражавање заповести првом лицу (јд. и мн.) типа: *ајде да идем, де се ми дигнемо* и сл.
- 17.34 Изражавање заповести 3. лицу (јд. и мн.), помоћу *нека* и сл.
- 17.35 *Нека* и *некаће* као одрична императивна партикула.
- 17.4 Аорист
- 17.41 Сва лица аориста глагола: *рећи, сјиићи, знаћии, њознаћии, донеећии, узеећии (узо/узе...), њреузеећии*. Обратити пажњу на -(х)мо/-смо.
- 17.42 Сва лица аориста од несвршених глагола (ако има): *којачћии, косиићии, сјиругачћии, резачћии*.

- 17.5 Имперфекат
- 17.51 Сва лица имперфекта глагола: *имајџи, којайџи, косијџи, ѿуђи, седејџи, ковайџи, узейџи, дођи* (обратити пажњу на образац: *имаомо/имашемо/имађамо; узнеомо/узнешемо* итд.).
- 17.6 Радни придев
- 17.61 Наставак м.р. јд. радног придева (*бил, бив, биа, бија*).
- 17.62 Облици мн. радног придева за све родове глагола: *имајџи, носијџи, смејајџи се, ѿгинујџи*. (Обратити пажњу на могућу једнакост облика мн. типа: они су имале — СРПризр. 507, 511)
- 17.7 Трпни придев
- 17.71 Однос *-ан: -ајџ; -ен, -ејџ* код трпног придева глагола: *ѿродатџи, оженитџи* и сл.
- 17.72 Однос *-џи : -вен: -јен* у трпном придеву глагола *битиџи* (туђи), *сакријџи*.
- 17.73 Трпни придев глагола: *заробитџи, задавитџи, ѿлајџитџи, градитџи, ѿреситџи, вестџи* (< *вез-*).
- 17.8 Прилог времена садашњег
- 17.81 Навести облике од глагола: *којайџи, седејџи, носитџи, ѿитџи*.
- 17.9 Прилог времена прошлог (постојање и завршетак).

Глаголски облици сложени

- 18.1 Футур први
- 18.11 Сва лица гл. *имајџи*.
- 18.12. Постоји ли грађење футурско-императивне конструкције са има (*има да радиш ...*).
- 18.13 Егзистенција *да* у конструкцији *да + презент у градњи футура* (*ја ћу да дођем/ја ћу дођем; ја ћу да се враћим/ја ћу се враћим и сл.*), посебно упитног карактера: *ће дођемо ли/ ће ли да дођемо/ ће ли дођемо*.
- 18.2 Футур други
- 18.21 Сва лица гл. *дођи* (према значењу у реченици „Кад будем дошао, потражићу те“).
- 18.22 Сва лица гл. *долазитџи* (према значењу у реченици „Ако будем долазио, потражићу те“).
- 18.3 Перфекат
- 18.31 Положај делова у перфекатској конструкцији (*ја сам дошао, сам дошао, дошао сам* — постоје ли овакви склопови и има ли разлике у значењу међу њима?).
- 18.32 Постоји ли конструкција: *ја дошао* (опиши њено значење)?
- 18.4 Плусквамперфекат
- 18.41 Дати могуће обрасце за творбу с помоћним глаголом бити у имперфекту и у перфекту (*ја бејах дошао/ ја сам био дошао*).

- 18.51 Проблематика уопштавања појединих облика
 18.51 *мож* за сва лица (*ако мож, ти дојди; мож се ми срећнемо*);
 18.52 *ће/че* за сва лица у творби футура (*ти ће доћеш, ми ће доћемо* итд.).
 18.53 *би* у потенцијалу (*ја би река, ви би рекли*).
 18.54 *има* (+ да) + презент) за императивним значењем.

Појединачни глаголи и групе глагола

- 19.00 Посебни облици појединих глагола
 19.01 Глагол *јесџи* (през., имп., импф., аор., рад. прид.).
 19.02 Глагол *изесџи* (през., имп., рад. прид.).
 19.03 Глагол *ићи* (3. л. јд. и мн. през., имп., импф., рад. придев, гл. прид. садашњи).
 19.04 Глагол *доћи* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., аор., имп., рад. прид., пот.).
 19.05 Глагол *оћићи* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., аор., имп., рад. прид., фут.).
 19.06 Глагол *изаћи/изићи* (ев. замена *излегне, излезне!*) (1. л. јд. през., аор., имп.).
 19.07 Глагол *саћи/сићи* (зам. *слегне/слезне*) (1. л. јд. през., аор., гл. прил. прошли).
 19.08 Глагол *ући/ући/унићи* (зам. *улегне/улезне*) (1. л. јд. през., аор., имп.).
 19.09 Гл. *илесџи* (рад. прид. с обзиром на ев. групу *-ил-* плетла итд.).
 19.10 Гл. *иасџи* (рад. прид. с обзиром на ев. групу *-дл-* падла итд.).
 19.11 Гл. *донецџи* (аор., рад. прид., трп. прид.).
 19.12 Глагол *иочейџи* (1. л. јд. през., трп. прид., гл. прил. прошли).
 19.13 Глагол *узетџи* (през., аор., рад. прид., трп. прид.).
 19.14 Глагол *клеџи* (през. (клнем, кунем, клејем...), аор., импф., рад. прид., трп. прид. *проклеџ*).
 19.15 Глагол *ириџи* (3. л. јд. и 3. л. мн. през., импф., имп., аор. — с префиксом *о-*, рад. прид. с преф. *на-*, трп. прид. с преф. *са-*, *о-*).
 19.16 Гл. *мреџи* (през., аор., рад. прид. с преф. *у-*)
 19.17 Глагол *задрейџи* (през., аор., имп., рад. и трп. прид.).
 19.18 Глагол *дрейџи/драџи* (през., импф., трп. прид. с преф. *од-*).
 19.19 Гл. *греџи/гребаџи* (1. л. јд. и мн. аор., импф., ж.р. јд. рад. прид.).
 19.20 Гл. *рећи* (през., рад. прид.).
 19.21 Гл. *иомоћи* (имп., аор., рад. прид.).
 19.22 Однос обл. гл. *сиасџи/сиасџи* (1. л. јд. и 3. мн. през., рад. прид., м. р. јд. трп. прид.).
 19.23 Гл. *волеџи* (1/ л. јд. и 3. л. јд. и мн. през., м. р. јд. трп. прид.).
 19.24 Гл. *рваџи се* (1. л. јд.; 1. и 3. л. мн. през.).
 19.25 Гл. *икаџи* (през., имп., аор., импф., трп. прид. с преф. *од-*).
 19.26 Гл. *сисаџи* (през., рад. прид.).

- 19.27 Гл. *звaйтѝ* (импф., рад. прид.).
- 19.28 Гл. *бријaйтѝ се*, св. алтерн. бритвити се, бричити се (1. л. јд. през., имп.).
- 19.29 Гл. *йевaйтѝ* (през. певам/ појем; поју/ појеју/ појев и сл., рад. прид., гл. прил. садашњи).
- 19.30 Гл. *скинуйтѝ* (рад. прид.).
- 19.31 Гл. *никнуйтѝ* (рад. прид. — однос: никла — никнула — никнала; аор. однос: никну — нико и сл.).
- 19.32 Гл. *йокиснуйтѝ* (аор. — могућност двојних облика: покисну/покисо итд.).
- 19.33 Гл. *увенуйтѝ* (1. л. мн. аориста; рад. прид.).
- 19.34 Гл. *йролийтѝ* (имп.; трп. прид.).
- 19.35 Гл. *сакрийтѝ* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., имп.).
- 19.36 Гл. *избийѝ* (=истући) (трп. прид.).
- 19.37 Гл. *сновайтѝ* (пређу) (през., имп.).
- 19.38 Гл. *ковайтѝ* (през., аор. с преф. под-, имп., трп. прид.).
- 19.39 Гл. *ојруйтѝ/ојрoвaйтѝ* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., ж. р. рад. прид. јд., трп. прид.).
- 19.40 Гл. *йъувaйтѝ* (3. л. јд. и мн., имп. с преф. у-, м. р. трп. прид.).
- 19.41 Гл. *веровайтѝ* (мн. рад. прид.).
- 19.42 Гл. *куйовайтѝ* (ж. р. рад. прид., трп. прид.).
- 19.43 Гл. *слaйтѝ* (1. л. јд. през., и с преф. по-, св. зам. гл. праћати).
- 19.44 Гл. *жeйтѝ* (през. — жањем/жњем/жњејем...; мн. жњијемо ..., имп., импф., трп. прид. с преф. по-).
- 19.45 Гл. *млeйтѝ* (м. и ж. р. јд. рад. прид., м. р. јд. трп. прид. с преф. с(а)-).
- 19.46 Облици гл. пете врсте који некад иду и по другој врсти: *йрeврѝaйтѝ*, *шaйу-шaйтѝ*, *ницaйтѝ*, *мицaйтѝ*, *глодайтѝ* (3. л. мн. през.).
- 19.47 Гл. *кайaйтѝ* (1. л. јд., 3. л. јд. и мн. през., ж. р. рад. прид.).
- 19.48 Гл. *обрѝaйтѝ* (1. л. јд. и 3. л. мн. през. — обртам, обрћам, обрћем..., аор.).
- 19.49 Гл. *рaчунайтѝ* (през., имп. и с преф. из-).
- 19.50 Однос пете и шесте врсте (вичем/викам, дижем/ дизам).
- 19.51 Гл. *узјахaйтѝ* (1. л. јд. през., аор., имп., м. р. рад. прид.).
- 19.52 Гл. *дайтѝ* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., аор., имп., трп. прид.).
- 19.53 Гл. *йрoдaйтѝ* (3. л. мн. през., трп. прид. обратити пажњу на могућност дво-струких ликова: продат/продаден...).
- 19.54 Гл. *знaйтѝ* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., импф., г. прил. садашњи).
- 19.55 Гл. *чeшљaйтѝ* (1. л. јд. през., импф.).
- 19.56 Гл. *шeйтѝaйтѝ* (*се*) (3. л. јд. през., имп., м. р. рад. прид.).
- 19.57 Гл. *разумeйтѝ* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., 2. л. јд. и мн. имп.).
- 19.58 Гл. *йусѝйтѝ* (1. л. јд. през., 2. јд. имп., трп. прид.).
- 19.60 Гл. *крcѝйтѝ* и *кршијaвaйтѝ* (1. л. јд. през., имп., трп. прид.)
- 19.61 Гл. *волeйтѝ* (1. л. јд. през., аор., ж. р. рад. прид.).

- 19.62 Гл. *горейи* (3. л. мн. през., рад. прид.).
 19.63 Гл. *(о)стареји* (през., имп.).
 19.64 Гл. *врейи* (3. л. јд. и мн. през., рад. прид. ж. р. с преф. про-, уза-).
 19.65 Гл. *зрейи* (през., аор с преф. у-, ж. р. рад. прид.).
 19.66 Гл. *ударийи/удрийи* — СРП ризр 524 (1. л. јд. през., имп., м. р. јд. и мн. рад. прид.).
 19.67 Гл. *свирайи* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., имп., ж. р. јд. рад. прид.).
 19.68 Гл. *дирайи* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., имп.).
 19.69 Гл. *славийи* (3. л. јд. през., ж. р. рад. прид.).
 19.70 Гл. *сломији* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., трп. прид. — однос седме и шесте врсте).
 19.71 Гл. *бројийи/бројайи* (имп., рад. прид. — однос седме и осме врсте).
 19.72 Гл. *врћи/врхји* (1. л. јд. и 3. л. мн. през.: врху, вршу, вршију, вршеу, вршев...; аор. с преф. о-, импф., м. р. мн. рад. прид. — врли, вршели...).
 19.73 Гл. *вришијайи/врискаји* (3. л. јд. през., ж. р. јд. рад. прид.).
 19.74 Гл. *бежайи/бегайи* (1. л. јд. и 3. л. мн. през., ж. р. јд. рад. прид.).
 19.75 Промене гл. *бийи* (л. л. јд. през., имп., аор., импф.).
 19.76 Гл. *хйеји* (л. л. јд. и 3. л. мн. през., аор., импф., м. и ж. р. рад. прид.; види и тип: хтеднеш...).

Из проблематике итератива

- 20.01 Инф. основа на *-ава-*: *обећаваји* (1. л. јд. и 3. л. мн. през.: обећам, обећајем, обећавам, обећујем).
 20.02 Инф. основа на *-ава-*: *задржаваји* (1. л. јд. и 3. л. мн. през.: задржавам, задржам, задржајем, задржевам, задржевљам; ж. р. рад. прид.: задржувала и сл.).
 20.03 Инф. основа на *-ова-*: *куйоваји* (1. л. јд. през., ж. р. јд. рад. прид.).
 20.04 Инф. основа на *-ива-*: *дариваји* (1. л. јд. през.: дарује, даривам, дерувујем; ж. р. јд. рад. прид.).
 20.05 Гл. *свијайи* (3. л. јд. през.: свиће, свита, савиња, савина, совиња); *свањаваји*.
 20.06 Гл. *умираји* (3. л. јд. през.: умира, умире; мреје).
 20.07 Гл. *навађаји/навађиваји* (3. л. јд. през.: навађа, навађује, навађева).
 20.08 Гл. *распљетайи/распљитайи* (3. л. јд. през.: расплеће, расплета, расплећује, расплита, расплића).
 20.09 Гл. *сметайи* (3. л. јд. през.: смета. смита, смића; с преф. на-: насмића и сл.).
 20.10 Гл. *истриресаји* (3. л. јд. през.: истриса, истрише, истрисује, истрисава).
 20.11 Гл. *виђаји* (1. л. јд. през.: виђам, виђујем, виђевам...).
 20.12 Гл. *доносији* (л. л. јд. през.: доносим, донесујем, донашам, ж. р. јд. рад. прид.).
 20.13 Гл. *близнији* (3. л. јд. през.: близни, ближњује, ближњева...).
 20.13 Гл. *ручаваји* (3. л. јд. през.: ручава, ручева, ручује...).

Творба деминутива/хипокористика

- 21.1 Постојање облика с елементом *к* (куцка, пивка; попивкује, поскакује).
 21.2 Постојање облика с елементом *н* (скокне, токне, писне).
 21.3 Постојање облика с елементом *цк* (радуцка, пијуцка).

Творба пејоратива

- 22.1 Творба пејоратива с елементом *с* (*џијосаји* и сл.).
 22.12 През. типа: пијоше, једоше (3. л. јд.).
 22.13 Аор. типа: наједоса се, напијоса се (3. л. јд.).
 22.14 Имп. типа: пијоши, једоши.
 22.15 Рад. прид. : напијосали се и сл. (м. р. мн.).

Морфофонолошке алтернације у конјугацији

- 23.1 Аналошка успостава денталног пловива у гл. придеву радном глагола прве врсте чија се основа завршава таквим консонантом (сретли се, седли).
 23.2 „Аналошка алтернација по старом јотовању у трпном придеву глагола 1. врсте на дентални пловив (тип *украћен*)“ 2, 57.
 23.3 „Аналошка алтернација по старом јотовању у трпном придеву глагола 1. врсте на *з*: *јомузен/јомужен*.“ 2, 58.
 23.4 „Аналошка алтернација по старом јотовању у трпном придеву глагола 1. врсте на *с*: *јиресен/јирешен* (+ 3. јд. имперфекта)“ 2, 59.
 23.5 „Алтернација по 1.палатализацији у 3. мн. през. глагола 1. врсте на *к*: *јеку* (+ 2.јд. императива + 3. јд. имперф.)“ 2, 61.
 23.6 „Алтернација по 1. палатализацији у 3. мн. през. глагола 1. врсте на *к*: *вучу* (*вучу, влечу*) (+ инф. + 2. јд. и мн. имперфекта)“ 2, 61а.
 23.7 „Алтернација по 1. палатализацији у 3. мн. през. осталих глагола 1. врсте на *к*“ 2, 61б.
 23.8 „Алтернација по 1. палатализацији у 3. мн. през. глагола 1. врсте на *г*: *стиригу* (+2. јд. императ. + 3. мн. имперф.)“ 2, 62.
 23.9 „Алтернација по 1. палатализацији у 3. мн. осталих глагола 1. врсте на *г*.“ 2, 62а.
 23.10 „Алтернација по 1. палатализацији у 3. мн. през. глагола 1. врсте на *х*: *врху* (+ инф. + 1. мн през. + 1. и 3. јд. и 3. мн. аор. с префиксом *о-* + 3. јд. имперф. + 2. јд. императ. + м. и ж. р. рад. прид.)“ 2, 63.
 23.11 „Алтернација по 2. палатализацији у императиву глагола 1. врсте на велар“ 2, 64. В.
 23.12 „Алтернација по 1. и 2. палатализацији у имперфекту глагола 1. врсте на велар“ 2, 65. В.
 23.13 Алтернација по јотовању у трпном придеву глагола с основом на: *џ, д; с, з; њ, б, м, в; л, н*.

В. Осџало

Проблематика осталих, „непроменљивих“ речи

- 24.1 Предлози
- 24.11 Ликови предлога: *ѿод, над, код; из, без, врз, ѿрез* (ако постоје) када се нађу пред речима које почињу сугласником из класе којој припада завршни сугласник предлога (*ѿода/ѿоде/ѿоди* дуд).
- 24.12 Предлози: *изнад, између* (ликови и примери с контекстом).
- 24.13 Уобичајени лик предлога *ка* (*к/ ка/ как/ кѣм/ кѣмѿо*).
- 24.14 Уобичајени лик предлога *са* (*са/саѣ/сѣс,с*). Евентуални услови за одговарајућу варијанту.
- 24.15 Постојање конструкције: *иде ѿри мајку; била у нас; ѿреци слнце*.
- 24.16 Разликовање предлога *због* и *ради*.
- 24.2 Прилози
- 24.21 Компарација прилога (*брзо/брго, брже/ бржеије/ ѿо брже/ ѿо брзо/ ѿо бржеије; најбрзо* и сл.).
- 24.22 Постојање и значење прилога *ѿоѿрв, самани*.
- 24.23 Постојање замене предлог/прилог (куде крс и сл.; где идеш; куде си бил, итд.).
- 24.24 Постојање и значење ликова: *сѣг, сага/сега, сагачка; ѿѣг/ѿегај*.
- 24.25 Образовање прилога на *-ћки / -ћке* (седећки, седечћи, седећке, седећким и сл.).
- 24.26 Образовање прилога на *-ице* (насатице, устопице и сл.).
- 24.3 Речце
- 24.31 Постојање и значење (употреба) речца: *бајаѣим, дии, међер, ѿрлега/ѿрилега, ѿој-ѿим,комај, алис*.
- 24.4 Партикуле
- 24.41 Постојање партикула: *ту-ј/ туја/ тува/ туна/ ѿука* и сл. Остали прилози са партикулама: *овде-, туде-, онде-* и сл.
- 24.5 Узвици
- 24.51 Узвици кад се животиња мами (ваби) (мачка, пас, во, коњ, овца, коза, свиња, кокошка (квочка, пиле), ћурка, пловка).
- 24.52 Узвици кад се животиња тера (односи се и на живину).

- 24.53 Имитација животињских гласова, природних појава, техничких звукова и сл.;
- 24.54 Крикови: узвици за изражавање појединих психичких стања (бола, радости, изненађења, чуђења и сл.);
- 24.55 Грађење речи од звукова: мјаукање, јаукање, дридање, фијук, цилик, цврцкољ, шушкор/ шушкоч и сл.

Остала запажања:

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

- А. Белић, *Дијалектии источне и јужне Србије*; СДЗб 1, Београд 1905.
- Н. Богдановић, *Говори Бучума и Белоџ Појока*, СДЗб 25, Београд 1979.
- Н. Богдановић, *Говор Алексиначкоџ Поморавља*; СДЗб 33, Београд 1987.
- В. Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власије*; СДЗб 42, Београд 1996.
- Ј. Динић, *Речник шимочкоџ џовора*; СДЗб 34, Београд 1988. (и допуне: 36/1990, 38/1992).
- Н. Живковић, *Речник широйскоџ џовора*, Пирот 1987.
- П. Ивић, *Дијалектолоџија*, Нови Сад 1956.
- Ј. Марковић, *Говор Зайлана*, СДЗб 47, Београд 2000.
- Б. Митровић, *Речник лесковачкоџ џовора*, Лесковац 1984. (БМРЛГ)
- Ј. Михајловић, *Лесковачки џовор*; Лесковац 1977.
- Р. Младеновић, *Говор призренске Горе* (докторска дисертација); Филолошки факултет у Београду, рукопис.
- М. Павловић, *Говор Срепечке жупе*, СДЗб 8, Београд 1939. (МПГСЖ)
- М. Павловић, *Говор Јањева*, Нови Сад 1970.
- А. Пецо, *Прељед српскохрватских дијалеката*, Београд 1978.
- С. Реметић, *Српски призренски џовор I*; СДЗб 42, Београд 1996. (СРПризр)
- М. Станојевић, *Северношимочки дијалекат*; СДЗб 2, Београд 1911.
- Љ. Ђирић, *Говор Лужнице*, СДЗб 29, Београд 1983.
- Љ. Ђирић, *Говор Горњеџ Понишавља*, СДЗб 46, Београд 1999.

За остало види нап. 1.

Тамо где смо узимали примере из литературе то смо означавали скраћеницом која је овде у заградама иза дотичне библиографске јединице.

